

શ્રીશંકરાચાર્યનાં અષ્ટાદશ રત્નો.

પૂજ્યપાદ પ્રહ્લાનિષ્ઠ મહાત્મા

શ્રીમત્તથુરામશર્માકૃત આનેકમ્ભ. જીવખ્યા.

ભાવાર્થદોષિકાનામની ટીકાસહિત.

આ પુસ્તક નામનાર કેળવણી ખાતાના સીરકાર
હાલેથી મુલ્ય ૨ રૂપિયાં લાવજોગિયો મોટો ચંકુર
કર્પે છે.

સાદ.

રોહિરો.

સુખથી ભવજ્ઞસ યોગરાસ છે અદિ' એક ઉપાધ;

માન—આપનારે મરો, પરીતરે લઈ જાય. ૧

પ્રથમાદિતિ.

મનિ ૨૦૦૦.

સાલે ૧૮૭૬.

સંવત્ ૧૯૭૧.

પ્રસિદ્ધ ૧૯૧૪.

જાહેર-વેચકોનીઓ

સ્થૂલ વસ્તુનું મૂલ્ય રૂ. ૨૥૥ ૭

સર્વે અધિકાર ટીકાકારશ્રીને અધીન રાખ્યા છે.

“સંસારાધ્વનિ તાપમાનુકિરણમોદ્ધનદાદિવ્યયા-
લિધાનાં જલકાંસયા મરુમુવિ શ્રાન્ત્યા પરિશ્રામ્યતામ્ ।
અત્યાસન્નમુધામ્બુપિં સુલ્લકરં વ્રહ્માદ્યં દર્શય-
ત્યેષા શઙ્કરભારતી વિજયતે નિર્વાણમન્દાપિની ॥૨૮૦॥”
ધીવિવેકચૂડામણિ ॥

સંસારરૂપ માર્ગમાં ત્રિવિધ તાપરૂપ સૂર્યનાં કિરણોથી
ઉપજેલા દાહની પીડાથી ખેદ પામેલા, અને જલની અભિલાષા-
વડે શાંતિથી વિષયરૂપ જલરહિત ભૂમિમાં પરિશ્રમણ કરનારાને
અત્યંત સમીપમાં સુખ કરનાર અદ્વૈતશ્રદ્ધરૂપ અમૃતના
સાગરને દેખાડતી પરમશાંતિ આપનારી આ શ્રીશંકરની વાણી
સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે.

અમદાવાદ શાહાપુર વનમાળી વાંઝાની પોળમાં આ પુસ્તક
હરીભાઈ દલપતરામે પોતાના “ગ્રન્થોદય” ગ્રંથમાં છાપ્યું.

મંત્રીની મસ્તાવના.

શ્રીસરોજાચાર્યનાં અણગમત રુનોની ઉપામણી વિગેરેના અર્થના
 ૧. ૧૦૦૧-૦૦ નાઈ વિષ્ણુસદ્મીએ (સર્વસય વૈવ વૈકુંઠરાય નાર
 જીન્દગી વિષયએ) આપવા કલુષ કરી દતા, પરંતુ તેમની ત-કર્ય.
 ૨. ૧૧૦-૦-૦ મર્યા પછી તે નાકનો સર્વસય દતા નાકીન.
 ૩. ૪૧૦-૦-૦ તે નાકની કેષ પછી વાલી વરસ તરફથી અમને
 મળી સાચા નહી, જેથી ૧. ૪૫૦-૦-૦ તથા આ પુસ્તકની નિષામણી
 વિગેરેનું નાકીનું જે અર્થ થયુ તે અચી રોઢવણ આ સરથત
 મળીને કરી પડી છે

આ પુસ્તકની રીમન ૧. ૧-૮-૦ આ પુસ્તકના કુલ ૫૦ રૂમ.
 દરે એમ માનોને રાખી હતી પરંતુ તેના આધારે ૫૨ રૂમ થયા છે
 તેમજ વિશાલ નગર રાજ્ય કુલ થયું છે એટલે પંદરેશમાં કાચનો
 મોરો, ખીટ, સોનાના વાંખની રૂપરૂપો વિગેરે આપણું જાંઘ થયાથ
 કાચના આવ સચાયા રહી ગયા છે, તે જ નિષામણીના આવ પછી
 રહી ગયા છે, એટલે આ પુસ્તક નારી એવસર્ગમા તેવા
 થયેલું છે, તેપછી તેની રીમનમાં ૧૫૦ ન હતા આગળ જાણુઆ
 પ્રમાણે ૧. ૧-૮-૦ રાખવામાં આવે છે આ પુસ્તકના ૪૭
 રૂમો મેટરના છે, અને સામાનના આ ૧૫૦ રૂમ મીગેરેમયર્થન.
 ઉવનમરિય તથા મસ્તાવનાના છે, એમ ૫૧ ન સારે ૫૨ રૂમ થયા છે.

મણિલાલ મગનલાલ ત્રિવેદી.

રાણપુર, બજારની રોજી સામે—અમદાવાદ.

ॐ
प्रस्तावना.

જા: ધુલ્લામાં પુલ્લવરણ મીરાંસેમવગવા જહાર દત્તમ
 હેમોનો કામદ કરેમો દોવાદો જા ધુલ્લાનું નામ મીરાંસેમવગવા
 જહારદ રત્નો મેરુ ધમદમાં જાનું છે મુવ હેમોનો જાવ જેમ
 નને તેમ ધુલ્લાનીમાં વિશેષ રજા કરવા જા હેમોની રીકામ અલ
 કરવામાં આવેમો દોવાદો જા હેમોની રીકાનું નામ બાદમંદીપિત
 મેરુ ધમદમાં જાનું છે.

આ પુલાહમાં પૂજ્યપણે આશર્યાનમયત્વા નીચેના ઉત્તર
કેમેલપ રહેલો કાંઈદ કાંઈદ ખાસો છે—

[illegible]

સાધનપદ્યાર્થોના પાંચ શ્લોકો મેઘદૂતનું નિપજુના છે,
તે હમણે વાંચ્યો શ્લોક ૧૬નું નિપજુને છે. કદમાસ્તોત્રમાં ૫૪

શ્લોકો છે. એમાં અનેકજાને જાણતી પ્રાપ્તિ કરવામાટે ૧૫ આચાર
 રાખવાની અગત્ય છે તે પ્રમાણુ ને યુક્તિથી દર્શાવ્યું છે. ૫૨૫
 સ્તોત્રમાં વા ૫૨૫અંગીસ્તોત્રમાં સાડા ૭ શ્લોકોને મિનની યુક્તિ
 ચિત્તની સ્થિરતા, ને પરમાત્માના અન-વાચ્યમાટે પરમાત્માની પ્રાર્થના
 કરી છે, ને અર્ધા શ્લોકમાં આ ૫૨૫ને પોતાના યુગ્મક્રમમાં
 સર્વદા રહેવાની ઇચ્છા દેખાડી છે વિજ્ઞાનનૈકામાં ૬૪ શ્લોકો છે
 તેમાં પ્રથમના આઠ શ્લોકોમાં પોતાના જાતસ્વરૂપનું જિમ જિમ પ્રકારે
 વર્ણન કર્યું છે, અને નવમા શ્લોકમાં આ સ્તોત્રના અધ્યયન
 નાદિવડે યનારા ફલનું નિરૂપણ કર્યું છે, તથા ૬૪મા શ્લોકમાં આ
 વિજ્ઞાનનૈકાવડે ભવસાગરના પારને પામેલા પુરુષને ધન્યવાદ આપ્યો
 છે. વાક્યસુધાનામના પ્રકરણમાંથી ૪૩ શ્લોકો છે. તેમાં મહાવાક્યના
 અર્થનો વિચાર કરી શુન્ય વારતવિક સ્વરૂપ જાણી અજિમ સાદ
 છે એમ પ્રમાણુ ને યુક્તિથી સિદ્ધ કરી મતાવ્યું છે. હુરિમ્પોસ્તોત્રમાં
 ૪૪ શ્લોકો છે. તેમાં ૪૩ શ્લોકોમાં સંસારોપકારની અત્યંતનિરૂપિ
 કરનાર પરમાત્માની અનેકજાને સ્તુતિ કરી છે, ને ૪૪ મા શ્લોકમાં
 આ ઉત્તમ સ્તોત્રના અધ્યયનનાદિવડે યનારા ફલનું વર્ણન કર્યું છે
 ધૈર્યમતારાવલીમાં ૨૮ શ્લોકો છે. તેમાં ચિત્તશક્તિને જાણાકાર કરવા
 ઉપાયોનું સંક્ષેપમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. આત્મબોધમાં ૧
 શ્લોકો છે. તેમાં જિજ્ઞાસુએ કેવા વિચારોવડે આત્મસ્વરૂપને જાણવું
 જોઈએ તેનો ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો છે. તત્ત્વબોધમાં મંગલચરણ
 વિમલ સર્વ ભાગ મલમાં છે. તેમાં સદેવી સંસ્કૃતભાષામાં આત્માર્થ
 અજિમ જાણના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. કૃષ્ણાત્મનિરૂપણ

નામના પ્રાજ્ઞપ્રધેષા ૧૫૧ શ્લોકો છે તેમાં પોતાના વસ્ત્રવિ-
 શ્વાપત્તિ બધું દેતમ પ્રમાણે નિષ્પન્ન કરવામાં આવ્યું છે અર્પણ-
 વિશ્વામયના સ્તોત્રમાં ૧૧ શ્લોકો છે તેમાં શાસ્ત્રાચાર્ય પાસનાએ
 પતિવાસ કરી વિગ્રહાદિની પ્રતિષ્ઠા પરમાત્માનુ કમલજીવાન કરવાનો
 ઉપદેશ કર્યો છે. શિદમુદ્ગસ્તોત્રમાં ૧૩ થી ૨૦ શ્લોકો છે તેમાં
 પનાદિ સંસ્કારના વિષયેનું અમ-પત્તું અજ્ઞાતી સંસારમ મનને
 શામલિત શામવાનું તથા આત્મસ્વાય રાપવાનું અજ્ઞાત્યું છે
 સિદ્ધાન્તિદુસ્તોત્રમાં ૧૬ શ્લોકો તેમ જુદાં જુદાં ૧૧ મર્ત
 અંશોની રહિત, તે પરમાત્માના સ્વરૂપ અભિનિષ્ઠા થાવાનું નવાપ્રકારે
 વર્ણન કર્યું છે આપરજિમ ૫. શ્લોકો છે તેમાં પ્રદાવાપના અથવા
 વિચાર કરી આત્મસ્વાય ૩૨ શ્લોકો રચિત કરવા તે કરાવ્યું છે
 અપરિણામ્યુતિનામના પ્રાજ્ઞપ્રધેષ ૧૪૮ શ્લોકો છે તેમાં સાધન
 સહિત આત્મસ્વાયનું નિર્વાણ પ્રવજ્ઞને મુખેથી કરવામાં આવ્યું
 છે વિષેયુક્તિનામના પ્રાજ્ઞપ્રધેષમાં ૫૮૦ શ્લોકો છે આ
 મુખ્યમુખેને પરમોપરોચી ૫૮૫ અન્ય ૪૫૫ સાધનેનું, આત્મસ્વાયનું,
 અદ્યસ્વાયનું, તથા યજ્ઞના દેવતા અથવા ઉપાસેનું બધું સારી રીતે
 વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે રાત્રીશ્લોકમાં ૧૦૨ શ્લોકો છે. તેમાં
 મુક્તિને આપણી આત્માની અભિનિષ્ઠા અદ્યસ્વાયનું નિષ્પન્ન કર્યું
 છે ઉપદેશકદસી-વદ્યપથનામના પ્રાજ્ઞપ્રધેષમાં બધું પ્રારણ્ય છે.
 તેમાં કિષ્કપ્રતિ આચાર્યે ૧૫૧ રીતે અઘ્રનોધ કરવો તેનું, અઘ્રાણનું
 ને અઘ્રવિચારનું નિષ્પન્ન છે.

આ જટાક રત્નોર્માર્ત ૫૨૫૦, વામનપુષ્પા, હરિમીટ, આત્મ-

એપ, કેવાત્મનિરૂપણ, સિદ્ધાન્તનિરૂ, વાક્યવૃત્તિ, અપરોક્ષાનુભૂતિ, વિવેકચૂડામણિ ને ઉપદેશસદસો-અધ્યયન આ રત્નોકિપર સંસ્કૃત-ભાષામાં દીકાઓ યથેલી છે. અષ્ટાદશરત્નોમાંનાં કેટલાંક રત્નોની હિંદીભાષામાં ને કેટલાંક રત્નોની ગુજરાતીભાષામાં પણ દીકા થઈ છે. તે સર્વ દીકાઓથી આ દીકામાં કાંઈક વિવિધતા છે તે બંને દીકાઓને મેળવવાથી વિવેકી મુમુક્ષુના જાણવામાં આવશે.

આ અષ્ટાદશરત્નોમાં બિન્ન બિન્ન અવિકારવાગા અધિકારીઓના અંતઃકરણની સ્થિતિપર ખ્યાન રાખી પૂજ્યચરણ આચાર્યભગવાને તેમને તેમના ઈવસુમાટે અદ્વૈતતત્ત્વનો પ્રમાણ ને મુક્તિથી સરસ-ભાષામાં ઉપદેશ કર્યો છે.

આચાર્યભગવાને ઉપનિષદોમાં પ્રતિપાદન કરેલા કેવલાદ્વૈતવાદનો મંદુરુદ્ધિવાળા ને મધ્યમશુદ્ધિવાળા પ્રતિ ઉપદેશ કરવાનો આ અષ્ટાદશરત્નોમાં માત્ર કાઠવવડે પવિત્ર પ્રયત્ન કર્યો છે. કેવલાદ્વૈતની પ્રાપ્તિએ જીવને જીવભાવ અત્યંત દૂર થઈ તે દુઃખરહિત, પૂર્ણસ્વતંત્ર ને પરમાર્નંદરૂપ થાય છે. સર્વજ્ઞ બ્રહ્મદર્શન થવાથી બ્યવહારે પણ ઉત્તમપ્રકારે સંધાય છે, કેમકે સર્વજ્ઞ બ્રહ્મદર્શનની પ્રાપ્તિવાળા મહાપુરુષના ચિત્તમાં રાગ દોષના વેગો ઉપજી શક્યા નથી, ને તેથી તેમના ચિત્તાદિમાં સાંભિમાન પ્રવૃત્તિનો વેગ, વિષવાસક્રિયા, શોક, દોષ, ઈર્ષ્યા કે અસૂચા રહી શકતાં નથી. તેઓ સર્વ પ્રાણીઓપર વિશુદ્ધમંદિતની દૃષ્ટિથી જોઈ શકે છે. ને પ્રાણનું અદિત કરવા હચ્છતા નથી, તથા કેાણું અદિત કરતા નથી. તેઓ ચોતાનો પ્રાપ્તબ્યવહાર આસક્તિરહિત શુદ્ધિથી પ્રારબ્ધને સમાપ્ત કરવામારિજ કરે છે. સર્વ મનુષ્યો જો ચોતાના અંતઃકરણને આવી

દે.અનામે પરીચારી તે તેમને આ દુઃખમય જન્મનો સંહાર કરમ
દુઃખમય પ્રતીત થાય, ને આ મર્ત્યભોજન તેમને પરમાત્માના પરમ
ધામરૂપ પ્રતીત થાય.

આ અણદારત્વોના કાળી પુન્યમય સ્ત્રીરોહિણીમય નવ સંક્ષિપ્ત
રૂપનિર્માણ પણ આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યું છે, તેમાંથી પણ
કુદરત મનુષ્યોને યદ્યો ઉપરોચી ભોધ મળવને સંભવ છે

આ અણદારત્વોના પ્રવેશ કવિન મોહન દા.દે. ૫૦૦
કવિનના પ્રમાણમાં વિવેચન આપવામાં આવ્યું છે દા.દે. ૫૦૦ ને
દા.દે. ૩૦૦૦ આપા ( ) મનુષ્યોજાતિના ચિદનિર્માણમાં
આપ્યા છે, તે દા.દે. મુદ્દા નથી, પણ અર્થને રજૂ કરવામાં
વધારવામાં આપ્યા છે એમ સમજવું ને ને દા.દે. ૩૦૦૦ આપા
( ) અર્થસંકલ્પના ચિદનિર્માણમાં મુદ્દામાં આવેલ છે તે આમળના
પદના પદોરૂપ છે રજૂકરવામાં છે એમ સમજવું હવે

આનંદામય. બીજામાં.

સં. ૧૯૭૧ માયદર સુદિ ૧૧ ચત્વિ

અનુક્રમણિકા.

રત્નાંક.	રત્નનું નામ.	પૃથાંક.
૧	સાધનપંચકસ્તેત્ર	૧
૨	સદાચારસ્તોત્ર	૧૩
૩	પદ્મદીપ્તોત્ર	૪૬
૪	વિજ્ઞાનનૌકાસ્તોત્ર	૫૧
૫	વાક્યસુધા	૧૦
૬	દશિમીડુ.	૮૪
૭	યોગનારાયણી	૧૧૭
૮	આત્મમોધ.	૧૩૦
૯	તત્ત્વમોધ	૧૧૪
૧૦	સ્વાત્મનિરખણ	૧૮૧
૧૧	ચર્ચાપદ્મમેઘસ્તોત્ર	૨૫૩
૧૨	મોદમદ્ધ-સ્તોત્ર.	૨૧૬
૧૩	સિદ્ધાન્તલિપિ.	૨૮૦
૧૪	વાક્યદર્શન	૨૪૪
૧૫	અપોદાન-પૂર્ણિ.	૩૨૬
૧૬	વિવેકચૂડામણિ.	૩૬૨
૧૭	દશમોકા.	૧૦૫
૧૮	ઉપદેશકવલ્લભી-ચતુષ્પદ.	૧૧૬

ૐ

પૂજ્યચરણ શ્રીશંકરભગવાનનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર.

સાદરશઃ

પદ્મનાભ માયાવિદે, પ્રતિનિર્ગિત નવ શાય
ત્યારે જેનન સુદ તે, પદ્મચિત્ર કહેવાય. ૧
જન-અજ્ઞાન^૧ નિવારણ, લાપી કયા મનમંથ;
આથ શંકરાચાર્યે થઈ, તે પ્રકટયા જગભાષ. ૨

પૂજ્યચરણ ભાગ્યવંશજન. ૧ સરજનભાષામાં આરે જીવન
ચરિત્રો જે. શ્રીઆનંદશિષ્યન ધીન્દ્રવિદ્યાપદપ્રધાનિયન, ચિદ્વિલાસજન
ને શરાનદમિષ્યન તેમાં શીખરવિદ્યાનંદપ્રધાનિયન સંતપદકેરવિજય

૧ આદિતિલકમુર્તિ ૨ ન વિદ્યાનંદ. ૩ નુજા અજ્ઞાનને દૂર કરવા અજ્ઞા-
નને દૂર કરવાની સર્વ કુલિ દૂર થવા છે, તેમો અજ્ઞાનથીજ સર્વ કુલિ
કાળે છે અજ્ઞાનથી બેસાતન, બેસાતની અનુસૂચનુ ને પ્રતિસૂચનુ
જ્ઞાન, અનુસૂચનુ ને પ્રતિસૂચનુ જ્ઞાનથી શરૂએ, શરૂએથી અભિમાનપૂર્વક
પર્થપર્થમાં પ્રવૃત્તિ, અભિમાનપૂર્વક પર્થપર્થમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી વિજયા
પર્થપર્થમાં સંકારોનું પાતું, વિજયા પર્થપર્થમાં સંકારો પડવાથી
જીવાનાનું રમણસદીની સાથે બેસાડ, અને જીવાનાનું રમણસદીની સાથે
બેસાડ પડવાથી તેને વિજિય ન-જીવો કહિ જાય છે.

(શ્રીશંકરાચાર્ય) નિદાનેમાં જ્યાં પ્રમાણુચર પ્રવર છે તેની
 ૧૦ ૧૦ મધેમાં 'ભુ પૂજ્યતર શ્રીશંકરાચાર્ય' કુંડા ભક્તચરિત્ર
 ભેદમાં આવે છે

એ વેળા આશરણેના વેદોજ્જ્વલેના વાચનરિત રેતુ પેદાશ્ય પેદા
 જાયતી ભવજમણીયળી કુરુ મર મરે કરો, એ વેળા સિત્ત સિત્ત
 રેવેના ઉપમો નૈરિક વખતનાનુ વાચનરિત કાવચ મમલ્લના રિત
 એ જાળિયે નિદિ કાળ કર, એ પાળાત મરે પ્રાપ કરા, એ
 વેળા નૈનપર્મનું ને મુદપર્મનું પ્રવચાનું મળતી વેળા જર્મ જે
 જર્મીપમતી મર્મીય જિન્નલિન્ન મર મર કરા, અને એ વેળા એજ
 જર્મીય જર્મના ઉપનિરોએ પ્રવિષ્ઠાન કરેલા જર્મનું રાવ મર
 ધોના પેદા જાયતી ભવજા ૧૦ નરેતુ ને તેની કોર મરુત
 વસ્તુનાએ કુખરિત પમનરાવ આ કુખેની કોરના કરે કરે,
 તે વેળા અપિતારી મરુતોને વેદોજ્જ્વલ કરેતુ રદમ મમલ્લના, તેવને
 વેદોજ્જ્વલ ઉપાધનાનું રદમ મમલ્લના, નૈનપર્મના ને મુદપર્મના વેદ
 વિરોધી જાયનું નિરુદ્ધરુ કરા, જર્મીપમતી મર્મીય મરુ
 કરવા, અને ઉપનિરો પ્રવિષ્ઠાન કરેલા જર્મનું વચર્મ રદમ મમલ્લની
 મુમુકુઓને કુખરિત પરમાનરદમપમ રથાપા ઓઢિતી મરુતુએ
 રેવથ કારપવને વર મરે આ આરતરર્મના દિતિનૈવિતાવરિતે મરનાર-
 પ્રાંતમા પવિત્ર પૂર્જાનરીને કાઢે આવેલા કામદંતમના જવન મામખા
 તૈતિરીયજાખાનું અપવન કરનાર નમુરક રિત પવિત્ર આરજુ
 શ્રીશંકરાચાર્ય રવર્મપરાવજુ પરમપત્ની અંનાના (સ્ત્રીના) ઉપરથી
 આચરે કાઢે ૧૧૦ વેદાખસુદિ ૫ ને દિવસે અપરણિને સમયે પેદાના

જેમ શુદ્ધપદ્મના બીજના ચંદ્રની ક્ષણ શુદ્ધપદ્મમાં ઉત્તરોત્તર વધતી જાય છે, તેમ આચાર્યમતવાનનું રમણીય ને શુદ્ધસાત્ત્વિક પરમાણુઓના સમહરપ સ્પૃશ્નસરીર ઉત્તરોત્તર વધવા માંડ્યું. તેઓ-શ્રીનું ત્રેતોડપસુંદર અને મુમુક્ષુઓના નેતૃત્વ તથા મનનું દરજી કરી તેમના છવભાવનું વિરમરણ કરાવનાર સ્પૃશ્નસરીર ન્યારે ત્રણ વર્ષનું થયું ત્યારે તેઓશ્રીના સ્પૃશ્નસરીરને ચૈત્રસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. તેઓશ્રીનું સ્પૃશ્નસરીર ન્યારે પાંચ વર્ષનું થવા આવ્યું ત્યારે શકે ૧૧૫ ના ચૈત્રસુદિ ૬ ને દિવસે તેઓશ્રીના ચેતોદર સ્પૃશ્ન સરીરને યથાવિધિ ઉપનયનસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો. ઉપનીત આપ્યા પહેલાં જેટલું ઉપયોગી અધ્યયન ઉપવીતવિના મધ્ય શકે તેટલું ઉપયોગી અધ્યયન તેમણે કરી લીધું હતું.

ઉપનયન થયા પછી તેઓશ્રી પોતાના ગુરુની પામે રહી વેદાદિનું અધ્યયન કરવા લાગ્યા. અધ્યયનકાલે તેમના રમરણસકિત ને તેમનો જીદ્ધિવિભવ તેમના સદાધ્યાય એને તથા તેમના ગુરુને આશ્ચર્યરૂપ જણાતાં હતાં. એક વેદા ખીજા વિદ્યાર્થીઓની સાથે ગામમાં ક્ષિપ્ત ભાગવા જતા તેઓએ એક બહુ દીન બ્રાહ્મણને ઘેર જઈ શિક્ષા માગી. તે બ્રાહ્મણની સ્ત્રીએ દીનભાવથી વિનયરૂં તેઓશ્રીને જણાવ્યું કે:—“હું બહુ મદમાગિની છું. તેથી પિંડનગને લીધે તમારા જેવા બહુભાવથી સત્કાર કરવાયોઅને પાંચ અજાદિયડે સત્કાર કરી શકતી નથી, આથી મારા છત્રનને પિંજાર છે.” આમ કહી તે ધરમા મધ્ય અને ધરમા મગી આવેલું એક આમળું તેમને શિક્ષાને બદલે આપ્યું. અન્યનું દુષ્કર્મ જોઈ જમનું હૃદય કવી જવાના સ્વભાવવાળું છે એવા

તેમને તે દિન જીવ કુદ્દમનું ઘરિંદ દૂર કરવાની જાણની હજી
 ઉપજી. તેમણે આ જાણવાના કુદ્દમનું ઘરિંદ દૂર કરવા મનોહર
 કરોતરો સંપૂર્ણની પ્રાર્થના કરી. તે પ્રાર્થનાથી પ્રસન્ન થયેલાં સંપૂર્ણ
 જીવે કમવાન શંકરને કહ્યું કે:—“આમણે પૂર્વે દેવની પ્રાપ્તિ થાય
 એવું કંઈ સ્પષ્ટ નહીં, ધારે આ જન્મમાં તેઓ મારી પાને
 પાપ શી રીતે થઈ હોય ?” કમવાન શંકરે તેના ઉત્તરમાં કહ્યું કે -
 “કદાચ આ કુદ્દમના આજીવોએ પૂર્વ દેવ પ્રાપ્ત થાય એવું કંઈ
 સ્પષ્ટ ન હોય તેથી આ જન્મમાં આ જાણીને મને એક આમણ
 આપવાનું પ્રયત્ન કર્યું છે, ધારે તમારે તે પ્રયત્નના ફળપે તેમના ઉપર
 કૃપા કરવી જોઈએ.” કમવાન શંકરના આવા વચ્ચેથી પ્રસન્ન થયેલાં
 સંપૂર્ણજીવે તે જાણવાના ધરમાં પહોંચીને આમણ પ્રકટાવ્યા.

પોતાના મુસી પામે એ વર્ષસુધા રહી, વેદાદિ સદ્ગુણોનું
 જાણવન કરી, સાતમે વર્ષે શંકરમજવાન પોતાને પૈર આપી જાણવન
 કરેલા વેદાદિ સદ્ગુણોનું પુન જાણવન કરેલા હતા તથા પોતા
 વિધવાઓને તેનું જાણવન કરાવતા હતા પોતાના માનુષીય આવ
 પૂર્વક સારી રીતે સેવા કરતા હતા. તેમનાં માનુષીય લેખની મનોહર
 ચાકી, કુદિ, વિદ્યા, કામિકા ને દરિયાની મુસરના જેવું વારંવાર નહ
 હર્ષ પામતા હતા.

શંકરમજવાનના ધરથી નદી દોડી દૂર હતી, તેથી પોતાના
 માનુષીયે જિનજાના વિષયે મા તે નદીએ સ્નાન કરતા જવામાં નહ
 મમ જણાય છે એમ જાણી શંકરમજવાને તે નદીના અધિશાળા
 રેવની મુનિ કરી, તેથી તે નદીનો અવાદ શંકરમજવાનના ધરની
 આજગથી વહેવા લાગ્યો.

શંકરભગવાનની કીર્તિ સાંભળી મનમારેસુતા રાજા શાન્તમૈષરે
 શંકરભગવાનને પોતાના મદાદરમાં પધરાવવાની હચ્છાથી પેલાના
 પ્રધાનને બેઠસદિત તેઓશ્રીના સમીપ તેઓશ્રીને તેડી લાવવાનું
 મોકલ્યો. પ્રધાન તેમની પાસે ગયો, ને પોતાના રાજાની તરફની બેઠ
 તેઓની આગળ મૂકીને પોતાના રાજાનરફની ત્યાં પધારવામાટેની
 વિનંતિ તેઓને કરી સાંભળાવી. ભગવાન શંકરે પ્રધાનની વિનંતિ સાંભળી
 તેને કહ્યું કે:—“ તમે તમારા રાજાની તરફથી જે જે બેઠ લાવ્યા
 છે તે બેઠ અમને ઉપયોગી નથી, માટે તે પાછી લઇ જાઓ.
 સાત્ત્વિકભાવે શરીર ધારણ કરવાને જે જે સામગ્રીની અગત્ય છે તે
 સર્વ સામગ્રી અહિં વિદ્યમાન છે ” તેઓશ્રીના આવા યોગ્ય ને
 નિસ્પૃહતાવાળા વચનો સાંભળી પ્રસન્નમનવાળો થયેલો ને પ્રધાન
 પોતાના રાજાનો પામે ગયો, અને બનેલો સર્વ વૃત્તાત તેમને નિવેદન
 કર્યો. પછી શંકરભગવાનનું માદ્દાત્મ્ય સમજી તે રાજા તેઓશ્રીનું
 દર્શન કરવા આવ્યો. બહુ માન ને બહુ મર્વાગથી શંકરભગવાનની
 સમીપ આવી તેણે સાદૃશ્ય નમસ્કાર કર્યો. શંકરભગવાને અશર્વાક
 આપી તે રાજાના કુશલપણના સમાચાર પૂછ્યા. રાજાએ એક સદસ
 સુવર્ણમુદ્રા મે. શંકરભગવાનના ચરણકમલમાં અર્પણ કરી પોતાના
 રચેલા ત્રગુ નાટકો શંકરભગવાનને વાંચી સંભળાવ્યા. એ નાટકો
 સાંભળી તેમણે રાજાના શુદ્ધિચિત્તવના વખાણ કર્યો, અને અર્પણ
 કરેલા દ્રવ્યનો સ્વીકાર નહિ કરતા તે દ્રવ્યવડે દેવાલય બંધાવવાનો ને
 રાજાને આજ્ઞા કરી. રાજાએ શંકરભગવાનની પોતાની ઉપર કૃપા
 જોઇ પોતાને પુત્ર આપવાની કૃપા કરવાની તેઓશ્રીને પ્રાર્થના કરી.

નેમની તે પ્રેરના સંભળી શંકરમજાને પ્રસન્ન થઈ તે. રામને.
કહ્યું કે—“ તમને તમામ જે. પરાધીને જુદિમાન પુત્ર થશે.”

પછી તે રામ ઈશાંકરના અનુતા મેગરી પેતાના નરમા અભ્યો.
એક વિષે ૧૨૫૫ મુનિએ ઈશાંકરના રસનમારે તેમને ઘેર આગ્યા.
મિશાયાને અનુસરીને તેમનાં પુત્રન કરી શંકરમજાન ને તેમનાં
માનુષી પ્રસન્ન થયા. પછી શંકરમજાના માનુષાએ પેતાના
પુત્રનું આકુષ ૧૨૫૫ છે તે પૂછ્યા એક મુનિએ કહ્યું કે—“ તમારા
પુત્રનું મેળા વર્ષ ૧૨૫૫ આકુષ છે. ૧૨૫૫ કારણથી બીજાં સોજ
વર્ષોથી તમે આ પૃથ્વીપર નિવાસ કરો.” એમ કહી મુનિએ
ઈશાંકરની અનુમતિ લેવી પેત્રેતાને ધ્યાને રાખી પેતાના પુત્રનું
આકુષ ૧૨૫૫ માળી ઈશાંકરના મનુષી જનુ બેઠા કંઠા સાથા ત્યારે
ઈશાંકરે નેમને કહ્યું કે—“ માણી આ મંત્રાર રાજમંત્રાર છે એ
તમે જાણી રહેને જાણે છે. જ્યાં તમે સામાય શોક કરો છો.
આવી રીતે રોક કરેલાં તમને યોગ્ય નથી. આ સંસારમાં સર્વાવદા-
લને સમજાવ પર્વદાવામાં બેસા ચરેલા અથવા મનુષ્યા બેસા ચરેલા
મનુષ્યોના સમાજમજેરો છે અર્થે જોય જોનું છે. જોઈ જોઈની મા
ને જોઈ જોઈના પુત્ર નથી છતાં અસખ્ય જન્મોમાં બિન ગિન
પ્રાણી રિયતિ ને સંભળને પ્રાપ્ત થયા કરે છે તમે સમજુ છો,
માં જોઈને પરીત્યાગ કરો. હું તો જોઈ સમવપત્રી સંન્યાસ મદજુ
કરવાનો છું.” આ પાછળના રચનો મામળી ઈસનીના મનના બેરમાં
વધારો થયો. તેમજે ઈશાંકરને કહ્યું —“ સંન્યાસી થવાને નિગાર
તુ છેડા દે. જાન કહ્યું માન તું ચરમાયથી થા પુત્રાળો થા.
ચારિત્રે રેવોનું પૂજન કર પછી જરાવધામાં સંન્યાસ મદજુ કરજે.
મારે તું એકજ પુત્ર છે હું મરી જાય ત્યારે મારી ઉતરિયા
જોય કરશે. તું સમજુ છે, જતાં જરાવધામાં ખને એકલી મરી

શંકરભજવાનની કીર્તિ સાંભળી મથવારદેરાના રાજા રાજગૌંબરે
 શંકરભજવાનને પોતાના મદાસપમાં પધરાવવાની છત્રાધી પોતાના
 પ્રદક્ષિણે ભેદસહિત તેઓશ્રીના સમીપ તેઓશ્રીને તેડી સાવચસરે
 ષેરવે. પ્રધાન તેમની પામે ગયો, ને પોતાના રાજ્યની તરફની ભેદ
 તેઓની આજ્ઞા મૂકીને પોતાના રાજ્યતરફની ત્યાં પધારવામાટેની
 સિદ્ધિ તેમને કહી સંભળાવી. ભજવાન શંકર પ્રધાનની વિનિ સાંભળી
 તેને કહ્યું કે—“ તમે તમારા રાજ્યની તરફથી જે જે ભેદ સાચા
 હો ને ભેદ અમને વાપરો છો નહીં, માટે તે પાછી લઈ જાઓ.
 જાનિતમારે સારી માન્ય કરવને જે જે સામગ્રીની અવશ્ય છે તે
 હારી આપણે જરૂર લેવમાન છે ” તેઓશ્રીના આવા યોગ્ય ને
 વિરુદ્ધવાદના વચનો સાંભળી પ્રમત્તમનવાળો ઘરેઠો તે પ્રધાન
 પોતાના રાજ્યની પામે ગયો, અને અનેનો હારી પતાવ તેમને વિશેષ
 કોઈ પડી શંકરભજવાનનું માદાત્વ સમજી ને રાજ્ય તેઓશ્રીનું
 કલેવ કરી જાઓ. અત્યંત મન ને અત્યંત મર્યાદાથી શંકરભજવાનની
 અવધાનતાને તેણે સાદુત્વ તમકરે કહી શંકરભજવાને અત્યંત
 આદરે તે રાજ્યના કુલકાન્તાના સલાવાર રૂપના માન્યે એક ભદ્ર
 પુરોહિતને તે શંકરભજવાનના અત્યંતમતમાં અવનુ રી પે રાજ્ય
 કેવળ અત્યંત શંકરભજવાનને વચી મુખ્યત્વે એ રાજ્ય
 કેવળ તેમનું રાજ્ય જુદાવખતના વચન કર્યો. અને આજ
 રીતે, રાજ્યના અધિકાર તરફ રાજ્ય ને રાજ્યનું રાજ્યના અવધાન
 રાજ્યના આદર કરી, રાજ્યને શંકરભજવાનની પોતાની ગૌરવ
 ને રાજ્યને પૂર આપવાની કૃતિ કરવાની તેઓશ્રીને પ્રવેશ રી

તેમની તે પ્રાર્થના સાંભળી શંકરમથરાને પ્રસન્ન થઇ તે. રાખને કહ્યું કે:—“ તમને તમારા જેવા પરાક્રમી ને હુદિમાન પુત્ર યશી. ”

પછી તે રાખ ઓશંકરની અનુતા મેળવી પોતાના નગરમાં આવ્યો. એક દિવસે કેટલાક મુનિઓ ઓશંકરના રસનમાટે તેમને ઘેર આવ્યા. શિષ્ટાચારને અનુસરીને તેમનું પૂજન કરી શંકરમથરાનું ને તેમના માનુષી પ્રસન્ન થયા. પછી શંકરમથરાનું માનુષીએ પોતાના પુત્રનું આપુર કેટલું છે તે પૂછતાં એક મુનિએ કહ્યું કે:—“ તમારા પુત્રનું મોળ વર્ષજેટલું આપુર છે, પણ કોઇ કારણથી બીજા મોળ વર્ષોમુધી તમે આ પૃથ્વીપર નિવાસ કરશી. ” એમ કહી મુનિઓ ઓશંકરની અનુમતિ મેળવી પેત્રપેતાને ગયાને ગયા. પોતાના પુત્રનું અપ્પપુર ગળી ઓશંકરના માનુષી અત્યંત દુઃખ કરવા લાગ્યા ત્યારે ઓશંકરે તેમને કહ્યું કે:—“ માનુષી આ સંમાર લાજમથુર છે એ તમે સારી રીતે જાણો છો, છતાં તમે સામાન્ય શોક કરો છો. આવી રીતે શોક કરવો તમને યોગ્ય નથી. આ સંમારમાં સર્વાવદા સતિ. સમયમ ધર્મસાધના બેળા થયેલા અથવા મગમા બેળા થયેલા અનુપોના સમાગમજેતો છે. અર્ધ કાળ કોનું છે. કાર્ધ કોણની મા ને કોણ કોણનો પુત્ર નથી. હવે અસંખ્ય જન્મોમાં બિન બિન પ્રાણની રચિતિ ને સંજયને પ્રાપ્ત થયા કરે છે તમે સમજુ છો, માત્ર મોડનો પરિવાય કરો. હું ને મોઝા સમયપત્રી સંન્ધાસ મદજુ કરવાનો છું.” આ પાછળનાં ચમતો માનગી ઓસનીના મનના બેદમાં વધારો થયો. તેમજે ઓશંકરને કહ્યું —“ સન્ધ સી થવાનો વિચાર છું છાડ દે. મારું કહ્યું માનું છું ચુદરયામણી થા. પુત્રચમો થા. મહારિદે દેવેનું પૂજન કર. પછી જદાવસ્થામાં ડંત્યાસ મદજુ કરજે. મારે છું એકજ પુત્ર છે. હું મરી જશ ત્યારે મારી દિતરકિયા કાળ કરશે. હું સમજુ છે, પતાં જદાવસ્થામાં મને એકલી મળી

જ્યારે નિચાર થયે છે ત્યારે મારી અપરાધો નિચાર કરી
 મારા ઉપર કયા રાજતી નેહાએ. આની અપરાધમાં તારે મારો ત્યાગ
 કરવો ઉચિત નથી. " તેમના મનનું અપરાધ કરવા શીશંકરે કહ્યું
 કે:- " માણ ! તમે શોક ન કરો. પ્રભુએ જેમ પાર્વતી દેવે તેમ મને. હમણાં
 હું નદીએ સ્નાન કરવા જઈ રહું છું. " એમ કહી તેઓ નદીએ સ્નાન
 કરવા ગયા. સ્નાન કરતાંમાટે તેઓ નદીમાં ડીંગળી ઊંડા પાણીમાં
 જઈ સ્નાન કરવા સામ્યા ત્યારે તેમના મરજીકમને મગરે પકડ્યો
 દોષ એમ જણાયું. તેથી તેમણે પોતાના માતૃશ્રીને બોલાવવા રાહ
 પાડી. તે રાહ સામગી તેમના માતૃશ્રી જન્મ ત્યારથી ત્યાં આજ્યાં
 તેમને ત્યાં આવેલાં જોઈ શીશંકરે કહ્યું:- " કે.હ મગરે મારા પગને
 પકડ્યો છે, તે તે મને ત્યારે ત્યાં પાણીમાં બેસી જઈ પ્રવલ્ન કરી
 છે. હવે હું શું કરું ? " શીશંકરના આવા વચનો સામગી તેમનાં
 માતૃશ્રી રત્નપૂર્વક જન્મ શોક કરવા સામ્યા. તેમની આત્મી રિયતિ જોઈ
 શીશંકરે તેમને કહ્યું:- " હે અંબે ! જાંતું આ વેળા સંન્યાસ પ્રવળ
 કરવાનો સંકલ્પ કરું તો મને લાગે છે કે તે પુણ્યરહે આ મગર
 મારો પગ મૂકી જઈ મને જીવતો રહેવા દેશે, માટે હે માણ ! હવે વિચાર
 ન કરતાં તમે મને સંન્યાસ પ્રવળ કરવાનો સંકલ્પ કરવાની અનુમતિ
 આપો. " તેમના માતૃશ્રીએ શીશંકરના આવા વચનો સામગીને નિચાર
 કર્યો કે જો સંન્યાસ લઈને પણ મારો પુત્ર જીવતો રહેશે તો મને
 મગશે, પણ જો મગર તને મારી નાખશે તો તે મને પુત્ર મગવાનો
 નથી. માટે તેને સંન્યાસ લેવાની અનુમતિ આપવી આવે. નિચાર
 કરોને તેમણે પોતાના પુત્રને સંન્યાસ લેવાનો અનુમતિ આપી, તેથી
 શીશંકરે સંન્યાસ લેવાનો સંકલ્પ કર્યો. આમ યવચો મગરે પોતાના
 પગને છોડી દીધો છે એવું શીશંકરને જાન થયું, અને પોતે નદી-
 માંથી બહાર પધાર્યા, અને પોતાના માતૃશ્રીને કહ્યું કે:- " હવે હું

સંન્યાસ ધરજી કરવાને જીવંત થું. તમારે મારે મારે કે તમારે મારે
કાંઈ જીવિંતા કરી નહિ તમારી જલ્લવારણમાં અપજા સમાજો
તમારી મેંધા કરી, અને તમારી પાસે પૂતું દુષ્ક દોષથી તમારો
દુષ્કનપર્યંત તમને જન્તાજનો ગાંધી જીવ પ્રકારે વધી જાવે એમ
નથી પ્રાર્થવરણાદ કરાજી મારું થશે તો તે વેલા જાપજી સમાજો
દુષ્કની સાક્ષ્યમે તમારી મેંધા કરશે; ને તમારું કરીર પડશે ત્યારે
અગ્નિચરણાર જાદિ દિવાલો જીવ તે કરશે. " પોતાના પુત્રનાં જાણ
વધવો સાંજણી જેવાના મનથી તેમજ માતૃથી તેમને કહે છે. " દે
પુત્ર ! મારું મારું કરે મારા કરીરને અગ્નિચરણાર તારે હાથેજ થશે
એમજો. તું કહે કે સંન્યાસીથી ગાંધી કરીરને અગ્નિચરણાર કરી
કાંઈ નહિ, તો હું તને કહું ખું કે તું સમજે છે, મારે તારે તેમ
કરવામાં ગાંધી જીવ દોષ નથી. "

તેના ઉત્તરમાં ઓશંકરે કયુ ૧—" દે માતૃથી ! મરજીવેજ
તને મને સંજારણ ત્યારે હું તને જાણ દશી ત્યાં જાતીલ, અને
તમારો કરીરને અગ્નિચરણાર કરીલ. " જડી શંકરમજાને પોતાનાં
મજાએને સંન્યાસ તેવાની પોતાની હજી જન્મીતી, ને પોતાના
માતૃથીની જન્મમજી કરી, પશ્ચાત્ પોતાનાં માતૃથીની જાતા સહ
સંન્યાસ મરજી કરવામારે તેઓથી ત્યાંથી વિદાય થયા.

ઓશંકરે નર્મદનદીના માર્ગમાં જાતનાં નાનાપ્રકારનાં વનો,
નજરો, જામો, સરોવરો, નદીઓ, પર્વતો, ડુંગરો ને બેનગને પ્રમન્ન
મને દેહરૂપે વિવેકના છતા, તથા એ સર્વને જાળના પિતૃરૂપે જાળના
છતા પેટમાં દિવસો જીવીત કરે નર્મદનદીના તીરપરના વનમાં જ્યાં
ઓશંકરિંદ્રપાદનો આશ્રમ હતો ત્યાં સાંજની વેલાએ જારી પડેઆ.

ઓશંકરિંદ્રપાદના આશ્રમમાં જારી તેમની યુવાની આશ્રપાસ
જીવ પ્રકારી કરી, તથા તેઓને ત્રણ વાર સુદર્શનદશવત્પજ્ઞામ કરી,

તેમની સુંદર સંખ્યાવડે પ્રેમપૂર્વક સ્તુતિ કરી. શ્રીગોવિંદપાદનું ચિત્ત સમાધિમાયી, વ્યુત્થાનદશાને પામ્યું. પછી તેમણે શ્રીશંકરને પૂછ્યું કે:—“તમે કેાણુ છો?” ત્યારે શ્રીશંકરે તેમને હિતર આપ્યું કે:—“હે સ્વામિન! હું પૃથિવી નથી, જલ નથી, તેજ નથી, વાયુ નથી, આકાશ નથી, શબ્દાદિ ગુણો નથી, ઇન્દ્રિયો નથી, પ્રાણ નથી, અંત કર્મણુ નથી, ને માયા નથી, પણ હું એ સર્વથી પર એક અદ્વિતીય પરમશિવ છું.”

શ્રીગોવિંદપાદ શ્રીશંકરના એવા હિતમ વચનો સાંભળી પ્રસન્ન થયા. પછી તેમને તેમનું નામ પૂછતા શ્રીશંકરે જવાબ્યુ કે:—“લોકો આ શરીરને શંકરના નામથી ઓળખે છે.” પછી શ્રીશંકરે તેમનાં સમીપ આવી તેમનાં ચરણોનું વિધિપૂર્વક ભાવસંદિન પૂજન કર્યું. અને પરમહંસદીક્ષા આપી જ્ઞાનસ્વરૂપનો ઉપદેશ કરવાની પ્રાર્થના કરી. સ્વરૂપજ્ઞાન પ્રાપ્ત હોવાથી વસ્તુતાએ જેમને સદ્ગુરુના ઉપદેશનાં કાષ્ઠ પથ્ય અગત્ય નથી એવા શ્રીશંકરને માત્ર પરંપરાનો વ્યવહાર સાચવતા શ્રીગોવિંદપાદે મદાવાકપનો ઉપદેશ કરી શાકે ૬૧૯ કાગળમુદિત ને દિવસે પરમહંસદીક્ષા આપી, અને સંન્યાસીઓને પાળવાના ધર્મો કહી સંભળાવ્યા.

તેઓશ્રી કેટલોક સમય પોતાના સદ્ગુરુની સેવા કરતા તેઓની સમીપ રજા. પછી પોતાના સદ્ગુરુની આજ્ઞાથી વૈવિક્કધર્મની પુન સ્થાપના ને વૃદ્ધિ કરવામાટે તેઓશ્રી કાશીમાં પધાર્યા, ને આત્માયા અમિત વિશ્વનાથનું રમરખ્યિતન કરતા છતા કેટલોક સમય ત્યાં વિરતવ્યા.

એક વેલા જેણે વેદાધ્યયન સમપ્ત કર્યું તે એવો એક વિદ્વાન આજ્ઞાપુત્ર શ્રીશંકરાચાર્યનાં દર્શન કરતા તેઓશ્રીની પાસે આવ્યો ને પ્રજ્ઞાપાત્ર કરી તેઓશ્રીનાં જ્ઞાનારક ચરણકમલમા પડ્યો તે તેઓશ્રીએ મસ્તકપર દસ્તકમન મૂકીને જીકાક્યો, અને પૂછ્યું—“તું કયાનો રહેલો છો? જાને કેાણુ છે? ને શામાટે અહિં આવ્યો છે?” નેના

ઉત્તરમાં તે જાણ્યુંપુરે રામ ભેટી વિનવર્તી નીચે 'પ્રમાણે' હતું:-
 જે ધ્યાતરેશમાં પરિત્રાકારેલી મંત્રા વટે છે તે ધ્યાતરેશનો દુરદેશથી
 'પુ. કું' જાણ્યું પુ. તત્ત્વ મદાપુરવના રહનાયે કું પૃથિવીપર અમણ
 રહે પુ. જા. જે મારા સુભાગ્યનો ઉપ શરૂ થા કું આપણીના રહનાયે
 જાણ્યો પુ. કું આ અર્થકરે જાણાવરેમા કું પુ. પુ. તેને તારવની
 આપણી કુપા કરી એવી મારી નમ પ્રથના છે."

તેના તીવ્ર નિરાસા એક ધીરશક્તિમાર્ગે તેને મદાપુરવનો
 ઉપેશ કરી પરમદસદિશ આપી ને સંન્ધારીના ધર્મો સમાજમાં.
 આ સુનદન ધીરશક્તિમાર્ગના પ્રથમ દિવસ થયા પછી અન્ય મુમુક્ષુઓ
 તેઓ વાને ઠારે આજ્ઞા તેમને પણ પરમદસદિશ આપી સંન્ધારીના
 ધર્મો સમાજમાં.

એક દિવસે અમરાવતિ વિચારાયે અન્ય રાજપ ધારણ કરી
 ધીરશક્તિમાર્ગના અનુદાનના નિમિત્ત પરદા કરી, ને તેમના
 અનુદાનનો નિમિત્ત દદ જાણી તેઓ પ્રસન્ન થયા.

પ્રેરનાક સમય કારણમાં નિરાસ કરી પછી ઉપનિષદ, અમરાવતિના
 ને અમરાવતિપર સેતોના દિવસાટે આજ્ઞા હતી નિમિત્ત કરી, ત્યાંથી
 નિરાસ થઈ, પેતાના સિખોત્તરિત આમપાસના પ્રેરના કરના કરના
 તેઓ ધી અરિકામમમાં પરાધા આ વંશ તેઓથીના રમુવસરીતું વધ
 માર વર્ણન હતું ત્યાં કદલોક સમય રિપતિ કરી મંત્રીર અર્થવાગા
 અમરાવતિપર, પ્રેરના રહે પ્રમ મુકાં મંત્રાપતિતિરિવ અનુદેશ છોડામ
 ને મુદાવરપુષ્પ આ દશ પ્રાચીન ને તત્ત્વપેરેશક ઉપનિષદોડિપર, ઉપનિ-
 પેરેના મારાપ મીમર્સાકારીનાડિપર, અને મદામારવનાના નિષ્કુસદ-
 રનામ ને સનત્યુજનીવડિપર સેતોના દિવસાટે આજ્ઞો રચ્યાં ઉત્તમ
 અધિકારીઓમાટે આજ્ઞો રચ્યા પછી પ્રથમ અધિકારીઓમાટે
 ઉપેશકદસી આદિ પ્રકરણ પ્રથો, ને કનિષ્ઠ અધિકારીઓમાટે

સાધનપંચકારિ સ્તોત્રો તેણ અપિઠારીએપર નિહેનું કૃપા કરીને રખા.

ઉપર જીજીનેમાં આપ્યો તેઓથીએ પેતાના પોત્ત સિધ્યોને શીખવ્યાં. તે રેવા જે સિધ્યો સાથે હતા તેમાં સનંદન વગારે મોત-તાવાળા દેતાથી તેમને શંકરજનનાને તે આપ્યો એકથી વધારે વાર લખાવ્યાં. આ કારખૂંથી ખીજ સિધ્યો પેતાના અંતઃજીવની અપરજીવી સનંદનની ઈર્ષ્યા કરવા લાગ્યા. સત્પુરુષને કાગ્ગે આપ્યા છતાં તપ્પ કુવનને ઉદેશ નહીં કર્યા છતાં પણ પજા હીનભાગીએ પેતાના કુટુંબનોવિકારોને વશ વેતોતા થકા નથી એનું આ પ્રમિદ ઉઘડરજુ છે.

શીશંકરે કોઇ વેલા કનિઝામિઠારી સિધ્યોને સનંદનના હજારી યોગ્યતા દેખાડી તેમના હૃદયમાં જગતા ઈર્ષ્યારૂપ અગ્નિને રાત કરવાની ઇચ્છા કરી. પછી એક દિવસે ત્યારે જમા સિધ્યો શ્રીમંજાને સામે કાંઈ બ્રમણ કરવા હતા ત્યારે શંકરજનનાને સર્વ સિધ્યોને વેજાસર પોતે વિરાજતા હતા તે કાંઠે પોતાની સમીપ આવવામાટે કાક મારી અન્ધ સિધ્યો હોડી, ત્રાપો કે કોઇ લાકડાની મોપમાટે ચાલ્યા. સનંદન તેણે મથત નહિ કરતા જે સદ્ગુરુની ભક્તિ અપારનેવે જીજીનેમાં આ ભવસાગર તારવા સમર્થ છે તે ભક્તિ શું મને આ નાની નદી તારવા સમર્થ નહિ થાય ? અવશ્ય થશેજ. આવો વિચાર કરી શ્રીસદ્ગુરુનું પરમપ્રેમથી ધ્યાન ધરી તેજ પ્રેમાવેશમાં શ્રીમંજાપર ચાલવા લાગ્યા. શ્રીમંજાએ તેમની અમાધ ગુરુભક્તિથી પ્રસન્ન થઈ તેમના પગને આધાર આપવા સ્થલે સ્થલે તેમના પગનીએ સોનાનાં કમલો ઉપજાવ્યાં. સનંદન સુખપૂર્વક શ્રીમંજા ગિતરી પોતાના સદ્ગુરુ ન્યાં વિરાજતા હતા ત્યાં આવ્યા, ને તેમણે પોતાના શ્રીસદ્ગુરુના ચરણકમલમાં હંડવત્રપ્રણામ કર્યાં. પછી ખીજ સિધ્યો હોડી આદિ સાધનવડે શ્રીમંજા ગિતરી પોતાના સદ્ગુરુની સમીપ આવ્યા. તેમણે ત્યારે સનંદનની ગુરુભક્તિની અને શ્રીમંજાએ કરેલા સાદાધ્યાની વાત

જાણી ત્યારે તેઓએ સનંદનના હાથની પોતાના હાથના કરતાં વધારે ચોખ્ખતા જાણી પોતાના હાથમાં તેમના ઉપર રહેલી ઈર્ષ્યાનો ત્યાગ કર્યો તે સ્વિકારી તે સનંદનને મીરાંકરમજવાને પદપાદ (જેન ચાણની નીચે કમલ ઉપન્ના) એવું નામ આપ્યું.

કાંઈ વેતા રાંકરમજવાને પોતાના કિષ્કોને વેરાંતનું અધ્યયન કરાવતાં આ જગત્નું અભિનિમિત્તોપાદનકારજી ઉપર છે એમ કહ્યું. તે સંભળી ત્યાં બેઠેલા બહુમર્વવાળા પાશુપતમજવાળાઓએ કહ્યું કે:—“ કાર્ય, કારણ, ચેત, વિધિ ને દુઃખાન એવા પાંચ પદાર્થોને અજવાન પશુપતિએ નિર્માણ કર્યા છે. યદતત્ત્વદિ કાર્ય કહેવાય છે, પ્રયુત કારણ કહેવાય છે, ચિત્તનો પશુપતિમા નિરોધ ચેત કહેવાય છે, સ્વારે જ્યોરે ને સંનિ સ્નાન કરતું ક્ત્વાદિ વિધિ કહેવાય છે, અને સર્વ દુઃખોની નિરતિરૂપ મોક્ષ દુઃખાન કહેવાય છે. તેમા પ્રતિ આ જગત્નું ઉપાદાનકારજી છે, અને અજવાન પશુપતિ આ જગત્નું નિમિત્તકારજી છે. જેમ યાગનું ઉપાદાનકારજી ખાત્રી ને યાગનું નિમિત્તકારજી કુંભાર છે, તેમ આ જગત્નું ઉપાદાનકારજી પ્રતિ ને આ જગત્નું નિમિત્તકારજી અજવાન પશુપતિ છે. તમે ઈશ્વરને આ જગત્ના ઉપાદાનકારજીરૂપ માનો છો તે ચોખ નથી, કેમકે અજવાનવાળું, જડ ને અશુદ્ધ આદિ લક્ષણવાળું જગત્ તેનાથી વિપરીતલક્ષણવાળા ઈશ્વરમયી ઉત્પત્ત ઘટ દો નહિ વળી ને આ જગત્ ઈશ્વરમાંથી ઘડ્યું દોષ તે આ જગત્ના ઈશ્વરના ધર્મો જાણવા જોઈએ, પરંતુ ને જાણતા નથી, પ્રાંતે જગ્ આ જગત્ ઈશ્વરમાંથી ઉપન્નું નથી એમ સિદ્ધ થાય છે.”

પાશુપતમતાભિમાનીઓએ ઉપર જણાવેલા પૂર્વજ્ઞાનું સમાધાન અજવાન રાંકરે આ પ્રમાણે કહ્યું:—“ ઈશ્વરથી જિન જે આ જગત્નું જન્ય ઉપાદાનકારજી દોષ તેા મુતિમાં એક ઈશ્વરના યતની સર્વું

જ્ઞાન થાય તે એમ કયું છે તે સંભવી શકે નહિ. નિમિત્તકારણના જ્ઞાનથી કાર્યનું જ્ઞાન થવું નથી, મારે ખરિદને આ જમરૂના ઊપાન કારણ પણ માનવા જોઈએ. જે પ્રકૃતિને આ જમરૂનું ઉપાદાનકારણ માનીએ તે 'દ્વકમેવાદિતીયં પ્રત્ય' (જામ એક જ અદિતીય છે,) આ ક્યુતિ જામથી મિત્ર અન્ન વરુને અમરમાત્ર કરેનારી છે તેનો વિરોધ આવે છે. જેમ કર્ણીએ પોતાના જ્ઞાનનું ઉપાદાનકારણ ને નિમિત્તકારણ છે, અને આપણું સાક્ષિયેનન જેમ અપમૃ શરણ પ્રપંચનું ઉપાદાનકારણ ને નિમિત્તકારણ છે, તેમ કર્ણ આ જમરૂના ઉપાદાનકારણ ને નિમિત્તકારણ છે. કાર્યના ઉપાદાનકારણના યુગ્મો આવશ્યક જોઈએ એવો નિયમ નથી માટી ને ઊણુ આદિમયી થનારા વીંઝી આદિમા માટી ને ઊણુ આદિના યુગ્મો કયા જોડામાં આવે છે ? ઉપાદાનકારણ પોતાના જેવા ધર્મવાળા કાર્યને ઉપલ કરે છે એમ પણ કહી શકાતું નથી. મનુષ્યના શરીરમાં નખ ને વાળ ઉપજે છે તે કયા શરીરના જેવા ધર્મવાળા હોય છે ?"

ઉપરના વચનોથી ને અન્ન પ્રમાણે ને શુદ્ધિવાળા વચનોથી પાશુપતમતાભિમાનીઓના હૃદયમાં સત્યનો પ્રકાશ પડ્યો, અને તેમજે શંકરભગવાનનું શરણ પ્રદણ કર્યું આ પ્રમાણે જે જે દૈતવાદીઓ આચાર્યભગવાનના સમાગ્રમમાં આવતા તેમ થી જેઓ પુરુષગાત્રા હતા તેમના અંતરણ પર સત્યનો પ્રકાશ પડવા માડ્યો, અને અદ્વૈતાસદ્ગત યુગ્મ જનસમૂહમાં વિસ્તાર પામવા માડ્યો.

કોઈ વેદા શ્રીગંગાના રમણીય તટઉપર રિરાજ આચાર્યભગવાન પોતાના જિજ્ઞાસુ શિષ્યોને અદ્વૈતસૂત્રઉપરનું પોતાનું બાળ્ય શીખવતા હતા. શિષ્યોને નિયમાનુસાર બાળ્યનો પાઠ આપ્યા પછી તેઓથી અધ્યાપકરૂપિ કરવાનો વિચાર કરતા હતા ત્યાં એક વૃદ્ધ અધ્યાપક તેઓથીની સમીપ આવી તેમને પૂછ્યું: "તમે કોણ છો ? અને આ

વિદ્યાર્થીઓને તમે શું ભણાવતા હતા ? ” આ પ્રશ્ન સાંભળી આચાર્ય-
 ધર્મજીવાણી એ સિધ્ધે કહ્યું :— “ આ અમારા સદ્ગુરુ છે. તેઓશ્રીએ
 અદ્વૈતસિદ્ધાંત સારીરિકનામનું આશ્વ રચ્યું છે, જેમાં અદ્વૈતસિદ્ધાંત
 પ્રમાણે ને મુક્તિએ વડે જલુ રહુદ ક્યો છે, તે આશ્વ અમને અમારા
 ઉપર નિદેશી કૃપા કરીને ભણાવવાનો શ્રમ લેતા હતા. ” આવા
 વચનો સાંભળી તે જદ બાલકે આચાર્યધર્મજીવાણીને કહ્યું :— “ તમારું વચ
 નાનું પ્રતીત થાય છે, છતાં તમે અતિ મંજીર ને મુદ્ધ અર્થવાચના
 અદ્વૈતસિદ્ધાંત આશ્વ કહ્યું છે એ સામગ્રી મને જલુ આશ્વ થાય છે. જે
 તમે અદ્વૈતસિદ્ધાંત આશ્વ કહ્યું હોય તે તમે કું પશુ તે એક સ્વતંત્ર
 વ્યાખ્યાન કરી મને સંભળાવો ” તે સામગ્રી આચાર્યધર્મજીવાણીને તેમને
 કહ્યું :— “ આપ જે સ્વતંત્ર વ્યાખ્યાન સાંભળવા હચ્છતા હો તે સ્વતંત્ર
 પ્રશ્ન મને કહો, એટલે નિરભિમાનપણે તેનું મથામતિ વ્યાખ્યાન
 કરવા કમન થઈ શકશે ” આચાર્યધર્મજીવાણી આવાં સરજ ને
 અભિમાનગદિત વચનો સાંભળી તે જદ બાલકે કહ્યું :— “ અદ્વૈતસિદ્ધાંત
 ત્રીજા વ્યાખ્યાનના પદ્યમખાણના ‘ તદનન્તરમતિપત્તૌ રંહતિ
 સંવરિષ્વત્કઃ પ્રથમનિરૂપણાદ્યર્થ ’ આ પદ્યેના સૂત્રના ઉપર
 તમારે જે બોલનું હોય તે બોલો ” આચાર્યધર્મજીવાણીને તે સ્વતંત્ર સંક્ષેપમા
 આ પ્રશ્નને નાનું કહ્યું :— “ પૂર્વદેહ્યો ઉત્તરદેહની પ્રાપ્તિમા હચ
 રેહના પાત્ર જે પદ્ય સદ્મખૂત તેડે પરિવેશિત થયો છો જાણ છે
 એમ જલ પદ્યથી અદ્વૈતમા જેમ પુરપદ્ય પરિજ્ઞામ પામે છે, તેમ
 હે મેવકતા ! તું જાણે છે ” એવા પ્રશ્નકર્તાના પ્રશ્નથી ને ‘ એવી
 રીતે જલ પદ્યથી અદ્વૈતમાં પુરપદ્યે પરિજ્ઞામ પામે છે ’ એવા
 પ્રશ્નકર્તાના ઉત્તરથી નિશ્ચય થાય છે ’

તે વચનો સાંભળી તે જદ બાલકે આ આક પ્રશ્નના પૂર્વપદ્યે
 તે વ્યાખ્યાનઉપર કહ્યું :— “ વ્યાપક શ્યામતા ને દિવિયો અન્ય શરીરમાં

‘જણવાની ઇચ્છાથી મન’ અર્થે ‘આવિયું’ થયું છે.” ‘પંડી આચાર્ય’
 ‘જગવાને તેમના દર્શનથી પોતાને ‘બહુ દર્શ થયાનું’ પ્રશંસિત કર્યું
 ‘પ્રભાત વ્યાસજગવાને આચાર્યજગવાને કરેલા બાબતો અગત્યનો ભાગ
 ‘જેમ પોતાની પ્રસન્નતા જણાવી, અને બીજું સોળ વર્ષનું’ આગુ
 ‘આપી, ભારતખંડમાં અદ્વૈતમતનો પ્રસાર કરવાની આરામ કરી, જેને
 અંતર્ધાર થયા.

પંડી આચાર્યજગવાનું પોતાના શિષ્યોસહિત ભટ્ટપાદને (કુમાર
 રિશભટ્ટને) જગવા ત્યાંથી વિદાય થઇ પ્રયાગ પધાર્યા. ત્યાં ત્રિવેળીમાં
 રનાન કરી ભટ્ટપાદને જગવા પધારતા હતા ત્યાં ભટ્ટપાદ ડામરના
 ફાતરાંઓ સળગારી તેમા જળી મરે છે એમ સમાચાર સામન્ય.
 તેથી તએથી જાતજગે ત્યા પધાર્યા. ભટ્ટપાદને આચાર્યજગવાને પોતાનું
 શરીરજાળવ જનાવું, ને તેમ ઉપર લોકહિતાયે તેમણે વાર્તિક
 કરવું એમ પેતાના ઇચ્છા તેમને પ્રશંસિત કરી ભટ્ટપાદે જગવું
 ૧. “દેવે હું આ શરીરનો ત્યાગ કરવાની તૈયારીમાં છું. તેથી મારાથી
 તે કાષ્ઠ થવું અવકાશ છે. આપ મારા પ્રમિત્ત તિષ્ઠ મંડનને આ
 કામ મે પગા તેને આ કામ મારી રીને કરી શકશે, અને આપ તારા
 મંત્રનો ઉપયોગ કરવાની કૃપા કરો, અને એક મહર્ષિ આપ અર્ધ
 વિગ્રહ, તેટલામ નુ આમ આ દાગુમંત્ર શરીરનો ત્યાગ કરી દે.”
 પંડી આચાર્યજગવાને તેમને તારકમંત્રનો ઉપદેશ કર્યો, અને ભટ્ટપાદે
 પોતાના રથવશરીતો થે યા અમયમા પરિત્યાગ કર્યો.

અંતરિમિત્રનો પગજવ ક્યાં જના તેને આ કામમાં જેડી સાથ
 નીક, તેથી અંતરિમિત્રનો પગજવ કરવા આચાર્યજગવાનું આદિમ
 ન્યમની નમરી જના અંતરિમિત્ર રહેતા હતા ત્યાં પધાર્યા. બીજે વિભે
 પ્રાતઃકાળનું નિવૃત્તકર્મ કરી અંતરિમિત્રને ઘેર પધારતા હતા ત્યાં માર્ગમાં
 અંતરિમિત્ર ઉ દામીઓ જગ જગતા જતી હતી તેમને અંતરિમિત્ર

ધર ક્યાં આબુ' એમ પૂછવાનાં તે દામીઓએ મંડનમિત્રની પંડિત-
હને પરીક્ષાપણે જણાવવા નીચે પ્રમાણે ઉત્તર કહેવરાવ્યું. —

"વેદ રત્નપ્રમાણ છે કે પરતપ્રમાણ છે ? પ્રાણીઓને ફલ
આપનાર કર્મ છે કે હિંસર છે ? ને જનત્વ નિત્ય છે કે અનિત્ય છે ?
છેત્યાદિ સાત્ત્વીય વિષયના પ્રશ્નો ને ઉત્તરો જેમના ધરના દ્વારઆગમ
સદસાંસા પાજરામાં રહેલાં મેના ને પોપટ કરી રહ્યાં છે તે પડિત
મંડનમિત્રનું ધર છે એમ જાણો."

દામીઓએ જનાવેલે માર્ગે ચાલતા ચાલતા તેમણે જનાવેલા
ચિહ્નકેપરથી મંડનમિત્રનું ધર ઓગળી તે પરમા આચાર્યમજવાને
પ્રવેશ કર્યો તે દિશ્વે મંડનના પિતાનું અદ્દ દોરાયો આ સંન્યાસીને
અચાનક પોતાને ઘેર આવેલા જોઈને મંડનમિત્રને કોપ ઉપજ્યો, તેથી
તેમણે આચાર્યમજવાનનો સત્કાર ન કર્યો, પણ વ્યવહારપણે કાષ્ઠક
તેમનું અપમાન થાય એવી રજતિ કરી, પછી ત્યાં પધારેલા બ્ય.સ-
મજવાનના સમજાવણથી મંડનમિત્ર કષ્ટકે રાત્રી થયા, ને તેમને
સત્કાર કરી મિત્રાનું નિમંત્રણ કર્યું. આચાર્યમજવાને મંડનમિત્રને
કહ્યું કે: — "હે મંડન ! આ સરીરનું અજની મિત્રા લેવામાટે અહિં
આવતું થયું નથી, પણ કર્મ અને જનમાં કોણ એક છે ? તેનો સ.આર્થ
કરી રિંદુષ કરવામાટે ા વાદમિત્રા લેવામાટે અહિં આગમન થયું છે,
માટે તમારે પ્રસન્નમને તે મિત્રા આપવી જો તમારો કર્મમત એક
હો તે મારે તમારો શિષ્ય થઈ તે મત અંગ્રહાર કરવો, ને જો મારો
જનમાગ એક હો તે તમારે મારા શિષ્ય થઈ તે- " સીકાર કરવો."
મંડનમિત્ર આ વચનો સાંભળી પ્રસન્ન થયા ને કહ્યું: — "હે સ્વામિની
હુ તે વિષેનો સાત્ત્વીય કરવા પ્રસન્નમને તૈયાર છું. મારા મનમાં
થળા વિવમ થયાં એવી ક્રુષ્ણા હતી કે મારો માઇ સમર્થ પંડિતની
સાથે સાત્ત્વીય થાય તો હીક, કે જોયો પંડિતને મારો સુદિવિમવ

આવી રીતે કેટલાક દિવસો સુધી શાસ્ત્રાર્થ-વાસ્તવ્ય: કોનો જ્યારે, ને કોનો પરજ્ય:યરી. એ ઘાત સાબગનારાઓના અનુમાનમાં આવી રાહી નહિ. અતે શાસ્ત્રના મુદ્દમ વિષયઉપર એનોતર આવડા સ.ગાં, ને મ.શંકરે શ્રુતિએ ને યુક્તિએથી કર્મમાર્ગના કરતાં ગાન-માર્ગનું એકપણું મિદ્દ કરી મંડનમિશ્રને નિરુત્તર કર્યાં. મંડનમિશ્રના કોમાંની પુણ્યમાસા સુઝાઇ મગ્ધ. સરસ્વતીએ મંડનમિશ્રનો પરાજય ને મ.શંકરનો જ્યારેયો જાગી, તથા મંડનમિશ્રને વાણીવડે સંન્યાસી થઇ મવાનું માની, અને ને મિદ્ધામાટે પધારવાની વિનવિ કરી પછી અને એ જગ્ગને મિદ્ધા કરી.

મંડનમિશ્રને નિરુત્તર કર્યા પછા ઘણા સમયથી માનેલી પૂર્વ-ભીમાંસાની સત્વના તેમના હૃદયમાંથી દૂર ન થવાથી તેમણે આચાર્ય-અચાર્યને કહ્યું:--" મારે પરાજય થવાથી અને કેશ પજ એક થશે નથી, પજ આજ્ઞેમિનિના મનનું ખંડન થયુ, તેથી મને જલુ એક થાય છે. ત્રિશાવર્ગી આજ્ઞેમિનિનો અભિપ્રાય અમત્ય ન હોયો એકને એમ દલ અને પ્રતીત થાય છે. આચાર્યઅચાર્યને તેના મનનું સમાધાન કરવા કહ્યું:--" દે મિદ્ધા. આજ્ઞેમિનિનો અભિપ્રાય અમત્ય નથી. તેમને જે કહ્યું છે તે સત્ય કહ્યું છે. તમે તેમનો અભિપ્રાય સમજી શક્યા નથી. આ પી રતે કરા પુવતીમલાનાં કેટલાક મુદ્દાને અભિપ્રાય આચાર્યઅચાર્યને તેમને કરી દખાવે તો જલુ મંડનમિશ્રના મનનું એકને તો સમાધાન થયુ નહિ તેથી તેમને આજ્ઞેમિનિનું અચરજ કહ્યું. તે સમજાવે આજ્ઞેમિનિ ન પાકે થવા ને તેમને મંડનમિશ્રને કહ્યું. દે અમ! દુરમદ ગજયાર્થ કંઈ કાજલુ નથી. આજ્ઞેમિનિ મારા રવના મોનો જે મુજબ અભિપ્રાય તમને કરી દેખાડે તો તેજ મારો અભિપ્રાય છે. મારા સદાકર વ્યાજ જલુરવથી મારો અભિપ્રાય મિનન કમ દોલ રો. આજ્ઞેમિનિને

મિત્રશિલ્પ માત્ર છે એ મારો અભિપ્રાય છે. શીશાંકર પ્રદેશરત્ને
અત્યાર છે. સસપુત્રમાં શીકપિત્ર, ત્રેતાપુત્રમાં શીહતાત્રેવ, ને હાપરમાં
વ્યાસમજવાનું જેવા યાત્રી થયા, તેવાજ યાત્રી શિલ્પકૃતમાં આ
શીશાંકર છે, તેથી તેમના અભિપ્રાયને અનુસરીને તમે આ અવસાનર
તરી જાઓ. " એમ કહી શોઝેમિનિ અંતર્ધાન થયા. પછાત મંડનમિત્રે
આચાર્યમજવાનું માનપૂત્ર કહ્યું:--" પ્રતો ! આપ મુમુક્ષુએનો
હિદાર કરેજ પ્રકટયા હો. આપનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ એજાખ્યા વિના
મારાથી અતઃગતને સાથે આપના પ્રતિ જે અવિનય કરાશે દોષ તેની
હુ નમ્રભાવે ક્ષમા થાયું છું. આપના દર્શનથી હું કૃતાર થયો છું
હુ મારા માનેલા સર્વ પ્રશ્નિપદાદેનો પરિવાર કરી આપણને ઘરેણે
આગો છું. મારા અતઃગતના સર્વ સંસારો દૂર થઈ ગયા છે. હવે
હુ આપણી સર્વ આશ્રમેને સિરોધાર મળી અક્ષરસઃ તેજ પ્રમાણે
વર્ણને શુદ્ધભાવથી તત્પર છું. "

પછાત આચાર્યમજવાનું મંડનમિત્રને સંન્યાસ આપવાની રૂઝ
જાણી મંડનમિત્રના પત્ની સરસ્વતીએ આચાર્યમજવાનું કહ્યું કે —
" શ્રી એ પુરુષનું અર્પુ અંગ જણાય છે, માટે આપે જ્ઞાત્રી
સાત્ત્વિકમાં મારો પરાજય કયો નથી, સાત્રી મારા પતિનો આપે
પૂરો પરાજય કયો જણાય નહિ, તેથી આપે મારો સાથે સાત્ત્વિક
કરી મારો પશુ પરાજય કરવો જોઈએ. " સરસ્વતીનાં એવાં વચનો
સાંભળી આચાર્યમજવાને તેમને કહ્યું:--" સંન્યાસીએ પોત પશુ જાતી
સાથે સાત્ત્વિક કરવો એજ જણાય નહિ, તેથી તમારી સાથે સાત્ત્વિક
કરી સાત્ત્વિક નહિ. " તેના ઉત્તરમાં સરસ્વતીએ કહ્યું કે:--" આપ
યાત્રી હો, પૂરે યાત્રી યાત્રાસ્થળે મારાની સાથે જાને રાજર્ષિ યાત્રી
જાતો મુલભાની સાથે સાત્ત્વિક કરેજો છે આપ પશુ યાત્રી છે,
તથા આપને મારા મનનું અંતન કરવું છે, માટે આપે મારી સાથે

અવશ્ય શાસ્ત્રાર્થ કરવો જોઈએ. " સુરસ્વતીનો આવો અસાધારણ આમદ જોઈ આચાર્યભગવાને તેમની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવાનો રીઝાર કર્યો. પછી શાસ્ત્રાર્થ પ્રારંભાયો. આ શાસ્ત્રાર્થ કેટલાક દિવસો સુધી ચાલ્યો. અતિ સુરસ્વતીનો પણ પરાજય થયો.

પછી મંડનમિત્રે આચાર્યભગવાનની પ્રેમપૂર્વક સ્તુતિ કરી તેઓ શ્રીની પાસે આદરપૂર્વક પ્રસન્ન મને પ્રેમાચાર્યપૂર્વક સંન્યાસ મળ્યું કર્યો. આચાર્યભગવાને તેમને સંન્યાસ આપતી વેળા તત્ત્વમાર્ગે એ મહાવાક્યનો ઉપદેશ કરી તેનો અર્થ પ્રમાણ ને મુક્તિથી વિસ્તારપૂર્વક સમજાવ્યો.

પછી તેમને કહ્યું—“ સુખને માટે રાતદિવસ જે જે કર્યો કરવામાં આવે છે તે તે કર્મોથી મનુષ્યને કાંઈ પણ વાસ્તવિક સુખ પ્રાપ્ત નહિ થતાં જિજ્ઞાસુ દુઃખજ્ઞ પ્રાપ્ત થાય છે. સુખરૂપ આત્મસ્વરૂપના સાક્ષાત્કારવિના મનુષ્યને સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી. મનુષ્યને આત્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર હઠ વૈરાગ્યાદિ સાધનોથી ને પોતાના સદ્ગુરુની સેવાથી થાય છે. પવિત્ર ને એકાગ્ર અંતઃકરણવાળા ઉત્તમ અધિકારી મનુષ્યને સદ્ગુરુ એકવારજી બ્રહ્મસ્વરૂપનો ઉપદેશ કરે તોપણ તેને બ્રહ્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થાય છે, પણ મંદ ને મધ્યમ અધિકારવાળા મનુષ્યને પોતાના સદ્ગુરુના ચરણકમલનું મેવન કરતા કરતા ધીમે ધીમે આત્માથી અગ્નિજ્વલનો સાક્ષાત્કાર થાય છે પ્રજ્વલનો વિધિપૂર્વક જન્મ કરવાથી, શાસ્ત્રે કહેવાં નિષ્કામકર્મો કરવાથી, અને પોતાના સદ્ગુરુની આદરપૂર્વક સેવ કરવાથી, અંતઃકંથુના દોષો દૂર થાય ત્યારે સદ્ગુરુએ ઉપદેશ કરેલા આત્માથી અગ્નિજ્વલનું સ્વરૂપ ધારણ કરવા તેમનું અંતઃકરણ મમર્થ થાય છે. સિધ્ધે સર્વજ્ઞ પોતાના સદ્ગુરુના ધ્યાનમાંજ પોતાનું અંતઃકરણ રાખવું જોઈએ પોતાના સદ્ગુરુના વચનમાં અડગ મહા જોઈએ. સદ્ગુરુની ગોચ્ય રૂપાથી ન અને એવું આ જગતમાં કાંઈ

ઉત્ત નહિ પેતાના સદ્ગુરુની આજ્ઞા પાળવામાં શિષ્યે પેતાના અંતઃકરણમાં દર્શનને ઉત્સાહ રાખવા જોઈએ. જો મોટા દેવનો મનુષ્યપર કોપ થાય તો સદ્ગુરુ તે મનુષ્યનું રક્ષણ કરી શકે છે, પણ સદ્ગુરુનો કોપ કારણથી કોપ થાય તો તે મનુષ્યનું કોઈ પણ દેવ રક્ષણ કરી શકતા નથી. માટે પેતાના સદ્ગુરુ અપ્રસન્ન થાય એમ શિષ્યે વર્તવું નહિ. કરવાયોગ્ય ને નહિ કરવાયોગ્યનો ઉપદેશ સદ્ગુરુજ કરે છે, માટે દૃષ્ટી પ્રાપ્તિ ને અનિદ્રાની નિવૃત્તિ સદ્ગુરુધોજ થાય છે એમ વિદ્યોત્સાહ છે. સદ્ગુરુની કૃપાવિના અઘાની મનુષ્ય મન ને વાણી આદિ દંડિયોના અવિવચન જાહેરને શી રીતે જાણી શકે ? સર્વોત્તમમારને પામેલા સદ્ગુરુ પ્રસન્ન થાય તો સર્વ દેવો અનાયાસે પ્રસન્ન થાય છે, ને જો તેવા સદ્ગુરુ મોટા કારણથી કોપ્યા ઉપર અપ્રસન્ન થાય તો તેના ઉપર સર્વ દેવો અપ્રસન્ન થાય છે, માટે પેતાના સદ્ગુરુને પ્રસન્ન કરવા સુશિષ્યે સર્વદા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ "

શીસદ્ગુરુનું માહાત્મ્ય સમજાતા મંડનમિત્ર જદુ દીનભાણે આચાર્ય-ભગવાન્ના ચરણકમલમાં પડ્યા. તેમને શુરેશ્વર એવું નામ (નામ) પ્રાપ્ત થયું, ને આચાર્યભગવાન્ના મુખ્ય શિષ્યોમાં તેમની ગણના થઈ. પછી આચાર્યભગવાન ભરતખંડમાં જનસમૂહનું અકાંક્ષાજી કરનારી શિવનિએ પદોચ્ચેલા મંદોરું અપારકપણું પ્રતિપાદન કરતા કરતા, મુમુક્ષુજનોને સદ્બોધામૃતનું ઉત્સાહપૂર્વક ઉદારપણે પાન કરાવતા કરાવતા, મહાદેવજીના મનુષ્યોને નિઃકામકર્મનો ને વિદ્યેપદોપચારના મનુષ્યોને નિર્દોષ ઉપાસનાનો બોધ આપતા આપતા, સર્વ પ્રાણીઓને પેતાના હર્ષનરોડે પરિવ્રત તથા સુખી કરી તેમના નેત્રોને રુદ્ધ કરતા કરતા, ને જનસમૂહમાં અદ્વૈતસિદ્ધાંતનો પ્રસાર કરતા કરતા, દક્ષિણદેશમાં રહેલા શ્રીરામપર્વતઉપર પધાર્યા ત્યાં પાતાપ્રજંજાનામની પરિવ્રતનીમા રક્ષણ કરી, તથા મહિમાર્જુનની પૂજા કરી કેરમોક સમય વિરાજ્યા:

ને પોતાના યોગ્ય વિષયોને સારીરક્તમાખ્યાતિ મંગે' બળાખ્યા.

આચાર્યમજવાનના સુરેષભાઈ જિવે. જળ અપાત્રકમનોના અવશે
 લોગોને ઉપદેશ કરના દના તેમાંથી જેઓ જિવેકીને પુણ્યસાધી મનુષ્યે
 હતા, તેઓ આચાર્યમજવાનને શરણે આયા, ને કેટલાક દુઃખપીડિત
 આચાર્યમજવાનને દેખ કરી તેઓ પ્રભુ' અગુમ પ્રગટા સાગમ. એ
 વેલાએક કપટી ભૈરવમકન કાપાસિક શ્રેષ્ઠૈરપર્યવર આચાર્યમજવાનની
 સમીપ આળે. પોતાના હિતિજનને પ્રાપ્ત કરવાનો આ સારો સમય છે એમ
 જાણીનેચે અચાર્યમજવાનને કયું -- 'દે કૃપાવે ! આપના મંત્ર
 પલ્લ', દયાપુપલ્લ' ને સુસીદ્ધપલ્લ' ઇત્યાદિ અનેક શુભચૈત્તુ' લોહકારી
 શ્રવણ કરીને હું આપનાં દર્શન કરવા આળે છું. આપે પગપાસે
 માટે સારીર ધારણ કર્યું છે આપની ઉત્તમ કૌર્તિનું રથને રથને જાન
 થાય છે. આપ અદ્વૈત બ્રહ્મનું પ્રતિષ્ઠાન કરનારા ઉત્તમ સંન્યસી
 છે. આપની સમીપ જે જે મનુષ્ય આવે છે તે પોતાનું હિતિજ
 પ્રાપ્ત કરીને પાછો જાય છે. મેં આ સારીરે કેવાસમા જગ્યાએ
 ધણું વર્ષસુધી ઉપ તપ કરીને ભૈરવનાથને પ્રસન્ન કર્યા છે. પ્રસન્ન
 થયેલા મારા હૃદયે ભૈરવનાથે મને જવાબુ છે કે 'કોઈ સર્વજ
 પુરુષનું કિંવા કોઈ મહારાજનું માયું ને તું મારા નિમિત્તે અગ્નિમાં
 દોખીય તો તું આ સારીરે મારી કૃપાવડે કેવાસમા જગ્યાએ
 ભૈરવનાથની આ આસા સાબળી મેં આપા પુરુષના માયામાટે પલ્લ
 બ્રમણ કર્યું, પલ્લ હજુસુધી અને કોઈ સર્વજ પુરુષ મળ્યા નથી. કોઈ
 મહારાજનું મસ્તક મેગવવાની હિતિજ પલ્લ જ્યારે મારા મનને કંપોને
 છે, ત્યારે તેમની પાસે જગ્યા તેમના માયાની માગણી શી રીતે કરી
 શકાય ! આજ મારા સુભાગ્યથી અને આપનાં દર્શન થયા છે. આપ
 સર્વજ છે, તેથી આપના મસ્તકથી મારું હિતિજ કાપું સિદ્ધ થાય
 એમ છે, માટે આપે મારા જેવા દીનઉપર કૃપા કરવી જોઈએ.

શરીર દાણમયુરે છે એ આપ સારી રીતે જાણો છો. અને ખસ્તક આપસથી જન્મતમા આપનો કીર્તિ જન્મ પામશે. સર્વ પ્રાણીઓને પોતાનું દરિય મિલ દેવાથી આપના માયાની મુગણી કરવી યોગ્ય ન ગણાય, તોપણ આપ સન્નિધાનકે અભયપણે, આપને સ્વશરીરમાં મમતા નથી, આપ સર્વદા પરોપકારમાં પ્રીતિવાળા છો, એમ જાણી મેં જારી માગણી કરવાનું સાદસ કર્યું છે. ને આપ કૃપા કરી આપનું ખસ્તક આ રાંકને આપો તો મારું કામ અન્નાવાસે સિદ્ધ થઈ જાય. જેઓ સ્વાર્થમાં કુમેલા હોય છે તેઓ બીજાની પીડા જાણી શકતા નથી. છન્દે છૂત્તાશુરનો નાચ કરવા દુધીચિમુનિપાસેથી તેમના દાડકા વજ્ર બનાવતામારે માગ્યાં હતાં, તે દાડકાં દુધીચિમુનિએ પ્રસન્નતાપૂર્વક છન્દને આપ્યાં હતા. હમ્મતવાદનનામના વિદ્યાપક્ષના રાજાએ નાચના રણજીમારે ગરુડને પોતાનું શરીર આપ્યું હતું. આ સર્વ વાતો અને પરોપકારનું કારણત્વ આપને ક્યાં અસત્ય છે ? આપને શરીરાક્રિયા તૃપ્તિ નથી, પરોપકારવિના જીવું કાંઈ કરંબ આપને અર્થિ વિદ્યમાન નથી. મારા જેવા માત્ર સ્વાર્થ સાધવામાં તત્પર ને નિર્લેપ મનવાળા મનુષ્યો માગણી કરતાં હોય તે અયોગ્યનો વિચાર ન કરી શકે એ સ્વભાવિક છે. મારી માગણી અયોગ્ય દેવાથી થાગ મનમાં લેય ઉત્પન્ન થાય છે, પણ આપના જેવા પરોપકારી, માયકને કહીપણ કોઈ પણ વાતની ના પાડતા નથી એમ સમજી મારું મન સંતોષ પામે છે.”

આચાર્યમજવાને તે કાપાસિકના બાપાં વચનો સાંભળી મંદ-હારપૂર્વક તેને કહ્યું—“હું જન્મ પ્રસન્નતાથી મારું માયું આપણ તેવાર છું, પણ મારા સિંધેના દેખના મારાથી તે તમને આપી શકશે નહિ, તેમો મારા સિંધે પોતાના શરીરકરનાં જન્મ આ શરીરમાં વધારે મમતા રાખે છે, મારે હું જન્મકે એકાંતમાં અજાણ્ય કરને

હોઈ ત્યારે તમે ત્યાં આવી મારું અસ્તક લઈ જાઓ. ”

આચાર્યજીવવાનું આવાં ઉદાર નયનો સાંભળી પ્રસન્ન થયેશો તે કૃપાવિદ્યો પોતાના સ્થાનપર ગયો. સર્વ દરજ્જાને અક્ષરવશ પાતા વિદ્યાર્થી મિથ્યા અનુભવતા જંબીર છાદ્યવાળા આચાર્યજીવવાને આ બંનેથી પ્રભાવ પોતાના કોમલ શિષ્યને કહેવા નહિ. પછી ત્યારે ધણી શિષ્યો સ્નાનાદિમટે દૂર ગયા, અને આચાર્યજીવવાનું એકાંતસ્થાનમાં અક્ષરકાર-જનિ કરી સુરિષ્ટ થયા, ત્યારે અનુકૂળ સમયની વાટ જોઈ રહેતો તે કૃપાવિદ્યો ત્યાં આગ્યો. નિર્વિકલ્પસમાધિમાં આશ્વર્ય થયેલા આચાર્યજીવવાને જોઈને તે કૃપાવિદ્યો નીચી ધારવાળું ત્રિશુલ ઊપાડીને એ પેલા તેજોથી સમીપ તેમના મગજનું હેઠન કરવા ગયો, તેજ પેલા પુણ્યકર્મ આચાર્યજીવવાનું મનિષ્ય મુદ્ધમાં ધ્યાન કરતા હતા તેમને કૃપાવિદ્યોની આ પ્રવૃત્તિ જાણી, તેથી તેમને મુનિદ્વંદ્વજીવવાનું અઃક જાણી રમજી કરી મંત્રવલસરે મુનિદ્વંદ્વજીવવા પ્રાપ્ત કર્યું. અને તુરંત તે કૃપાવિદ્યોની સમીપ આવી પડે ત્યાં ત્યાં આવી કૃપાવિદ્યોની સમીપે મંત્રી નાખી અર્ધકર નર્મણ કરી તે ગર્જના મંત્રાળી સ્થાન ઊભી દુર કરવા હોઈ આકુષ્ઠ મન તુરંત ત્યાં હોડી આવ્યા. આચાર્યજીવવાનું હિંમત ધણી વ્યુત્થાનરતાને પ્રાપ્ત થયું. તેમને પોતાનાં તેજ સ્વરૂપ ત્યાં ત્યાં સમીપ આવકર અર્ધકરવા મુનિદ્વંદ્વજીવવાને જાણી, તેમને જાણી આવવાનું સમય તેમની પ્રવૃત્તિ કરી તેજ દેખે. આ સમયના વદનમાં આજ પ્રકાર થયા હતા, એ અર્ધકર તે કલ્પ કર્યું થયું, ત્યાં આજ કૃપા કરી પોતાના અર્ધકર દિવે પાત્ર કર્યું. આ પ્રથમા મંત્રાળી મુનિદ્વંદ્વજીવવાને જાણી, તેજ સમય તેજ સમયે પુણ્યકર્મ સમીપે પ્રવૃત્તિ કરી પુણ્યકર્મને તેજ સમય આચાર્યજીવવાને નિર્વિકલ્પ કરી દેખે. તેજ સમય મુનિદ્વંદ્વજીવવાની ત્યાં કૃપાવિદ્યો કરી

તેમની કૃપા પ્રાપ્ત કરી હતી." એમ પદપાદને પૂછ્યા તેમણે જાણાવ્યું કે— "પૂર્વે મેં જ્યોત્સનાનામના પવનના વનમાં રહીને ધણી સમય સુધી જમવત્તુનિમિદનું આગાધન કરી તેમની કૃપા સંપાદન કરી હતી."

તેટલાક દિવસોમાંથી આચાર્યજગતના અદ્યક્ષપવનથી વિદાય થઈ મનુષ્યાના કલ્યાણમાટે અરજખંડમાં વિચરતા વિચરતા મોઝાઈસેવમાં પધારી યિઝ્હોવનો પ્રસન્ન મને વિનવવાનું સ્તુતિ કરી તે હોશમાં તજી વિષય વિચારતા, ત્યાંથી દુરિહંકરનામના હોશમાં પધારી પછી મૂકા- નિકાનામના દેવીના મંદિરમાં પધારી પછી ત્યાંથી શિષ્યોસાદન આર્વાજિતનામના શાવમાં પધારી તે શાવમાં ધણી વિદ્યાના નાદાળે વસતા હતા તેમાં એક પ્રમાદરનામના વિદ્યાના આઠમુને દીકરી ગાઝાગેવા જાણાવાય તે જાણજુ પેતાને જનુ દુઝી માનતો હતો. એ જાણજુપુત્ર મુશાની પેઠે પોતાને મોટેથી કાઠજા મોડતો નહોતો, તેથી તેન જન વગરનું દમી, માટે તેનો ચોખ્ખો ઉપાય કરવા દુ કોઈ મમય વિદ્યાને પૂછીશ. એના વિચાર પ્રમાદરે કથી હતો હતો, એટલામાં તેણે પદમક મજામોદરા સમયનું કે— "કોઈ મદાસમય સંત્યાગી પોતાના ધણી મિત્રોની સાથે ધણી પુત્રીના લગ્નને પોતાના ગામની બહાર પધારી છે." આજના સમયથી તે પ્રમાદર પોતાના ગાઝાગેવા જાણાવા પુત્રને સાથે લઈને આચાર્યજગતની સમીપ આગ્યો. એટ મકરામટે સથે જાણેલા હતો આચાર્યજગતના ચરજુકમસમાં અર્ધજુ કરા પછી તેણે તેણે માને સાદુ મદાસમયનું કર્યું. પમાત પોતાના મુશાગેવા જાણાવા પુત્રને આચાર્યજગતના ચરજુકમસમાં નમન કરાવ્યું. એ જાણજુપુત્ર જાણકની પેઠે આચાર્યજગતના ચરજુકમસની સમીપ પધારી રહ્યો, ગાઝો નહિ, એટલે પ્રમાદરે આચાર્યજગતને નિવેલન કર્યું કે— "હે શામિત્ર! આ મારા પુત્રનું વય તેર વર્ષનું થયું છે, પણ હજીસુધી તે કાંઈ સમજતો હોય એમ જાણાવું નથી

એને જણાવવામાટે બહુ પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે કાંઈ બર્યો ખાંદ એ
જીવંત વચના છોકરાઓ એને રમવામાટે બોલાવે છે, પણ તે તેમનાં
સાથે રમવા પણ જતો નથી. કાંઈ તોફાની છોકરાઓ કદાચ તેને મોં
તો તેમનો માર તે સહન કરે છે, પરંતુ કાંઈ બોલતો નથી. કાં
વેલા તે બોજન કરે છે, અને કાંઈ વેલા બોજન પણ કરતો નથી.
એના શરીરનું ઢેકાણું ન હોવાથી તે પોતાના પ્રારબ્ધથી જ જીવે છે.
એમ જણાય છે. તેની આવી સ્થિતિ છે, માટે આપ કૃપા કરી
જણાવશો કે એને કાંઈ રોગ થયો છે ? કે કાંઈનો વળગાડ થયો છે ?

પણી આચાર્યભગવાને કૃપા કરી તે બાલકના મસ્તક પર હાથ
મૂકી તેને કહ્યું કે:—“ બાક, બેડો મા, તું કોણ છે ? ને આવી બાલક
કના જેવી સેવા સામાટે કરે છે ? ” આચાર્યભગવાનનાં આવાં વચને
સાંભળી તે બાલકે “ હે સદ્ગુરો ! હું જન્મ શરીરરૂપ નથી, પણ તે
પ્રકાશનારો એતરવરૂપરાજો છું; મારામાં અંતઃકરણના, પ્રાણના
ઇન્દ્રિયોના ને શરીરના ધર્મો નથી; હું પરમપવિત્ર ને પરમાનંદરૂપ
જન્ય છું; ” ઇલાહિ વચનોથી હું સર્વ પ્રપંચથી રહિત અંતરાત્મા
અગ્નિ-અન્ન છું એમ આચાર્યભગવાનને પોતાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું
તે બાલકનાં આવાં આત્માનુભવના ઉત્તમ વચનો સાંભળી આચાર્ય
ભગવાને જાણ્યું કે આ કાંઈ યોગી છે. પણ તેઓથીએ તે બાલકને
પિયને કહ્યું કે:—“ આ પુત્રમાં તમને આ જન્મરૂપા કાંઈ પ્રકારને
સામ થઈનાં સંજવ નથી, કમકે તેને પોતાના શરીરઉપર પણ પ્રીતિ
નથી, તે તેને યુદ્ધાદિમા પ્રીતિ કરી રાતે ઉત્પન્ન થશે ! માટે નો
નમારી ઇચ્છા દોષ ને આની પણ ઇચ્છા દોષ તો આ બાલક અવે
જમારી સાથે આવે. ” તે બાલકના પિતાએ સ્વજનોને બિશિષ્ટ
મેજથી તે વાનનો રસીકાર કર્યો. પણી આચાર્યભગવાન ખીજી સિધ્ધિ
ઈશ્વર એ બાલકને હસ્તમયક (હાથમા રાખેલા આમળાની પેઠે વ

નિર્મલ જલની જે સ્વચ્છને જનજીવન) વિનુ મામ આપી સાચે સ
ત્વાંધા વિદાય થયા, ને તુંમમદાનદાને કાઠિ આરેલા શૃંગેરિનામ
શામખા પંપેપંડા સ્પાં રૂઠેસોઠ સપચ રીડી પજા સિંધોને આપ્યાદિ
આપચન કમચુ. દુસ્તામલકને પણ તેના અધિકારપ્રમાણે પોમ
આપચન પુનઃ કરાવ્યુ. આ દુસ્તામલકની પણ આચાર્યમમવાન
મુખ્ય સિંધોમાં ગણના થય.

આ કચલમા આચાર્યમમવાનના અંત કરાવના આવને જનુસરી
તેમની જન-વમાને સેવા કરવામા તત્પર રહેવાના સ્વભાવજો, સ્વપ
ર્થથી વર્તનારા અને જોસવાના જોછ સામર્થ્યજો કાંઈ મિતિનામને
આચાર્યમમવાનનો નવો સિંધ્ય ચપેલ તે આચાર્યમમવાનની પદે
રૂઠેને નિરેતર તેઓનીની સેવા કરતો હતો તેની જન-વમજીને લીધે
આચાર્યમમવાન તેના ઉપર સારો કૃપા રાખના હોય એમ જણાત
હતુ વિનયથી શુભચુજોવજો એ સિંધ્ય પોતાના સદ્યુરને, નિત્ય
વહેસો દાડી, સ્નાન કરી, દાથપમ પોષણવતો હતો, યોગ્ય દાત
આપતો હતો, સ્નાનપેમા સરીરે મુચાનું પવિત્ર વસ્ત્ર આપતો હતો
એજ આસન પાસરી હતો હતો, તેમનાં અને ચરજીકમજોને પણ
ચતુરાઈથી આપતો હતો, પાછવાની પેડેજ પોતાના સદ્યુરની ઇચ્છાને
તે જનુસરતો હતો, પોતાના સદ્યુરની સમીપ કઠીપજી જમાડું ખાતે
નહિ, તેઓનીની સમીપ કઠીપજી પમ લાગા કરીને કે જોડીમજી રહને
એસતો નહિ, તેઓનીએ કરેલી આજ્ઞાની કઠીપજી ઉપેશા કરતો નહિ
જોમની સાથે વધારે જોસતો નહિ. પક રેખાડીને પોતાના સદ્યુરથીન
આમજી કઠીપજી ડાંજો રહેતો નહિ વા બેસતો નહિ, પોતાના સદ્યુર
ડાંમા હોય ત્યારે પોતે ડાંજો રહેતો હતો. તેઓની જગારે અલસ
હોય ત્યારે પોતે અલસો હતો. તેઓની કાંઈ કહેતા હોય ત્યારે પોતે
જાહુ વિનયથી તે સાંજીતો હતો, કલા વિના પણ આચાર્યમમવાન

જે દિન દોષ તે કરેના દતો, અને તેઓનીનું જેમાં અદિન જન્માવ તે
કદીપણ કરેતો નરેતો.

તે શિષ્ય એક વેલા આચાર્યજનનાનાં વચ્ચે ગિરિ નદીએ
ગયો હતો. ક્યાનો સમય થયો, તોપણ તે આા પડેંઓ નરેતો,
તેથી આચાર્યજનના બ્રહ્મચર્યપણાને સમને તેના આરાતની વટ
જેતા હતા. ક્યાનો સમય થવાથી કેટલાક ગિરિને ક્યાના પ્રાર્થનો
શાંતિપાઠ બોલવાને તત્પર થયેલા જ્ઞેન આચાર્યજનના તેમને
કહ્યું:—“ ગિરિ આવે ત્વામુખી થોડો સમય શાંતિ ગમે. ” આચાર્ય-
જનનાનાં આવાં વચનો જ્ઞામળી પદ્મપાદથી ગિરિની યુગ્મજિતો
વિચાર કર્યા વિના હમાર અભિમાનરડે બોલાઇ જવાયું કે:—“ ગિરિ
મંદજુદ્ધિવાતો છે, એ આવા વેદવતા સુદ્ધ વિષયમાં શું સમજે!
માટે એની વાટ જોવી મને તો કેપયોગી જન્માતી નથી.”

પદ્મપાદના આવા અભિમાનયુક્ત વચનો સાંજળી તેના અભિ-
માનને શાંત કરવા તથા ગિરિની યુગ્મજિત સફળ કરવા આચાર્યજન
વાને પોતાની પારમેશ્વરીશક્તિનો ગિરિના હૃદયમા પાન કરી તેને
બ્રહ્મવિદ્યાની પ્રાપ્તિ કરાવી પોતાના સદ્ગુરુની કૃપાથી જેને બ્રહ્મ
વિદ્યાનો પ્રાપ્તિ થઇ છે એવો એ ગિરિ બ્રહ્મવત્તનું નિરપણું કરનાર
સુંદર તોટકજેદોવડે બ્રહ્મસ્વરૂપનું નિરપણું કરતો કરેનાં ત્યાં આવ્યો
તે જોઇને પદ્મપાદદિના મનમા જે અભિમાનનો આવિર્ભાવ થયો
હતો તે શાંત થઈ ગયો ગિરિએ તોટકજેદોવડે બ્રહ્મથી અભિજ
આત્માનું નિરપણું કર્યું, તેથી તેમનું તોટક એવું નામ કહેવાયું, અને
તેમની મુખ્ય શિષ્યોમા મણુના થઇ.

પદ્મપાદ, સુરેશ્વર, હરતામલક ને તોટક આ ચાર આચાર્યજન-
વાના મુખ્ય શિષ્યોને જોઇને લોકો તેમને ધર્મ, અર્થ, કામ ને મોક્ષ
આ ચાર પુરુષાર્થોની, અથવા ઋક્, યજુર્, સામ ને અથર્વ આ ચાર

પેટાની કિંવા સામોક્ષ, સામીપ્ય, સારપ્ય ને સાપુન્ય આ ચાર
ક્રમમોક્ષોની, વા બધાનાં ચાર મુખોની ઉપમા આપવા લાગ્યા.

એક દિવસે આચાર્યમગવાનની સમીપ આવી, તેઓશીને પ્રજ્ઞામ
કરીને, સારીરકભાષ્યઉપર વાર્નિક કરવાની હચ્છાવાળા સુરેશ્વરે તે
વિષેની તેઓશીને આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરીઃ-“ હે પ્રભો ! મારાથ
થઈ શકે એવી કોઈ મેવા આપ મને કૃપા કરીને જતાવો ” ત્યારે
આચાર્યમગવાને તેમના અંતઃકરણનો અભિપ્રાય જાણી તેમને કહ્યું
કેઃ-“ હે વત્સ ! સારીરકભાષ્યઉપર તમે વાર્નિકનામનો ઉત્તમ નિષ્પ
રચવા પ્રવૃત્ત કરો. ” આ આજ્ઞાપ્રમાણે વર્તણનો સુરેશ્વરે જલ્પ
મમજનાપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો, પણ આચાર્યમગવાનના કેટલાક શિષ્યોને
આ વાત જાણી નહિ તેમણે આચાર્યમગવાનને વિનંતિ કરી કેઃ-“ આ
સુરેશ્વર પૂર્વમીમાસામા દ્વદ આપદ રાખનારા હતા, ને દશ પળ
તેમના મનમા કદાચ કર્મનો પડાપાત હોય, અને એ પડાપાતને લખને
તે વાર્નિકમા જાનતાં એટલાને રચાને કર્મની એટલા પ્રતિપાદન કરે તે
આપજી સિદ્ધાનને દાનિ પડેએ. માટે તેમની પાસે વાર્નિક નહિ
કરાવતાં પચપાદ, આનંદચિરિ કે બીજા કાંઈ યોગ્ય શિષ્યને વાર્નિક
કરવાની આજ્ઞા કરાવતાં આપ કૃપા કરશે. તો તે કામ મનમાન્યુ
થશે. ” આચાર્યમગવાનને તેમનું આ કહેવું રચ્યું નહિ, તેથી તેમને
અવી નિર્ઘંક સંકા મળી આજ કામમાં વિર ન કરવા સમજાવ્યા,
અને અંતે જણાવ્યું કેઃ-“ તેમના વિના કોઈપણ સારીરકભાષ્યપર
યોગ્ય વાર્નિક થઈ શકે એમ નથી, માટે તમે નામો વિરોધ છોડી
દો. ” જના કેટલાક શિષ્યો પોતાના કુસરેકારના વેગમાં તજાઈ
સમજ્યા નહિ, ને કહેવા લાગ્યા કેઃ-“ પ્રભો ! આ દુસ્તામસક સર્વજ
દેવાધી વાર્નિક કરવા સમર્થ છે, માટે તેમને જો આપ આ કામ
મેંપડો તો તે જલ્પ જ્ઞાન રાખીને તે કામ કરશે. ” તેના ઉત્તરમાં

આચાર્યમગવાને કહ્યું કે:—“ તે સમાહિત ચિત્તવાળો હોવાથી તેનું અંતઃકરણ બહારના પદાર્થોમાં જોઈએ તેવું પ્રવૃત્ત થઈ શકે એમ નથી, તેથી તે વાર્તિક કરવાને યોગ્ય નથી, તેમ આપણે તેમને એવું પ્રવૃત્તિવાળું કામ સોંપવું એ પણ યોગ્ય નથી.” ત્યારે કોઈ શિષ્યે આચાર્યમગવાને પૂછ્યું કે:—“ હે શુરો ! શ્રવણાદિ સાધનો સાધ્યા વિના હસ્તામગકને કેવી રીતે જ્ઞાનજ્ઞાન થયું તે કહેવાની કૃપા કરો.” તેના ઉત્તરમાં કૃપાણુ આચાર્યમગવાને કહ્યું કે:—“ સાંભળો. આગળ યમુનાનદીના તીરપર એક યોગનિપુણ સિદ્ધ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. એક દિવસ તેના આશ્રમસમીપ કોઈ બ્રાહ્મણની પુત્રી પોતાના આશરે બે વર્ષના પુત્રને બેસાડીને ‘ આ બામકને ઘોડી વાર સાચવજો ’ એમ કહી પોતાની માહેળીઓમાથે યમુનાનદીમાં સ્નાન કરવા ગઈ. પ્રારંભવચાત્ર એ છોકરો ખમતો ખસતો યમુનાનદીના કંઠિઉપર ગયો, ને ત્યાંથી યમુનાના જલમાં પડી જતા મરણ પામ્યો. એ છોકરોની મા સ્નાન કરીને તે સિદ્ધના આશ્રમમાં આવી, ને ત્યાં પોતાના છોકરાને નદિ કંઠને તેની કૌપ કરવા પાગી, તેા તેને યમુનાના જલમાં મગ્ન પામેલા જાણે તેના મૃતસરીરને બદલ કાઢી તેનાં સંતપ્તિઓ તે સિદ્ધના આશ્રમમાં આવીને બહુ રુદન કરવા લાગ્યાં. તેમનું બહુ રુદન માંજથી ક્યાંને વશ થયેલા તે સિદ્ધે કહ્યું કે:—“ એને તમે ધેર લઈ જાઓ ત છવના થવો ” પછી તેઓ તેને ધેર-ધેર લઈ ગયા, ને તે સિદ્ધે યમુના નદી પોતાના સરીરનો ત્યાગ કરી ને મૃત બાવકના સરીરમાં પ્રવેશ કર્યો, તથી તે બાલક છવતે થયો. તે બાલક હસ્તામગક એ હાથ અજામનપ્રત્યી વેદાદિ કામ જાણે છે, એને કંઈ અજાન નથી, જતા તેનું એકામ થયેલું વિન વર્તિક કરવાનું પ્રવૃત્ત થઈ શકે એવી તત્ત્વનાવાળું નથી. મારી દૃષ્ટિએ એ જાત શુરેશ્વરના વાર્તિક કરવાનું કોવ જાણ છે. એ

તથાને આ વાત કથાવી નથી, તે બીજાઓની આ કામમાં દોષભા
 વેદવચ, અવરતી નહીં, તેથી આ કામ કરાવવાની કમળ વરંધાનજી
 દત્ત કોવચ અરે છે. "ત્યારે શાપ દિધે વિવચ કરો ૩-૮" તે
 કર્ણમત્ "અ આરણી પુષ્પવને આતા કાઠિ તે તે આપણ
 વા નંક કાઠિ કાઠિ." આચરંભવવાને તેને કદુ ૩-૮ જે કામ
 કરવાના મુરેષરે પ્રમત્તમતપો રીકર કરો છે તે કામ વિદ્યામાત્ર
 બીજાને મં પાતની કમળ આ અતીશય આતિશય પછે દરતી
 નહીં પુષ્પવ પોતની કમળથી કામે બીજા કાઠિ કરે પણ તે તથા
 કાઠિ કાઠિ રહે એવે અકાલ નહીં. "વતી આચરંભવવાન મુરેષવન
 કદુ ૩-૮ તમે કમળમા અરેષા વર્તિક કરવનો વિચાર નથ
 રાખતો. કેમકે તથા કમળ નહીં તથા કમળ દાવવા દણ કર્યો
 પુષ્પવ દાઠિ એમ માને છે. "વતી મુરેષરે આચરંભવવાન
 આત્રણ પેતાના દાવનું કાપ અજાણ કર્યમાર્વનું ખાત્ર કરનારો
 ને અમલ નહીં એવા અજાણનો ને અચરંભવિનામનો મુરે અથ
 રવ, એ અથ વતી આચરંભવવાન પ્રમત્ત થતા, અને તેમ પોતા
 દિધે પણ તે પ્રથેના વાચનમાં મુરેષવના ચિત્તની મિથિ નાટી રાખા

દાવીરાજાપર વર્તિક રમવાની મુરેષવની કમળ પછે ત
 પાવથી તેમના અતીશય પ્રાપ્તી અમલમાત્રા આત્રમાને દુર
 કરવા પરમત્તમજીવ આચરંભવવાને તેમને કદુ ૩-૮ "પુષ્પવજી
 વેતો તેતિગિરે પંતિપા પર તથા મુરેષવજીવે પુરુષારથપોષાનાર
 જે અથ કરવામાં આપ્યા છે તેવ ઉપર તને મુખપુષ્પોના દાવપર
 તજાત વને પ્રાપ્ત પાત્રના મુરે વર્તિક રમે." પોતાના સદ્યુક્તી
 આત્રને પેતાના માતાપર પારજી કાઠિ મુરેષરે તે બને ઉપનિષદોપર
 મુરે વર્તિક રમે આચરંભવવાને નમમાને પ્રમત્ત આર્પણ
 કરે, એવે વેદવે આચરંભવવાનું ચિત્ત સંકેપ અમત્ત. પ્રમત્ત

યથેલા ને સમદર્શી આચાર્યભગવાને સુરેશ્વરના ચિત્તને સતોષ આપતા કહ્યું:—“પુત્ર ! તમારી શારીરકઆધ્યપર વાર્તિક લખવાની જે પ્રયત્ન હજી અપૂર્ણ રહી છે તે હવે પછી તમે પ્રારબ્ધવશાત્ વાયસ્પતિનામ ધારણ કરી પૃથિવીપર પ્રકટશો ત્યારે ભાગનીનામનો સુંદર નિબંધ શારીરકઆધ્યપર રચી સંપૂર્ણ કરશો, ને તે નિબંધ વિદ્વાનોમાં આદર પામશે.”

પદ્મપાદે શારીરકઆધ્યપર વિવેચન લખ્યું, પણ તેમાંથી માત્ર પાંચ પાદોજ અવશેષ રહી શક્યા, અને તેમા પણ માત્ર પ્રથમપાદના ચાર સત્રોપરતું વિવેચનજ વિદ્વાનોમાં આદર પામ્યું.

પંડી આનંદગિરિનામના વિદ્વાન સંન્યાસીએ આચાર્યભગવાનની આજ્ઞાપ્રમાણે ત્રણે પ્રસ્થાનપરના ગંભીર બાધ્યોપર લોકહિતપાદે દીકા લખી.

કોઇ વેદા પ્રારબ્ધના પ્રયત્ન વેગથી પદ્મપાદને ભરતખંડમાં આવેલાં તીર્થોની યાત્રા કરવાની પ્રયત્ન હજી પ્રકટી, તેથી તેમણે આચાર્યભગવાનને વિનનિ કરી કે —“હે પ્રભો ! મારા અંતઃકરણમાં ભરતખંડનાં મુખ્ય તીર્થોનો યાત્રા કરવાની પ્રયત્ન હજી પ્રકટી છે, તો આપથી મને યાત્રાએ જવાની અનુમતિ કૃપા કરીને આપશે.” તેના ઉત્તરમાં આચાર્યભગવાને તેમને કહ્યું:—“તમે વિવિધ્યાસંન્યાસ (અદ્વત્યરૂપ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ લેવામા આવેલો સંન્યાસ) લીધો છે. એ સંન્યાસ લઇને આત્માથી અભિજ્ઞ બ્રહ્મનો દૃઢ અપરોક્ષ અનુભવ મેળવવા તમારે ધ્યાનમા ધણે પ્રયત્ન કરવાનો છે. તમારે વેદાંતનું શ્રવણ, મનન ને નિદિધ્યાસનજ ક્યાં કરવાં જોઇએ તમારે નિષ્કપટભાવે પૂર્ણ પ્રેમથી તમારા સદ્ગુરુની સેવા કરી એજ તમારે માટે ઉત્તમ યાત્રા છે. તમારા સદ્ગુરુનું ચરણોદક એજ તમારે માટે નીરું છે સદ્ગુરુના ઉપદેશપ્રમાણે પ્રયત્ન કરીને અદ્વત્યી અભિન્ન આત્માનો સાક્ષાત્કાર

કરવો એજ તમારે માટે સર્વ દેવોનું દર્શન છે. તીર્થંધારાએ જવાથી માર્ગમાં સંન્યાસીના ધર્મો વધારોગ્ય પાળી શકાતા નથી. સાધવાના અમથી નિદ્રા આવી જાય છે, તેથી આત્મવિચાર કે આત્મધ્યાન થઈ શકતા નથી. તીર્થંધારાએ જવારને માર્ગમાં ધણી પ્રતિકૂલતાઓ સંદન કરવી પડે છે. કોઈ કોશણે જોઈએ તેનું જનન મળતું નથી, કોઈ કોશણે જોઈએ તેનું પાણી મળી શકતું નથી, ને કોઈકોશણે ઊતરવાનું સ્થાન જોઈએ તેનું મળી શકતું નથી. જનન, જલ ને ઊતારાની શોધમાં તીર્થંધારા કરનારનું મન નિત્ય અથ રહે છે. વળી માર્ગમાં તાવ કે અનિદ્રાનેથી રોજ દાઢ તો જીમ્મઓની સાથે આગળ વધી શકાતું નથી તથાજ માર્ગમાં પડતું રહેતું પડે છે. માર્ગમાં દુર્જનોનો સાથ થાય તો કેટલીક આપત્તિઓ અપરાધવિના બોગવવી પડે છે. આવી અવગામી છુટતા સ્વરૂપનો ને કૃષિરત્ના સ્વરૂપનો વિચાર સ્વરૂપજો કેમ થઈ શકે ? નજ થઈ શકે તેથી હે પ્રજા ! તું તારા મનને શાન કરી, તીર્થંધારાએ જવામાટે તારા મનમાં પ્રાપ્તિના વેગને ઉપરના વચનોનો વિચાર કરી રાખી દે તો સારું.”

પ્રશ્ન—“ હે પ્રજો ! આપની આરાવિરુદ્ધ મારે એક પણ વચન બોલતું ઉચિત નથી, પરંતુ અનેક દેશો જોયા વિના ને મારેલી તીર્થંધારા કર્યા વિના માગ અંતઃકંજમાં પ્રાપ્તિનો આ વેગ સંતિ થવાનો સંભવ જણાતો નથી. તીર્થંધારામાં પણ અંતઃકંજને સદ્યુરુના મંજુરવિદ્યામાં રાખી ગદાય છે. દુઃખ દેનારા પ્રારંભનો ઉદય થયો દરો નો તે અર્થ કે તીર્થંધારામાં દુઃખનો અનુભવ કરાવશે, એમાં મારે કંઈ ઉપાય નથી. તીર્થંધારામાં સાધવાનનાથી મારા સંન્યાસીના ધર્મો વધારોગ્ય પાળીશ, ને અધ્યાત્મ પણ વધારોગ્ય કરીશ. માટે કૃપા કરીને મને તીર્થંધારાએ જવાની અનુમતિ આપો.”

આચાર્યમહારાજ—“ તારા કોઈ અવધાન પ્રતિકૂલ પ્રારંભના

હૃદયથી તને તીર્થવાત્રાએ જવાની ઇચ્છા પ્રગટી છે, ને તેનું નિરૂપણ તારાથી સમન થઈ શકતું નથી, તો તારે તીર્થવાત્રાએ જતું. માર્ગમાં સંભળતોતો સંગ મેવવો, ને દુર્જનોથી દૂર રહેવું. કાંઈ પણ સ્થલે તારે પ્રયોજનવિના વધારે શોધતું નહિ. માથે પ્રયોજનવિનાની ધણી વસ્તુઓ રાખવી નહિ. અયોગ્ય ને હાયાગે સ્થલે ઊતારો કરવો નહિ જોતો. તેનો વિશ્વાસ કરવો નહિ. મદાપુરુષોનો સમાગમ આદરપૂર્વક કરવો. થોડો ફેર પડતો હોય તોપણ મદાપુરુષોને દંડને જતું.”

પછી ધનપાદ આચાર્યભગવાનને પ્રજ્ઞામ કરી તીર્થવાત્રાએ નીકળ્યા.

એક વેદાએ આચાર્યભગવાન અસ્થ બેઠા દના ત્યાં ચોમનતરંગે તેઓથીને પ્રતીત થયું કે તેમના શરીરના માતૃથી માંદા થયાં છે. ને તેઓ પોતાનું સ્મરણ કરે છે. આવી પ્રતીતિ થતા તેઓથીએ તુરં પોતાના શિષ્યોને આ વાત કહી. પછી ત્યાંથી વિદાય થઈ, કાશ્મીર-મામમાં પોતાના પૂર્વાશ્રમના ઘરમાં પોતાના માતૃથીપાસે પધાર્યા. પોતાનાં પૂર્વાશ્રમનાં માતૃથીનાં ચરણકમલમાં પ્રેમપૂર્વક પ્રજ્ઞામ કરી આચાર્યભગવાન બોલ્યા:— ‘માતૃથી ! તમારા સ્મરણ કરવાથી હું અહિં આવ્યો છું. શોકનો પરિત્યાગ કરાને મને કહે, કે મારે તમારે મટે શું કરવું ઉચિત છે ?’ પોતાના પરાક્રમી પુત્રનાં એવાં વચને સાંભળી, તથા હાથે સમયે સખાપ સ્થિતિમાં પોતાને ઘેર આવેલા તેમને જોઈ, તેમના માતૃથીએ અશક્તિને લીધે ધીમે સ્વરે કહ્યું:— ‘હે પવિત્ર પુત્ર ! મેં મારા શરીરની આવી સ્થિતિમાં તને જોયો એ બહુ સારું થયું. તેં તારું વચન પાળી મને બહુજ સંતોષ આપ્યો. હવે હું જીવી શકું એમ નથી, માટે મારું કલ્યાણ ચાલ એકું કંઈ મને કહે, અને મારું શરીર પડ્યા પછી મારા શરીરને વિધિપૂર્વક અગ્નિસંસ્કાર કરી પછી મટે તેવી ક્રિયા કરવાની વ્યવસ્થા કરજે.” આવાં પોતાનાં માતૃથીનાં સ્નેહ ને શુભાશવાળાં વચનો સાંભળી

આચાર્યજીને તેમને જણાવ્યાનો ઉપોદ્ધા કર્યો. તે ઉપોદ્ધા સંખ્યા
 ૧૫૫૧ — “ આ જગત્ત્રિગુણને નિરાકાર દેવાથી મારી સુદૃઢતા
 ૧૫૫૨ ગિરિ સ્થિત થઈ ગઈ, આટલે મને સમુદ્ગમનો ઉપોદ્ધા
 ૧૫૫૩ એવાં તે મારી સુદૃઢતા. આગળ ગિરિ સ્થિત થઈ મારી સુદૃઢતા
 ૧૫૫૪ ” ૫૫૧ આચાર્યજીને તેમને સમુદ્ગમ સંકાર જાણ્યો. ઉપોદ્ધા
 ૧૫૫૫ તેમના તેમના મનને ગિરિ સ્થિત થઈ ગઈ. તેમણે તે
 ૧૫૫૬ પેલાના મનને ગિરિ સ્થિત કરી પેલાના સુદૃઢતાનો ત્યાગ કર્યો,
 ૧૫૫૭ તે તેમનો ઉપોદ્ધા ઉત્તરસમુદ્ગમને સંવર્ધનમાં મૂક્યો.

તેમના દરિયાનું વનન થવા ૫૫૧ આચાર્યજીને તેમની
 ૫૫૨ ઉત્તરસમુદ્ગમનો પેલાના પુરોષના સ્વભાવને તેમનાને કહ્યું—
 ૫૫૩ “ મેં સંસ્કાર મહત્ત્વ કર્યો છે, પરંતુ મેં આ દરિયાનાં માનુષીને
 ૫૫૪ તેમના જાત પ્રકારની વચન આપ્યું છે તે ધન્યવાદો કું તેમનો
 ૫૫૫ જાત પ્રકારનાં કરવા સમુદ્ગમ. ” ત્યારે તેમના દરિયાનાં સ્વભાવ
 ૫૫૬ “ મેં ૫૫૭ — “ તમે સંસ્કારી થયા છો, આટલે તમને તેમને
 ૫૫૮ જાત પ્રકારનાં કરવાનો અધિકાર નથી, તેથી તમને તે તમા
 ૫૫૯ કરવાની જામે હા પાડી દેવા નહીં. જામે તમને તેમના દરિયાને
 ૫૬૦ કરવામાં અગત્ય પડી નહિ આપીને, ને તેમના દરિયાને
 ૫૬૧ ઉપોદ્ધા પડી નહિ અગત્ય. ” આચાર્યજીને તેમનો જાત પ્રકાર
 ૫૬૨ તમા અધિકારમાંથી વંચીત થઈને કહ્યું — “ આગળ તમે કર
 ૫૬૩ વંચીત થઈને કરવા સમય કરી નહિ તમારે પેર કાઢી જુ સંસ્કારી
 ૫૬૪ નિહા તમે નહિ, અને તમારા પાસના સમુદ્ગમ તમારું સંસ્કાર
 ૫૬૫ આગળના અગત્ય ” ૫૬૬ તે પાસના અગત્ય પેલા દરિયાનાં
 ૫૬૭ માનુષીના દરિયાને પોતે પોતી અગત્ય, ને સ્વભાવને પેલાની
 ૫૬૮ પેલાના માનુષીના અગત્ય દાખવાથી અગત્ય કરી કહિ તેમના
 ૫૬૯ મારીનો ઉદ્ધ કરવામાં અગત્ય

આજ પછી કાલદી આદિ મળનાર પ્રતિષ્ઠા રામેશ્વરનાં જાણી નંજુરી આઠલો નેહુ અમલન કમ્પા નગી, તેમને ઘેર જન્મનાં જિહ્વા કરતા જન્મ નધા, અને તેમના ધનના મનુ પાને ટો તેમના ધનની સમીપનજ તેને જાગવામા આવે છે વિન વિચારે મદાપુરોની સાથે અયોધ્ય નેન કરતામા આવે તે તેનું જાલ કલિપન આરે થાય નાંદ.

પદપાદ લીધેપાતા કરતા કરતા કાલદાનીશરના દસંદ કરે પુંડરીકનમરમાં આવ્યા. ત્યાં શિવમ મામા જ્ઞાન કરી શ્રીસદાદિન દસંદ કર્યો ત્યાંથી રામેશ્વર જવા નીકળ્યા. મામા પોતાના પૂર્વપ્રમ મામાનું ધર આવ્યુ ત્યાં ગયા. પાંડ કાલે પદપાદને ત્યાં આવેલ જોઈ તેમના મોસાગપદના મળુમો પ્રમલ થયા તેમની આજ પદપાદે પોતાની આજમુધીની પ્રગતિ સંક્ષેપમા કહી સભાગારે તેમના મામા આદિના આમદથી ટટલાક દલ્લોમુધી તે ત્ય. દલ ને ત્યાંના યોગ્ય જાલજોને તેમના પદમંત્રા ઉપરેક કરીને ત્યાં રામેશ્વર જવા વિદાય થયા વિદાય થતી વેળએ પોતાની પાસે ટટલાક પુસ્તકો તેમણે પોતાના પૂર્વપ્રમના મામાને ઘેર મૂક્યા તેમને કહ્યું કે.—“આમા શારીરકમાલ્ય ઉપર રચના મારી ટીકા તે તથા બીજાં પુસ્તકો આપ સારા રીતે માચવને”

પછી પદપાદના મામાએ તેમની રચેલી પૂર્વોક્ત ટીકા વાંદતી, તેથી વિચાર કર્યો કે—“જો શારીરકમાલ્યપરના પદપાદ આ ટીકા વિદ્યમાન ગ્રંથો તો અદ્વૈતમતનો લોકોમા આદર થશે, દ્વૈતમતને સત્ય માનનારે માગ પ્રજા કન્નદુભમના આચારના પદે ‘આમાં દ્વૈતમતનું વિદ્યમાન’ હોવ થો’ દાનિ પદેય મટે આ પ્રયત્ને જાગી મૂલ્યમાટે મારે મા. ધર બ. ગી ના જોઈએ” આવો વિચાર કરીને તેણે ને પ્રંથ બ. ગી ન. ખ. ગ.

પેનાનું' હર દેહોના જન્મરૂપમાં ન આવે એમ જાતી રીતે અગ્નિ મુકામે જળરૂપી દીપ્તિ એમ મોહમાં કરેલાય જે.

શાંતિપત્રની રૂપા કળિતે પેનાના પૂર્વાધમના માધાને ઘેર જાગત તેમને સમાચારે મળ્યા કે તેમના પૂર્વાધમના માધાનું હર જગત્ જગત્ તેમના ત્યાં રાખેલા જપા પુત્રનો પશુ જગત્ મથા તે જા સમાચાર સાંકળી પાછાવતા મનમાં બેઠ રહ્યો. પેનાના પૂર્વાધમના માધાએ પેનાનું થા જણા મથ તેની કાદે તેમને મૂંઝા કરી પશુ જગત્ મથ એમ કહી તે નિમિત્તે પેનાનો બેઠ પ્રતીકૃત કરી પત્રી પાછાવત પુત્ર ત્યાં રહ્યા રાખ્યા રહ્યા, અને પુત્ર કાઠીરિઠાખપર આમગત. એવી રીતે સખચાનો પ્રગલ્ભ કરી, તેમના પૂર્વાધમના માધાને જાગત કે આ ભુદિમાનું ને કાઠી રમજુદિમાનું, દોચાથી પુત્રા પશુ, આમગતા એવી કે તેથી પપારે કાઠી રીતે જાગત પુત્રનું અરુન કરી, મારે એવી ભુદિ મંદ થય ને તેની રમજુદિમાનું પશુ મંદ રમ જગત્ એવું એવું તેને અવગતનું નેમએ એવા વિચારથી દોષ નું રીતે રીતે તેમને આપવાના કિડાના અમમાં બેઠાને જગત્ પુત્ર કે જગત્ તેમની ભુદિ ને રમજુદિમાનું મંદ થઈ રમ આમ મોહમાં કરેલાય જે અગ્નિ તો રહ્યા સખચા સમયે ન થયા. પત્રી ત્યાંથી પેનાના રહપુત્રના રહેતી રહ્યા ગાળીને વિલાય થયા. આચર્યમગત ત પછા દેશરેલમા (અભયાર્યમગત) વિરાજતા દત્ત ત્યાં તે ત્યા મથા આચર્યમગતના અંજુકમગત સાંકળી રમજુદિમાનું રમ નાંચવાવાની, યાગી-રજા-પર કરેલી પેનાની રીતે જાગત મથાની, ને પેનાની ભુદિ તથા રમજુદિમાનું મંદ રમવાની વાત તેઓમાંને તેમને, નિર્વદન કરી પેતે કરેલી રીતોને નાચ મથાથી તેમને બેઠ પામના રંદઈ આચર્યમગતને તેમને રજુ:—“ તમે બેઠને વધ ન થાઓ જે જગત્નું દત્ત તે જાગી રજુ. દત્ત તે વાગતો રીતે

કરવો નહાવો છે. આમળ એકાદ તમે એ દીકરા પાંચ પડો મારા આમળ વાગી દેખાડ્યા હતા, તે મારા સ્મરણમાં છે, તેથી હું તે સખાતું હું તે તમે સખી મો, ને શાંત થાઓ.” એમ કહી પચાસે દીકરો તેટલો જાગ સખાવી પ્રસન્ન થયો.

ઉપરની વાર્તા કેરસદેશના રાજા રાજકોખરના જાજુનામાં જન્મતાં તેમણે આમળ આચાર્યજગવાનને પોતાના રચેલા જે ત્રણ નાટો વાંચી સંભળાવ્યાં હતા તે કોઈ કારણથી બગી જવાથી તેમને આચાર્યજગવાનની પાસેથી આ નાટકો સાંભળીને પુનઃ સખી લેવાની ઇચ્છા પ્રકટી તે આચાર્યજગવાનની પાસે જવા. તેમણે આચાર્ય જગવાનને માન ને વિનયપૂર્વક બેટ નિવેદન કરી સાજાંમદંડપ્રજ્ઞા કર્યા. આચાર્યજગવાને તેમને મુશ્કેલી પૂછ્યો. તેણે ઉત્તર દીધું પણ તે રાજાએ આચાર્યજગવાનને વિનંતિ કરી કે—“ પ્રમો ! મેં આમળ આપનાં મારાં રચેલા જે ત્રણ નાટકો વાંચી સંભળાવ્યાં હતાં તે નાટકો બગી ગયા છે મારી તે કૃતિનો અર્થ રીતે નહીં થવાથી મારા મનમાં વારંવાર શોક થવા કરે છે, માટે આપની આપશ્રીની અદ્ભુત સ્મરણશક્તિવડે તે નાટકો મને સખાવવાની કૃપા કરો તો મારા ઉપર મોટો ઉપકાર થશે.” તે રાજાની આ પ્રાર્થના સાંભળી આચાર્યજગવાને તેમના ત્રણ નાટકો પોતાની અદ્ભુત સ્મરણશક્તિવડે સખાવી દાધા. તેથી તે રાજા બહુ પ્રસન્ન થયા, તે આચાર્યજગવાનને પ્રાર્થના કરી કે—“ હે સ્વામિન ! મારા જેવી કોઈ સેવા હોય તો આપશ્રી મને તે મંચ કરવાની કૃપા કરીને આપડે કરશે.” તેમની તે પ્રાર્થના સાંભળી આચાર્યજગવાને તેમને જણાવ્યું કે—“ કાલટ ના નંજુરાં જી જીવાંને ને ના અગોગ વર્તનથી વેદાધ્યયનમાં અનધિકારી કરાવેલા છે, મા’તમારે તે પ્રમાણે જીવસ્યા રાખવા.” પણ તે રાજાએ ત્યાં તે પ્રમાણે જીવસ્યા રાખવાનું સંકારી આચાર્યજગ

વાનની અનુધનિ ખાગી, પોતાના નયનમણી પ્રવળ કરું.

૫૫) આચાર્યજીવવાનું પોતાના કિષ્કોલદિન જાહેરપત્રનો પ્રકાશ કરેલા કામેશ્વરજીની વિદાય થયા. આ વેળા શુભચાલામત રાખે પણ આચાર્યજીવવાનું કાર્ય હતા ખામીમાં કેટલાક કાલોને જાહેર કરતો ઉપરના કરી સન્નિધિમાં આવ્યા ૫૫) રામેશ્વરજી તેઓથી કુંડીનમરમા (૩ નેવરમમા) ૫૫) રામેશ્વરજી કુંડીમાં આવતાં આરંભ થયું અધિકારી જીનોને જાહેરપત્રનું જાહેરવાદન કરાવ્યું. ૫૫) તેઓના ઉપર કુખની જાણ કરતા કરતા આચાર્યજીવવાનું કુખીટકમ ૫૫) આચાર્યજીવવાનું જાહેરમન સાક્ષી કાપડીઓનો થતો હતો તેઓથી કામીય જીનો, તે તે તેઓથીને કહેવા લાગ્યો કે — તમ કરમ માન્ય કરો છો તે મેં કરી છો, પણ માન્યતા આપાની પરિષદ મેં કરીને જાહેર તમે અપરિષદ અપર શામટે પામે રાખો છો ? તે જોવા ઉપરના કેમ કરતા નથી ? તેના આશ અરે જ રચના સન્નિધિ શુભચાલામતે પોતાના અધિકારીઓદારા તેને જાણતો જાણ કરી દૂર જતાં કહેવાની આજ્ઞા કરી, આથી કુખને અદુ કાપ અદના ૫૫) પોતાના ગયનપર જાહેર તેને પણ કાપડી લેવાને ઉતરી દીધીજર જાણથી શુભચાલામતની સમે કદવામાટે તથા આચાર્યજીવવાનો ને તેમનાં જાહેરના સન્નિધિઓનો તથા અજાણને વિવાદ કરતામાટે મોકલ્યા શુભચાલામતનું ને કાપડીઓનું પત્રવર કુદ થત તે કુદમાં પણ કાપડીઓનો તાલ થયો, કેટલાક કાપડી આચાર્યજીવવાનું કુખને તેમનાં પાપમય પ્રતિષ્ઠા અજાને અમમમ અજા, ને કેટલાક કાપડીઓ અજાથીને નાની થયા.

પોતાના પત્રના કાપડીઓનો વિવાદ તથા પરામત થયેલું જાણી આચાર્યજીવવાને પોતાનું સાક્ષર દેખાડવામાટે કુખે અન્ય પ્રવળ કર્યો. અનુચિત મધાની યોગી દાયમાં અર્ધ તેણે જોરવનું

ધ્યાન કર્યું એમ કરવાથી તે ઓપરી મહિરાથી બરાબ ગણ. તેમજ અર્ધ મહિરા પી તેણે પુનઃ બેસવનું ધ્યાન કર્યું, તેથી બેસ તેની સંખ્યા પ્રકટ થયા, એટલે કહ્યે તેમને આ પ્રમાણે વિનંતિ કરી—
 “હે દેવ ! આપના ભક્તોનો દેવ કરનાર આ શંકરાચાર્યનો આ દુરત નાશ કરો.” તેના આવા અયોગ્ય વચનો સાંભળી કાપુક થયેલા બેત્રે “તુ મારા સ્વરૂપભૂત શંકરાચાર્યનો વિનાશકારણ શામાં દેવ કરે છે ?” એમ કહી તેના અપગમની તેને શિક્ષા કરવામાં પોતે તેનું માથું કાપી નાખ્યું. વિવેકી બ્રાહ્મણો આદિ આ વાત જો તથા સાંભળી પ્રસન્ન થયા.

આચાર્યભગવાન પોતાના હિતમાટે તેમને વેદના શુદ્ધ પ્રતિ માર્ગને તથા નિરતિમર્ગને સમજાવતા સમજાવતા, પાખંડમનો નિરાકરણ કરતા કરતા ને વિવેકી જનોને અભેદવાદનું મારાત્મ્ય સા જાળી તેમાં સુસ્થિર કરતા કરતા, ગોઠર્થમાં પચાસાં તે સ્થવમાં એ નીલકંઠનામનો શિવોપાસક બેદરાની વિદ્યાનું રહેતો હતો તેને તે હરદતનામના શિષ્યે નામ્યે પ્રમાણે કયું —

“મદારાજ ! પ્રસિદ્ધ પતિ મંડનમિત્રને જીતનાર શંકરાચાર્ય આપનો પરાજય કરવા પોતાના શિષ્યોસહિત આદિ આવ્યા છે, તે અદિના શિવાવધમા જિત્યાં છે.”

આ સમાચાર સાંભળી વિદ્યાના મદથી હકી ગયેલો તે નીલકંઠે પોતાના મુખ્ય વિશેષને માથે લઈ આચાર્યભગવાનનો પરાજય કરવાની હઠભાષા તેએ થીના સમાપ્ત અર્થે. આચાર્યભગવાનનાં તેના આજ્ઞાથી માર્ગેભળી અનાવાએ દર્શિ જતા નેન દુરમાં આવતા તેઓથીએ સ્તેષે તે નીલકંઠે વિદ્યાના મર્દને તથા આચાર્યભગવાનની સમીપ આવી તેઓથીને નમન નહિ કરતા, તથા વિવેકના કાષ્ઠ પશુ શબ્દો નહિ બોલતાં, પોતાના મનનું મંડન કરતાનીજ પ્રતિ કરી તેની આવી

દેવતાદેવતા પ્રાપ્તિ એક મુશ્કેલી અત્યર્થમરણાને વિનવિ કરી
 કે-“તે પ્રભો ! જન આપ કૃપા કરને અને આજ્ઞા આપે, તો હું જ
 આ જ દેવતા સાથે વાદ કરું.” મુશ્કેલી ને વાદ કરવામાટે તેવાર
 દેવતા એક નીતક હો તેમને કહ્યું કે-“હું તમારી સાથે વાદ
 કરવા આજ્ઞા નહીં, હું તો તમારા ગુસ્સો સાથે વાદ કરવા આજ્ઞા
 છું.” એવ કહી જઈ તે પેતાના મનનું મક્કન કરવા લાગ્યો, ન્યારે
 અત્યર્થમરણાને તેના દૈત્યાનુ મુનિને કુખિયો ખડન કરવા માડ્યું.
 અને નીતક પેતાના મનનું મક્કન કરવું કાપ મૂકી અને
 અદૈત્યમનનું મક્કન કરવા માત્ર થયો તેજે કહ્યું કે-“તમે
 ‘મરણસાધ’ આ વેદાદ્યથી કબરો તથા કૃષિનો અભેદ અને
 હો ત વાજ નથા કેમકે અમામ ને અજવાળના એક વિરોધી
 રહનાવગમ્ય તે જાનેનું પગપર એકપડું સંજાનું નથી.” તેનું
 સમાધાન કરવા અત્યર્થમરણાને આ પ્રવળે કહ્યું-“હા તથા
 કૃષિને અજવા ને માગરૂપ ઉપાધિથી તથા તેમના અપવિત્રતા,
 આગળ અજવાળપડા, પવિત્રમનનું ને પવિત્રપણા અદિ અને
 સર્વગતનું સર્વસંજાગપણ, અજવાળા ને સર્વગપણા આદ
 ધર્મોના બેદ છે, પણ તે જાનેના શુદ્ધ ચેતનસ્વાપખા લેઈ પણ બેદ
 નહીં. આ તો રાત ને જાનેમા નેદા વિરોધી અનેતો પતિપાત્ર કરી
 દેવ તે જાનેમા નેદા અગિરોપી બારેક ચેતનની એકતા દેવધો
 તે જાનેતો અભેદ અભવા કો છે.” ત્યારપડી રહતોક અત્યર્થ
 મન નીતકકતા ગુણને ઉદય થતથી તેના મનનું સમપાન થયું,
 તેણે તે પેતાના કિંધે સંદેવ અત્યર્થમરણાને ઘરેજો અગ્રે.

પછી જન-મહનુ દિવ સાધવા સાધવા અત્યર્થમરણાનું
 કહીઆવાનું ઉદયક રમણોમા વિચી દ્વારકા પધાઈ. ત્યાં તથા
 જન્ય રમણે અદૈત્યમનને ઉપદેશ કરી, મુમુક્ષુઓના હાથમા પુષ્પાર્દિને

थला सभय वैद्यो तेरो आस्था, ने ते वैद्योदारा आगप कराव्युं,
 थल आचार्यलमवान्ता सरीरमा आविर्भाव पामेवो ते रोग भटयो
 नदि. पडी पोताना सरीरमा रोगनी निवृत्तिद्वारा पोताना शिष्योना
 भवने सतोपरा आचार्यलमवाने अश्विनीकुमारने भोक्तव्य पोताना
 रवपभूत श्रीभटेश्वरनुं प्यान क्युं अटले श्रीभटेश्वरनी आतासी
 अश्विनीकुमार आल्लभ्युं रवप धातु कडी आचार्यलमवान्ती पामे
 आल्या तेमळे आरा रोगनु रवप नाची आचार्यलमवाने क्युं
 हे—“ हे रतीश्वर ! आ रोग होय रागुजे इरेका मंत्रप्रयोगशी
 प्रकटचो छ तेथो तेनुं आरपरी शपन यन राखी नदि ” आभ
 कडी, अनुमति गेल्या, अश्विनीकुमार आल्या गया आचार्यलमवाने
 लेमला तेरा उल्लेख केल पय अमर्त्या के रागुं हेय प्रकट नदि,
 ओ आचार्यलमवाने क्युं, थल पदपाने आ पान सलगी जवू जेव-
 मुना होय उपलब्ध तेओ मंत्रदाम्भमा दुष्टत द्या तेमळे पोताना
 कडकन सरीरमा प्रकट आ रोगनुं शपन कव्या आचार्यलमवाने
 बारबार ना पाव्या जना होय मंत्रतो प्रयोग क्यो, तेरी आचार्य-
 लमवाना सरीरमाओ ते रोग ह्म यथो ने ते रोगे अल्लिखमुमना
 सरीरमा प्रवेग क्यो, तेय हेलाक सभयपडी ते अश्विनवमुमना
 सरीरमा पान यथो

आचार्यलमवान पुन लेहाना उद्धारमाटे द्विमासपलची विमर्षा.
 होय वेता तेओशी आगंगाना नोरपन्तो रतीउपर जेमी अश्विनवमुमना
 निमज यथा द्या. पडी क्युंयानमन तेमळे पोताना परमशु-
 र्वागौडपादनामना अदायेने पोतानी मनीय आगना जेमा आचार्य-
 लमवाने होला यन, मगपूंक प्रमाण करा, तेओशीती पूज करी,
 ने तजलावे तेमनी पासो होला द्या तेमळे आशोचोड आ'या पडी
 यने त्यां येहा. पमत्त लमवान गौडपादे आचार्यलमवाने क्युं
 हे—“ गौडपादे मारा पामे तमारी योग्यनाना वप्ताय क्यो, तेथो

પ્રથમ કડું બને ત્યારે જ બારેકા બન્ધ મળ્યો તોયે પશુ તેજોથી
 માન આપ્યું. પમાતુ મુખનાગાળએ દબા કર્કી આચાર્ય
 કોમા કરે ત્યારે મમો કાજામોને કાણે પમ. કદી ન બજામ્યા
 આચાર્યજીવને પનાય દિવેને રેવરનો જા. પ્રમાણે મ
 ઉજોડ આપે. —

“દે જિયો ! જાણે જા મુખજીર ખાજી કમવાનું મને
 પશું કડું છે દવે તમે સૌ કેમય મેળવ. ને મુખજીને તને પો
 આપ્યા કોંગા ધર. દરગ ને માવખાનવાયો ઉઘાળી કરેને ને.દ
 કપોડિયા ઘણી દલ ડિગાયા જા વિદાને પ્રમાણે કરે પદ તો
 પુરણ મ ધાન્યપત્રમાં ઘણી ને રંગમ જા વિદાને પ્રમાણે કર્યા.
 મુરુદો પ.અમારમાં જાન.પદ ઘણી ને રંગમ જા વિદાને
 પ્રમાણે કરે. ને દગામકો રાજીસુડિયામ મુંમેરિક ઘણી ને રંગમ
 જા વિદાને પ્રમાણે કરે. જન્ય કારે ગિયોએ જા મરેને માન
 આપ્યું. અધિકારીએ ને વેતકમાયમાં પ્રગત કર્યા. ને દગાનેએને
 દગાએ આપ્યા દગ કેમકમની તિય.યને સમય તજીક આપ્યા
 તે, મરે દવ જા માન ને જાણી પ્રમાણે કરી ” પછી મુખ-ચ-
 માળને વેરિકમાયમાં બન્ધપત્રમાં રવત પ્રમાણે કરે ના કામમાં
 પેનાના મિયોને જાન્ય કારણ આગાતી આવી કરી પમાતુ
 કરે મિયોના દિવમારે પુન નમે પ્રમાણે ઉપરેય કર્યો —
 “દ મુખજીએ ! વરતમિદાયા તિય ને ને મને છે તે
 મને પ્રમાણે કરે. ને વેતકમાયમાં વિદતાપછ તે મર્યા અમજીમાં
 તે વાર ૨૫૩ સમયે છે જાણી અદરકમન છે. તે અગર્,
 જાણી, અસંજ, સંપર્મરવિત, સુદમતમ ને સમિયાનંદાપ છે જા
 માનું મધ.યંગન સમયે સાકરેય ઉપરુધો તિયારી સાધવ.
 ન્ય ઉરને ધાવ છે. એ જાનતી દગામારે ડિગાપુને વેતાનું

४३ श्रीमच्छं. चार्थमाश्रित मंथनी टीप० —०००००—

१ अशुभाश.	२१ हापीनिपदभरने.१.
२ अशुभाश.ने.१.	२२ अशुभाश.
३ अशुभाश.मा.प.न.वे.१.	२३—२४ निपनिपदभा.ने. मंथनी.
४ अशुभाश.दु.भू.१.	२५ हापीनप.मा.
५ अशुभाश.	२६ हाभाश.
६ अशुभाश.१.	२७ अशुभाश.
७ अशुभाश.१.	२८ अशुभाश.
८ अशुभाश.१.	२९ अशुभाश.
९ अशुभाश.१.	३० अशुभाश.१.
१० अशुभाश.१.	३१ अशुभाश.
११ अशुभाश.१.	३२ अशुभाश.
१२ अशुभाश.१.	३३ अशुभाश.१.
१३ अशुभाश.१.	३४ अशुभाश.१.
१४ अशुभाश.१.	३५ अशुभाश.१.
१५ अशुभाश.१.	३६ अशुभाश.१.
१६ अशुभाश.१.	३७ अशुभाश.१.
१७ अशुभाश.१.	३८ अशुभाश.१.
१८ अशुभाश.१.	३९ अशुभाश.१.
१९ अशुभाश.१.	४० अशुभाश.१.
२० अशुभाश.१.	४१ अशुभाश.१.

* अशुभाश. १०० मंथनी १०० अशुभाश. १०० अशुभाश. १०० अशुभाश. १००

४२	त्रिपुरमुंद्रीस्तोत्र.	१५	मुंद्गोपनिषद्भाष्य.
४३	त्रिवेणुस्तोत्र.	१६	मोहमुद्गर.
४४	दक्षिण्य. मूर्तिस्तोत्र.	१७	यमुनाष्टक.
४५	नर्मदाष्टक.	१८	योगतारावली.
४६	निरंजनाष्टक.	१९	शिववाष्टक.
१७	निर्वाण्यष्टक.	७०	सधुवाक्यवृत्ति.
४८	निर्वाण्यपदक.	७१	वज्रसूत्रमुपनिषद्.
४९	परापूज.	७२	वररत्नसरोवरस्तोत्र.
५०	प्रपञ्चसार.	७३	वाक्यवृत्ति.
५१	प्रभोधसुधाकर.	७४	वाक्यसुधा.
५२	प्रभोत्तरभासिका.	७५	गिताननौका.
५३	प्रभोपनिषद्भाष्य.	७६	विवेकचूडामणि.
५४	गृह्यसूत्रसंक्षेपपनिषद्भाष्य.	७७	विष्णुसहस्रनामभाष्य.
५५	अलम्बितनिका.	७८	शनैःश्री.
५६	अमनाभावली.	७९	शिवपञ्चाक्षरस्तोत्र.
५७	अमृतसूत्रभाष्य के शरीर- भीमांसाभाष्य.	८०	शिवानन्दसहस्री.
५८	अमरवद्गीताभाष्य.	८१	षट्पदीस्तोत्र.
५९	कृष्णसुपनिषद्भाष्य.	८२	सदाचारस्तोत्र.
६०	महाभ्यासविचार	८३	सनत्सुमतीपवित्ररत्न.
६१	मणिःश्रीगष्टक.	८४	सर्ववेदातिसिद्धांसासंभेद
६२	मनीषापञ्चक.	८५	साधनपञ्चक.
६३	महावाक्यविवेक.	८६	हरिमीडस्तोत्र.
६४	माकूटोपनिषद्भाष्य.	८७	स्वात्मनिष्पत्त्यु.

આ સંસ્થાને આ પુસ્તક ઉપાવવામાં રૂ. ૫૫૦-૦૦-૦
ની માત્ર દરનાર સ્વર્ગસ્થ બાપ વિષ્ણુસહાયીનું
દાન છે. જનપ્રતાપ.

આ પુત્રાશ્રમ જે બાળી રખી છે તે ઉપા પુત્રની જલજુનાજા
દત્ત નીચે કહેલું તેમનું દુષ્કરણ ન તો પછી ફોં છે. પણ ત
દાસકેલ અને જાવનાજાએને કાજા એ.પ લગાએ પુત્ર છે આ
જાણને નાની ઉમ્મરમાં ફોંને એ વૈષ્ણવમાં રહુ દત્ત. અને તથાંથી
તેમને વૈષ્ણવરથાને પ્રમ રહા દત્ત તથાંથી તે રવર્જય આજે
ખરીખા મેલ કાડુ, અને રમિલ દુષ્કરણ રાડું દત્ત રમલ પતિ
તથાંથી તેમની જાનદક રાંનિએ તેમના સહારિક સુખને જાગવરન
કરી નાખુ દત્ત તેમને કાલો ખેલક ખાને અને ડેરજેક રમલ
જાજાસ અને લાપડો ખેલોને પેલના રેદને એક રાજના પુત્રા-
કમાન જવાથી રાડુ દત્ત આ જાણો રવર્જય પતિ મુખની માનદ
નેડાંકા રાંનિજાના રાજવામાં દત્ત તેમની કળ જાણી, મીઠી વાણી,
સાવરમ્મ વખડ, સંસ્કૃતિદા ઉપરનો તેમનો આ પુત્રમ પ્રમ, અને
એવા ખીલ ડેરજાક માલનક ચુડાંકા કરિખમાં તેમના જામજો-
તથાંથી તેમના મોટ પહેલ નેકો મન ખાખામા જાવતો દત્તો, પાંડુ
ફેવની રનિ નાથી છે આજ પતિને શ્રમવવાથી કમ જાંડજાણને
દુર્જિત રહી તમે તરી રેડેકા ર જારે! તથાંનું આ જાણને જાણું

મદાકષ્ટ પશ્યું હતું ત્યારનું તેણીએ સંસારનું સુખ એક તુલ્યવત્
 પ્રભુમાં ચિત્ત યોગ્યું હતું. બાહ્યનો સ્વભાવ દરેક સાથે મળતો
 હતો, અને કાંઈને સગાર ખોટું લાગે એવું બોલવાનો સ્વભાવ નો
 તેઓ સ્વભાવે સગાર આકર્ષાઈ હતી તોપણ તેમનામાં ક્ષમા, ક્ષમ
 દીનતા તે ખરેખર નમુનારૂપ હતી. પોતાના પતિના સ્મરણથી
 સાખી બાહ્યે દુઃખ વખતમાં સમભગ પચીશ દહાર રૂપીઆ ધર્મ
 ખરચી નાંખ્યા હતા. ગરીબોને હમેશાં શી રીતે સુખ માપ
 સતત વિચારમાં અને ધાર્મિક કથાવાર્તાઓ સાંભળવામાં તે
 પોતાનું દુષ્કિન છૂટા બનીત કર્યું હતું. શ્રીપરમાત્મા તે સ્વ
 બાહ્યને પરમપદની પ્રાપ્તિ કરાવે એટલોજ આ રત્નાત સખનાર તે
 જોઈતું હતું તે પરમકૃપાળુ પરમાત્માપ્રતિ પ્રાર્થના છે. આ
 ને અમદાવાદનાં બહુ મેવામ બાબજી દર્શાવે,

મંત્રી.

श्रीशंकराचार्यनां अष्टादश स्तोत्राणि.

अभंगमना दक्षिणं शुद्धि पत्रम्

पृ.सं.	पृ.सं.	अष्टाद.	पृ.सं.
१	२	अष्टादश	अष्टादश
१३	३	हृ. सं.	हृ. सं.
१४	४	क. सं.	क. सं.
१५	५	अष्टादश	अष्टादश
१६	६	अष्टादश	अष्टादश
१७	७	अष्टादश	अष्टादश
१८	८	अष्टादश	अष्टादश
१९	९	अष्टादश	अष्टादश
१००	१०	अष्टादश	अष्टादश
१०१	११	अष्टादश	अष्टादश
१०२	१२	अष्टादश	अष्टादश
१०३	१३	अष्टादश	अष्टादश
१०४	१४	अष्टादश	अष्टादश
१०५	१५	अष्टादश	अष्टादश
१०६	१६	अष्टादश	अष्टादश
१०७	१७	अष्टादश	अष्टादश
१०८	१८	अष्टादश	अष्टादश
१०९	१९	अष्टादश	अष्टादश
११०	२०	अष्टादश	अष्टादश
१११	२१	अष्टादश	अष्टादश
११२	२२	अष्टादश	अष्टादश
११३	२३	अष्टादश	अष्टादश
११४	२४	अष्टादश	अष्टादश
११५	२५	अष्टादश	अष्टादश
११६	२६	अष्टादश	अष्टादश
११७	२७	अष्टादश	अष्टादश
११८	२८	अष्टादश	अष्टादश
११९	२९	अष्टादश	अष्टादश
१२०	३०	अष्टादश	अष्टादश

पृष्ठाः, पंक्तयः.

अशुद्ध.

शुद्ध.

	४	सं०	सं०
१८७	२१	रुद्धक्षेत्रादिभ	रुद्धक्षेत्रादिभां
२०८	१९	शास्त्राभां	शास्त्रेभां
२१५	१७	तथी	तेरी
२०८	३	तस्मादशेषसाक्षी	तस्मादशेषसाक्षी
२३३	६	विद्याविद्येति	विद्याविद्येति
२३६	६	तीत	३तीत
२३६	१२	स्वाभा	स्त्रीभां
२८५	७	अपरो	अपेरो
२८९	५	साम्येदमग्र	सोम्येदमग्र
२९७	४	अन्ध	अन्धं
२९९	१८	नञ	नञी
३१४	६	मृत्तिकेत्येव	मृत्तिकेत्येव
३२३	१६	सोऽहमित्यादि	सोऽयमित्यादि
३२७	९	सभीपशुभा	सभीपपशुभां
३४८	२२	दुर्दश	दुर्दशं
३५१	१०	पदयेद्वल्लमयं	पदयेद्वल्लमयं
४१५	३	विदता	विदता
४१७	११	दुर्दशा	दुर्दशा
"	१४	भास्तोक्ति	भास्तोक्ति
४१८	१७	(धोऽग्न शब्दनामो)	(धोऽग्न शब्दनामो)
४२४	२०	सुद्विषे	सुद्विषे
४३०	१३	वायव्यायमभ्युमे	वायव्यायमभ्युमे

पृष्ठा.	पं.सं.	अ.सं.	श्लो.
१११	८	अ. १५०।३	अ. १५०।३।
"	११	६	६
"	११	आश्रम	आश्रम
११२	१०	नरव	नरव
११३	५	दागनसद्वर्गित	दागनसद्वर्गित
११४	११	ने	ने
११५	२	१।५।	१।५।
११६	१	अ. १५०	अ. १५०
११७	१२	देर्नादममोदम्	देर्नादममिदम्
११८	१	१।५।	१।५।
"	१५	अ. १५०।३	अ. १५०।३
११९	१	आश्रमविद्या	आश्रमविद्या
"	१०	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१२०	१	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१२१	११	देवदेवविद्या	देवदेवविद्या
१२२	१२	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१२३	१३	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१२४	१४	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१२५	१५	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१२६	१६	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१२७	१७	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१२८	१८	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१२९	१९	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१३०	२०	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१३१	२१	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१३२	२२	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१३३	२३	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१३४	२४	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१३५	२५	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१३६	२६	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१३७	२७	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१३८	२८	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१३९	२९	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१४०	३०	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१४१	३१	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१४२	३२	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१४३	३३	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१४४	३४	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१४५	३५	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१४६	३६	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१४७	३७	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१४८	३८	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१४९	३९	अ. १५०।३	अ. १५०।३
१५०	४०	अ. १५०।३	अ. १५०।३

पृष्ठांक.	पंक्त्यंक.	अशुद्ध.	शुद्ध.
५०६	११	सिप्रयं	सितयं
५११	६	प्रथिलापयन्सन्मात्र	प्रथिलापयन्सन्सन्
"	२३	मोहस्तो	मोहस्ततो
५१५	३	वृते	वृते
"	१८	विद्वान्	विद्वान्
५१६	१६	सत्यवाद्य	सत्यवादी,
५२०	२०	श्रुति	श्रुति
५२२	६	छिन्नति	छिन्नसि
"	१८	अद्वैतभाषने	अद्वैतभाषने
५२४	१३	लोकितार्थः	लक्षितार्थः
५२५	११	आत्माने	आत्मा ने
५३०	२२	मुनेः ॥२६८॥	मुनेः ॥३६८॥
५३२	१६	विषयीः	विषयेः
५३३	१८	सर्वत्रास्पृहा	सर्वत्रास्पृहया
५४१	१६	परम्पः	परेम्पः
५५१	१८	रन्यावेदिमोग्य	रन्यावेदितमोग्य
५५२	२२	भवेत्	भवेत्
५५५	४	आभाषवाशुं	आभाषवाशुं
५५१	१३	मिन्दन्तां	मिदन्तां
५५८	८	भाषदृष्टिरे	भाषदृष्टिरे
५५५	"	अहय	अहय
"	१६	एकमेवाद्वितीयं	एकमेवाद्वयं
५६८	११	रात्मनिष्ठतो	रात्मनिष्ठतो

મહાત્મા શ્રીમત્રયુરામશર્માના પ્રમુખપણા હેઠળ નીકળેલા

સનાતન ધર્મ પુસ્તકે પ્રસારક મંડળ

તરફથી પ્રગટ થતાં ધર્મનાં પુસ્તકો.

સનાતન ધર્મની ગર્જનાઓ.

પૃષ્ઠ ૪૦૦. વાર્ષિક મૂલ્ય દ્વાપત ખર્ચ સાથે ફક્ત રૂ. ૦-૮-૦, ૧ થી ૫ સુધીની ગર્જના સાગરે જતી પુત્રીને પિતાનો પ્રભોષ અને ૬ થી ૧૦ સુધીની ગર્જના પ્રદાયર્થમત્રનું દૈર્ઘ્ય છે. ગર્જનાની ૧૦૦૦ નકલો નીકળે છે. ગર્જનાઓ ખાસ વાંચવા લાયક છે.

આવડા ચેત્ર માસથી દ્વાપત ખર્ચ સાથે ફક્ત રૂ. ૧ ૮-૦ માં

સનાતન ધર્મની ગર્જનાનાં બાર માસનાં

૧૬૦૦ પૃષ્ઠો ! ! !

આવડા ગૌત્ર માસથી પ્રથમ ગર્જના બહુધા “ માર્કંડેય ઋષિનું હવન ચરિત્ર ” એ વિષય ઉપર પ્રકટ થશે. ત્યાર પછી અન્ય ઋષિ મુનિઓના નિમ્નૂત્તર હવન ચરિત્રો તથા બીજા સુબોધક રમિક વિષયો નોંધેલી રૂપ પ્રકટ થશે. સનાતન ધર્મના મૂળની મજબૂતી આવી ગર્જનાઓ ગર્જનાઓ અવશ્ય પાતાના ધર્મના અર્થની ઉત્કૃષ્ટતા, જાતીની નામ નોંધાવે,

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાદિ પંચરત્નો.

મહાત્મા શ્રીમદ્મથુરામશર્માએ આ ગીતાદિ પંચ રત્નો ઉપર સંસ્કૃતીકા કરી છે. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના અદારે અધ્યાય અને ગીતા માહાત્મ્ય શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામ, શ્રીબીરમ તવરાજ, શ્રીઅનુભૂતિ અને શ્રીમદ્દેવોદય એમ પાંચ રત્નોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ થાય છે. અધીકમાત્રમાં એકલી ગીતાનું દાન કરવા કરતા શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાદિ પંચરત્નોનું દાન કરવાથી પુણ્ય થાય છે. પૃષ્ઠ પાકુ પૃષ્ઠ ૬૦૦ છતાં મૂલ્ય ફક્ત રૂ. ૦-૬-૦ રૂ. ૦-૭-૦ અને રૂ. ૦-૬-૦ છે. સામટી પ્રતો ખરીદનારને આ સરથાના રેલ્વાજ મેખાળે કમીશન આપવામાં આવશે.

મહાત્મા શ્રીમદ્મથુરામશર્માકૃત

શ્રી યજુર્વેદિય આદ્વનિકમકાશ.

સ્વધર્મનિષ્ઠ દ્વિજોના નિત્યકર્મમાટે આ પુસ્તક ઘણું જ અગત્યનું છે. આ પુસ્તકની ૧૪ આવૃત્તિઓની આશરે ૨૧૦૦૦ પ્રતો નીકળી ચુકી છે તેજ તેની કેટલી જાણી ઉપયોગીતા છે તે જાણવી આપે છે. આ પુસ્તકમાં ઉત્પાન વિધિ, મત્ર મૂત્ર ત્યાગ વિધિ, શૌચ વિધિ, દાનધાવન વિધિ, સ્નાન વિધિ, ઉજ્જોદક સ્નાન વિધિ, ગૌણ સ્નાન, ભરમના ત્રિપુફનો વિધિ, શ્રાદ્ધ ભક્ષમ, યજ્ઞોપવીત કરવાની રીતિ, યજ્ઞોપવીતધારણ પ્રયોગ, સંધ્યાદિના અધિકારનો નિર્ણય, ગ્રાહાસંધ્યા, માધ્યાહ્ન સંધ્યા,

મગ્ધ મંત્રી, મુદ્દમ મંત્રી, રાજાનાં વિધિ, મંત્રીને રૂપ
 નામ મેલુ મંત્રી, નિર્વાહી, મંત્રીના આદેશ, વિનંતી રૂપ,
 રૂપ, રાજાનો રૂપ, નિર્વાહી, રાજાના વિધિ, રૂપે રૂપે
 મિત્રપૂજન વિધિ, રૂપે રૂપે રૂપે, રૂપે રૂપે, રૂપે
 નિર્વાહી, મંત્રીના રૂપે રૂપે રૂપે, મંત્રીના રૂપે
 રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે
 મંત્રીના રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે

છબીઓ તથા રૂદ્રાક્ષ તી માળાઓ.

- ૧ બ્રાહ્મ જાગવાન પાવાના લેગમપાવનાદિ ચિખેને
 જલરિકાચમમા પ્રક્રમ્ય જાણવે છે. મૂલ્ય ૦-૧-૦.
- ૨ શ્રીહરિપુમ્બિં મનકાદિને તત્ત્વોપદેશ કરે છે. મૂલ્ય
 રૂ. ૮-૧-૦.
- ૩ જાગવાન શકગચાર્વ પદપદાદિને ગંગાનદી ચારીરિ
 જાપ્ત જાણવે છે. મૂલ્ય રૂ. ૮-૧-૦.
- ૪ પૂજ્યપદ મહાત્મા શ્રીમદ્ગુરુમયર્ગો ૧ છબીઓ
 રૂ. ૦-૦-૬, ૦-૦-૬, ૦-૧-૦ અને રૂ. ૧-૦-૦.
- ૫ અસત નેપાત્રની સાચી રૂદ્રાક્ષની માળાઓ રૂ. ૦-૪ ૦
 થી રૂ. ૧૦ ૬-૦ સુધીની અમારી પાનેથી મળશે.

રાપપુર, ન હવાઈ આગ ૧ રૂપે: ઉપર સન્નાતન પર્મ તી ચોરીસ--અમદાવાદ.	}	મણિલાલ મગનલાલ ત્રિવેદી.
---	---	----------------------------

॥ श्रीशंकराचार्यनां अष्टादश
भाष्यार्थदर्शिकात्रयसहित.

॥ श्रीनाथनपयकस्तोत्र ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

भारत शास ने यमानी भविष्य.

[illegible]

વેદનું નિત્ય અધ્યયન કરવું, તેમાં કહેલા કર્મનું સારી રીતે અનુક્રાંત કરવું, તે કર્મવડે શ્રીધર્મરત્ની પૂજા કરવી, કામ્યકર્મમાં રહેલી પ્રીતિ મૂકી દેવી, પાપના સમૂહને સારી રીતે ઘોષ નાંખવો, સંસારના મુખમાં દોષનું અનુસંધાન કરવું, આત્માને જાણવાની દૃઢ ઇચ્છા કરવી, ને પછી પોતાના ઘરમાંથી શીઘ્ર નીકળી જવું.

દુઃખાભાવ ને પરમાર્નદરપ મોક્ષને ઇચ્છનાર દિને પ્રથમ કર્મ-કાંક્ષા વેદભાગનું અથવા તથા આદરથી અર્થના જ્ઞાનપૂર્વક ગુદ ઉચ્ચ-સ્વરૂપે નિત્ય અધ્યયન કરવું. પછી તે કર્મકાંક્ષા વેદભાગમાં કહેલાં અંતઃકરણને પવિત્ર કરનારાં નિત્યનૈમિત્તિક કર્મોનું આ લોક પરલોકના કોઈ પણ દેહની ઇચ્છા રાખ્યા વિના-માત્ર પોતાના અન કરણની શુદ્ધિ-નીજ ઇચ્છા રાખીને-રદસ્થ સમગ્ર આદરપૂર્વક સારી રીતે અનુક્રાંત કરવું. તે નિઃકામકર્મો પરમાત્માને અર્પણ કર્યાની જાવના કરીને તે કર્મોવડે સર્વજગતના નિયામક પ્રભુની પૂજા કરવી. આ લોક પરલોકના કોઈ પણ દેહની ઇચ્છા રાખીને કોઈ પણ કામ્યકર્મ કરવાની શુદ્ધિ પણ ન કરવી. કામ્યકર્મ પુરણના જરૂરમણુને નાશ કરનાર નથી, પણ તેના જરૂરમણુમાં વધારો કરનાર છે, માટેજ તે કરવાને વિચાર કરવાની પણ ના પાડી છે. એવી રીતે વેદોક્ત નિત્યનૈમિત્તિક કર્મો કરીને તથા કામ્યકર્મનો પરિત્યાગ કરીને પૂર્વના પાપસરભરના સમૂહને પોતાના અંતઃકરણમાંથી સારી રીતે ઘોષ નાંખવો, અર્થાત્ આ રૂપ કર્મોના સંસ્કારના સમુદયે તેને જાલદીન એટલે અશુભવાસના ન ઉપજવી એ એવો કરી નાંખવો. એવી રીતે પોતાના અંતઃકરણને પવિત્ર કર્યા પછી જ સંસારનાં મુખમાં-અજ્ઞાનમાંથી અનુદૃશ સામતા સખાદિ નીકળી ને તેનાં કાષ્ઠને કીડાવ્યાદિથી ઉપજતાં કષયમાત્ર વ્યવહારિક

તેમની પાદુકાનું સેવન કરવું, તેમની પાસે એક ને અવિનાશી બ્રહ્મના ઉપદેશની પ્રાર્થના કરવી, ને તેમની પાસેથી ઉપનિષદોનાં વાક્યોનું સાવધાનતાપૂર્વક શ્રવણ કરવું.

તીવ્રતમવેરાગ્યના પ્રાદુર્ભાવરૂપે પોતાના ધરમાંથી નીકળી ગયા પછી સુવિચાર ને સદાચારનું સેવન કરનારા ઉત્તમ પુરુષોનો પ્રીતિપૂર્વક સમાગમ કરવો, કે જેથી વિવેકવૈરાગ્યાદિની દદના થાય. જ્ઞાનના પ્રતિબંધક સંસારોની નિરૂત્તિમાટે તથા ચિત્તની એકાગ્રતામાટે પરમકારણિક પરમાત્માની પ્રેમપૂર્વક અડગ ભક્તિ-સ્મરણપ્રધાન-કરવી. શમ, દમ, -અહમ, સમાધાન, ઉપરતિ ને તિતિક્ષા એ ૭ સંપત્તિરૂપ શુભશુભોનો પોતાના ઉદયમાં સારી રીતે સંગ્રહ કરવો. આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં વધારે પ્રતિબંધ કરનારાં કર્મેનો શીઘ્ર વિધિપૂર્વક ત્યાગ કરવો. હાથમાં રક્ષકિત બેટ લાઇ, નમ્ર મધ, ઓત્રિય ને બ્રહ્મનિષ્ઠ સદ્ગુરુને યરણે મળી પ્રતિદિવસ તેમની એ પાદુકાઓનું ને તેવડે સૂચવાતા તેમના સદ્વિચાર ને સદાચારનું પરમ પ્રીતિથી સેવન કરવું. પછી શ્રીસદ્ગુરુની પ્રસન્નતા અનુકરણા નેષ્ઠ "હે પ્રભો ! મને બ્રહ્મનો ઉપદેશ કરવાની કૃપા કરો. એમ તેઓથીપાસે એક ને અવિનાશી બ્રહ્મના ઉપદેશની વિનયપૂર્વક અદ્ભુતવધી પ્રાર્થના કરવી. તેઓથી કૃપા કરીને જે ઉપદેશ કરે તે બ્રહ્મ બ્રહ્મ ને આદરથી શ્રવણ કરી પછી તેમાં રહેલા સંશયની નિરૂત્તિ માટે તેઓથીની પાસેથી વેદના અંત વા રહસ્ય જાગરૂપ ઉપનિષદો પ્રાપ્તિ ને સાવધાનતાથી સાંજા સમયસુધી-સંસારો દૂર થાય ત્યાંસુધી શ્રવણ કરવું ૨.

વિધિવત્ શ્રવણ કર્યા પછી મુમુક્ષુએ તેનું અર્થાનર્થમાં મુક્તિપ્રાપ્તિ મનન કરી નિદિધ્યાસનરૂપે કરતાં નેષ્ઠ્ય એમ તેઓથી નીચેના શ્રી ઓપદેશ ઉપદેશ કરે છે —

આજ્ઞાપાત્રે પાંચાદશ અનુષ્ઠાન કરી હું ગાયવણિ, કુશલકી
 યજ્ઞકીરિ નથી, તેમજ વિદ્યાર્થન દિવસે હું પણ હું નથી.
 હું તો મેં મંત્રિની વિપરીતનિભાવણે મેંમિત્તનાગની પાત્રે
 ખત્તજ મું, આની ખાત્ર્ય આદ્યાર્થક પાંચાદશ નિવરણમાં કરી
 આજ્ઞાને નિરિખ્યામન કરે છે તેને દેહિ જડમાં રહેતી દૃષ્ટાન્ત
 અદ્યમાની-માત્રિ ને પ્રીતિ થતા આ અમર જન્મમાં રહેતી સ
 પજ્ઞાની માત્રિ દુર થાય છે. પત્ર, સના, રાષ, પજ, આયમ, ગુણ ને વિ
 જડ પદાર્થોની સાથે મંત્રેય ગણનારા ને મુખ્યને અદ્યમાની
 તિમાં પ્રતિવંધ કરનારા સર્વ પ્રકારના મંત્રો શુદ્ધમાત્રી પત્ર
 કરેલા રમણ, શુદ્ધ મેં જાણુ મેં જાણુ સર્ગીમાંથી દૃષ્ટાન્તી શુદ્ધિને
 આત્મપજ્ઞા નિમિત્તે નિરસારવાર્થક ત્યાગ કરેલા તાનિપુરેથી
 દેહાદિનું અભિમાન વધારી અધિમતિએ પદોચ્છવાસા જાણ ને વિ
 નામના વાદ નજર કરતા, માત્ર અમર જન્માય તો તેમની સાથે જે
 ગોષ્ઠી દેહનામાટે તત્ત્વનો નિર્જીવ કરનારી વાત્સીનગપ વાદ કરે

મનનરહે પ્રીતિ થતા પાંચ બેદો, ત્રણ પ્રકારના બેદો, ને
 પ્રકારના પરિચ્છેદો વ્યવહારિક છે, તેમનો જન્મથી અભિજ્ઞ અદ્ય
 સદ્ભાવ નથી એમ રપટ સમજાય છે. હિમિચ્છવનો બેદ, હિ
 ઠનો બેદ, હવંચ્છવનો બેદ, હવજ્ઞડનો બેદ, ને જડજડનો બેદ આ
 પ્રકારના સ્વપ્નમાં પ્રીતિ થતા બેદો જેમ મિથ્યા છે તેમ જાણ
 પ્રીતિ થતા આ પાંચ પ્રકારના બેદો પણ મિથ્યા છે. આ બેદો તે
 ઉપાધિએ કરેલા દોષથી સત્ય નથી, અર્થાત્ સર્વ પ્રકારની ઉપાધિ
 રહિત આદ્યમામાં તે બેદોનો મંથ પણ નથી સ્વમન, સજ્જીવ ને વિ
 ત્તિ આ ત્રણ પ્રકારના બેદો પણ શુદ્ધાત્મામાં નથી, અવયવોથી
 થતો બેદ સ્વમનબેદ કહેવાય છે, એકજ જાતિવાળાનો પરસ્પર

આમ આદરપૂર્વક નિત્યપ્રતિ ભાવના કર્યાં કરવી. બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થતાશુધ્ધી આ બ્રહ્મભાવના વા બ્રહ્મધ્યાન ચાલુ રાખવું. દેહાદિની સાથે સંબંધ રાખનારા કોઇ પણ અનાત્મ પદાર્થનું અભિમાન રાખવું નહિ. દેહાભિમાનને રથાને બ્રહ્માભિમાન લાવવાનું હોવાથી દેહાભિમાનનું પેાણશુ કરનારા અન્યભવનો પરિત્યાગ કરવાનું સુચયું છે. કાળે કાપ્યા પછી થક પણ કાપી નાંખવું જોઈએ, મારે બીજા ગર્વનો પરિત્યાગ કર્યા પછી દેહમાં રહેલી હૂંપણાની બુદ્ધિનો ત્યાગ કરવાની પણ આવશ્યકતા દેખાડી છે. સૂક્ષ્મચરીર પંચીકૃત પાંચ બૂતોનું બનેલું છે. ને સૂક્ષ્મચરીર અપંચીકૃત પાંચ બૂતોનું બનેલું છે. આત્માને વગગેઢાં આ પાંચ બૂતોનો વગગાડ થીસદગુરૂરપ બુવાદારા દૂર કરવો જોઈએ. પોનાનો પણ સ્થાપન કરવાના દુરામદવાળો જગપ અને અન્નના મનમાં દ્રશ્ય બતાવવાના આમદવાળો વિવંદ એ નામના વાદવે ચિત્તની શાંતિનો ભંગ થાય છે, મારે તેવો વાદ કોઇની સાથે મુમુક્ષુએ નજ કરવો જોઈએ; તેમાં પણ યાનિજનોની સાથે તો તેવા વાદમાં તેણે નજ જતરનું જોઈએ યાનિજનોના કથનનું તેણે આદરપૂર્વક શ્રવણ કરવું, ને આં સંજા થાય ત્યાં તેનું વિનવપૂર્વક સમાધાન પૂછવું એ તેનું કર્તવ્ય છે. ૩.

હવે પૂર્વોક્ત નિર્દિષ્ટાસનનો પરિપાક કરનારી સામગ્રીને મુમુક્ષુએ ઉપર કૃપા કરીને આચાર્યમજવાનું વર્ણવે છે —

જુષ્ટપાષિષ્ઠ ચિકિત્સ્વર્તાં પ્રતિદિને નિશીતથે મુજ્યતાં,
અથ દર્શનં ન તુ વાચ્યતાં વિધિયસાન્ પ્રાતેન મન્તુપ્યન્તામ્ ।
હીનાંષ્વાદિ વિવદતાં ન તુ વૃષા વાક્યે સમુચાર્યના-
મૈદાર્ષાન્દમવીસ્વતાં જનઠગાનેષ્વર્યમુમ્નુજ્યન્તામ્ ॥ ૪ ॥

જૂખરૂપ રામનો ઉપાસ કરવો, - પ્રતિદિવસ મિશાન્ન-
રૂપ જોસડ ખાવું, સ્વાદવાળા અન્નની માગણી ન કરવી,
પ્રારબ્ધથી પ્રાપ્ત થયેલાવડે સંતોષ રાખવો, દાદનડાદિને
મારી રીતે સદન કરવાં, તથા પ્રયોજનવિનાનું વચન ન
બોલવું, ઉદાસીનપણાને સર્વભણ્ણીથી ઇચ્છવું, ને મનુષ્યો-
ઉપર દુષ્ટા કરવાનું તથા નિર્દયતા કરવાનું મૂકી દેવું.

અન્ય મનુષ્યને પ્રાજ્ઞપણ કરવામાટે પ્રાજ્ઞતા પર્મરૂપ જૂખની
નિર્જતિ અન્નાદિવડે કરવી પડે છે જૂખ એ એક પ્રકારનો રાગ છે
એમ સમજી તેની નિર્જતિમાટે જિજ્ઞાસુ સંન્યાસીએ પ્રતિદિવસ
મિશાન્નરૂપ જોસડ ખાવું મિશાન્ન ખાવાનું કહેવાવડે સંન્યાસીએ
પ્રેમને માટે જાને રાખી નહિ. તથા આજ્ઞાસવિતા અન્યપામે
રેષવડે નહિ, એમ સુચન્યુ છે. રાગનિર્જતિમાટે જેમ જોસડ
પરિમિત લેવાય છે તેમ જૂખરૂપ રાગની નિર્જતિમાટે મિશાન્ન પણ
પરિમિત લેવું અત્યાદર ન કરવો, નહિ તો દિવસે બહુલ ઘણ, ને અત્ય-
સ્વાદિ દોષો સાધનમાં રિપ્ત ઉપજાવે. અર્થ મિશા માત્રા જનું ત્યાં
કલિપણ સ્વાદવાળા અન્નની માગણી ઠાકની પામે ન કરવી. પેલાના
પ્રારબ્ધથી જે સ્વાદવાળું કે સાધારણ પચિત્ર અન્ન પ્રાજ્ઞપણ કરવા
જેટલું પ્રાપ્ત થાય તેમાં સંતોષ રાખવો. દાદનડો, જૂખનરસ ને માના-
પમાનાદિ પ્રાપ્ત થાય તેમને વિષાધ કે ચિંતા કર્યા વિના મિથ્યા સમજી
સદન કરવાં. નિર્ચક બોલવાનો સ્વભાવ રાખવાથી અંતઃકરણ તથા
દિવસે બહુલ ઘણ છે, માટે સ્વપરના પ્રયોજનવિનાનું કંઈ ન બોલવું.
દસ્યમાં ઉદાસીનતા સાચા વિના પરમદ્રમનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકતો નથી,
માટે એવા ઉદાસીનપણાને સર્વભણ્ણીથી ઇચ્છવું. પ્રાણીઓપર વિશેષ

કૃપા રાખવાથી રાગરૂડે બંધન થાય છે, ને તેમના ઉપર નિર્દયતા રાખવાથી અંતઃકરણ મલિન થાય છે, માટે તે બંનેનો ત્યાગ કરી તેમના ઉપર મધ્યસ્થભાવવાળો સામાન્ય દયા રાખવી. ૪.

નિદિધ્યાસનના પરિપાકવડે પરમનત્વનો સાક્ષાત્કાર કરી પછી પ્રારબ્ધની સમાપ્તિએ બ્રહ્મરૂપે સ્થિતિ કરવી એમ આ શ્લોકવડે આચાર્યશ્રી બોધ કરે છે:—

एकान्ते सुखमास्थतां परतरे चेतः समाधीयतां,

पूर्णात्मा सुसर्मास्थतां जगदिदं तद्वाधितं दृश्यनाम् ।

शक्यं प्रविलाप्यतां चित्तियलाप्युत्तरैः स्तिष्ठयतां,

प्रारब्धं त्विह भुज्यतामथ परब्रह्मात्मना स्थीयताम् ॥ ૫ ॥

એકાંતમાં મુખપૂર્વક બેસવું, માયાથી પરમાં—બ્રહ્માં—ચિત્તને સારી રીતે એકાગ્ર કરવું, પૂર્ણાત્માનો સારી રીતે સાક્ષાત્કાર કરવો, તેવડે આ જગત્ને બાધ પામેલું બેલું, ચેતન્યના સામર્થ્યથી સંચિતકર્મોને સારી રીતે વિલીન કરવાં, ઉત્તરોની-ક્રિયામાણ કર્મોની—સાથે પણ ન બેડાવું, અહિં પ્રારબ્ધને લોગવવું, ને પછી પરબ્રહ્મરૂપે સ્થિતિ કરવી.

સ્થાનની, મનની ને શરીરની કેવી સ્થિતિ નિદિધ્યાસનમાં લેપવોગી છે તે પ્રથમ જાણવે છે.

શ્રીશ્રી, દુર્જનો તથા દિંસક ને પીડા કરનારાં પ્રાણીઓથી રહિત અને શરીરને રોમ ઉપલ ન કરે એવા પવિત્ર, મનુષ્યોપિનાના ને રમણીય સ્થાનમાં મનને પ્રસન્ન રાખી શરીરને અનુકૂળ આપે એવા આસને દમકાદિના આસનપર બેસવું. માયાનાં આકાશાદિ કાર્પાંથી માયા પર એટલે સુદમ ને વ્યાપક છે. તેનાથી બહુ પરતર એટલે વધારે પર છે, માટે અત્મ

દેવે પછી મનાગ જે સિધ્ધાજીઓને મેળવી માથે જોડાઈ તદિ પ્રારબ્ધ-
કર્મને—૧૧ આજ્ઞામાટે પ્રાપ્ત થોવા મનાગેને—પ્રાપ્તકરિયાં
કરીરશિયનિર્ગળ કયા રહીને સમમાને જોવાઈ, પ્રારબ્ધકર્મની સમપે
થવા પછી અન્ય કરીમની પ્રાપ્તિને પાછા રેતુ વિગમાન ન દોડાળી
પોતાના પરમદર્શિ ડિયનિ કરી. અદિ પરમદર્શિ રિયનિ કરે
જેમકે ક્ષેત્રું વિષ્ણુ નથી, પણ તેમની પરમદર્શિ ડિયનિ થાય છે એમ
વસ્તુરિયતિનું માત્ર નિગપજીય છે. ૫.

ઉપરના પાંચ સ્તોત્રોનું અધ્યયન કરવાથી તથા તેમાં ઉપરેક ક-
રેલી રીતે વર્તવાથી મનાગ રૂઢને રહે છે—

યઃ સ્તોત્રપચ્ચક્રમિદં પઢતે મનુષ્ય,

સશ્ચિન્તયત્યનુદિને સિધ્ધરતામુપેત્ય ।

તસ્યાશુ સંમૃતિદયાતલ્લનીમધોર—

તાપઃ પ્રદાન્તિમુપયાતિ ચિત્તિમસાદાત્ ॥ ૬ ॥

હતિ શ્રીમત્પદ્મહંસવદિયાજકાચાર્યશ્રીમચ્છંકરાચાર્યવિરચિતે

સાધનપચ્ચક્રસ્તોત્રં સંપૂર્ણમ્ ॥

જે મનુષ્ય આ પાંચ સ્તોત્રોનું અધ્યયન કરે છે, અને
પ્રતિદિવસ સ્થિરતા રાખીને તેનું મનનધ્યાન કરે છે, તેના
સંસારરૂપ દાવાનલનો લીમ ને ભયંકર તાપ ચૈતન્યના અનુ-
અહુથી શીઘ્ર અત્યંત શાંતિ પામે છે.

જે જિજ્ઞાસુ મનુષ્ય થદ્વાલકિતપૂર્વક આ પાંચ સ્તોત્રોનું શ્રોત્રિય
ને થકનિષ્ઠ એવા સદ્ગુરુપાસિથી અધ્યયન કરે છે, અને પોતાના
અનુકરણાદિને સ્થિર રાખી નિત્યપ્રતિ વાક્યપૂર્વક એકાંતમાં તેનું મનન
તથા નિદિધ્યાસન કરે છે, તેના સંસારરૂપ વનના અગ્નિના લીખા ને

અંધની નિર્વિઘ્ને પરિસમાપ્તિ યવામાટે તથા શિષ્ટાચાર્યું પરિપા-
લન કરવામાટે અંધકર્તા નમસ્કારરૂપ મંગલાચરણ કરે છે-

સચ્ચિદાનન્દરૂપાય જગદ્ગુરુહેતયે ।

સદોદિતાય પૂર્ણાય નમોઽનન્તાય વિષ્ણવે ॥ ૧ ॥

સચ્ચિદાનંદરૂપવાળા, જગત્તરૂપ અંકુરના કારણ, સર્વદા
અસ્તિત્વવાળા, પૂર્ણ અને અનંત પરમાત્માને મારા
નમસ્કાર હો.

ત્રણે કાલમાં એકરૂપે રહેનારા, જેનો જ્ઞાનસ્વભાવ કદીપણ સોપ
પામનો નથી એવા, પરમપ્રીતિના સ્થાનરૂપ વા પરમાનંદરૂપ, પ્રતીત
થતા આ જગતના અજિજનિમિનોપાદનકારણરૂપ, (નિમિત્તકારણરૂપ તથા
ઉપાદાનકારણરૂપ,) સર્વદા સ્ફુરણરૂપે ઉદય પામેલા જાણીતા, સ્વયં
સમ્મતીય ને વિખ્યાતીય બેદવિનાના, અનેદેશ કાલ ને વસ્તુના પરિચ્છેદ-
વિનાના વ્યાપક પરમાત્માને મારા ચિનપૂર્વક નમસ્કાર હો. ૧.

સર્વવેદાન્તસિદ્ધાન્તેષ્વર્થિતં નિર્મલં શિવમ્ ।

સદાચારં પ્રવક્ષ્યામિ યોગિનો જ્ઞાનસિદ્ધયે ॥ ૨ ॥

સર્વ ઉપનિષદોના સિદ્ધાંતોવડે શુભેલા, પવિત્ર ને
કડ્યાણરૂપ સદાચારને યોગીઓના જ્ઞાનની સિદ્ધિમાટે હું
કહીશ.

ઈશ્વરિ સર્વ ઉપનિષદોના સિદ્ધિના જેમાં જ્ઞાતપ્રાપ્ત છે એવા,
વ્યવસ્થિત પવિત્ર, ને કડ્યાણરૂપ જગતની સાથે સંબંધ રાખનાર હો-
વાથી કડ્યાણરૂપ એવા, પરમસાન્નત્રમાં પ્રતિપાદન કરેલા સદાચારથી જિન,
સદાચરણુ પિતાના ચિનને પરબ્રહ્માં જોડવાનો પ્રયત્ન કરના યોગીઓના
જગજ્ઞાનની સિદ્ધિમાટે હું કથન કરીશ. ૨.

પ્રથમ સુપુષ્પોગીયે પ્રાતઃકાલમાં કરવાયેલ પ્રાતરમરણને કહે છે:—

પ્રાતઃસ્મરમિ દેવસ્ય સત્વિતુર્ભગ આત્મનઃ ।

ચરેણ્યં તદ્વિયો યો નશ્ચિદાનન્દઃ પ્રચોદયાત્ ॥ ૩ ॥

પ્રાતઃકાલમાં હું સર્વની ઉત્પત્તિના કારણરૂપને સ્વયં-
પ્રકાશ આત્માના તે એક ચિદાનંદરૂપનું રમરણ કરું છું,
જે ચિદાનંદ અમારી બુદ્ધિઓને સ્ફુરારે છે.

ચિત્તની પ્રસન્નતાવાળા પ્રાતઃકાલમાં જામત્ થઈ હું આ સર્વ
દશના વિવર્તોપાદાનકારણરૂપને સ્વયંપ્રકાશ (કાષ્ઠનો વિગમ થતા વિના
સ્પષ્ટ પ્રતીત થનાર) અપ્રમત્તવા ઉપનિષદોમાં પ્રસિદ્ધ તે ચૈતન્ય
ને અનંતસ્વરૂપનું બાવપૂર્વક રમરણ કરું છું, જે ચૈતન્ય ને આનંદસ્વરૂપ-
વાળા અત્મા અમારી—સર્વ પ્રાણીઆતી—બુદ્ધિદૃષ્ટિઓને સ્ફુરણની
શક્તિ આપે છે. ૩.

પ્રાતરમરણ કર્યા પછી તે યોગીએ આખો દિવસ પોતાના અનંત-
રૂણને જેવા નિઃસ્વપ્નારૂં રાખવાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ તે કહે છે:—

અન્યથાતિરેકામ્યાં જાગ્રન્સ્વપ્નમુણ્મિવુ ।

યદેકં કેવલં જ્ઞાનં તદેવાહં વરં મુહુત્ ॥ ૪ ॥

જામત્, સ્વપ્ન ને સુષુપ્તિમાં અન્યથ ને બ્યતિરેકવડે જે
એક, અસંગ, ચૈતન્યરૂપ, પર ને નિરતિશયબ્યાપક છે તેજ
હું છું.

અનંતરૂણની જાગ્રદવસ્થા, સ્વપ્નાવસ્થા ને સુષુપ્તવસ્થામાં અન્યથ ને
બ્યતિરેકવડે વિચાર કરતાં જે એક, અસંગ, ચૈતન્યરૂપ, માણનાં કાર્યો ને
માણાથી વધારે સુદૃઢ ને બ્યાપક, તથા સર્વથી વધારે બ્યાપક તત્ત્વ છે, તે
તત્ત્વજ હું છું, દેહાદિ હું નથી. અનંતરૂણની જે અવસ્થામાં અનંતરૂણ

મંથની નિર્વિષ્ણે પરિસમાપ્તિ મયામાટે તથા વિપ્રાજ્ઞાનું પરીજ્ઞ-
 લન કરવામાટે મંથકર્તા નમસ્કારરૂપ મંથજામરણ કરે છે -

સાચિદાનન્દરૂપાય જગદ્ગુરુદેવે ।

સદોદિનાય ગુણાય મનોદનમ્ભાય વિષ્ણવે ॥ ૧ ॥

અધ્વિદાનંદરૂપવાળા, જગતરૂપ અંકુરના કારણ, સર્વદા
 અસ્તિત્વવાળા, પૂર્ણ અને અનંત પરમાત્માને મારા
 નમસ્કાર હો.

ત્રણે કાલમાં એકરૂપે રહેનારા, જેનો સાતસ્વભાવ કદીપણ સ્વેચ્છ
 પામતો નથી એવા, પરમપ્રીતિના સ્થાનરૂપ વા પરમાનંદરૂપ, પ્રતીત
 થતા આ જગતના અભિજનિમિનોપાદનકારણરૂપ, (નિમિત્તકારણરૂપ તથા
 ઉપાદાનકારણરૂપ,) સર્વદા સ્ફુરણરૂપે ઉદય પામેલા જાણના, સ્વચ્છ
 સમ્પત્તીય ને વિભત્તીય ભેદવિનાના, અનેદેશ કાલ ને વસ્તુના પરિચ્છેદ-
 વિનાના વ્યાપક પરમાત્માને મારા વિનવપૂર્વક નમસ્કાર હો ૧.

સર્વવેદાન્તાસિદ્ધાન્તૈર્ગ્રધિતં નિર્મલં શિવમ્ ।

સદાચારં પ્રવશ્યામિ યોગિનાં જ્ઞાનસિદ્ધયે ॥ ૨ ॥

સર્વ ઉપનિષદોના સિદ્ધાંતોવડે શુદ્ધેલા, પવિત્ર ને
 કલ્યાણરૂપ સદાચારને યોગીઓના જ્ઞાનની સિદ્ધિમાટે હું
 કહીશ.

ઈશ્વાદિ સર્વ ઉપનિષદોના સિદ્ધાંતો જેમાં આત્મોત્તર છે એવા,
 વાસ્તવિક પવિત્ર, ને કલ્યાણરૂપ જાણની સાથે સંનંદ રાખનાર હો-
 વાથી કલ્યાણરૂપ એવા, ધર્મશાસ્ત્રોમાં પ્રતિપાદન કરેલા સદાચારથી શિવ,
 સદાચારનું પોતાના ચિત્તને પરબ્રહ્મમાં નોંધવાનો પ્રયત્ન કરના યોગીઓના
 બ્રહ્મજ્ઞાનની સિદ્ધિમાટે હું કથન કરીશ. ૨.

આ દશ્ય પ્રપંચ જામનરૂપનરૂપ જ્ઞાનના ને સુખમિત્ર અજ્ઞાનના
કારણ છે તે આત્માના સાક્ષાત્કારવડે ને દશ્યના મિથ્યાપણના નિમિ
ષ્ટે તેના અજ્ઞાનવડે નિરૂત થાય છે. આત્માના સાક્ષાત્કારવાળી વૃત્તિરૂપ
જ્ઞાનને ને દશ્યના મિથ્યાપણને નિમિષ કરનારી વૃત્તિરૂપ અજ્ઞાનને પરિ
ત્યાગ કરવાથી નિરૂપાધિક જ્ઞાનજ આપી રહે છે. ૫

દ્વયે યોગીએના શૈથ્યને વર્જયે છે:—

અત્યન્તમલ્લિનો દેહો દેહી ચાત્યન્તનિર્મલ: ।

અસંગોઽદમિતિ જ્ઞાત્વા શૌચમેજ્જવદ્ધતે ॥ ૬ ॥

સ્થૂલશરીર બહુજ અપવિત્ર છે, ને આત્મા બહુજ
પવિત્ર છે, તથા હું અસંગ છું, એમ જાણીને રહેવું આને
યોગીએ શૈથ્ય કહે છે.

પ્રતીત થતું સ્થૂલશરીર મલ, મૂત્ર ને રધિરાદિ અપવિત્ર પદાર્થોના
સમદર્શ્ય હોવાથી અત્યન્તમલિન છે, અને આત્મા સત્ચિદાનંદાદિત્વ
આવણેા હોવાથી પરમપવિત્ર છે અસંગસ્વભાવવાળો પરમપવિત્ર
આત્મા હું છું એમ જાણી દેહાદિમાંથી દુષણની શુદ્ધિ મળી દેવી આ
વાસ્તવિક શૈથ્ય-મજ્જમૂત્ર ત્યાગની ક્રિયા-છે એમ યોગીએ કહે છે. ૬.

દ્વયે યોગીએના સ્નાનનું સ્વરૂપ કહે છે:—

મગ્મનો મીનવગ્નિત્યં મીઠત્વાનન્દયારિયો ।

શુદ્ધાત્મનેન પૂતાત્મા સમ્યગ્વિજ્ઞાનધારિણા ॥ ૭ ॥

મારું મન માછલાની પેટે નિત્ય શુષ્કસાગરમાં કીડા
કરે છે. તે મધ્યાર્થ વિજ્ઞાનરૂપ જલવડે હું સારી રીતે સ્નાન
કરેલો છું, તેથી પવિત્રસ્વરૂપવાળો છું.

મારું જ્ઞાન કરણ સુમુદમાં રમત કરનારા માછલાની પેટે સર્વદા
આનંદસાગરમાં-મદ્યમાં-રમત કરે છે. મદ્યના વધાર્થ અનુભવરૂપ જલ-

દિવ્યોદ્ધારા બદારના વ્યાવહારિક પદાર્થોનો અનુભવ કરે તે અવસ્થા જાગ્રત્, જે અવસ્થામાં અંતઃકરણ શરીરની અંદર રહેલી હિતાનાલી મનોમય પદાર્થોને અનુભવે તે અવસ્થાને સ્વપ્ન, ને જે અવસ્થામાં અંતઃકરણ પોતાના ઉપાદાનકારણ અજ્ઞાનના અંશમાં વિદ્યમાન થઈ જાય તે અવસ્થાને સુષુપ્તિ કહેવામાં આવે છે. આત્માનું તે અવસ્થામાં હોતું તે આત્માનો અન્વય, ને એ ત્રણે અવસ્થાઓનું આત્મામાં ન હોતું તે તે ત્રણે અવસ્થાઓનો વ્યતિરેક જાણવેલ જાગ્રત્માં હું એવે રૂપે આત્માનું જ્ઞાન થાય છે, પણ તે વેદાં સ્વપ્ન કે સુષુપ્તિનું જ્ઞાન થતું નથી, સ્વપ્નમાં હું એવે રૂપે આત્માનું જ્ઞાન હોય પણ તે વેદા જાગ્રત્ કે સુષુપ્તિનું જ્ઞાન હોતું નથી, સુષુપ્તિમાં હું આત્માને આત્માનું અસ્પષ્ટ જ્ઞાન હોય છે, પણ તે વેદા જાગ્રત્ કે સ્વપ્નમાં હોતું નથી, અને આત્માકારરૂપિમાં આત્માનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન હોય પણ તે વેદા જાગ્રત્, સ્વપ્ન કે સુષુપ્તિ હોતાં નથી. આવી રીતે અવસ્થાઓમાં હોવારૂપ આત્માના અન્વયનો ને તે ત્રણે અવસ્થામાં આત્મામાં ન હોવારૂપ વ્યતિરેકનો વિચાર કરવાથી એક ને અસંખ્ય આત્માવચાગા આત્માનું જ્ઞાન થાય છે. ૪.

દ્વે ચેત્સ્યે પોતાના અજ્ઞાનરૂપ સ્વપ્નસ્થાનનો પરિત્યાગ રીતે કરવો તે કહે છે—

જ્ઞાનાજ્ઞાનવિદ્યાસોઽયં જ્ઞાનાજ્ઞાનેન શામ્યતિ ।

જ્ઞાનાજ્ઞાને પરિત્યાગ્ય જ્ઞાનેન્નવાયશિષ્યતે ॥ ૫ ॥

આ જ્ઞાન ને અજ્ઞાનનો વિદ્યાસ જ્ઞાન ને અજ્ઞાન શાંત થાય છે, જ્ઞાન ને અજ્ઞાનનો પરિત્યાગ કરીને જ્ઞાન અવશેષ રહે છે.

આ દમ્ય પ્રપંચ જનમનસ્વખરૂપ જ્ઞાનના ને સુખમિત્તરૂપ અજ્ઞાનના કાર્યરૂપ છે. તે આત્માના સાક્ષાત્કારવડે ને દરપના મિથ્યાપણના નિષ્કર્ષરૂપ તેના અજ્ઞાનવડે નિરુપ થાય છે. આત્માના સાક્ષાત્કારવાળી રૂપિતરૂપ જ્ઞાનનો ને દરપના મિથ્યાપણનો નિષ્કર્ષ કરનારી રૂપિતરૂપ અજ્ઞાનનો પરિત્યાગ કરવાથી નિરુપાધિક જ્ઞાનજ નાખી રહે છે. ૫.

દવે યોગીશ્વિના શૌચને વર્ણવે છે:—

અત્યન્તમલિનો દેહો દેહી શાત્યગતનિર્મલઃ ।

અસંગોઽદમિતિ શાત્યા શૌચમેકમદક્ષતે ॥ ૬ ॥

સ્વચ્છશરીર બહુજ અપવિત્ર છે, ને આત્મા બહુજ પવિત્ર છે, તથા હું અસંગ છું, એમ જાણીને રહેવું આને યોગીશ્વિ: શૌચ કહે છે.

પ્રતીત થતું સ્વચ્છશરીર મલ, મૂત્ર ને રમિયદિ અપવિત્ર પદાર્થોના સમદર્શ દોષથી અત્યંતમલિન છે, અને આત્મા સમ્યક્દાનંદાદિસ્વભાવવાળો દોષથી પરમપવિત્ર છે. અમંયન્વભાવવાળો પરમપવિત્ર આત્મા હું છું એમ જાણી દેહાદિમાંથી દુષણની છુદ્ધિ મળી દેરી આ વાસ્તવિક શૌચ-મદ્વમૂત્ર ત્યાગની ક્રિયા-છે એમ યોગીશ્વિ: રહે છે. ૬.

દવે યોગીશ્વિના સ્નાનનું રવરૂપ કહે છે:—

મગ્મનોઃ મનિવર્જિત્ય મીઠત્વાનન્દ્યાતિથો ।

મુક્તાતસ્ત્રેન પૂતાત્મા સમ્યગ્વિજ્ઞાનધારિણા ॥ ૭ ॥

માર્ક મન માછલાની પેઠે નિત્ય શુભસાગરમાં કૂડા કરે છે. તે યથાર્થ વિજ્ઞાનરૂપ જલવડે હું સારી રીતે સ્નાન કરેલો છું, તેથી પવિત્રસ્વરૂપવાળો છું.

માર્ક અંતઃકરણ સમુદમાં રમત કરનારા માછલાની પેઠે સર્વદા આનંદસાગરમાં-ખલમાં-રમત કરે છે, અલ્પના યથાર્થ અનુભવરૂપ જલ-

વડે મેં અવિદ્યારૂપ શેષ તીકળી જાય એવી રીતે સ્નાન કરેલું છે.
હું મારા પવિત્ર સ્વરૂપના અનુભવવાળો થયો છું. ૭.

તીથેના મોક્ષમાં યોગીશ્યાના અધર્મર્ષણનું નિરૂપણ કરે છે.
અથાધર્મર્ષણં કુર્યાત્ પ્રાણાપાનનિરોધતઃ ।

મનઃ પૂર્ણે સમાધાય મમ્મકુંભો યથાર્ણવે ॥ ૮ ॥

ઉપર કહેલું સ્નાન કર્યા પછી પ્રાણ અને આ
શ્વાસરૂપ અધર્મર્ષણ કરે. જેમ સમુદ્રમાં ડુબેલો ઘડો
તેમ મનને પૂર્ણમાં સારી રીતે સ્થિર કરીને રહે.

પૂર્વે કહેલું સ્નાન કર્યા પછી તે યોગી બિહ્વગતિવાળા
વેળે ને અધિગતિવાળા અપાનવાયુના વેગને શાસ્વારૂપ અંત
મહિનસંસ્કારોને બાળી નાંખનારી અધર્મર્ષણનામની ક્રિયા કરે.
સમુદ્રમાં ડુબેલો ઘડો સ્થિર રહે છે, તેમ યોગીએ પોતાના મન
બાપક જગતમાં સારી રીતે સ્થાપન કરીને સ્થિર રહેતું જોઈએ
જગતમાં નિમગ્ન કરી પ્રાણાપાનનો નિરોધ કરવો તેને અર્થ અ
કરેલું છે. ૮.

હવે યોગીશ્યાની સંધ્યાનું સ્વરૂપ કહે છે:—

સપચિરોપવો સત્ત્વો મનસ્ત્ર નિરામિયમ્ ।

મ નાચિ માચિતો યેન મ મુક્તો માત્ર દાંશયઃ ॥

સપ ને વિરૂપનો જે સંધિ છે તે સંધિમાં મન
પરિહીત છે. તે સંધિ જેને સિદ્ધ કરે છે તે મુક્ત છે
સંસાર નથી.

જનિને સપ ને જનિની ઉત્પત્તિની વચ્ચે જનિનો સંધિ
છે. તે સંધિ જગત છે. તે સંધિપર જગતમાં મન અંકરના ને
નિરોધક અંકરના આકરણી રહિત રેખ છે, અર્થાત્ તેની

તિથિને દોષ છે. તે જદ્વાપ સંધિને અગ્ન્યાસવડે જોયે અનુભવ કર્યો છે તે પુરવ સંસાર ને તેના કારણ અજ્ઞાનથી મોકળો થયેલો છે તેમાં શંકા નથી હ.

આ યોગીના જન્મનું સ્વરૂપ કહે છે:—

સર્વથ પ્રાણિનાં દેહે જપો મયતિ સર્વદા ।

દંતઃ સ્નોદમિતિ જ્ઞાત્યા સર્વથ્યે પ્રમુચ્યતે ॥ ૧૦ ॥

પ્રાણીઓના શરીરમાં સર્વત્ર સર્વદા “હંસઃ” વા “સોહ” (હું તે વા તે હું) આ જપ થાય છે. તેને અનુ-અવીને યોગી સર્વ અંધોથી સારી રીતે ઓકળો થાય છે.

સર્વ પ્રાણીઓનાં શરીરમાં સર્વ સ્થળે સર્વ સમયમાં ઉચ્છ્વાસની સાથે હ ને શ્વાસની સાથે હઃ અથવા તેને બીજટારીએ તો શ્વાસની સાથે સો ને ઉચ્છ્વાસની સાથે હ એનું ઉચ્ચારણ શ્વાભાવિકરીને થવા કરે છે. આ હંસ. વા સોહ (હું તે પરમાત્મા હું, વા તે પરમાત્મા હું, હું) જપને અનુભવડે જે યોગી જાણે છે તે અજ્ઞતાનવડે સંસારનાં સર્વ અંધોથી સારી રીતે ઓકળો થાય છે હંસ તે અદ સત્ત્વ કુટુંબ છે. ૧૦.

હવે યોગીના તર્પણનું વર્ણન કરે છે:—

તર્પણં દ્યુમુલેનૈત્ર દ્યૈન્દ્રિયાણાં પ્રતર્પણમ્ ।

મનસા મન બાલ્લોક્ય સ્વયમાત્મા પ્રકાશતે ॥ ૧૧ ॥

આત્માના આર્નદવડેજ પોતાની ઉદ્દિયોને સારી રીતે તૃપ્ત કરવી તે યોગીઓનું તર્પણ છે. મનવડે મનને જોઇને આત્મા પોતે પ્રકાશે છે.

આત્માના પરમાનંદસ્વભાવવડેજ પોતાની શ્રોત્રાદિ પાંચ યાન્દ્રિયોને પરિપૂર્ણ તૃપ્ત કરવી તે યોગીઓનું તર્પણ છે. પોતાના પવિત્ર ને

એકાગ્ર અનંકરણુવડે અંતઃકરણના અધિજ્ઞાનરૂપ આત્માનો સદ્ગુણ કરીને તેને તે પરમાનંદવડે પરિતૃપ્ત કરવું તે પશુ તર્પણ છે. આ તર્પણુવડે આત્મા પોતે પ્રકાશે છે હૃદયોને તથા અંતઃકરણને જ્ઞાતિ વિપયોના સેવનથી કદીપણ તૃપ્તિ થતી નથી, પણ આત્માના અનંદને અનુભવ થવાથીજ તેમને તૃપ્તિ થાય છે, માટે મુમુક્ષુ યોગીને આ તર્પણ કરવું છે. ૧૧.

હવે આવા યોગીના અગ્નિદોષનું નિરૂપણ કરે છે—

આત્મનિ સ્વપ્રકાશેઽગ્નૌ ચિત્તમેવાહુતિ ક્ષિપેત્ ।

અગ્નિદોષી સ વિશેષ્ય દત્તરે નામધારકાઃ ॥ ૧૨ ॥

સ્વયંપ્રકાશ આત્મરૂપ અગ્નિમાં જે ચિત્તરૂપ એક આહુતિને હોમે તે અગ્નિદોષી બધુવે, બીજા નામધારક છે.

નિરંતર જ્ઞાનસ્વભાવવાળા આત્મરૂપ અલૌકિક અગ્નિમાં જે આહુતિ આ સર્વ દશ્યને કળી તેમાં સમર્પે કરી જીવને બહુ દુઃખી કરે તે ચિત્તરૂપ એક અલૌકિક આહુતિને હોમે છે,—આત્મામાં તેના અનંદ કરે છે, તેજ યોગી વાર્તાત્મિક અગ્નિદોષી છે, બીજા લૌકિક અગ્નિદોષવાળાઓ તો માત્ર અગ્નિદોષી એવું નામ ધારણ કરનાર છે.

આ યોગીના દેવદેવાલયને તથા તેમના દેવપૂજનને કહે છે—

દેહો દેવાલયં પ્રોક્તો દેહો દેવો નિરંજનઃ ।

અર્ચિતઃ સર્વમાયેન સ્વાનુભૂયા વિરાજતે ॥ ૧૩ ॥

શરીરને દેવળ કહ્યું છે, ને આત્માને નિરંજન દેવ કહ્યું છે. તે દેવ સર્વભાવવડે પૂજાયા છતાં સ્વાનુભવવડે વિરાજે છે.

પાંચ જૂનોના કાર્યરૂપ આ સ્થૂતશરીરને સાત્ત્વમાં દેવમંદિર છે, અને તેમાં રહેલા આત્માને સત્ત્વાત્મમાં અવિદ્યાની મહિમાથી સ્વયંપ્રકાશ દેવ કહેલા છે. તે અવિદ્યારહિત દેવ યોગીઓવડે

પૂજ્યા ઇત્યા પોતાના અનુભવડે જાણે છે, - આત્મા સ્વાનુભવથી ભિન્ન તરત નથી. ૧૩.

દેવે યોગીના સ્વાધ્યાય, ધ્યાન તથા સાક્ષાત્કારના સ્વરૂપને કહે છે:-

મૌને સ્થાપ્ત્યાયજ્ઞ ધ્યાનં ધ્યેયવ્રત્તાનુચિન્તનમ્ ।

જાનેનેતિ તયોઃ સમ્યગ્નિષેધાન્તપ્રદર્શનમ્ ॥ ૧૪ ॥

જોન સ્વાધ્યાય છે, ધ્યાન કરવાયોગ્ય પ્રહ્લાનું વારંવાર ચિંતન ધ્યાન છે, ને જ્ઞાનવડે તે બંનેના યથાર્થ નિષેધના અવધિનો સાક્ષાત્કાર છે.

વાણીનો નિરોધ સેવવો વા તૂપ્પીલાવને પામતુ એ જાતનું અધ્ય-
યન છે, ધ્યાન કરવાયોગ્ય પરમતત્ત્વમાં વારંવાર પોતાના મનને જોડતું
એ ધ્યાન છે, અને પરમતત્ત્વના અનુભવવડે વાણી તથા મનના વા
જોન તથા ધ્યાનના યથાર્થ નિષેધના અવધિરૂપ તરતનો સાક્ષાત્કાર થાય
છે. ૧૪.

દેવે યોગીના ભોજનને વા ભોજને વર્ણવે છે:-

અતીતાનાગતં કિંચિન્ન સ્મરમિ ન ચિન્તયે ।

રાગદ્વેષં વિના માતૃ મુંજામ્પત્ર શુમાશુભમ્ ॥ ૧૫ ॥

હું જૂતકાલનું કંઈ સ્મરણ કરતો નથી, ને ભવિષ્યનું
કંઈ ચિંતન કરતો નથી. અહિં પ્રાપ્ત યથેજ શુભાશુભને
રાગદ્વેષવિના ભોગવું છું.

આત્માનું નિર્વેષપણું વિચારી હું જૂતકાલમાં પ્રાપ્ત યથેજા ભોજ-
નનું કે ભોગવેજા ભોગોનું કંઈ પણ સ્મરણ કરતો નથી, અને ભવિષ્યમાં
મળવાના ભોજનનો કે પ્રાપ્ત થવાના વિષયનો કંઈ પણ વિચાર કરતો
નથી. મારા પ્રારબ્ધાનુસાર મને અહિં મળેજા ઉત્તમ કે કનિઠ ભોજ-
નનો વા સજ્જાદિ વિષયનો રાગદ્વેષરહિત અનુભવવડે પ્રારબ્ધની નિરત્તિ
કરવા ઉપભોગ કરું છું. ૧૫.

હવે સંન્યાસ તથા ત્યાગનું સ્વરૂપ કહે છે:—

ઘટાભ્યાસો દિ સંન્યાસો નૈવ કાપાયવાસસા ।

નાદં વેદોઽહમાત્મેતિ નિશ્ચયો ન્યાસલક્ષણમ્ ॥ ૧૬ ॥

હઠાક્યાસજ સંન્યાસ છે, ભગવાં વસવડે નહિજ. દેહ નથી, આત્મા છું, એવો નિશ્ચય તે ત્યાગનું સ્વરૂપ છે.

ઉદ્ધર્વગતિવાળા પ્રાણ તથા અધોગતિવાળા અપાનને પ્રાણ વડે એકત્ર કરવાનો અભ્યાસ કરવો ને દૃશ્યમાં રહેલા રાગ તથા તેજ વાસ્તવિક સંન્યાસ છે, અંતઃકરણની યોગ્યતાવિના માત્ર ભગવાં પ્રાર્થ કરી સેવાં તેવડે વાસ્તવિક સંન્યાસ થતો નથીજ. હું આ સરીર નથી, પણ બ્રહ્મથી અભિન્ન આત્મા છું, એવો નિશ્ચય દૃશ્યને મનમાંથી કાઢી નાંખતું તે વાસ્તવિક ત્યાગનું સ્વરૂપ છે. ૧૫

દાન તથા વેરાગ્યના અવધિનું લક્ષણ જણાવે છે:—

અમયં સર્વમૂતાનાં દાનમાહુર્મનીપિણઃ ।

નિજાનન્દે સ્પૃહા નાન્યદ્વેરાગ્યમ્યાવધિર્મતઃ ॥ ૧૭ ॥

સર્વપ્રાણીઓને અમય આપવું તેને ખુદ્ધિમાનો કહે છે, અને નિજાનંદમાં સ્પૃહા, ધીજામાં નહિ, તે વેરાગ્ય અવધિ માનેલો છે.

અમયરૂપ બ્રહ્મના ઉપદેશવડે અધિકારી સર્વપ્રાણીઓને અમય બ્રહ્મમાં સ્થિત કરવાં તેને ખુદ્ધિમાનો વાસ્તવિક દાન કહે છે. અનંદ દાન તે આજુ દાન છે. નિરુપાધિક, નિસ્વધિ ને સ્વાધીન આત્માનાં માત્ર સ્પૃહા, પણ શબ્દાદિ વિષયો તથા તેનાં ઉપકરણમાં સ્પૃહા તેને વિદ્વાનેશ્ય વેરાગ્યનો છેડો માનેલો છે. ૧૭.

હવે આત્મસાક્ષાત્કારનાં સમીપનાં ત્રણ સાધનો વર્ણવે છે:—

વેદાગ્નધર્મણં કુર્યાન્ મનનં ચોપપત્તિમિઃ ।

યોગેનામ્યસત્ત્વં કિયં તત્તો દર્શનમાત્મનઃ ॥ ૧૮ ॥

વેદાંતનું મનજી કરે, શુદ્ધિઓવડે મનન કરે, યોગ-
નો નિત્ય અભ્યાસ કરે, તેથી આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

વિદેહ, વેદાન્ત, કૃષ્ણારાધના સંપર્ક, ને નીચપ્રમુખતા પ્રાપ્ત કરી જઈ
શ્રીકૃષ્ણ ને જલદિવસ સદગુણી જાણી ઉપનિષદોનું અવરૂપરૂપ મનજી
કરે, જાડી જેવો બધ કરીને અંગેને સિદ્ધ કરાવી શુદ્ધિપાત્રો
કેવલાર્થ સ્વરૂપ મને ને સ્મિતેશા વિષયનું મનન કરે, પશ્ચાત્ પાતકા
ધિયને જલમાં ધોવાય કરવાનો નિત્ય અભ્યાસ કરે આ સાધનોનો
મુખ્યુરે આત્માને સાક્ષાત્કાર થાય છે. ૧૮.

દેવ્ય જ્ઞાન સંસ્કૃતિમાં આત્માને સાક્ષાત્કાર દેવધીજ થાય છે
શ્રીમ જજીવે છે.—

શબ્દજ્ઞાનેષ્વિષ્ણુસ્વારૂપદેવપરોક્તાધી. ।

મનુજાનુસારો પદ્મપદ્મજેતેવાનુકુલને ॥ ૧૯ ॥

શબ્દની શક્તિના અવિત્થપણથી શબ્દથીજ અપરો-
ક્તજ્ઞાન થાય છે, જેમ સુનેહો મનુષ્ય શબ્દવડેજ જામત
થાય છે તેમ.

દેવનું સામર્થ્ય મનુષ્યથી ન વિનવી શકાય શિતું છે. સર્વ અજ્ઞાન
વાનુક્તિનું જન દેવવડે મેળાવા છે. દેવમાં વડેથી અસિંચકક્ષિતા
પ્રમાણથી “જ્ઞાનમસિ” ને જલ્પ નું છે—સંભારિ દેવધીજ પવિત્ર ને
શ્રીકૃષ્ણ જ્ઞાન સંસ્કૃતિમાં, સદગુણી જલિતરાગ, ને વેદાંતના સંસારપુત્ર
લાવરાગ નિતમને આત્માનું અપરોક્તજ્ઞાન થાય છે, જેમ પાડી
નિદ્રામાં પડેલા મનુષ્ય તેનું નામ સર્જને બોલાવવાથી જાગે છે, તેમ
અનુદિશાવધી અવિદ્યારૂપ પાડી નિદ્રામાં પડેલા મનુષ્ય સદગુણી મહા-
વાક્યરૂપ દેવધીજ અત્મસ્વરૂપમાં જામત થાય છે. ૧૯.

જડચેતનના વિવેકવડે ને સદગુણી ઉપોદયવડે કિંમ વેતનું અનિ-
કમજી કરવા સમર્થ થાય છે શ્રીમ જજીવે છે.—

આત્માનાત્મવિવેકેન જ્ઞાનં ભવતિ નિર્મલમ્ ।

ગુરુના યોગિતઃ શિષ્યઃ શબ્દમત્તાતિવર્તને ॥ ૨૦ ॥

આત્મા ને અનાત્માના વિવેકવડે પવિત્ર જ્ઞાન થાય છે. ગુરુએ ઉપદેશ કરેલો શિષ્ય વેદનું ઉચ્છેદન કરી જાય છે. જ્યાં તથા ચેનનને તેનાં સક્ષ્મોત્તરે મિત્ર મિત્ર જાણવાથી જડને અસત્ તથા દુઃખરૂપ જાણવાથી અને ચેનનને સત્ તથા પરમાત્મરૂપ જાણવાથી—મોક્ષસાધકને સર્વપ્રકારના દોષથી રહિત જગત્જ્ઞાન થાય છે. શ્રીસદ્ગુરુએ જેને ઉપદેશ કરેલો છે એવો સાધનસંપન્ન થઈ કર્મ ને ઉપાસનાનું નિરપેક્ષ કરનારા વેદમાર્ગનું ઉચ્છેદન કરીને કેવલપરોએ પ્રતિપાદન કરેલા જગત્સ્વરૂપને અમેદમાત્રે પામે છે. ૨૦.

હવે કોઈ સદ્ગુરુ પોતાના સાધનસંપન્ન શિષ્યને આત્મસ્વરૂપનો ઉપદેશ કરે છે:—

ન ત્વં દેહો નેન્દ્રિયાણિ ન પ્રાણો ન મનો ન ધી. ।

વિકારિત્વાદિનાશિત્વાદ્ દૃશ્યન્વાચ્ય ઘટો યથા ॥ ૨૧ ॥

જેમ વિકારીપણાથી, વિનાશીપણાથી ને દૃશ્યપણાથી ઘટો તું નથી, તેમ તું શરીર નથી, ઇન્દ્રિયો નથી, પ્રાણ નથી, મન નથી, ને બુદ્ધિ નથી.

જેમ ઉત્પત્તિની પહેલાં હોતું, ઉત્પન્ન થતું, વધતું, મિત્ત મિત્ત પરિણામને પામતું, પડવા માંડતું, ને નાશ પામતું આ જ ભાવવિભારો પ્રકારમાં રહેલા હોવાથી, તથા ઘટો દૃશ્ય હોવાથી તે ઘટો તું નથી, તેમ તારું સ્મૃત્તશરીર, ઓત્રાદિ ને વાગાદિ ઇન્દ્રિયો, પ્રાણાદિ પ્રાણો, સંકરપરિવર્તન ધર્મવાળું મન, ને નિશ્ચયરૂપ ધર્મવાળી બુદ્ધિ પણ વિકારી, વિનાશી ને દૃશ્ય હોવાથી તારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ નથી, તું તો તે સર્વથી નિશ્ચયરૂપ અપોત્ત અવિભારી, અવિનાશી ને સર્વ દૃશ્યનો દ્રશ્ય છે. ૨૧.

ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ —

विनायक चन्द्रिका नाम विविदिषा विजिगृह्य ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ५३ ॥

ॐ स्वस्तिस्तुत, देवता, सौम्य, विद्येय, धी, रदित,
 मन्त्रिदाह्य, मन्त्रिदाह्य, रदित, मन्त्र, मन्त्रानंद, मन्त्र ने ५३
 ॐ, ने, तु, ३

કે બાદ જાણે કે અવાનું કાપેથી અત્યવગતિ, કર્મકંપથી રહેવ, કર્મકા નિવડ, નામ રૂપ મનને કિંચા અગિ નિરૂપથી રહેવ અગિ તમાવ અલિનવગતિ રહેવ. અભિયતિ મેરથી રહેવ, પરમાર્થગણ, અર્થિય અને રૂપવમ તથા આપક છે ને અગ્ર તું છે. રર.

તુ સારોનો ને ખરાનો જાણો છે શિવ શીસદગર ૧૫૪ જીને
શિવને દર્શો છો છે —

दण्डवाच्यते मिदं मततोऽपि तर्ह्येव ।

अथैवादिना मितं तदेव त्वं धर्म उदि ॥ २३ ॥

શ્રાવણી ઉત્પત્તિ ને વિનાય સિદ્ધ છે, મનનાં પણ
તેમજ છે. મધ્યમાં સાહીયજ્ઞાવડે નિત્ય છે તેજ તું છે
જાનિ ત્યજ રે.

કચ્છ એ આઝાદનો મુલ્ય છે. જ્યારે આઝાદ દેશનું તથા નાણાં
પાત્ર છે ત્યારે તેનો મુલ્ય કચ્છ દેશનું ને નાણાંનો હોય તેમાં મું
આમરું કે જ આદિ વર્ગોએ ને નવરા આદિના પરિણામ સમ્બંધી
દેશનું ને વિદ્યાર્થી સંસ્થા ને જાણીશિવ. અનુભવથી સિદ્ધ છે. કચ્છનું
સામાજિક જોડો દેશમાં આવે છે તે આઝાદની પોં આપેલિ-
અન્વયની અપેક્ષા-નિવૃત્તિ કમિ દેશ પડે આઝાદની પોં વિરોધ નિવ
નથી. આદિ કચ્છનો વાણી સમજાવી, વાણી જેમ દેશનિવાસીઓ છે

તેમ મન પશુ ઉત્પત્તિનાચરાણું છે એમ સત્ત્વજોષી ને ત્રિદોશના અનુભવથી સિદ્ધ છે. વળી જામનૂ ને રામનર્મા વાણી ને મનથી ઉત્પત્તિ ને સુષુપ્તિમાં તેનો લવ સૈને અનુભવસિદ્ધ દેવાથી પશુ તે બંને ઉત્પત્તિનાચરાણાં સિદ્ધ થાય છે. અંગાદ્યાદિ પાંચ જૂનોના મળેલા સત્-ગુણના અંશમાંથી મનની ઉત્પત્તિ થાય છે, ને પ્રવચકને વા મોક્ષકારી તેનો તેમાંજ લવ થાય છે વાણી તથા મનની રિયતિ હેવ ત્યાં અર્જુન તેના પ્રવૃત્તિકાલમાં જે પરમવસ્તુ સાક્ષોપશ્ચાતે નિવ રહેલું છે તે પરમ-તત્ત્વજ તું છે, દેહ, વાણી કે મન તું નથી, માટે તેમાં તને કૃષ્ણ જ્ઞાની-આત્માની-બુદ્ધિ રહેતી હોય તો ને જ્ઞાનિનો તું ત્યાગ કર. ૨૩. હવે સ્થૂલશરીરોને વિરાગદિથી અમેદ છે એમ ઉપદેશ કરે છે:-

સ્થૂલવૈરાગયોરૈકયં સૂક્ષ્મદેરણ્યગર્ભયોઃ ।

અજ્ઞાનમાયયોરૈકયં પ્રત્યાગ્વિજ્ઞાનપૂર્ણયોઃ ॥ ૨૪ ॥

સ્થૂલશરીરનું ને વિરાડના શરીરનું એકપણું છે, સૂક્ષ્મ-શરીરનું ને દિરણ્યગર્ભના શરીરનું એકપણું છે, અજ્ઞાનનું ને માયાનું એકપણું છે, અને પ્રત્યાગાત્માનું ને પ્રજ્ઞનું એકપણું છે.

પ્રાણીઓનાં સ્થૂલશરીરો ને વિરાડમગચાન્ટા શરીરો અમેદ છે, કેમકે તે બંને પંચાદ્ય પાંચ જૂનોનાં બનેલાં છે, પ્રાણીઓનાં સૂક્ષ્મ-શરીરો ને દિરણ્યગર્ભમગચાન્ટા શરીરો અમેદ છે, કેમકે તે બંને અપચીજીત પાંચ જૂનોનાં બનેલાં છે; અજ્ઞાન ને માયાનો અમેદ છે કેમકે અજ્ઞાન જીવોનાં સૂક્ષ્મસ્થૂલ શરીરનું કારણ છે, ને માયા સીધીચરના સૂક્ષ્મ તથા સ્થૂલશરીરનું કારણ છે; અને અંતરાત્મા ને પ્રજ્ઞનો અમેદ છે, કેમકે તે બંને કારણ. સૂક્ષ્મ ને સ્થૂલ એ બન્ને પ્રકારના ઉપાધિથી રહિત સૂક્ષ્મ છે. શરીરોના અમેદના કથનપરે તેમના અભિમાનીઓનો પણ અમેદ જાણવો જ્યેષ્ઠિ (એક) સ્થૂલશરીરના ને જામદવસ્થાના અભિમાની વિષ-

[illegible][illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ६९ ॥

એમ દેવદીમાં મર્પની શાંતિ થાય છે, તેમ દેવલ
ચિત્રન્ય, જોશસ ને શ્રદ્ધ તથા જ્ઞાન્માના ક્રોધપણના સ્વરૂ-
પવળા જ્ઞાપકત્વમાં શાંતિવદેજ જગત્ ઉપજાયું છે.

જેમ આપણામાં પડેલી રોગીમાં મનુષ્યને કર્પની જાતિ થાય છે, તેમ ચેતન્યમય, સર્વજ્ઞ સમાધિ રહેલું, ને જલ્દી તથા અન્યના પ્રાપ્તિના કારણવાળું ને વ્યાપકત્વ તે તેમાં અગાધ બિંદી જાતિ-વેળ તેમને આ નામાપરવાળું સર્વ જગત પ્રાપ્ત થયું છે. ૨૫

તર્કિકારિને મને કુલ ને હંધાના સ્થાપનું વર્ણન કરે છે —

नार्दवर्णाः च जीवन्तो वात्स्यायनैः विदुर्वा ।

एतस्यै च सान्ध्ययोगाभ्यां वैश्वतैरेवमा तयो ॥ २६ ॥

તાદિદેના હવ ને ધિર આ વાચ્ય ઉ એમ જાનીએ
જાણે ઉ, સાંખ્ય ને યોગવટે આ લક્ષ્ય ઉ, ને ઉપનિષદોવટે
તે બંનેની એકતા ઉ.

ન્યાયાર્થને વૈશિષ્ઠિકાર્થને થી જાને તર્કિત્વ હોવાય છે. તે જાને શાસ્ત્રિના સિદ્ધાંતને અનુસરનાર તર્કિક હોવાય છે. તર્કિકો જીવ

તથા અપાને દાન, હજી ને પ્રપન્ન થિ મુજોવાયા માટે છે. જિતે મિતે
 ને નરે હોમોવાયા દાન તથા ઈષ્ટ મુજોવાયા દેવાથી વાચ્ય
 છે એમ દર્શાવે છે. દાનનો મુજોવા અર્થથી જે વાચ્ય તે
 જોન મેદાવ છે ને દાન ને પ્રપન્ન છે, સજિતો તથા મહા-
 મુનિ દાનનો દર્શાવ નહીં જે અર્થ માત્ર તે દાનમાં વાચ્ય
 હોવા છે, ને દાનનો મહામુનિનો જે અર્થ માત્ર ને વાચ્ય હો
 વા છે, દાનનો પેતાના કામાર્થ વા મુજોવાથી જે મહામુનિ તે સજિ
 મુનિ, ને દાનનો કામાર્થના સ્વપ્રવચ્છાથી માત્ર જે સદા તે મહામુ-
 નિ હોવા છે એવ તથા ઈષ્ટ મુ ને દાનના સજિતોનો જે
 અર્થ માત્ર છે તેને તાર્કિક વાચ્યિક એવું તથા ઈષ્ટનું માત્ર પ્રત્ય
 દેવાથી તેમના દાન તથા ઈષ્ટને વેદાંતસિદ્ધાંતપ્રમાણે વાચ્ય
 છે. સાંખ્યદર્શન તથા વેદાંત દાનને (પુણ્ય) પ્રાપ્તિથી મિત
 ચેતનસ્વરૂપાવસ્થા હો છે, તથા વેદાંત દર્શનને (પુણ્યસ્થિતિને)
 પણ પ્રાપ્તિથી મિત ચેતનસ્વરૂપાવસ્થા હો છે, તેથી તેમના સિદ્ધાંતમાં
 જે દાન તથા ઈષ્ટ કયા છે તે વાચ્યાર્થમાંથી જરૂરમાં કદી નાંખીને
 શુદ્ધચેતનરૂપ હોવા છે. એથી રીતે તેઓ દાન તથા ઈષ્ટને કેવળ
 ચેતનરૂપ માનનારા દેવાથી વેદાંતસિદ્ધાંતપ્રમાણે તે બંનેના સ્વરૂપને
 માનનારા તેઓ છે એમ જણાવ્યું છે. વેદાંતસિદ્ધાંતમાં દાન તથા ઈષ્ટ
 રને ચેતનરૂપ માન્યા છતાં પણ તે બંનેનો અગ્રેદ સ્વીકારવામાં આવ્યો
 નથી, પણ ઈષ્ટમાં અવિદ્યા કહેણી, શુભાશુભકર્મો, તેનાં ફળ, ને
 કર્મના સંકારો ન દેવાથી તે જોવાથી મિત છે એમ સ્વીકારવામાં
 આવ્યું છે. ઉપનિષદોમાં જીવના સ્વરૂપમાંથી અવિદ્યા ને તેના પર્ણો
 તથા ઈષ્ટના સ્વરૂપમાંથી માયા ને તેના પર્ણો કદી નાંખવામાં આવે
 એ તે બંનેના શુદ્ધસ્વરૂપમાં કંઈજ ભેદ નથી, એમ તે બંનેના સ્વરૂપની
 એકતા-સ્વીકારવામાં આવી છે. ૨૬.

ને બંનેની દિનનાપે ધનના રૂપી મિત્રે છે તે રહે છે -

કાર્મણ્યવિજ્ઞાત્યર્થો મિત્રેષો યો જટથ તો ।

શત્તથ મરોર્ભયો વિદ્વાન્નિવરુદ્ધિર્નૌ ॥ ૨૩ ॥

હવે એ દિવિમા એ કાર્ય ને કારણરૂપ વાચ્યનો આગ

તે ને બંને ત્યજી દેવાથી ને બંનેના તત્વજાતને નહિ

ત્યજી દેવાથી તે બંનેના ધનરૂપ બંનેથી બેરૂપવાળા છે.

જુદાં અભિભવિણ ને તેના પર્મોરૂપ વા અનુભવ ને તેના

પર્મોરૂપ વાચ્યને આપ છે, ને હંધમાં માથા ને તેના પર્મોરૂપ વા

અને આપ છે. હવે તથા દિવિમાથી એ અને વાચ્યના આપે ત્યજી

દેવાથી અર્થાત્ રહેલા ધનનાપે અર્થે જે તે અનેના લક્ષ્યાપ છે,

તેનો ત્યાગ ન કરવાથી તે અને એવના અર્થે ક્ષીણપણા છે. અને

દેવને કૃષિવિજ્ઞાત્યર્થવચાળ દેવાથી ને બંનેના કૃષિ પશુ બેદ નથી

તેમ પદાર્થ ને આરપ ઉપરિ દૂર કરતા પદાર્થને માત્રાત્ મદાત્

દાપ થા' ત્યજ છે, ને સેવક તથા અનુભવ ઉપરિ દૂર કરતાં તે અને

અનુભવ પ્રીતિ થત છે, તેમ હવે તથા હંધરના ઉપરિને ત્યાગ

કરતાં ને અને ધનનાપે રહે છે ૨૩

અન્ય શાસ્ત્રીયોર્વાનુ રેવણ્યુ વજુવે છે -

કર્મજ્ઞાત્રે જ્ઞો જ્ઞાતે તર્થે નિવાસ્તિ નિશ્ચયઃ ।

સ્તોન્વયોર્ગો મિત્રવચ્ચો જ્ઞાત્રિકાઃ શાસ્ત્રત્પતઃ ॥ ૨૮ ॥

અગ્ને પાતંદ્રિત સર્વે જ્ઞાતયાતંતુ દુર્બલાઃ ।

વર્ક વેદાન્તવિજ્ઞાત ક્યાનુભૂયા વિરાજતે ॥ ૨૯ ॥

કર્મશાસ્ત્રમાં જ્ઞાન ક્યાંથી ? તર્કમાં નિશ્ચય નથીજ.

સાંખ્ય ને યોગ સેદને પ્રાપ્ત થયાં છે. શબ્દશાસ્ત્રને માન-

નાશ શબ્દમાં તત્પર છે. બીજા સર્વે પાખંડીઓ જ્ઞાનની

નત્તાઝોમાં દુઃખગા છે. એક વેદાંતનું વિદ્યાનુભવવડે વિગેય થોમે છે.

વેદિકામોંએ કુપરેત કનદામ શ્રીજિનનિયંત્રી ૧ પુર્વભીમાંવાલોં નમાં વેદિકામોંએજ વિદ્યા દેતાળી નેમાં દ્વાવજતા અહેંતા કનદોં નિયંત્રી દેતા / શ્રીગોતમપ્રજ્ઞી ૧ ન્યાયકથન ને શ્રીજીવજ્ઞી વેમેજિતકથન કુલિપ્રપાત દેતાળી ને તર્કતાલ્ય કહેવા છે. તર્કની રીત સ્પષ્ટે સિદ્ધતા નથી, રીમક જગત્ તર્કી નિર્મલ તર્ક સર્વદા જય પામે છે. એટલી રીતે તર્કમાં અક્ષતતત્ત્વો નિચળ નથીજ. શ્રીકૃષ્ણપ્રજ્ઞીન સાંખ્યકથનમાં ક્યોને મેનનાય કહેતા છે, અને શ્રીપ્રજ્ઞપ્રજ્ઞીન યોગકથનમાં ક્યો તથા મોહીકને મિત્ર કહેવા છે, એ અને રથોનામાં ક્યોને પરાપર બેદ તથા ક્યોનો ઉપરથી બેદ વજુનેયો દેતાળી એ અને શાંત્યો બેદગાને પ્રાપ્ત થોર્ષા જગજ છે. વ્યાકરણશાસ્ત્રના પરમાર્થની સાથે સંબંધ રાખનારા જગતમાં પરમ તત્ત્વનો સુદમવિચાર કરો નથી. શ્રીપાણિનિ આદિ સમર્થ વૈશકરજ્ઞોએ પ્રધાનપણે શબ્દોનોજ વિચાર કર્યો છે. વ્યાકરણશાસ્ત્રના મનને માન નારા શાન્તિદો કહેવાય છે. તેઓ શબ્દના વિચારમાં તત્પર છે, પણ અક્ષના વિચારમાં તત્પર નથી. ચારાંકાદિ ખીલ સર્વે પાખંડીઓ (મોક્ષશાસ્ત્રને નદિ માનનારા તથા તે પ્રમાણે પ્રવલ નદિ કરતા) અક્ષતાનસજપની વાતોમાં નજગા છે. એક વેદાંતશાસ્ત્રનું સ્વતુભવ વાણું જ્ઞાન જ્ઞાનીઓના પોતાના અનુભવવડે અલ્પન થોમે છે. ખીલ દર્શનો બહુધોં સોઠાંતરમાં જવાથી દૃષ્ટ દુઃખની નિરતિ ને પરમાર્થની પ્રાપ્તિ સાધકને યશો એમ કહે છે, ને વેદાંતશાસ્ત્ર તો યથાપોચ જન કરનારને દૃષ્ટ દુઃખની નિરતિ ને પરમાર્થની પ્રાપ્તિ અદિંજ અનુભવાય છે એમ કહે છે, એટલો અન્ય શાસ્ત્રીયો વેદાંતશાસ્ત્રનો બેદ છે. ૨૮-૨૯.

અર્થમણિવ અરપત્તુ તથા તેના ઉપવાનનારજ્જુ નિરપજ્જ કરે છે —

સર્વં સર્વજ્ઞં જાત્યો મમાર્થં મંત્રિ મુલજા ।

સત્યમંજ્ઞો મુલેમાં જુળા પ્રવૃત્તિર્મયા ॥ ૩૦ ॥

હું ને ખાત્રુ આ જંબ રિ, ને હું ને ખાત્રુ નહિ આ મુલપાર્થ છે ને જંબ ને શિશુ મુલેવટે પ્રવીન થાય છે, ને ને મુલે પ્રવૃત્તિથી ઉપજેલા છે.

આપણી જ્ઞાનિવાળું ને મુલપાર્થ આપણરજ્જુ કરીરે હું પુ. ને આ કરીરે તથા આ કરીરના અનુપચારાં ને પ્રાપ્તિમાં તથા ૪ પાર્થો છે તે જારાં છે ક્ષિપ્ર માનવ આ નપ છે, અને આ કરીરે હું નથી, પણ અસત્ય ને સંસ્થાનંતરમાવચારા અંતરગમ્યથી અક્ષિત અદ્ય હું પુ. ને આ કરીરે તથા આ કરીરના સંસ્થાનંતરમાં પ્રાપ્તિમાં તથા ૪ પાર્થો મરો નથી, કેમકે હું કરીરથી સર્વદા અસત્ય પુ. ક્ષિપ્ર માનવ આ મુલપાર્થ થા મોક્ષ છે. ને નપ તથા શિશુ મુલિયા અર્થિ-યેક થા અજ્ઞાન ને રિયેક થા જ્ઞાન થિ મુલેવટે પ્રવીન થય છે. મુલ આપણમાં વાચનિક રીતે નપ કે મોક્ષ કાંઈ નથી મુલ પ્રાપ્તિનું માર્ગ દોષથી ક્ષે અને મુલે પણ મુલિયા સારે પ્રાપ્તિમાંથી ઉત્પન્ન થયા છે ૩૦.

મદ્યામ્યવાળા મનુષ્યે જ્ઞાનમ્વાપ અજ્ઞને જ્ઞાત્રી સંભા નથી ક્ષિપ્ર કરે છે:—

જ્ઞાનમેકં વદા માતિ સર્વાંવાચાણુ નિર્મલમ્ ।

મંદમાન્યા ન જ્ઞાત્રિતિ સ્વકર્તે વેત્યતે વૃદ્ધ ॥ ૩૧ ॥

સર્વ અવસ્થાઓમાં સર્વદા નિર્મલ જ્ઞાન એક પ્રતીત થાય છે. મંદમાન્યાવાળા પુરુષો કેવલ પ્રદાસરૂપને ભણતા નથી.

જાણ, જાન ને જ્ઞાપિ એ એકજાણી વજુ અવસ્થાને
મિત્ર મિત્ર છે, પણ તે જણે અવસ્થામાં જાન મિત્ર મિત્ર નથી.
અવસ્થા સ્વતંત્ર જાન વિશે મિત્ર મિત્ર છે, પણ તેમની જાન
જિન નથી, અવસ્થા સ્વતંત્ર વિશે મિત્ર મિત્ર છે, પણ તેમની જાન
મિત્ર નથી ને જ્ઞાપિમાં અજાન ને જ્ઞાપિ વિશે મિત્ર મિત્ર છે.
પણ તેમની જાન મિત્ર નથી. જાણતી પણ અવસ્થામાં, માર્ગ
કોષ, જ્ઞાપિ પાંચમાં, જાણતી માર્ગમાં, માર્ગમાં માર્ગમાં,
જ્ઞાપિ માર્ગમાં, જોડાવામાં કોષમાં, ને અનેક માર્ગમાં જાણ
મિત્ર મિત્રે શુદ્ધ જાન સારી મિત્ર પ્રતિનિધિ છે, પાંચમાર્ગમાં
જાણતી જેમને જોડાતી નથી જાણતી સાધને અજાન કોષ નથી
જિન અજાણીમાં પુરો માણી પર રહેવા અજાણને જાણ
સમર્થ થતા નથી. ૩૧

એ આત્માને જાણનારા મુજબ થાય છે એમ જાણો છે:—

સંકલ્પમાશિમે જાને સર્વલોકેકર્મણ્યનમ્ ।

તદ્દમ્ભતિ ચ યો યેદ સ મુક્તો નાત્ર સંશય ॥ ૩૨ ॥

સર્વ પ્રાણીઓના મુખ્યજીવનરૂપ, જ્ઞાનસ્વભાવવાળા
ને સંકલ્પના સાક્ષીને તે હું હું એમ ને પુરુષ જાણે છે તે
મુક્ત છે એમાં સંશય નથી.

શુદ્ધચેતન પ્રાણના પણ પ્રજ્ઞરૂપ હોવાથી તે ચેતનને અર્થે સર્વ
પ્રાણધારી પ્રાણીઓના મુખ્યજીવનરૂપ કહેવું છે. શુદ્ધચેતનનો જ્ઞાનસ્વ-
ભાવ “ સર્વે જ્ઞાનમનસ્તે દ્રશ્ય ” ॥ (જ્ઞાન સ્વ, જ્ઞાન ને અનંત
છે,) ઇત્યાદિ શુનિષ્ઠિમાં કહે છે, એ આત્મા વા ચેતનનો જ્ઞાનસ્વ-
ભાવ ન હોય તો આ જગતમાં કોઈ પણ પ્રાણિપદાર્થનું જ્ઞાન, થઈ
શકે નહિ એ શુનિષ્ઠિ પણ આત્મા વા ચેતનનો જ્ઞાનસ્વભાવ છે

અમ જાણે છે. ચિત્તી રીતે આત્માને સખસમય મુનિ, મુનિ ને
જાનીધિના અનુભવને સિદ્ધ છે. વળી તે આત્મા અંતરજ્ઞની સર્વ
દુઃખિણે પ્રાપ્ત દોષથી મનના સાધેના સાક્ષીએ તેને કહેલ છે.
તે આત્મા હું છું. એમ જે પુરુષ સ્વાનુભવથી જાણે છે તે પ્રમુખ અનિચ્છ
ને તેનાં કાષેયી બોલો શરેણ છે. એમાં સિદ્ધ પણ સત્ય નથી. ૩૨

આત્મા સર્વને પ્રાપ્ત દોષથી તેના જ્ઞાનમાટે જોઈ પમાણની
અન્ય નથી એમ કહે છે—

પ્રમાણા વ પ્રમાણે વ પ્રમેવ પ્રમિતિસ્તથા ।

• ચક્ર્ય પ્રાપ્ત્યપ્રમાણેન પ્રાર્ત જ્ઞાનાય તસ્ય વિમ્ ॥ ૩૩ ॥

પ્રમાણ, પ્રમાણ, પ્રમેય ને પ્રમા જેના જ્ઞાનવડે પ્ર-
તીત થાય છે તેના જ્ઞાનમાટે કયું પ્રમાણ જોઈએ ?

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને વસ્તુઓને જાણનારો કહે-
વાય છે. પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, કલ્પ, ઉપમાન, અર્થાવત્તિ ને અનુપધ્યન્નિ
આ ૭ પ્રમાણનાં નામે છે. વધાર્થ જ્ઞાનનું સાધન તે પ્રમાણ કહેવાય
છે. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણની સક્ષમ અન્ય વર્ણવ્યાં છે, તેથી તેમનાં સ-
ક્ષરો અદિ ક્યાં નથી પ્રમાણને જે વસ્તુ જ્ઞાન થાય છે તે વસ્તુ
પ્રમેય કહેવાય છે. પ્રમાણને ધનરાં વધાર્થ જ્ઞાનને પ્રમિતિ વા પ્રમા
કહેવામાં આવે છે. આ આરે જેના જ્ઞાનમયભાવને પ્રતીત થાય છે તે
સ્વપ્રમાણ આત્માના જ્ઞાનમાટે કયા પ્રમાણની અપેક્ષા છે ? એ આરેને
જે આત્મા પ્રાપ્ત છે તે આત્માના સર્વાત્મનું તથા જ્ઞાનમયભાવનું
જ્ઞાન તો એ આરે પદાર્થોની સાધેજ થઈ ગયું છે. જેમ સૂર્યના પ્રાક-
વડે પ્રાપ્તિ થા અન્ય પદાર્થોના જ્ઞાનસાધે સૂર્યના સર્વાત્મનું તથા તેના
પ્રાકમયભાવનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે તેમ અદિ પણ સમજાવું. ૩૩.

• પદાર્થના જ્ઞાનને પ્રાપ્તનાર આત્મા છે એમ નિરપણ કહે છે—

સર્વોત્ક્રમ મંવેદ્યભિઃ વલ્લેજાથઃ પ્રજાતે ।

મર્મજ્ઞાનં વિજ્ઞાનૌભિ ન વ્યગ્રાઃ વગઃ સ્મૃતઃ ॥ ૩૪ ॥

રૂતિ વસ્તુને આકારે માત્ર છે, મિદાભાસરૂટે વસ્તુ પ્રકારે છે, ને વસ્તુના જ્ઞાનને જે પ્રકારે છે તેજ વસ્તુ એમ કહી છે.

અતઃકરણની રૂતિ નેનાદિદ્વારા તીક્ષ્ણી પદાર્થઉપરના આલસ્યને ખત કરી પ્રકાશરિત્ત સ્વદાખરૂટે તે પદાર્થને આકારે જાય છે. જેમ કેદ્વામાં ભરેલું પાણી નગદારા જાળને કાપાણને અકારે જાય છે તેમ પદાર્થ જાય છે, ને રૂતિ પણ જાય છે, તેથી તે રૂતિ તે પદાર્થને પ્રકાશી સજની નથી. તે રૂતિના અધ્યાભાસમાં રહેલું ચેતનનું પ્રતિબિંબ જેને મિદાભાસ વા રૂમ કહેવામાં આવે છે તે પદાર્થને પ્રકારે છે, અર્થાત્ આ અમુક પદાર્થ છે એવું જ્ઞાન અંતઃકરણમાં ઉપજાવે છે. આ અમુક પદાર્થ છે તેને મેં જાણ્યો એવું જ્ઞાન ઉપજ્યા વિના માત્ર તે પદાર્થનું જ્ઞાન મનુષ્યની પ્રતિનિરૂત્તિમાં રહેતુ થઈ શકતું નથી, માટે તે પદાર્થના જ્ઞાનને પ્રકાશરૂટે કોઈ અન્ય વસ્તુ દ્વારા જોઈએ. આ અમુક પદાર્થને મેં જાણ્યો એમ પદાર્થના જ્ઞાનને જે વસ્તુ સારી રીતે પ્રકારી છે તે વસ્તુ જોઈએ આ-મા વા શુદ્ધચેતનજ સર્વથી એજ છે એમ વેદાંતમાં કહ્યું છે. ૩૪.

જક પદાર્થના જ્ઞાનમાં રૂતિના ને મિદાભાસના વ્યાપારની અભવ છે, પણ ચેતનરૂપ આત્માના જ્ઞાનમાં તે માત્ર રૂતિરોજ ઉપયોગ છે એમ પ્રતિપાદન કરી બતાવે છે:—

વૃત્તિવ્યાપ્યત્વમેવાસ્તુ ફલવ્યાપિઃ કથં મયેત્ ।

સ્વમકાશસ્વરૂપવાન્ સિદ્ધત્યાષ્ટ ચિદાત્મન ॥ ૩૫ ॥

ચેતન્યરૂપ આત્માના સ્વપ્રકાશસ્વરૂપપણાથી અને સિ-
દ્ધપણાથી રૂપિન્યામ્યપાર્શ્વક હો, કૃત્યામિ કેમ હોઈ શકે?

ચેતન્ય, જ્ઞાન ને પ્રકાશ એ પર્વાંય ક્ષેત્રે એક અર્થના વાચક
છે. જ્ઞાનસ્વભાવનો આત્મા સ્વપ્રકાશ છે. દિવેશ ને અંતરજ્ઞના જ્ઞા-
નનો વિષય થયા વિના હું હું એમ પ્રવક્તા અનુભવાય છે, ને તેના જ્ઞાન-
સ્વભાવનું સંક્રમણ થવાથીજ અંતરજ્ઞ તથા જ્ઞાનેદિશે અન્ય પદાર્થને જાણુ-
વર્તા સમર્થ થાય છે. આવી રીતે આત્મા જ્ઞાનના જ્ઞાનનો વિષય થયા
દિશા પોતાના સદૃશ્યને રૂપ બજાવે છે, માટે તે સ્વપ્રકાશ કહે-
વાય છે. વળી તે સર્વદા સ્વનસિદ્ધ છે. સુધારે સ્વપ્રકાશ મજાના
પદાર્થો પેઠે તે ઉપમ થયેલ નથી. ચેતનરૂપ આત્મા સ્વપ્રકાશ તથા
સિદ્ધ હોવાથી તેના ઉપર જે આજ્ઞાનો આત્મરજ્ઞનામની રાજી છે તેને
દૂર કરવા માત્ર રૂપિન્યામિનીજ અગત્ય છે. વેદાંતના સંસ્કારવાળી, પવિત્ર
ને ક્રિયા અંતરજ્ઞની રૂપિ બદલાઈમણી પાછી વળીને આત્માની ઉપર
સ્ત્રેષ્ઠા આત્મરજ્ઞને દૂર કરે છે, તેથી સ્વપ્રકાશ ને નિમ્નસિદ્ધ આત્મમુ-
ખેનાની મેજે જ્ઞાન થાય છે. રૂપિના અમભાગમાં વિદ્યાભાસ છે, પણ
તેના સ્વદાવ્યની ત્યાં અગત્ય પડતી નથી. જેમ અપકારમાં પોતે પદ-
ર્થને જોવામાટે નિર્દોષ નેત્ર ને દીપક જનેની અપેક્ષા રહે છે, પણ વા-
દ્યાવિનાશ અપેક્ષા સૂચને જોવામાં માત્ર નિર્દોષ નેત્રનીજ અપેક્ષા રહે
છે, દીપકની અપેક્ષા રહેતી નથી, દીપક સાથે હોય તોપણ તે નકામે
થઈ જાય છે, તેમ જડ પદાર્થના જાતમાં રૂપિ ને વિદ્યાભાસ જનેની
અપેક્ષા રહે છે, પણ સ્વપ્રકાશ આત્માના જ્ઞાનમાં માત્ર ચેત્ત્વ રૂપિની-
જ અપેક્ષા રહે છે, વિદ્યાભાસની અપેક્ષા રહેતી નથી. વિદ્યાભાસ રૂપિમાં
હોય છે તોપણ તે ત્યાં નકામે થઈ જાય છે. અંતરજ્ઞની રૂપિ પદ-
ર્થની ઉપરના આત્મરજ્ઞને અંતર કરે તેને રૂપિન્યામિ ને વિદ્યાભાસ પદ-

ને પ્રકારે તેને ૧૫૫મિ કહેવામાં આવે છે. આપણી ઉપરના
અંતરજુનો એક વાર ભંજ થયા પછી તે આત્મા સર્વદા નિરુત્તરજુનો
બાકી છે,—અનુભવાય છે, પછી નિષ્કલ્પિની પણ અવિદ્યા રહેતી
નથી ૩૫.

હવે ઉન્મત્તીકાળુ ૨૩૫ વર્ણવે છે —

અર્થાર્થે યદા વૃત્તિર્ગતું ચલતિ ચાત્તરં ।

નિરાધારા નિર્વિકારા યા દદા સંગમની સ્મૃતા ॥ ૩૬ ॥

જ્યારે વૃત્તિ એક પદાર્થથી બીજા પદાર્થભણી જવાને
લાગે છે ત્યારે મધ્યમાં જે તેની નિરાધાર અને નિર્વિકાર
દશા છે તે ઉન્મત્તી કહી છે.

જ્યારે અંતરજુની વૃત્તિ અંતરજુમાંથી બહાર કોઈ પદાર્થભણી
જાય છે, અથવા કોઈ પદાર્થને આકારે થઈ હોય ત્યાંથી બીજા પદાર્થને
આકારે થવા તે પદાર્થભણી જાય છે, ત્યારે તે બેની વચ્ચે અંતરજુની
વૃત્તિ કોઈ પણ પદાર્થના આલમ્બનવાળી હોતી નથી, તેમજ અલ્મ્બનને
અભાવે તે રામરૂપાદિ વિકારવાળી પણ હોતી નથી, અર્થાત્ અકાકાર
વધેથી હોય છે. વૃત્તિની આવી આલમ્બનચિન્તાની ને વિકારચિન્તાની—
અભાવે—જે સ્થિતિ તે સ્થિતિ થોળી થાય છે ઉન્મત્તી કહી છે. ૩૬.

ચિત્ત ને ચિત્તના બિન્ન સ્વરૂપને કહે છે:—

ચિત્તં ચિદ્ધ વિજાતીયાત્ તકારરહિતં યદા ।

તકારં વિવિધાધ્યાસં જપારાગો યથા મર્જૌ ॥ ૩૭ ॥

જ્યારે ચિત્ત તકારરહિત હોય ત્યારે તેને ચિત્ત ના-
મુવું. જેમ મધિમાં ભસુદીના ફૂલની રતાશ છે તેમ ચિત્તમાં
તકાર વિવિધાધ્યાસ છે.

જ્યારે ચિત્ત ઐક્યે એનારણ્ય તારથી-ત અણરણ્ય-રહિત
રેણ ત્યારે તે ચિત્તને ત નદિ દોરાથી ચિત્ત ઐક્યે ચેતન્ય જાણું. જેમ
નિર્મલ ને ગ્દેન સદિકમણ્ણિમાં સમીપમાં પડેલા જામુડીના રાતા ફૂલનો
રનાઇ પ્રાપ્ત થઇ તે રાનો પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ વિષયના અધ્યાસથી
રહિત નિર્મલ ચિત્તમાં તકારણ વિષયધ્યાસ આવવાથી તેજ ચિત્ત
ચિત્તરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે. ૩૩.

ત્રિપુટીની હીજુના ધરે જ્યારે જ્ઞાન ઐક્ય રહે છે ત્યારે પુરુષ
અદ્વત્તાવને પામે છે એમ નિરૂપણ કરે છે:—

જેયવસ્તુપરિત્યાગાત્ જ્ઞાને તિષ્ઠતિ કેવલમ્ ।

ત્રિપુટી હીજનત્તમેતિ પ્રાપ્ત નિર્ણાજમૃચ્છતિ ॥ ૩૮ ॥

જાણવાયોગ્ય—જ્ઞાનના વિષયમૂલ-વસ્તુના પરિત્યાગથી
કેવલ જ્ઞાન રહે છે. ત્રિપુટી હીજુપણને પામે છે. તે જ્ઞાની
નિર્વાણરૂપ જ્ઞાને પામે છે.

પદ્મદિ જેવવસ્તુનો પદ્મદિ આકારે ધરેલી રૂતિમાંથી પરિત્યાગ કર-
વાથી માત્ર નિરૂપાધિક જ્ઞાનજ ખાલી રહે છે. તે નિરૂપાધિક જ્ઞાન જ્ઞાન
છે. આ નિરૂપાધિક જ્ઞાન ખાલી રહે ત્યારે જ્ઞાના, સૌપાધિક જ્ઞાન, ને
જેવવસ્તુદિ ત્રિપુટીમાં નિરૂપ થઇ જાય છે. ત્રિપુટીમાંની નિરૂતિ થવા-
થી જ્ઞાની મોક્ષરૂપ અદ્વતન્યને અમેદમાવે પામે છે. પરસ્પર સંબંધ
રાખનારી ત્રણ વસ્તુઓ મળીને ત્રિપુટી કહેવાય છે, જેમ જ્ઞાના, જ્ઞાન
ને જેવઃદ્રવ્ય, દર્શન ને દસ્ય ઇત્યાદિ. ૩૮.

જનમદિના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે —

મનોમાત્રમિદં સર્વ લગ્નમોડજ્ઞાનમાત્રકમ્ ।

અજ્ઞાને જ્ઞાન જ્ઞાનુવિજ્ઞાને પરમં પદમ્ ॥ ૩૯ ॥

આ સર્વ મનોમાત્ર છે. તે મન અજ્ઞાનમાત્ર છે. અ-
જ્ઞાન જ્ઞાન છે એમ કહે છે. વિજ્ઞાન પરમ પદ છે.

આ નામરૂપક્રિયાવાળું સર્વ જગત્ અને કંઈપણ હોવાથી મનથી
 વિન્ન નથી, પણ મનોરૂપજ છે. તે મન બ્રહ્મના અજ્ઞાનરૂડે પ્રતીત
 થનારુ હોવાથી અજ્ઞાનમાંથી ઉપજેછું છે, તેથી તે અજ્ઞાનથી વિન્ન
 નથી, પણ અજ્ઞાનરૂપજ છે. અજ્ઞાન, જાતિ, અવિદ્યા ને મળ્યા એ
 પર્વાય છે એમ સત્તાઓ ને વિદ્વાનો કહે છે. તે અજ્ઞાનથી પર ને
 બ્રહ્મ છે તે બ્રહ્મના અનુભવને વિદ્વાનો પરમ પદ કહે છે. વેદાંતસિદ્ધાં-
 તમાં સત્યાદિ ચોકને પરમ પદ કહેતા નથી, પણ બ્રહ્મનેજ પરમ પદ
 કહે છે. ૩૯.

હવે માયા, ઈશ્વર ને બ્રહ્મના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરે છે—

અજ્ઞાનં ધ્યાન્યથા જ્ઞાનં માયામેતાં વદન્તિ તે ।

ઈશ્વરં માયિનં વિદ્યાન્માયાલીલં નિરંજનમ્ ॥ ૪૦ ॥

અન્ય પ્રકારનું જ્ઞાનજ અજ્ઞાન. તેઓ આને માયા કહે
 છે. માયાના સ્વામીને ઈશ્વર જાણવા. માયાલીલ નિરંજન છે

બ્રહ્મ જે એક પ્રકારની—નામ, રૂપ ને ક્રિયાથી રહિત—વસ્તુ છે તેમાં તેનાથી વિષદણુ અન્ય પ્રકારનું એટલે નામ, રૂપ ને ક્રિયાવાળું જગતનું જ્ઞાન તેજ અજ્ઞાન વા અવિદ્યા કહેવાય છે. એ અજ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ નથી, પણ જ્ઞાનરૂડે નિરૂપ થવાને યોગ્ય બાવરૂપ છે. આ અજ્ઞાન વા અવિદ્યાને વેદાંતનો પાર પામેલા પંડિતો માયા એનું નામ આપે છે. એ માયાના નિવાસકને ત્રિલોકીય ઈશ્વર જાણવા, ને એ માયાથી ને પર છે, અર્થેનુ એ મનુષ્ય જેની સામે પણ કાળમાં સેષ પણ સંભવ નથી તેને નિરંજન એટલે બ્રહ્મ જાણવું. ૪૦.

ઈશ્વર કહેલી માયાની નિરૂપિત બ્રહ્મના જ્ઞાનરૂડે માય છે એ હવે કહે છે.—

સદાકારે ચિરાકારો માયામેયસ્તદિગ્મનઃ ।

મહતા ગર્જનં તથ ઘાણસારો દિ વૃક્તયઃ ॥ ૪૧ ॥

મહામોહાન્ધકારેઽસ્મિન્ દેયો વર્ણતિ સ્ત્રીલયા ।

અથા શૃણૌર્ધિરામાય પ્રતોર્ધેઽમમીરણ ॥ ૪૨ ॥

સદાનેદરજ્ઞાનવાળા ચેતનરૂપ આકાશમા માયારૂપ મેઘ
ને મનોરૂપ વીજળી છે. ત્યાં અદ્યત્નરૂપ ગર્જના છે, ને
શક્તિઓરૂપ વરસાદની મોટી ધારાઓનું પડવું છે. ૪૧. આ
મહામોહરૂપ અંધકારમાં દેવ સ્ત્રીલાલકે વરસે છે. આ વૃ-
ષ્ટિના વિરામમાટે જ્ઞાનરૂપ એક વાયુ છે. ૪૨.

સૃ, આનંદ ને ચેતન આ સ્વભાવવાળા બ્રહ્મરૂપ આકાશને
પ્રકાશ અભ્યરૂપ મેઘ રહેલ છે. તે મેઘમા અંતઃકરણરૂપ વીજ-
ળી પ્રતીત થાય છે. ત્યાં દેહાદિમાં દુષ્કૃત્તી બુદ્ધિરૂપ ગર્જના સંભળા-
તી છે, અને માયાના કાર્ય અંતઃકરણમાંથી ઉત્પન્ન થતી શક્તિઓરૂપ
વરસાદની ધારાઓનું પડવું છે. ૪૧. આ મહામોહ ચિદમે બ્રહ્મસ્વરૂપના
અદ્યત્નરૂપ અંધકારમાં સ્વપ્નપ્રકાશ પગમામા પાનાની સ્વાભાવિક સ્ત્રીલાલકે
અભ્યરૂપની પ્રતીતિ કરાવવાનું વરસે છે. આ શક્તિની ચિદમે માયા
નેનાં સર્વ કાર્યોની નિરૂત્તિમાટે બ્રહ્મસ્વરૂપના દદત્તનરૂપ એક વાયુ
ઉત્પન્ન થાય છે. ૪૨.

જ્ઞાનવિજ્ઞાનના સ્વરૂપને તથા અદિ અદિતીય બ્રહ્મ છે એ વા-
તે સમીપમાં કહે છે:—

જ્ઞાનં દર્શયયોર્માર્ગં વિજ્ઞાનં દદ્યદ્દશ્યતા ।

વક્રમેવાદ્યયં પ્રપ્ત મેહ નાનાદિઃ કિંચન ॥ ૪૩ ॥

દ્રષ્ટા ને દશ્યનો આવ તે જ્ઞાન, ને દશ્યનો અભાવ તે
વેજ્ઞાન. એકજ અદિતીય બ્રહ્મ છે, અદિ કાંઈ પણ સેદનથી.

હજી આત્મા ને દરેક જગત્ના વિવિધાનુભૂતિની ભાવિનિ પ્રતિનિ રહે ત્રીમુખીની અંતઃકરુણી રિધનિને જ્ઞાન યિજું નામ આપવામાં આવે છે, અને સર્વ દરેકનો દ્રષ્ટામાં જાપ થઈ પડી દરેકનું સ્વપણું ને માત્ર દ્રષ્ટાનોજ મદમાત્ર અનુભવાય એવી અંતઃકરુણી રિધનિ થાય તેને વિજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. વિજ્ઞાનમાં એકજ અદિતીય જગત્ અનુભવાય છે, ને આ જગત્માં કંઈ પણ દેવ નથી, એવો નિશ્ચય થાય છે. ૪૩.

વળી જ્ઞાનવિજ્ઞાનના સ્વરૂપને બીજી રીતે કહે છે:—

ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞયોર્જ્ઞાનં તદ્જ્ઞાનં જ્ઞાનનુચ્યતે ।

વિજ્ઞાનં ચોમયોરેકયં ક્ષેત્રજ્ઞરસાત્મનોઃ ॥ ૪૩ ॥

ક્ષેત્ર ને ક્ષેત્રજ્ઞનું જે જ્ઞાન તે જ્ઞાન જ્ઞાન કહેવાય છે, અને ક્ષેત્રજ્ઞ ને પરમાત્મા આ બંનેના એકપણાનો અનુભવ તે વિજ્ઞાન કહેવાય છે.

પ્રકૃતિથી માંડીને સ્પૃશ્યશરીરપર્યંતના સર્વ પદાર્થો જડ હોવાથી ક્ષેત્ર—જેમાં યુમાયુમ કર્મોનાં યુમાયુમ કયો વૃષજગત્નું સ્થાન—કહેવાય છે. એ ક્ષેત્રના સ્વરૂપને જાણનારો જીવ ક્ષેત્રજ્ઞ કહેવાય છે. જનના અસત્, જડ ને દુઃખાદિષ્વ સ્વભાવને તથા ક્ષેત્રજ્ઞના સત્, ચિત્ ને આનંદાદિ સ્વભાવને જાણના તે જ્ઞાન, જ્ઞાન એવા નામથી વિદ્વાનોમાં કહેવાય છે, અને જીવ ને ઈશ્વર એ બંનેનું એકતરૂપે વાસ્તવિક એકપણું જાણવું તે વિજ્ઞાન એવા નામથી વિદ્વાનોમાં કહેવાય છે. ૪૪.

હવે પરોક્ષજ્ઞાન તથા અપરોક્ષજ્ઞાનના સ્વરૂપને વર્ણવે છે:—

પરોક્ષં શાંત્વજ્ઞં જ્ઞાનં વિજ્ઞાનં ચાત્મદર્શનમ્ ।

આત્મનો પ્રક્ષણં સમ્યગુપાધિદ્વયવર્જિતમ્ ॥ ૪૫ ॥

જાણીથી દેખાઈ જાય પરીણ, અને કુલ નરો દેખા
કમા એ દેખાથી કદિય કદારે આત્માઆત્માને એ એ
વિદ્યારાજ છે

જાણી કવચુકો દેખા - આત્માનું કવચુકવચનું જાણ પ
દેખાનું કહેવાય છે, આત્માનું દેખાને આત્માનું જાણ વા આત્માનું
જે દેખાના દેખાને જાણ છે અને દેખાનેથી કદિય આત્માને આ
ત્માને આત્માને એ દેખાને આત્માને ન વિદ્યાને આત્માને આત્માને
કહેવાય છે જય

જાણ વિદ્યાને નરો જાણવિદ્યાને આત્માને કહે છે -

આત્માવિદ્યાને જાણ વિદ્યાને જાણવિદ્યાને

જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને ૫૨ ૫

જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને
જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને
જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને
જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને

જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને
જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને
જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને
જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને

જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને
જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને
જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને
જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને

જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને

જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને

જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને જાણવિદ્યાને

કરેછું છે એવો, શ્રીમદ્ધ્યુક્તી નિષ્કટબાવે સેવા કરવારૂપ તથા મન, વાણી ને શરીરવડે સર્વ બીજાના વિકાર ઉપભવનારા સંયમી દૂર રહેવારૂપ અઘ્યયર્ષના પરિપાક્તમાં સર્વદા દંભરહિત પ્રીતિવાળો, ને આ પ્રતીત યત્ન સર્વ જગત્ કલિપત નામ, રૂપ ને ક્રિયાનો બાધ કરતાં વસ્તુનાં એ અઘ્યરૂપજ છે એમ જે સ્વાતુભવથી જાણનારો છે, તે વાસ્તવિક જ્ઞાનચારી કહેવાય છે. ૫૧.

હવે વાસ્તવિક ગૃહસ્થ કોને કહેવો તે જણાવે છે.—

ગૃહસ્થો ગુણમયસ્થઃ શરીરં ગૃહમુચ્યતે ।

ગુણાઃ કુર્યન્તિ કર્મોણિ નાહં કર્તેતિ બુદ્ધિમાન્ ॥ ૫૨ ॥

જે ગુણોમાં મધ્યસ્થ તે ગૃહસ્થ છે, શરીરં ઘરં કહેવાય છે. ગુણો કર્મો કરે છે, હું કર્તા નથી, એમ બુદ્ધિમાન્ સમજે છે.

જે શરીર, દરિયો, પ્રાણો, અંતઃકરણ ને આ જગત્ રૂપ ગુણોમાં કાર્યોમાં રાત્રેવરદિન રહે છે તે ગૃહસ્થ કહેવાય છે. આ પ્રતીત યત્ન સ્વપ્નથી, તેની અંતર રહેતું સુષમશરીર, ને તેની અંતર રહેતું કાસ્ત્વથી ગૃહસ્થજનું—આત્મચરણને જાણનાર યાત્રીજનું—પર કરેવાર છે. સન્નયત્ન, રત્નિયત્ન ને તમેલિયત્નના કારણે અંતઃકરણ, પ્રાણો, દરિયો ને શરીર આ સર્વ કર્મો કરે છે, હું અમત્ત ને અપરિજ્ઞાતી આત્મા કંઈ પણ કર્મ કરતો નથી એમ યાત્રી (ગૃહસ્થ) સમજે છે. ૫૨

કૃષ્ણ કરીને હવે વાસ્તવિક યત્નપ્રાપના સ્વપ્નજનું વર્ણન કરે છે—

દિમુપ્રેષ્ય મનોમિધ્ય વચ્ચ કાલમયં તપઃ ।

દર્શનમર્થિવિમુક્તોઃ સાત્ત્વગ્ગઃ ન ઉચ્યતે ॥ ૫૩ ॥

યેહી પુરુષ નિત્ય આદરપૂર્વક વિચાર કરી પછી નિર્દોષપણે કહે
તે. વિવેકી પુરુષો બ્રહ્મસાક્ષાત્કારવડે આ અસંખ્ય દુઃખોરૂપ ભક્તિ
રક્ષા સંહારસાગરથી શીઘ્ર મોકળા થાય છે, અર્થાત્ તેના પરતી
બદલને પ્રાપ્ત થાય છે, એમાં કોઈ પણ સંદેહ નથી. ૫૪.

એ પ્રમાણે બ્રહ્મવિદ્યાવાળા પરમહંસો ને પરિવ્રાજકો
કોના આચાર્ય શ્રીશંકરાચાર્યજીએ રચેલા સદાચારના
સ્તોત્રરૂપ બીજા રત્નની ભાવાર્થદીપિકાનામની શુભરા
આપાની ટીકા પૂરી થઈ. ૨.

ૐ

॥ પટ્પદીસ્તોત્ર વા પટ્પદમંજરી ॥

ભાવાર્થદીપિકાટીકાસહિત.

આ પટ્પદી વા પટ્પદમંજરીનામનું સ્તોત્ર પરમાત્માની પ્રતિ
રૂપ છે. વિન્યાસની પ્રાપ્તિવિના દુઃખની અનંતનિરૂત્તિ ને પરમાત્મા
નિત્ય પ્રાપ્તિરૂપ પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થતી નથી. માટે પહેલા પ્રમેય
વિન્યાસની પ્રાપ્તિની પરમપ્રાપ્તિ પ્રાર્થના કોઈ ઉત્તમ મોક્ષ
ધર્મ કરે છે:—

અવિનયમપનય વિષ્ણો દમય મનઃ શમય વિવયવનતુષ્ણામ
મૂળદયા વિસ્તારય તારય સંસ્તારસ્તાગરતઃ ॥ ૧ ॥

હે વિષ્ણો ! અવિનયને દૂર કરે. મનને શમે. વિવયવને
શુષ્કની તુષ્ણાને શમાવે. મૂળદયાને વિસ્તારે. સંસ્તારથી તારે.

દેવનદીરૂપ પુષ્પરસવાળાં, સચ્ચિદાનંદરૂપ સુગં
પ્રસન્નતાવાળાં, ને સંસારના ભય તથા ખેડનો વિનાશ
નારાં શ્રીપતિનાં ચરણકમલને હું નમું છું.

દેવનદી એટલે અંગાદ જે ચરણકમલના મહારૂપ છે, તે
જીવકમલ મનુષ્યોના મનનું દરજી કરનાર સચ્ચિદાનંદરૂપ સુરેશ્વરનાં
પ્રદુર્યોગપણાવાળાં છે, તથા જે ચરણકમલ અવિદ્યારૂપ કારણ
આ સંસારના ભયનો તથા જન્મમરણાદિરૂપ ખેડનો અર્ધન નાશ
નારો છે, તે માયાના સ્વામી પરમાત્માનાં ચરણકમલોમાં હું જનુ પ્રે
જનુ માનથી પ્રણામ કરું છું. અંગાદ પરમાત્માના ચરણકમલમાંથી
જેવાં હોવાથી તેમને પરમાત્માનાં ચરણકમલના મહારૂપે કહી છે.

વસ્તુતાએ છવ તથા ધિરનો અમેદ છતાં પણ તેમના બ
રિકમેદને દેખાડતા છતાં પરમાત્માને પ્રસન્ન કરવા તેમની સ્તુતિ કરે.

સરથયિ મેદાપગમે માથ તથાહં ન મામકીનસ્ત્વમ્ ।

સામુદ્રો હિ તત્ક્રઃ કથચન સમુદ્રો ન તારક્ષ ॥ ૩ ॥

હે નાથ ! બેદની નિવૃત્તિ થયે સતે પણ હું ત
હું, તમે મારા નથી. તરંગ સમુદ્રનો છે, પણ સમુદ્ર
પણ તરંગનો તથી.

હે જગદ્ગુણે ! આપના ચારત્રવિક સ્વરૂપના યાનવડે આપના
માર્થિક સ્વરૂપના તથા મારા પારમાર્થિક સ્વરૂપના બેદની નિવૃત્તિ
સને પણ બ્યવહારિક રીતે હું આપના અંશરૂપ છું, પણ આપ
અંશરૂપ નથી જેમ સમુદ્રમાં પ્રાણી યનો તરંગ સમુદ્રનો અંશ
છે, પણ સમુદ્ર કદીપણ તરંગનો અથ મણીનો નથી તેમ. ૩.

પરમાત્માનાં સાક્ષીકારિણો મોક્ષપ્રાપ્ત થયે નથી, તેથી પર
તના સાક્ષીકારમાટે જમણને જનુ પ્રારે સંમોહને સ્તુતિ કરે છે.

સદ્ગુણાત્મકાં મહાત્માણાં સદ્ગુણાત્મિકાં મિત્રાણાં વિદ્યે ॥

સદે મહાત્મા મહાત્મા ન મહાત્મા કિં મહાત્માત્મા ॥ ૫ ॥

તે પવનને બિપારનારા ! તે દેહના નાના ભાગ ! તે
સદ્ગુણના કાંઈ ! ને તે સુખદિદ્રુપ નેત્રવાળા ! સદા-
રિપુવાળા આપનો આશાનાર થયે છું મંમત્વનો નિરમાર
નથી થતો !

તે માર્ગવેનપવનને બિપારનારા ! અથવા તે મંદપર્વતને પા-
યા પગથી કાઢનારા ! તે પવનને મંદાનારા દેહના નાના ભાગ !—જા-
મન ! તે દેહો ને કાશીના કુચના કલા ! ને તે સુખ તથા મદ્રુપ
નેત્રવાળા ! આશાપાત્રને એ આપના કન્થિરત્વદરજાવડાના રવા-
પને, રૂઢ કદાચા થાય તે છું તેવ. અત્યંતને ને તેના સર્વ કસ
કમે, આ વતેજ નાક નથી થતે : થાય તેજ ૪.

‘સાધન’ કામનેનું રક્ષણ કરવાના સ્વભાવવાળા પરમાત્માની શાંતિના
મહારત્વની નિર્મલ કરવામટે પુનઃ શુદ્ધિ કરે છે:—

મનસાદિમિત્રાણાં સ્વભાવનાત્મિકાણામિત્રાણામ્ ॥

સમંધાર સ્વભાવો મનસા મનસાત્મિકોદદ્યુ ॥ ૫ ॥

તે પદમિત્ર ! મનસાદિ અવતારોવડે અવતારવાળા
ને સમસ્ય પૃથિવીનું પાલન કરનારા આપથીવડે મંદાર-
દામોમી કાચ પામિશો છું પરિપાલન કરવાયોગ્ય છું.

તે પ્રજ્ઞાદિના નિપતા ! કામનેનું રક્ષણ કરવા ને દુષ્ટોનો વિનાશ
કરવા મનસાદિ અવતારોવડે અવતારનારા ને સમસ્ય પૃથિવીપરના પ્રાણી-
ઓનું અનુમદનિમદરો પરિપાલન કરનારા આપથીવડે સંસારના ત્રિ-
વિધ તાપેથી અત્યંત કાચ પામિશો છું સર્વદા સર્વદા રક્ષણ કરવાને
યોગ્ય છું. ૫

આ કરાણ કમિકાશર્મા બ્રજવાન્તાં હૃદય નામોના રમણજી
પરમપુરુષાર્થની પ્રિદિ યજ્ઞનો સંભવ દેવાથી બ્રજવાન્તાં નામોન્માણ
પૂર્વક પોતાના અજ્ઞાનની નિવૃત્તિની પ્રાર્થના કરે છે.—

દામોદર ગુણમન્દિર સુન્દરવદનારવિન્દ ગોવિન્દ ।

મધ્યજલધિમયનમન્દર પરમં વરમપનય ત્વં મે ॥ ૬ ॥

હે દામોદર ! હે ગુણમંદિર ! હે સુન્દરવદનારવિન્દ !
હે ગોવિન્દ ! હે બલસાગરના મધનમાં મંદર ! તમે મારા
પરમ બળને દૂર કરો.

હે દામોદર !—જેમના રચરૂપમાં માણરૂપ રમણ-દોરી-કરિષ્ણ
છે એવા ! હે સર્વરૂપણું, પરમકારુણિકપણું ને જગત્ત્રિપંતાપણું કલ્યાણી
અસંખ્ય શુભમુણ્ણના સ્થાનરૂપ ! હે અતિમનોદરમુખ કમલવાળા ! હે
ઉપનિવદોવડે બલશૂવામાં આવનારા ! હે સૈવકના બલસાગરની અન્વેષ
નિવૃત્તિમાં પરમસમર્થ ! આપશ્રી મારા પરમબળને તથા તેના દે
અજ્ઞાનને કૃપા કરીને દૂર કરો. ૬.

હવે બ્રજવાન્તા ચરણકમલના ધ્યાનના સાધનરૂપ પદ્મપદીના પાનની
પ્રાર્થના કરે છે:—

નારાયણ કરુણામય શરણં કરવાણિ તાવકો ચરણા ।

શતિ પદ્મપદી મદીયે પદનસરોજે સદા યસતુ ॥ ૭ ॥

શતિ શ્રીમત્પરમહંસપરિમાજકાચાર્યશ્રીમચ્છંકરાચાર્યવિરચિતં પદ
પદીસ્તોત્રં સંપૂર્ણમ્ ॥ ૩ ॥

હે નારાયણ ! હે કરુણામય ! આપશ્રીનાં ચરણોડ
હું શરણ મહણ કરું છું. આ પદ્મપદી મારા મુખકમલમાં
સર્વદા વસે.

દે કરં કુદૃશિગત્તા તત્ત્વમાં અનર્થોપાપે કરેતા ૧ દે દરણી
કોઈ દાવવાના ૧ — પાપમાર્ગિક ૧ નું અનર્થ દિનના ને અર્થની
અર્થમાં જે માણસારિદેનું કારણ મદલુ કહ્યું અર્થની જેમ કપ
૧૫ વિદ્યાનથી વધે છે તેમ આ ૧૮૫૮ (૧) આર્થવર્ણી કપુ ૧૫
૬ ૫-૫૮ કો પાપમાર્ગ નેમ ૧ પ્રતિપત્તન કરવાની આ કા.પા ૧ આ
કેવળે કપુ ૧૫) થવા મુખ્યપરથી વિનર રમી ૧

૮૬ શ્રીમત્પરમહંસા ને પરિભાષકોના આધાર
શ્રીમત્ મહાશયે રચિતા ૧૮૫૮નામના નોંકાપ્ર ૫ ગ્રીષ્મ
૧૮૫૮ની આધારંટીપિઠાનમની છુજરાનીઆવાની ટીકા
પૂરી ૫૮. ૨.

૩.

॥ શ્રીવિજ્ઞાનનોંકા ॥

આધારંટીપિઠાટીકાસહિત.

અવરંધાથી અર્થિત પરમદ્રના સાક્ષાત્કારવડે મનુષ્ય આ અન-
ર્થવર્ણી પાર પામે છે, અવરંધાથી અર્થિત પરમદ્રને અનુભવનું તે
જિજ્ઞાસ કરેલા છે, કેવળ વિજ્ઞાન વિદ્યાસ.પાને અવસાનર તારવામાં વદા-
નું કામ કરનાર દોરણી તેને નૈઋતી ઉપમા આપી છે. આ વિજ્ઞા-
નોંકાના નીચેના પદેશા શ્રીશ્રીવડે ચિત્તશુદ્ધિની તથા વિરાગની પ્રતિ-
પદ્ય પાડી જે મનુષ્યનેજ તત્ત્વ છે તેજ માટે વાસ્તવિક સ્વાપ છે
કેમ મનુષ્યને નહીં કરવું એવું જિમ ઉપદેશ કરે છે.—

તપોયજ્ઞદાનાદિભિઃ શુદ્ધબુદ્ધિઃ,

વિસ્ફોતો મૃગાર્શો પદે તુચ્છબુદ્ધયા ।

પરિત્યાજ્ય સર્વં યદાજ્ઞોતિ તત્ત્વં,

પરં બ્રહ્મ નિત્યં તેદેવાહમસ્મિ ॥ ૧ ॥

તપ, યજ્ઞ ને દાનાદિવડે શુદ્ધબુદ્ધિવાળો ને તુચ્છબુદ્ધિવડે રાજ્ઞદિના પદમાં વેરાઅવાળો મોક્ષસાધક સર્વોપરિત્યાગ કરીને જે તત્ત્વને પામે છે તે નિત્ય પરબ્રહ્મ હુંજ હું.

કૃત્ત્યાર્થદ્રાવણાદિરૂપ, વા વર્ણોત્તમના ધર્મોના પરિપાત્રનરૂપ, વા આહારને નિયમમાં રાખવારૂપ, વા અંગકરણ તથા હૃદયોને યજ્ઞ રાખવારૂપ તપવડે, દ્રવ્યવડે, ક્રિયાવડે ને વિચારવડે સિદ્ધ થનારા મળવડે, ને અન્ન, વસ્ત્ર, સુવર્ણોદિ, ગાય ને જૂમિ આદિના દાનવડે તથા અર્કિસા ને સત્યાદિ ખીળા શુભકર્મોવડે જેનું અંગકરણ પવિત્ર થયેલું છે એવા, અને ચક્રવર્તિરાજાથી માંડીને હિરણ્યવર્મના પદમાં તેને ઉચ્ચ સમગ્ર જે વેરાઅવાળો છે એવા મોક્ષ મેળવવા છુટ્તો સ્વર્ગ માયાનાં કાર્યો ને માયાનો પરિત્યાગ કરીને બ્રહ્મજ્ઞાનવડે જે પરમતત્ત્વને અભેદભાવે પામે છે, તે અનાદિઅનંત પરબ્રહ્મ હુંજ હું. ૧.

શ્રીસદ્ગુરુની ભક્તિવડે, મનનવડે તથા નિદિધ્યાસનવડે પ્રાપ્ત થવું બ્રહ્મજ્ઞ મારું સ્વરૂપ છે એમ કહે છે:—

વ્યાલું શુદ્ધં બ્રહ્મનિષ્ઠં પ્રસાંતં,

સમાપાત્ય ભક્તયા વિચાર્ય સ્વરૂપમ્ ।

યદાજ્ઞોતિ તત્ત્વં નિદિધ્યાસ્ય વિદ્વાન,

પરં બ્રહ્મ નિત્યં તેદેવાહમસ્મિ ॥ ૨ ॥

અન્યથા કહ્યું, કે એવા નું આવી ગતિમાં જો જોઈએ અન્યથા કહ્યું
કામ કોઈ વિષય જોઈએ તે પ્રાપ્ત થો સત્યની અગત્યને ત્યાં તો
કામનું ને અગત્યની કો સત્યની અગત્યને ત્યાં, જેમ પર મને
એ તે જેમ પર મને કહ્યું કે નું ૧.

૧૫૧ શ્રીગણેશ પાત્રના અર્થ-સાક્ષી તથા ૧૬૦ —

વદનમનો માનિ નિર્ભય મમજનો,

નિર્ભય મ મનો વદનમનોનો.

મનોમાનનીને નિર્ભય નિર્ભય,

નર્મ મનો નિર્ભય મદનમનોનો ૩ ૪ ૫

જેના અગત્યની મમમ મનો પ્રતીત મમ જે
ને જેના રસપ્રત્યુ સાત મમે રીત અપ પામે છે, જે મનો
તથા વાણીથી પર, અન્યથા ૬ ને નિર્ભયના નિર્ભય પર
અર્થ છે તે હું કહું.

જો કામના રહેતો પર અર્થના અગત્યની આ નમોપરિવર
સાં જન્મ પ્રતીત મામ છે, અને જેના પ્રત્યુપરિવરની ૧૬૦ સ્વર્ગ
અર્થનું સાં જન્મ રીત મિથ્યાપણના નિર્ભયના ૧૬૦ છે, જેને મનો
તથા વાણી પદ્ધતિની પદ્ધતિ કરી રાખતાં નથી, જે અર્થના સાં
દેવતાની સર્વદા રહેતો છે, અને જે સર્વદા મુખ નિર્ભય પર અર્થ રે,
પર અર્થનું હું હું, જેમ સર્વદા મિથ્યાના અગત્યની તેમા મુખજનો પ્રતીત
તથા સર્વદાનું જાન મામ છે, ને સર્વદા મિથ્યાના સાતની તે મુખજનો
મિથ્યાપણનો નિર્ભય મામ છે, તેમ અર્થના અગત્યની તેમાં જન્મ
પ્રતીત તથા સર્વદાનું જાન મામ છે, ને અર્થના ૬૬ સાતની મનો
મિથ્યાપણનો નિર્ભય મામ છે. અર્થ મનોની આંર રહેતો હોવાથી મનો
તેને આ અર્થ મિથ્યા જાણી રાખતું નથી, ને વાણી પણ તેનું આ

જેના આનંદના લેશોવડે વિશ્વ સારી રીતે આનંદવાર્તુ
પાય છે, જેના પ્રકાશના સદ્ભાવવડે તે સર્વ પ્રતીત થાય
કે, ને જેનો સાક્ષાત્કાર થયે સતે અન્ય સર્વ લજ્જવાયોગ્ય
જણાય છે, તે નિત્ય પર બ્રહ્મ હુંજ છું.

જે આનંદમહોદયિના ક્ષેત્રવડે આ સમગ્ર જગત્ સારી રીતે
પ્રસન્નપ્રભવ કરે છે, અને જેના ચેતનસ્વભાવના સદ્ભાવવડે તે સર્વ
જગત્ પ્રતીત થાય છે, -અજ્ઞાન ને તેના કાર્પશ આ સર્વ જગત્પ્રી
તા ને પ્રતીતિ જેની સત્તા ને પ્રતીતિવડે છે, તથા જેનો દદ સાક્ષાત્કાર
થયે સને તેનાથી મિત્ર સર્વ-માયા ને માયાનાં કાર્યો-અસત્ જણવાથી
પ્રજ્જવાયોગ્ય જણાય છે, તે ત્રિશક્તિમાધ્ય પર બ્રહ્મ હુંજ છું. ૬.

વળી બ્રહ્મના અન્ય સ્વભાવો કહીને તેજ મારું સંસ્પૃષ્ટ છે
નિમ કહે છે —

મનન્ને વિમું સર્વયોનિ નિરીહ,
શિર્ષ્ય સંગહીનં યદ્વૌકારગમ્યમ્ ।
નિપકારમ્પુગ્ધ્યલં મૃત્યુહીન,
પરં પ્રપ્ત નિત્યં તદેવાદમરિમ્ ॥ ૭ ॥

જે અનંત, વ્યાપક, સર્વની ઉત્પત્તિના હેતુરૂપ, હૃદય-
રહિત, કથ્યાબ્જસ્વરૂપ, નંગરહિત, ઓંકારવડે જાણવાયોગ્ય,
નિરાકાર, અતિ ઉચ્ચવક્ર ને વિનાશરહિત નિત્ય પર બ્રહ્મ
છે તે હુંજ છું.

જે નિત્ય પર બ્રહ્મ રેષ, કાચ ને વસ્તુના પરિચ્છેદથી રહિત, બાપ-
ક પૈતૃત્ય મિત્રતામિત્રથી નવ્યપ્રકારે બ્રહ્મવત્, સર્વ પ્રજાપિતા ને
પરવર્તિત વિરોધપ્રત્યક્ષરૂપ, કૈશવ સ્વ પ્રાપ્તિ હૃદયથી અનંત-
રહિત, સર્વેશ જાણનારૂપ, સર્વ પ્રકારના સંસ્પૃષ્ટ અનંતરહિત, દીપ્તિમાન

સદ્યાર્થેષુ જલસુરાયોગ્ય, કેમ પણ પ્રકારના આકારથી રહિત, સર્વ પ્રકારની પ્રસિદ્ધિનાથી અત્યંતરહિત હોવાથી જદુ વૈજ્ઞાન્યજ્ઞ, અને વિનાશથી રહિત છે, તે નિત્ય પર અદ્ય દુઃખ પું. જેમ સાકાશના જનાવેશ દ્વાથીને જ્યારે સાકાશની દૃષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યારે સાકાશનીજ પ્રતીતિ થાય છે, દ્વાથીની પ્રતીતિ થતી નથી; ને જેમ સૂર્યનાં કિરણોમાં પ્રતીત થતા ધૂમજ્વલને જ્યારે સૂર્યનાં કિરણોની દૃષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યારે સૂર્યનાં કિરણોજ પ્રતીત થાય છે, ધૂમજ્વલની પ્રતીતિ થતી નથી,—તે દૃષ્ટિ તિરોધાન પામી જાય છે, તેમ જ્યારે અગ્નિપ્રકારરૂતિ કરવામાં આવે છે ત્યારે જગત્ની દૃષ્ટિ તિરોધાન પામી જાય છે. ૭.

પુનઃ પ્રકારાન્તરે પોતાના અદ્યસ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરે છે —

યદાનન્દસિન્ધૌ નિમગ્નઃ પુમાન્સ્વા-

દયિયાવિલાસઃ સમસ્તપ્રર્પચઃ ।

તદા ન સ્ફુરત્યદ્ભુતં યન્નિમિષં,

પરં બ્રહ્મ નિત્યં તદેવાદ્યમસ્મિ ॥ ૮ ॥

પુરુષ જ્યારે આનંદસાગરમાં નિમગ્ન થાય છે ત્યારે અવિદ્યા ને તેના કાર્યરૂપ સમગ્ર પ્રપંચ પ્રતીત થતો નથી, અને જે અદ્ભુત નિમિત્તરૂપ નિત્ય પર બ્રહ્મ સ્ફુરે છે, તે દુઃખ પું.

બ્રહ્માનુભવી પુરુષ જે વેદા અદ્યરૂપ આનંદસાગરમાં અમેદભાવે ડૂબી ગયાજેવા થાય છે તે વેદા અનિર્વચનીય અવિદ્યા ને તેના પરિણામરૂપ આ નામરૂપદ્વિવ્યક્ત સમસ્ત સસાર અવયવો ભિન્નરૂપે પ્રતીત થતો નથી, પણ બ્રહ્માના વિલીન થઈ ગયેલો અનુભવાય છે, અને જે અદ્ભુત-કળી ન રાકાય કિંદા-વિચર્તોપાદાનકારભૂરૂપ અવિનાશી પર બ્રહ્મ અમેદભાવે અનુભવાય છે, તે પર અદ્ય દુઃખ પું. દેહાદિ દુઃ

નથીજ. જેમ સાગરમાં પુણેયા માળુમ નેજા જાપાડીને ભુજે તેા તેને સર્વજ્ઞ જાતનીજ પ્રીતિ થાય છે, તેમ સદ્ગુણર ધોષી રૂનિ કર્તેજ અક્ષજ અનુભવે છે. મીઠામાંથી જનાવેલા નાનાપ્રકારના પ્રસ્તિપદાર્થેન આકારને જેમ સમુદ્રમાં નાંખવાથી તે આકારો ને નામ સમુદ્રથી મિત્ત પ્રીતિ થતાં નથી, તેમ સદ્ગુણનુભવકારને અક્ષથી મિત્ત સંસાર પ્રીતિ થતો નથી. ૮.

આ સ્વરૂપાનુસંધાનરૂપ સ્તુતિના અધ્યવનાદિથી થનારા રૂપને કહે છે -

સ્વરૂપાનુસંધાનરૂપાં સ્તુતિં યઃ,

પટેદાદરાદ્ઘક્ષિતમાયો મનુષ્યઃ ।

શૃણોતીહ વા નિત્યમુચુક્તચિત્તો,

મવેદ્દિષ્ણુરત્રૈય વેદમમાણાત્ ॥ ૯ ॥

જે ભક્તિભાવવાળો મનુષ્ય આદરથી સ્વરૂપાનુસંધાનરૂપ સ્તુતિ ભણે છે, અથવા ઉદ્યોગી ચિત્તવાળો યદ્ય નિત્ય અહિં સાંભળે છે, તે વેદના પ્રમાણથી અહિંજ વ્યાપક-બ્રહ્મ-થાય છે.

આત્મજ્ઞાન સંપાદન કરવામાં પરમ પ્રીતિવાળો જે મનુષ્ય આદરપૂર્વક આ સ્વરૂપાનુસંધાનરૂપ સ્તુતિ અર્થ તથા તાત્પર્યને સમજીને ભણે છે, અથવા આવી શુભપ્રવૃત્તિમાં ઉદ્યોગયુક્ત ચિત્તવાળો યદ્ય નિત્ય આ પૃથિવીપર ચમે તે વર્ણને આશ્રમમાં રહીને સાંભળે છે, તે વેદના પ્રમાણથી આ વર્તમાનશરીરમાંજ બ્રહ્મરૂપ થાય છે. “બ્રહ્મચરિ બ્રહ્મવ મવતિ” — બ્રહ્મને જાણનાર બ્રહ્મજ થાય છે, તથા “ન તસ્ય વ્રાણા ઉત્ક્રામન્તિ” — જાતીના પ્રાણો સોઝાંતરમાંટે ઉત્ક્રમણ કરતા નથી; ધત્તાદિ શ્રુતિથી અક્ષવેત્તાઓની બ્રહ્મરૂપે રિયતિ થવાનું તથા તેનું સોઝાંતરમાં ગમન નહિ થવાનું જણાવે છે. ૯.

આ વિજ્ઞાનનૈકાંતે બાવસાચરને પાર પામનારને ધન્યવાદ આપી આ સ્તોત્રની સમાપ્તિ કરે છે —

વિજ્ઞાનનાથ પરિપૂર્ણ કાશ્ચિદ્,

તરેષદજ્ઞાનમયં મયાધિમ્ ।

જ્ઞાનાસિન્ધા યો હિ વિચ્છિન્ન નૃષ્ણાં,

વિષ્ણો પદં યાતે ન યથ ધન્ય ॥ ૧૦ ॥

इति धामपरमहंसपरिभाजकाचार्यधामच्छंकराचार्यविरचितं
विज्ञाननौकास्तोत्रं संपूर्णम् ॥ ४ ॥

વિજ્ઞાનરૂપ વહાણને ઝહણ કરીને જે કોઈ અજ્ઞાનમય સમુદ્રને તરે, અને જ્ઞાનરૂપ તરવારવડે જે તૃષ્ણાને છેડીને પરમાત્માના સ્વરૂપને પામે તેજ ધન્ય છે.

જે પુરુષપ્રત્યક્ષવાળે વિરલ પુરુષ આ આત્મસ્વરૂપનો ઉપદેશ કરનાર વિજ્ઞાનરૂપ અમેઘ વહાણને પ્રાપ્ત કરીને તેવડે આ બાવસર અજ્ઞાનમય સાચરને અનાપાસે તરી જાય અને આ આત્મજ્ઞાનરૂપ તરવારવડે જે મહાભાગ્યવંતી પુરુષ સંપ્રદાઈ વિષયોની ને તેમના ઉપકરણોની દુરંત તૃષ્ણાને નિરોધ છેડી નાખીને પરમાત્મસ્વરૂપની અમેઘાવે પ્રાપ્તિ કરે તે મહાપુરુષજ આ લોકમાં ધન્ય છે. મનાદપો, રાગદોષ કે પંડિતો ધન્ય નથી. ૧૦.

એ પ્રમાણે બ્રહ્મવિદ્યાવાળા પરમહંસો ને પરિભ્રાજકોના આચાર્ય શ્રીચંકરાચાર્યજીએ રચેલા વિજ્ઞાનનૈકાંતામના સ્તોત્રરૂપ થોડા રત્નની બાવાર્યદીપિકાનામની ગુજરાતીભાષાની ટીકા પૂરી થઈ. ૪.

ૐ

॥ શ્રીવાસ્વસુધા ॥

ભાવાર્થદીપિકાટીકાસહિત.

મંગલાચરણ ને મંથની પ્રતિજ્ઞા.

કોદરેડા.

બદ્ધધર્મિનું ધ્યાન મરી, વેદી સદ્ગુરુપાય;

દીક્ષા વાસ્વસુધાતુષી, યુર્જરજિરા સખાય. ૧

આ નામરૂપક્રમક જગત્પામનો કારક આત્માને સામેટો પ્રતીત થાય છે તે મહાવાક્યપદ અમૃતવડે પીઈ નાંખરાયોઅ ઉ. પદાર્થનું જ્ઞાન વાક્યાર્થના જ્ઞાનનું કારણ છે, માટે પ્રથમ પદાર્થનું જ્ઞાન ગ્રામ કરવું નેહએ. તત્ત્વમાસિ (તે જ્ઞાન તું છે) આ મહાવાક્યમાં ત્વં (તું) એવું ને પદ છે તેના અર્થને બજાવનાર જ્ઞાન-કાર નીચેના પાંચ શ્લોકોનું જણાવે છે. તેમાં નીચેના પ્રથમ શ્લોક-પદે દશ્ય ને દ્રશ્યના વિવેક કરે છે:—

રૂપં દશ્યં લોચને દક્ષ તત્ દશ્ય દ્રષ્ટ માનસમ્ ।

દશ્યા ધોતૃસયઃ સાક્ષી દગેવ ન તુ દશ્યને ॥ ૧ ॥

રૂપ દશ્ય ને નેત્ર દ્રષ્ટા, તે દશ્ય ને મન દ્રષ્ટા, શુદ્ધિની વૃત્તિઓ દશ્ય ને સાક્ષી દ્રષ્ટાજ છે, પણ દશ્ય સતો નથી.

સીકું, ચતું, ધોળું, પીળું, કાળું, સાંતું, હુંકું ને પહોળું પ્રવાદિ રૂપો ને તે રૂપોવાળી સર્વ રચૂત વસ્તુઓ દશ્ય છે, ને તે દશ્યની અપેક્ષાએ નેત્ર દ્રષ્ટા છે. હમણાં મારાં નેત્રો દરની વસ્તુઓ નેહ જ-

જેના નામ, હાથમાં ખર્ચા નેચેનું સામર્થ્ય પડવા માંડે છે, તે આજના
 યુગ નેચેમાં જુદા જુદા વર્ગોના જોવાનું સામર્થ્ય હજુ જામ નેચેની
 વિચિત્રો વિચાર કમળમાં આવે છે ત્યારે નેચેના દેશ મીને દસ્ય કા-
 ન્ય છે, તે તે નેચેનું દેશ મન છે એમ નહીં થાય છે. એ મન થા
 અનરુચ્છ ને તેની જનિષિ ના દસ્ય તથા અમનને અને તેના સામર્થ્ય
 વેચને અનુદરો અનરુચ્છ છે એમ અનુચ્છ છે, આજના વાસ્તવિક
 દેશ અમન સાક્ષી રહેવામાં આવે છે આ સાક્ષીની અપેક્ષા અનરુ-
 ચ્છની જનિષિ જે અમન દેશમન મહાત્મી હતી તે હવે દસ્યમનને
 પામે છે. આ સાક્ષી અનિષ-ઉચ્છનો-દેશ છે, તે રાષ્ટ્રનો દસ્ય થને
 નથી આ દેશનો એ જાણે દેશ માનવામાં આવે તો અનરુચ્છ-
 રે જની પ્રતિ થાય છે. ૧

નીચાદિ અનેક પ્રકારનાં રૂપો ૭૮ તેને એવાક નેચ એક પ્રકાર-
 નું છે એમ પ્રતિપાદન કરે છે—

મૌલ્યપોતકમૂલ્યપુમરચરીષોદિમેદન. ।

જાતકવિધાનિ રૂપાનિ પદ્યહોચનમેદધા ॥ ૨ ॥

નીલ, પીત, રણ્ડ, દસ્ય ને રીપોદિના એવાં નાના-
 પ્રકારનાં રૂપોને એક પ્રકારનું નેચ જુએ છે.

ચાલી, પીતુ, સુતુ, લીતુ, થાતુ, માતુ, નીતુ, મગમદવાતુ,
 મગમદરદિત, જાતુ, જીતુ, કુંક, સાંતુ, વાંતુ ને મેગ અદિ અનેક
 પ્રકારનાં પદ્યપર અભિચારી રૂપો જોતું જુ સમ્યક એક પ્રકારનું જ રહે
 છે, અભિચાર પામતું નથી આવી રીતે રૂપો અનેક પ્રકારનાં ને એક-
 જાળની વિષીન છે, તે દસ્ય છે, અને તે દસ્યની અપેક્ષાએ નેચ તે
 સર્વ રૂપોનું દેશ છે. ૨.

નરુ દસોપી દ્રષ્ટાપણતે નક્કી કરેલા એક નેત્રનું પણ કાજુર દ્રષ્ટાપણું નથી, કેમો તેનું પણ આકરપણું રહેતું નથી, તેથી નેત્રપણુ દસ્યજ છે. જી નેત્રાલિનું દ્રશ મન છે એમ નીચેના પ્રશ્નકાંડે જણાવે છે:—

અગ્ન્યમાન્યપદુસ્યેષુ નેત્રધર્મેષ્યતેકથા ।

સંકલ્પયગ્મતઃ ધોત્રગ્યમાદૌ યોગ્યતામિતિ ॥ ૩ ॥

અંધપણું, મંદપણું ને પદુપણું એવા અનેક પ્રકારના નેત્રના ધર્મોની કલ્પના કરતું છતું મન દ્રષ્ટા છે. એત્ર ને તપસ્યા આદિમાં આ પ્રમાણે યોજના કરવી.

જો એક પુરુષમાં એકજ નેત્રદ્વિય છે તોપણ તે આકરપણું નથી, અનેકરપણું છે. અંધપણું, મંદપણું ને સારી રીતે કામ કરવાની યોગ્યતાવાળાપણું એમ અવસ્થાના ભેદને તેનું વિકારીપણું જણાય છે. જે વિકારી હોય તેમાં પોતાના વિકારનું દ્રષ્ટાપણું સંભવતું નથી. તેનું દ્રષ્ટાપણું કાંઈ અન્યમાં સંભવે છે. નેત્રના દ્રષ્ટાનો વિચાર કરતાં અંતઃકરણમાં તેનું દ્રષ્ટાપણું છે એમ સિદ્ધ થાય છે. અંધપણું, મંદપણું ને પથાપોઅપણું એવા નેત્રના અનેક અભિચારી ધર્મોમાં હું અંધ, હું મંદદષ્ટિવાળો, ને હું નિદોષનેત્રવાળો એમ અનેક પ્રકારે સંકલ્પ કરતું છતું અંતઃકરણ તેના દ્રષ્ટાપણુને પામે છે. અંતઃકરણ જેમ નેત્રનું દ્રષ્ટા છે, તેમ તે એત્ર ને તપસ્યા આદિ અન્ય ઇદ્રિયોનું પણ દ્રષ્ટા છે. ૩.

હવે નેત્રાલિની પેઠે મન પણ અન્યનું દસ્ય છે એમ જણાવે છે:—

કામઃ સંકલ્પસંદેહૌ મહાધસ્ટે ધૃતીતરે ।

શ્રીર્ષોર્મીરિત્યેવમાદૌન્ માસયત્યેકથા ચિત્તિઃ ॥ ૪ ॥

ઇચ્છા, સંકલ્પ, સંશય, મદ્દા, અમદ્દા, ધીરજ, અ

ધીરજ, દોષલક્ષ્ય, નિમિષ ને જય ઇત્યાદિને એક પ્રકારનું ચેતન પ્રકારે છે.

જ્યેષ્ઠ, પદાર્થમાં રમણીયપણની કાપના, સદૃશ-વિરુદ્ધ એ જોડિને રાગ કનારી અવગરજની રતિ, ઇત્યાદિમાં પ્રમાણપણના નિમિષવાળી રતિ, ઇત્યાદિમાં પ્રમાણપણના નિમિષવિનાની રતિ, ધૈર્ય, અધૈર્ય, અપોજ્ય કર્મમાં લોભલક્ષ્ય, જોડ પણ વિરુદ્ધના નિમિષવાળી રતિ, કમ્પ, કોપ, મોહ, મેઘ ને અદારિ અનેક પ્રકારની રતિચેતનાના અવગરજને સર્વેશ કિશોરે રહેનાર—અવગરજ ને ધર્માવગરજનું—ચેતન પ્રકારે છે. તે ચેતનને પ્રકારનું જ અન્ય જોડ પદાર્થ નથી ૪.

અવગરજાદિની સર્વ અવગરજાના સાક્ષિમૂલ ચેતનનું અવિહારી-પણું સિદ્ધ કરના છતાં તેનું કિશોરપણું અને સર્વના પ્રમાણપણાવડે તથા સર્વ જ અવગરજાવગરજે અદેલીપણું પ્રતિપાદન કરે છે.—

જોદેતિ નાસ્તમેવંશ ન વૃદ્ધિ યાતિ ન ક્ષયમ્ ।

દૃશ્ય સ્વાવિદ્યયાને માસવસ્થાપન વિના ૬ ૫ ॥

આ ચેતન જન્મનું નથી, વિનાશ પામતું નથી, વૃદ્ધિ-ને પામતું નથી, સીંચનાને પામતું નથી; પોતે તેના પ્રકાર-રતનિ તથા અન્યોને સાધનવિના પ્રકારે છે.

આ નિરવર ચેતન સર્વના સાક્ષિમૂલપણાવડે સર્વવ્યાપક છતાં પણ તે જોડ નિમિત્તથી ઉપન્ન થતું નથી, જોડ પણ દેવથી તે વિનાશ પામતું નથી, જોડ સામગ્રીવડે તે રહિને પામતું નથી, જોડ પણ નિમિત્તથી તે પડતું નથી, તે અન્ય પરિણામને પામતું નથી, અને ઉપન્ન થવાની યોગ્યતાનું પણ તે નથી આથી રીતે આ ચેતન જ સાવિહારી રહિત છે. આ ચેતન પોતે અસંધી ને અવિહારી જોડ પણ સાધનવિના ઉપર રહેલા સર્વ વિશ્વરામ્ય પદાર્થોને તથા અન્યોને પ્રકારે છે. ૫.

જામદાદિ અવસ્થાઓ અંતઃકરણની છે, અસંય ને અવિઘારી આત્માની નથી, એમ પ્રતિપાદન કરે છે:—

ચિચ્છાયાવેશતો યુક્તૌ માનં ધીસ્તુ દ્વિધા સ્થિતા ।

एकादंशतिरन्या स्यादन्तकरणरूपिणी ॥ ६ ॥

ચેતનના આભાસના પ્રવેશથી બુદ્ધિમાં આત્માનું જ્ઞાન થાય છે. તે બુદ્ધિ બે પ્રકારે સ્થિત છે, એક અર્ધકારરૂપ ને બીજી મનોરૂપ છે.

પ્રત્યક્ષાત્મસ્વરૂપના આભાસનો અંતઃકરણમાં પ્રવેશ થાય છે, તેથી આત્માનું વિશેષ જ્ઞાન થાય છે. ચિદાત્મા સ્વરૂપના પ્રકાશપશુવડે પોતે સર્વદા જ્ઞાસમાન હતાં પણ પોતાના નિર્વિશેષપણથી વિશેષ જ્ઞાન મળ થયો નથી. તે ચિદાત્મામાં કષ્ટિત અનાદિ અનિર્વચની આત્મ જ્ઞાને કમંધી ઉડેલી વાસનાથી અંતઃકરણને આકારે થાય છે ત્યારે તેમાં પ્રકાશકપણવડે અનુમત ચિદાત્મા અંતઃકરણને આકારે પ્રતીત થાય છે આ વેત્તા અંતઃકરણ ને આત્માના ચિંતકપણની પ્રતીતિથી તે વિશેષરૂં આત્મા સવિશેષ જાણે છે. જે અંતઃકરણમાં આત્માનું જ્ઞાની રીતે જ્ઞાન થાય છે તે અંતઃકરણ બે પ્રકારે સ્થિત છે, એક અર્ધકારરૂપે ને અન્ય મનોરૂપે. ૬.

ચેતનરૂપ આત્મા ને જગદાંત્ર બુદ્ધિના ચેતકપણની ખાતિ મળી તેને દર્શનરૂં સ્પષ્ટ કરે છે —

छायाहकारयोर्द्वयं तन्नायविग्रहयस्मिन् ।

तदर्हकारनादावर्हद्वયगतगतिमिवान् ॥ ७ ॥

આભાસ અને અર્ધકારનું એકપણું તપેલાં સોજાનાં ચિત્રાનું જેવું માનેલું છે. તે અર્ધકારના એકપણાથી કેવું ચેતનપણને પામેલું જણાય છે.

એમ અગ્નિના આપ્તપણાવડે મોટાનો મોટો અગ્નિપણાને પામેતો જણાય છે તેમ આત્મચૈતન્યના આપ્તપણાવડે અહાર ચૈતન્યપણાને પામેતો જણાય છે. એવી રીતે સિંચકરીરના અખાસથી આત્મામાં કર્નાપણાનો તથા બાંકાપણાનો અવધાર પ્રગત થાય છે. સ્થૂંચકરીરનો આત્મામાં અખાસ થવાથી સ્થૂંચકરીર પણ દુ એવા અવધારને યોગ્ય થાય છે. ૭.

દરે કદેશ અદંકારના એકપણાને વિાવના બંદરો વિભાગ કરીને પ્રતિપાદન કરે છે:—

મર્દકારસ્ય તાદાત્મ્યં ચિદ્વિદ્યાવાદેહસાક્ષિમિત્રા ।

સહજં કર્મજં જ્ઞાન્તિજમ્યં ચ ત્રિવિધં ક્રમાત્ ॥ ૮ ॥

ચિદાભાસ, સ્થૂંચકરીર ને સાક્ષીની સાથે અહંકારનું એકપણું સદજ, કર્મજ ને જ્ઞાન એમ ક્રમથી ત્રણ પ્રકારનું છે.

ચિદાભાસની સાથે અહંકારનું એકપણું સદજ એટલે ઉત્પત્તિ-વિચિત્ર છે.—ચિદાભાસની પ્રતીતિ અહંકારની ઉત્પત્તિની સાથેજ છે, તેથી દુ બાકું છું એવો અનુભવ થાય છે. સ્થૂંચકરીરની સાથે અહંકારનું એકપણું પૂર્ણા પર્માધર્મથી ઉપજેછું છે. તેથી દુ મનુષ્ય છું એવો અનુભવ થાય છે. સાક્ષીની સાથે અહંકારનું એકપણું ભમ-માત્રથી સિદ્ધ છે, તેથી દુ છું એવો અનુભવ થાય છે. એવી રીતે અહંકારનું એકપણું ત્રિવિધ છે. ૮.

દરે કદેશ અદંકારના એકપણાની પ્રતિબિંબની નિવર્તિના રેગુ-એને ક્રમપૂર્વક પ્રતિપાદન કરે છે:—

સમ્બંધિનોઃ સતોર્જાસિતિ ત્રિવૃત્તિઃ સહજસ્ય જુ ।

કર્મસંવાસબોધાન્ન ત્રિવર્તેતે ક્રમાદુમે ॥ ૯ ॥

અહુંકાર અને ચિદાભાસની વિદ્યમાન દશામાં તેમના સહેજ એકપણાની નિવૃત્તિ થતી નથી. કર્મના ક્ષયથી ને જ્ઞાનથી ક્રમથી ઇંને નિવૃત્ત થાય છે.

એમ જાણા જલપાત્રમાં આકાશમાં રહેલા સર્વદું પ્રતિબિંબ તે જલપાત્રની સ્થિતિસુધી પડે છે, ને જલપાત્રની નિરૂત્તિ થયે તેમાં પ્રતીત થતા પ્રતિબિંબની પણ નિરૂત્તિ થાય છે, તેમ અહંકારનો સર્વ ભાવ હોય ત્યાંસુધી તેમાં ચેતનનું પ્રતિબિંબ પડે છે, ને અહંકારની નિરૂત્તિ થયે તેમાં પ્રતીત થતા ચેતનના પ્રતિબિંબનો નિરૂત્તિ થાય છે. અર્થાત્ ચિદાભાસમાં અહંકારના ભ્રમની નિરૂત્તિ અહંકારની નિરૂત્તિથી થાય છે. રેદનો આરભ કરનારાં કર્મોનો ક્ષય થવાથી શરીરની સાથેના અહંકારભ્રમની નિરૂત્તિ થાય છે, ને જ્ઞાન થવાથી સાદીની સાથેના અહંકારભ્રમની નિરૂત્તિ થાય છે. ૬.

આત્મામાં ત્રણ અવસ્થાની પ્રતીતિ તથા તેનું સંસારીપણ અહંકારના અભ્યામે કરેલું છે એમ પ્રતિપાદન કરવાનો આરંભ કરે છે:—

મહાકારણ્યે સુષૌ મયેદેહોઽપ્યચેતનઃ ।

મહાકૃતિયિકારોત્પઃ સ્વપ્નઃ સર્વેસ્તુ જાગૃતઃ ॥ ૧૦ ॥

સુષુપ્તિમાં અહુંકારનો ભવ થવાથી શરીર જાગેલું થાય છે. કિંચિત્ અહંકારના કાર્યથી ઉપજેલું સ્વપ્ન છે, ને સર્વ અહુંકારના કાર્યથી થયેલી જાગૃતવસ્થા છે.

પ્રાણીઓના અનકરણની સુષુપ્તિ અવસ્થામાં અહંકારનો તેજ ઉપજાવનારજી અવસ્થામાં ભવ થવાથી પ્રાણીઓનાં શરીરો પરાંત જ પરાંતનાં જેવું પ્રતીત થાય છે. એ અહંકાર કાંઈ જાગૃત થાય છે, ત્યારે પ્રાણીને સ્વપ્નવસ્થાનો અનુભવ થાય છે. અને આથી એ

શરીર છે. તે ત્રણ અવસ્થાને અનુસરે છે. તે ત્રિંગશરીર કારણુશરીરમાંથી ઉપજે છે, ને કારણુશરીરમાં લીન થાય છે.

મન અને અર્દકાર એ બંને જગત્ત એક ત્રિંગશરીરમાં-સૂક્ષ્મ-હિષ્કમશરીરમાં-રહેલાં છે. મનુષ્યાદિનું ત્રિંગશરીર જગત્, રૂપ ને સુપૃષ્ઠિ આ ત્રણ અવસ્થાઓને પામે છે, ક્યારેક. મૂર્છાવસ્થાને પણ પામે છે. તે ત્રિંગશરીર અવિદ્યાના અંશરૂપ કારણુશરીરમાંથી ઉપજે છે, ને સુપૃષ્ઠિમાં કારણુશરીરમાં લીન થાય છે. ૧૨.

એવી રીતે તત્ત્વદ્વયે અર્થ સર્વ અવસ્થાઓના સાક્ષીજીવી અવસ્થાઓ ને અંતકરણથી વિશ્લેષણ, અવિકારી ને નિત્ય પ્રત્યક્ષમાં છે એમ નક્કી કર્યું. દ્વયે તત્ત્વદ્વય અર્થને શોધવાનો પ્રારંભ કરે છે -

શક્તિદ્વયં हि मायाया विक्षेपावृतिरूपकं ।

વિશેષશક્તિર્લિંગાદિમદ્દ્યાંહંતં જગત્સૃજેત્ ॥ ૧૩ ॥

વિશેષ અને આવરણરૂપ બે શક્તિ પ્રસિદ્ધ માયાની છે. વિશેષશક્તિ સૂક્ષ્મશરીરથી માંડીને પ્રલોકપર્યંત જગત્ રચે છે.

આ જગત્ત ઉપાસનકારણરૂપ માયા વા પ્રાણિની ને શક્તિ એ છે. એક વિશેષશક્તિ ને બીજી આવરણશક્તિ તેમાં વિશેષ શક્તિ સ્વરૂપ તત્ત્વરૂપ ત્રિંગશરીરથી આરંભીને પ્રલોક એટલે સૂક્ષ્મશરીરપર્યંતના જગત્તે રચે છે. તાર્કિકાએ માનેલાં પરમાત્મને કે શાંખચેત્સ્યાગામે માનેલું પ્રધાન આ જગત્તનું કારણ નથી. ૧૪.

અથ આ જગત્તનું વાસ્તવિક ઉપાસનકારણ નથી, પણ સ્વતંત્ર શક્તિ અવરણરૂપ તે આ જગત્તનું વિવેકોપાસનકારણ મજબૂત છે એમ કરે છે -

શુદ્ધિર્નામ પ્રત્યક્ષરૂપે સચ્ચિદાનન્દવસ્તુતિ ।

મગ્ધુષેનાદિવાસર્થે નામરૂપપ્રસારણે ॥ ૧૪ ॥

જલમાં ફીણાદિની પેઠે બ્રહ્મરૂપ સચ્ચિદાનન્દવસ્તુમાં સૃષ્ટિ
પેઠે સર્વ નામરૂપનો વિસ્તાર છે.

જલમાં જોવામાં આવતા ફીણ તથા પરપોટા જલથી બિન્ન
પણ, કેમકે જલવિના તેમના નિરપજ્ઞ રૂપાચેત્ય સ્વરૂપનો અભાવ
તે જલથી અભિન્ન પણ નથી, કેમકે તેમની જલથી બિન્ન પ્રતીતિ
પણ છે. તે જલથી બિન્નાભિન્ન પણ નથી, કેમકે બિન્ન ને
અભિન્નનો પરસ્પરમાં વિરોધ છે. એવી રીતે જગત્ પણ સચ્ચિદાનન્દ-
ના બ્રહ્મથી બિન્ન નથી, કેમકે ચૈતન્યવિના આ જગત્નું સ્વતંત્રપણું
પણ થઈ શકતું નથી. જગત્ ચૈતન્યથી અભિન્ન પણ નથી, કેમકે
પરસ્પર પ્રતીતિ થાય છે, હિમોત્તરે અનુભવાય છે, જડ છે, સ્પૃશ્ય
ને અનેકપ્રકારનું છે. બિન્નાભિન્નનો વિરોધ દેવાથી તે બ્રહ્મથી
અભિન્ન પણ નથી. ૧૪.

દવે આપરજીવજિને તથા તેના કાર્યને જજાવે છે —

મમ્તર્હદયયોર્મૈદં શ્લિષ્ઠ પ્રહ્લસર્ગયોઃ ।

યાડડવૃણોત્પવરા શક્તિ. ના સંસારસ્ય કારણં ॥ ૧૫ ॥

જે બીજી શક્તિ અંતરના દ્રશ્ય ને દ્રશ્યના વિલક્ષણ-
જ્ઞાને તથા બહારના બ્રહ્મ ને સૃષ્ટિના વિલક્ષણપણાને દોઢે
તે સંસારનું કારણ છે.

વિશેષથી બિન્ન માયાની બીજી શક્તિ જે આત્મજ્ઞતામયી
સદ્ છે તે શરીરની અંતર દ્રષ્ટાવ્ય આત્માના ને દરશ્ય અલંકાર-
વિના વિલક્ષણપણાને દોઢે છે, તથા શરીરથી બહારના પરિપૂર્ણ
જ્ઞાના ને પ્રતીતિ થતા જગત્ના વિલક્ષણપણાને દોઢે છે, તે શક્તિ

આ સંસારનું કારણ છે. ૧૫.

હવે સંસારમાં જન્મજ કરનારા અનુ રૂપ કહે છે:-

સાક્ષિણઃ પુરતો માતિ લિઙ્ગ વેદેન સંયુતઃ ।

ચિત્તિચ્છાયાસમાવેશાઝીવઃ સ્વાદ્વયાવદારિકઃ ॥ ૧૬ ॥

સાક્ષીની આમળ સ્થૂલશરીરસહિત જે સૂક્ષ્મશરીર પ્રતીત થાય છે તે ચેતનના આભાસના પ્રવેશથી બ્યવહારિ છે.

સર્વની અંતર રહેલા અંતરાત્માની આમળ અંતરાપરકૃત સૂક્ષ્મશરીરસહિત જે અંતઃકરણ તથા પ્રાણુદિવાળું સૂક્ષ્મશરીર પ્રતીત થય છે તે સૂક્ષ્મશરીર ચેતનના આભાસના પ્રવેશથી પોતાને કર્તા, ભોક્તા, મનુષ્ય, કાણો તથા બહેરો માનનાર-એવા બ્યવહાર કરનાર-અવ છે. ૧૬.

અનાત્મામાં અધ્યાસવાળા ચિદાત્માના અવપણાને કહે છે-

અસ્ય જીવત્વમારોપાત્સાક્ષિણ્યપિ ચ માસતે ।

આપૃતૌ તુ વિનુષ્ટાયાં મેદજાતં પ્રયાતિ તત્ ॥ ૧૭ ॥

આના અવપણાના આરોપથી સાક્ષીમાં પણ અવપણું બાસે છે, પણ આવરણ વિનાશ પામવાથી તે લેહસમૂહ બાધ પામે છે.

પૂર્વોક્ત સિમશરીરના અવપણાના અધ્યાસથી સંપાતથી વિકલ્પ સાક્ષી પણ સ્થૂલસૂક્ષ્મશરીરરૂપ સંપાતની સાથેના એકપણાની જાનિથી સંસારીજ-અવજ-પ્રતીત થાય છે. એવી રીતે આત્મસ્વરૂપના અજ્ઞાનથી આત્માને બંધન છે. આત્મસ્વરૂપનું અજ્ઞાન નિરૂપ થયે સિમશરીર, અવ ને સાક્ષી એવા બેદા બાધ પામે છે, -તે બેદા મિથ્યા છે એવો દર નિમ્ન થાય છે, -માત્ર એક સાક્ષી વા ચિદાત્માજી અવરોધ રહે છે. ૧૭.

એવી રીતે આવરણશક્તિપ્રધાન અજ્ઞાનને લીધે આત્માનું સંસ-

૬૫. કાંતિ કંતિ કિં પા' ૧૨૫૪૧૧ અત્યંત કાંતિય અત્યંત અત્યંત
કાંતિય કાંતિ કાંતિ કાંતિ કાંતિ

કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય

કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય

કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય
કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય

કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય
કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય

કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય

કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય

કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય

કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય

કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય કાંતિય

હવે તત્પદ તથા ત્વંપદના એકાગ્રાને કહેવાને તત્પદ તથા ત્વં
દના વાચ્યાર્થને તથા લક્ષ્યાર્થને ક્રમપૂર્વક બે શ્લોકોએ જણાવે છે—

અસ્તિ માતિ પ્રિયં રૂપં નામ ચેત્યંશપચક્રમ્ ।

આર્થં વ્યં પ્રહ્લરૂપં જગદ્વ્યં તતો હ્યમ્ ॥ ૨૦ ॥

છે, સ્ફુરે છે, પ્રિય, રૂપ ને નામ આ પાંચ અંશવાળું
જગત્ છે. પ્રથમના ત્રણ પ્રહ્લરૂપ છે, ને પછીના બે સંસાર
રૂપ છે.

સત્તા, (છે,) સ્ફુર્તિ, (પ્રતીત થાય છે,) સુખરૂપતા, રૂપ ને
નામ આ પાંચ અંશોવાળું આ જગત્ છે. અર્થાત્ આ જગત્માં
પ્રત્યેક પદાર્થમાં એ પાંચ અંશો હોય છે, જેમકે ધડો છે, ધડો પ્રતી
તિ થાય છે, ધડો પ્રિય છે, ધડો મોટા પેટાળવાળો ને સંકટ મોટાળો
છે, ને તેનું ધડો એવું નામ છે. એ પાંચ અંશોમાંથી છે, પ્રતીત થાય
છે, ને પ્રિય છે, આ ત્રણ અંશો સર્વમાં સમાન હોવાથી તે પ્રહ્લરૂપ
છે, અને રૂપ તથા નામ પ્રત્યેકમાં પૃથક્ પૃથક્ હોવાથી તે જગદ્વ્યં છે. ૨૦.

અથાવ્યગ્નિજ્વલોર્ધોપુ દેવતિર્યક્કૃતાદિષુ ।

અભિન્નાત્સચ્ચિદાનન્દાન્નિષેતે રૂપનામની ॥ ૨૧ ॥

આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જલ ને પૃથિવીમાં તથા દેવ,
તિર્યક્ ને મનુષ્યાદિમાં અભિન્ન સચ્ચિદાનન્દથી રૂપ ને નામ
બેદ પામે છે.

આકાશ, વાયુ, તેજસ્, જલ ને પૃથિવી એ પાંચે મહાભૂતોમાં,
જૈનિક પદાર્થોમાં તથા દેવ, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, પેટે આવનારાં પ્રાણીઓ
ને જલચરોમાં અસ્તિ, (છે,) જ્ઞાતિ. (જણાય છે,) ને પ્રિયાર્થ
રહેલાં એક સચ્ચિદાનન્દ અવ્યયી પ્રાણીઓનાં ને પદાર્થોનાં રૂપ તથા
નામ બેદ પામે છે. અલ્પથી જિન્ન ને તેમાં કક્ષિત તે રૂપ તથા નામ

હવે તત્પદ તથા ત્વંપદના એકપણાને કહેવાને તત્પદ તથા ત્વંપદના વાચ્યાર્થને તથા સહ્યાર્થને ક્રમપૂર્વક એ શ્લોકવડે જણાવે છે—

મસ્તિ માતિ મિયં રૂપં નામ ચેત્યંશપચક્રમ્ ।

માર્ચ ત્રયં મહ્તરૂપં જગદ્ગુપં તતો દ્વયમ્ ॥ ૨૦ ॥

એ, સુરે એ, મિય, રૂપ ને નામ આ પાંચ અંશવાળું જગત્ છે. પ્રથમના ત્રણ બ્રહ્મરૂપ છે, ને પછીના એ સંસાર રૂપ છે.

સત્તા, (એ,) સૂતિ, (પ્રતીત યાવ છે,) સુખાખ્યા, ૧૫ ને નામ આ પાંચ અશોવાળું આ જગત્ છે. અર્થાત્ આ જગતમાં પ્રત્યેક પદાર્થમાં એ પાંચ અશો દોષ છે, જેમને યોગ છે, યોગ પ્રતીત યાવ છે, યોગ મિય છે, યોગ મોટા પેદાશવાળો ને સક્રિય મોટાજ છે, ને તેનું યોગ એનું નામ છે. એ પાંચ અશોમાંથી છે, પ્રતીત કાવ છે, ને મિય છે, આ ત્રણ અશો સર્વમા સમાન દોષવાળી તે જગત્ છે, અને રૂપ તથા નામ પ્રત્યેકમા પ્રયત્ન પ્રયત્ન દોષવાળી તે જગત્ છે. ૨૦

જવાપ્યગ્નિજ્વલોર્વીણુ દેવતિયંજૂરાદિણુ ।

અભિદ્રામશિશનમ્દાઙ્ગિષેતં કવનામર્તી ॥ ૨૧ ॥

આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જલ ને પૃથિવીમા તથા તેનું નિર્બંધ ને મનુષ્યાદિમા અભિદ્રા સચ્ચિદાનંદર્થી રૂપ ને નામ દેત પામી છે.

આકાશ, વાયુ, તેજસ, જલ ને પૃથિવી એ પાંચ મહાત્મ્યેષાં, એનિક પદાર્થોમાંનિત્યાદેવ, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, પેદાશવાળા પ્રાણીઓ ને જલચરદિવાં અગ્નિ, (એ,) કાર્તિ, (જગત્ છે,) ને પ્રિયોગે એવા એક સચ્ચિદાનંદ જગત્થી પ્રાણીઓના ને પદાર્થોના નામ દેત પામી છે. અક્ષરો જિજ્ઞાસુ ને તેમાં કાર્તિ ને ૨૧ નામ

સવિકલ્પસમાધિ કહેવાય છે, ને કહેલા વિકલ્પોનો સારો રીતે નિવૃત્ત થઇને અખંડ સચ્ચિદાનંદાત્મામાં જે ચિત્તની એકાગ્રતા તે નિર્વિકલ્પ સમાધિ કહેવાય છે. તેમાં સવિકલ્પસમાધિના બે પ્રકાર છે, દશાનુવિદ્ ને સમ્પ્રદાનુવિદ્. ૨૩.

દશે દશાનુવિદ્નું સ્વરૂપ કહે છે —

કામાદ્યાશ્ચિત્તસાદૃશ્યાત્તત્સાક્ષિત્વેન ચેતનાં ।

ધ્યાયેદદશાનુવિદ્સોડશં સમાધિઃ સચિકલ્પકઃ ॥ ૨૪ ॥

કામાદિ વૃત્તિઓ ચિત્તના સદૃશપણથી જડ છે. તેના સાક્ષીપણાવડે ચેતનનું ધ્યાન કરે. આ દશાનુવિદ્ સવિકલ્પ સમાધિ છે.

દશ્ય હોવાથી ને ચિત્તની પેડે આવિર્ભાવતિરોભાવાપયમંજલિ હોવાથી કામક્રોધાદિ વૃત્તિઓ ચિત્તનીજ છે. વળી જ્ઞાનપ્રભુ ને સ્વપ્રકાશ ત્યારે ચિત્ત હોય ત્યારે તે વૃત્તિઓ હોય છે. ને સુષુપ્તિમાં ચિત્તનો અભાવ હોવાથી તે વૃત્તિઓ હોતી નથી, તેથી જન્મ સિદ્ધ થાય છે. કામક્રોધાદિ વૃત્તિઓ ચિત્તનીજ છે, આત્માની નથી. આમ હોવાથી તેના સાક્ષીપણાવડે બેઠે પામીને પ્રતીત થતા સ્વપ્રકાશ ચિદાત્માનું ધ્યાન કરે. આવી રીતે દશ્યથી ભિન્ન સાક્ષીનું ધ્યાન કરતું આ દશાનુવિદ્ સવિકલ્પસમાધિ કહેવાય છે. ૨૪.

એવી રીતે રૂપ (દશાનુવિદ્) સવિકલ્પ સમાધિને કારીને કો અસુખ (સમ્પ્રદાનુવિદ્) સવિકલ્પ સમાધિને કહે છે —

સસંગ સાચિદાનંદસ્વપ્રભો દ્વેતયર્જિત ।

અર્થમાનિ ગન્ધવિદ્સોડશં નચિકલ્પનં સમાદિત ॥ ૨૫ ॥

અસુખ, સચ્ચિદાનંદ, સ્વપ્રકાશ ને દ્વેતચરિત કું છે. આ સમ્પ્રદાયે વિધાયેય આ સવિકલ્પ સમાધિ છે.

કામોપાદિ જનિએનાગા ચિતના સંજેથી રહિત, સ્વસ્ત્ર નર
 ને દુષ્પતા સંસેજથી રહિત, સર્વદા જાનરસભાગુચ્છ ને સમમ
 રિતના આત્માસથી રહિત ને અનનામા છે તે હું પું આવી રીતના
 સ્વસ્ત્રો એવાપ હોમું વિન આ: સ્વસ્ત્રનિદ સચિત્રપ સમાધિ
 કહેવાય છે. ૨૫.

એવી રીતે બનાવી પ્રમૂર્તક થતા ને સમાધિને કરીને હવે
 પોતાની મેજે થનારા નિર્વિકલ્પસમાધિનો ઉપદેશ હો છે—
 દયાનુમૂર્તિદસાચેશાદદસ્યશાન્દાનુવેશ્ય મુ ।
 નિર્વિકલ્પ: સમાધિ દયામિયાંતરસ્યલક્ષણયત્ ॥ ૨૬ ॥

દયાનુભવરૂપ આનંદમાં પ્રવેશ થવાથી દરમ ને શાન્દગી
 ઉપેક્ષા કરીને ચિત્ત ગતિવાગા વાયુથી રહિત સ્થલમાંના
 રીવાની પેઠે અચલ રહે તે નિર્વિકલ્પ સમાધિ છે.

સન્નિધાનંદપ પરમાત્મામા ચિતની એકાકારતા થવાથી તે
 ન આત્મજ કહેવા દરમનો ને સ્વસ્ત્રનો અનાદર કરીને ગતિવાગા
 નથી રહિત સ્થાનમાં રહેવા હોવાની પેઠે અચલ રહે તે-ચિતની તે
 રસ-નિર્વિકલ્પ સમાધિ કહેવાય છે. ૨૬.

હવે ખીજા પ્રકારનો દયાનુરિક સચિત્રપ સમાધિ કહે છે—
 દિવિ ચ વાતાદેશેડવિ યસ્મિન્ કસ્મિન્ યસ્તુનિ ।
 સમાધિરાય: સમ્માત્રે નામરૂપે પૃથક્ સ્થિત: ॥ ૨૭ ॥

દરમમાં ને બાહ્યદેશમાં પથ ને કોઈ વસ્તુમાં સમાધિ
 ન સમાધિ છે. આ સમાધિ નામરૂપથી પૃથક્ સન્મા-
 દેશે છે.

પરમાત્મા પથ નામાપવાગી પરમપવિત્ર ને પરમપૂજ્ય વ-
 થતા જગદે સર્વ-કારિ કોઈ પથ ચોગ વસ્તુમાં એકાકાર

સવિકલ્પસમાધિ કહેવાય છે, ને કહેતા વિકલ્પોનો સારો રસ વિશ્વ
મધ્યને અખેડ સમિચ્છાનંદાત્મામાં જે ચિત્તની એકાગ્રતા તે નિર્લિપ્ત
સમાધિ કહેવાય છે. તેમાં સવિકલ્પસમાધિના બે પ્રકાર છે, દશાનુ
વિદ્ ને શબ્દાનુવિદ્, ૨૩.

દેવે દશ્યાનુવિદ્નું સ્વરૂપ કહે છે.—

કામાગ્રાશ્ચિત્તસાદૃશ્યાત્તત્સાક્ષિત્વેન ચેતનાં ।

ધ્યાયેદદૃશ્યાનુવિદ્દોડ્યં સમાધિઃ સવિકલ્પકઃ ॥ ૨૩ ॥

કામાદિ વૃત્તિઓ ચિત્તના સદૃશપણથી જડ છે, તેના
સાક્ષીપણાવડે ચેતનનું ધ્યાન કરે. આ દશ્યાનુવિદ્ સવિકલ્પ
સમાધિ છે.

દશ્ય હોવાથી ને ચિત્તની પેઠે આનિર્ભાવતિરોલાવરૂપ ધર્મદશ્ય
હોવાથી કામક્રોધાદિ વૃત્તિઓ ચિત્તનીજ છે. વળી ન્યમત્ત ને સ્વપ્નમાં
ત્યારે ચિત્ત હોય ત્યારે તે વૃત્તિઓ હોય છે, ને સુષુપ્તિમાં ચિત્તને
અભાવ હોવાથી તે વૃત્તિઓ હોતી નથી, તેથી પણ સિદ્ધ થાય છે ।
કામક્રોધાદિ વૃત્તિઓ ચિત્તનીજ છે, આત્માની નથી. આમ હોવાથી
તેના સાક્ષીપણાવડે બેદ પામીને પ્રતીન થના સ્વપ્રકાશ ચિદાત્માનું
ધ્યાન કરે આવી રીતે દશ્યથી મિત્ર સાક્ષીનું ધ્યાન કરવું આ
દશ્યાનુવિદ્ સવિકલ્પસમાધિ કહેવાય છે. ૨૪.

એવી રીતે સ્પૃશ (દશ્યાનુવિદ્) સવિકલ્પ સમાધિને કહીને હો
મદ્દમ (શબ્દાનુવિદ્) સનિકલ્પ સમાધિને કહે છે—

અસંગઃ સચ્ચિદાનન્દસ્વપ્રભો દૈતવર્જિતઃ ।

અસ્મીતિ શબ્દવિદ્દોડ્યં સવિકલ્પઃ સમાદિતઃ ॥ ૨૫ ॥

અસંગ, સચ્ચિદાનંદ, સ્વપ્રકાશ ને દૈતરહિત હું છું
આ શબ્દાવડે વિધાયેલ આ સવિકલ્પ સમાધિ છે.

કામકોપાદિ વૃત્તિઓનાગા ચિત્તના સંજયી રહિત, અચત્ જડ ને દુષ્પના સંસર્જયી રહિત, સર્વદા નાનરમણપુત્ર, ને સમગ્ર દેવતા અવભાસથી રહિત જે અતરાત્મા છે તે દુ પું આવી રીતના શબ્દનો એકામ કરેલુ મિત આ શબ્દાનુવિદ્ સત્વિક સમાધિ કહેવાય છે. ૨૫.

એવી રીતે યનથી કમપૂર્વક યતા ને સમાધિને કવીને હવે પોતાની મેળે યતાસા નિર્વિકલ્પસમાધિનો ઉપદેશ કરે છે —

સ્થાનુમૂતિરસાષેતાદૃષ્ટદ્યદાન્ધાનુપેશ્ય તુ ।

નિર્વિકલ્પઃ સમાધિઃ સ્વાન્નિર્વૌત્તર્યલક્ષણયત્ ॥ ૨૬ ॥

સ્થાનુભવરૂપ આનંદમાં પ્રવેશ થવાથી દૃશ્ય ને શબ્દની ઉપેક્ષા કરીને ચિત્ત ગતિવાગા વાયુથી રહિત સ્થલમાનના દીવાની જેઠે અચલ રહે તે નિર્વિકલ્પ સમાધિ છે.

અધિદાનદાપ પરમાત્મામાં ચિત્તની એકાકારતા થવાથી તે મિત આમગ્ર ક્રેદમા દરપનો ને શબ્દનો અનાદર કરીને પ્રતિવાગા પતનથી રહિત સ્થાનમાં રહેલા દીવાની જેઠે અચલ રહે તે-મિતની તે અવસ્થા-નિર્વિકલ્પ સમાધિ કહેવાય છે. ૨૬.

હવે બીજા પ્રકારનો દરમનુવિદ્ સત્વિક સમાધિ કહે છે.—

હદિષ્ઠાદિદેશેડપિ યસ્મિન્ન કાસ્મિન્ન વસ્તુનિ ।

સમાધિરાષ્ટ્રઃ સન્માત્રે નામરૂપે પૃથક્ દિપતઃ ॥ ૨૭ ॥

દૃશ્યમાં ને બાહ્યદેશમાં પણ જે કોઈ વસ્તુમાં સમાધિ તે પ્રથમ સમાધિ છે. આ સમાધિ નામરૂપથી પૃથક્ સન્માત્રમાં રહેલો છે.

દૃશ્યમાં કોઈ પણ નામાપવાળી પરમપવિત્ર ને પરમપૂજ્ય વસ્તુમાં અથવા જ્યારે મુર્ચ્ચંદાદિ કોઈ પણ ચેતન વસ્તુમાં મેદાસાપો

ઉદાઠ જાય છે, ને સર્વ સંચિત કર્મો નાશ પામી જાય છે. ક્રિયાભણ-
કર્મો આને સ્પર્શ કરી શકતાં નથી એમ ચક્રારવેદે દર્શાવ્યું છે.
જ્ઞાનીના પ્રારબ્ધકર્મનો ફલભોગવડે નાશ થાય છે એમ સમજવું. ૩૧.
હવે શુવના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરે છે:-

અવચ્છિન્નશ્ચિદામાસસ્તૃતીયઃ સ્વપ્નકલ્પિતઃ ।

વિશેષશ્ચિવિષયો જીવસ્તપ્રાચઃ પારમાર્થિકઃ ॥ ૩૨ ॥

અવચ્છિન્ન, ચિદાભાસ ને ત્રીજો સ્વપ્નકલ્પિત એમ
ત્રણ પ્રકારનો શુવ જાણવો; તેમાં પ્રથમ પારમાર્થિક જાણવો.
સૂક્ષ્મશરીર રોકેલું ચેતન જે પ્રત્યજ્ઞાત્મા કહેવાય છે તે અ-
ચ્છિન્ન શુવ, જેમ જગમાં મર્યંતુ પ્રતિબિંબ પડે તેમ અંતઃકરણમાં
ચેતનનું પ્રતિબિંબ પડે તે ચિદાભાસનામનો શુવ, અને હું શરીર છું,
હું મનુષ્ય છું, એમ સ્વપ્નના જેવા સૂક્ષ્મશરીરની સાથેના અભેદ-
પડે કલ્પિત શુવ ત્રીજા પ્રકારનો છે. આવી રીતે શુવ ત્રણ પ્રકારનો
છે. તે ત્રણ શુવોમાં પહેલો અવચ્છિન્ન શુવ પારમાર્થિક છે. ૩૨.

અવચ્છિન્ન શુવનું પારમાર્થિકપણ કેવી રીતે છે તે કહે છે -

અવચ્છેદઃ કલ્પિતઃ સ્યાદવચ્છેદ્યં તુ વાસ્તવ્યં ।

તસ્મિન્ જીવત્વમારોપાદ્વક્ષ્યત્વં તુ સ્વભાવતઃ ॥ ૩૩ ॥

અવચ્છેદ કલ્પિત છે, પણ અવચ્છેદ પામેલ વાસ્તવિક
છે. તેમાં શુવપણું આરોપથી છે, પણ બ્રહ્મપણું સ્વભાવથી છે.
આપડચેતનપદ બ્રહ્મથી આત્માનો વિભાગ કરનાર સૂક્ષ્મશરીર
જેટલું કલ્પિત છે, પણ જેનો વિભાગ થાય છે તે બ્રહ્મથી અભિન્ન
આત્મા તો સત્ય છે. આરોપથી બ્રહ્મા શુવપણું કહેવાય છે, પણ
તેનું બ્રહ્મપણું તો સ્વભાવથી છે. પદાર્થ ઉપાધિથી પદાર્થકાંચ, મદા-
ધી ભિન્ન દેવ એવું દેખાય છે, પણ વસ્તુતાએ ને મદાકાંચથી

જાંઘો ધીર્યશ્ચિદામાસો જગત્સ્યાદ્ભૂતમૌતિકમ્ ।

અનાદિકાલમારમ્ય મોક્ષાત્પૂર્વમિદં દ્રવ્યમ્ ॥ ૩૬ ॥

બુદ્ધિમાં રહેલો વિદ્યાભાસ હવે છે, ને ભૂતભૌતિક જગત્ છે. અનાદિ કાલથી માંડીને મોક્ષની પૂર્વે આ બંને છે.

બુદ્ધિમાં પડેલુ ચેતનનું પ્રતિબિંબ તે અવિદ્યાએ કપેલો હવે છે, અને આકાશાદિ પાંચ જૂતો તથા એ જૂતોમાંથી ઉપજેલાં પ્રાણીઓનાં શરીરો તથા જડ પદાર્થો એ જગત્ છે. આમાં હવે ભોક્તા છે, ને જગત્ ભોજ્ય છે. આ બંને અખંડ બ્રહ્માં અવિદ્યાવડે કલ્પિત છે. અનાદિ કાલથી માંડીને અવિદ્યાની નિવૃત્તિરૂપ મોક્ષની પૂર્વે આ જ ને જગત્ પ્રતીત થવા કરે છે, આપ પામના નથી. ૩૬.

હવે ને જગત્ ને અનાદિ હોય, ને મોક્ષની પહેલાં તેમની નિવૃત્તિ ન થતી હોય તો બુદ્ધિસ્મૃતિમાં સૃષ્ટિપ્રકરણ તથા સુષુપ્તિસ્મૃતિમાં ૩૬માં છે તે સી રીતે સંભવી શકે એમ શક થાય તો તેના સમાધાનમાં ૩૬ છે —

ચિદામાને સ્થિતા નિદ્રા વિશેષાવૃત્તિકવિણી ।

માવૃત્ય ઝાંઘજગતી પૂર્વ નૂતનેન કલ્પયેત્ ॥ ૩૭ ॥

આવરણ ને વિશેષ રૂપવાળી નિદ્રા વિદ્યાભાસમાં રહેલી છે. તે પ્રથમ હવેજગતને લાંડીને નૂતનરૂપે કલ્પે છે.

આવરણરૂપવાળી તથા વિશેષરૂપવાળી અસ્થિ અનિદ્રા વિદ્યાભાસ એટલે હવેમાં રહેલી છે. તે સુષુપ્તિ અને પ્રજાગ્રમાં હવે તથા જગત્નો પોતાની સાથે અંગેડ કરે છે, ને પછી જગત્માં તથા જગત્ની ઉત્પત્તિના સમયમાં તે હવે તથા જગત્ને તત્ત્વાપે પ્રતિ રહે છે. — પ્રતિભાસિત્વ હવે તથા જગત્ના અવધારને પ્રતિરે છે. ૩૭.

હવે તથા જગત્નું પ્રતિભાસિત્વ ૩૭ી રીતે છે એમ જ

વ્યાવહારિક હવ તો તે વ્યાવહારિક જગત સત્ય જણે છે, ને મિથ્યા એમ માને છે તે પારમાર્થિક છે.

જમણાવાળો વ્યાવહારિક હવ પ્રતીત થતા આ વ્યાવહારિક જગતને ત્રણ કાળમાં રહેનારું માને છે. જે હવ આ પ્રતીત થતું જગત મિથ્યા છે એમ માને છે તે હવ પારમાર્થિક કહેવાય છે. ૪૦.

તે પારમાર્થિક હવની અદ્ય બ્રહ્મની સાથેના એકપણાની યોજનાને જણાવે છે:—

પારમાર્થિકજીવસ્તુ પ્રલૈકં પારમાર્થિકમ્ ।

પ્રસ્યેતિ શીક્ષતે નાન્યદ્વીક્ષેત ત્વનૃતાત્મના ॥ ૪૧ ॥

બ્રહ્મજ એક પારમાર્થિક છે એમ પારમાર્થિક હવ જણે છે, અન્ય જોતો નથી, જો જુએ છે તો મિથ્યારૂપે જુએ છે.

બ્રહ્મજ એક પારમાર્થિક વસ્તુ છે એમ પારમાર્થિક હવ અજોડ બાવે જાણે છે. અન્ય પરિચિન્ન વસ્તુને તે સત્યરૂપે જોતો નથી, જો કદાચિત્ તે અન્ય પરિચિન્ન પદાર્થને જુએ છે તો મિથ્યારૂપે જુએ છે. ૪૧.

વ્યાવહારિક ને પ્રાતિભાસિક હવ અવિદ્યાવડે કલ્પિત દેખાયો જક છે, તેથી તેનું હવપણું પડતું નથી, કેમકે હવ તો ચેતનાય છે, એમ સંકટ થાય તો તેનું દર્શાવડે નિરાકરણ કરે છે—

માધુર્યદ્રવ્યશૈત્યાદિજલધર્માસ્તિરંગકે ।

ઘનુગમ્પાપિ તન્નિષ્ઠે કેનેડપ્યનુગતા વથા ॥ ૪૨ ॥

જેમ મધુરપણું, વહન ને શીતપણુ આદિ જલના ધર્મો તરંગમાં અનુવર્તીને તેમાં રહેલા શીલુમાં પણ અનુગત છે, તેમ પારમાર્થિક હવના સચ્ચિદાનંદાદિ સ્વભાવ વ્યાવહારિક ને પ્રાતિભાસિક હવમાં પણ અનુવર્તે છે.

એમ મહાપદ્મ, વરુણ ને રાગમત, અગ્નિ જલના સ્વાભાવિક
પ્રતીક તમમાં અનુરૂપિને તેમાં રહેલા શીલમ પણ અનુરૂપે છે, તેમ
સાક્ષીમાં રહેલા સમિચ્છાનનાદિ રચના પણ આવદ્યારિક તથા પ્રાતિ-
ભાસિક છવના અનુરૂપે છે. ૧૧

એવી રીતે આત્માના પમોના અપારોપન પ્રતિપાદન કરીને હવે
તેના અપદાના પ્રાર્થને કરું છે —

પ્રાતિભાસિકર્જાવમ્પ સ્થે સ્વુર્વાવદ્યારિકં ।

તદ્દયે અધિદામદા પર્યવસ્યતિ સાક્ષિણિ ॥ ૫૩ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीमच्छंकरा-

चार्यविरचितं श्रौतार्कયસુધા સંપૂર્ણા ॥ ૫ ॥

પ્રાતિભાસિક છવના સ્વભાવે આવદ્યારિકમાં લય યાય
છે, ને તેના સમિચ્છાનદરવભાવે સાક્ષીમાં અંત પામે છે,

સ્વભાવરચના પ્રાતિભાસિક છવના સ્વભાવે જામદારરચના આત્મ-
દારિક છવના લય પામે છે, અને જામદારરચના આવદ્યારિક છવના
સમિચ્છાનનાદિ સ્વભાવે સાક્ષિણ જે પારમાર્થિક છવ તેમાં પર્યવસાન
પામે છે. એવી રીતે કલ્પિતનો અપરાધ મર્યાદી અધિધાનરૂપ સર્જન
અવરોધ રહે છે. ૧૩.

એ પ્રમાણે બ્રહ્મવિદ્યાવાળા પરમહંસો ને પરિવ્રાજકોના
આચાર્ય શ્રીશંકરાચાર્યજીએ રચેલા વાક્યસુધાનામના પ્રંથરૂપ
પ્રંથમાં રત્નની ભાષાર્યરીપિકાનામની ગુજરાલીભાષાની ટીકા
પૂરી થઈ. ૫.

૨

॥ શ્રીહરિર્મીડેન્નોત્ર ॥

ભાવાર્ગદીપિકાદીકાસદિત.

મંગલાચરણ ને દીકાની પ્રતિજ્ઞા.

રોડગ.

બ્રહ્મચરિણુ ખ્યાન ધરી, લરી મદ્મગુરુ-પાપ.

દરિમીડેની આ દીકા, ગુર્જરગિરિ લાભાય. ૧

પ્રતીત થતા આ સસામની નિરુત્તિ અવિધાનુ તથા તેના કર્મ
મોકમોદારિણુ દગ્ધ કરનારા પરમાત્માના જ્ઞાનથી માય છે, અને પં-
ચાત્માનુ જ્ઞાન તેમનુ અભેદભાવે ખ્યાન કરનારી માય છે. એ ખ્યાનમાં
પરમાત્માનુ સ્મરણ તથા સ્તુતિ ઉપકારક માય છે, માટે પરમાત્માની
સ્તુતિરૂપ આ દરિમીડેન્નોત્ર મુમુક્ષુઓના દિનાર્થે આચાર્યભગવાને રચ્યું
છે. તેના નીચે સખેષા પદેશા શ્લોકમા પરમાત્માનુ સ્મરણ તથા તેમના
જ્ઞાનથી સંસારની નિરુત્તિ થવાનું જણાવ્યું છે —

સ્તોષ્યે મનયા વિષ્ણુમનાદિં જગદાર્કિં.

યસ્મિન્નૈતાસંસૃતિચક્રં સ્ત્રમતીત્યમ્ ।

યસ્મિન્નદૃષ્ટે નદ્યતિ તત્સંસૃતિચક્રં,

તં સંસારસ્વાસ્તયિનાશં હરિર્મીડે ॥ ૧ ॥

જગત્ના કારણરૂપ અનાદિ પરમાત્માની હું લક્ષિણકે
સ્તુતિ કરું છું. જેમાં આ સંસારચક્ર આવી રીતે લભે છે.
જેના સાક્ષાત્કાર થવાથી તે સંસારચક્ર ત્યાં પામે છે.
સંસારરૂપ અંધકારનો વિનાશ કરનાર તે હરિની હું સ્તુતિ
કરું છું.

એ એમ જણાવ્યું છે. પુનઃ જે પરમાત્માતે સ્થાવરજંગમ એનું સર્વ જગત્ નિયમમાં વર્તે છે, અર્થાત્ સૂર્ય, ચંદ્ર, પૃથ્વી, સમુદ્ર તે દેવ-મનુષ્યાદિ સર્વ પ્રાણીઓના જે નિયામક છે. તથા જે આ સર્વ જગત્માં વ્યાપીને રહ્યા છે. પુનઃ પ્રાણીઓનાં પૂર્વનાં ક્રમોપમાણે જે પરમાત્મા પ્રાણીઓને તેના રૂપરૂપ સુખદુઃખાદિની સાથે જોડે છે. સંસારરૂપ બંધકારની નિવૃત્તિ કરનારા તે પરમાત્માને હું અમેભાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું. ૨.

આ જગત્ તથા ગુણવાળું તથા જડ હોવાથી તેનું કારણ તથા ગુણવાળી તથા જડ પ્રકૃતિ છે, પણ ચેતનરૂપ પરમાત્મા તથા એમ શક્ય થાય તો તેનું સમાધાન નીચેના શ્લોકવડે કરે છે:—

સર્વશો યો યશ્ચ દિ સર્વઃ સકલો યો,

યધ્યાનન્દોઽનન્તગુણો યો ગુણધામા ।

યધ્યાવ્યક્તો વ્યસ્તસમસ્તઃ સદસદઃ,

સ્તં સંસારધ્યાન્તવિનાશં હરિમીદે ॥ ૩ ॥

જે સર્વજ્ઞ, જે સર્વ, જે સકલ, જે આનંદ, જે અનંતગુણ, જે ગુણધામ, જે અવ્યક્ત, જે વિભાગરૂપ તે સમસ્તરૂપ, કારણરૂપ તે કાર્યરૂપ છે, તે સંસારાંધકારનો વિનાશ કરનાર પરમાત્માનું હું સ્તવન કરું છું.

“યઃ સર્વજ્ઞઃ ॥”-જે સર્વજ્ઞ છે-ઇત્યાદિ શ્રુતિઓમાં પરમાત્માને સર્વને જાણનાર કહ્યા છે. “સર્વં લલિતદં બ્રહ્મ ॥”-નિમગ્ન આ સર્વ બ્રહ્મ છે-ઇત્યાદિ શ્રુતિઓમાં બ્રહ્મ સર્વરૂપ છે એમ જણાવ્યું છે. પ્રાણાદિ સર્વ કૃપાઓ પરમાત્માનેજ આધારે રહેલી હોવાથી પર-સકળ છે. “જ્ઞાનન્દો બ્રહ્મ ॥”-આનંદ બ્રહ્મ છે-ઇત્યાદિ શ્રુતિઓમાં બ્રહ્મને આનંદરૂપ કહેવ છે. પરમાત્મા શુદ્ધસત્ગુણના

છે. જ્ઞાન અંતઃકરણ ને વિદ્યાઆસરે જાતા, અંતઃકરણની પદાર્થોના
યમેલી દૃતિરૂપ જ્ઞાન, ને ઘટપટાદિરૂપ જ્ઞેયથી રહિત હોવા જણ સર્વજ્ઞ
જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. સંસારરૂપ અંધકારનો વિનાશ કરનાર તે સચ્ચિદાનંદ-
સ્વરૂપ જ્ઞાનનો હું અનુભવાને સાક્ષાત્કાર કરું છું. ૪.

સમર્થ સદ્ગુરુના ઉપદેશથી જાણવામાં આવતું જ્ઞાન શક્તિ
નિરપેક્ષ શુદ્ધ તર્કોવડે જાણવામાં આવતું નથી એનો નિશ્ચય કરવા
તે જ્ઞાનના સાક્ષાત્કારનાં શામોકન સાધનો હશે છે—

આચાર્યેભ્યો લઘ્વસુસૂદમાચ્યુતતત્ત્વા,

વૈરાગ્યેનાભ્યાસવલાદૈવ દ્રઢિસા ।

મત્તયેકામધ્યાનપરા યં વિદુરીશં,

તં સંસારધ્યાન્તવિનાશં હરિર્માદે ॥ ૫ ॥

આચાર્યોપાસેથી જેણે વૈરાગ્ય ને અભ્યાસના બલથી
અતિસૂક્ષ્મ અવિનાશી તત્ત્વ જાણ્યું છે એવા, અને દૃઢ શક્તિ-
વડે એકાગ્રધ્યાનપરાયણ જે ધ્યાને જાણે છે તે સંસારાંધકારને
વિનાશ કરનાર ધ્યાને હું રતવું છું.

“ નૈવા તર્કણ મતિરાપનેયા ॥ ”—આ જ્ઞાનજ્ઞાન શુદ્ધ તર્ક-
વડે પ્રાપ્ત થતું નથી—ધૃત્યાદિ દૃતિઓમાં જાણતું જ્ઞાન સ્વતંત્ર તર્કોવડે
ધંધ રોકતું નથી એમ જણાવ્યું છે. “આચાર્યવાન્ પુરુષો વેદ ॥”
આચાર્યવાળા પુરુષ જાણને જાણે છે—ધૃત્યાદિ દૃતિઓ સદ્ગુરુવડે આ
જ્ઞાનતત્ત્વ જાણી શકાય છે એમ કહે છે. ઓત્રિય, જ્ઞાનનિષ્ઠ ને પરમ-
કરુણાળુ આચાર્યદ્વારા જેણે જ્ઞાનલોકનાં વિષયજન્ય સુખોમાં આનંદ
અનુભવનાં બલથી ને વારંવાર આત્માથી અજિભ જાણના પ્ધાનરૂપ
અભ્યાસના બલથી માયાથી પણ સદૃશ એવા અવિનાશી પરમતત્ત્વનો
સાક્ષાત્કાર કર્યો છે એવા પુરુષો, તથા પરમતત્ત્વમાં દૃઢ પ્રીતિવડે તેમાં

છે. બ્રહ્મ અંતઃકરણુ ને ચિદાભાસરૂપ ગ્રાતા, અંતઃકરણુની પદ્ધતિ થયેલી વૃત્તિરૂપ જ્ઞાન, ને ધટપટાદિરૂપ જ્યેષ્ઠી રહિત છતાં પણ સં જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. સંસારરૂપ અંધકારનો વિનાશ કરનાર તે સમિચ્છાસ્વરૂપ બ્રહ્મનો હું અનિદેશાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું. ૪.

સમર્થ સદ્ગુરના ઉપદેશથી જાણવામાં આવતું બ્રહ્મ શાંતિ નિરપેક્ષ શુદ્ધ તર્કોવડે જાણવામાં આવતું નથી એવો નિષ્પત્તિ તે બ્રહ્મના સાક્ષાત્કારનાં શાસ્ત્રોક્ત સાધનો કહે છે:—

માચાર્યેભ્યો લઘ્વસુસૂક્ષ્માચ્યુતતત્ત્વા,
વૈરાગ્યેનામ્યાસઘલાથૈષ દ્રઢિસા ।

મતૈકામધ્યાનપરા યં વિદુર્દાર્શ,

તં સંસારધ્યાન્તયિનાર્શ હરિર્મોદે ॥ ૫ ॥

આચાર્યોપાસેથી જેણે વૈરાગ્ય ને અભ્યાસના બદ અતિસૂક્ષ્મ અવિનાશી તત્ત્વ જાણ્યું છે એવા, અને હૃદયમાં બેઠે એકાગ્રધ્યાનપરાયણ જે ધ્યાને જાણે છે તે સંસારાંધકાર વિનાશ કરનાર ધ્યાને હું રતાવું છું.

“મૈવા તર્કજ્ઞ મતિરાપનેષા ॥”-આ બ્રહ્મજ્ઞાન શુદ્ધ થઈ પ્રાપ્ત થતું નથી-અર્થાત્ કુનિઓમાં બ્રહ્મજ્ઞાન જ્ઞાન સ્વતંત્ર નથી થઈ શકતું નથી એમ જાણવું છે. “માચાર્યેવાન પુરુષો વૈરાગ્યેનામ્યાસઘલાથૈષ દ્રઢિસા”-આચાર્યવાળા પુરુષ બ્રહ્મને જાણે છે-અર્થાત્ કુનિઓ સદ્ગુરુઓ બ્રહ્મજ્ઞાન જાણી શકાય છે એમ કહે છે. એટલે, બ્રહ્મજ્ઞાનને કહેવાનું આચાર્યદારો જેણે બ્રહ્મજ્ઞાનના નિષ્પત્તિ સુખોમાં અનિદેશાવે જાણી ને વારંવાર આત્માથી અજિત બ્રહ્મના અભ્યાસના જાણી માનથી પણ મદમ એવા અનિદેશી પરમાત્માના સાક્ષાત્કાર કરે છે એવા પુરુષો, તમા પરમજ્ઞાનમાં હૃદય પ્રાપ્તિ

તસ્મિન્નસ્મીત્યાત્મવિદો યં યિદુર્ગતી,

તં સંસારઘ્વાન્તવિનાશં હરિમીદે ॥ ૧૦ ॥

જે જે વેદ છે તે તે હું નથી એમ તેના ત્યાગ કરીને સ્વાત્મપ્રકાશ જ્ઞાનમય આનંદને પામીને તેમાં હું હું એમ જે બ્રહ્મનં આત્મવેત્તાઓ બાંહે છે તે સંસારાંધકારનો વિનાશ કરનાર બ્રહ્મની હું સ્તુતિ કરું છું.

શરીર, ઇન્દ્રિયો, પ્રાણ ને અંતઃકરણરૂપ જે જે વેદ છે તે તે વેદ હું એટલે આત્મા નથી એમ તે સર્વનો પરિત્યાગ કરીને નિરુપાધિક સદ્બાવરૂપ, નિરુપાધિક જ્ઞાનરૂપ, ને નિરુપાધિક આનંદરૂપ બ્રહ્મનો અબોદ્ધાવે સાક્ષાત્કાર કરીને તે બ્રહ્મમાં હું હું એમ જે અંતરાત્માથી અલિપ્ત બ્રહ્મને જાની બાંહે છે તે સંસારરૂપ બાંધ અધારોનો વિનાશ કરનાર બ્રહ્મની હું સ્તુતિ કરું છું. ૧૦.

હિત્વા હિત્વા દૃશ્યમશેષં સધિકરૂપમ્,

મત્વા શિષ્ટે ભાદશિમાર્ત્રે ગગનાભમ્ ।

ત્યક્ત્વા વેદં યં પ્રવિશન્ત્યચ્ચુતમક્તા,-

સ્તં સંસારઘ્વાન્તવિનાશં હરિમીદે ॥ ૧૧ ॥

વિકલ્પવાળા સમગ્ર દૃશ્યનો વારંવાર નિવેધ કરીને, અને આકાશજેવા કેવળ સ્વરૂપપ્રકાશરૂપને અવશેષ રહેલું પામીને, બ્રહ્માનુસંધાનપરાયણ પુરુષો શરીર ત્યાગીને જેમાં પ્રવેશ કરે છે તે સંસારાંધકારનો વિનાશ કરનાર બ્રહ્મને હું અબોદ્ધાવે અનુભવું છું.

કલ્પિત નામરૂપવાળા આ સર્વ દૃશ્ય જગત્નો વારંવાર નિવેધ કરીને અર્થાત્ વારંવાર તેના અસત્યપણાનો સુદૃઢ નિશ્ચય કરીને, અને આકાશના જેવા કેવળ સ્વરૂપપ્રકાશ બ્રહ્મને અધિષ્ઠાનરૂપે બાંધી રહેલું

નથી કરીને, અમનુ પ્યાન કમ માં અમનિ મેવનાશ મહાપુત્રે પો-
તાનુ કમુલ નયા સુખકરીનો પમિતાર કરીને ને અકમાં અમેર-
કાને સ્થિતિ કરે છે, તે સંસારપ અપકારનો વિનાશ કરનાર અકનો
હું અમેરકાને સાક્ષાત્કાર કરું પું. ૧૧.

સર્વજ્ઞાને સર્વકારીરી ન જ સર્વે;

સર્વે વેત્તેવેદ ન વે વેત્તિ દિ સર્વે ।

સર્વજ્ઞાનયોમિતવેદ્યં વમવ્ય,

ત્વં સંસારજ્ઞાનવિનાશી દરિમીદે ॥ ૧૨ ॥

ને સર્વમાં કરીરી છે, પણ ને સર્વરૂપ (કરીરરૂપ)

નથી, ને સર્વને જ્ઞેયેય, અદિ જેને સર્વ કરીર અવૃત્ત
નથી, ને ને સર્વત્ર અંતર્યામીપણવડે આવી રીતે નિયમમાં
શખના છતાં સર્વત્ર રહે છે, તે સંસારપકારનો વિનાશ
કરનાર અકની હું સ્તુતિ કરું પું.

ને પ્રિયી આદિ સર્વ કરીરમાં તેના કરીરી એટલે કરીરમાં
રહી તેને નિયમમાં રખનાર છે, પણ ને પ્રિયી આદિ રૂપ નથી,
ને પ્રિયી આદિ સર્વને સંસ્કરદિન અજ્ઞે છે. પ્રિયી આદિ નથી
કરીયે અક દોષથી જેને અજ્ઞી કરનાં નથી, ને ને સર્વ કરીરમાં
અંતર્યામીપણવડે રહી આવી રીતે તે સર્વ કરીરને નિયમમાં
રખના છતાં સર્વ કરીરમાં રહે છે, તે સંસારપ અવૃત્ત અપકારની
નિરોધ નિરતિ કરનાર પરમાત્માનો હું અમેરકાને સાક્ષાત્કાર કરું પું. ૧૨.

સર્વે દૃષ્ટા સ્વામિનિ પુલ્કયા અગદેતન,

દૃષ્ટાડ્ઢમાને સ્વમર્જ સર્વજ્ઞતેષુ ।

સર્વોર્ગમ્કોડ્ઢમીતિ વિદુર્ય જનહસ્તમ,

તે સંસારજ્ઞાનવિનાશી દરિમીદે ॥ ૧૩ ॥

આ સર્વ જગત્ સુકૃતિવડે પોતાના આત્મામાં જોઈને તથા એવી રીતે અજ્ઞાન આત્માને સર્વ પ્રાણીઓમાં જોઈને હું સર્વનો આત્મા એક છું એમ પ્રાણીઓના હૃદયમાં રહેકે જેને વિદ્વાનો જાણે છે તે સંસારાંધકારનો વિનાશ કરનાર પ્રદાને હું સ્તવું છું.

સ્વભાવસ્થામાં પ્રતીત થતું સર્વ જગત્ જેમ પોતાના આત્મામાં જ કષ્ટિત છે તેમ જાતમાં પ્રતીત થતું આ સર્વ નામરૂપ જગત્ પણ પોતાના આત્મામાં જ કષ્ટિત છે. આ સર્વ સ્પૃશ્ય સ્પૃશ્ય પ્રપંચ પોતાના સદ્ભાવવિના જેવની સિદ્ધિનો અભાવ હોય છે કે પુકૃતિવડે સર્વના અધિષ્ઠાનરૂપ પોતાના આત્મામાં જોઈને, તથા વિવર્તોપાદાનકારણ પોતાના વિવર્તકાર્યમાં વ્યાપેલું હોય છે એ પુકૃતિ જાતમરહિત પોતાના આત્માને સર્વ પ્રાણીઓમાં વ્યાપક જોઈને હું સર્વ પ્રાણીપદ્ધતિનો આત્મા એક છું, એમ સર્વ પ્રાણીઓના હૃદયમાં રહેલ આત્માથી અભિન્ન જે પ્રદાને વિદ્વાનો જાણે છે તે સંસારરૂપ અંધકારની અત્યંત નિવૃત્તિ કરનાર પરમપ્રકાશરૂપ આત્માથી અભિન્ન પ્રદાનો હું અમેદમાત્રે સાક્ષાત્કાર કરું છું. ૧૩.

સર્વપ્રેક્ષ પદવતિ જિગ્રત્યય મુંકે,

સ્પૃશ્ય ધોતા કુચ્ચતિ ચેત્યાહુરિમં યમ્ ।

સાક્ષી ચાસ્તે કૃતેષુ પદવત્તિ ચાન્મે,

તં સંસારણ્યન્તવિનાશં હરિમીદે ॥ ૧૪ ॥

સર્વત્ર એક જુએ છે, સુધે છે, અને ખાય છે, સ્પર્શ કરનાર ને સાંભળનાર છે, તથા જાણે છે, એમ જે આત્મા રહે છે, જે સાક્ષિરૂપે છે, અને જીજ્ઞાસુ કર્તાઓમાં ને જુએ છે, તે સંસારાંધકારનો વિનાશ કરનાર પ્રદાની હું

સ્તુતિ કરું છું.

સ્વં પ્રજ્ઞીભોના સરીરમ એકમ એવું, એકમ એવું છે
મોક્ષ મેનન નામદારા સુધે છે એકમ એવું એકમ એવું કરે
છે, એકમ એવું તમામદારા સ્વરૂપ કરે છે, એકમ એવું એકમ એકમ
સંજો છે, ને એકમ એવું જનકમ. એકમ એકમ એકમ એકમ
સોપાનિ સાખે વિદ્યાનો કહે છે વાનુષંગ જે એકમ સહિત
છે, અને બીજાએ જેને કતાંઓમ ઉપાસ્યા એકમ એકમ એકમ
તે સંસારાપ અપારનો વિનાશ કરનાર એકમ એકમ એકમ
કરનાર કરે છું. ૧૪.

પરમ્પર દાણ્યજ્ઞવિજ્ઞાનસયમ્મન

શિમ્મિવિદ્યદેદમિમં જાણતયેગ્યમ

સ્વાત્માનં ચં વિદુરીતં વિવચ્ચં,

તં સંસારવાન્તવિનાશી દરિમીદે - ૧૫

જેતો હતો, સાંભળતો હતો, જાણતો હતો, સ્વરૂપે હતો,
હતો, ને મુંધતો હતો આ દેહને હવપાત્ર વડે પાંચ કોણે
છે, એમ જે વિવચને જાણનાર આત્માને હવપાત્ર જાણે છે,
તે સંસારાપકારનો વિનાશ કરનાર હિન્દી હું સ્તુતિ કરું છું
નેમદારા રાખેને જેતો હતો, એવકાન રાખેને સંજો હતો,
અનંતરજ્ઞદારા જાણપોષિ રાખેને જાણતો હતો, હવરૂપે સ્વા
મેતો હતો, ને નામવડે મુંધતો હતો એ જ્યુસરીસને જે આત્મા
હવમાત્રા પાસે કરે છે, એમ જે જાણના તથા જ્ઞાતના વિષયને
જાણનાર આત્માને વસ્તુપામે તે સંસારાપ છે એમ વિદ્યાનો જાણે છે
તે સંસારાપ અપારનો અપાર નાશ કરનાર આત્માથી અભિન્ન
અપારનો હું અજેદાને સાક્ષાત્કાર કરું છું. ૧૫.

જામદદૃષ્ટા સ્ફૂલપદાર્થાનય માયાં,
 દૃષ્ટા સ્વપ્નેડ્યાપિ સુપુત્રૌ સુખનિદ્રામ્ ।
 इत्यात्मानं धीक्ष्य मुदास्ते च तुरीये,
 तं संसारध्वान्तविनाशं हरिर्माहे ॥ १६ ॥

જામદત્માં સ્ફૂલ પદાર્થોને જોઈને, પછી સ્વપ્નમાં મા
 જોઈને, પશ્ચાત્ સુપુત્રિમાં સુખનિદ્રાને અને તુરીયમાં આત્મા
 અનુભવીને જે પ્રસન્ન રહે છે, તે સંસારાધિકારનો વિન
 કરનાર પ્રજ્ઞાની હું. સ્તુતિ કરું છું.

અંતઃકરણની જામદવસ્થામાં પચીકૃત પાપ બૂનોના ગર્ભ
 સ્ફૂલ પદાર્થોને જોઈને, પછી અંતઃકરણની સ્વપ્નાવસ્થામાં વાસના
 સ્ફૂલ પદાર્થોને જોઈને, પશ્ચાત્ અંતઃકરણની સુપુત્રિ અવસ્થા
 અવિદ્યાની જનિતરે અજ્ઞાનાત્મ સ્વરૂપસુખનો જે અજ્ઞાનનો અનુ
 કરીને, અને અંતઃકરણની તુરીયાવસ્થામાં સત્ત્રિવિદ્યાનંદ આત્મા
 અનુભવ કરીને, જે પરમપ્રસન્ન રહે છે, તે સંસારરૂપ અધાર
 વિનાશ કરનાર સત્ત્રિવિદ્યાનંદ પ્રજ્ઞાનો હું અભેદભાવે સાક્ષાત્કાર કરું
 છું. જનમેજી વસ્તુની સ્તુતિ કરાય છે, જે સ્તુતિ કરેલી વસ્તુ
 રિયતિ કરવાની તે સ્તુતિપાઠકની હિમ્મત હોય છે, તેથી હું સ્તુતિ
 છું તેનો હું અભેદભાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું એનો અર્થ કવો છે.

गदयन्मुखाऽप्यक्षर एको गुणभेदान्,

गानाकारात्मकादिकयज्ञाति विचित्रः ।

मिश्रगुणध्यायमग्नः कर्मफलैर्य-

ર્કર્ત્ત્વં સંસાર ધ્વાન્તવિનાશં હરિર્માહે ॥ ૧૭ ॥

આ શુદ્ધ, અક્ષર, એક જે અજ્ઞાનમાં છતાં પણ કર્મ

નાર સૂર્ય, મીનગણગણનાજો મંદ, રેવેના રાગ દંડ, પ્રતિબંધના
વાજો વાયુ, ને યજ આવી રીને ગિજ નિજ નામેની કંપના કરીને જે
અક્ષ એક જના પોતપોતાની જુદીના બેઠી જેને ઉપર કહેલી રીતે
બદ્ધ પ્રકારે કહે છે, તે સંસારરૂપ અંધકારને વિનાશ કરનાર અંતરાત્માથી
અભિન્ન બ્રહ્મને હું અબેદભાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું. ૧૮.

સત્યં જ્ઞાનં શુદ્ધમનન્તં સ્યતિરિક્તમ્,
શાન્તં ગૂઢં નિષ્કલમાનન્દમનમ્યમ્ ।
ઇત્યાહાદૌ યં ઘરુણોડમૌ મૃગથેડજૈ,
તં સંસારધ્વાન્તવિનાશં હરિમૌઢે ॥ ૧૯ ॥

સત્ય, જ્ઞાન, શુદ્ધ, અનંત, બિન્ન, શાંત, ગૂઢ, અવ
યવરહિત, આનંદરૂપ, અદ્વિતીય ને જન્મરહિત જેને આ
વરુણ ભૃગુપ્રતિ પ્રથમ કહેતા હવા, તે સંસારાંધકારને
વિનાશ કરનાર પરમાત્માની હું સ્તુતિ કરું છું.

ત્રણે કાલમાં એકરૂપે રહેનાર, સર્વદા જ્ઞાનરૂપ, અવિદ્યા ને તેના
કાર્યરૂપ મલ્લથી રહિત, દેશ કાલ ને વસ્તુના પરિચ્છેદથી રહિત અત-
માદિ પાંચ કાલથી બિન્ન, ક્રોધાદિ વિષેષથી અત્યંતરહિત, નામરૂપથી
આઅઘરિત હોવાથી અજ્ઞાનીઓને ન જણાય એવું, નિરવયવ, દુઃખથી
બિન્ન પરમાનંદરૂપ, અદ્વિતીય અને હૃતપતિરહિત જેને શ્રીવશ્વ
નામના મુનિ પોતાના નિશ્વાસુ પુત્ર ભૃગુપ્રતિ પ્રથમ કહેતા હવા, તે
સંસારરૂપ અંધકારની નિવૃત્તિ કરનાર અંતરાત્માથી અભિન્ન બ્રહ્મને હું
અબેદભાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું. ૧૯.

કોદાનેતામ્પચ્ચરસાદીનતિહાય,
બ્રહ્માસ્મીનિ સ્વાત્મનિ નિશ્ચિત્ય દારોરથઃ ।

શમો કરી શકે છે, જેની અજ્ઞાનરૂપ શક્તિયે એને માનસાવસ્થાની
 છતાં પોતાને અજ્ઞાની માને છે, અને સુખદુઃખ જે અંતઃકરણના ધર્મ
 છે તેને પોતાના ધર્મ માની ગુણીદુઃખી થાય છે. જે ત્રિગુણમા
 માયાને વશ થયેલો આ શ્રવ મુખાશુભ કર્મોમાં પ્રવર્તે છે. જે પ્રાણી
 ક્રિયા તેમનાં કર્મોનુસાર પ્રેરક, કર્તાને સ્ફૂર્ત આપનાર, ને ક્રિયાને કેવળ
 આત્મા અર્થિ પ્રેરક ચેતનશક્તિયે વ્યાપેલા છે, તે સંકારરૂપ અષ્ટ
 કારણી નિર્માણ કરનાર ચેતનનો હું અંગેશભાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું ૨૧

ગૃણા મર્મ ક્યાતમતયેયંચમતકર્મ,

વ્યાખ્યાનામ્ત પુરસ્તમિદં ગૃણમશોભમ્ ।

મત્ત્વ ત્વદ્વ્યાનુલ્લસમાત્મા મ ય મ્લક,

સ્તં મેવાત્માત્મવિનાશી હર્મિમીદે ॥ ૨૨ ॥

તે પન્નાત્મા જે એક છે, જેમણે બાકી ન રહે જોમ
 આ અનંતવ નામનું રચ્યું છે. મર્મ રચીને પછી પોતાના
 સ્વરૂપયોગે વ્યાપીને પરોક્ષ ને પ્રત્યક્ષ થાય છે તે મમ
 સાધકારનો વિનાશ કરનાર પરમાત્માની હું સ્તુતિ કરું છું

તે નિર્ગુણિય પન્નાત્મા જે એક છે, જેમણે કંઈ પણ બાકી
 ન રહે તેની રીતે આ મનયે પણ ચિત્તી ન સમાવ શકે સર્વ
 જગત પ્રાણી કંઈયું છે આ અપારબ્રહ્મ સર્વે જગત પ્રાણી કાં
 જેને જડી રાજા નાનનરૂપવદીજ તેમાં વ્યાપીને પરોક્ષ ને પ્રત્યક્ષ
 રી પ્રત્યક્ષ થાય છે ન નમસ્કાર અપામને વિદ્ય છે કરનાર અનંત
 હું અંગેશભાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું ૨૨

વેદાન્તધ્યાન્યાંશકદામ્યેષ પુરુષ,

દામ્યેષામ્યે સાત્ત્વત્ત્રયેષ વર્માશમ્ ।

દશામ મત્ત્વેત્તમ કૃણા વિવિગુર્મ,

તં મેવાત્માત્મવિનાશી હર્મિમીદે ॥ ૨૩ ॥

ક્ષેપહન્યં પ્રાપ્ય વિમુઃ પંચમુઽર્ચયો,
મુઙ્ક્તેઽજસ્રં ભોગ્યપદાર્થાન્વૃત્તિરુચઃ ।

ક્ષેપેક્ષેપેઽસ્તિન્દુવદેકો વહુધાઽઽસ્તે,
તે સંસારધ્યાન્તવિનાશી હરિર્મીઢે ॥ ૨૭ ॥

જે વ્યાપક અવિદ્યામા પ્રતિબિંબવડે રિયત થઈ

જીવભાવને પામી પાંચ ઇદ્રિયોવડે ભોગ્ય પદાર્થોને
અર્ચના ભોગ્યે છે, અને જળમાં ચંદ્રની પેઠે એક સર્વ શરી-
રોમાં અનેકરૂપે પ્રતીત થાય છે, તે સંસારાંધકારનો વિનાશ
કરનાર પરમાત્માનું હું સ્તવન કરું છું.

જે દેહાદિ પરિવેશો રહેલા બધા અનિર્વચનીય અવિદ્યામાં પ્રતિબિંબવડે
રિયત થત અવિદ્યાનાં અનેકરૂપાદિ કાર્યોસાથે અમેદભાવવડે જીવભાવને
પામી એવાદિ પાંચ જાનેદ્રિયોવડે સન્તાદિ ભોગ્ય રિયોને ભ્રમવૃત્તિ
રૂપમાં ભાવે છે, અને જેમ મદાભાવરના જળમાં આકાશમાં રહેલો
એક ચંદ્ર અનેકરૂપે પ્રતીત થાય છે, તેમ જે એક બધા સર્વ પ્રાણીમાંની
સર્ગોમાં અનેકરૂપે પ્રતીત થાય છે, તે સંસારરૂપ અધિકારની ઐક્યિતા
ને અવિદ્યાનિર્વચન કરનાર બધાનો હું અમેદભાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું ૨૭

નુનવાઽઽસ્તોઽય ઇવામયર્ચાંસ્યય દિલમ્બઃ,

શંકજેવજાન્તરિત્થિઃ પુન્યાન્યઃ ।

યોઽર્હ મોઽમૌ મોઽરઽયહમેતેતિ વિદુર્થઃ,

ત મંવાજ્યાન્તવિનાશી હરિર્મીઢે ॥ ૨૮ ॥

કેવળ અને કેવળજનો બિંદુ જાણનારાઓએ શ્રીઆસપાંનાં
વચનો પુઞ્જિતવડે અવહોક્ત કરીને આ જળમાંજ પુરુષના
અન્તઃતત્ત્વને પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય છે જે હું તે આ, ને તે હું
જ હું એવ જેને વિદ્યાનાં તત્ત્વ છે તે સંસારાંધકારનો વિનાશ

ભિન્ન ભિન્ન નામવાળાં ને આકારવાળાં અનેક શરીરમાં સચ્ચિદાનંદરૂપે રહેલા જે આ આત્માને ભુલિવડે એકરૂપ નહીં કરીને અને તેજ પ્રમાણે અનુભવ કરીને આત્મચેતાઓ શીઘ્ર આ મનુષ્યશરીરમાંજ તે આત્માથી અભિન્ન બદારૂપ થાય છે. જે અંતરહત્તાથી અભિન્ન બદરૂપમાં અમેદભાવે સ્થિર થયેલા આ જગતમાં પુનર્જન્મ પામતા નથી, તે સંસારરૂપ અંધકારની અત્યનનિવૃત્તિ કરનાર પ્રત્યક્ષભિન્ન બદરૂપો હું અમેદભાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું. ૨૬.

દ્વન્દ્વેકત્વં ચક્ષ્મ મધુગ્રાહણવાક્યૈ,

જ્ઞ્યા શક્રોપાસનમાસાદ્ય વિમૂન્યા ।

ચોડસૌ સોડહં સોડસ્મ્યહમેવેતિ વિદુર્યમ,

તૈ સંસારધ્વાન્તવિનાશં હરિમીડે ॥ ૩૦ ॥

મધુગ્રાહણનાં વાક્યોવડે જે દંદનું એકપત્તું કરીને, અને એશ્વર્યવડે ઇંદની પૂજને પ્રાપ્ત કરીને, જે આ તે હું તે હુંજ હું એમ જેને જાણે છે તે સંસારાંધકારનો વિનાશ કરનાર પરમાત્માની હું સ્તુતિ કરું છું.

“આ પૃથિવી સર્વે પ્રાણીઓનું મધ છે,” “આ જળ સર્વે પ્રાણીઓનું મધ છે,” “આ અગ્નિ સર્વે પ્રાણીઓનું મધ છે,” “આ આદિ મધુગ્રાહણનાં વાક્યોવડે જે અધ્યત્મ ને અધિદેવ ઉપાધિસહિત દંદનું બદરૂપ એકપત્તું કરીને અને સર્વાત્મભાવરૂપ એશ્વર્યની પ્રાપ્તિ ઇંદની પૂજને પ્રાપ્ત કરીને જે આ સર્વના અધિધાનરૂપ બદા છે તે હું, તે હુંજ હું, એમ જે પ્રત્યક્ષભિન્ન બદરૂપને જાણે છે, તે સંસારરૂપ અંધકાર-અજ્ઞાન-ની અત્યનનિવૃત્તિ કરનાર પ્રત્યક્ષભિન્ન બદરૂપો હું અમેદભાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું. ૩૦

કો હોવાન્યાદાત્મનિ ન સ્યાદયમેષ,
દેવાનંદઃ પ્રાણિતિ આપાનિતિ ચેતિ ।

સ્વસ્તિત્વં ચક્તુષપત્ત્યા હૃતિરેવા,
તં સંસારજ્વાન્તવિનાશં હરિર્મોદે ॥ ૩૪ ॥

જો આ આનંદરૂપ આત્મા શરીરમાં ન હોત તો કોણ પ્રાણની ચેષ્ટા કરત ? આ આનંદરૂપ આત્માજ પ્રાણની ક્રિયા કરે છે, અને અપાનની પણ ક્રિયા કરે છે, આ પ્રમાણે આ શ્રુતિ, મુક્તિ અને દૃષ્ટાંતવડે આનંદરૂપ આત્માનું અસ્તિત્વ કહે છે, તે સંસારરૂપ અંધકારનો વિનાશ કરનાર હરિની (આત્માની) હું સ્તુતિ કરું છું.

જો આ શરીરમાં આ ચૈતન્યરૂપ, અસંચરૂપ, વ્યાપકરૂપ અને આનંદરૂપ આત્મા નહિ હોત તો આ શરીરમાં પ્રાણ પોતાની ક્રિયા કયેથી કરત ? આ આનંદરૂપ આત્માજ પ્રાણપામે પ્રાણની ક્રિયા કરાવે છે, અને અપાનપામે અપાનની ક્રિયા કરાવે છે. જગદેશને જ્ઞાપ્તારા પ્રાણ તથા અપાન તેના જ્ઞાનરૂપ આત્માથી આવે છે. "કો હોવાન્યાત્ કાઃ પ્રાણ્યાન્ ચક્ષેષ આકાશા આનંદો ન સ્યાત્ ૬" (જો આ આકાશના જોવા અને આનંદરૂપ આત્મા ન હોત તો કોણ પ્રાણની ક્રિયા કરત ? અને કોણ જ્ઞાન પામણ કરત ?) આ શ્રુતિ મુક્તિ, અને દૃષ્ટાંતવડે શરીરમાં આત્માનું અસ્તિત્વ કહે છે, તે સંસારરૂપ અંધકારની અત્યંત નિહતિ કરનાર અદ્વૈતી અભિન્ન આત્માનો હું અમેદમાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું ૩૪.

પ્રાણો યાદં યાકૃદ્ધવણાદીનિ મનો યા,
શુદ્ધિર્યાદં વ્યસ્ત ઉતાહોઽપિ સમસ્તઃ ।
સ્વાલોચ્ય હમિરિદાસ્મીતિ વિદુર્થ,
તં સંસારજ્વાન્તવિનાશં હરિર્મોદે ॥ ૩૫ ॥

અવિદ્યાના અસાગપ ઉપાધિનડે કલ્યાણેયો અથ અભિગમો પ્રતિનિર્જ-
વાળો મહા અદ્વિતિ બુદ્ધિને તથા જ્ઞાનવાળોગ જદારના પદાર્થ પદાર્થોને
પ્રકાશે છે. જે સર્વની અનર રહેલા ને સર્વને પ્રકાશનરને બુદ્ધિ પ્રગટી
ચકતી નથી. “ વિજ્ઞાતાતરમેર કેન વિજ્ઞાતાર્યાયાન્ (અરે મૈત્રેય ?
વિજ્ઞાતાને કયા કરણરડે જાણે ?) એ બુદ્ધિ પણ એમજ કહે છે. તે
સંસારરૂપ અધકારની અત્યંતનિરુત્તિ કરનાર અનરાગમાથી અભિન્ન
અગ્નિને દ્વં અમેદભાવે સાક્ષાતકાર કરે છું. ૩૨.

કોડયં દેહે દેય ઈતીત્યં મુવિચાર્યં,

જ્ઞાતા ઓતાડડનેદયિતા ચૈવ દિ દેવઃ ।

ઇત્યાલોચ્ય જ્ઞાંશ દ્દાસ્મીતિ વિદુર્યમ્,

તં સંસારધ્વાન્તાવિનાશં હરિર્મદિ ॥ ૩૩ ॥

શરીરમાં આ ડોણ દેવ છે ? એ પ્રમાણે અદ્વિતિ સારી
રીતે વિચારીને જાણનાર, સાંજાળનાર ને આનંદ આપનાર
આજ દેવ છે, આ પ્રમાણે વિચાર કરીને અદ્વિતિ જ્ઞાનના
અંશરૂપ હું છું, એમ જેને જાણે છે, તે સંસારાધકારના
વિનાશક પ્રભુની હું સ્તુતિ કરું છું.

આ શરીરમાં સર્વને પ્રકાશનાર ડોણ છે ? મું છદ્વિયા પ્રકાશનાર
છે ? વા પ્રાણુ પ્રકાશનાર છે ? વા અનઃકરણુ પ્રકાશનાર છે ? એમ
સર્વને પ્રકાશનાર તરનારો સારી રીતે વિચાર કરીને શરીર, છદ્વિયા
પ્રાણુ તથા અંત કરણુને વેણ તથા જડ જાણીને પોતાને તેના જ્ઞાન-
નાર તથા ચેતનરૂપ જાણે છે, જ્ઞાતના જ્ઞાતારૂપ જાણે છે, અને સર્વને
આનંદ આપનાર જાણે છે. આજ સ્વપ્રકાશતર છે. આ પ્રમાણે વિચાર
કરીને આ શરીરાદિમા જ્ઞાનસ્વભાવવાળો હું છું. એમ જે આત્માને
વિદ્વાન્ જાણે છે તે સંસારરૂપ અધકારની અત્યંતનિરુત્તિ કરનાર અંતરા-
ગમાથી અભિન્ન અગ્નિને દ્વં અમેદભાવે સાક્ષાતકાર કરું છું. ૩૩.

કો હોવાન્યાદાત્માનિ ન કદાદયમેવ.

હોવાનંદ. પ્રાણિનિ શાપાનિનિ વ્યોતે ।

સ્વચરિતત્વં વચ્ચુપગવા ધૃતિરેવા.

તં સંતારખ્યાન્તવિનાશં હરિમીદે ॥ ૩૪ ॥

જે આ આનંદરૂપ આત્મા શરીરમા ન હોત તો કોણ પ્રાણની ચેષ્ટા કરત ? આ આનંદરૂપ આત્મા પ્રાણની ક્રિયા કરે છે, અને અપાનની પણ ક્રિયા કરે છે. આ પ્રમાણે આ યતિ, યુક્તિ અને દૃષ્ટાંતવડે આનંદરૂપ આત્માનું અભિનવ કહે છે, તે સંતારરૂપ અંધકારનો વિનાશ કરનાર હરિની (આત્માની) હું સ્તુતિ કરું છું.

જે આ શરીરમા આ ચિત્ત-ચરણ, અસચરણ, વ્યાપકરણ અને આનંદરૂપ આત્મા નહિ હોત તો આ શરીરમા પ્રાણ પોતની ક્રિયા કયવી કરત ? આ આનંદરૂપ આત્મા પ્રાણપામિ પ્રાણની ક્રિયા કરાવે છે, અને અપાનપદ અપાનની ક્રિયા કરાવે છે. જરૂરેકને સ્વાચારા પ્રાણ નય અપાન તેના સ્વચરણ આત્માથી આવે છે “કો હોવાન્યામ કઃ પ્રાણ્યામ યદેવ ધાવાદા માનંદો ન મ્યાત્ ૬” (જે આ આકાશના જેવો અને આનંદરૂપ આત્મા ન હોત તો કોણ પ્રાણની ક્રિયા કરત ? અને કોણ અપાનપાણ કરત ?) આ ધૃતિ યુક્તિ, અને દૃષ્ટાંતવડે શરીરમા આત્માનું અભિનવ કહે છે, તે સંતારરૂપ અંધકારની આપતનિગતિ કરનાર અદ્વૈતી અભિન્ન આત્માનો હું અમેરમારે સાક્ષાત્કાર કરું છું ૩૪.

માણો વાહં વાક્યભવણાદીનિ મનો વા.

શુચિર્વાહં વ્યસ્ત ઉતાહોઽપિ સમસ્તઃ ।

સ્વાન્ત્રોષ્ય જ્ઞમિદિદાસ્માંતિ વિદુર્ધ,

તં સંતારખ્યાન્તવિનાશં હરિમીદે ॥ ૩૫ ॥

હું પ્રાણુ છું ? અથવા વાણી છું ? અથવા શ્રવણાદિ છું ?
અથવા મનુ છું ? અથવા બુદ્ધિ છું ? અથવા હું તેમાંથી કોણ
એક છું ? અથવા સમસ્તરૂપ છું ? એ પ્રમાણે વિચારીને હું
આમાં જ્ઞાનસ્વરૂપજ છું, એમ જોને જાણે છે, તે સંસારો
પ્રકારનો વિનાશ કરનાર પ્રજ્ઞની હું સ્તુતિ કરું છું.

હું બુદ્ધિ છું, હું તરણી છું, એવા અનુભવપરથી મું હું
પ્રાણુ છું ? અથવા હું બોહું છું એવા અનુભવપરથી મું હું વાણી છું !
અથવા હું સાંભળુ છું એવા અનુભવપરથી મું હું જ્ઞાન છું ! અથવા હું
નુંનું છું હવે અનુભવપરથી મું હું નાસિકાદિ છું ? અથવા હું મન-
સ્પર્શરૂપ છું હું એવા અનુભવપરથી મું હું મન છું ? અથવા હું
નહીં છું હું એવા અનુભવપરથી મું હું બુદ્ધિ છું ! અથવા તે દિગ્તિ
તથા અનકળમાથી હું કોણ એક છું ? અથવા તે સર્વરૂપ હું છું ?
એ પ્રમાણે વિચાર કરીને આ સર્વ જડઅવસ્થામાં હું તે સર્વનો જ્ઞાતા
જ્ઞાનસ્વરૂપ છું એમ જોને જાણે છે, તે સંસારરૂપ પ્રકારનો વિનાશ
કરનાર જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માનો હું અમંદભાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું ૩૫

નાહં પ્રાણો નૈવ શરીરં ન મનોઽહં,

નાહં બુદ્ધિર્નાહમહચ્ચાતુર્ધિયાં ચ ।

ચોઽથ કોશઃ સોઽસ્મ્યહમેવેતિ વિદ્યુર્થે,

તે સગ્ગાત્પ્રાત્સ્ત્રાપ્તનારી દરિર્મોહઃ ॥ ૩૬ ॥

હું પ્રાણ નથી, શરીર નથીજ, હું મન નથી, હું ચિત્ત
નથી, હું અધકાર ને બુદ્ધિ નથી, જે જાદી જ્ઞાનના અંશરૂપ
છે, તે હુંજ છું, એમ જોને જાણે છે, તે સંસારોપકારનો
વિનાશ કરનાર દિગ્તિની હું સ્તુતિ કરું છું.

હું પ્રજ્ઞ, ક્ષેત્રજીર, મન, ચિત્ત, અધકાર ને બુદ્ધિ નથી, ૩૫

તે ને સર્વ રૂપ, જડ બનેલા સર્વ ને સાચવત છે, અને તે તે ને
સર્વનારી વિપરીતભાવનાઓ ૫૫ હું પ્રાણુદિથી ક્ષિત ૫૬. જ્યાં
પ્રાણુદિના પદોનો જ્ઞાતિથી આરાધા આરોધ કરવામાં આવે છે આ
જડસદ્ગદમાં ને મરણે પ્રાણુક ને જાનરવભાવનાઓ છે. ને હજુ ૫૭
શ્લોક નેને પિદાને જાણે છે, તે સંસારના અપારની અત્યનિર્મલ
કરનાર જાનવશ આપાનો હું અમેદભાવે સાક્ષાત્કાર કરે છું ૩૬

સ્વત્તામાત્ર કેવલવિજ્ઞાનમર્મ સત્.

મૂર્ત્યં નિત્યં તત્ત્વમર્માન્યાન્નમુતાય.

સ્વાપ્નામન્ને પ્રાદ વિતા ધં વિમુમાર્ત,

નં સંસારધ્યાન્નવિનાશ હરિર્મદે ॥ ૩૭ ॥

સ્વત્તામાત્ર, કેવલવિજ્ઞાનરૂપ, અજન્મા, સદ્રૂપ, સુક્ષ્મ
ને નિત્ય તે નું છે, એમ પોતાના પુત્રને સામવેદની છાદો
એપનિષદમાં વિતા ને વ્યાપક તથા આવડને કહેતા હતા,
તે સંસારાંધકારનો વિનાશ કરનાર હરિની હું સ્તુતિ કરું ૫૮

હું છું શ્રીવા અનુભવપરથી સર્વદા સ્વાભાવિક સત્તારપ, સર્વ
ચિત્તોથી રહિત અનમાત્રપ, સર્વદા શ્રીજ્ઞ અદ્વિતીય દેવાથી ઉત્પ
ત્તિથી રહિત, વિનાશ કરનારી સામધોને અભાવે વિનાશથી રહિત,
માયાથી પણ સુક્ષ્મ, ને સર્વદા શ્રીજ્ઞ રૂપે રહેનાર ને આ જગતનું
વિવર્તોપાદાનારજી છે, તે દે સ્થેતરેતો ! નું છે, એમ પોતાના સ્થેત
તેનુનામના પુત્રને સામવેદની છાદોએપનિષદમાં ઉદાહરનામના તેના પિતા
ને વ્યાપક તથા આ જગતના કારણને કહેતા હતા, તે સંસારના અંધ-
કારની અત્યનિર્મલ કરનાર વ્યાપક જ્ઞાતકારણને હું અમેદભાવે
સાક્ષાત્કાર કરું છું. ૩૭.

મૂર્તિમૂર્તે પૂર્વમપોહાથ સમાધૌ,
દર્શ્ય સર્વં નેતિ ચ નેતીતિ વિહાય ।
ચૈતન્યાંશો સ્થાત્માનિ સન્તં ચ વિદુર્ય,
તં સંસારપ્ચાન્તવિનાશં હરિમીદે ॥ ૩૮ ॥

પ્રથમ આકાર ને નિરાકારને દૂર કરીને પછી છદ્મ
સર્વ દર્શને આ નહિ, ને આ નહિ, એમ ત્યજીને ચૈત
સ્વભાવવાળા પોતાના આત્મામાં રહેલા જેને વિદ્વાનો ક
છે, તે સંસારાંધકારનો વિનાશ કરનાર હરિની હું સ્તુતિ કરું

પ્રથમ પૃથિવી, જળ ને અગ્નિ આ ત્રણ સાકાર જીવોને
વાયુ ને આકાશ આ નિરાકારજેવા જીવોને કમ્પિત સમગ્ર ત્યાગ કરી
પછી સર્વાધિજ્ઞાન સત્ય, જ્ઞાન ને અનન્યપદ અર્થમાં માયા ને આ
કર્તૃત્વ મર્ગ દર્શને આ પાત્ર નો ॥ અગ્નિ નહિ, ને આ માયા
નહિ, એમ સર્વને મિથ્યાકર મનની તેનો પરિત્યાગ કરી ચૈતન્યપદ
કાવચવાળા પોતાના આત્મામાં અભિજાતે રહેના જે અગ્નને વિદ્વા
અનેદમાને જાણે છે, તે સંસારાંધકારની નિહત્તિ કરનાર અર્થને
અનેદમાને સાક્ષાત્કાર કરે છું ૩૮.

બોર્ન પ્રોર્ન યત્ર ચ સર્વં ગગનાન્તમ્,
યોડસ્તુત્તાત્તવાદિયુ નિહોડસસેત્રઃ ।
જ્ઞાનાડનાડ્યો જ્ઞેયુત્ત્વ્યાં ન જ વેષઃ,-
ત્વં સંસારપ્ચાન્તવિનાશ હરિમીદે ॥ ૩૯ ॥

અકાશમુખી મર્મ જેમાં એક તથા બેક છે, જે
સ્તુત્ત તથા અનુત્ત અદિમા અક્ષરનામથી પ્રસિદ્ધ છે. આના
અન્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત સ્થાવર નથી, ને જે વેષ નથી,
સંસારાંધકારની નિહત્તિ કરનાર હરિની હું સ્તુતિ કરું છું

જ્યાંમુખી તે બ્રહ્મ હું છું એમ આ શરીરમાં જે સર્વ જડને પ્રકાશનાર છે તેનો મનુષ્યને સંસારવિપર્યસરહિત રૂપે સાક્ષાત્કાર થયો નથી, ત્યાંમુખી જગત્માં જે આ સર્વ જગત્ પ્રતીત થાય છે તે વસ્તુ તાજે સત્ય ન જતાં સત્યના જેવું પ્રતીત થાય છે, અને જે બ્રહ્મને શ્રીસદ્ગુરના ઉપદેશવડે તથા અંતર્મુખશક્તિવડે રૂપે અનુભવ થયો આ સર્વ પ્રપચ સસલાના સિંગડાજેવો અસત્યરૂપ પ્રતીત થાય છે, તે સંસારરૂપ અંધકારની અત્યંતનિવૃત્તિ કરનાર બ્રહ્મનો હું અમેદમાયે સાક્ષાત્કાર કરું છું ૪૦.

રાગામુક્તં લોહયુતં હેમ યથામૌ,

યોગાષ્ટાંગૈરુજ્જ્વલિતજ્ઞાનમયામૌ ।

દગ્ધ્વાડડત્માનં શં પરિશિષ્ટં ચ વિદુર્ય,

તં સંસારપ્ચાન્તવિનાશં હરિર્મિડે ॥ ૪૧ ॥

જેવી રીતે લોહાવાળું સોનું અગ્નિમાં નાંખવાથી શુદ્ધ થાય છે, તેવી રીતે રાગથી મોકળું નહિ થયેલું મન યોગનાં આઠ અંગોવડે ઉજ્જ્વલ કરેલા જ્ઞાનમય અગ્નિમાં બાળીને જ્ઞાની બાકી રહેલા જ્ઞાનરૂપ જે આત્માને બાળે છે, તે સંસારાંધકારનો વિનાશ કરનાર હરિરૂપ આત્માની હું સ્તુતિ કરું છું.

જેવી રીતે લોહ આદિ દહાડી ધાતુથી પુખ્ત સોનું અગ્નિમાં નાંખી તેમાંથી અન્ય દહાડી ધાતુને બાળી નાખીને શુદ્ધ સોનાને બાકી રાખવામાં આવે છે, તેવી રીતે રાગાદિ દોષથી મોકળા નહિ થયેલા મનિષ્ય મનને યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, ઇશ્વર ને સમાધિ આ વૈરાગ્ય આઠ અંગોવડે ઉજ્જ્વલ કરેલા જ્ઞાનમય અગ્નિમાં બાળવામાં આવે છે. પછી બાકી રહેલા જે તાત્કાલ

જે વ્યાપક પોતાના આત્મામાં રહેલા આ અંગના સારભૂત પુરુષરૂપ ભક્તની ભક્તિવડે સ્તુતિ કરે છે તે મારું રક્ષણ કરે. એ પ્રમાણે આત્માને પોતાના આત્મામાં એક કરીને સર્વદા જે એક છે, તે સંસારાંધકારનો વિનાશ કરનાર હરિની હું સ્તુતિ કરું છું.

જે વ્યાપક પરમાત્મા પોતાના સોપાધિક સ્વરૂપમાં આ જગત સારભૂત ને સર્વ શરીરમાં રહેલા અનન્યભક્તના વાસ્તવિક સ્વરૂપની ભાવવડે સ્તુતિ કરે છે તે પરમાત્માની સ્તુતિ કરનાર જે હું તે મારે અવિદ્યાને અવિદ્યાનાં કાર્ય શોકમોહથી રક્ષણ કરે. એ પ્રમાણે જગત્માને પોતાના શુદ્ધાત્મામાં અમેદભાવે જોડી દેતાં જે એક શુદ્ધાત્મા રહે છે, તે સંસારરૂપ અધકારની અન્યંતનિવૃત્તિ કરનાર શુદ્ધાત્માને હું અમેદ ભાવે સાક્ષાત્કાર કરું છું ૪૩

इयं स्तोत्रं भक्तजनेद्यं भवभीति,—

ध्वान्तार्કાभं भगवन्पार्दायमिदं यः ।

विष्णोर्લોકं पठति शृणोति व्रજति शो,

ज्ञानं शेषं स्यात्मनि चाप्नोति मनुष्य ॥ ૪૪ ॥

હરિધીમન્પરમહંસપરિવ્રાજકાચાર્યધીમલ્લુકરાચાર્યવિચિત્તં
હરિમીડેસ્તોત્ર સંપૂર્ણમ્ ॥ ૬ ॥

ભક્તજનેને સ્તુતિ કરવાયોગ્ય, સંસારના ભયરૂપ અંધારાને સૂર્યસ્માન, ને પરમાત્માના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરનાર, આ સ્તોત્રને જે મનુષ્ય આ પ્રમાણે બોલે છે, વા સાંભળે છે, તે મનુષ્ય વિષ્ણુના લોકને પામે છે, અથવા જ્ઞાતા, જ્ઞાન ને જ્ઞેય પોતાના આત્મામાં પામે છે.

નિરંતર આદરપૂર્વક દીર્ઘકાલ અભ્યાસ કર્યા વિના અધ્યાત્મિકાર થવાનો પ્રાપ્તિ સંભવ નથી, માટે એ અભ્યાસનુપયોગનું નિરૂપણ કરવા આચાર્યમહારાજ આ યોગનારાવકીનામનું રત્ન રચે છે તેના પ્રથમ શ્લોકમાં પોતાના સદ્ગુરુશ્રીને પ્રણામ કરવારૂપ મંત્રવાચન કરે છે —

વन्दે ગુરુણાં ચરણરવિન્દે, મન્દર્શિતસ્વાત્મસુખાવધોધે ।

નિઃશ્વેયસે માહુલિકાયમાને, સંસારહાલાહલમોહશામ્યૈ ॥ ૧ ॥

સંસારરૂપ હાલાહલવિષજેવા અવિવેકની નિવૃત્તિ થવામાટે મને જેમણે સ્વાત્મસુખના અનુભવનો ઉપદેશ કર્યો છે એવાં, કયાણરૂપ ને મંગલના રથાનરૂપ શ્રીગુરુનાં ચરણરવિંદમાં હું નમું છું.

પ્રતીત યતા નામરૂપાત્મક સંસારરૂપ હાલાહલવિષજેવા સ્વરૂપના અધ્યાનની આશરે નિવૃત્તિ થવામાટે જે શ્રીસદ્ગુરુનાં ચરણરવિંદોમાં મને સર્વ વિષયસુખોપી અત્યંત વિવેકશુ સ્વાત્મસુખનો અનુભવ થવાનો નિર્દેશ ને સરસ ઉપાય દેખાડ્યો છે એવાં, મોહસ્વરૂપ, અને સર્વ મગસોના રથાનરૂપ શ્રીસદ્ગુરુનાં તે ચરણરવિંદોમાં હું દીનમીત્ર પૂર્વક પ્રણામ કરું છું ગુરુનાં એમાં મનાયે બહુવચન ભણવું. ૐ ઉપેદયમા છે ૧.

સદાશિવોક્તાનિ સપાદલક્ષ્મણાયધાનાનિ વસન્તિ લોકૈઃ ।

નાદાનુસંધાનસમાધિમેકં, મન્યામહે ધન્યતમં લયાનામ્ ॥ ૨ ॥

શ્રીસદાશિવે કહેલાં સર્વા લાભ લયરૂપ ધ્યાનો લોકમાં ૦. તે સર્વ લયોમાથી એક નાદાનુસંધાનરૂપ સમાધિને અમે આદર આપીએ છીએ.

શ્રીઆદિનાથ મહેશ્વરે કહેલાં અક્ષરમાં મનને તપ કરવાના ઉપાયરૂપ સર્વ

વાયુસંહિત ચઢસવરૂપમાં એકાદ્ય ઘણું અભેદભાવ પામે છે. ૪.
જાલાન્ધરગોદ્ધરીયતમૂલચન્દ્રાન્, જલ્પગ્નિ કણ્ઠોદરવાયુમૂલે ।
વન્ધવ્યેડરિમન્ પરિચોવમાને, ચન્ધઃ કુતો દારણકાલપારી. ૬-૧૧

ભડધર, ઉડ્ડીયાન ને મૂલબંધ કમથી કંઠ, ઉદર ને
ગુદના મૂલમાં છે એમ યોગીઓ કહે છે. આ ત્રણ બંધનો
સારી રીતે અભ્યાસ થાય તો પછી ભયંકર કાલના પારો
વડે બંધ કયાથી ?

મસ્તકને સારી રીતે નખાવી દડપગીને ઝાળીના ઉપરના કાપમાં
અથવા રાખવારૂપ જલપદ્મ, નાભીને જરડાની કરોડમળી સારી રીતે
વિચરૂપ ઉડ્ડીયાનરૂપ, અને ગુદને સારી રીતે સરોવરરૂપ મૂલબંધ
કમથી કંઠમાં, ઉદરમાં ને ગુદના નળમાં છે એમ યોગીઓ કહે છે.
આ ત્રણ બંધનો સારી રીતે અભ્યાસ કરી ને તેને સિદ્ધ કરે તો
જગી દીને કાલકર સામન્ય કાલના મનુનારેવના — પારોવડે તે મનુને
બંધન કયાંથી થાય ? નજ થાય ૫

उदयानजालन्धरमूलचन्द्रादिप्रतिदिनायामुत्पादनायाम् ।

अथकुमुदमयानप्रविधानमुपुष्पां गमागमो मुञ्चति वन्धनात् ॥૧૧

ઉડ્ડીયાન, ભડધર ને મૂલબંધવડે કુંડલિનીને ભડધર
કરવાથી અતર્ક્યબળાવડે ગુપ્તભામા પ્રવેશ કરવાથી વાયુ
જનું અવયુ ત્યજી દે છે

૬-૧૧ રહોરૂપા ઉડ્ડીયાન, ભડધર ને મૂલબંધવડે નવની નીં
કરેલા મર્મા મૂલથી પ્રવિત્તિને જનના કમથી તે કુંડલિની પ્રજાગત
કદિત જનનુપ થત ગુપ્તભા પ્રવેશ કરે છે તેથી પ્રજાનુ નિર્ગમન
જનનુ નિર્ગમન ને જનનુ નિર્ગમન થાય છે ૫

उदयानजालन्धरमूलचन्द्रादिप्रतिदिनायामुत्पादनायाम् ।

अथकुमुदमयानप्रविधानमुपुष्पां गमागमो मुञ्चति वन्धनात् ॥ ૧૧

નેજે શ્વાસોચ્છવાસની તથા મનની ગતિને સારી રીતે રોકી છે તે કેવલકુંભકની (પૂરકરેચકરહિત કુંભકની) શોભા મનેહર પ્રતીત થાય છે. ૯.

સહસ્રશઃ સન્તિ હૃડેષુ કુમ્ભા, સંમાધ્યતે કેવલકુમ્ભા एव ।
કુમ્ભોત્તમે યત્ર તુ ચેત્ત્વરે, પ્રાણસ્ય ન પ્રાઠતર્વેદ્યુત્તમૈ ॥૧૦॥

હૃડયોગમાં હૃત્તરો પ્રકારના કુંભક છે, તેમાં કેવલકુંભકના આદર આપવાયોગ્ય ગણાય છે. જે ઉત્તમ કુંભકમાં પ્રાણના પ્રાકૃતવૈકૃતનામના રેચકપૂરક થતા નથી.

હૃડયોગના મંથોમાં સૂર્યમેદનાદિ યજ્ઞ પ્રકારના કુંભો કલા છે. તેમાં ચિત્ત તથા પ્રાણને અનાયાસે સુસ્થિત કરનાર કેવલકુંભકનેજ મધ્ય યોગીએ આદર આપવાયોગ્ય મને છે, જે કેવલનામના ઉત્તમ કુંભકમાં શ્વાસોચ્છવાસરો થતા સ્વાભાવિક પૂરકરેચક તથા ચોમશ્ચેર્ષકરેષા પ્રાપ્તરો પૂરકરેચક કરવારૂપ વૈકૃતપૂરકરેચક પણ થતા નથી ૧૦.

ત્રિકૃટનામિ તિમિરેદ્યુત્તરે ને, રત્નમંગલે કેવલકુમ્ભા एव ।
પ્રાજાનિયો માનુશશાંજનાદયો, વિદ્યાયત્ત્વો વિલયં પ્રયાતિ ॥૧૧॥

ત્રિકૃટનામના માયાથી રહિત અંતરાકાશમાં પ્રાણરો કાય ને કેવલકુંભક છે પ્રાણરૂપ વાયુ સૂર્યનાદી તથા ચંદ્રનાદીનો ત્યાગ કરી શીઘ્ર વિલીન થાય છે

ત્રિગુણી અંતર ત્રિ કુંભના અજાનના અભાવવાળા અંતરાકાશમાં પ્રાણરૂપ સુસ્થિત થવ છે, એજ કેવલકુંભક છે. આ કેવલ કુંભકમાં પ્રાણરૂપ વાયુ સૂર્યનાદી તથા ચંદ્રનાદીનો ત્યાગ કરીને શીઘ્ર લીન થઈ વિલીન થાય છે. ૧૧

પ્રત્યક્ષત કેવલકુમ્ભકેન, પ્રમુક્તવૃણ્ણયુત્તમુત્તરોઽયઃ ।

પ્રાણ પ્રતીર્ચનયોગેન મન, વિલીયતે વિષ્ણુપદે મનો મે ॥૧૨॥

જીવના વાસ્તવિક સ્વરૂપના અને જીવના અમેદનો મંદ્યવિપરીત-
રહિત દઃ અનુભવ થાય તો પછી નેવને કેાઈ પણ સુદૃઢ ભદ્રમાં સ્થિર
કરવારૂપ વાટકતી, ગિનને બદ્ધમાં એકાગ્ર કરવાની, દેશની તથા સમ-
યની અનુકૂળતાની, પ્રાજ્ઞવાયુના નિરોધની, કે બદ્ધમાં ધારણાવાનાદિ
કરવાનો પરિશ્રમ કરવાની યોગીને વેશ પણ અમળ્ય નથી. ૧૪.
અરોપદર્યોર્જિતદગ્ધયાનામવસ્થિનાનામિદ રાજયોગે ।

ન જાગરો નાસ્તિ સુગુપ્તિભાવો, ન જીવિતં નો મરણં ન ચિત્તમ્ ૧૫
સમગ્ર દશ્યરહિત દ્રશાના દઃ અનુભવરૂપ આ રા-
જયોગમાં સ્થિત થયેલાને જાગૃત નથી, સુષુપ્તિનો ભાવ નથી,
જીવિત નથી, મરણ નથી, ને ચિત્ત નથી.

ઈન્દ્રિયો તથા અંતઃકરણી પ્રતીત મતઃ જથા દશ્યથી અત્યંત-
રહિત દ્રષ્ટારૂપ આત્માના દઃ અનુભવરૂપ આ રાજયોગમાં સુરિશ્વર
થયેલા મદાપુરુષોને અત કરણની જાગૃત્વરથા નથી, સુષુપ્તિદસાને
ભાવ નથી, લોડોના જેવું જીવિત નથી, લોકપ્રસિદ્ધ મરણ નથી, અને
અંત કરણ પણ નથી. ૧૫.

અહંમત્વાદિ વિહાય સર્વ, શ્રીરાજયોગે સ્થિતમાનસાનાં ।
ન દૃષ્ટિતા નાસ્તિ ચ દશ્યભાવઃ, સા જૃમ્મતે કેવલસંવિદેય ॥૧૬॥

અહંતામમતાદિ સર્વનો પરિન્યાગ કરીને શ્રીરાજયોગમાં
જેમનાં મન સ્થિર થયા છે તેમને દૃષ્ટિપાતું નથી, અને દશ્ય-
ભાવ નથી, તે કેવલ સ્પુરણરૂપેજ નિહાસે છે.

દેહાદિમાં અધના ને દેહાદિના સંબધવાળા પ્રાણિપદાર્થમાં મમતા
આદિ સર્વ બધનેનો પરિત્યાગ કરીને અંતરાત્માથી અભિન્ન બદ્ધમાં
જેમનાં પવિત્ર ને સુદૃઢ અત કરણો સુરિશ્વર થયાં છે એવા મદાપુરુષોને
દૃષ્ટિપાતની સાથે અમેદ નથી, તેમજ દશ્યની સાથે પણ તેમને અમેદ

૨.૧ નથી તે કેવલ નિરૂપિત તત્ત્વ પેઠે મો.૩ ૭ ૧૨

મેંચે ધર્મોન્મેશનિરૂપણે વાચ્યેનાં વર્તિતંચર ।

મનમ્ મંજુશયિકરણમ્ મનોન્મત્તો ત્વા મયિ મનિવત્તામ ॥ ૧૩ ॥

જેવી રીતે ઉન્મેશનિરૂપણે નેત્ર, ને જેવી રીતે
દેશકપૂરકરૂપિત પ્રાણવાયુ છે. તેવી રીતે મનરૂપવિકરૂપ-રૂપિત
મનોન્મત્તો છે. તે મનોન્મત્તી મારી મમીપમા આવે.

જેવી રીતે વિષાવા તથા વાચાવા રૂપિત નિરૂપણે નેત્ર ૧ ૩ ૧૨
રૂપે છે, ને જેવી રીતે દેશક તથા પૂરક રૂપિત નેત્ર ૧ ૩ ૧૨,
વેશકપૂરકરૂપિત રૂપે છે. તેવી રીતે સદૃશ તથા વિષાવા રૂપ મન
રૂપિત મનોન્મત્તી રૂપે છે. તે મનોન્મત્તી રૂપ મને પ્રાપ્ત થાય. ૧

નિર્મેદ્રિયાણાં ચિરનિરૂપણે મજામજાહે શમિતે સમરંતે ।

નિશાતરીપાયુતનિઘ્રાણો મનોન્મત્તો ત્વા મયિ મંજિવત્તામ ૧૮

ચિત્ત તથા ઉદ્રિયોને લાગે સમય નિમિત્ત થવાની
આસનો સમસ્ત પ્રવાહ ગત થયે વાયુવિનાના હીવાના જે ।
ઉપરવરૂપિત ને નિર્લક્ષ્ય અમ થાય તે મનોન્મત્તી છે ને
મારી સમીપમાં આવે.

અનુદરશુ તથા પ્રેરણા ઉદ્રિયોને લાગે સમય વ્યવસ્થિત નિર્લક્ષ્ય
થવાની આમિન્દ્રિયાસનો સમય વેગ કાત થયે મનિવાગા વાયુવિનાના
સ્થાનમાં રહેલા હીવાના જેવું ઉપરવરૂપિત ને તિથર કરીર થય તે
મનોન્મત્તી રૂપ છે. તે મનોન્મત્તી રૂપ મને પ્રાપ્ત થાય. ૧૮

કામન્યવસ્થાધિગમાય વિદ્યનુશયમેકં તથ નિર્દિશામ ।

વદ્યાનુદાર્શનરશા પ્રવંચે, સંકલ્પમુન્મલ્લય સાવધાનઃ ॥ ૧૪ ॥

હું વિદ્યન્ ! ઉન્મત્તી રૂપાના લાભમાટે એક ઉપાય
અમે તને કહીએ છીએ. તું સાવધાન થઈને ઉદાસીન હિ-

વડે મંસારને જોતો હતો. મંકજપને મુક્તમદિન દૂર કરે

હે પંડિત ! જ-મની અજ્ઞાની પ્રાપ્તિમાટે અમે તને મુખ
ઉપાવ કદીથી છીએ ને તું પાવુ કર. તું સત્પાન ધર્મને નામપાત્ર
સર્વ જગત્ને રામદેવની રક્તિ દિવિધી જોતો હતો. તિયોમાં રેડે
રમણીવપજાની જુદાંને અજ્ઞાનમદિન દૂર કર. ૧૬.

પ્રમદા મંકજપવપજાનાં, સંછેદ્રમે મગ્નતમાગવાત ।

આલમ્બદનાવપધીયમાને, રાનેઃ રાનેઃ શાન્તિમુપૈતિ જેત ॥ ૨૦ ॥

બસાત્કારવડે સંકજપની પરંપરાઓને મારી રીતે ઉદ
વામાં સર્વદા સાવધાન ધર્મને આલંબન આદિ પટવાથી પીર
પીરે તેનું મન શાંતિ પામે છે.

તિવેકરેરાગરડે તિયોમાં રેડેવી રમણીવપજાની જુદાંના પ્રવાહો
સારી રીતે ક્ષીણ કરવામાં સર્વદા મનની અમનિચળો જે યોગી પેત
અનના આલંબનપ તિયોમાં મનનો વેગ અત્યંત પટાડી નાંખે છે તે
યોગીનું મન પીર પીર અદ્ધમાં મનની સ્થિરતાપ શાંતિને પામે છે. ૨૦.
નિશ્વાસલોપૈશ્વિષ્ટૈઃ શરીરેર્નેપ્રાંચલૈર્વજ્રનિમીલિતૈશ્ચ ।

આવિર્મવર્ત્તાહ મનસ્કમુદ્રામાલોકયામો મુનિપુંગવાનામ્ ॥ ૨૧ ॥

નિશ્વાસના લોપોવડે, અંગોને સારી રીતે ધારણ કર
વાવડે, ને નેત્રના ઉઠાઓનું મગ્નવું બંધ કરવાવડે, અહિં
શ્રેષ્ઠ મુનિઓને મનસ્કમુદ્રા આવિર્ભાવ પામે છે, જેને અમે
જોઈએ છીએ.

પ્રાસીઽશ્વાસના સારી રીતે નિરોધવડે, શરીરના અવયવો સારી
રીતે નિયમ કરવાવડે, અને નેત્રનો ઉપશો તથા નીચશો કામ
ન મળે એવી રીતે તેને સ્થિર કરવાવડે, આ જગતમાં શ્રેષ્ઠ મનની
પુરુષોને ચિત્તની એકામતાથી મુદા આવિર્ભાવ પામે છે, જેને અમે
સદગુરુ કૃપાથી અનુભવીએ છીએ. ૨૧.

અર્થે દિ શ્વેદા વદજા મનસાદર્શમમયે શિથિજાલમાનં ।
મનસાંશિ મનસાનુનિજાંશિ, મનસાંશિ મનસાંશિ ૧૨૨૩
અનમાંથી હું પાત્ર અને આશાપાત્ર શિથિલ થયે ને
પ્રાણવાયુની વૃત્તિથી રહિત મનની મનિ મનિના અવધિરૂપ
અવધિરૂપમાં જાય છે. આજ આત્માની સદ્બલવસ્થા છે

અનમાંથી હું પાત્ર ને મનપાત્ર ને, મનપાત્ર ને તે શિથિલ
થે સે પ્રાણવાયુની મનસાંશિ મનસાંશિ ૧૨૨૩
અનમાંથી મનિના છેડાપ અવધિરૂપ અવધિરૂપ પ્રવેશ કરે
આજ આત્માની સ્વામિત્વ અવસ્થા શિથિલ વાતવિત્ત સ્વામિ ૧૨૨૩
નિવર્તનમાં મિત્રોદિવાળો, પ્રવર્તનમાં વામનમયોત્તે ।

અનમાંથી નિવૃત્ત થયેલા હું હૃદયોના બાહ્યવેગને
નિવૃત્ત કરનારી અને પરમાત્માની પ્રામિભક્તી પ્રવૃત્તિ
કરનારી કેવલજ્ઞાનસ્વરૂપ તે સદ્બલવસ્થાને ક્યારે પ્રાપ્ત થઈશો
આત્માથી મિત્ર સ્વામિત્વોદિવાળો નિવૃત્ત થયેલા હું આત્મા
હૃદયોના સ્વામિત્વોદિવાળો નિવૃત્ત કરનારી અને
પરમાત્માસ્વરૂપની કાંઈ અમેદાસ કરવાને પ્રવૃત્તિ કરનારી તથા અ-
વિદ્યા ને અવિદ્યા અર્થે રહિત કેવલજ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માની તે સ્વામિત્વ
સ્થાને ક્યારે પ્રાપ્ત થઈશો ૧૨૩

પ્રત્યક્ષમશોનિશ્ચયેન મુક્તિ, પ્રત્યક્ષમશોનિશ્ચયેન મુક્તિ ૧૨૨૩
પ્રાદુર્ભાવેન કાવિ ન જાણવો નિશ્ચય, પ્રત્યક્ષ મુક્તિ પ્રવાલિ ૧૨૨૩
અંતરાત્માના અતિશય વિચારવડે અને પુરુષોના
પૂર્વના મંથાદિ દ્વર થયે સતે કદીપણ અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રા તે-
અને પ્રાપ્ત થવી નથી, અને મુખ્ય પ્રત્યક્ષ વિચાર પામે છે.

વાયુ પ્રહરંધમાં પ્રવેશ કરવાથી પર્વતમાંથી ઝરણા ઝરણાએવો શબ્દ યાય છે, તે શ્રવણાતીત નાદને સાંભળે છે તેને મુક્તિ યાય છે, તેમાં સંશય નથી.

પ્રાણવાયુ પ્રહરંધમાં મુસ્થિર થયે સને યોગીને પર્વતમાંથી વહેતા ઝરણાના જેવો અગાજ સાંભળવામાં આવે છે. તે શ્રવણાતીત એટલે લોકિકજનોને પોતાના કાનથી સાંભળવામાં ન આવે એવા અલૌકિક નાદને જે યોગી સાંભળે છે તે યોગી કેવલ્યમેક્ષને પામે છે, તેમાં સંશય નથી. ઇં અનુષ્ટુપ્ છે. ૨૬.

એ પ્રમાણે પ્રહરવિદ્યાવાળા પરમહંસો ને પરિવાજકોના આચાર્ય શ્રીશંકરાચાર્યજીએ રચેલા યોગતારાવલ્લીનામના સ્તોત્રરૂપ સાતમા રત્નની ભાવાર્થદીપિકાનામની ગુજરાતી-બાબાનો ટીકા પૂરી થઈ. ૭.

—:૦:—

॥ ૐ ॥

॥ શ્રીઆત્મવોધ ॥

ભાવાર્થદીપિકાટીકાસહિત.

મંગલાચરણ ને ટીકાની પ્રતિજ્ઞા.
રાહુરો.

પ્રહરંધનું ધ્યાન પરી, વંદી સદ્ગુરુ-પાય;

આત્મત્રોષની આ ટીકા, શુદ્ધરંગિરા લખાય. ૧

અદ્યત્તરૂપનું વચન જાન થયા વિના મનુષ્યને મેક્ષસાધન થયે નથી. મારે આપના વચન સ્વરૂપને ગજાવવા આચાર્યસત્તાને આ

કરજીના મત્તચિક્ષાપદોપની નિગતિદ્વારા મોક્ષમાં દેગમૂત થાય છે. એ જન્મે મોક્ષનાં સાક્ષાત્ સાધન નથી, પણ જ્ઞાન તો મોક્ષનું સાક્ષાત્ મુખ્ય સાધન છે. રસીયો, સાકડાં અને અન્ય રસીહ્માં સાધન નિવશન દ્વારા તોપણ અગ્નિવિના જેમ રમોછ કરી રાકાલી નથી, તેમ જ્ઞાનવિના મોક્ષ થતો નથી. “ જ્ઞાનાદેય તુ કેવલયઃ ॥ ” (પુરુષને જ્ઞાનથી કેવલ જીવો સખ થાય છે,) “ પ્રવેત જ્ઞાનાગ્નિ મુક્તિઃ ॥ ” (જ્ઞાનવિના મોક્ષાગમ થતો નથી,) હવેાદિ શ્રુતિથી પણ જ્ઞાનથીજ મોક્ષની શ્રદ્ધા રહે છે. ૨.

કર્મરો મોક્ષ થવાનો નમ્રાય છે. તો પછી મોક્ષને મરો જ્ઞાન મેળવવાની યી અવશ્ય છે. એમ નમ્ર થાય તો તેના સમાધાનમાં રહે છે —

અવિરોધિતયા કર્મ. નાવિયો વિનિવર્તયેન્ ।

વિચારવિયો નિહમ્ભેય નેત્રસ્તિમિગ્મંભયન્ ॥ ૩ ॥

અવિરોધીપણાવટે કર્મ અવિધાને દૂર કરે નહિ, તેજ જેમ અંધકાળના નમૂદને દૂર કરે છે, તેમ વિદ્યા અવિધાને દૂરે છે.

જે શ્રોતેજન વિરોધી દ્વારા તે પાપાના વિરોધીને દૂરે છે. કર્મ અવિધાના નમૂદને દૂર કરે તે અવિધાનું વિરોધી નથી, તેથી કર્મ અવિધાની નિર્ભય કરી તક નહ જમ પ્રકાશ અધારાનો વિરોધી છે. તેથી તે જગત અધારાનું રૂ હો છે. તેમ જ્ઞાન અધારાનું મરિચિકા વિરોધી રૂ રમત અવિધાને દૂર હો છે એમ કહી સમજ નથી. ૩

જિહ્વા દવામનુ અગ્નિની મજાલી સમી અધારાનું કર્મરો નહિ. તેથી દવામનુ અધારાના નવરો મોક્ષ પશુન સમર્થ, કદી નહિ થાય તે દેવ સમપાત્ર રહે છે —

પરિચિહ્ન્ય રૂપાકાનાસપ્તાદં મતિ કંચન્ ।

સ્વયં પ્રકાશતે જ્ઞાત્મા, મેષાપાર્યંદગુમાનિય ॥ ૪ ॥

અજ્ઞાનથી પરિચિહ્ન્યજેવો જણાય છે. તેનો નાશ થવાથી કેવલ આત્મા પોતે પ્રકાશે છે. વાદગાઓ દૂર થવાથી સૂર્યની જેડે.

મિત્ર મિત્ર કરીરામાં એકજ આત્મા આપી રહેલો છે એવું જાન ન દેવાથી કરીરકરીરમિત્ર જુદો જુદો આત્મા છે એવું જાન થાય છે. એવા ભાતિજ્ઞાનથી આપક અને આવનારી આત્મા પારિ-જ્ઞાન જેવો અને વિનાશીજેવો પ્રતીત થાય છે. એ અજ્ઞાનનો નાશ થવાથી પ્રસિદ્ધ આત્મા માથા ને માથાના કાર્યોથી રહિત પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપથી પ્રકાશે છે. જેમ વાદગાઓ દૂર થવાથી સૂર્ય પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપથી પ્રકાશે છે, તેમ અજ્ઞાન દૂર થવાથી આત્મા પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપે પ્રકાશે છે. આવી રીતે જીવના સ્વરૂપનો શક્યથી અમેદ દેવાથી જીવ જાણના અમેદના જ્ઞાનથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ હંમવે છે. ૪

અજ્ઞાનનો નાશ થવાથી એક આત્માજ પ્રાપ્તી છે એમ તમે કહેો છો તે યોગ્ય નથી, કમઃ તે વેદા અજ્ઞાનને નાશ કરનારું જનિજ્ઞાન અને આત્મા એમ બે વસ્તુ રહેવાથી હંત રહે છે, એમો અજ્ઞાન રહેતો નથી, એમ શંકા થાય તો તેના સમાધાનમાં કહે છે.—

અજ્ઞાનકન્તુરં ક્ષિંત્વં, જ્ઞાનાન્યાસાદિનિર્મલમ્ ।

જન્યા જ્ઞાનં સ્વયં મદ્યેષ્ટલં કનકરેણુવન્ ॥ ૫ ॥

અજ્ઞાનથી મહિન થયેલા જીવને જ્ઞાનાન્યાસથી અત્યંત નિર્મલ કરીને જ્ઞાન પોતે નિવૃત્ત થાય છે. જ્વલમાં કવચની બૂટીની જેડે.

અજ્ઞાનપ આત્મરૂપી મહિનજેવા જણના જીવને અંતર્યામી

અભિન્ન પ્રાપ્તિના જ્ઞાનના દીર્ઘકાલ આદરપૂર્વક અભ્યાસથી અર્થન-
નિર્મલ કરીને અઘાતર થયેલી શક્તિરૂપ જ્ઞાન પણ અન્ય દરવની સાથે
બાધ પામી જાય છે. જેમ રૂઝા વસ્ત્રમાં નાખેલી નિર્મળીરૂઝની
બુડી જલમાં રહેલા મેસને નીચે બેસારીને પોતે પણ નીચે બેસી
જાય છે, તેમ અઘાતરૂપિ અન્ય દરવનો બાધ કરીને પોતે પણ બાધ
પામી જાય છે. ૫.

પ્રતીત થતા સંસારને મિથ્યા કહેવો એ પ્રત્યક્ષપ્રમાણથી વિરદ
હિ એમ સંકા થાય તો તેના સમાધાનમાં કહે છે:—

સંસારઃ સ્વપ્નતુલ્યો હિ, રાગદ્વેષાદિસંકુલઃ ।

સ્વકાલે સત્યવદ્ભાતિ, પ્રલોધેઽસત્યવદ્ભવેત્ ॥ ૬ ॥

રાગદ્વેષાદિથી બરપૂર સંસાર સ્વપ્નમમાનજ છે, તે
પોતાના સમયમાં સત્યના જેવો દેખાય છે, ને જ્ઞાનના સમ-
યમાં અસત્યજેવો થાય છે.

રાગદ્વેષાદિ દેવોથી બરેસા આ નામરૂપક્રિયાત્મક સંસાર દિન-
નેની દૃષ્ટિએ રૂપનુરૂપ છે. ને સંસાર અજ્ઞાનકાળમાં અજ્ઞાતીયને
સત્યના જેવો પ્રતીત થાય છે, પણ જ્ઞાનકાળમાં જ્ઞાતીયને અમત્ય
જેવો પ્રતીત થાય છે. ૬.

આ સમજનું મિથ્યાપણુ જીન દર્શનારે કહે છે.—

તાવન્સત્યં જગદ્ભાતિ, યુત્તિકાન્તરજનં વપા ।

યાવદ્ર જાગરને પ્રજ્ઞ, નર્સેષિષ્ટાન્તરજનમ્ ॥ ૭ ॥

જેમ બ્યાંમુધી હીપનું જ્ઞાન થનું નથી ત્યાંમુધી
રૂનું દેખાય છે, તેમ બ્યાંમુધી મર્વતા અધિષ્ઠાનરૂપ જીવ
જગદ્ભાતિમાં આવનું નથી ત્યાંમુધી જગત્ સંવરેનું
જાય છે.

તેથી રીતે વ્યવસ્થા કરીપતે જોઈએ. આકાર અને તેના
વિશેષ લક્ષણો, જેમ પ્રતીત થતો નથી ત્યારથી ૧૩ નેમ' પ્રતીત
પાપી પ્રતીત થાય છે, તેથી રીતે વ્યવસ્થા કરી ૧૪ નેમ' આપા
૫ આદિની જગ્યા ૨૫ નેમ' જગ્યામાં આવતું નથી. ત્યારથી મિત્ર
૧૫ પછી સત્તાપી પ્રતીત થાય છે.

આ જગ્યાના સર્વપદાર્થો જગ્યામાં જોવા છે કેમ બીજી
નેમ' કહેવાય છે:—

તદિદાગમ્યનુકૂળે, તિથ્યે વિષ્ણો પ્રજાવિતા ।
સ્વતર્થો વિવિધા સર્વા દાટકે કટકાદિયત્ ॥ ૮ ॥
સચ્ચિત્સ્વરૂપ, અદુર્યુત, નિત્ય ને વ્યાપકમાં વિવિધ
સર્વ વ્યક્તિઓ કથાપાયેલી છે, માતામાં કહા આદિની પેઠે
જેમ સીતમાં કહા, નેમ' ને મુકુટાદિ નાનાપ્રકારના પદોજા કથા
માં છે, તેમ ત્રિશક્તિમાં, જ્ઞાનભૂષ, સર્વમાં પરાચરને ક્ષેત્ર,
૧૫ અને રેણુ, કામ ને વાતના પરિક્ષેપથી રહિત જગ્યામાં આ
સર્વ નાનાપ્રકારના નામ, ૩૫ અને દિશામાં અઠાનવડે કથાપાયેલ છે ૮
પૂર્વોક્ત અર્થને વિશેષ ૯૬ કરે છે —

યથાકારો હરીકેશો, જાતોપાધિગતો વિભુઃ ।
તદેદાદિચક્રાતિ, તગ્રાદો સતિ કેશવ ॥ ૯ ॥
જેમ ભિન્ન ભિન્ન ઉપાધિમાં રહેલો વ્યાપક આકાર
ઉપાધિના બેઠથી બેઠ પામેલાજેવો જણાય છે, અને ઉપા
ધેનો નાશ થવાથી છોડલો આકાર રહે છે, તેમ આત્મા પણ
તેથી રીતે થોડા ને મા' આદિ ભિન્ન ભિન્ન ઉપાધિમાં રહેલો
વ્યાપક આકાર તે તે ઉપાધિના બેઠથી બેઠ પામેલાજેવો જણાય
, અને પરંતુ તથા મા' આદિ ઉપાધિઓનો નાશ થવાથી છોડેલો મહા

પંચીકૃત ક્ષિત્તિ ક્ષિત્તિમાત્રમા બળતે રમ્ય ધર્મેષા પ્રાંચ્યાદિ પાંચ
મહાનુભાંધી ઉત્પત્ત ધર્મેષુ, ઇત્યા પ્રાંચ્યાદિ રમ્યેષુ. ઇત્યને પાંચાત્ર
મહાનુભાંધી સમુદાય ભોગવવાનું સ્થાન તે રમ્યચરીર કહેવાય
રમ્યમહાનુભાંધી તે ઉપજે છે, મ.૭ નેને રમ્યચરીર કહેવું છે. ૧૧

દ્વે સુદમચરીરુ રમ્ય કહે છે:—

પંચપ્રાણમનોબુદ્ધિદરોદ્રિવસમશ્વિતમ્ ।

ધર્પચીકૃતમૂતોયે, સુદમાતે ભોગમાધનમ્ ॥ ૧૨ ॥

દશ ઇન્દ્રિયોમદિત પાંચ પ્રાણ મન તથા બુદ્ધિરૂપ.
અર્પચીકૃતમૂતોમાંધી ઉત્પત્ત ધર્મેષુ, ને ભોગમા સાધનકર
સુદમચરીર કહેવાય છે.

ક્રોધ, રાગ, મેઘ, શિદ્ધિ, નાશિંગ, વાણી, દાય. પત, ઉપાધ
ને મુદ્ધ ક્ષિ રમ્ય દિધે; પ્રાણ, અપાન, જ્વાન, સમાન અને ઉદાન
આ પાંચ પ્રાણ. સંકલ્પવિકલ્પરૂપ મન અને નિમારૂપ બુદ્ધિ, ક્ષિ સત્ત્વ
તત્ત્વરૂપ, અપચીકૃત ક્ષિત્તિ નદિ મળેલાં સુદમ પાંચ મહાનુભાંધી
ઉત્પત્ત ધર્મેષુ, મુખ્ય પ્રાંચ ભોગમા સાધનરૂપ ઇત્યું સુદમચરીર
આ સુદમચરીરને ક્ષિત્તિચરીર પણ કહેવામા આવે છે સુદમનને
મંધી ઉપત્ત ધર્મેષુ દોષાથી અને સુદમચરીર કહેવામા આવે છે ૧૨

દ્વે કારણચરીરુ રમ્ય તથા જને ચરીરથી આત્માની નિમાર.
કહે છે.—

મનાદવિધાનિર્વાહ્યા, વાગ્જોવાધિરૂપતે ।

ઉપાધિજિત્યાદશમાત્રાતમયપાર્યેન્ ॥ ૧૩ ॥

અનાદિ અને અનિર્વાચનીય અવિધા કારણરૂપ ઉપાધિ
કહેવાય છે. ત્રણ ઉપાધિથી નિત્ર આત્માનો નિર્વાહ કરે.

અવિધાનું કારણ કારણ માનીએ તો તેમાં મજા રહેશે આવે,

એટલામાટે અવિદ્યાને અનાદિ સ્વીકારવામાં આવે છે. મન્ય અને અસત્યથી શિત્ત એટલે વર્તમાનકાલમાં પ્રતીત થાય અને ઉત્તરકાલમાં બાંધ પામવાને યોગ્ય હોય તે અનિર્વચનીય કહેવાય છે. અનાદિ અને અનિર્વચનીય અવિદ્યાને આંશ શુભની કારણરૂપ કૃપાધિ અથવા કારણ-સગીર કહેવાય છે. આ સરીર સ્પર્શ અને સૂક્ષ્મસરીરના હેતુરૂપ હોવાથી કારણસરીર કહેવાય છે. આ ત્રણ સરીરરૂપ ત્રણ ઉપાધિથી પોતાને અનુભા શિત્ત છે એમ પોતાના આત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય મુખ્યત્વે ૩૧૩ આ મા અન્નમયાદિ પાંચ કોશરૂપ નથી એમ જણાવે છે:—

પંચકોશાદિયોગેન, તત્તન્મયઃ इव स्थितः ।

શુદ્ધાત્મા મીલ્યમાદિયોગેન સ્ફટિકો યથા ॥ ૧૪ ॥

જેમ નીલવસ્ત્રાદિના યોગવડે સ્ફટિક નીલા રંગનો પ્રતીત થાય છે, તેમ પાંચ કોશાદિના યોગવડે શુદ્ધ આત્મા તેના તેના જેવો પ્રતીત થાય છે.

જેમ આસમાતી, સત્ત્વ અને પીંગા વચ્ચેના તથા જીવ પદાર્થોના વચ્ચે દેહના રંગનો સ્ફટિક તેવા તેવા રંગનો પ્રતીત થાય છે, તેમ અન્નમય, પ્રજુમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય અને અનામય એ ૫ કોશો અથવા સ્પર્શ, સ્પર્શ અને કારણસરીરના સંબંધવડે તે સર્વના સંબંધો દ્વિત આત્મા ને તે રીતે અથવા તે તે સરીરના જેવો આત્મી મન્ય અને જણાય છે ૧૪.

ચિત્તેડા ૧૦૧ પૂજ્યારે પાંચ કોશોથી આત્માના શિત્તપણને નિર્ણય કરવો એટલે એમ કહે છે —

શુદ્ધસ્ફુર્તિરિતિ ચેદૈર્વૃક્તઃ સુખયાવગતતઃ ।

આત્માવર્તિતરં શુદ્ધં, ચિત્તિચ્છાત્મકુલં યથા ॥ ૧૫ ॥

જેમ દેહતરો અદિ હાંકણાથી મુખ્ય નંદુરને ખાંડીને

પૃથક્ કરે છે, તેમ શરીરરૂપ ટાંકણોથી યુક્ત આત્માને યુક્તિવટો જિત્ત અને શુદ્ધરૂપ નહીં કરે.

જેમ રમુષોત્તરારૂપ અને સદમ્બોત્તરારૂપ આવરણરૂપે યુક્ત બેાખા ધારૂપ રિષિનિમાં દોષ તેને ચોખ્ખી રીતે ખાડવાથી જ્ઞાનરંજિતો જુદા થાડી શુદ્ધ બેાખાને પૃથક્ કરવામાં આવે છે, તેમ ત્રણ શરીરારૂપ અથવા પાંચ શરીરારૂપ આવરણોથી યુક્ત આત્માને કાર્મિક યુક્તિવટો ને શરીરોથી અથવા શરીરોથી જિત્ત ને તે કર્મની અતર રહેલ શુદ્ધરૂપે જાણી કરે. રમુષશરીર અનમમ્બોત્તરારૂપ છે, સદમ્બશરીર પ્રાનુમય, મનોમય અને વિજ્ઞાનમય એ ત્રણ શરીરારૂપ છે, અને કારણશરીર અનંદમ્બોત્તરારૂપ છે. ત્રણ શરીરોથી આત્માના પૃથક્પણનો નિશ્ચય જિત્તની યુક્તિવટો થાય છે—સ્વમાતરથામાં રમુષરહેતુ જ્ઞાન થતુ નથી, અને હું હું એમ આત્માનું જ્ઞાન થાય છે, સુખાનિઅવસ્થામાં રમુષ અને સદમ્બશરીર પ્રતીત થતાં નથી, પણ હું હું એમ આત્માનું સદમ્બજ્ઞાન તે વેદા દોષ છે, અને દુરીયાવસ્થામાં પુરોક્ત ત્રણે શરીરોનું જ્ઞાન રહેતું નથી, પણ એક નિરાવરણ આત્માનું જ્ઞાન રહે છે એવી રીતે વિચારી જ્ઞેતાં ત્રણ શરીરોથી આત્મા જિત્ત છે એમ નિશ્ચય થાય છે. વળી ત્રણે શરીરો દરમ અને જડ દોષોથી અને આત્મા દ્રશ્ય અને ક્ષેત્રજ દોષોથી એ ત્રણે શરીરોથી જિત્ત છે એવો નિશ્ચય થઈ શકે છે. ૧૫.

આત્મા કર્વંઆપક છતાં કર્વંત્ર ઇમ પ્રતીત થતો નથી એમ જ્ઞેતા થાય તો તેના સમાધાનમાં કહે છે —

સદા સર્વેગતોઽપ્યાત્મા, ન સર્ધગ્રાયમાસને ।

યુક્તાયેવાયમાસેત, દવચ્છેતુ પ્રતિવિવચન ॥ ૧૬ ॥

આત્મા સર્વદા સર્વંઆપક છતાં પણ સર્વત્ર પ્રતીત

યતો નથી, પણ બુદ્ધિમાંજ પ્રતીત થાય છે, સ્વચ્છ પદાર્થોમાં પ્રતિબિંબની પેઠે.

સમિચ્છાનંદપન આત્મા સર્વદા સર્વવ્યાપક છતાં પણ સર્વજ્ઞેદસે રાજસતામસ પદાર્થોમાં તેની સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થઈ શકતી નથી, પણ રાગદ્વેષાદિ દોષથી રહિત, પરિવ્રત ને એકાગ્ર બુદ્ધિમાંજ તે પ્રતીત થાય છે. જેમ કાચ આદિ સ્વચ્છ પદાર્થોમાં ચૂર્ચાદિનું પ્રતિબિંબ પડે છે, પણ તાવડી આદિ અચ્છિનપદાર્થોમાં તેનું પ્રતિબિંબ પડી શકતું નથી તેમ ૧૬.

આત્મા સરીરાદિમાં રહ્યા છતાં પણ તેનાથી ભિન્ન છે એ અર્થને દર્શાવ આપીને સમજાવે છે:—

देहेंद्रियमनोबुद्धिप्रवृत्तिभ्यो विलक्षणम् ।

तद्वृत्तिसાક્ષિણં વિદ્યાદાત્માનં રાજયત્સદા ॥ ૧૭ ॥

શરીર, ઇન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ અને પ્રવૃત્તિથી વિલક્ષણ ને તેની વૃત્તિના સાક્ષી આત્માને સર્વદા જાણે, રાજની પેઠે.

જેમ પોતાની સજામાં બેઠેલા રાજા તે સજામાં બેઠેલા અને અનુબોધી વિલક્ષણ અને તેમના સાક્ષી હોઇને તેમનાથી ભિન્ન છે તેમ આત્મા પણ સ્પૃશ્યશરીર, દશ ઇન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ અને એ સર્વના કારણરૂપ પ્રવૃત્તિ, એ બધાથી વિપરીતસ્વરૂપવાળો, અને તે બધાની વૃત્તિઓનો સાક્ષી છે એમ નક્કી કરે. સરીરાદિ જડ, દૃશ્ય ને પરિણામી છે, અને આત્મા તેનાથી વિપરીતસ્વભાવવાળો એટલે એનું દ્રષ્ટા ને અપરિણામી છે. વળી આત્મા સ્પૃશ્યશરીરની બાહ્યાદિ અવસ્થાને યાનેન્દ્રિયોની વૃત્તિઓને, કર્મેન્દ્રિયોની ક્રિયાને, મનની સંકલ્પવિકલ્પરૂપ વૃત્તિને શુદ્ધિની નિમગ્નરૂપ વૃત્તિને, અને પ્રવૃત્તિરૂપ ગુણોના ધર્મોનો સાક્ષી છે. ૧૭.

ઇન્દ્રિયોની ક્રિયાથી આત્મા ક્રિયા કરતો હોય એવી ભ્રાંતિ થાય

દેહાદિના ધર્મો આત્મામાં પ્રતીત થવાથી આત્મા વિગતી પ્રતીત થાય છે એમ મંત્ર થાય તેા તેના સમાપાનમાં કહે છે —

દેહદ્રિયગુણાભ્યર્માગ્યમગ્નેઃ સચિદાગ્નિનિ ।

અગ્નિદ્યૈત્યગ્નિર્મગ્નેઃ, ગગને નીલિમાદિયન્ ॥ ૨૦ ॥

જેમ અવિવેકવટે આકાશમાં આગમાનીપણું અદિ પ્રતીત થાય છે, તેમ શરીર અને ઇન્દ્રિયોના ધર્મોને અને કર્મોને નિર્મલ, મદૂષ ને ચિદૂષ આત્મામાં અવિવેકવટે કહે છે.

જેમ અવિવેકો મનુષ્ય આકાશના રસરૂપને નદિગલ્ફવાળી તે આકાશમાં આસમાની અને રાતા હલ્વાદિ ગોના આરોપ કરે છે, તેમ શાસ્ત્રે સ્ફારણીત મનુષ્ય શરીરની અવસ્થા અને રસાદિ ધર્મોના, અને દેહ કર્મોના, તેમજ દેહ ઇન્દ્રિયોના ધર્મોના, અને તેમનાં કર્મોના, અવિવેકરૂપ મનુષ્યી રહિત, ત્રેગ કાલમા રહેનાર, અને સર્વદા પ્રાણરૂપા વગળા આત્મામાં અજ્ઞાનરૂડે આરોપ કરે છે. શાસ્ત્રદષ્ટિએ વિચારીએ તો આત્મામાં દેહાદિના ધર્મોના નથ પણ નથી. ૨૦.

મનના કર્તાપણુ હલ્વાદિ ધર્મો અજ્ઞાનથી આત્મામાં આરોપાય છે એમ દર્શાવે આપીને સમજાવે છે —

અજ્ઞાનાન્માતસોપાધેઃ, કર્તૃત્વાદીનિ ચાત્મનિ ।

ફલ્યંતેડમ્યુગને ચન્દ્રે, ચલનાદિર્યથામસઃ ॥ ૨૧ ॥

જેમ જલના ચલનાદિ ધર્મો પાણીમાં પડેલા ચંદ્રના પ્રતિબિંબમાં કહે છે, તેમ અજ્ઞાનથી મનોરૂપ ઉપાધિના કર્તાપણુ આદિ ધર્મો આત્મામાં કહે છે.

જેમ મૂર્ખ મનુષ્ય પોતાના અજ્ઞાનથી જલના ચક્ત્ર તથા રસરૂપ ધર્મોને પાણીમાં પડેલા ચંદ્રના પ્રતિબિંબમાં કહે છે, તેમ અજ્ઞાન

ની મનુષ્યો પાનનાં આત્મથી કનોપત્તુ બોડવાપત્તુ, સુખ અને દુઃખદિ અંતઃકરણ ઉપાધિના ધર્મોને આત્મામાં કાપે છે ૨૧.

રાગદિ બુદ્ધિના ધર્મો છે, પણ આત્માના ધર્મો નથી, અર્થને પુતિનપૂરક સમજાવે છે.—

રાગેષ્ટાસુગદુઃખાદિ, દુર્દાં સત્યાં પ્રવર્તેતે ।

ગુપ્તો નાસ્તિ મત્તાશે, નરમાદુરેસ્તુ નાત્મનઃ ॥ ૨૨ ॥

રાગ, ઇચ્છા, સુખ અને દુઃખાદિ બુદ્ધિ હોય ત્યારે પ્રવર્તે છે, અને ગુપ્તિમાં તનો નાશ થવાથી તે જણાતા નથી, તેથી તે બુદ્ધિનાં છે, આત્માનાં નથી.

અંતઃકરણની ગુપ્ત તથા દરખાવણમાં બુદ્ધિનો સદમાન હોવાથી રાગદિ વિષયોમાં પ્રીતિ, અપ્રાપ્તિ પદાર્થ મેળવવાની ઇચ્છા, વિષયોની અનુકૂળતાથી પ્રીતિ થતુ સુખ, વિષયોની પ્રતિકૂળતાથી પ્રીતિ થતું દુઃખ, ખડા, અપ્રકાશ ને ઈત્યાદિ ધર્મો કામ કરતા હોય એમ જોવામાં આવે છે, અને અંતઃકરણની ગુપ્તિ અવગણમાં બુદ્ધિનો અજ્ઞાનના અંશમાં સ્વયંચો દોષથી બુદ્ધિના વિષયોમાં અત્યંત પ્રીતિ દેખાઈ ધર્મો પ્રતીત થતા નથી, તેથી વિષયોમાં અત્યંત પ્રીતિ આદિ ધર્મો બુદ્ધિના છે, આત્માના નથી. જો તે ધર્મો આત્માના હોય તો બુદ્ધિના સદમયમાં તથા અપદમયમાં પણ તે પ્રતીત થતા જોઈએ, કમરે આત્મા નિવ્ય છે. ૨૨.

દેવે દર્શાત આધીને આત્માના સ્વરૂપન નિરૂપણ કરે છે —

પ્રકાશોઽર્કસ્ય તોયસ્ય, દીપ્યમાનેર્વયોષ્ણતા ।

સ્વમાયઃ સચ્ચિદાનંદનિવ્યનિર્મલતાઽઽત્મનઃ ॥ ૨૩ ॥

જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ, પાણીનો શીતલપણ, ને અગ્નિનો હૃષ્ટતા સ્વભાવ છે, તેમ સત્, ચિત્, આનંદ, ને નિત્ય

નિર્મલતા એ આત્માના સ્વભાવ છે.

તેમ પ્રકાર એ જુદાં જુદાં છે. તીવ્રતા એ ૧૫^{મો}
અમર એ અને સ્વભાવ એ આત્માનો સ્વભાવ છે. તેમ જુદાં
આત્માનું, મૈત્ર્ય, પાપ, એ નિર્મલતા એ અમર
સ્વભાવ છે ૨૧.

૩૫^{મો} ૧૫. એમ મનુષ્યોના આત્માના અવસ્થાના અવસ્થા
એ નિર્મલતા એ ૨૧. અને આત્માને નિર્મલતા ૧૫ મો એ
એમ પણ મનુષ્યોના આત્માનામાં કહે છે:—

શાસ્ત્રના શિક્ષણાદ્ય. મુદ્ધેર્નિર્મલિતિ ઉચ્ચ ૧.

મંયોત્તર ચારિત્ર્યેન. જાતકમોતિ ધર્મોત્તર ૨૨ ૧

આત્માના મનુષ્ય અને જીવનના અંગ, પણ મુદ્ધિ
રૂપિ આત્માને એકત્ર કરીને અવિરોધનું હું જાતું મું જોડે
પ્રયોગ પાપ છે.

આત્માનો સંપ્ર આદ્ય અને મિત્ર આત્મા પણ અંતરમુદ્ધ
રૂપિ આત્માને એકત્ર કરીને આત્માનામાં અવિરોધનું હું જાતું મું
મિત્ર પ્રયોગ મનુષ્યો કહે છે. આત્માનો જાતકમોતિ છે ૨૨, ૧૫
તે આત્મા જાતના આત્માના ૨૨.

આત્માનો અને અન્યકરુણા વિવેક ન થાયી કર્મોત્તર ૨૨
ધર્મો આત્મામાં ૨૨.૫ છે, એમ કહે છે —

આત્માનો ચિકિત્સા નાસ્તિ, મુદ્ધેર્યોષો ન જાત્યિતિ ૧.

જીવ: સર્વમયં જાત્યા, કર્ત્તા દ્રણતિ મુદ્ધતિ ૨૧ ૧

આત્મામાં વિચાર નથી, અને મુદ્ધિમાં કરીપણ સંપ્ર
નથી. ધતિ. હવ સર્વમયને જાત્યોને હું કર્ત્તા મું. હું ૨૧
મું, એવી રીતે મોહ પામે છે.

નિર્વિચાર આત્મામાં કાષ્ટ પણ પ્રકારની નિર્વિચાર નથી, અને

જેકાં જુદાં જુદાં રીતે જાણવામાં નથી, એમ જાણી પણ એવું સર્વ
રસને કાલરસિતો જાણીને આત્મા અને જુદાના અવિરોધી ૬
દર્શી ૧૩, હું જાણનારો ૧૩, એવા અવિરોધને વચ્ચે થાય છે. ૨૫

પીતાના સ્વરૂપને નહિ જાણવાથી એવું જુ ખાતુભર કરે છે,
અને પીતાના સ્વરૂપને જાણવાથી તે નિર્ભય થાય છે, એમ કહે છે -

સ્વદુઃસ્વર્ગદામ્નાનં, જીવં દાતૃયા મયં વદેન્ ॥

માહં જીવઃ વરામંતિ, દાતાં વંદિર્મયાં મયેન્ ॥ ૨૬ ॥

દોરડીમાં સૂર્યની પેઠે આત્માને એવું જાણીને તે કયનું
વદન કરે છે. હું એવું નથી, પણ પરમાત્મા ૧૩, એમ જો
તે જાણે તો તે નિર્ભય થાય છે.

જેમ મદ અપહારમાં પોલી દોરડીને સર્વ જાણવાથી મનુષ્ય
જય પામે છે, તેમ પીતાના આત્માને એવું જાણીને મનુષ્ય કયને વચ્ચે
થાય છે, અને જેમ દોરડીને દોરડીને રૂપે જાણવાથી મનુષ્ય નિર્ભય થાય છે,
તેમ હું એવું નથી, પણ સ્વમિદાનરૂપન થાય છું, એમ જાણીને એવું
સર્વ પ્રાણના જયથી રહિત થાય છે. ૨૬

આત્મા સર્વ જગતે પ્રકાશનારો છે, પણ જુદાં જુદાં પદા
દેવો તે પ્રકાશ પામવામાં નથી, એમ કહે છે -

આત્માવમામયતેષાં, શુદ્ધવાદીર્નાદિવાનિ ચ ॥

દીપો ઘટાદિવસ્તુમા, જદેર્લેનાયમાસ્યતે ॥ ૨૭ ॥

જુદાં જાણીને અને હૃદયોને એક આત્મા પ્રકાશે છે,
પણ સ્વાત્મા તે જટાવડે પ્રકાશી શકતો નથી. જેમ દીવો
ઘટાદિને પ્રકાશે છે, પણ તે ઘટાદિ પદાર્થો દીવાને પ્રકાશી
શકતા નથી તેમ.

જેમ દીવો ઘડો, લૂગડું ઇલાદિ પદાર્થોને પ્રકાશે છે, પણ તે અપ્રકાશવાળા પદાર્થો દીવાને પ્રકાશી શકતા નથી, તેમ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહકાર તથા શ્રોત્રાદિ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોને ચેતનરૂપ આત્મા પ્રકાશે છે, પણ તે ચેતનરૂપ આત્માને જડ અંતઃકરણદિ પ્રકાશી શકતાં નથી. ૨૭

આત્મા જ્યારે બુદ્ધિ આદિવડે જળણી શકાતો નથી, ત્યારે તે કયા સાધનવડે જળણી શકાતો હશે ? એમ જાણવાની; છતાં યાવ તો તેના સમાધાનમાં કહે છે —

સ્વયંબોધે તામ્યયોધેચ્છા, યોધરૂપતયાડડત્મનઃ ।

ન દીપસ્યાન્યર્થપેચ્છા, યથા સ્વાત્મા પ્રકાશતે ॥ ૨૮ ॥

જેમ દીવાને બીજા દીવાની અપેક્ષા નથી, તેમ આત્માના જ્ઞાનરૂપપણાવડે પોતાના જ્ઞાનમાં અન્યના જ્ઞાનની અપેક્ષા નથી, તે પોતાની મેળે પ્રકાશે છે.

જેમ પ્રકાશઅભાવવાળા દીવાના જ્ઞાનમાં અન્ય દીવાના સ્પર્શ થતી અશ્વ નથી, તેમ આત્માના જ્ઞાનરૂપપણાવડે તેના પોતાના જ્ઞાનમાં અન્ય બુદ્ધિ આદિના જ્ઞાનની અશ્વ રહેતી નથી. સ્વયંપ્રકાશ હોવાથી તે પોતેજ પોતાની મેળે પ્રકાશે છે. ૨૮.

હવે આ અને પરમાત્માના અભેદનું જ્ઞાન કેવી રીતે થાય છે ? એમ જાણવાની હવે જ યાવ તો તેના સમાધાનમાં કહે છે:—

નિર્ગુણ્ય નિર્નિલેળાધિષ્ઠેતિ જેતીતિ વાક્યતઃ ।

વિષાદૈશ્વર્ય મહાવાક્યૈર્જોવાત્મવત્માત્મનો. ॥ ૨૯. ॥

અ નદિ, આ નદિ, અ વાક્યથી સર્વ ઉપાધિઓનો નિષેધ કરીને મહાવાક્યોવડે હવા-આ અને પરમાત્માનું એકપણું જાણે.

“ જેતિ જેતિ ” (ત્યુત્તરનો અર્થ નથી, અને ધરમનો

પણ આમાં નથી,) આ કૃતિવાચકથી મધ્ય, દરમિયાન અને કારણ એ
કે દેશવિધિને દેશ અને કૃતિવાચકથી ત્યાં કરાત તત્ત્વમાર્ગે
(તે નું છે,) અર્થે તેના મહત્ત્વનો હેતુ દેશ નથી, કૃતિવાચક નથી
નથી એકપણનો વિષય મુખ્ય છે મહત્ત્વનો પોતાનો જેમન વધારે
જાણનારી છે એમ થય તેમજ મહત્ત્વ રચનામાંના બધા લેવો, ૨૬.

હરીશ્ચંદ્રને જાણ કરીને તેનાથી વિવક્ષણ પોતાના અધ્યયનને
વિદ્યાર્થિને જાણું એમ થયે છે —

માવેદ્યકં દારીરાદિદરયે પુદ્ગલપદ્ધતમ્ ।

પદ્ધતિલક્ષણં વિદ્યાદદં પ્રણેતિ નિર્મલમ્ ॥ ૩૦ ॥

શરીરાદિ દરમિયાન અવિધાનું કાર્ય અને પરપોડાના જે નું
નાશવાનું છે. તેનાથી વિવક્ષણ નિર્મલ પ્રણેતા હું એમ માલું

દરી, દરમિયાન, પ્રણેતા અને આગળના સર્વ દરમિયાન આગળના
કાર્યો અને પરપોડાના જે નું વિનાશી છે. એ દરીશ્ચંદ્રના વિવક્ષણ
એકલે કાર્ય, મિત્ર અને આગળના, તથા અવિધાન મધ્ય નેદર
અર્થ હું એમ મુખ્ય નથી કરે. ૩૦.

દેહના અને દેહોના ધર્મો મારામાં નથી એમ નમુકુલે વિચાર
નું એમ થયે છે —

દેહાન્યન્યાથ મે જન્મજરાકાર્યલયાદયઃ ।

શબ્દાદિવિષયઃ સંતો, નિર્વિદ્યતયા ન ચ ॥ ૩૧ ॥

સ્વતંત્રથી હું બિન્ન હોવાથી જન્મ, વૃદ્ધાવસ્થા, દુઃખ
જાપણું અને મરણાદિ મારા ધર્મો નથી, અને દિવ્યરહિત-
પણાવડે મારો શબ્દાદિ વિષયોની સાથે સંબંધ નથી.

હું સ્વતંત્રથી બિન્ન હું, તેથી જન્મ, વૃદ્ધાવસ્થા, દુઃખજાપણું,
મરણ અને મારાધર્મો ધર્મો મારા નથી, ૩૧ એ ધર્મો સ્વતંત્ર-

દના છે. વળી હું શ્રોત્રાદિ ઈન્દ્રિયોથી રહિત છું. તેથી મારો અજ્ઞાન વિષયોની સાથે સેશ પણ સંબંધ નથી. આવા વિચારવડે મુમુક્ષુએ અશુભચરીરથી તથા ઈન્દ્રિયોથી ચોતાના પૃથક્પણનો નિશ્ચય કરવો. ૩૧-
મનના ધર્મો પણ આત્મામાં નથી એમ મુમુક્ષુએ વિચારું એમ
એમ નીચેના શ્લોકથી કહે છે —

અમનસ્ત્યાજ્ય મે દુઃખરાગદ્વેષમયાદયઃ ।

અપ્રાણો હ્યમનાઃ શુભ્ર, इत्यादिश्रुतिशासनात् ॥ ૩૨ ॥

પ્રાણુરહિત, મનરહિત અને નિર્મલ ઇત્યાદિ શ્રુતિની

આજ્ઞાથી મનરહિતપણાવડે દુઃખ, રાગ, દ્વેષ ને ભયાદિ
મારા ધર્મો નથી.

“અપ્રાણો હ્યમનાઃ શુભ્રઃ” (આત્મા પ્રાણુરહિત, મનરહિત
તથા અવિદ્યાદિ મલવિનાનો છે,) ઇત્યાદિ શ્રુતિઓની આજ્ઞાથી હું
મનરહિત છું. તેથી પ્રતિકૂલતાનરૂપ દુઃખ, વિષયોમાં પ્રીતિરૂપ રાગ
દુઃખ અને દુઃખનાં કારણોડિપર ક્રોધરૂપ દ્વેષ, પ્રતિકૂલ પ્રસંગોમાં અંત-
કરણના કંપાદિના હેતુરૂપ ભય, ને અનુકૂલ પ્રાણિપદાર્થના વિયોગથી થતી
ચિંતા ઇત્યાદિ મનના ધર્મો મારામાં નથી. હું સર્વદા સર્વથા અંત-
કરણના સર્વ ધર્મોથી રહિત છું. જુખનરૂપાદિ પ્રાણુના ધર્મો પણ
મારામાં નથી ૩૨.

હવે પ્રજ્ઞાદિનુ અનિવચણું તેમની ઉત્પત્તિના કથનવડે દેખાડે છે:-
પતસ્માઘ્રાયતે પ્રાણો, મન સર્વેન્દ્રિયાણિ ચ ।

એ વાયુર્મ્યોંતિરાપચ્છ, પૃથ્વી ચિમ્બ્સ્ય ધારિણી ॥ ૩૩ ॥

આ પરમાત્માથી પ્રાણ, મન, સર્વે ઈન્દ્રિયો, આકાશ,
વાયુ, તેજ, જલ અને સમગ્રને ધારણ કરનારી પૃથિવી ઉપજે છે.
અહીં આશરે રહેલી માયામાંથી ક્રિયાશક્તિવાળો પ્રાણ, યાન

સ્વરૂપકાય આત્મા ત્રિપુટીવિના પોતાની મેળે અનુભવાય છે એમ કહે છે:—

જ્ઞાતૃજ્ઞાનજ્ઞેયભેદઃ પરાત્મનિ ન વિચલેત ।

ચિદાનંદૈકરૂપત્વાદ્દોષ્યતે સ્વયમેવ દિ ॥ ૪૧ ॥

જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેયનો ભેદ પરમાત્મામાં નથી. તેના ચિદાનંદસ્વરૂપપણાથી તે પોતાની મેળેજ અનુભવાય છે.

જાણનારો, અંતઃકરણની રૂઝિરૂપ જ્ઞાન, અને જાણવાના પદાર્થો એવા ભેદ અતરાત્રામાં અતિન્ન અદ્વિત નથી. આત્મા ચિદાનંદસ્વરૂપ જોઈએ છે, તેથી તે પોતાની મેળેજ જ્ઞાતાત્રિપુટીવિના અનુભવાય છે. ૪૧.

આત્માના ધ્યાનવડે ધનારા હસને કહે છે:—

તત્ત્વમાત્રમારણૌ ધ્યાનમધ્યમે સતતં હમે ।

ઉદિતાયગતિર્મ્યાલા, સર્વાજ્ઞામધનં દદેત્ ॥ ૪૨ ॥

એવી રીતે આત્મારૂપ અરણીમાં ધ્યાનરૂપ મધન નિરંતર કરવાથી ઉદય પામેલી જ્ઞાનરૂપી નવાસા સર્વ અજ્ઞાનરૂપી દંધણાંને બાળી નાંખે છે.

મુનિમાં કહેવી રીતે અદ્વિતમાં અરણીમાં અંતઃકરણની રૂઝિ રીતે જ્ઞાનરૂપ મધન નિરંતર કરી કરવાથી ઉદય પામેલા અદ્વિત નથી અરણા સર્વ અજ્ઞાનરૂપી સાકારધ્યાને બાળી નાંખે છે. ૪૨.

જોઈએ આજ્ઞાન દુઃખવાળી આત્મા પ્રાણી છે એમ રહી અ. ૧૮ને સમજવું છે -

મરણેનંદ યોગેત, પુરે મંત્રમણિ હમે ।

તત્ત્વધારિન્યેવાત્મા, સ્વયમેવાનુમાનિત ॥ ૪૩ ॥

અરણી પડે હાનવડે પુરે અજ્ઞાન દુઃખ મધે સને પછી અરણી પડે આત્મા પોતાની મેળેજ આધિકાર પામે છે

8.

9.

અપેક્ષા નહિ રાખનારું હોવાથી સર્વવ્યાપક, સૌંદર્ય અને કૃતિ
હૃદયથી દુખોતો નાચ કરનારું, નિત્ય આનંદરૂપ, ને માયા તર
કાર્યરૂપ મળતી રહિત પોતાના આત્મારૂપ તીર્થને વિળતી એ
વડે એવે છે તે સારૂપ પ્રથમે જાણનારો, સર્વવ્યાપક અને
ધાવ છે. આત્મારૂપો તીર્થ સર્વ તીર્થોના કરતાં શ્રેષ્ઠ છે. માટે
મનુષ્યનાર પુરુષે તે તીર્થનેજ આદરપૂર્વક મેળવવોજ છે. ૧૮.

એ પ્રમાણે પ્રકાવિદ્યાચાર્યા પરમર્થસો ને પરિ
કેળા આચાર્ય શ્રીસંકરાચાર્યજીએ રચેલા શ્રીમાતમ
નામના મંથરૂપ આક્રમા રત્નની બાચાર્યદીપિકાના
મુજસતીમાયાની ટીકા પૂરી થઇ. ૯.

॥ ૐ ॥

॥ શ્રીતત્ત્વચોધ ॥

બાચાર્યદીપિકાટીકાસદિત.

અંજગ્રાચરણ ને ટીકાની પ્રતિષ્ઠા.
શબ્દરો.

જગત્કલિનું મ્હાત મળી, વડી સદ્ગુણ-પાવ;
મન્યવે મળી આ ટીકા, મુજસતિસ લખાવ.

આ ટીકા, ૧૭ મુજસતિસ ૧૯૮૧ આ મળેલ મેં. ૧૭
અન્યથા નહીં આ મુજસતિ, આપણા માતા પ્રાપ્તુ અવ રત્ન
અન્ય મુજસતિ ને ૧૭ મુજસતિ ૧૭ મુજસતિ ૧૭ મુજસતિ

સાધનચતુષ્ટયં કિમ્ ? નિત્યાનિત્યવસ્તુવિવેકઃ । શમામુ-
ખ્યભોગવિરાગઃ । શમાદિપદસંપત્તિર્મુમુક્ત્યં ચેતિ ॥

આર સાધન કયાં ? નિત્ય ને અનિત્ય વસ્તુનો વિ-
વેકના ને પરલોકના પદાર્થોરૂપ કર્મોનાં ફલોના લો-
ચરરહિતપણું, શમાદિ છ સંપત્તિ, ને મુમુક્ષુતા.

નિત્યાનિત્યવસ્તુવિવેકઃ કઃ ? નિત્યવસ્તુવેકં બ્રહ્મ તદ્વચતિ-
સર્વમનિત્યમ્ । અયમેવ નિત્યાનિત્યવસ્તુવિવેકઃ ॥

નિત્ય ને અનિત્ય વસ્તુનો વિવેક કયો ? નિત્ય વ-
સ્તુ એક બ્રહ્મ છે, ને તેનાથી ભિન્ન સર્વ અનિત્ય છે, અ-
નિત્ય ને અનિત્ય વસ્તુનો વિવેક છે.

વિરાગ કઃ ? રૂઢસ્વર્ગભોગેષુ રહ્યારાહિત્યમ્ ॥

વિરાગ કયો ? આ લોકના ને સ્વર્ગના ભોગોમાં રહ્ય-
રહિતપણું.

શમાદિસાધનસંપત્તિઃ કા ? શમો દમ ઉપરમસ્તિતિક્ષા અ-
સમાધાનં ચેતિ ॥

શમાદિ સાધનસંપત્તિ કયું ? શમ, દમ, ઉપરતિ, તિતિક્ષા
અદ્વા ને સમાધાન. ઇતિ.

શમઃ કઃ ? મનોનિગ્રહઃ ॥ દમઃ કઃ ? ચક્ષુરાદિવાલેન્દ્રિ-
યનિગ્રહઃ ॥ ઉપરમઃ ક ? સ્વધર્માનુષ્ઠાનમેવ ॥ તિતિક્ષા કા ? શ-
નોષ્ણસુખદુઃખાદિસહિષ્ણુત્વમ્ ॥ અદ્વા કોદશી ? મુખ્યેર્દા-
યાક્યાદિષુ વિશ્વાસ. અદ્વા ॥ સમાધાનં કિમ્ ? ચિત્તૈકાગ્રતા

શમ કયો ? મનનો નિગ્રહ. દમ કયો ? નેત્રાદિ જડા-
રની ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ. ઉપરમ કયો ? પોતાના ધર્મનું અનુ-
શીલન. તિતિક્ષા કયું ? ટાક, તડકો, મુખ ને હાખાદિમ

પ્રતિજ્ઞા-મુદ્ધમ પાંચ બુદ્ધો એકબીજામાં બેસીને રજુ પાડે-
કર્મથી-મુદ્ધમ, અમુદ્ધમ ને નિષ્કર્મથી. મુદ્ધમ-અનિષ્ઠા-મુદ્ધમ, ૧
ને મુદ્ધમ નિવરણ.

શ્રુતમદારી કિમ ? ધર્મગીઠગાંઠમદારીઃ કર્મ મત
કર્મક્રમં મુદ્ધમદારીમોગમાપન્ને પંચગાનેન્દ્રિયાણિ પંચકર્મોન્દ્રિ-
યાણિ પંચગાનાદયઃ મનઃકેકં મુદ્ધિચોક્કા વર્ગે મતદશકમાભિઃ
સાદ્યતિચ્છતિ તત્પૂરમદારીત્વમ્ ॥

મુદ્ધમદારીર કયુ ? અપેચીકૃત પાંચ મદામુદ્ધાથી ઉપ-
જેલું, કર્મથી ઉપજેલું, ને મુદ્ધમદારીઓગનું માધન; તમા
પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો, પાંચ પ્રાણાદિ, એક મન, ને
એક બુદ્ધિ એમ સત્તર કલાઓસહિત ને રહે છે તે મુદ્ધમ
શરીર છે.

ધોત્રં ત્વક્ ચક્ષુ રસના ઘ્રાણમ્ રુચિ પંચગાનેન્દ્રિયાણિ ॥
ધોત્રસ્ય વિન્દેવતા । રાત્રો'વાયુઃ । ચક્ષુઃ સૂર્યઃ । રમતાયા
ધરણઃ । ઘ્રાણસ્ય અશ્વિની । રુચિ જ્ઞાનેન્દ્રિયદેવતાઃ ॥ ધોત્રસ્ય વિ-
વિધઃ શબ્દગ્રહણમ્ । ત્વચો વિવિધઃ સ્પર્શગ્રહણમ્ । ચક્ષુષો વિવિધો
રૂપગ્રહણમ્ । રસનાયા વિવિધો રસગ્રહણમ્ । ઘ્રાણસ્ય વિવિધો ગંધ-
ગ્રહણમ્ રુચિ ॥

ધોત્ર, ત્વચા, નેત્ર, જીભ ને નાસિકા આ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો.
ધોત્રના દેવ દિશા, ત્વચાના વાયુ, નેત્રના સૂર્ય, જીભના
વરુણ, ને નાસિકાના અશ્વિનીકુમારો, એમ જ્ઞાનેન્દ્રિયોના
દેવો છે ધોત્રનો વિવિધ શબ્દગ્રહણ, ત્વચાનો વિવિધ સ્પર્શ-
ગ્રહણ, નેત્રનો વિવિધ રૂપગ્રહણ, જીભનો વિવિધ રસગ્રહણ,
ને નાસિકાનો વિવિધ ગંધગ્રહણ. ઇતિ.

જાગ્રદવસ્થા કા ? ઓષાદિજ્ઞાનેન્દ્રિયૈઃ શબ્દાદિવિષ-
યાયત્ત્વમિત્યેતદ્વત્ સા જાગ્રદવસ્થા । સ્થૂલશરીરાભિમાની આત્મા
વિશ્વમિત્યુચ્યતે ॥

જાગ્રદવસ્થા કઈ ? જે ઓષાદિ જ્ઞાનેન્દ્રિયોપડે ને
શબ્દાદિ વિષયોપડે જણાય છે તે જાગ્રદવસ્થા. સ્થૂલશરીર
અભિમાની આત્મા વિશ્વ એમ કહેવાય છે.

સ્વપ્નાવસ્થા કેતિ चेत् ? જાગ્રદવસ્થાયાં યદ્ દર્શ્યમ-
નજનિતવાસનયા નિદ્રાસમયે ચઃ પ્રપંચઃ પ્રતીયતે સા સ્વપ્-
નાવસ્થા । સૂક્ષ્મશરીરાભિમાની આત્મા તૈજસમિત્યુચ્યતે ॥

સ્વપ્નાવસ્થા કઈ ? એમ જો [પૂછો તો] જાગ્રદવસ્થા
જે જોયું હોય, જે સાંભળ્યું હોય, તેનાથી ઉપજેલી વાત
નાવડે નિદ્રાના સમયમાં જે પ્રપંચ પ્રતીત થાય છે તે સ્વ-
પ્નાવસ્થા. સૂક્ષ્મશરીરનો અભિમાની આત્મા તૈજસ એ
કહેવાય છે.

તતઃ સુષુપ્ત્યવસ્થા કા ? અહં કિમપિ ન જાનામિ મુક્ત-
મદા નિદ્રાનુભૂયત્ત્વમિત્યેતદ્ સુષુપ્ત્યવસ્થા । કારણશરીરાભિમા-
ની આત્મા પ્રાણમિત્યુચ્યતે ॥

પછી સુષુપ્તિ અવસ્થા કઈ ? હું કાંઈ પણ જાણતો નથી
મારાવડે સુષુપ્તિ નિદ્રાનો અનુભવ થાય છે, આ સુષુપ્તિ અ-
વસ્થા. કારણશરીરનો અભિમાની આત્મા પ્રાણ એમ કહેવાય છે.

પંચકોશાઃ કે ? અણમયઃ પ્રાણમયો મનોમયો વિજ્ઞાનમ-
યઃ આનંદમયઃ એતિ ॥

પાંચ કોશો કયા ? અણમય, પ્રાણમય, મનોમય,
વિજ્ઞાનમય ને આનંદમય એતિ.

અર્થઃ ૪ : ? જ્ઞાતાત્વમેવ જ્ઞાતા સજ્જાતમેતેવ તુદિ જ્ઞાત્ય
અજ્ઞાત્યોત્તરોત્તરો ચોદિત્યેતેન મદ્ભગવદ્ : કોદા : સ્મૃત્યર્થઃ ૫

અર્થઃ ૬ : ? એ અર્થઃ ૧ મત્રેક થાને, અર્થઃ ૨
મત્રેક તુદિ પાખીને, અર્થઃ ૩ તુદિ પાખીને વિદીત થાય
? ને અર્થઃ ૪ મત્રેક સ્મૃત્યર્થઃ ૫

અર્થઃ ૬ : ? જ્ઞાતાત્વમેવ જ્ઞાતા સજ્જાતમેતેવ તુદિ જ્ઞાત્ય
અજ્ઞાત્યોત્તરોત્તરો ચોદિત્યેતેન મદ્ભગવદ્ : કોદા : સ્મૃત્યર્થઃ ૫

અર્થઃ ૭ : ? આજ્ઞાતિ પાંચ વાચ્યો ને વાચ્યો
પાંચ દિવિયો : આજ્ઞાતિ પાંચ ઠીય ઠીય

આજ્ઞાતિ આજ્ઞાતિ, અર્થઃ ૮ મત્રેક દાન ને અર્થઃ ૯ દિવિયો : અર્થઃ ૧૦
મત્રેક કોદા : ૪ : ? મત્રેક જ્ઞાતાત્વમેવ જ્ઞાતા સજ્જાતમેતેવ તુદિ જ્ઞાત્ય
અજ્ઞાત્યોત્તરોત્તરો ચોદિત્યેતેન મદ્ભગવદ્ : કોદા : સ્મૃત્યર્થઃ ૫

અર્થઃ ૧૧ : ? એ અર્થઃ ૧ મત્રેક થાને, અર્થઃ ૨
મત્રેક તુદિ પાખીને, અર્થઃ ૩ તુદિ પાખીને વિદીત થાય
? ને અર્થઃ ૪ મત્રેક સ્મૃત્યર્થઃ ૫

વિજ્ઞાત્યઃ ૪ : ? તુદિય જ્ઞાતાત્વમેવ જ્ઞાતા સજ્જાતમેતેવ તુદિ જ્ઞાત્ય
અજ્ઞાત્યોત્તરોત્તરો ચોદિત્યેતેન મદ્ભગવદ્ : કોદા : સ્મૃત્યર્થઃ ૫

વિજ્ઞાત્યઃ ૪ : ? તુદિય જ્ઞાતાત્વમેવ જ્ઞાતા સજ્જાતમેતેવ તુદિ જ્ઞાત્ય
અજ્ઞાત્યોત્તરોત્તરો ચોદિત્યેતેન મદ્ભગવદ્ : કોદા : સ્મૃત્યર્થઃ ૫

અર્થઃ ૧૨ : ? એ અર્થઃ ૧ મત્રેક થાને, અર્થઃ ૨
મત્રેક તુદિ પાખીને, અર્થઃ ૩ તુદિ પાખીને વિદીત થાય
? ને અર્થઃ ૪ મત્રેક સ્મૃત્યર્થઃ ૫

આનંદમય કયો ? આગળ કહેલી રીતેજ કારણશરીરરૂપ અવિદ્યામાં રહેલ પ્રિયાદિવૃત્તિસહિત મલિનસત્ત્વ આનંદમય કોય [ઉ.] આ પાંચ કોયો; મારું શરીર, મારા પ્રાણ, મારું મન, મારી બુદ્ધિ, ને મારું અજ્ઞાન એમ પોતાનાવડેજ જણાય છે. તે જેવી રીતે મારાપણાવડે જાણેલ કુંડું, કુંડલ ને ગૃહાદિક પોતાનાથી ભિન્ન છે, તેવી રીતે પાંચ કોયાદિકે મારાપણાવડે જાણેલ આત્મા નથી, [તેનાથી ભિન્ન છે.]

પ્રિયાદિવૃત્તિસહિત-પ્રિય, મોદ ને પ્રમોદ એ વૃત્તિસહિત. પ્રિય વસ્તુનું દર્શન થવાથી થતો આનંદ તે પ્રિય, પ્રિયવસ્તુની પ્રાપ્તિથી થતો આનંદ તે મોદ, ને પ્રિય વસ્તુના ઉપભોગથી થતો આનંદ તે પ્રમોદ કહેવાય છે. મલિનસત્ત્વ-રજ્જેનુબ્ધ તથા તમોગુણથી દુષાયેલો સત્ત્વગુણ.

આત્મા તર્હિ કઃ । સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપઃ ॥

ત્યારે આત્મા કયો ? સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપવાળો [આત્મા છે.]

સત્કિમ્ ? કાલત્રયેઽપિ તિષ્ઠતિ ઇતિ સત્ ॥ ચિત્કિમ્ ?

જ્ઞાનસ્વરૂપઃ ॥ આનંદઃ કઃ ? સુખસ્વરૂપઃ ॥ એ સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપે સ્વાત્માને વિજાનીયાત્ ॥

સત્ શું ? ત્રણ કાલમાં પણ રહે છે આ સત્. ચિત્ શું ? જ્ઞાનસ્વરૂપ [તે ચિત્] આનંદ કયો ? સુખસ્વરૂપ [તે આનંદ.] એમ સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપવાળા પોતાના આત્માને જાણે.

અથ ચતુર્વિંશતિતત્ત્વોત્પત્તિપ્રકારં વક્ષ્યામઃ ॥

હવે ચોવીસ તત્ત્વોની ઉત્પત્તિની રીત કહીએ છીએ.

મહાધ્યાસ સત્ત્વરજસ્તમોગુણાત્મિકા માયા સ્મૃતિ । તત આકાશઃ સંભૂતઃ । આકાશાદ્વાયુઃ । વાયોસ્તેજઃ । તેજસઃ આપઃ । અદ્રવ્યઃ પૃથિવી ॥

अहाने आशये इदंती सत्त्वगुण, रजोगुण ने नमो।
 गुणरूप भाषा उ तेगी आशय उपलब्ध युं. आशयभी
 बायु [उपलब्ध यथे] बायुभी तेन [उपलब्ध युं] तेनभी
 एत [उपलब्ध युं] कतभी पृथिवी [उपलब्ध यथे]

एतेनो एतत्त्वगुणो माये आशयस्य सात्त्विकान्द्रिये
 तिष्ठे संभूतम् । मायेत सात्त्विकान्द्रियमिन्द्रियं संभूतम् । अतो
 सात्त्विकान्द्रियमिन्द्रियं संभूतम् । ऊरुवसात्त्विकान्द्रियमनोन्द्रियं
 संभूतम् । पृथिव्या सात्त्विकान्द्रियं सात्त्विकमिन्द्रियं संभूतम् । एतेनो
 एतत्त्वगुणो समष्टिसात्त्विकान्द्रियमनोबुद्धिर्वाचस्पतिरात्मनो
 संभूतम् ॥

आ पाय भूतोभां आशयना सत्त्वगुणना अंशभांधी
 आन्द्रेय्य उपलब्ध. बायुना सत्त्वगुणना अंशभांधी त्वया उन्द्रिय
 उपलब्ध. अग्निना सत्त्वगुणना अंशभांधी नेत्रेन्द्रिय उपलब्ध
 कतना सत्त्वगुणना अंशभांधी रसनन्द्रिय उपलब्ध. पृथिवीना
 सत्त्वगुणना अंशभांधी नासिकेन्द्रिय उपलब्ध यथे. आ पाय
 भूतोना भयेता सत्त्वगुणना अंशभांधी मन, बुद्धि, कर्तृ
 कार ने चित्तरूप अंतःकरणे उपलब्ध.

संभूतविज्ञानात्मकः मन । निष्कामात्मिका बुद्धिः । महर्कतो मह
 बलः । चित्तकर्तुं चित्तम् ॥ मनसो देयता चन्द्रमाः । बुद्धेर्बुद्ध्या ।
 महर्कत्वेन चन्द्रः । चित्तराय वासुदेवः ॥

मन सूक्ष्मविकल्परूप [उ,] बुद्धि निश्चयरूप [उ,]
 अग्निमान कनार अहंकार [उ, ने] चित्तन करनार चित्त
 [उ,] मनना देव चन्द्रमा, बुद्धिना अज्ञा, कर्तृकारना कर्तृ,
 ने चित्तना वासुदेव [उ,]

મુખી મનુષ્ય કુનાર્થ યતો નયો, પણ પોતાના અગ્નિ, ઇચ્છા ને ક્રોધને
વશ થઇ તે આ સંસારમાં જમણુ કર્યા કરે છે.

મનુ સાહંકારસ્ય કિચિન્દ્રશસ્ય જીવસ્ય નિરહંકારસ્ય સર્વજ્ઞ
સ્વેચ્છસ્ય તત્ત્વમાસિ રૂપિતિ મહાવાક્યાત્કથમભેદયુદ્ધિઃ સ્વાદુમયોઃ
ચિદ્વ્યક્તધર્માપ્રાપ્તિત્વાત્ રૂપિતિ ચેત્ત્ર । સ્થૂલસૂક્ષ્મશરીરાભિમાની સ્વ-
પદ્યાત્મ્યાર્થઃ । ઉપાધિવિનિર્મુક્તઃ સમાધિદશાસંપન્ને શુદ્ધચૈતન્ય
સ્વપદલક્ષ્યાર્થઃ ॥

શંકા:—જંનેનું (જીવ તથા ઈશ્વરનું) વિરોધવાળા
ધર્મથી મુક્તિપાતું હોવાથી અહંકારવાળા તથા અપર જીવની
અહંકારરહિત તથા સર્વજ્ઞ ઈશ્વરની સાથે તત્ત્વમાસિ આ
મહાવાક્યથી અભેદબુદ્ધિ કેવી રીતે થાય ? એમ જ્ઞે (પૂછે)
તો સાંભળો. સમાધાન:—તમે શંકા કરો છો તે યોગ્ય નથી.
સ્થૂલશરીરના તથા સૂક્ષ્મશરીરના અભિમાનવાળો
(જીવ) નું પરનો (જીવ એ શબ્દનો) વાચ્યાર્થ (શક્તિ-
નિવટે થનારો મુખ્યાર્થ) (છે, અને) ઉપાધિથી અત્યંત મોકળું
થયેનું સમાધિદશાથી મુક્ત શુદ્ધચૈતન્ય નું પરનો લક્ષ્યાર્થ
(લક્ષ્મણાવટે થનારો અર્થ) (છે.)

સમાધિદશાથી—અવ્યક્ત સ્વાભાવિક નિયંત્રિતી.

અર્થ સર્વજ્ઞવાદિવિશિષ્ટઃ સ્વભાવઃ તત્ત્વવાક્યાર્થઃ । ઉપા-
ધિજ્ઞ્યં શુદ્ધચૈતન્ય તત્ત્વલક્ષ્યાર્થઃ । એવં ચ જીવોઽવ્યર્થઃ
નિવૃત્તિભેદે વાચકાભાવઃ ॥

એવી રીતે સર્વજ્ઞપણારૂપ વિશેષજ્ઞથી મુક્ત ઈશ્વર તે
પરનો (ઈશ્વર એવા શબ્દનો) વાચ્યાર્થ (છે, અને)
સ્વચ્છિદ્ર રૂપિત શુદ્ધચૈતન્ય તે પરનો લક્ષ્યાર્થ (છે.) એવી

ચિદાકાશરૂપવાળો—જૈનન્યરૂપ વ્યાપકસ્વભાવવાળો. ૬૮-સંચિત તથા વિ-
પયોયથી રહિત.

બ્રહ્મૈવાહમસ્મીતિ અપરોક્ષજ્ઞાનેન નિમિલકર્મવંધાયિતિર્નુક-
સ્યાન્ ॥ વર્માણ કતિવિધાનિ સન્તીતિ ચેત્? આગામિસંચિત-
પ્રારબ્ધમેદેન વિવિધાનિ સંતિ ॥

હું બ્રહ્મજી હું એવા અપરોક્ષજ્ઞાનવડે [જ્ઞાની] મને
કર્મબંધનાથી અત્યંત મોકળો થાય છે. કર્મો કેટલા પ્રકાર-
રનાં છે? એમ જો [પૂછતા હો તો સાંજો.] આગામી,
સંચિત ને પ્રારબ્ધરૂપ બેઢવડે [તે કર્મો] ત્રણ પ્રકારનાં છે.

જ્ઞાનોત્પત્ત્યનંતરં જ્ઞાતિરેહફલં પુણ્યપાપરૂપં કર્મ યદસ્મિ
તદાગામિત્યભિર્ધોયત. સંચિતં કર્મ કેમ્? અનંતરોદિગ્ગમ્યતાં
શીઝમુતે સન્ યત્કર્મજાતં પુર્યાર્જિતં તિષ્ઠતિ નત્ર સંચિતં લેપમ્ ॥

જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી જ્ઞાનીના શરીર કરેલું જે
પુણ્યપાપરૂપ કર્મ છે તે આગામી એમ કહેવાય છે. સંચિત
કર્મ શું? અનંત કરોડ જન્મોના બીજરૂપ જે કર્મોનો સમૂહ
પૂર્વે સંપાદન કરેલો રહે છે તે સંચિત [કર્મ] નામવું.

પૂર્વે—આગામીના પુણ્યપાપરૂપોના. સચિત—અપાત્ર નિર્વાનમાં રહેલા
સત્કારિણો મનુષ્ય.

પ્રારબ્ધકર્મ કિમિતિ ચેત્? તદ્ શરીરભૂષાદિ હૃદ્ય લોકે
લુપ્તં મુચ્ચદુઃખાદિચરં યત્કર્મ તત્પ્રારબ્ધે મોગેન મરે મર્ગતિ પ્રાર-
બ્ધકર્મણાં મોગાંરૂપ કાય इति ॥

પ્રારબ્ધ કર્મ શું? એમ જો [પૂછો તો માંજો.]
આ શરીરને ઉત્પન્ન કરીને આ લોકમાં એવી રીતે [પુણ્ય-

કવિનાં રૂપેણ કમલની પેઠે પણ કમલનાં રૂપનાં વર્ણનોની જે નિર્દેશ રહે છે.

કિંચિદે જ્ઞાતિમે કમુવંતિ ગતંતિ સમંધંતિ તત્કાર્યંતિ જ્ઞાતિ
 હસન્ન ધામામિતુલ્યં ગચ્છતિ । ૫ જ્ઞાતિમે તિવદ્મિતિ દિવંતિ દુઃખ
 પ્રદામે કુર્વંતિ નાશ્યંતિ જ્ઞાતિરસમ ગર્ભમ્ ધામામિક્રિયમત્તે વદ
 નાશ્યં ૧ મેં વાતાવરં તદુગચ્છતિ ॥ મુદ્દમ્. પુણ્યરૂપ્યાન્ન પુદ્ગ
 વાપરૂપ્યાન્ન રુદ્ગતિ ॥ તથા સામયિકીધારે તીર્થાં પ્રવાસં
 મિદેય પ્રાપ્નોતિ । તત્તિ શોકમાત્રમવિદિતિ મુને. । તત્તુ પરત્તુ વ
 વાદયાં શ્વરયસ્ય પુદ્ગર્યા । જ્ઞાતમંપ્રાપ્તિમમયે મુલકીડમી મિ
 ત્તાદાય રૂતિ કમુવંતિ ॥

રૂતિ ધીમત્તમમંદમગરિયાજ્ઞાતકાચાર્યધીમચ્છકરાચાર્યધિવલિ-
 તઃ ધીમત્તયોષ મેવુર્ણઃ ॥ ૧. ॥

વળી જેઓ જ્ઞાનીની રતુતિ કરે છે, સેવા કરે છે,
 [ને] પૂજા કરે છે, તેમના પ્રતિ જ્ઞાનીએ કરેલું આગ્રામી
 પુણ્ય જાણ છે. જેઓ જ્ઞાનીની નિંદા કરે છે, દ્વેષ કરે છે,
 દુઃખ આપવાનું કર્મ કરે છે, તેમના પ્રતિ જ્ઞાનીએ કરેલું
 સર્વ આગ્રામી-ક્રિયમાણ-જે પાપરૂપ નહિ કહેવાયેાચ્છ કર્મ
 તે જાણ છે. [એવો રીતે તેમના] સેવકો પુણ્ય કર્મોને
 [અને તેમના] શત્રુઓ પાપકર્મોને ગ્રહણ કરે છે. વળી
 એવા આત્મજ્ઞાની સંસારને તરીને અહિજ પ્રહારૂપ આનંદ-
 ને પામે છે. “ તત્તિ શોકમાત્રમવિત્ ॥ ” (આત્માને યથાર્થ
 જાણનાર માનસપરિતાપરૂપ શોકને તરી જાણ છે,) આવી
 શ્રુતિ હોવાથી [ઉપર કહેલી વાત સિદ્ધ થાય છે.] વળી “ તત્તુ

શ્રીસદ્ગુરુને નમસ્કારરૂપ મંગલાચમ્ય પદેષા બે નેલાડવે કરીને કં છે—

શ્રીગુરુચરણદ્વંદ્વં, ચન્દેડહં મયિતદુ સહર્ષદ્વમ્ ।

ત્રાંતિપ્રદોષશાન્તિ. પાંસુમયં ચસ્ય મમિતમાત્મનુતે ॥ ૧ ॥

દૈશિકચરં દયાતું. ચન્દેડહં નિહતસકલસંદેહમ્ ।

ચચ્ચરણદ્વયમદ્વયમનુભવમુપદિશતિ તત્પદસ્થાર્થમ્ ॥ ૨ ॥

શ્રીસદ્ગુરુનાં બે ચરણકમલો જે મુમુક્ષુઓને અસહ્ય
એવા દૈતનો નાશ કરે છે, [તથા] જેમની ઘણી રજરૂપ
ભરમ શ્રાંતિરૂપ ભૂતોનો વિનાશ કરે છે, [તેમને] હું 'માન-
પૂર્વક'] નમસ્કાર કરું છું.

તે દયાલુ અને સર્વ સંદેહોની નિવૃત્તિ કરનારા શ્રેષ્ઠ
આચાર્યને હું નમું છું. જેમના બંને ચરણો તત્પદના અર્થરૂપ
અદ્વિતીય અનુભવનો ઉપદેશ કરે છે.

હરિહરોદિ દેવોને નમસ્કાર નહિ કરનાં આચાર્યબગવાને પોતાના
શ્રીસદ્ગુરુને નમસ્કાર કરી એમ સૂચ્યુ છે કે મુમુક્ષુએ પોતાના શ્રી-
સદ્ગુરુને પરમાત્મબુદ્ધિવડે નમસ્કારગદિ કરવાં જોઈએ. " ચસ્ય દેવે
પરામર્શિર્યથા દેષે તથા ગુરૌ । તસ્યૈતે કથિતા દ્વાર્યાઃ પ્રકાશતો
મહાત્મનઃ ॥ " (જેને પરમાત્મામાં ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ છે, અને જેવી
પરમાત્મામાં ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ છે તેવી ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ પોતાના સદ્ગુરુને
વિશે પણ છે, એવા ઉત્તમ મુમુક્ષુના ચિત્તમાં આદિ' કહેવા અર્થો પ્રતીત
થાય છે,) આ શ્લોકાશ્વતરની શ્રુતિ પણ એમ આપને કહે છે

આ અગ્રાધ બવસાગર તારનારા શ્રીસદ્ગુરુનાં બે ચરણારવિદિ-
ને હું બહુમાનપૂર્વક પ્રજ્ઞામ કરું છું. તે બે ચરણારવિદિ મુમુક્ષુઓથી
નુ સહન કરી શકાય એવી દૈતશ્રાંતિનો નાશ કરે છે, તથા તેમની

શ્રીસદ્ગુરુને નમસ્કારરૂપ મંગલાચરણ પડેલા જે શ્લોકવે હરીને કરે છે:—

શ્રીગુરુચરણદ્વંદ્વં, ચન્દેડહં મયિતદુઃસહદ્વંદ્વમ્ ।

‘આંતિપ્રહોષતાન્તિ, પાંસુમયં યસ્ય મસિતમાતનુતે ॥ ૧ ॥

દેશિકવરં દયાતું, ચન્દેડહં નિહતસકલસંદેહમ્ ।

ચચ્ચરણદ્વયમદ્વયમનુમયમુપદિદાતિ તત્પદસ્યાર્થમ્ ॥ ૨ ॥

શ્રીસદ્ગુરુનાં જે ચરણકમલો જે મુમુક્ષુઓને અસહ્ય એવા દ્વિતનો નાશ કરે છે, [તથા] જેમની ઘણી રજરૂપ ભરમ આંતિરૂપ ભૂતોનો વિનાશ કરે છે, [તેમને] હું [માન-પૂર્વક] નમસ્કાર કરું છું.

તે દયાલુ અને સર્વ સંદેહોની નિવૃત્તિ કરનારા એક આચાર્યને હું નમું છું. જેમના બંને ચરણો તત્પદના અર્થરૂપ અદ્વિતીય અનુભવનો ઉપદેશ કરે છે.

હરિદરાદિ દેવોને નમસ્કાર નહિ કરનાં આચાર્યબ્રમવાને પોતાના શ્રીસદ્ગુરુને નમસ્કાર કરી એમ સૂચ્યું છે કે મુમુક્ષુએ પોતાના શ્રીસદ્ગુરુને પરમાત્મજુદિષ્ટે નમસ્કારગદિ કરવાં જોઈએ. “ યસ્ય દેવે પરામકિર્યયા દેવે તથા ગુરૌ । તસ્યૈતે કથિતા હ્યર્થાઃ પ્રકાશન્તે મહાત્મનઃ ॥ ” (જેને પરમાત્મામાં ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ છે, અને તેવી પરમાત્મામાં ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ છે તેવી ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ પોતાના સદ્ગુરુને વિશે પણ છે, એવા કિતમ મુમુક્ષુના ચિત્તમાં અહિ કહેલા અર્થો પ્રતીત થાય છે,) આ શ્લોકના અર્થની સુતિ પણ એમ અર્થને કહે છે.

આ અગ્રાથ બવસાનર તારનારા શ્રીસદ્ગુરુનાં જે ચરણારવિદિ-ને હું બહુમાનપૂર્વક પ્રજ્ઞાપ કરું છું. તે જે ચરણારવિદિ મુમુક્ષુઓની નું સદન કરી સકાય એવી દ્વિતઆંતિનો નાશ કરે છે, તથા તેમની

નો રાગદ્વંષાદિ ધર્મોપી રહિત છે. આ કોશમાં મનનુ પ્રધાનપણું હોવાથી આ કોશને મનોમય કોશ કહેલો છે. ૧૧.

હવે વિજ્ઞાનમયકોશના અનાત્મપણુને સિદ્ધ કરે છે:-

સુતી સ્વયં વિલીના, લોધે ધ્યાતા કલેયરં સજલમ્ ।

વિજ્ઞાનશબ્દવાચ્યા, ચિત્પ્રતિવિમ્બા ન સુદ્ધિરપ્યાત્મા ॥ ૧૨ ॥

[જે] સુપુસિદ્ધશામાં પોતે લય પામેલી [યાય છે, ને] જામતમાં સર્વ શરીરમાં વ્યાપીને [રહે છે, જે] વિજ્ઞાનશબ્દ વડે કહેવાય છે, [તે] ચેતન્યના પ્રતિબિંબવાળી બુદ્ધિ પણ આત્મા નથી.

અંતઃકરણની સુપુસિ અવસ્થામાં જે પોતાના નિરૂપથી અજ્ઞાનમાં વિલીન થાય છે, અને અંતઃકરણની જામદવસ્થામાં જે નિરૂપથી શિખાપર્યંત સર્વ શરીરમાં વ્યાપીને રહે છે, જે વિજ્ઞાન એ સજ્જના અર્થરૂપ ગણાય છે, ને ચેતન્યના પ્રતિબિંબવાળી ને કૃપતિનાશવાળી બુદ્ધિ પણ આત્મા નથી, કેમકે આત્મા કૃપતિનાશથી રહિત છે. આ કોશમાં બુદ્ધિનું પ્રધાનપણું હોવાથી આ કોશનું નામ વિજ્ઞાનમય કોશ કહેવાય છે. ૧૨.

હવે આનંદમયકોશનું અનાત્મપણું પ્રતિપાદન કરે છે:-

સુમિતૈઃ સુમ્બલેશૌરભિમનુતે યઃ સુખી મયામીતિ ।

આનંદકોશનામા, સોડહંકારઃ કથં મયેદાન્મા ॥ ૧૩ ॥

સુપુસિમાં રહેલા સુખના લેશોવડે [હું] સુખી હતા એમ જે જાણે છે [તે] આનંદમયકોશનામવાળો [છે,] તે અંકે-કાર કેવી રીતે આત્મા થાય ?

અંતઃકરણની સુપુસિ અવસ્થામાં અનુભવાના સુખના લેશોવડે હું આજ સુખથી મનો દનો એમ જે જામત થવા પડી જાય છે

આ એવં આપારે મુદ્ધનારી વસ્તુ જાણ પામ્યા છતાં પણ તે વસ્તુ મુરે છે તે આજ્ઞા છે એમ કહે છે:-

इदमिदमिति प्रवर्तते, वस्तुनि सर्वत्र बाधमिदमिति ।

મનિદમવાચ્ય મતઃ, મત્તાવેતસ્ય મ ય વદ્યમ્ ॥ ૧૯ ॥

આ, આ, એમ પ્રતીત થતી વસ્તુ મર્ત્ર જાણ પામતાં છતાં પણ આ નહિ એથી (જે વસ્તુ) અત્રાપ્ય છે તે બ્રહ્મ [છે. મર્ત્ર] વિદ્યમાનપણાથી આનું પરીક્ષણનું નથી.

આ, આ, એમ પ્રતીત થતી વસ્તુ મર્ત્ર જાણ પામતાં છતાં પણ આ એવા સમ્બંધે અત્રાપ્ય, અને જાણ નહિ થવાને વેગ, જે વસ્તુ છે તે બ્રહ્મ છે. આ બ્રહ્મ તમે કાલમા વિદ્યમાન હોવાથી આનું પરીક્ષણનું નથી. તેનો મર્ત્ર અનુભવ થતા હોવાથી તેનું અત્રાપ્ય પાતું ને અપરીક્ષણનું છે. ૧૯.

બ્રહ્મ જ્ઞાનનો વિષય ન હોય તો તેનું પરીક્ષણનું પ્રમે એમ કહેવાય તો તેના સમાધાનમાં કહે છે:-

सर्वेषामपि परोक्षं, भवति ब्रह्म स्वयंप्रकाशमत् ।

સર્વે જ્ઞાનગત્તે, બ્રહ્મેત્યેતસ્ય સ્વસ્થં પ્રવર્તે ॥ ૨૦ ॥

સ્વયંપ્રકાશપણાથી બ્રહ્મ જ્ઞાનનો વિષય નહિ છતાં પણ પરીક્ષણ નથી. સત્યરૂપ, જ્ઞાનરૂપ ને અનેરૂપ બ્રહ્મ [છે] એમ આનું લક્ષણ પ્રકટ કરે છે

જેમ સ્વયંપ્રકાશરૂપ હોવાથી મૂર્ત અન્ય પ્રકાશવાળા પદાર્થનો વિષય થતો નથી, છતાં તે અપરીક્ષણ છે, તેમ બ્રહ્મ સ્વયંપ્રકાશ હોવાથી ઉદ્વિગ્ધાનરૂપના જ્ઞાનનો વિષય થતું નથી, છતાં તે સર્વથા અપરીક્ષણ છે. “સર્વે જ્ઞાનગત્તે બ્રહ્મ” (ત્રિકાલાખ્ય, એતન્ સ્વરૂપ ને તથા પ્રકારના પરિચ્છેદથી રહિત બ્રહ્મ છે) આ શ્રુતિ આ

રહેતું નથી એમ શોકમાં પ્રસિદ્ધ છે એમ જો તું કહે ના અમે કહીએ છીએ કે જાણે તેમ હોય, પરંતુ જે કાંઈ પણ નથી એમ શોકમાં પ્રસિદ્ધ છે તે-જ અથ્થ છે, એમ ઉપનિષદોના તત્ત્વોથી મિલ્લ છે. નિરોધ કરવા યોગ્ય માર્ગો નિરોધ કરનાર જેને શોભે કાંઈ નથી આ સમજાવે પ્રતિપક્ષ કરે છે તે નિવર્તના અવધિમત અથ્થ છે એમ ઉપનિષદોનો મિશન છે ૨૨.

પ્રત્યક્ષગતિ વિચિત્રાગ્રામ્યાને પશુ મત્યમમિ ॥ (તે તું છે.)
કત્યાદિ વાક્યોના અર્થજાનના આત્મપોષ થવો નથી એમ કહે છે -

પામવિ વિરહિતાનાં, તરતમગીત્યાદિવાક્યચિન્તનવા ।

મતિનામ્યદ પરોક્ષવદાત્મા પ્રત્યક્ષ પ્રજ્ઞાશમાનોડવિ ॥ ૨૩ ॥

એમ છતાં પણ “ મત્યમમિ ” ॥ કત્યાદિ વાક્યોના વિચાર-રૂઢિ મનુષ્યોને અંતઃગતમાં નથી હા માત્રમાન છતાં પણ પરોક્ષના જેવોજ પ્રતીત થાય છે

પ્રત્યક્ષગતિ વિચિત્રાગ્રામ્યા પુરતા પશુ ન “ મત્યમમિ ” કત્યાદિ વાક્યોના વિચારથી મર્યાદિત થાય તેો હોવા આ અત્યંતમા સારો અર્થ નિર્ણયન આપવાનું વડાગણના ૧૧ ૧૧ પરોક્ષને જેવોજ પ્રતીત થાય છે ૨૩

તેથી ત્વદાત્મગતિ વિચાર કરવાવાળા અ અત્યંત ૨૪ -

તત્ત્વવ્યવસ્થાપનમનુષ્યવાક્યકથક ચિન્તનપ્રયત્ન ।

કેવલિદગ્ધાવસ્થાદિવાક્યવાત સંગત વાગમાનમ્ ॥ ૨૪ ॥

તેથી વ્યવસ્થાના યોગ્યપૂર્વકે વાક્યના અર્થનો વિચાર કરવો જોઈ અર્થની કથાના પ્રમાણથી યોગ્ય તત્ત્વમાં અર્થનો અવગણવો ૨૪ છે.

તેથી મહાવાત્સલ્યના વિચારવિના વધારા જ્ઞાન થતું નથી, તેથી મુમુક્ષુએ મહાવાત્સલ્યનો અવસ્થા વિચાર કરે તો તેના અ. મહાવાત્સલ્ય જ્ઞાન પદના અર્થના જ્ઞાનને અર્પીત છે, તેથી પદના અર્થના ગ્રંથ નીપૂર્વક મહાવાત્સલ્યના અર્થનો વિચાર કરતાં મુમુક્ષુ પોતાના આત્મ-શુદ્ધિ અને અનૈકિક રૂપાના પ્રભાવથી થોડા સમયમાં અલગથી અભિન્ન આત્માનો આશાસ્કાર કરે છે. કેવલ પોતાની જુદિવડેના મુમુક્ષુ મહા-વાત્સલ્યનો વિચાર કરે તો તેને અલગથી અભિન્ન આત્માનો આશાસ્કાર પડે નથી, કિંતુ પોતાના સદ્ગુણની સમીપ મહાવાત્સલ્યનો વિચાર કરતા તો તેમની રૂપાના સામર્થ્યથી તે મુમુક્ષુને અલગથી અભિન્ન આત્માનો આશાસ્કાર થાય છે. ૨૪.

વાત્સલ્ય જ્ઞાન પદના અર્થના જ્ઞાનને અર્પીત દેવાથી હવે તેના અર્થો કહે છે, તેમાં પ્રથમ ત્વપદનો વાચ્યાર્થ કહે છે:-

દેહેન્દ્રિયાર્થિષર્માત્મામન્યારોપણભેદેન ।

વર્તુલ્યાદ્યભિમાનો ઘોષઃ સ્વાત્મ્યંવદ્વચ્ચ વાચ્યોઽર્થઃ ॥ ૨૫ ॥

દેહ અને ઇન્દ્રિયાદિના ધર્મોનો આત્મામાં અભેદવદે આરોપ કરીને (તે) કર્તાપણાદિના અભિમાનવાર્તુ જ્ઞાન થાય છે (તે) ત્વપદનો વાચ્ય અર્થ છે.]

“ત્વમસિ” ॥ આ વાત્સલ્યમાં જન્. ત્વ ને અસિ આ વખતે છે; તેમાં જે ત્વપદ છે તેના વાચ્ય અને લક્ષ્ય એવા ને અર્થ થાય છે. તેમાં પ્રથમ ત્વપદના વાચ્યાર્થને દેખાડે છે. સ્વૃષપણ, મગ્ધાપણ, રત્નાદિ સ્તરીરના ધર્મોને અને કાળાપણ, બેરંગપણ, રંગાદિ દ્રવિયોના ધર્મોને અને સુખદુઃખાદિ ચેતઃકરણના ધર્મોને અને જનનનાર આત્મામાં એકપણની જાનિવડે આરોપતા અને

રહેતું નથી એમ લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે એમ જો તું કહે તો અમે કહીએ છીએ કે બન્ને તેમ હોય, પરંતુ જે કાંઈ પણ નથી એમ લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે તેમ જાણ છે, એમ ઉપનિષદોના નયનોથી સિદ્ધ છે. નિષેધ કરવા યોગ્ય સર્વનો નિષેધ કરનાર જેને લોકો કાંઈ નથી આ સમ્બંધે પ્રતિપાદન કરે છે તે નિષેધના અવધિબૂત જાણ છે એમ ઉપનિષદોનો સિદ્ધાંત છે. ૨૨.

પચ્છોક્તના વિચેકવાળાઓને પણ “તત્ત્વમસિ” ॥ (તે તું છે,) ઇત્યાદિ વાક્યોના અર્થજ્ઞાનવિના આત્મબોધ થતો નથી એમ કહે છે:-

एवमपि विरहितानां, तत्त्वमसीत्यादियाक्यचिन्तनया ।

प्रतिमात्येव परोक्षवदात्मा प्रत्यहं प्रकाशमानोऽपि ॥ २३ ॥

એમ છતાં પણ “તત્ત્વમસિ” ॥ ઇત્યાદિ વાક્યોના વિચારરહિત મનુષ્યોને અંતરાત્મા (સર્વદા) ભાસમાન છતાં પણ પરોક્ષના જેવોજ પ્રતીત થાય છે.

પંચ ડોશના વિચારયુક્ત પુરો પળ જે “તત્ત્વમસિ” ઇત્યાદિ વાક્યોના વિચારથી રહિત હોય તો તેમને આ અંતરાત્મા સર્વદા સર્વં સત્તારૂપિ આપવાયે પ્રકાશમાન છતાં પણ પરોક્ષના જેવોજ પ્રતીત થાય છે. ૨૩.

તેથી મદાવકોને વિચાર કરવાયોગ્ય છે એમ કહે છે:-

तत्त्वमात्रदार्पणशोधनपूर्वकवाक्यस्व चिन्तयन्नर्थम् ।

द्वैतिकद्वयाप्रमाणादपरોक्षत्वात् રણેન જ્યાગ્માનમ્ ॥ ૨૪ ॥

તેથી પદાર્થના શોધનપૂર્વક વાક્યના અર્થનો વિચાર કરતો છતો અધ્યાર્થની રૂપાના પ્રભાવથી થોડા સમયમાં અત્માનો સાક્ષાત્કાર કરે છે.

દરે તત્ત્વદ્વયા લક્ષ્યાપને કહે છે -

વિશ્વિદ્યોપાધિવિમુક્તો, વિશ્વાત્માતં વિનુરુદ્ધમદ્વૈતમ્ ।

મહાસમુદાયવેદ્યં, ચૈતન્યે તત્ત્વદ્વય સ્પર્શયોડ્ધર્થઃ ॥ ૨૮ ॥

વિવિધ ઉપાધિથી અત્યતરહિત, જગત્તરહિત, અજ્ઞાન રહિત, અદ્વૈત, વિનાશરહિત ને અનુભવગમ્ય [એ] ચૈતન્ય [એ તે] તત્ત્વદ્વયો લક્ષ્યાર્થ [એ]

અર્થગુણ, જગન્નિપનાપાત્નું દત્તાદિ નાનાપ્રકારના ઉપાધિના અત્યંતરહિત, નામરૂપાત્મક સર્વ પ્રપચ્છી રહિત, અજ્ઞાન ૫ અવધી રહિત, દૈતરહિત, વિનાશરહિત અને પોનાને પોનાના અનામરૂપા જણાય એવું ને ચૈતન્ય છે તે ચૈતન્ય તત્ત્વદ્વયો લક્ષ્યાર્થ છે ૨૮

એવી રીતે બે પદના અર્થનું વિવેચન કર્યા છતાં સામાનાધિકરણ આદિ ગ્રન્થ પ્રકારના સંબંધના જ્ઞાનવિના વાસ્તવના અર્થનું જ્ઞાન થવું નથી, આથી સામાનાધિકરણ આદિ ગ્રન્થ રાજધાને દેખાતે નથી.

સામાનાધિકરણ, તદનુ વિશેષણવિશેષ્યતા એતિ ।

અથ સ્પર્શસ્પર્શકર્તૃ, મયતિ પદાર્થાત્મનાં સંબંધઃ । ૨૯ ॥

સામાનાધિકરણ, તે પછી વિશેષણવિશેષ્યતા, અને તે પછી લક્ષ્યલક્ષકતા, [એમ] પદનો અર્થરૂપ જ્ઞાતમાની સાથે સંબંધ [એ]

તત્ત્વ અને તત્ત્વનું સામાનાધિકરણ એટલે એક અર્થમાં (ચૈતન્યમાં) રહેવાપણીનું સંબંધ છે. એ બંને પદો જોયી વિભક્તિમાં દેવાથી તત્ત્વવર્તે એક ચૈતન્ય અપને કહે છે. વળી તત્ત્વ તથા તે એ બંનેનો વિગળતા અને વિગળતા એવો સંબંધ પણ થાય છે. ને તું છે એમ કહેવાથી ને તું વિગળ થાય છે, અને તું ને છે એમ કહેવાથી તું નેનું વિશેષણ થાય છે. એમ એ

હું જાડો છું, " "હું દુખગો છું, " "હું માણો છું, " "હું ખરો
 " "હું સુખી છું, " "હું દુઃખી છું " એવી રીતના આરોપપૂર્વક
 આપણા ધર્માદિના અભિમાનવાળું જે જ્ઞાન છે તે ત્વંપદના વાચ્ય
 અર્થે છે. અહિં ચેતનસહિત વિજ્ઞાનમયકોશને ત્વંપદના વાચ્ય-
 અર્થે કહેલો છે. ૨૫.

દ્વયે ત્વંપદના લક્ષ્યાર્થને કહે છે:-

દેહાદ્યન્તેન્દ્રિયાણિસાક્ષી તેષાં વિલક્ષણત્વેન ।
 પ્રતિભાતિ યોડ્યયોથઃ, પ્રોક્તોડસી ત્વંપદસ્ય લક્ષ્યોડર્થઃ ॥૨૬॥
 જે શરીર, અંકુશ અને ઇન્દ્રિયોના સાક્ષી તેઓના
 વી વિલક્ષણપણાવટે પ્રતીત થાય છે તે બોધ ત્વંપદનો
 લક્ષ્યાર્થ કહેવા છે.

જે નિઃકાષ્ટિક ચેતન સ્વચ્છગરીર, અંકુશ અને સર્વ ઇન્દ્રિયો
 નો માણી છે, અને જે ને બધાથી વિલક્ષણપણાવટે જિનન પ્રતીત
 થાય છે, તે નિઃકાષ્ટિક ચેતન ત્વંપદના લક્ષ્ય અર્થરૂપે સામ્યમાં
 કહેવું છે. ૨૬.

દ્વયે ત્વંપદના વાચ્યાર્થને કહે છે:-

વેદાવમાનવાચા, મંયેયં સરુત્તમગદુપાશમમ્ ।
 મર્મજનાગુપેનં, ચૈતન્યં તત્ત્વદમ્વ વાચ્યોડર્થઃ ॥ ૨૭ ॥

[જે] ઉપનિષદોના વચનવટે જાણવાયોગ્ય [છે, જે] સર્વ
 જનનનું ઉપાદાન [છે, તે] મર્મજનાદિ યુક્ત ચૈતન્ય તત્ત્વ
 ને વાચ્યાર્થ [છે] !

જે સર્વજનાદિવિનિર્મિત ચૈતન્ય જેના અનુભાગરૂપ કારિજોગ
 વાતવટે દેવ છે, અને જે આ મર્મ જનનના ઉપાદાનકારણ છે,
 તે સર્વજનાદિ જનનકારણનું ચૈતન્ય તત્ત્વને વાચ્ય અર્થ છે. ૨૭.

તેથી તત્પદ અને તત્પદના અર્થમાં ગેરેવા વિરુદ્ધ અર્થના ત્યાગવડે અર્થમાં અર્થના બોધમાટે સમજાવી શકીશર કવિઓએ છે . ૧

હવે સમજાવના સ્વરૂપને કહે છે -

માનાન્તરોપરાંધે, મુર્યાર્થસ્વાપરિવ્રદે જાનં ।

મુર્યાર્થિનાસ્તેડ્યે, યા વૃત્તિઃ સેષ લક્ષણા પ્રોક્તા ॥ ૩૨ ॥

અન્ય પ્રમાણના વિરોધવડે મુખ્યાર્થનું અર્થ નહિ થવાથી મુખ્યાર્થના સંબંધમાં 'પદોનું' જે રહેલું તેજ લક્ષણ કહી છે

પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણના વિરોધવડે કોઈ વાસ્તવમાં પડેલા જે મુખ્યાર્થ હોય તે સંબંધનો ન હોય તે ને વાસ્તવમાં મુખ્યાર્થની સાથે મનુષ્યવાદી અર્થનાં પોતા જે રહેલું તે સમજાવું પ્રતિપાદન કરનારઓએ સમજાવી કહી છે. બહુ અર્થમાં કોઈપ્રકારમાં સમજાવું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે હતું છે. - 'મુર્યાર્થવાધે તત્ત્વમેઠિતોડ્યેયોડ્યોક્તાન્ । અન્યોડ્યોક્તો લક્ષણે વસ્તુ લક્ષણા પ્રોક્ત્યને વૃત્તિઃ ॥ ' (૧૪૨૫) થઈને જાણ થાય તે વેળા કૃત્રિમી અથવા પ્રયોજનથી વાસ્તવના મનુષ્યવાદી ખોલે અર્થ ને જનિતરે નથી કરાય છે ને જનિ પ કૃત્રિમી સમજાવી કહી છે.) ૩-

ને જાણવા જાહેર, અજાણવા અને જાહેરાતના એમ ત્રણ પ્રકારની છે. તેમાં પ્રથમ જાહેરજાણના સ્વરૂપને કહે છે:-

તિલ્લિલમ્પિ ધાત્વમર્થ, ત્વકવા વૃત્તિસ્તદન્યિતેડ્યાર્થે ।

અર્થાતિ લક્ષણા સ્વાદ્, મદ્વાપાં ધોષ કૃતિવદ્ય ન પ્રાટ્યા ૩૩૩

સમય વાસ્તવ અર્થનો ત્યાગ કરીને વાસ્તવના સંબંધવાળા અન્ય અર્થમાં [જે પદની] વૃત્તિ [તે] જાહેરજાણવા કહેવાય છે. એમાંમાં નેસ એની પેઠે જાહેર અર્થ કરવાયોગ્ય નથી.

જટદગદાદિતિ ત્વા ક્વાદા વાચ્યાર્યૈકદેશમવાપ્ય ।

યોષયતિ ચેકદેશો, સોડયં દિગ્ગ્ન રતિપદાધ્યયેદેનામ્ ॥ ૩૫ ॥

જે વાચ્યાર્યના એકદેશને ત્યજીને એકદેશને જણાવે તે જટદગદત્ લક્ષણ છે. તે દિગ્ગ્ન એ પ્રમાણે, એના આધ્ય કરે.

જે વાચ્યાર્યના વિરોધી આગરપ એકદેશનો ત્યાગ કરીને અને વિરોધી આગરપ એકદેશનું મદન કરીને પોતાના અર્થને જણાવે તે જટદગદત્ અથવા આગમ્યાગવક્ષણ કહેવાય છે તે આ દિગ્ગ્ન આ નેનુ ઉદાહરણ છે. તે વાચ્યમાં ને અને આ એ રાજદાસીના વિરોધી દેશમવાદિનો ત્યાગ કરીને અવિરોધી એવા દિગ્ગ્નના અર્થને મદન કરવામાં આવે છે. 'તત્કમાસિ ॥' આ મદાવાકર અર્થ કહી વેળા પણ ઈશ્વર અને છવમાં રહેલા માયા અને વેળાના વિરોધી ધમેનો ત્યાગ કરીને ઈશ્વરમાં તથા છવમાં અવિરોધી મેનનને મદન કરવામાં આવે છે. આવી રીતે વાચ્યનો અર્થ કરવામાં જટદગદત્ લક્ષણ ઉપયોગી દેવામાં નેનો અર્થ કરવામાં તે લક્ષણનો આશય મદન કરે ૨૫ ૬૭ ને લક્ષણનું પ્રતિપાદન કરે છે-

સોડય દિગ્ગ્ન રતિ વાક્યં, સ્વક્યા વરોદાપરોદેશાદમ ।

દિગ્ગ્નમાત્રલક્ષણાનુ, કથકાર્યકથં પદાર્યયોદમયોઃ ॥ ૩૬ ॥

તે આ દિગ્ગ્ન [છે] આ વાક્યો પરોદા અને અપરોદાને તથા આદિને ત્યજીને દિગ્ગ્નમાત્રના લક્ષણપણાથી બંને પદના અર્થનું એકપાત્ર કરે છે.

તે આ દિગ્ગ્ન છે આ વાચ્ય, પરોદામાત્ર એકમે તે સમય અને રાજદાસ એકમે આ સમય, ને દેશ અને આ દેશ, અને તે રિવિ

પદ્યને વાચ્ય બધા અર્થનો ત્યાગ કરીને તે વાચ્યાર્થની સાથે સંબંધ રાખનારા બિન્ન અર્થમાં જે પદની વૃત્તિ તે જઠત્ (જઠનિ) સ્પષ્ટતા કહેવાય છે. “ગંગાયાં ઘોષ ॥” (ગંગામાં-ગંગાના તીરપર-નેસ છે,) આ વાચ્યમાં ગંગાસપ્તમાં જઠત્સ્પષ્ટતા છે, તેમ “તત્ત્વમસિ ॥” આ મહાવાચ્યમાંના નત્ અને ત્ એ પદમાં મદબ કરવાયોગ્ય નથી, કેમકે તત્ અને ત્ના વાચ્યાર્થનો ત્યાગ થાય તો પછી ચેતનરૂપ કોઈ વસ્તુ અવશેષ રહે નહિ. ૩૩.

હવે અજઠત્સ્પષ્ટતાના સ્વરૂપને કહે છે.-

વાચ્યાર્થમત્યજન્ત્યા, યસ્યા મૃત્તેઃ પ્રવૃત્તિરન્યાર્થે.

इयमज्जहतीति कथिना, शोणो धायतिवदत्र न ग्राह्य ॥ ૩૪ ॥

વાચ્યાર્થનો ત્યાગ નહિ કરનારી જે વૃત્તિની બિન્ન અર્થમાં પ્રવૃત્તિ [થાય છે] આ અજઠત્ (અજઠતિ) કહી છે. રાતો દોડે છે એની પેઠે અહિં મદબ કરવાયોગ્ય નથી.

પદના સંપ્રિવૃત્તિવડે જણાતા અર્થનો ત્યાગ નહિ કરનારી જે વૃત્તિની વાચ્યાર્થની સાથે મન્યપ્રવાગા બિન્ન અર્થમાં જે પ્રવૃત્તિ થાય છે તે અવહારસાથે જાણનારાઓવડે અજઠનિવસ્તુ કહેવાય છે રાતો દોડે છે આ તેનું ઉદાહરણ છે. રાતો એ મુખ્ય છે, તેથી તે દોડી શકે નહિ, માટે તેની માથે અપાત્તિ મદબ કરવું જોઈએ. એટલે રાતો દોડે છે એના અર્થ રાતો યાદા દોડે છે, એમ થાય છે “તત્ત્વમસિ ॥” આ મહાવાચ્યમાંના નત્ અને ત્ એ બે પદો અર્થ કહી જેવા આ સંજ્ઞાનો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી, કેમકે વાચ્યાર્થ ગેરચાલી તે અને પદમાં નહિતો વિગ્રહ દૂર થતો નથી. ૩૪.

હવે જઠત્જઠત્ અર્થના અજઠવાત્પદાણાના સ્વરૂપને કહે છે -

अद्वैत इति वा क्वाद्या पाठ्यायां ब्रह्मपाठाय ।

पोषयति विकदेशो, सांख्यं द्विज इतिपदाधयेदेनाम् ॥ ३५ ॥

તે વાચ્યાર્થના એકદેશને ત્યજીને એકદેશને જણાવે
 છે તે જદ્દજદ્દત્ લક્ષણ છે. તે દ્વિજ એ પ્રમાણે, એને
 આશય કહે.

જો વાચ્યાર્થના વિરોધી બાગરૂપ એકદેશનો ત્યાગ કરીને અને અવિરોધી બાગરૂપ એકદેશનું મદબ્ધ કરીને પોતાના અર્થને જાણીએ છે તે જલ્દજલ્દત્ત અથવા બાગવ્યાગવજ્જ્ઞા કહેવાય છે. તે આ કિન્નર છે, આ નેતું કિલ્લરૂપ છે. તે વાક્યમાં તે અને આ એ શબ્દવાચક જાણના વિરોધી દેશકાવાદિના ત્યાગ કરીને અવિરોધી એવા કિન્નરના ચરીરને મદબ્ધ કરવામાં આવે છે. “સત્ત્વમ્મોક્ષિ ॥ આ મદાવાક્યનો અર્થ કરતી વેળા પબ્ધ દશિર અને હવમાં રહેલા માયા અંત અવિદ્યના વિરોધી ધમેનો ત્યાગ કરીને દશિરમાં નથા હવમાં રહેલા અવિરોધી ચિંતનને મદબ્ધ કરવામાં આવે છે. આવી જીવ મદાવાક્યનો અર્થ કરવામાં જલ્દજલ્દત્ત લક્ષણા ઉપયોગી દોવાય મુખ્ય નેતા અર્થ કરવામાં તે લક્ષણાનો આશ્રય મદબ્ધ કરે ૨૫

દશ્ય તે સમજાવ્યાનું પ્રતિપાદન એ છે:-

सौऽप द्विज इति यावत्, त्यक्त्या वरोशापरोक्षदेशायम् ।

द्विजमाचल्य मन्त्रवाक्यं, कथयाम्येकं पदार्थयोरुभयोः ॥ ३६ ॥

તે આ દિન(ઉ) આ વાક્યો પરોડા અને અપરોડાને તથા દેશદિને ત્યજીને દિનમાત્રના લક્ષ્યપણાથી જાને પડના અર્થનું એકપણ કહે છે.

તે આ દિગ્ગ જે આવામ, પરોણામ એકમે તે સમય અને અપરોણામ એકમે આ સમય, તે દેગ અને આ દેસ, અને તે રિધિ

તથા આ સ્થિતિ, એ વિરોધી ભાગનો ત્યાગ કરીને એક દિગ્ભાવના લક્ષકષણથી તેજને પદના અર્થનું એકપણું કહે, છે, એટલે તેના સ્વરૂપભાવનું કથન કરે છે. આખંડાર્થના બોધયુક્તપણથી મહાવાક્યમાં પણ આ લક્ષણા મહત્ત્વ કરવાયોગ્ય છે. ૩૬.

પ્રતિપાદન કરેલી જહન્યવસ્તુલક્ષણાની તત્ત્વમભિ આદિ મહાવાક્યમાં યોજના કરે છે:-

તદ્વત્તત્ત્વમસીતિ, ત્યરત્યા પરોક્ષાપરોક્ષનાદીનિ ।

ચિદ્વસ્તુ લક્ષયિત્યા, યોષ્યતિ સ્પષ્ટમસિદ્ધેનૈક્યમ્ ॥ ૩૭ ॥

તેની પેઠે “ તત્ત્વમસિ ” આ [વાક્ય પણ] પરોક્ષપણા અપરોક્ષપણા આદિને ત્યજીને ચતુર્વિધસ્વરૂપભાવને જણાવીને “ અભિ ” (છે) [આ] પદવટ્ટે સંદેહરહિત એકપણું જણાવે છે.

તે આ દિગ્ છે આ વાક્યની પેઠે “ તત્ત્વમસિ ॥ ” આ વાક્ય પણ તત્ત્વમાં સ્વેનું પરોક્ષપણું ત્યાગિ અને તત્ત્વમાં સ્વેનું અપરોક્ષપણું દેખાદિ ત્યજીને કેવળ ચતુર્વિધસ્વરૂપને જણાવીને મામિ (છે) એવા પદવટ્ટે સંદેહરહિત તત્ત્વના અર્થના તથા તત્ત્વના અર્થના એકપણાને જણાવે છે. ૩૭

એ ૧૧ રત્ને મહાવાક્યના અર્થને જાણનારાને ચના ૧૧ કહે છે:-
કર્ત્ત્વ્ય યોગિતમર્થ મહત્તા વાક્યે ન દર્શિતકથેન ।

અદ્વૈતમિત્યપરોક્ષયત્તાં, મંદો યદ્યપિ ગીતજોગ્યમ્ ॥ ૩૮ ॥

કહેલી રીત જોઈ એકપણ દેખાડયું છે એવા મહાવાક્યવટ્ટે ઉપદેશ કહેતા અર્થને તું એમ અપરોક્ષ કરનારાઓને વેદ એકરહિતમ્ ! જણાવે છે

જો તે જીવજન્મી નેત્રના જણાવી છે એવા “ તત્ત્વમસિ ॥ ” મહાવાક્યે ૧૧ રત્ને કહેવા અર્થને ૬ ચતુર્વિધસ્વરૂપ એ ૧૧ રત્ને જે

વિધિવાચ્યજ પ્રવર્તક થાય છે એમ નથી, કિંતુ ઇચ્છિત પર-
ર્થનું ગ્તાન પણ પ્રવર્તક થાય છે. “આ રાગ છે” આવું ગ્તાન
થવાથી પ્રવર્તક વાચ્યના અભાવમાં પણ રાગના દર્શનાદિમાટે શોકોની
પ્રવૃત્તિ પોતાની મેળેજ થાય છે, તેમજ “તમારે ત્યાં પુત્ર જન્મ્યો”
એ વાચ્ય સાંભળીને પિતા પોતાની મેળે જનકભાંડિમાં પ્રવર્ત થાય
છે, તેથી વિધિવાચ્યજ પ્રવર્તક છે એવો નિયમ નથી. ૪૦.

હવે વિધિવાચ્યોથી વિવક્ષ્ય કેવલ “તત્ત્વમસિ ॥” આદિ
મહાવાક્યોવડે પણ શ્રીસદ્ગુરુની કૃપાવિના આત્મસાક્ષાત્કાર થઈ શક-
તો નથી એમ કહે છે:-

એક્યપરૈઃ શ્રુતિવાક્યૈરાત્મા શાશ્વત્પ્રકાશમાનોઽપિ ।

દૈશિકદયાવિહાનૈરપરોક્ષયિતું ન શક્યતે પુરુષૈઃ ॥ ૪૧ ॥

આત્મા નિરંતર પ્રકાશમાન-છતાં પણ આચાર્યની
કૃપાથી રહિત પુરુષોવડે ‘અખંડાર્થનું’ પ્રતિપાદન કરનાર
શ્રુતિવાક્યોથી [તેનો] સાક્ષાત્કાર કરી શકાતો નથી.

આત્મા નિરંતર સ્વરૂપવડે બાસમાન છતાં પણ સદ્ગુરુની કૃપા-
વિનાના પંડિત પુરુષોવડે પણ માત્ર અખંડ અર્થનું પ્રતિપાદન કરનાર
જ્ઞાનિપદ્ધતાં મહાવાક્યોથી અનુભવી શકાતો નથી બ્રહ્મવિદ્યા સર્વ
વિદ્યાઓમાં અત્યંત ગ્રંથ હોવાથી શ્રીસદ્ગુરુના અનુમદવડેજ પ્રાપ્ત
થાય છે. ૪૧.

● કર્મ ને કૃપાસનાદિવડે પવિત્ર અંતઃકરણવાળો શુદ્ધ અધિકારી
મહાવાચ્યના અર્થના વિચારવડે પોતાની મેળેજ આત્માના સાક્ષાત્કા-
રવાળો થાય છે તો ગુરુનું શું પ્રયોજન છે ? એમ ન માનવું એમ
કહે છે:-

વિરહિતકામ્યનિષિદ્ધો, વિદિતાનુષ્ઠાનનિર્મલદયાન્તઃ ।

મજ્જતિ સ્વયમેવ ધૈર્યે, ગુરુણા કિમિતિ ત્વયા ન મન્તવ્યમ્ ॥ ૪૨ ॥

આરોપિતે શક્તિ ક્યાદિદેવે વચ્ચવાસ્તુતિ દેવે ।

શુભં મૈત્ર તદા ક્યાદિદેવેઽપ્યાગો મતઃપ્રત્યયાનામ્ ॥ ૧૦

અમત્ય દેવતા ને અદેવ તદા આરોપિત દેવ
[તે] શુભ નથીજ. મત્યમા અમત્યોનો અધ્યાસ થાય

ને કશિવ વસ્તુરૂપ દેવતાં અદેવરૂપ તદા એટલે અત્ય
આરોપિત દેવ એમ માનીએ તો ને માનવું અરોગ્ય પ્રતીત
છે. અસત્ય કાંઈ વસ્તુ ન હોવાથી તેમઃ મત્યનો અધ્યાસ થય
નહિ, પણ સત્ય વસ્તુ હોવાથી તેમાં અમત્ય પડાયેનો આરોપ
શકે છે. ૫૨.

સત્ય તથા અમત્ય બંનેનું આરોપવું સ્વાસત્યથી વિવેક
વસ્તુમાં દરો ? એમ તદા યામ તો તેના સમાધાનમાં કહે છે—
યદારોપણમુમયોસ્તદ્યતિરિક્તસ્ય કસ્યચિદ્રાયઃ ।

આરોપણં ન દ્રુણ્યે તસ્માદ્દેવતમન્યતા યાહ્ય ॥ ૧૩ ॥

ને બંનેનો આરોપ તે બંનેથી ભિન્ન કોઈ પદ
[હોય તો તેમાં થાય, પણ] શૂન્યમાં આરોપ ન થાય
તેથી અદેવતનું સત્યપણું અકલ્પ કરવાયોગ્ય છે.]

ને સત્ય અને અમત્ય એ બંનેનો અધ્યાસ તેનાથી વિવેક
એટલે સત્યથી વિવક્ષણ તથા અસત્યથી વિવક્ષણ કોઈ પદાર્થ નથી
તો તેમાં થઈ શકે, પણ સત્યથી વિવક્ષણ અને અસત્યથી વિવક્ષણ
કોઈ પદાર્થ અદિ નથી, તેથી તેમાં તેમનો આરોપ થઈ શકે નહિ
બંનેથી વિવક્ષણ શૂન્ય છે તેમાં તેમનો આરોપ થશે એમ માનવું
હિત નથી, કેમકે શૂન્યરૂપ અભાવમાં કોઈનો આરોપ સંભવતો નથી
તેથી અદેવ વસ્તુની સત્યતા અંગીકાર કરવાયોગ્ય છે. ૫૩.

હવે વાદીએ સિદ્ધ કરેલા અર્થનું નિરાકરણ કરે છે.—

जीवत्वमपि तथेदं बहुविधमुत्तुङ्गःष्वलक्षणोपेतम् ।

ગતમિય સાધનશક્તયા પ્રતિભાત્યેવ પ્રયાતિ ન વિનાશમ્ ॥ ૬૦ ॥

તેવી રીતે આ બહુ પ્રકારના સુખદુઃખરૂપ લક્ષણથી યુક્ત જીવપણું પણ સાધનશક્તિવડે ગયેલાના જેવું જાણાય છે, [પણ] વિનાશને પામતું નથી.

તેવી રીતે એટલે ઉપર કહેલા લોહાના દર્શનની પોંડે આ અનેક પ્રકારના સુખદુઃખયુક્ત જીવસ્વરૂપ પણ ઉપાસનાદિ સાધનના સામર્થ્યવડે માત્ર નાશ પામ્યાનું જાણાય છે, પરંતુ તે ખરેખર વિનાશ પામતું નથી. ૬૦

હવે જીવનું ન્યાયાધિક જીવપણું સ્વીકારતામા હોય જનાર છે.—

तस्मात्स्थनो यदि स्याज्जीवः सततं स एव जीवः स्यात् ।

જો જોઈ પરમાત્મા પરમાર્ત્મવાયમિતિ ભવેદ્યુતમ્ ॥ ૬૧ ॥

તેથી જો સ્વભાવથી જીવ હોય [તો] તે સર્વદા જીવજ રહે એમ જો પરમાત્મા [હોય તો] આ પરમાત્માજ એમ યુક્ત થાય.

જો દાખલામાં જનાર જાણતા નથી તે કારણથી જો જીવ સ્વભાવથી જીવજ હોય તો તે સર્વદા જીવજ રહેવાનો. અરૂપના બાંધવડે તેના અસ્પર્શનાં નિર્ગુણ નિર્ગુણ થવાની, તેમજ જો તે પરમાત્મા હોય તો તે સર્વદા પરમાત્માજ રહે, આ કુશિયુક્ત છે. સ્વરૂપથી આ જીવ પરમાત્મા ન ઉપાધિને પીંડે તેમાં અસ્પર્શની પ્રતિષ્ઠા છે, તે જગ્યાએ ઉપાધિના જગ થાય છે ત્યારે તે પરમાત્મા જગ રહે છે. ૬૧

વરિમિમાદિત્વદુર્દિને તિમિર્યદવ્યામ્ભિ કર્મતાદીનિ ।

જ્ઞાનં વિગ્રહિતમેદં કથમેતદ્વતિ તત્ત્વમધ્યારેઃ ॥ ૬૬ ॥

સૂર્યની પેઠે જે તદ્વથ થવાથી અંધારાની પેઠે કર્તા પશુદિને નિવૃત્ત કરે છે, આ બેદરકિત જ્ઞાન “તત્ત્વમસિ” આદિથી કેવી રીતે અંભયે ?

સ્વર્ગો હવે થયે જેમ અંધાર હું થાય છે, તેમ જે જ્ઞાનના હવે થવાથી કર્તાપણું, બ્રહ્માપણું રત્નાદિ ખાનિયા હું થાય આજું આ બેદરકિત જ્ઞાન “તત્ત્વમસિ” આદિ વાંચેલાં ૫૩ ૧ સમયે છે ? અર્થેન આત્મજ્ઞાનના બેદરકિતના અંધારથી સ્વર્ગ સ્થાવરે આજું જ્ઞાન સંભરવું નથી, માત્ર જ્ઞાન ૨૧૧૧ રચનાતા નથી પણ તે ક્રમેના અંગમૂળ છે. ૬૦

૬૧ પૂર્વાર્થે જ્ઞાનના ક્રમાગમનની આશય કર્મિને જ્ઞાનના વડે તેનું નિરાકરણ કરે છે—

કર્મચક્રવર્તિનું જ્ઞાન કર્માગમિવતે પ્રાકૃતઃ ।

મિથ્યપ્રજ્ઞાભાજઃ કર્માગમ્ય કથ મયેત્કલે ॥ ૬૭ ॥

કર્મના પ્રકરણમાં રહેલું જ્ઞાન પંડિતોવડે કર્મના અગરૂપ પ્રતિપાદન કરાય છે જિજ્ઞાસુ પ્રકરણમાં રહેલા જ્ઞાનના કર્માગમનું કેવી રીતે થાય ?

અમિદોષાદિ કર્મના પ્રકરણમાં રહેલું પ્રવાહિતા રચૂપનો ભોગ કરનાર જ્ઞાન અમિદોષાદિ કર્મના અગરૂપ છે એમ સીમાંસક પંડિતોવડે પ્રતિપાદન કરાય છે, તે પ્રકરણના બેદરકિત સંભરવું નથી. કર્મથી જિજ્ઞાસુ જ્ઞાનના પ્રકરણમાં રહેલા જ્ઞાનનું અમિદોષાદિ કર્મનું અગરૂપ રીતે રીતે સમજી શકે ? નહીં સમજી શકે. ૬૧.

અધિકારી અને વિષયના બેદરે પણ જ્ઞાનનું કર્મગણનું મંભવનું નથી એમ કહે છે—

આધિકારિવિષયભેદાં કર્મજ્ઞાનાત્મકાદ્યુભૌ કાણ્ડૌ ।

एयं सति कथमनयोऽरह्णाङ्गिन्यं परस्परं घटते ॥ ६८ ॥

અધિકારી અને વિષયના બેદરવાળા કર્મરૂપ અને જ્ઞાનરૂપ બે કાંડ [છે.] એમ હોવાથી આ બંનેનું પરસ્પર અંગપણું ને અંગીપણું કેવી રીતે સંભવી શકે?

કર્મકાંડ અને જ્ઞાનકાંડ એવા બેદરે વેદના બે કાંડ છે. કર્મકાંડના અધિકારી અને તેનો વિષય બિન્ન છે, અને જ્ઞાનકાંડના અધિકારી અને તેનો વિષય બિન્ન છે. આમ અધિકારી અને વિષયનો ભેદ હોવાથી જ્ઞાનનું અંગપણું અને કર્મનું પ્રધાનભાવપણું કેમ થતી શકે? નજ થતી શકે. ૬૮.

હવે જેમ જ્ઞાન કર્મપ્રકરણમાં રહેલું નથી તેમ કર્મ પણ જ્ઞાનપ્રકરણમાં રહેલું નથી એમ કહે છે—

ज्ञानं कर्मणि न स्यात्ज्ञाने कर्मैदमपि तथा न स्यात् ।

कथमनयोऽरहभयोस्तत्तपनतमोयत्समुच्चयो घटते ॥ ६९ ॥

[જેમ] આત્મજ્ઞાન કર્મપ્રકરણમાં સંભવતું નથી તેમ આ કર્મ પણ જ્ઞાનપ્રકરણમાં ન સંભવે, તેથી સૂર્ય અને અંધારાની પેઠે આ બંનેનો સમુચ્ચય કેમ થતી શકે?

જેમ આત્મજ્ઞાન કર્મપ્રકરણમાં સંભવતું નથી, તેમ આ કર્મ પણ જ્ઞાનપ્રકરણમાં ન સંભવે એમ હોવાથી સૂર્ય ને અંધારાની પેઠે વિરુદ્ધપણાથી આ જ્ઞાન અને કર્મનું માથે રહેવારૂપ સકાળવાળું એકાધિકરણપણું સંભવતું નથી ૬૯.

તો તેનું સાક્ષીપણું ક્યા સંબંધવડે થાય છે ? એમ સંકા થાય નો
તેના સમાધાનમાં કહે છે —

રજ્જવાદેરગાદૈઃ સંવન્ધસ્તસ્ય હૃદયસંવન્ધઃ ।

સતનમસજ્ઞોડયમિતિ ધૃતિરપ્યમુર્ધમેવ સાધયતિ ॥ ૭૨ ॥

[એમ] રજ્જુ આદિનો સર્પાદિની સાથે સંબંધ [છે તેમ]
તેનો હૃદયની સાથે સંબંધ [છે] આ નિરંતર અસંગ [છે,
એમ ધૃતિ પણ આ અર્થનેજ પ્રતિપાદન કરે છે.

દોરડી અને છીપનો એમ મર્પ અને રૂપાની માથે કમ્પિત
સંબંધ છે, તેમ આ દ્રવ્યનો મર્પ હૃદયની માથે કમ્પિત સંબંધ છે,
પણ મર્પોગમમધ અથવા મમતાપમમધ નથી. આ આત્મા સર્વો
મર્પ સંબંધી રહિત છે. “અસંગોડયં પુરુષઃ” આ આત્મા અમમ
છે,) આ ધૃતિ પણ આત્માના અસંગપણાનેજ પ્રતિપાદન
કરે છે. ૭૨.

દૈવે શ્વેતશ્વરૂપી જિન્ન ગ્રાહ પાતુ પમાદિ વશુઓ નથી, કે
નંતી માથે શ્વેતના મનુષ્યાદિની અંગેતા થાય એમ કહે છે —

કર્મ ચ કર્મ ચ વચ્ચ ક્ષુદ્રાનિ પ્રત્યૈવ તદ્વ જ્ઞાતાતિ ।

વચ્ચ ન કર્મ ન કર્મ ક્ષુદ્રતરમયમેવ યેદિશું કરમે ॥ ૭૩ ॥

કર્તાપાતું અને કર્મ જેને સ્પૃશે છે તે શ્વેતજ [છે, તે
બંને શ્વેતને] જાણનાં નથી જેને કર્તાપાતું અને કર્મ નથી
આજ વધારે સ્પષ્ટ જાણવાનો આગમ કરે છે.

કર્તાપાતું અને કર્મ જેને સ્પૃશે છે તે કર્તાપાતું અને કર્મના
સ્પૃશ્ન. સ્પૃશ્નથી શ્વેતજ છે તે કર્તાપાતું અને કર્મ નિર્વા રોગી
શ્વેતને જાણનાં નથી જે શ્વેતના કર્તાપાતું અને કર્મ કાંઈ પણ નથી

વડે પ્રગટ્થ કાર્યની કૃત્તિ થતી નથી તેમ અમનમાંથી આ જગત્ની કૃત્તિ ન થાય એ યુક્તિવડે, ને આ અસત્કારણવાદ સંભવી શકતો નથી, તેથી સત્સ્વરૂપ બ્રહ્મ આ મર્વ જગત્ની કૃત્તિમાં કારણ છે. ૧૫.

જગત્નું કારણ સદૃષ બ્રહ્મ છે એમ કહેવાથી અદ્વૈતની દાનિ થશે એમ શંકા થાય તો તેના ઉત્તરમાં કહે છે:—

જગદાકારતયાપિ પ્રથતે ગુરુશિષ્યવિપ્રહતયાપિ ।

બ્રહ્માદ્યાકારતયાપિ પ્રતીમાતીર્દં પરાત્પરં તત્ત્વમ્ ॥ ૮૦ ॥

આ પરથી પર તત્ત્વ જગદાકારપણાવડે, ગુરુશિષ્યના શરીરપણાવડે, અને બ્રહ્માદિના આકારપણાવડે, પ્રસિદ્ધિને પામે છે.

માયાથી સૂક્ષ્મ અને વ્યાપક એવું બ્રહ્મતત્ત્વના નામરૂપાત્મક જગદાકારપણાવડે, ગુરુશિષ્યના શરીરરૂપે, અને દિરણ્યગર્ભોદિ દેવનારૂપે વિવર્તરૂપે પ્રતીત થાય છે. સત્ય બ્રહ્મમાં જગત્, ગુરુશિષ્ય, અને બ્રહ્માદિ દેવો અધ્યાસરૂપે પ્રતીત થતા હોવાથી દ્વૈતની પ્રાપ્તિ થતી નથી, પણ અદ્વૈતજ સુરિધર રહે છે. ૮૦.

કેટલાક અવિવેકીઓ બ્રહ્મથી ભિન્ન જગત્ સત્ય છે એમ માને છે, તેમનું તે માનવું જન્મમરણની પરપરાને માટે થાય છે એમ કહે છે:—

મન્યં જગદિતિ માનં સંમૃતયે સ્યાદ્વક્રવિજ્ઞાનામ્ ।

તદ્માદસન્યમેવઘિભિર્લં પ્રતિગદ્યમ્તિ નિગમાન્તઃ ॥ ૮૧ ॥

જગત્ સત્ય છે આ જ્ઞાન અપકવ ચિત્તવાળાઓને મંસારને માટે થાય છે, તેથી આ સર્વ અસત્ય છે એમ ઉપનિષદો પ્રતિપાદન કરે છે.

વડે પ્રગટરૂપ કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી તેમ અસત્માંથી આ જગત્ની ઉત્પત્તિ ન થાય એ યુક્તિવડે, તે આ અસત્કારણુવાદ સંભવી શકતો નથી, તેથી સત્સ્વરૂપ બ્રહ્મા આ મર્વ જગત્ની ઉત્પત્તિમાં કારણુ છે. ૧૯.

જગત્તુ કાણુ સદૃષ્ય બ્રહ્મ છે એમ કહેવાથી અદ્વૈતની દાનિ થશે એમ સંકા થાય તો તેના ઉત્તરમાં કહે છે—

જગદાકારતયાપિ પ્રથમે ગુરુશિષ્યવિપ્રહતયાપિ ।

બ્રહ્માકારતયાપિ પ્રતીભાર્તીર્દ્વં પરાત્પરં તત્ત્વમ્ ॥ ૮૦ ॥

આ પરથી પર તત્ત્વ જગદાકારપણુવડે, ગુરુશિષ્યના શરીરપણુવડે, અને બ્રહ્માદિના આકારપણુવડે, પ્રતિદિને પામે છે.

માયાથી સૂક્ષ્મ અને વ્યાપક એવું બ્રહ્મતત્ત્વજ નામરૂપાત્મક જગદાકારપણુવડે, ગુરુશિષ્યના શરીરરૂપે, અને દિરણ્યગર્ભાદિ દેવનારૂપે વિવર્તરૂપે પ્રતીત થાય છે. સત્ય બ્રહ્મમાં જગત્, ગુરુશિષ્ય, અને બ્રહ્માદિ દેવો અધ્યાસરૂપે પ્રતીત થતા હોવાથી દ્વૈતની પ્રાપ્તિ થતી નથી, પણ અદ્વૈતજ સુખિયર રહે છે. ૮૦.

કેટલાક અવિવેકીઓ બ્રહ્મથી બિન્ન જગત્ સત્ય છે એમ માને છે, તેમનું તે માનનું જન્મમરણની પરપરાને માટે યાગ છે એમ કહે છે—

સ્ત્યં જગદિતિ માનં સંઘૃતયે સ્વાદ્વપઙ્ક્વિસાનામ્ ।

તદ્માદસત્યમેવદ્વિલિલં પ્રતિશદ્વન્તિ નિગમાન્તઃ ॥ ૮૧ ॥

જગત્ સત્ય છે આ જ્ઞાન અપકર ચિત્તવાજાઓને અસારને માટે થાય છે, તેથી આ સર્વ અમૃત્ય છે એમ ઉપનિષદો પ્રતિપાદન કરે છે.

અન્યગતકાશ્ચનાનાં મૃગણધોરય ૨
 પવમવિષેકમાર્જાં જગતિ જના-

સોનાને નહિ ભણુન-

બુની બુદ્ધિજ [છે,] એ-

જગતમા તારિવડી છ-

એમ મોનાના -

મરૂપ અલંકારમાં -

જાન થાય છે.

આ સર્વ -

૨ એવી ટાં.

૨ ના ૨૪ અલંકાર સદૃશ એવનના સંબંધ.

૨ ના ૨૪
 ૬૨ ૬૩

૬૨ ૬૩ એવા જાનનો વિષય આત્માજ છે, અન્ય -

૩૩ છે -

તસ્માત્ સર્વશરીરેષ્વહમહમિત્યેવ ભામતે સ્પષ્ટ ।

યઃ પ્રત્યયો વિશુદ્ધસ્તસ્ય ગ્રહ્યેવ મયતિ મુહ્યાર્થઃ ॥ ૮૮ ॥

તેથી સર્વ શરીરોમાં હું હું એવું જે સ્પષ્ટ ને વિશુદ્ધ
 જ્ઞાન જણાય છે તેનો મુખ્ય અર્થ ગ્રહ્યજ થાય છે.

ઉપર કહેલા ગરુડાની સર્વ શરીરોમાં " હું " " હું " - એવી
 રીતનું જે પ્રકટ અને ઉપાધિરહિત જ્ઞાન પ્રતીત થાય છે તે હું એવ
 જ્ઞાનનો ગ્રહ્યજ મુખ્ય અર્થ થાય છે, તેનો તે ગોણુ અર્થ થતો નથી. ૮૮.

ગ્રહ્યજ અલંકારનો મુખ્ય અર્થ છે એમ કહ્યું તેને દર્શાવવે
 સિદ્ધ કરે છે -

ગોશબ્દાદિય ગોત્યં તદપિ વ્યક્તિઃ પ્રતીયતેઽર્થતયા ।

અહમર્થઃ પરમાત્મા તદ્વક્ત્રાન્તયા મયત્યહઙ્કારઃ ॥ ૮૯ ॥

જેમ આયશબ્દથી આયપાત્રું (ઉ.) તોપણ અર્થપણાવટે પ્રતીત થાય છે, તેમ હુંનો અર્થ પરમાત્મા (ઉ, પણ જાનિવટે અર્દશર થાય છે

જેમ આય એવા મનથી આયપાત્રું એવા મુખ્ય અર્થ થાય છે, તોપણ તે આયપાત્રું અર્થના મંત્રપત્રે એક નામની આકૃતિનો ભોધ છે છે, તેમ હું એવા સજ્જના મુખ્ય અર્થ પરમાત્મા હ, પણ જાનિવટે અર્દશર પણ હું એવા જ્ઞાનનો અર્થ થાય છે. ૮

જાનિવટે અર્દશર પણ હું એવા જ્ઞાનનો અર્થ થાય , તે નેરો અર્દશરમા પત્ર કર્તાપણાદિ પ્રમેનો આગેય થાય છે એમ હું છે —

દાદ્યશરિકમવયઃ વાચકમજ્ઞેન મામને વદન્ ।

તદ્દયેનમવદાદ્યમિતિ પ્રતિમાંતિ કર્તૃતાદીનિ ॥ ૧૦ ॥

જેમ અગ્નિના સંગવટે હોહાનું હાહરણપત્રું આદિ પ્રતીત થાય છે, તેમ ચેતનના સંગથી અર્દશરમાં (પણ) કર્તાપત્રું આદિ પ્રતીત થાય છે.

જેમ અગ્નિના મનોમવટે સોદામાં બાળવાનો તથા પ્રકાશપત્રું પ્રતીત થાય છે, તેમ ચેતનના મનપથી અર્દશરમાં કર્તાપત્રું જોનાપત્રું હવાદિ પ્રમેા અધ્યામથી પ્રતીત થાય છે. ૯૦

તેથી આત્માત્ર હું એવા જ્ઞાનનો અર્થ છે એવી નિરંતર બાવના હોય, બીજી આવના ન હોય, એમ હું છે. —

દેહેન્દ્રિયારિરણ્યનિર્મિત્ત. નિર્મદમતુલમદેતમ્ ।

આત્મામિતિ નિર્દિષ્ટા તદ્દગતિનિર્મિત્તે ન વળ્યયેનકિંચિત્ ॥૧૧॥

(નં) શરીર અને દ્રિયાદિ હરમથી ભિન્ન, નિર્મલ,

હું એવી શુદ્ધિ અને આ એવી શુદ્ધિ આત્મામાં કલ્પિત દેવાથી
હું એવી શુદ્ધિને અર્થ આત્માજ છે એમ કહે છે —

તસ્માદશયમાક્ષી પરમાર્થમૈવાહમર્થ इत्युचिनाम् ।

अजहवदेव जहोऽयं सत्संदग्धाप्रययहद्वारः ॥ ८३ ॥

તેથી સર્વના સાક્ષી પરમાત્માજ હુંનો અર્થ [છે] એમ
ઉચિત [છે.] આ જડ અદંકાર સત્તા સંબંધથી ચેતનના
જેવાજ જણાય છે.

જેથી અહકાશદિ આત્મામાં કલ્પિત છે, તેથી આ સમગ્ર
જગત્તા સાક્ષી પરમાત્માજ હું એવી વૃત્તિનો અર્થ છે, એમ સંભવે
છે. આ જડ અદંકાર સહકર ચેતનના સબંધથી ચેતનજેવાજ પ્રતીત
થાય છે. ૮૩.

હવે હું એવા જાનનો વિષય આત્માજ છે, અન્ય નથી, એમ
કહે છે —

तस्मात् सर्वशरीरेष्वहमहमिष्येय भासते स्पष्ट ।

यः प्रत्ययो विशुद्धस्तस्य ब्रह्मैव भवति मुख्यार्थः ॥ ८४ ॥

તેથી સર્વ શરીરોમાં હું હું એવું જે સ્પષ્ટ ને વિશુદ્ધ
જ્ઞાન જણાય છે તેનો મુખ્ય અર્થ બ્રહ્મજ થાય છે.

ઉપર કહેલા કારણથી સર્વ શરીરોમાં “ હું ” “ હું ” એવી
રીતનું જે પ્રકટ અને ઉપાધિરહિત જ્ઞાન પ્રતીત થાય છે તે હું એવ
જ્ઞાનનો બ્રહ્મજ મુખ્ય અર્થ થાય છે, તેનો તે જાણુ અર્થ યતો નથી. ૮૪.

બ્રહ્મજ અહકારનો મુખ્ય અર્થ છે એમ કહ્યું તેને દર્શાવડે
સિદ્ધ કરે છે —

गोशब्दादिव गोत्वं तदपि व्यक्तिः प्रतीयतेऽर्धतया ।

अहमर्थः परमात्मा तद्विज्ञानया भवत्यहद्वारः ॥ ८५ ॥

અતુલ ને અદ્વૈત [છે, તે] હું એવા જ્ઞાનનો અર્થ [છે,] એ જાણીને તેનાથી ભિન્ન કાંઈ ન ચિંતયે.

જે શરીર, દન્ડિયો ને અન્યકમળાદિ મર્ત દમ્યથી વિવક્ષ્ય અવિદ્યાના ભેદથી રહિત, માદમ્યરહિત ને દૈન્યજિત થયે છે, તે એવા જ્ઞાનનો વિષય છે, એમ જાણીને તે બ્રહ્મથી ભિન્ન નેષ પશ્યનું ચિંતન વિવેકી ન કરે. ૧૧.

આત્મા હું એવા જ્ઞાનનો વિષય હોવાથી મર્ત શરીરરૂપ કાંઈક ધિમાં સમાનજ છે તોપણ ઉપાધિના ભેદથી આત્માનો પાત્ર થવાથી અનુભવનું વિચિત્રપાત્રું થાય છે એમ કહે છે —

યદ્વત્સુખદુઃખાનામવયવમેદાદનેકતા દેહે ।

તદ્વિદિ સત્યમેદેડ્યનુભવવેચિત્ર્યમાત્મનામેવામ્ ॥ ૧૨ ॥

જેમ શરીરમાં અવયવોના ભેદથી સુખદુઃખોનું અને કપાત્રું [થાય છે,] તેમ અહિં અલેહ છતાં પણ આ આત્માઓના અનુભવનું વિચિત્રપાત્રું [થાય છે.]

જેમ એકજ સ્થૂણશરીરમાં હાથપગાદિ અવયવોના ભેદથી સુખ દુઃખોની અનેકતા થાય છે, એટલે મારે હાથે સુખ છે, મારે હાથે દુઃખ છે, ને મારે પગે સુખ છે, મારે પગે દુઃખ છે, દંત્યાદિ રીતના સુખદુઃખોના અનેકપાત્રું જણાય છે, તેમ આ સંસારમાં વસ્તુતાએ ચેતનરૂપે અને છતાં પણ અંતઃકરણના ભેદથી આ આત્માઓના અનુભવનું વિચિત્ર પાત્રું થાય છે, અર્થાત્ અંતઃકરણરૂપ ઉપાધિના વિવક્ષણુપણથી ભિન્ન ભિન્ન પ્રતીત થતા શ્વાત્માઓના આ જગત્તા સંગંધના અનુભવનું વિવક્ષણુપાત્રું થાય છે. ૧૨.

આ જગત્તા માયામયપણથી આના સંગંધમાં વિવેકીએ વધારે નિચાર કરવો યોગ્ય નથી એમ કહે છે:—

विशिष्ट विचार्य कृते कथ्यतेऽनन्तराद्युक्तं च। हेतुः ।

ବିଜ୍ଞାନ କୁହାଯିବ ପ୍ରାୟ: ୩୦ ଶହ ୦ ଶହ ଧର୍ମାତ୍ମକା ୧୦୦୦୩ ୧୦ ୧୩

$$m_1, p_1 \in \mathbb{R}^n, m_2 \in \mathbb{R}^n, n \in \mathbb{N}, m_1, p_1 \in \mathbb{R}^n$$
[illegible][illegible]

$\frac{d}{dt} \left(\frac{1}{\rho} \right) = - \frac{1}{\rho^2} \frac{d\rho}{dt}$

$$\log_{10} \left(\frac{4.44 \times 10^{-4} \times 4.5}{4.44 \times 10^{-4} \times 4.5 + 1.1 \times 10^{-4} \times 1.1} \right) = 2.99$$

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

Figure 4

[illegible]

दक्षिणि द्वापदिशौ दाह त्रयोमयनि सोऽपि तत्रैव ।

अमृतिं तथा परमात्मा परमात्मन्पति अमलितयाधने ॥ १५ ॥

જિંમ' લાક્ષણિક કાર્યરૂપ દાખીમા લાકડું નિરોધાન
પામિ ઉં, તે પછી તેમાજ (નિરોધાન પામિ ઉં) તેમ જગ
તમા પરમાત્મા (જિને) પરમાત્મામા પણ જગત નિરો
ધાન પામિ ઉં

જમ સાકારના સાચા દર્શાઓ ભાગ્યની મજિમ આવતાથી
નવાન શરણા સાધુ નિર્ભયાન પામે છે અને મોટી વયના વિરેહી
નાલ પાકારની પ્રતીતિ મારણા ને દાથી પણ સાકારામોજ નિર્ભયાન
પામે જ, તેમ આત્માની જગત્વી પ્રતીતિ પાસથી જમનમાં પરમાત્મા
નિર્ભયાન પામે છે, અને વિરહિતે જમનામાંની પ્રતીતિ શરણા
પામે જમનમાં પણ જગત્વી નિર્ભયાન પામે છે. ૬૪.

୧୫୫। ଶିଳ୍ପୀ: ଶ୍ରୀମତୀ ସୁମିତ୍ରାବତୀ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୧୯୫୫ ।
 ୧୫୬। ଶିଳ୍ପୀ: ଶ୍ରୀମତୀ ସୁମିତ୍ରାବତୀ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୧୯୫୫ ।
 ୧୫୭। ଶିଳ୍ପୀ: ଶ୍ରୀମତୀ ସୁମିତ୍ରାବତୀ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୧୯୫୫ ।
 ୧୫୮। ଶିଳ୍ପୀ: ଶ୍ରୀମତୀ ସୁମିତ୍ରାବତୀ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୧୯୫୫ ।
 ୧୫୯। ଶିଳ୍ପୀ: ଶ୍ରୀମତୀ ସୁମିତ୍ରାବତୀ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୧୯୫୫ ।
 ୧୬୦। ଶିଳ୍ପୀ: ଶ୍ରୀମତୀ ସୁମିତ୍ରାବତୀ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୧୯୫୫ ।
 ୧୬୧। ଶିଳ୍ପୀ: ଶ୍ରୀମତୀ ସୁମିତ୍ରାବତୀ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୧୯୫୫ ।
 ୧୬୨। ଶିଳ୍ପୀ: ଶ୍ରୀମତୀ ସୁମିତ୍ରାବତୀ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୧୯୫୫ ।
 ୧୬୩। ଶିଳ୍ପୀ: ଶ୍ରୀମତୀ ସୁମିତ୍ରାବତୀ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୧୯୫୫ ।
 ୧୬୪। ଶିଳ୍ପୀ: ଶ୍ରୀମତୀ ସୁମିତ୍ରାବତୀ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୧୯୫୫ ।

एषमहाशयः हृदये विद्याविधेः निवसतिमात्रम् ।

गङ्गायै नमः ॥ १ ॥ गङ्गायै नमः ॥ १ ॥ गङ्गायै नमः ॥ १ ॥

અવધાનની મિદિને માટે જા રિવા ને અવિવા એમ
બેઠન. પરિભાષા છે : નરવન્દી દિલ્લે નથીજ. સમાયો ૨૪૩૫
અમાજ છે, આનાથી જિજ્ઞાસુ નથી

आत्मनो अने विद्विहव्यवसायना मपानमः ।
 अनायास विद्या अने अविद्या अही पदवी पजिजातः अने न ।
 हे अर्थ अने आत्मनादा अक्षयशाला मिळाली असे अने
 विद्या अने अविद्या अही दोन पदवी पयाथे न प मना ।
 या अक्षयी निमः अत्य हा पद पद नही ' मोह ज्ञानादसि
 विषयः ॥ ' अर्थ हा पद अने नही । ' पाणि नानेना पद
 अक्षय हा हे ।

અમિન તોયે તે વાતોમાંજે કદાચ હશે તથા જે એમ હશે તે—

अथाप्यदिनि हतं भेत्तुमपि प्रसूय चाशितारुपम् ।

व्यतिरिक्तगन्धितायाः साहित्यतया दृश्यमेव तल्लक्षम् ॥१८॥

જો અન્ય છે આવો મત [હોય] તોપણ અસ્તિતારૂપ બ્રહ્મ જ [છે,] અસ્તિતાથી બિન્ન નાસ્તિતાવડે ગૂંચજ [૩] તે સિદ્ધ [થાય.]

બ્રહ્મથી બિન્ન બીજું વસ્તુ છે એમ જો વાદી પોતાનો મત બતાવે તો તે અન્ય વસ્તુ છે એવા રૂપવડે બ્રહ્મજ છે, કેમકે છે એવું રૂપ બ્રહ્મથી ભિન્ન બીજું નથી. છે એવા રૂપથી ભિન્ન નથી એવું રૂપ છે. નથી એ ગૂંચનુલ્લ નામ છે, તેથી વાદીઓના મતમાં પણ બ્રહ્મથી બિન્ન જે છે તે ગૂંચજ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. ૫૮.

જાનીઓને જો બ્રહ્મથી ભિન્ન કંઈ પણ પ્રતીત ન થતું હોય તો તેમના શરીરઅવધાર કેવી રીતે સમવી શકે ? એમ શંકા થાય તો તેના સમાધાનમાં કહે છે:—

તત્ત્વાવબોધશક્ત્યા સ્થિરત્તયા વાચિતાપિ સા માયા ।

આદેહપાતમેગમામાન્યાત્માપ્યયં નિજો વિદુષામ્ ॥ ૧૧ ॥

તત્ત્વજ્ઞાનના સામર્થ્યથી વિશેષાદિરહિતપણાવડે બાધ પામેલી તે માયા શરીરના પાતપર્યંત આ વિદ્વાનોને પ્રતીત થાય છે, [અને] પોતાનો આ આત્મા પણ [પ્રતીત થાય છે.]

આત્માથી અભિન્ન બ્રહ્મના જ્ઞાનના સામર્થ્યથી વિશેષાદિરહિતપણાવડે મિથ્યારૂપે નહીં ચપેલી લોકપ્રસિદ્ધ શરીરરૂપ તે માયા તેમના સ્પૃક્ષશરીરનું પડવું થાય ત્યાંથી આ બ્રહ્મનિષ્ઠ જ્ઞાનીઓને મિથ્યાપણાવડે પ્રતીત થાય છે, અને પોતાનું સ્વરૂપ અઘ્યાનરૂપે તથા સત્યરૂપે અતુલવાય છે. ૫૯.

જો શરીરના પડવાનુથી જ્ઞાનીઓને અને અજ્ઞાનીઓને જગતનું મરખું જ્ઞાન થતું હોય તો પછી વિદ્વાનોમાં અજ્ઞાનીઓથી શો ફરક રહેશે ? એમ શંકા થાય તો તેના સમાધાનમાં કહે છે —

एष विशेषो विदुषां पश्यन्तोऽपि प्रपञ्चससारम् ।

पृष्ठात्मनो न किञ्चित्पश्येत् સકલનિગમનિર્ણાતાન્ ॥૧૦૦॥

વિદ્વાનોમા આ દરક છે તેઓ પ્રપંચરૂપ સસાર
ને જોતા છતા પણ સર્વ વેદોએ નહી કરેલા આત્માથી
[નિજ] કાઢ પણ જોતા નથી.

અજ્ઞાનીઓમાં જ્ઞાનાંગમાં આ ૧૦૦ છે તેઓ જોતા નથી
પોતાં માથે મમાંગનાં અનુભવ દેવ. જા પણ તે નાવિ મમા
ને સર્વ ઉપનિષદોના વાક્યોએ નહી દેવ પોતાના અનુભવ
પણ મિત્ત. પે જોતા નથી પણ પોતાના અનુભવ વિદ્યા ને
આ મરને વ્યુએ છે ૧૦૦
અદૈત્યાવનામાં મિત્ત ધરેલા વ્યવિત્ત પુત્રાદિ ૧૦૦
જાન્ય ૧ દર્શવાદિ નથી એમ કહે છે

किं चित् किमचित् किं कथनार्थं किमयकथनार्थम् ।

किं कृत्यं किमकृत्यं निमित्तं तदिति जानतां विदुषाम् ॥ १०१ ॥

સર્વ તે [ઉ] એમ જાણનાર જ્ઞાનીઓને વિચારવાયે.

શુ [ઉ] ? નિ] નહિ વિચારવાયે. શુ [ઉ] ? કહેવાયે.

શુ [ઉ] ? નો] નહિ કહેવાયે. પણ શુ [ઉ] ? કરવાયે.

ઉ] ? નિ] શુ] નહિ કરવાયે. ઉ] ?

આ સર્વ પ્રશ્ન છે એમ અનુભવતાઃ જ્ઞાનાત્મક ન

અને ઉપાદિના સત્યપણાની જાણિતો અભાવ દેવાય અને તેમના
પણુમાંપણાથી તેમને કાઢ પણ પદાર્થ મનપૂર્વક વિચાર કરવાયે
નથી, કાઢ પણ પદાર્થ દેવપૂર્વક નહિ વિચારવાયે પણ નથી, કાઢ
પણુ વિત્ત દેવપૂર્વક પણ નથી, અને કાઢ પણ વિત્ત રદરૂપ
જાણીને નહિ કરવાયે પણ નથી, કાઢ દર્શવાદ પણ નથી, અને

વેદયાયમાસકોડદં વાક્યપરિજ્ઞાનપાવનમર્તાનામ્ ।

વેદશમહમેય તત્ત્વં નૈશનમઃપ્રાયમોહમિહિરોડદમ્ ॥ ૧૧૩ ॥

એકપણાનો પ્રકાશનારો હું [હું,] મહાવાક્યથી ઉત્પન્ન થયેલા [અલ્પસ્વભાવરૂપ] જ્ઞાનવડે જેમની બુદ્ધિ વિશુદ્ધ થઈ છે એવાઓનો નિયંતા હુંજ [હું, હું] સદૃશ્ય [હું, અને] હું જ્ઞાતા ધાટા અધારજેવા અજ્ઞાનનો ઉચ્છેદ કરનાર મૂર્ખ [હું.]

એકપણાનો—અવિદ્યતા વાસ્તવિક અવસ્થા અમેકનો. ૧૧૩.

મોક્ષોડદમૌર્ધ્વગામોત્તરોત્તરમાનમુગ્ધોડદમ્ ।

મોક્ષારમ્ભારમોહમદામ્ભુગામોદમ્ભુગોડદમ્ ॥ ૧૧૪ ॥

[સર્વ] આપધીઓનું સામર્થ્ય હું [હું,] હું [સર્વ] બુદ્ધનોમાં ઓતપ્રોત થઈને (વ્યાપીને) રહેવો [હું, અને] હું ક્રોધરૂપ કમલમાંથી પ્રગરતા આત્મગુણરૂપ ગુર્ગધથી મન્ન થયેલો જમરો [હું.]

મન્ન—અદ્વિતીયતા વિનમરનુભવો ૧૧૪

ધૈર્યવ્રમહમનુવાનાર્થોગધિકર્મજ્ઞાન્દરિજોડદમ્ ।

ધૈર્યધર્મિનિશયોડદ વિશ્વવિવિચયતુર્થગતજ્ઞોડદમ્ ॥ ૧૧૫ ॥

હું [મન્ન] પાપોને નિર્મૂલ કરનારો [હું,] હું અધિષ્ઠાએ ઉત્પન્ન કરેલા પ્રપંચરૂપ ધર્મનમૂલથી રહિત [હું,] હું અન્યથા જીવનરૂપો. -હું, અને હું મને કષ્ટતા નાનાધારના [ધર્મ, અર્થ, કામ અને જ્ઞાન] એ આરના સાધનોને નિષ્કર્ષ કરનારો ઉત્પન્ન [હું] ૧૧૫

અદ્વિતીયવ્રમહમનુવાનાર્થોગધિકર્મજ્ઞાન્દરિજોડદમ્ ।

અધ્યવસાય વિવેકોડદ સાધ્યર્થિતુજ્ઞાતાવૃત્તિર્ગાદમોડદમ્ ॥ ૧૧૬ ॥

હું મહત્પણાવટે સર્વ ઉન્મત્ત ગજેદ્રોના અંકુશરૂપ
[હું] અર્થોત્ત હું પોતાની મોટાઈવટે ઉન્મત્ત થયેલા સર્વ
અભિમાની પુરુષોના મદનો નાગ કન્નારો છું હું આપણના
રૂપો અત્યંતનિર્મલ [હું] હું કામથી ઉપજ થયેલા વિકારોથી
રહિત [હું] ૧૧૬.

આત્મવિકલ્પમર્તોનામસાવલ્લદુર્વેદાગમ્યમાનોઽહમ .

મસ્થિરસુત્રાયિમુગ્ધોઽહં મુસ્થિરસુત્રાયોષ્ઠમંવદ્નિતોઽહમ ॥૧૧૭॥

હું આત્મામા સંસયયુક્ત જુદિવાગામ્યોને નિશ્ચયવાગા
ઉપદેશથી ભ્રમવામા આવનારો [હું] હું અસ્થિર મુખથી
(વિષયયુખથી) રહિત [હું] અને, હું મુસ્થિર મુખ
અને જ્ઞાનરૂપ મંપત્તિને યોગ્ય [હું]

મસયયુક્ત જુદિવાગામ્યોને-હું આત્મા મુ. તા આત્મા નથી
આત્મા સસયયુક્ત જુદિવાગા પુરુષોને નિશ્ચયવાગા ઉપદેશથી ભ્રમવામા
ના છે એવા શ્રીમદ્મુગ્ધને કહેલા નિશ્ચય ઉપદેશથી ૧૧૭.

કરુણારમભરિતોઽહં કર્યાલતકમન્દ્યાસનાદિલોકોઽહમ .

ચતુર્વાદૃશ્યચચિત્તક્ષણોઽહં કલ્મસગુરુતોષલંકારહિતોઽહમ ॥૧૧૮॥

હું કૃપારૂપ અમૃતથી પરિપૂર્ણ [હું] હું ઘડાદિ
લોકમાં આપેલો [હું] હું મલિન અલંકારથી રહિત, [હું]
અને [હું] પાપ અને પુણ્યના સંબંધથી રહિત [હું] ૧૧૮

માનામનોષરોઽહં માર્તીતોઽહં ત્વપુણ્યમવગોઽહમ .

મલ્લમ્મનુરાસરોઽહં તણ્ડલાનોપતોદનવરોઽહમ ॥ ૧૧૯ ॥

હું ઇદિયોનો અવિષય [હું] હું આકાશથી પર [હું]
આકાશના કૃષ્ણરૂપ સંસારમાં હું રહેલો [હું] હું ખલ

પુરુષોથી પામી શકાઉં એવો નથી, [અને] હું પરિચિત્ત
જ્ઞાનોને દૂર કરવામાં તત્પર [છું.]

૫૨-સુદમ અને વ્યાપક. ૧૧૯.

ગાલિતૈતકયોઽહં દેહી મવદાલિલમૂલહૃદયોઽહમ્ ।

ગન્તવ્યોઽહમનોર્હૈર્ગત્યાગતિરહિતપૂર્ણઘોઽહમ્ ॥ ૧૨૦ ॥

હું દૈતની વાતથી અત્યંતરહિત [છું.] હું દેહી [એટલે]
ઉત્પન્ન થયેલા સર્વના મૂલરૂપ[માયા]ના હૃદયરૂપ [છું.] હું
[કર્મના ફલની] આશાથી રહિત[પુરુષો]વડે પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય
[છું, અને] હું ઉત્પત્તિ તથા વિનાશથી રહિત પૂર્ણજ્ઞા-
નરૂપરૂપ [છું.] ૧૨૦.

ઘનતરોમોહિતમિરપ્રકરપ્રખ્યંસનમાનુનિકરોઽહમ્ ।

ઘટિકાવાસરરજનીસંવન્સરયુગકલ્પકાલમેદોઽહમ્ ॥ ૧૨૧ ॥

હું અત્યંત ઘાટા અજ્ઞાનરૂપ અંધકારના ફેલાવાનો
નાશ કરનાર કિરણોના અમૂલ્યરૂપ [છું.] હું ઘડી, દિવસ,
રાત, વર્ષ, યુગ અને કલ્પ એવા કાલના મેદરૂપ [છું.] ૧૨૧.
ચરદ્વચરાત્મકોઽહં ચતુરમતિશ્રાધ્ધવીરતાંઽહમ્ ।

ચપલજનદુર્ગમોઽહં ચલભવજલધિપારદેશોઽહમ્ ॥ ૧૨૨ ॥

હું સ્થાવરઅંગમરૂપ [છું.] હું ચતુર બુદ્ધિવાળાઓવડે
સ્તુતિ કરવાયોગ્ય આચરણવાળો [છું.] હું અંચલ મનુષ્યો-
વડે પ્રાપ્ત થાઉં એવો નથી, [અને] હું અચિત્ત સંસારસાગ-
રના પારદેશરૂપ [છું.]

અચલ મનુષ્યોવડે-વિષયોના ચિત્તવડે નેમની બુદ્ધિ બહુ અચલ
છે એવા પુરુષોવડે-પારદેશરૂપ-સંસારસાગરના મામા કંઠારૂપ-અચરૂપ-

અન્નગિજીવિદ્વાનગુણાદગદ્વેદમાનોઽહમ્ ।

અન્નરસિતમમીનાં અન્નોઽર્થ દાગિતમાર્ગગમ્યોઽહમ્ ॥૧૨૩॥

હું ચેદરૂપ સાગરમાં ગુપ્ત જ્ઞાન તથા સુખથી ઉત્પન્ન
યથેલા આનંદથી મસત [મું.] ઉત્તરાળા શબ્દોવડે તેમની
બુદ્ધિ નાશ પામેલી ઉ તેમને હું જ્ઞાતાત [મું. અને] હું
કુતૂહલિરહિત સમ્પ્રદાયવડે માત્ર યથાયોગ્ય [મું.] ૧૨૩.

જગદાસનાદિગોચરપદ્મમાત્રભૂતમૂલભૂતોઽહમ્ ।

જગદાસન્દરશોઽર્થ જગમજરાયોગમચ્છરહિતોઽહમ્ ॥ ૧૨૪ ॥

હું શ્રદ્ધાદિને પ્રત્યક્ષ પંચમહાભૂતોના મૂલરૂપ
હું જન્મને આનંદ આપનારો [મું.] હું જન્મ, જુદાવરથા,
રોગ અને મરણથી રહિત [મું.]

શ્રદ્ધાદિ-શ્રદ્ધા, વિગ્ધ ને ૨૬. પંચમહાભૂત-આશય તાપ
નેત્રમ્, રત્ન ને ૫૫૧. મનરૂપ-વિવેકોપાગનશબ્દરૂપ. ૧૨૮

વેદાદિદેવતાસ્તિજિને દૃષ્ટિમુગ્ધવિવિધનાદમેદોઽહમ્ ।

મદિતિ ઘટિતાત્મવેદનર્કાપગમિત્કુરિતદ્વયમયોઽહમ્ ॥૧૨૫॥

હું જાંઝ આદિના ૧૨નિરૂપ, રણમાં વીરપુરુષોના
૧૨નિરૂપ, ભૂપણના ૧૨નિરૂપ, અને હાથીઓના ૧૨નિરૂપ
પૃથ્વીદિ નાનાપ્રકારના નાદના બેદોરૂપ [મું.] અને] હું તત્કાલ
પ્રકટેલા આત્મજ્ઞાનરૂપ રીપકના પ્રકાશવડે પ્રકાશ પામેલ
દૃઢચક્રમણરૂપ [મું.] ૧૨૫.

જાતમદે કેવમદે જાતાદે જ્ઞાનસાધનગનોઽહમ્ ।

જાનુજાનાવેનાદૃગમદિત્તવમાત્રવેવાહમ્ ॥ ૧૨૬ ॥

હું પદાર્થને બદલુ કરનારી જુત્તિરૂપ [મું.] હું જ્ઞાનના

યોગ્ય અર્થ [હું.] હું લય, વિશ્લેષ ને કપાયથી રહિત [હું.]
હું લાલભય ને અજાલભય [હું, ને] હું પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય-
માં નહિ પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય [હું.] ૧૩૮.

ઘર્ણાશ્રમરહિતોઽહં ઘર્ણમયોઽહં ઘરેણ્યગણ્યોઽહમ્ ।

ઘાત મંગાત્તરોઽહં ઘચસામર્થે પદે નિવિષ્ટોઽહમ્ ॥ ૧૩૯ ॥

હું વર્ણ તથા આશ્રમથી રહિત [હું.] હું અશ્રમય
[હું.] હું શ્રેષ્ઠોમાં પૂજ્ય [હું.] હું વાણીઓના અવિષયરૂપ
[હું, અને] હું વાક્યોના પદમાં [ને] અર્થમાં પ્રવેશ પામેલો
હું. ૧૩૯.

શમદમગિરહિતમનસાં શાસ્ત્રશતૈરણ્યગમ્યમાનોઽહમ્ ।

શરણમહમેવ વિદુષાં શક્તીકૃતવિવિધસંશયગણોઽહમ્ ॥ ૧૪૦ ॥

હું શમ તથા દમોદિથી રહિત મનવાળાઓને સંકટ
શાસ્ત્રોના અવલોકનોત્તરે પણ અપ્રાપ્ય [હું.] હુંજ શાન્તીઓ-
નું શરણ [હું, અને] જેણે નાનાપ્રકારોના મંદેહોનો સમૂહ
છેદી નાંખ્યો છે તે હું [હું.] ૧૪૦.

પદવાયગિરહિતોઽહં પદ્મગુણરહિતોઽહમહિતરહિતોઽહમ્ ।

પદ્મકાંશગિરહિતોઽહં પદ્મપ્રિશત્ત્વજાત્મરહિતોઽહમ્ ॥ ૧૪૧ ॥

હું છ ભાવોથી અત્યંતરહિત [હું.] હું છ ગુણોથી
રહિત [હું.] હું અનિષ્ટથી રહિત [હું.] હું છ કોશોથી
અત્યંતરહિત [હું, અને] હું છત્રીય તત્ત્વોના સમૂહથી રહિત [હું.]

છ ભાવોથી-હૈ, કૃત્યમ યાવ હૈ, વર્ષ હૈ, રૂપાત્તર પામે છે, પદ
છ, ને વિનાશ પામે છે, આ છ ભાવવિધોથી. છ ગુણોથી-મયુરારિ
છ રમોથી. અનિષ્ટથી-પોતાના અનિષ્ટથી. છ કોશોથી-આત્મ, કાંકાં,

[હોયો તે] કેવળે સેવતો નથી, [ન] ત્યારપછી શાઓકા કમ
કરતો નથી, તે પ્રયત્નવાળા મન નમસ્કાર, નમસ્કાર. ૧૫૩.
શ્યામચોપલામં મુદ્દુર્મુદ્દુરનુચિમ્ય મોદમાનેન ।

પ્રારવ્યકર્મણોડ્મે પરં વદ પ્રાપ્યતે સ્વ કૈવલ્યમ્ ॥ ૧૫૪ ॥

આ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિને પુનઃ પુનઃ મનનના વિષય-
રૂપ કરીને આનંદાવસ્થાને પામેલા [તે] જીવ-મુક્ત પુરુષો [તે]
પ્રારવ્યકર્મણોડ્મે અંતે ઉપમારદિત મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરાય છે. ૧૫૪.
મોહાન્ધકારહરખં મંગારોદ્દેલમામોક્ષરણમ્ ।

સ્વાત્મનિરુપમત્ત્વકરણમદ્વત્ત્વશિવામૂર્તિઃ ॥ ૧૫૫ ॥

અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને દૂર કરનાર [અને] મંસારરૂપ
વૃદ્ધિ પામેલા માનવનો પાર પમાડનાર સ્વાત્મનિરૂપણામર્તુ
આ મહાન્ધકારશીવ (શ્રીપરમશિવ) સ્વત્વા કૃપા.

શ્રીજ્ઞાનચાવદ્ધ શ્રીદક્ષિણામૂર્તિના જ્ઞાનાર દેવાળી પોતાના
સત્તાત નામને જ્ઞાને પોને નેમ્નાથી નામ આપ્યું છે. ૧૫૫
ધક્ષત્ત્વચિદ્વત્ત્વ નિરચિત્તિજ્ઞાનપદ્મોક્ષરણમ્ ।

સ્વાત્મનિરુપમત્ત્વ મે માસયતિ ધીનિવાસપુરુષાનુઃ ॥ ૧૫૬ ॥

ફોનિ ધીમત્ત્વચિદ્વત્ત્વ નિરચિત્તિજ્ઞાનપદ્મોક્ષરણમ્
ધીમત્ત્વચિદ્વત્ત્વ મંત્રુર્ણમ્ ॥ ૧૦ ॥

અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને સારી રીતે કળુનારા [નિ],
જેમણે વિજ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનને [વિકાસ કર્યો] છે એવા શ્રી
સેવિકાનુકૂલ નૃપે જ્ઞાન વિજ્ઞાન આકાશમા પ્રકાશ છે. ૧૫૬.

એ પ્રભુ પ્રદાવિદ્વાદા પરમદત્તે ને પરિમાળકેના
અસ્ત્વ એનાં જ્ઞાન-ચર્ચા જ્ઞાન સ્વત્વા શ્રીસ્વાત્મનિરૂપણામર્તુ
અસ્ત્વ દક્ષિણામૂર્તિના અસ્ત્વ દક્ષિણામૂર્તિના અસ્ત્વ
દક્ષિણામૂર્તિ ૧૦.

॥ શ્રીચર્પટપંજરિકાસ્તોત્ર ॥

ભાવાર્થદીપિકાટીકાસહિત.

મંગલાચરણુ ને ટીકાની પ્રતિજ્ઞા.

રાહુરો.

શ્રદ્ધ-ઈચ્છાનું ધ્યાન પરી, પંદી સદ્ગુરુ-પાય.

ચર્પટપંજરિકા-ટીકા, શુર્જરગિરા લખાય. ૧

મુમુક્ષુઓના બંન્ધકબંધમાં રહેલા અજ્ઞાનરૂપ અધારને છૂટ કરનારા પુણ્યચક્ષુ આચાર્યબનવાનું કોઈ વેચા બિચારામટે કોઈ નગરમાં મિચળતા દના ત્યાં ત્યાં સાત્ત્વવાસનાના આવેશવાળા કોઈ વૃદ્ધ બાલકનું કે કોઈ વૃદ્ધ સન્યાસી બાકરજીવાત્મનો પ્રારંભ કરીને કુદ્દમ્ કરણે (કૃપાનુ દગ્ધાના અર્થમાં છે,) આ રાખેા મોખનો દનો, તે તેઓપીના જોવામાં આવેા તેને જોખને અન્નન દવાવડે નેઓપીએ તેને આ સ્તોત્રમાં જલ્પાવેા ઉપરેલ કરેા છે, જેમ કહેવાય છે. ચર્પટપંજરિકાનો અર્થ પાણીના પરપોરાના ગેરી હાથા એવેા થાય છે આ મોખના પડેા મોઢમાં વૃદ્ધાવધ્યામાં બાકરજીવાત્મનો અભ્યાસ રૂપાનુ કરનાર નથી. પણ પરમાત્મતાનાર રૂપાનુ કરનાર છે, માટે તારે પરમાત્મતાન યોગવતા પ્રપાન કરેા જોઈએ જેમ ને વૃદ્ધ બાલકબંધનિ વા વૃદ્ધ સન્યાસિપ્રનિ કહે છે—

મજ્ઞ ગોવિંદ મજ્ઞ ગોવિંદ મજ્ઞ ગોવિંદ મૂઢમને ।

પ્રાપ્તિ લાગિદિતે મરણે, નહિ નહિ રહાતિ કુદ્દમ્કરણે ॥ ૧ ॥

મરણ સમીપમાં આવે " કુદ્દમ્ કરણે " ન.

હોલો તે] દેવને સેવતો નથી, [ને] ત્યારપછી શાઓકન કર્મ
કરતો નથી, તે પ્રયત્નવાળા મન નમસ્કાર, નમસ્કાર. ૧૫૩.

ત્યાગ્મયોધલામં મુદ્દુર્મુદુરગુચિગ્ચ મોદમાનેન ।

ગરદ્ધકર્મણોડ્ને પરં દદં પ્રાપ્યતે રમ કેવલ્યમ્ ॥ ૧૫૪ ॥

આ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિને પુનઃ પુનઃ મનનના વિષય-
રૂપ કરીને આનંદાવસ્થાને પામેલા[તે જીવન્મુક્ત પુરુષ]એ
આરબ્ધકર્મને અંતે ઉપમારક્ત મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરાય છે. ૧૫૪.

મોહાન્ધકારહરણં સંસારોદ્ધેનસાગરોત્તરણમ્ ।

સ્વાત્મનિરૂપણમેત્પ્રકરણમ્કૃતદશ્વિજામૂર્તિઃ ॥ ૧૫૫ ॥

અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને દૂર કરનાર [અને] સંસારરૂપ
વૃદ્ધિ પામેલા સાગરનો પાર પમાડનાર સ્વાત્મનિરૂપણનામનું
આ પ્રકરણ શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ (શ્રીપરમશિવ) રચતા હવા.

શ્રીશંકરાચાર્યજી શ્રીદક્ષિણામૂર્તિનો અવતાર હોવાથી પોનાના
વર્તમાન નામને સ્થાને પોને તેઓશ્રીનું નામ આપ્યું છે. ૧૫૫

અજ્ઞાનાન્વયિહન્તા વિરચિતવિજ્ઞાનપદ્મજોહ્લાસઃ ।

માનસગગનતલં મે માસયતિ શ્રીનિવાસગુરુમાનુઃ ॥ ૧૫૬ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्यश्रीमच्छंकराचार्यविरचिनं
श्रीस्वात्मनिरूपणं संपूर्णम् ॥ ૧૦ ॥

અજ્ઞાનરૂપ અંધપણને સારી રીતે હજીનારા [ને]
જેમણે વિજ્ઞાનરૂપ કમલનો (વકાસ કર્યો છે એવા શ્રી-
ગોવિંદગુરુરૂપ સૂર્ય માગ ચિત્તરૂપ આકાશમાં પ્રકાશે છે. ૧૫૬.

એ પ્રમાણે બ્રહ્મવિદ્યાવાળા પરમહંસો ને પરિમાજકોના
આચાર્ય શ્રીશંકરાચાર્યજીએ રચેલા શ્રીસ્વાત્મનિરૂપણનામના
અંધરૂપ દશમા રત્નની ભાવાર્થદીપિકાનામની ગુજરાતીભાષાની
ટીકા પૂરી થઈ. ૧૦.

નિવર્તિ રજની ભાર્ય માત શિશિરમન્તો પુનરાયાતઃ ।

અર્થઃ રજની ગજગણાપુત્રદયિ ન મુંઝવણાશાવાયુઃ ॥મજ્જાન્યા

દિવસ ને રાત, સાયંકાલ (ને) માત્રગાત, (અને) શિશિર ને વસંત પુનઃ આવે છે કાલ રમત કરે છે, (ને) આયુષ્ વાઙ્મુ જાય છે, પણ આશ્ચર્ય વાચુ ઊડતો નથી. હે મૂઢપુદ્ધિવાળા ! ઇત્યાદિ.

દિવસ પૂરી થાય છે ત્યાં રાત આવે છે, ને રાત પૂરી થાય છે, ત્યાં પુનઃ દિવસ ને પુનઃ રાત આવે છે. આમ વારંવાર દિવસ ને મનિઓ આવ્યા હો છે સાપકાલ ને પ્રાતઃકાલ પણ વારંવાર આવ્યા હો છે. શિશિરઋતુ પછી વસંતઋતુ, તે પછી મૃદ્ધિ, ને પછી વર્ષા, તે પછી શરદ, તે પછી દેવંત, ને તે પછી પુનઃ શિશિરદિ ઋતુઓ આવે છે. આમ વારંવાર ઋતુઓ આવ્યા કરે છે. આ બધી કામની રમત થાય છે, ને તેમા મનુષ્યનુ આયુષ પાણીના પૂતળી પેઠે ઊતારવો આયુષ્ જાય છે, પણ મનુષ્યના ચિત્તને વિષયોની આશ્ચર્ય ને વાચુ-ગમ થયો છે તે તેને ઊડતો નથી, એ બેલી વાત છે. હે આયકનુ દિવાળા રહ્યાવળુ ' ઇત્યાદિ. ૪.

અટિલો મુંઝી લુચિતકેદાર, કાપાયાંચર્યદુર્લભઃ ।

પર્યપ્રપિ ન ચ પર્યવતિ લોક, ઉદરનિમિષં ઘટ્ટરજીહ્વામજ્જાન્યા

જટાવાળો, મુંઝન કરાવેલો, વાલને ચુંટાવી કાઢેલો, કાપાયવચ્ચવટે ઘણા વેશોને ધરનારો, અને પેટને માટે બહુ ચોક્ક કરતો મનુષ્ય ભોતો છતો પણ ભોતો નથી. હે મૂઢ-પુદ્ધિવાળા ! ઇત્યાદિ.

પોતાના આપાકપર જેમ્ને મોટી જટા-સંસ્કાર કર્યા પિતાના ધાંખા વાજ-માગ્ય કરી છે એવો, પોતાના આપાકપરના બધા વાજને

જેણે જીતરાવી નંખાવ્યા છે એવો, પોતાના માયાક્રિપાના બધા વાસને જેણે ચુંટી કાઢ્યા છે એવો, પોતાના ધર્મમનને અનુસરીને ભંગવાં વસ્ત્રોવડે બિજા બિજા પ્રકારના ધણા વેશોને જેણે ધારણ કર્યા છે એવો, અને પોતાનું ઉદર ભરવામાટે ધણો શોક કરનારો મનુષ્ય (તેવા મનુષ્યોનો મોટો ભાગ) માત્ર લોકોને દેખાડવાના પોતાના આ બધા દબને જોતો છતો પણ જાણે જોતો નથી એમ વર્ને છે, અને પોતાના દંબનો પરિત્યાગ કરી તે પોતાના જીવના કલ્યાણમાટે શુદ્ધબાવથી પરમાત્માનું સ્મરણધ્યાનાદિ કરતો નથી. બહુ ખેદની વાત છે કે પોતાને ત્યાગી જાનનારાઓનો મોટો ભાગ પોતપોતાના સંપ્રદાયનો બદારનો ડોળ રાખવામાં બહુધા જામતિ એવે છે, પણ પરમાત્માનું પરમપ્રેમથી સ્મરણધ્યાન કરવામાં જામતિ એવો નથી. હે જાલકબુદ્ધિવાળા જુદાજાલક ! ઇત્યાદિ. ૬.

ઘયસિ ગતે કઃ કામવિકારઃ, શુષ્કે નીરે કઃ કાસારઃ ।

ક્ષીણં વિષ્ણુ કઃ પરિવારો, જ્ઞાતે તત્ત્વે કઃ સંસારઃ ॥મજ્જાગા

વય ગયે કામવિકાર કોણ ? પાણી સૂકાયે તળાવ કોણ ? જ્ય ક્ષીણ થયે પરિવાર કોણ ? તત્ત્વને જાણે સંસાર કોણ ? હે મૂઢબુદ્ધિવાળા ! ઇત્યાદિ.

સ્થૂળશરીર જ્યારે અતિવૃદ્ધાવસ્થાને પામી સામર્થ્યહીન થાય ત્યારે શરીરાદિમાં કામવિકારનો પ્રબલ વેગ કેવી રીતે રહી શકે ? ન રહી શકે. પરાણે દૂર ધવાજેવો થાય. તળાવમાંનું સર્વ પાણી સૂકા ગયા પછી વાસ્તવિક તળાવ ક્યાં રહ્યું ? એ તો સૂકો ઉડો ખાડોજ રહ્યો. દ્રવ્ય કોઈ પણ પ્રકારે જતું રહે ત્યારે તે દ્રવ્યહીન મનુષ્યનો સંસાર તેનાં સર્વાવદાનાં આગમની પેઠે ન કરે એ જાણી વાત છે. એવી રીતે ધારણ દૂર થવાથી તેને અવધંબીને યનામ કાર્ય પણ ફર

દાનંદ, નિઃસ્પૃહ ને અસંગ છે. જગત્ મિથ્યા છે. આમ દોનાયી અહિં તારે કાંઈ પણ શોક કરવાજોવું નથી. હે બાલકપુદ્ધિવાળા વૃદ્ધ-આત્મણુ! ઇત્યાદિ. ૧૦.

નારીસ્તનમરજઘનનિવેશં, દષ્ટ્યા માયામોહાવેશમ્ ।

વતન્માંસવસાદિવિકારં, મનસિ ચિંતારવ્યવારંવારમ્ ॥મંજૃગા૧૧॥

અજ્ઞાનવડે આસક્તિનો બહુ વેગ ઉપજવનાર સ્ત્રીનાં પુષ્ટ સ્તનો ને વિસ્તારવાળા નિતંબો જોઈને આ માંસ તથા મેદાદિનું કાર્ય છે [એમ તારા] મનમાં [તું] વારંવાર વિચાર-હે મૂઢબુદ્ધિવાળા ! ઇત્યાદિ

સ્ત્રીના અ્બલશરીરના અધિષ્ઠાનરૂપ આત્માના અજ્ઞાનવડે અથવા, સ્ત્રીના શરીરમા રહેલા દુર્ગંધમય તથા અપવિત્ર પદાર્થોના અજ્ઞાનવડે પોતાના બળી રમણીયપણાની બુદ્ધિપૂર્વક દૃષ્ટિ કરનાર પુરુષના ચિત્તમાં આસક્તિનો બહુવેગ ઉપજવનાર સ્ત્રીનાં પુષ્ટ સ્તનો તથા વિસ્તારવાળા નિતંબોડિપર બૂલથી દૃષ્ટિ પડી જાય તો તેને જોઈને આ સ્તનો ને નિતંબો માંસ, મેદ, (ચરબી,) રુધિર, નાડીઓ ને તથાના કાર્યરૂપ છે, તેમાં કાંઈ પણ સારી વસ્તુ નથી, તે સર્વ અસાર વસ્તુઓના સમુદય છે, એમ તું તારા મનમાં વારંવાર વિચાર, અને તેમાં રહેલા આ ઉપજતા આગર રાગને ત્યાગ. હે બાલકપુદ્ધિવાળા વૃદ્ધઆત્મણુ ! ઇત્યાદિ. ૧૧.

મેયં ગીતાનામસદ્ગુણં, દેયં ધીપતિરુપમજ્જમ્ ।

નેયં સજ્જનનિકટ્ટે ચિત્તં, દેયં ક્ષીનજનાય ચ વિત્તમ્ ॥મંજૃગા૧૨॥

ગીતા ને સદ્ગુણનામ ગાથાયોગ્ય [છે,] શ્રીપતિનું રૂપ નિર્વતર ધ્યાન કરવાયોગ્ય [છે,] સજ્જનના સમીપમાં ચિત્ત

તો' કથાધોત્તમ મિ જ્ઞાને દીનજનને દુઃખ આપવાધોત્તમ
મિ દે મહાભુદિવાળા' હત્યાદિ

નિઃસંશય જ્ઞાન-વ્યવસ્થા જ્ઞાન આપવાપરમ નિઃશય પદ્ધતિ
પ્રજ્ઞાનમય તથા વિદ્યમય આપક પદ્ધતિઓના સદસ્ય
નું જે પાતાનું અધ્યક્ષતા નિત્ય સ્વયં અમર નેત્રાધિકારી માત્ર
દુઃખ પાત્ર કે સુખધર્મ પદ્ધતિઓનું સ્વયં અધ્યક્ષત્વ નિત્ય
પ્રજ્ઞાન કાર્ય પાત્ર કે અજ્ઞાન વિષયનું અમર વિનય વિષય
કાવચાનતાથી જ્ઞાતિય ન અજ્ઞાત પુણ્યની પાત્રતા કરવા નહીં
જ્ઞાને જનનિ કૃપાચળ અધિકારી જ્ઞાતિય પદ્ધતિઓના સ્વયં આપક
પદ્ધતિ કથાધોત્તમ મિ દે આપકાદિવાળા જ્ઞાતિય '૧૩' નિ ૧૩
કાવચાનતા વિશિષ્ટતા યોગાગ્રામ્યવ્યવસ્થા પદ્ધતિ

અંતરિક્ષ મુગ્ધાંશુ, તથા યમ કિ કુર્યેત્યર્થમ્ ધમમગ્રામ્ય

અમરગ્રામ્ય કાલક અધ્યયન કરી, અંતરિક્ષની નાની
કલિકા પીધી, ને જેણે મુશરિની પૂજા કરી, તેની અંતરિક્ષ
મ્ યમ કરે છે ? દે મહાભુદિવાળા' હત્યાદિ.

જ્ઞાન સ્વયં તથા તાત્પર્યના જ્ઞાનધર્મકે પીમદ્ભગવાદ્ધર્મતાના
પાત્ર આપક અધ્યયન કર્યું છે જેણે અધિકારી અંતરિક્ષના નાની રીતનું
જ્ઞાન અધ્યક્ષ અમરને આધારપૂર્વક પાત્ર કર્યું છે, જ્ઞાને જેણે મુશરિક-
જ્ઞાન દાનના સદુપકાર પદ્ધતિઓનું આધ્યક્ષતાપૂર્વકે પરમપદ્ધતિ ને
પરમધર્મથી પદ્ધતિ કર્યું છે, તેને મરજીમાં પદ્ધતિના અધિકારી
ન હોવાથી તેને પદ્ધતિની અંતરિક્ષ યમ કરે છે ? નથીતર હરતા. દે
આપકાદિવાળા જ્ઞાતિય '૧૩' હત્યાદિ ૧૩

કોઃકે કાલકે કુલ માધ્યાન, કો મે ગદર્ગે કો મે તાતઃ ।

હિતિ પરિભાષ્ય સ્વર્ગમસાદ, સર્વોપકાર્યા સ્વરૂપિણમ્ ધમમગ્રામ્ય

યતો સમાર અન્યન વિગિન ગનિયાઓ છે. તું કોનો પુત્ર છે ? કોણ છે ? ને ક્યાંથી આવ્યો છે ? આ વિષયો જન્મ વ્યવહારપદ્યે જોખ્ખે નેવા નહીં થઈ શકે એવા નથી. વસ્તુતાએ અર્થિ જન્મથી બિન કંઈ ન હોવાથી એ મર્વ કલ્પિત મગજની નદીના જેવું મિથ્યા પ્રતીત થાય છે. દે બાપ ! જેમાં આ સર્વ જગત્ કલ્પાયું છે ને પરમતત્ત્વના ન્વરૂપનો તું નારા શ્રીમદ્ગુરુદ્વારા શીઘ્ર આદરપૂર્વક દિશગમિતે વિચાર કર. કલ્પિતનો વિચાર કરવાથી તને કંઈ લાભ થવાનો સંભવ નથી. કસ્ય ત્વં યા કુત આયાતસ્તત્ત્વં ચિન્તય તદિદં. સ્માતઃ ॥ આતું પાકાંતર ગ્રીકારનાં તેનો આ પ્રમાણે અર્થ થાય છે:—તું કોનો છે ? વા ક્યાંથી આવ્યો છે ? દે બાપ ! તે આ તત્ત્વનો વિચાર કર. ૩

સર્વ દૃશ્યને અનિત્ય જાણી તેનો પરિત્યાગ કરવાનો ને જન્મી અર્જુનભાવે પ્રાપ્તિ કરવાનો ઉપદેશ કરે છે:—

મા કુરુ જનઘનયૌવનગર્વ, હરાતિ નિમેશાન્ કાલઃ સર્વમ્ ।
માયામયમિદમખિલં હિન્વા, બ્રહ્મપદં ત્વં પ્રવિશ વિદિત્વા ॥ ૪ ॥

સેવક, ધન ને યૌવનનો ગર્વ ન કર. કાલ નિમેશમાં સર્વને હરે છે. આ સર્વ માયામયને ત્યજી દઈને તું બ્રહ્મ-સ્વરૂપને જાણીને પ્રવેશ કર.

સેવા કરનારા મનુષ્યો, નાનાપ્રકારનું દ્રવ્ય, ને રમણીય લાગતું યૌવન આ સર્વ વીજળીના જળકારાજેવું ક્ષણબંધુર છે, માટે તું તાગ સેવકનો, ધનનો કે યૌવનનો લેશ પણ ગર્વ ન કર. વિનાશીનો ગર્વ શો કરવો ? બ્રહ્માન્ કાલ સમય આવે આ સેવકાદિના આંખ વીંચનાં જોડશે અત્ય સમય લાગે તેટલા અત્ય મમલમાં નાશ કરે છે. આ જોવામાં આવતો સર્વ સંસાર માયામય જોડે મિથ્યા છે, માટે તે સર્વમાં રહેલી તારી આશ્વ પ્રીતિનો પરિત્યાગ કરી તું, આ સર્વના

અધિગતરૂપ સચ્ચિદાનંદ જ્યને નારા શીમદ્ગુરુદ્વારા જાણીને તે અધ-
સ્વરૂપમાં અબેદમાત્રે સીધા પ્રવેશ કરે. પ્રત્યક્ષ મવિદ્યાનુ વિદિત્વા
એવું પાતાનર સીધારીએ તો તેનો આ પ્રમાણે અર્થ થાય છે—
અધસ્વરૂપને જાણીને તેમાં શીધા પ્રવેશ કરે. ૪.

આત્મજ્ઞાન મેગમ્મા વિના અનર્પની નિરૂતિ થતી નથી એમ
કહે છે—

કામં ક્રોધં લેભે મોહં, રવક્લાડગ્માનં ભાયવ કાઠમ્ ।
મામસાનવિદોના મુદાઃ, વર્ણને તે મરકાનેમુદાઃ ॥ ૫ ॥

કામ, ક્રોધ, લેભા [ને] મોહને ત્યજીને હું ક્રોધ [નું] ?

એમ પોતાને ચિંતવ. [જે] આત્મજ્ઞાનથી રહિત જ્ઞાતાનીઓ
[છે,] તે અપ્રકટ નરકમાં પડેલા રંધાય છે.

શીસમામમતી વા પુરૂષમામમતી રજઝારપ કામ, આને માને
અપકાર ક્યો, મારે હું નેતુ રેર સડ આતી રજઝા ઉપજીને તેના

અપકાર કરવામાટે થતી પ્રવૃત્તિરૂપ ક્રોધ, કશુસાદ અપવા
રૂપારૂપ લેભ, અને દિનાદિન તથા કર્તવ્યાર્તવ્યને નદિ

પર્મજ્વારૂપ મોહ, આ કુદ મનોવિચારોનો તથા શોક, બપ ને
માદિ બીજા કુદ મનોવિચારોનો ખેર, સાવધાનતા ને દરનાથી પરિ-

ગમ કરીને મારે વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે ? અર્થાત્ હું સ્પષ્ટકરીશ,
કે હું ? વા તે સર્વના સમવરૂપ શું ? આમ પોતાના વાસ્તવિક

રૂપનો શીમદ્ગુરુદ્વારા તથા શાસ્ત્રદ્વારા તું વિચાર કરે. જે મનુષ્યો
જાના આત્મસ્વરૂપને મર્યાદાવિપર્યવર્તિન જાણતા નથી, તે જ્ઞાતાની

નો જન્મ પ્રકારના અપકારનાપોરૂપ અપ્રકટ નરકમાં પડેલા પડેલા રાજ-
સીમાવા કરે છે. તેમનાં દુષ્કોનો બીજા ઉપાયથી કોઈ આવશે

નહી. આમને

નથી. આરે તેઓ સ્વચ્છને જાગે ત્યારેજ તેઓ તે વિરિધિ તાપ
મળી મોક્ષા થા પરમાનંદાનુભવ કરી શકે માળવને સ્થાને વરુણ
એનું પાકાંત દોષ તો નેનો અર્થ નો ધ્યેયો થાય છે. ૫

અનુચિતે આત્મચરણના જાનની પ્રાપ્તિ વિગમિતા થઈ શકી
નથી. મા' કો વિગમતા મદિમા અર્થે ૬ —

શુભદિશ્વરઋણાનિવાસઃ, શર્યા સ્વજલમજિતે જ્યમઃ ।

શર્વતિશ્વરમોક્ષાવાસઃ, કશ્ચ શુભે ન કરોતિ વિગમ ॥ ૬ ॥

દેવમંદિરમાં કે પુણ્યા મુક્તમા વહેતું, ભૂમિપર શબ્દ
ફેરતું, મુગધમંત્રુષ વખ, ને' સર્વ પશ્ચિદનો ને ભોમને
ત્યાગ આ' વિરાગ કેને સુખ કરેતો નથી ?

શુભદિશ્વરઋણાનિવાસઃ, શર્યા સ્વજલમજિતે જ્યમઃ ।
શર્વતિશ્વરમોક્ષાવાસઃ, કશ્ચ શુભે ન કરોતિ વિગમ ॥ ૬ ॥
શુભદિશ્વરઋણાનિવાસઃ, શર્યા સ્વજલમજિતે જ્યમઃ ।
શર્વતિશ્વરમોક્ષાવાસઃ, કશ્ચ શુભે ન કરોતિ વિગમ ॥ ૬ ॥
શુભદિશ્વરઋણાનિવાસઃ, શર્યા સ્વજલમજિતે જ્યમઃ ।
શર્વતિશ્વરમોક્ષાવાસઃ, કશ્ચ શુભે ન કરોતિ વિગમ ॥ ૬ ॥
શુભદિશ્વરઋણાનિવાસઃ, શર્યા સ્વજલમજિતે જ્યમઃ ।
શર્વતિશ્વરમોક્ષાવાસઃ, કશ્ચ શુભે ન કરોતિ વિગમ ॥ ૬ ॥
શુભદિશ્વરઋણાનિવાસઃ, શર્યા સ્વજલમજિતે જ્યમઃ ।
શર્વતિશ્વરમોક્ષાવાસઃ, કશ્ચ શુભે ન કરોતિ વિગમ ॥ ૬ ॥
શુભદિશ્વરઋણાનિવાસઃ, શર્યા સ્વજલમજિતે જ્યમઃ ।
શર્વતિશ્વરમોક્ષાવાસઃ, કશ્ચ શુભે ન કરોતિ વિગમ ॥ ૬ ॥
શુભદિશ્વરઋણાનિવાસઃ, શર્યા સ્વજલમજિતે જ્યમઃ ।
શર્વતિશ્વરમોક્ષાવાસઃ, કશ્ચ શુભે ન કરોતિ વિગમ ॥ ૬ ॥
શુભદિશ્વરઋણાનિવાસઃ, શર્યા સ્વજલમજિતે જ્યમઃ ।
શર્વતિશ્વરમોક્ષાવાસઃ, કશ્ચ શુભે ન કરોતિ વિગમ ॥ ૬ ॥

— ૬ — શ્રી સંક્રમણાચાર્યનાં અષ્ટાદશ સ્તોત્રાં ૧૭૩ ૬ ૭ ૮ ૧૭૪

શ્રી સંક્રમણાચાર્યનાં અષ્ટાદશ સ્તોત્રાં ૧૭૩ ૬ ૭ ૮ ૧૭૪

શ્રી સંક્રમણાચાર્યનાં અષ્ટાદશ સ્તોત્રાં ૧૭૩ ૬ ૭ ૮ ૧૭૪

શત્રુમાં, મિત્રમાં, પુત્રમાં [ને] બંધુમાં વિચિત્રસંધિમાટે
યત્ન ન કર. જો તું અદ્યપકાલમાં પ્રદક્ષપત્તુ ઇચ્છતો હો [તો]
સર્વેત્ર સમચિત્તવાળો થા

તારું અનિષ્ટ ઇચ્છનાર, મોક્ષનાર ને કરનાર શત્રુમાં, તારું પ્રિય
હોય ને ઇચ્છનાર, તારું શુભ મોક્ષનાર, ને તારું બહુ કરવા પ્રયત્ન
સેવનાર મિત્રમાં, તારા પ્રિય મનાતા પુત્રમાં, ને તારાં અન્ય સમ્બંધ-
દાઓમાં પરસ્પર કબ્દ કરાવવામાટે વા પરસ્પર સંધિ કરાવવામાટે
તારું કર્તવ્ય ત્યજી તું પ્રયત્ન ન કર, કેમકે એવો પ્રયત્ન તારા
ચિત્તનો સમભાવ, શાંતિ ને આનંદનો વિનાશ કરશે તે મુમુક્ષો !
જો તું યોદ્ધા સમયમાંજ અમેદમાલે જાણની પામી કરવા ઇચ્છતો
હોય તો જો સર્વમાં ને અન્યત્ર પણ તું સર્વદા સમચુદ્ધિવાળો થા,
દાદપ્રતિ રાગદ્વેષ ન કર. ૭

સર્વત્ર જાણતું રહેન કરી અજાનનો પરિભ્રમ કરવાનો ઉદ્દેશ
કરે છે.—

ત્યાયિ મયિ જ્ઞાન્યકૈષ્ણો વિષ્ણુર્વ્યર્થે કુપ્યસિ સર્વસદિષ્ણુઃ ।

સર્વદિશ્મણપિ પદયાત્માર્ત, સર્વજ્ઞોત્સુજ મેવાજ્ઞાનમ્ ॥ ૮ ॥

તારામાં, મારામાં અને બીજે જોડે જાણ [છે,] સર્વને
અહન કરવાના સ્વભાવવાળો [તું] નિર્વ્યર્થે ક્રોધ કરે છે.
સર્વમાંજ આત્માને જો, [ને] જોડરૂપ અજ્ઞાનને ત્યજી દે.

તે મોક્ષને ઇચ્છનાર તારામાં, મારામાં ને અન્ય સર્વ પ્રાણિ-
પદાર્થમાં સર્વના અધિજનરૂપ જોડે વિષ્ણુજ (સર્વમાં વ્યાપીને રહેત
જાણત) છે. તું વસ્તુત્યાગે જાણસ્વરૂપ દોરાથી ને આ મર્વ પ્રપંચ
તારામાં કમ્પિત દોરાથી તું સર્વ પ્રતિનૂયપ્રસંગોને મિથ્યા મળીને

તેમને સદન કરવાના સ્વભાવવાળો છે, તેથી તું ક્રોધને મનુ ખાતીને તેના ઉપર નિરર્થક ક્રોધ કરે છે. તું મર્મ પ્રાણિપત્યેના તેના વિવર્તોપાદાનકારણરૂપ તામ તામનિક નિરૂપન જે, ને તામગી ને મિત્ર છે આવા બેદગ્ધાનરૂપ અનાનનો તામ નિરૂપણની નિર્ગેય પરિત્યાગ કર. સર્વવહિષ્ણુઃ ને ન્યાન મર્યમવહિષ્ણુઃ એવું પાત્ર નીકારના તેનો માગમા અમદનગીન એવો અર્થ થાય કે સર્વ વદ્ય હિ માગઃજાતં એવું ત્રીજું વગ્નુ નીકારીએ નો તેનો અર્થ મર્યને માયાગ્નપત્ર જે એવો થાય છે. એવા વગ્નુમા બેદગ્ધાનને સ્થાને બેદગ્ધાને સ્વીકારીએ નો બેદગ્ધાન એવો તેનો અર્થ થાય છે. ૮

હવે બ્રહ્મસાક્ષાત્કારનાં અન્ય સાધનોનું વિધાન છે —

• પ્રાણાયામં દ્રવ્યાહારં, નિત્યાનિત્યવિવેકવિચારમ્ ।

જાપ્યસમેતસમાધિવિધાને, કુર્વગ્ધ્યાનં મહદવધાનમ્ ॥ ૯ ॥

પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, નિત્યાનિત્યના વિવેકનો વિચાર, જપવાયોગ્યસહિત સમાધિક્રિયા, સંપ્રજ્ઞાનયોગ [ને] અસંપ્રજ્ઞાતયોગ કર.

હે મુમુક્ષો ! તું અનુક્રોધવિસ્રોધ ને બલ્હિકાનામના કુબકરો પ્રાણનો નિરોધ કરવારૂપ પ્રાણાયામ કર, હૃદયોના બાહ્ય વેગો રોકી તેમને અતકરણને અનુસરતી કરવારૂપ પ્રત્યાહાર કર, સમ્યક્દાન-સ્વભાવવાળું બ્રહ્મ નિલ છે, અને માયા તથા માયાનાં કાર્યો અનિત્ય છે એમ તે બંનેની પૃથક્તા ને વિલક્ષણનાનો વિચાર કર, પ્રણવના જપસહિત ધારણા, ધ્યાન ને સમાધિ કર, તથા બ્રહ્મમાં સંયમ, બ્રહ્મમાં સંયમનો પરિપાક, ને પરવૈરાગ્યદ્વારા અસંપ્રજ્ઞાતયોગ કર. આ સર્વ તારા અધિકારપ્રમાણે સદ્ગુરુથી જાણીને શ્રદ્ધા તથા ઉત્સાહથી

કરવાનાં છે. પ્રાણુભાગીનું વિશેષ નિરૂપણ પાનંત્યરોમર્થન, યોગ્ય
કોશુમ તથા યોગ્યબાહરમાં છે. ૯.

અવિતલી અપચના તથા સંપારની દુષ્કમપના વરદારે છે—

મલિનીદલગતસલિલે તરલે. સદ્ગુણીવિનમતિશયચપલમ્ ।

વિદિ દ્વાધ્યમિમાનદસ્તે, લોકે શોકદનં ચ સમસ્તમ્ ॥૧૮॥

કમલની પાંખડીપર રહેલું જલ [જેવું] અપજ [છે,]

તેવું અવિત અતિશય અપજ બધું. સર્વ મનુષ્ય રોગ ને

અભિમાનથી યોગ્યેલા ને યોગ્યી હણાયેલા [છે.]

કમલની પાંખડી ઉપર રહેલા કાષ્ઠના પાણીનું લીધું જેવું અપજ
સમય રહેનારું છે તેવું સર્વ મનુષ્યોનું અવિન જલ યોગ્ય સમય રહે-
નારું છે એમ તું નહોં કર. મનુષ્યનું અવિન વિરહમ દહનારું છે
એવી અર્થનો ત્યામ કર. અપકાષ દહનારું મનુષ્યનું અવિન પણ
સુખમય નથી, વિનુ દુષ્કમય છે. મનુષ્યોનો યોગ્ય ભાગ નાનાપ્રકાર-
ના કારીરિક રોગોથી ને અભિમાનાદિ માનસ રોગોથી પીડાનો
રોગોથી સદા પ્રકટ કે અપ્રકટ રોગ દર્શો કરે છે. આમ અપજ અવિ
તર્થા જનુ જ્યાં ત્યાં ચિતા ને વિગ્રામ જોવામાં આવે છે, મારે
વિવેકી મનુષ્યે બારિદુઃખોની નિરનિમારે ને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ-
મારે પ્રપલ્લ કરો જોઈએ.

કોઈ પ્રતિમાં ત્રીજું ને ચોથું ગળુ હવમપિ સદ્ગુણમય
તિરેલા, મરણિ મરણદત્તરણે કૌલા ॥ આતું જોવામાં આવે છે,
ને નેતો અર્થ જો એક સજ્જ પણ અધિરેતા પુરુષનો સમાગમ થાય નો
ને ભવભાગર નરવામાં વદાવૃષ્ઠ થાય છે, એવો થાય છે. ૧૦.

ચિંતાનો પરિભ્રમ કરી કર્વન્નું અનુપાન કરવાનો નોષ
કરે છે —

કા સેડણદરાદેરો ચિંતા, યાનુલ તથા કિ નાસ્તિ નિયંતા ।
યસ્ત્યાં દસ્તે સુદૃઢનિયદં, યોષ્યતિ પ્રમથાદિચિન્ત્યમ્ ॥૧૧॥

અહાર દેશમાં તને રી ચિંતા [ઉ ?] હે વાચક !
શું તારો નિયંતા નથી ? જે સુદૃઢ બંધાયેલા તને [તારા]
હાથમાં જન્માદિથી વિરુદ્ધ ઉપદેશ કરે છે.

હરતખંડના અહાર દેશોમાં શ્રદ્ધાતુ મનુષ્યોની પામે અમવસ્થાદિ
પુષ્કલ છે, તે અમવસ્થાદિ વિશ્વંભરની પ્રેરણાથી તારે જોઈએ નેટલાં
તે મનુષ્યો તને આદરપૂર્વક આપશે, છતાં તને તાગ શરીરનિર્વાહની
ચિંતા સામાટે થાય છે ? હે માંડ ! શું તારા માથાઉપર તારા
નિયંતા પરમાત્મા નથી ? તું પોને તારા યોગક્ષેમની જોટથી ચિંતા
રાખી શક તેના કરતાં તેઓ તારા યોગક્ષેમની વધારે ચિંતા રાખે
છે, ને તારા યોગક્ષેમનો ઉત્તમપ્રકારે સર્વદા નિર્વાહ કરે છે. જે કમ્બુ-
કર પરમાત્મા આ સંસારમાં વિષયનૃપ્ત્યાથી સુદૃઢ બંધન પામેલા તને
તારા હાથમાં જન્માદિ છ ભાવવિકારોથી રહિત પરમતત્ત્વના ઉપદેશ-
રૂપ ચિંતામણિ આપે છે, તેથી સંતુષ્ટ થા. ૧૧.

શ્રીસદ્ગુરુના ચરણારવિંદની અડગ ભક્તિ કરવાથી ને ઇદ્રિયા-
દિને નિયમમાં રાખવાથી શીઘ્ર પરમતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર કરી મુક્ત
થવાય છે એમ જણાવે છે —

ગુહચરણામ્બુજનિર્મલમ્ભઃ, સેનારાદચિરાદ્મવ મુક્તઃ ।

સૈન્દ્રિયમાનસનિયમાદેવં, દ્રશ્યસિ નિજહૃદયસ્યં દેવમ્ ॥૧૨॥

[તું] શ્રીસદ્ગુરુના ચરણારવિંદનો પરિપૂર્ણ ભક્ત
[છે, તેથી તું] સંસારથી શીઘ્ર મોકળો થા. ઇન્દ્રિયોસહિત

મનને નિયમમાં રાખવાથી [તું] પોતાના હૃદયમાં રહેલ
બ્રહ્મને જોવી રીતે જોઇશ.

તું તને બ્રહ્મનો ઉપદેશ કરનારા તારા મીસ્ટરગુરુના પરમપવિત્ર
ચરણકમલની હવકપટવિના પરમપ્રેમથી આક્રમ બંધિ કરનારા પુ., તેથી
તારા સદ્ગુરુથીની અભોષ કૃપાવડે તું આ દુઃખમય સંસારથી સ્વયં-
કાશમાં મુક્ત થા. તારી વાગાદિ પાંચ કર્મેન્દ્રિયો તથા શ્રોત્રાદિ પાંચ
જાનેન્દ્રિયોસહિત બહારના વિષયોનજી દોડતા તારા મનને આત્મા-
માં સ્થિર રાખવાથી તું તારા હૃદયકાશમાં રહી સત્તારૂર્તિ આપ-
નારા સ્વયંબ્રહ્મ બ્રહ્મનો સાત્ત્વ કહે છે તેવી રીતે ૯૯ માસાત્કાર
કરીશ. ૧૨.

વિરોધવિના ઇચ્છતા દુઃખની નિરતિ થતી નથી એમ જાણી
આ સ્તોત્રની સમાપ્તિ કરે છે —

દ્વાદશાર્પકરિકામય દ્વય, શિષ્યાર્ણાં વધિતો દુઃખવેદાઃ ।

યેર્ણ વિભે નેય વિવેકસ્તે પચ્ચેને નરકમનેકમ્ ॥ ૧૩ ॥

इति धीमत्परमहंसपरिव्राजवाच्यार्थधीमच्छंकराचार्यविर-
चित मोहमुद्गरस्तोत्रं સંપૂર્ણમ્ ॥ ૧૨ ॥

શિષ્યોને આ બાર પંક્તિકામય ઉપદેશ કહેા છે.
જેઓના ચિત્તમાં વિવેકજ નથી તેઓ અનેક નરકમાં
દધાય છે.

વિવિધતાથી અનંત મોહતા થઇ સર્વતા પરમાનંદરૂપે રહેવાની
ઉકટ દુઃખવાતા, આ સરીરમાં રહેતા અંતઃકરણમાં મુદબાવથી
આક્રમ સદ્ગુણુદિ સ્થાપનારા, જે પોતાને આ સરીરમાં રહેલા
અંતઃકરણના શિષ્ય માનનારા અનુષ્ઠાને ઉપરના બાર શ્લોકોમાં સ્પષ્ટ

સાત મોટા પર્વતો, સાત મોટા સમુદ્રો, બ્રહ્મા, ઈશ્વર, સૂર્ય, ચંદ્ર, તુલુ, હુલુ ને આ લોક એમાંનું કોઈ પણ સત્ય નથી. માયામાત્ર છે, તેપણ તારાવડે સામાટે શોક કરાય છે? ૬.

આ સોળ શ્લોકરૂપ ઘંટાનાદવડે શિષ્યોને સમગ્ર ઉપદેશ કલો છે. આ ઉપદેશ જે મનુષ્યોના મનમાં વિવેકનો ઉદય ન કરે તે મનુષ્યોને કોણ આપી વધારે ઉપદેશ કરે? ૭.

એ પ્રમાણે બ્રહ્મવિદ્યાવાળા પરમહંસો ને પરિત્રાજકોના આચાર્ય શ્રીશંકરાચાર્યજીએ રચેલા મોહમુદ્ગર અથવા દ્રાક્ષપેન્ડરિકાનામના સ્તોત્રરૂપ બારમા રત્નની ભાવાર્થદીપિકાનામની ગુજરાતીભાષાની ટીકા પૂરી થઈ. ૧૨.

॥ ૐ ॥

॥ શ્રીસિદ્ધાન્તવિન્દુસ્તોત્ર ॥

ભાવાર્થદીપિકાટીકાસહિત.

મંગલાચરણ ને ટીકાની પ્રતિજ્ઞા.
કોહરો.

બ્રહ્મ-ઈશનું ધ્યાન પરી, વંદી સદ્ગુરુ-પાય;

સિદ્ધાન્તવિન્દુની ટીકા, ગુજરાતી ભાષા. ૧

આપનિવૃત્તિમિદ્ધાનને આ સ્તોત્રમાં સરવજાની સહૃદયમાં સમ-
જવેશે દોષથી આ સ્તોત્રનું નામ સિદ્ધાન્તવિન્દુ (સર્વ પૂર્વપરોના

નિરાકરણપૂર્વક ઉપનિષદોએ સિદ્ધ કરેલા નિમિત્તનું સારભૂત દીપ્તિ)
 રાખવામાં આવ્યું છે. આ સ્તોત્રનું અન્ય નામ નિર્વાણુદયક પણ છે.
 નિર્વાણુનું એટલે માયા ને માયાનાં કારણોનાં ત્યાં અત્યંત અભાવ છે
 તે મોક્ષપ્રાપ્તિનું આ સ્તોત્રમાં ત્યાં સ્થોત્રનો નિરૂપણ કરેલું દેવાયું
 આ સ્તોત્રનું અન્ય નામ નિર્વાણુદયક રાખવામાં આવ્યું છે.
 સાક્ષાત્ વા પરંપરાનો સર્વ જીવોનો સંસારસાગરથી સારી રીતે
 ઉદાર કરવાને હચ્છના પરમપૂજ્ય આચાર્યજીવવાને જડ પદાર્થોથી
 વિષ્ણુનું નિત્યશુદ્ધ, નિત્યશુદ્ધ ને નિત્યમુક્ત આત્માના સ્વરૂપનો અધિ-
 શીઓને સંક્ષેપમાં બોધ કરવામાટે આ સ્તોત્ર રચ્યું છે. હું એવા
 આત્માના સદ્ભાવરૂપ સામાન્યસ્વરૂપમાં વાદીઓનો વિવાદ નથી, પણ
 આત્માના વિદ્યારૂપ વિશેષસ્વરૂપમાં વાદીઓના બહુ વિવાદોનેવામાં
 ને છે. દેહાકારે પરિણામ પામેલાં પૃથ્વી આદિ આર જૂતોગ
 મા છે એમ ચાર્વાક કહે છે, બોવાદિ ઉદિયોમાંની એક એક
 આત્મા છે એમ ચાર્વાકના મનને અનુસરનારા બીજા કહેવાક
 કહે છે, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો ને પાંચ ગાનેન્દ્રિયો મળીને આત્મા
 છે એમ બીજા કહેવાક ચાર્વાકના મનને અનુસરનારાઓ
 મન આત્મા છે એમ કોઈ નાસ્તિકો કહે છે, પ્રાણ આત્મા
 કહેવાક પ્રાણોપાસકો કહે છે, શક્તિચિત્તન આત્મા છે
 કહે છે, રૂપ આત્મા છે એમ માધ્વમિક કહે છે,
 ઇન્દ્રિયોથી ભિન્ન સ્તરીરજ્જ્વલો આત્મા છે એમ જૈનો
 કહે છે, બોમા, જડ ને આપક આત્મા છે એમ વૈશેષિકો,
 ને પ્રમાતરને માનનારાઓ કહે છે, જડ તથા ચાતરવારૂ
 એમ કુમારિયમળને અનુસરનારાઓ કહે છે, કર્તા ને કેવલ
 આત્મા છે એમ સાંખ્યવાદીઓ તથા યોગીઓ કહે છે,

અને અવિદ્યાવડે કર્તાપણાદિ ધર્મવાળો જન્માતો છતો પણ વસ્તુતાએ સર્વ ધર્મોથી અત્યંતરહિત પરમાનંદરૂપ ને જ્ઞાતસ્વરૂપ આત્મા છે એમ ઉપનિષદના મતને અનુસરનારાઓ કહે છે, આવી રીતે આત્માના વિશેષસ્વરૂપમાં વાદીઓના ઉપગેજન વિવાદોવડે સંદેહ યતાં હુંના એટલે આત્માના વિશેષસ્વરૂપનો વાસ્તવિક નિર્ણય આચાર્યભગવાન નીચેના શ્લોકોદ્ધારા કરે છે:—

ન ભૂમિર્ન તોયં ન તેજો ન ઘાયુર્, ન સં નેદ્રિયં યા ન તેષાં સમૂહઃ ।
અનેકાંતિકૃત્વાત્સુપ્તયેકસિદ્ધઃ, તદેકોઽવશિષ્ટઃ શિષ્યઃ કેવલોઽહમ્ ॥

બ્રહ્મિચારીપણથી [હું] પૃથિવી નથી, જલ નથી,

તેજ નથી, વાયુ નથી, આકાશ નથી, ઇન્દ્રિય નથી, અથવા તેમનો મમૂક નથી, પણ સુપુત્રિમાં સિદ્ધ એક, અવશિષ્ટ, કેવલ, શિવ હું [હું.]

બ્રહ્મિચારીપણથી,—સર્વમાં અગ્રાપકપણથી,—દસ્યપણથી ને વિનાશીપણથી હું (હું એવા જ્ઞાતને વિષય-આત્મા) પૃથિવી નથી, અર્થાત પૃથિવીતત્ત્વ આત્મા નથી, હું જલ નથી,—જલતત્ત્વ આત્મા નથી, હું તેજ નથી,—તેજસ્તત્ત્વ આત્મા નથી, હું વાયુ નથી,—વાયુતત્ત્વ આત્મા નથી, હું આકાશ નથી,—આકાશતત્ત્વ આત્મા નથી, હું ઇન્દ્રિય નથી—ચેત્નાદિ ઇન્દ્રિય આત્મા નથી, અને ઇન્દ્રિયોનો સમૂહ પણ હું નથી,—ઇન્દ્રિયોનો મનુદ પણ આત્મા નથી, પણ એ સર્વોપિમિત નુપુમિ અત્યાગ્રા માદિરૂપે મંદમ અદ્વિતીય, નિમેષના અવધિય એટલે સર્વ દૈનના બાધમા પણ અનાધિન, સંમરદિન, પરમાનંદતા-નરૂપ હું છું. અર્થાત્ તેના સ્વભાવવાળો આત્મા છે, આ ઉપનિષદો પણજ વધારે માગે છે

પ્રથિવી, જલ, તેજ ને વાયુ આમાંનું કોઈ બૂત આત્મા નથી, તેથી તે
 ચારે જૂનોનો સમુદ પશુ આત્મા નથી, આ કથનવડે દેહાત્મવાદી ચારી
 કના મનનું નિરાકરણ કર્યું છે. આશય સ્વપરપ કહેવાય છે, તેથી આકાશ-
 ગત્ય-આત્મા નથી આ કથનવડે સ્વ-પને આત્મા માનનાર માધ્મિકના
 મનનું નિરાકરણ કર્યું છે. એક એક હૃદય આત્મા નથી, અથવા હૃદયોનો
 સમુદ આત્મા નથી એમ કહેવાથી એક એક હૃદયને તથા હૃદયોના
 સમુદને આત્મા માનનાર અન્ય ચારીઓના મનનું નિરાકરણ કર્યું છે.
 જૂનો આત્મા નથી એમ કહેવાથી પ્રાણ, મન ને બુદ્ધિ (સક્ષિ-
 વિજ્ઞાન) ને જૂનોના સ્વરૂપ છે તે પશુ આત્મા નથી એમ પશુ
 કદી કીધું છે એમ સમજવું આ સર્વ જગત તથા દમ્પ હોવાથી
 અને માપ પોતામાંજ રહેનાર પશુ અન્ય સર્વમાં નહિ રહેનાર હોવાથી
 આત્મા નથી. કર્તાપણાદિય ધર્મચાલો હવ પશુ આત્મા નથી. જે
 દેહકાયાદિયે પરિવિઝ્જન હોય તે ધટાલિતી જે વિનાથી હોય છે, પશુ
 આત્મા તેનો નથી, આત્મા તો દેહ, કાચ ને વસ્તુના પરિવેશરૂપી રહિત
 હોવાથી નિત્ય-અવિનાશી-છે. કર્તાપણું તથા ભોજનાપણું કત્યાદિ ધર્મો
 આત્માના નથી, પશુ અવિવારડે અનઃકરણની સાથે તાદાત્મ્યમાંનિ
 યવાથી તે ધર્મો આત્મામાં પ્રતીત થાય છે. અનઃકરણરૂપ ઉપાધિના
 બેરથી હવે પશુ છે, પશુ ઉપાધિરહિત શુદ્ધચેતનરૂપ આત્મા તો
 એના છે. હંદ શુદ્ધમધ્યમાત છે. ૧.

ગાન ધરા પડી માપ પામનારા વર્ણુદિ ધર્મો પશુ આત્માના
 નથા એમ કહે છે:—

ન વર્ણાં ન વર્ણં, ધર્માચાર્યમાં, ન મે ધારણાત્યાનયોગાદયોડિવિ ।
 નારનાથય, હંમમાત્યાનહાનાત્, તદેકોડવશિષ્ટાશિષ્ઠ કેવલોડમ્પરથ

રૂપપણથી માતા અથવા પિતા નથી, દેવો નથી, લોકો
નથી, વેદો નથી, યજ્ઞો નથી, [ને] તીર્થ નથી, [એમ]
કહે છે, તેથી એક, અવશિષ્ટ, કેવલ શિવ હું [હું]

“મય વિનાયિતા મયતિ માતામાતા દેવા ધર્મેણ વેદા
મયેદા યજ્ઞા મયસાઃ ॥” (દેહાભિમાનની નિરતિ યદ્ય જ્ઞાતી કુટુમ્બિ
પિતા અપિતા યાવ છે, માતા અમાતા યાવ છે, દેવો અદેવો યાવ છે,
વેદો અવેદો યાવ છે, ને યજ્ઞો અયજ્ઞો યાવ છે,) આ કુટુમ્બા-
વિષે આત્મા કુધાદિ સમારના સર્વ ધર્મેને દૂર કરીને અદ્વિતીય-
બ્રહ્મરૂપ અનિચત્તરૂપજ્ઞાને પામે છે, એમ કહ્યું છે, તેથી તે અવસ્થામાં
દેહાભિમાનની નિરતિ યદ્યથી પોતાના શરીરની માતા તથા પિતાના
સંબંધના અભાવથી તેમનું અવિદ્યમાનપણું જાણાય છે. ત્યાં આરાધન
કરવાપોત્ય દરિદ્રરાદિ દેવો પણ પ્રતીત થતા નથી, સ્વર્ગોદિ ભોક્ષો પણ
ત્યાં પ્રતીત થતા નથી, અઐકિક દિતાદિતના સાધનપણાનું પ્રતિષ્ઠાન
કરનારો તથા બ્રહ્મનું પ્રતિષ્ઠાન કરનારો પ્રમાણુવાક્યોરૂપ વેદો પણ
ત્યાં નથી, સ્વર્ગોદિના સાધનમૂલ કષ્ટોનિષ્ઠોભાદિ મનો પણ ત્યાં વિદ્ય
માન નથી, ક્રમેને યજ્ઞના સાધનરૂપ કુરુદ્યોવાદિસર્ગ તીર્થ પણ
ત્યાં નથી. એમ ત્યાં પુલ્કરમંત્ર સાધનો પ્રતીત થતાં નથી,
તેમ ત્યાં પાપકર્મનાં સાધનો પણ પ્રતીત થતાં નથી. જ્યાં
દેહાભિમાન દોષ ત્યાં એ સર્વ દોષોનો સંભવ છે, પણ જ્યાં દેહા
ભિમાન ન દોષ ત્યાં તેમાંનું કશું દોષો સંભવ નથી. આરે કુટુમ્બિ
અવસ્થામાં દેહાભિમાનના અભાવથી માતાપિતા અપત્નીતિ છે ત્યારે
જ્ઞાનશાસ્ત્રમાં દેહાભિમાનનો અર્થન અભાવ દોષથી તે કાચમાં માતા
દિતા સત્પણાની પ્રતીતિ ક્યાંથી દોષ ? નહ દોષ. જ્ઞાનશાસ્ત્રમાં માત્ર
નિરાવરણ આત્મસ્વરૂપનું જ સ્વરૂપ દોષ છે, તેથી તે કાકે હું અદ્વિ-
તીય, અજાપિત, મર્ત્યશબ્દિદિત ને પરમાત્મપ્રકાશરૂપ છું. ૩.

એવી રીતે ત્રણ શ્લોકોવાડે વાદીઓના વિવાદોના નિરાકરણપૂર્વક જીવના વાસ્તવિકસ્વરૂપનો નિર્ણય કર્યો. હવે વાદીઓના પૂર્વપક્ષોના નિરાકરણપૂર્વક ઇશ્વરના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવાયોઅ છે. સતશબ્દવાડે વાચ્ય બ્રહ્મ આ જગતનું કારણ છે એમ “સદેવ સામ્યેદમગ્ર આસીત્ ॥” (હે પ્રિયદર્શન ! આ જગત પૂર્વે સદૃષ્ય જ હતું,) ઇત્યાદિ શ્રુતિઓએ પ્રતિપાદન કરેલું છે. આમાં વાદીઓના આ પ્રમાણે વિવાદો જોવામાં આવે છે.—જોકે પ્રધાન આ જગતનું કારણ છે એમ સાંખ્યવાદીઓ કહે છે; પશુપતિજ આ જગતનું કારણ છે, તે ચેતનરૂપ છતાં પણ જીવથી ભિન્ન છે, ને તેજ ઉપાસના કરવાયોગ્ય છે, એમ પાશુપતો (શૈવો) કહે છે; ભગવાન વાસુદેવ આ જગતનું કારણ છે, તે વાસુદેવથી સંકર્ષણનામનો જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, સંકર્ષણથી પ્રવૃત્તનામનું મન ઉત્પન્ન થાય છે, પ્રવૃત્તથી અનિરુદ્ધનામવાળો અહગર ઉત્પન્ન થાય છે, જીવ બ્રહ્મરૂપ વાસુદેવનું કાર્ય હોવાથી જીવનો ને બ્રહ્મનો અત્યંતભેદ છે, એમ પાંચરાત્રિકો કહે છે; જીવ પરિણામી, નિત્ય, વસ્તુતાએ સર્વગ, ને સિદ્ધથી ભિન્નાભિન્ન છે, ને તેઓ કર્મવાડે આ જગતના ફેરફારમાં કારણ થાય છે એમ જૈનો કહે છે. સર્વગુણજીવાનું બ્રહ્મ નથી, વેદનું કિપાર્ય-પરપણું હોવાથી ને બ્રહ્મમાં વેદનું તાત્પર્ય નથી, કિંતુ વાણી આદિમાં ધેનુ આદિની ઉપામનાની પેઠે સર્વગુણજીવિની દૃષ્ટિવાડે જગતના કારણરૂપ પરમાણુ આદિ અથવા જીવ ઉપામ્ય છે એમ મીમાંસકો કહે છે; પૃથિવી આદિ કાર્યરૂપ હેતુની અનુમાન કરામાં આવતા નિત્યજાનાદિવાળા સર્વગ ઇશ્વર છે, ને તે જીવથી ભિન્નજ છે, એમ તાર્કિકો કહે છે, કબેસ, કબ, રિપાક ને વાસનાથી અત્યંતરદિન નિત્ય-માનસ્વરૂપ ઇશ્વર જીવોથી વિવક્ષ્ય છે એમ યોગીઓ કહે છે; કાળી

સર્વં તત્ત્વ છે એમ સૌમનો કહે છે, અને અદ્વિતીય પરમાત્મા
 ક્ષય છે, તે ક્ષય વાસ્તવ સ્વરૂપ છે, ને માયાનો સર્વં તત્ત્વ
 વિશિષ્ટ જગત્તુ ઉપાધનમારજી ને નિમિત્તમારજી છે, એમ ઐત
 પત્તિદ્વાંતને ખાનનારાઓ કહે છે. એવી રીતે વાદીઓના વિવાદો
 સંદેહપુર્ણ ધરેલા હંમેશના સ્વરૂપનો નિર્મુખ કરવા આશ્ચર્યજનક
 કહે છે —

ન સાંકળં ન કોથં ન તત્ત્વાંચરામ્, ન જૈનં ન મીમાંસકાદેર્મન વા ।
 વિદિશાનુમૂળા વિદ્યુદાત્મકત્યાત્, તદેકોઽવશિષ્ટ શિવઃ કેશ્લોઽદમ્ ।

અખંડાનુભવવટે નિર્વિકલ્પ ચૈતન્યરૂપપ્રજ્વાલી તે માખ્ય
 મત નથી, શિવ નથી, પાંચરામ નથી, જૈન નથી, અથવા
 મીમાંસકાદિનો [મત] નથી, તેથી એક, અવશિષ્ટ, કેવલ,
 શિવ હું [હું]

સવિકલ્પ અનુભવથી ભિન્ન 'તે તું છે' કત્યાદિ વાક્યથી
 કુખન ધરેલ અખંડાનુભવનો નિર્વિકલ્પ, અદ્વિતીય ને ચૈતન્યરૂપપ્રજ્વાલી

સાંખ્યાદિ મનો વાસ્તવિક નથી. "તદેકશ્ચ વદુર્લભમગ્રાધેયમ્"
 તે નિચારતું હતું, હું જાણુ, કલ્પન થઈ, એ પુનિર્ભા વિધાર-
 પૂર્વકે સદ્વિત્તુ સ્વરૂપ વાચ્ય છે. તેથી જગદપમાન સર્વં તત્ત્વ છે આ
 જગત્તુ ઉપાધનમારજી નથી, તેથી સાંખ્યમત વાસ્તવિક નથી. એવી
 રીતે સૌમન્ય, પાંચરામમત તથા જૈનમત પણ પુનિ તથા પુનિરતે
 બાધિત થવાથી અપુર્ણ છે, વેદાનનાં વાગ્યો દૈદિક કર્મના અગ્રપ
 નથી, ખજ સ્વતંત્ર કથાના છે. વેદાંતવાદમાન્ય માનથી મનુષ્યને
 સાક્ષાત્કાર પરમાત્માની પ્રાપ્તિ ને નિશ્ચય કુખની નિશ્ચિત્તરૂપ પ્રત્યાય
 પ્રાપ્ત વાચ્ય છે. એવી રીતે પ્રત્યક્ષ પ્રધરાગા, અજ્ઞાપિત ને અજ્ઞાન

અર્થના યાપકપણાવડે વેદાનોનું સ્વતઃ પ્રમાણપણું હોવાથી જાણ છેજ, તેથી મીમાંસકમતની સિદ્ધિ નથી. આદિગ્રન્થવડે તાર્કિકાદિન મતનું પણ સુક્તપણું નથી એમ જણાયું છે. બહુ શુનિસ્મૃતિના ને યુક્તિના વિરોધથી તાર્કિકાદિના મનો પણ વાસ્તવિક નથી. આમ હોવાથી અદ્વિતીય, અબાધિત, સગરદિન ને પરમાનંદબોધરૂપ હું છું, ને મારા શુદ્ધસ્વરૂપમાંજ માયાવડે પ્રતીત થયેલ ઈશ્વર આ જગતનું ઉપાધનકારણ તથા નિમિત્તકારણ છે. ૪.

જલ્લ સર્વવ્યાપક છે એમ ધણી શ્રુતિઓમાં કહ્યું છે, ને જીવ તો અણુજેવડો, વા આરના અમ્ભાગજેવડો, અપવા અંગૂઠાજેવડો કહ્યો છે; તે જીવનું જલ્લથી અભિજપણું સ્વીકારતાં જકાનુ સર્વવ્યાપકપણું સિદ્ધ નહિ થાય એવી સંકા થાય તો તેના સમાધાનમાં કહે છે:—

ન ચોર્ધ્વં ન ચાધો ન ચાંતર્ન યાદ્યં. ન મધ્યં ન તિર્ધક્ ન પૂર્વાપરાદિક્ |
વિપદ્વ્યાપકત્વાદસ્વંડૈકરૂપસ્તદેકોડવશિષ્ટઃ શિવઃ કેવલોડહમ્ ||૫||

આકાશની પેઠે વ્યાપક હોવાથી માત્ર ઊર્ધ્વ નથી, માત્ર નીચે નથી, માત્ર અંતર નથી, બાહ્ય નથી, મધ્ય નથી, તિર્ધક્ નથી, પૂર્વાપરાદિક નથી, પણ અખંડૈકરૂપ, અદ્વિતીય, અવશિષ્ટ, કેવલ, શિવ હું [હું]

“તત્ત્વમસિ” ઇત્યાદિ મહાવાક્યોમાં જીવના વાસ્તવિકસ્વરૂપનો જાણથી સ્પષ્ટ રીતે અબેદ કહેલો છે. જીવ સર્વ શરીરમાં વ્યાપક છતાં પણ હંત્યમરૂપ વા બુદ્ધિની વૃત્તિરૂપ ઉપાધિથી અંગૂઠાજેવડો વા આરના અમ્ભાગજેવડો કે અણુજેવડો કહ્યો છે. જીવનું નિરૂપાધિ સ્વરૂપ જાણ છે. ને જાણ “માકાશયસર્વગતઃ” આકાશની પેઠે

સર્વવ્યાપક છે,) સ્વાદિ કુનિઓમા કયા પ્રમાણે આકાશની જે
 મર્વવ્યાપક છે, પરિચિત નથી. એ બધા આકાશની જે-આકાશથી
 પણ વધારે-વ્યાપક હોવાથી માત્ર ઉપરના બામમાત્ર નથી, અથવા
 માત્ર નીચેના બામમાત્ર નથી, કિંવા માત્ર પ્રાણિપદાર્થોની અંતરજ
 નથી, વા માત્ર પ્રાણિપદાર્થોની બહારજ નથી, અથવા માત્ર મધ્ય-
 બામમાત્ર નથી, કિંવા માત્ર ખૂણાઓમાત્ર નથી, અથવા માત્ર
 પૂર્વપશ્ચિમાદિ દિશાઓમાત્ર વા ભૂતમરિચ્યાદિ કાલમાત્ર નથી,
 કિંતુ સર્વસ્થાને, સર્વકાલમા, અખંડ ને એકરૂપ છે, ને અદિનીય,
 અગ્રાધિન, સર્વસમથી રહિત ને પરમાનંદપ્રકાશરૂપ બધા હું પુ પ
 આ દુષ્પ્રમય પ્રતીત થતું જમાત્ર બધામા કદિમન હોવાથી કાઠ
 પણ દુખનો બધાની સાથે ભેદ પણ સળધ નથી. તેથી બધાવારને
 પ્રાપ્ત થયેલા છત્રને કાઠ પણ પ્રકાશના અનર્થની સાથે સંબધ થવાનો
 સંબધ નથી એમ જાણવે છે—

ન ગુર્જ્ઞં ન દુર્ણં ન રક્તં ન પીતં, ન કુઞ્ઞં ન પીતં ન દ્વિત્વં ન લીલ્યં ।
 મરુપં તથા ડ્યોતિરાગારવત્પાત્, તદેકોડયશિષ્ઠઃ શિવઃ કેવલોદહસા
 રૂપપ્રકાશસાનરૂપપણાવટે અપ્રમેયપણાથી (જે) શુદ્ધ
 નથી, કૃષ્ણ નથી, રક્ત નથી, પીત નથી, અલુ નથી,
 મહાન નથી, હ્રસ્વ નથી, લીલ્ય નથી, પણ અરૂપ [છે.] તે-
 એક, અવશિષ્ટ, કેવલ, શિવ હું [હું.]

સર્વપ્રકાશસાનરૂપપણાવટે સર્વપ્રમાણુને અવિચલ હોવાથી
 ને બધા દિશા રેખાશુ નથી, કાળા રેખાશુ નથી, રાતા રેખાશુ
 નથી, પીતા રેખાશુ નથી, અલુનેવડું નથી, મોટા પ્રમાણુશુ
 નથી, ટૂંક નથી, લાંબું નથી, પણ ને પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણુના અવિચલ-

૩૫, અદિતીય, અભાધિત, સર્વસંગરદિત ને પરમાનંદપ્રકાશરૂપ છે, તે અભ હું છું. ૧.

જો જીવજલનો અમેદ હોય તો સદૃશ્યના ઉપદેશનું નિષ્ક્રમ પછું થશે એમ જો સકા થાય તો તેના સુભાધાનમાં કહે છે કે પરમાર્યપક્ષે તેમ થાય તેમાં હાનિ નથી —

ન શાસ્ત્રા ન શાસ્ત્રં ન શિષ્યો ન શિક્ષા, ન ચત્ત્વં ન ચાદં ન ચાર્યં પ્રપંચા
સ્વરૂપાવયોઘો યિકન્પાસદિષ્ણુસ્તદેકોડયશિષ્ટઃ શિવઃ કેવલોઽહમ્ ॥૧૦

શાસ્ત્રા નથી, શાસ્ત્ર નથી, શિષ્ય નથી, શિક્ષા નથી,
તું પણ નથી, હું પણ નથી, આ પ્રપંચ નથી; [જો] સ્વ-
રૂપનું જ્ઞાન વિકલ્પને નહિ સહન કરનારું [છે,] તે અ-
દિતીય, અભાધિત, કેવલ, શિવ હું [છું.]

જ્યાં જલોપદેષ્ટા ગુરુ નથી, ઉપદેશના સાધનરૂપ સામ્ર નથી,
ઉપદેશના વિષયરૂપ શિષ્ય નથી, ઉપદેશની ક્રિયા નથી, શ્રવણ કરનાર
તું નથી, શ્રવણ કરાવનાર હું નથી, અને દેહેન્દ્રિયાદિષ્ટ આ પ્રપંચ
વસ્તુતાએ નથી. જો જલસ્વરૂપનું અપરોક્ષજ્ઞાન જલરૂપ હોવાથી સર્વ
દૈતની નિરૂત્તિવડે કાષ્ટપણ પ્રકારના વિકલ્પને સહન કરનારું નથી, તે
અદિતીય, અભાધિત, સર્વસંગથી રહિત, ને પરમાનંદપરમપ્રકાશરૂપ
અભ હું છું. ૭.

જામદાદિ અવસ્થા ને તેના અભિમાનીઓ પણ વસ્તુતાએ
મારામાં નથી એમ કહે છે —

ન જામદગ્ધ મે રયજ્ઞકો વા સુવૃત્તિર્ન વિશ્વો ન વા તૈજસઃ પ્રાજ્ઞકો વા
ઓષ્ઠાત્મકત્વાન્નયાણાં તુરિયઃ, તદેકોડયશિષ્ટઃ શિવઃ કેવલોઽહમ્ ॥૮

[જામદાદિ] ત્રણેના અવિધારૂપપણાથી મારી જામત

નથી, [મારી] સ્વપ્નાવસ્થા નથી, વા સુષુપ્તિ નથી, (વિન્ધ
 નથી, વા તૈજસ નથી, વા પ્રાણ નથી, [ને] તુરીય [છે]
 તે એક, અગ્નિ, સંગરહિત [ને] પરમાનંદપરમ-
 પ્રકાશરૂપ હું [હું.]

અનંતરજ્ઞની જાગૃત્વસ્થા આદિ ત્રણે અવસ્થા તથા તેમના
 અભિમાનીઓ અવિદ્યાવડે આત્મામાં કલ્પિત છે, તેથી અવિદ્યારૂપ
 છે. એવી રીતે ત્રણેના અવિદ્યારૂપજ્ઞાથી અનંતરજ્ઞની જાગૃત્વસ્થા
 મારી-અસંગ આત્માની-નથી. અનંતરજ્ઞની સ્વપ્નાવસ્થા પણ મારી
 નથી, અને અનંતરજ્ઞની સુષુપ્તિ અવસ્થા પણ મારી નથી. જાગૃત્વ-
 વસ્થાનો અભિમાની હવ તૈજસ કહેવાય છે તે મારું સ્વરૂપ નથી,
 સ્વપ્નાવસ્થાનો અભિમાની હવ તૈજસ કહેવાય છે તે પણ મારું
 સ્વરૂપ નથી, ને સુષુપ્તિ અવસ્થાનો અભિમાની હવ પ્રાણ કહેવાય છે
 તે પણ મારું સ્વરૂપ નથી. ને એ ત્રણે અવસ્થાઓથી ને એ ત્રણે
 અવસ્થાઓના અભિમાનીઓથી ભિન્ન તથા ને ત્રણેની અપેક્ષાએ
 તુરીય-ઓથા-એરા નામથી કહેવાય છે તે એક, અગ્નિ, સર્વ-
 સંગરહિત ને પરમાનંદપ્રકાશરૂપ હું હું.

આ ત્રણમાં દસ ને દસ એવા બે પ્રકારના પદ્યો છે.
 માં પ્રકાર પદ્યો આત્મા પ્રાર્થાનિક એક છે. તે સર્વે એકરૂપ
 માં પણ ઉપાધિના બેવડે ત્રણ પ્રકારનો છે, હૃદય, હવ ને સાક્ષી.
 માં પ્રાર્થા ઉપાધિવાળા તે હૃદય, સંગરહિત અનંતરજ્ઞસ્વરૂપ વા
 માં પ્રાર્થા ઉપાધિવાળા તે હવ, ને અસંગ તથા સર્વ દસનું
 માં પ્રાર્થા તે સાક્ષી. તેમાં હૃદય ત્રિવિધ છે, અંતર્ધર્મી, દિગ્દર્શ-
 ને વિદ્યાર્. પ્રાર્થા મારજોપાધિવાળા તે અંતર્ધર્મી, સદમશય-
 ને વિદ્યાર્.

અણ્વેવજપણું કેવી રીતે કહી શકાય ? અહીં સર્વદા સરૂપ હોવા તેને સત્યરૂપ કહી શકાય નહિ, તેમ ત્યાં દેહ પણ વસ્તુનો સદ્ભાવ નજ હોવાથી તેને અગ્ન્યરૂપ પણ કહી શકાય નહિ. આ અહત્ય અદ્વૈત હોવાથી તેનું જોઈએ તેવું નિરૂપણ કરવા વાણી સમર્થ નથી. “યતો વાચો નિર્વર્તન્તે” (જે અહત્ય વાણીઓ પાછી વળે છે, એ ક્ષુતિ પણ એમજ કહે છે, તેથી સર્વ ઉપનિષદોનડે મિદ્ધ અહત્યને હું વાણીવડે જેમ છે તેમ કેવી રીતે કહી શકું ? ૧૦.

એ પ્રમાણે અહત્યવિધાવાળા પરમહંસો ને પરિમાજડોના આચાર્ય શ્રીસંકરાચાર્યજીએ રચેલા શ્રીસિદ્ધાંતજિંદુનામના સ્તોત્રરૂપ તેરમા રત્નની ભાવાર્થદીપિકાનામની ગુજરાતી-ભાષાની ટીકા પૂરી થઈ. ૧૩.

ૐ

॥ શ્રીવાક્યવૃત્તિ ॥

ભાવાર્થદીપિકાટીકાસહિત.

મંગલાચરણ ને ટીકાની પ્રતિજ્ઞા.

દોહરો.

અહત્ય-ઈશનું ધ્યાન ખરી, વંદી સદ્ગુરુ-પાય;

વાક્યવૃત્તિની આ ટીકા, ગુર્જરગિરા લખાય. ૧

“તત્ત્વમસિ” આદિ મહાવાક્યોના અર્થના નિરૂપણરૂપ આ લખુ એમ હોવાથી આ લખુ લેખનું નામ વાક્યવૃત્તિ રાખવામાં આવ્યું છે. આધ્યાત્મિકાદિ ત્રણ તપોધો બદ્ધ તપેલા, અસંખ્ય ૪/૫ મંત્રજા-

દિવસ સંસારના માર્ગના અમથી ભટ્ટ પીડા પામેલા, આત્મજ્ઞાન
શીતલ ને મધુર જલનું પાન કરવાની ઉત્કટ હૃદયવાળા, ને શારી-
રક્રિયાદિવસ ગંભીર જ્ઞાતયમથી જ્ઞાને અસમર્થ મનુષ્યોને મદિ-
વરમકારભિષેક પૂજ્યમરણ સીંદરભગવાને વામવૃત્તિનામના પ્રકરણ-
અર્થ પ્રપાત્રી (પરમની) રચના કરી તેમના અંતઃકરણને શીતલ
તથા ક્ષેતરદિન કરવાની પ્રપાત્રી છે. તેમાં પ્રથમ આ પ્રકરણ-
મંથના અરણ્યમાં પ્રવેશ થયેલા અધિકારીઓને નિર્દિષ્ટ કરેલ અદ્વિતીય-
રોશ અનુભવ થવામાં આ મંથમાં પ્રતિપાદન કરેલ અદ્વિતીય-
જ્ઞાનના રમરણપૂર્વક પોતાના સદ્ગુણને સિધ્ધે અવસ્થા નમન કરવું
નેપ્રત્યે એમ સિધ્ધાચાર જમ્વાવના હતા આચાર્યભગવાન પોને નમન-
ક્રમ મગલ દરે છે:—

સર્વસિદ્ધિમલયદેતુમચિત્તશક્તિ, વિશ્વેશ્વરં વિદિતવિદ્મનત્કૃતિમ્
નિર્મુક્તકંઠનમણાત્મુલ્લાસુરારિ, ધ્યાણહૃદ્યં વિમલશોષધનં મદ્યામિ ૩૧૩
ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને પ્રવચના કારણરૂપ, અચિંત્યશક્તિ-
વાળા, જમત્ના નિયંતા, વિશ્વને અણનારા, અસંખ્ય શરી-
રોવાળા, અંધનથી રક્ષિત, અપાર સુખના સાગર, (ને)
નિર્મલજ્ઞાનપત્ર સ્વીક્રિયને નમું (છે.)

ને પોતાની માયાનામની અપરિત પડતા કરવામાં પરમ
સમર્થ સન્નિરો આ (સ) જમત્ની ઉત્પત્તિના, ઘટે તેવી રીતે આ
જમત્ની સ્થિતિના, ને પ્રાણીઓનાં ગુરુત્તમાં રસભોગનો અનુભવ કરા-
વનારાં કમેનો અમાવ થયે થનારા આ જમત્ના પ્રવચના કારણરૂપ
ને મનુષ્યની પુદ્ગિ ન સમજી તમામ એવી માયાનામની
જિના આમવાય છે, ને આ પ્રતીત થતા સમગ્ર જમત્ના માયાનો

નિયામક છે, જે આ વિશ્વના વાસ્તવિક સ્વરૂપને સંસ્થાવિષ્ણુવધી રહિત જાણનારા છે, જે આ વિશ્વમાં અસંખ્ય પ્રાણીઓનાં શરીરો છે તેમાં રહેલા હોવાથી અમખ્ય શરીરોવાળા છે, જેમને કોઈ પણ સમયમાં બંધ નથી, અર્થાત્ જેઓ સર્વદા મુક્ત છે, જે પારરહિત આનંદના મહાસાગર છે, અને જે અવિદ્યારૂપ મલ્લથી રહિત એક-સગાનરૂપ છે, તે સર્વ સૌહાર્વના સ્વામી સહજ મનોહર બ્રહ્માભિજ મારા સદ્ગુરુને ત્વા લક્ષ્મીના પ્રિય ગોવિંદથી અભિજ ગોવિંદનામના મારા સદ્ગુરુને, ત્વા બ્રહ્મવિદ્યાના પરમપ્રિય બ્રહ્મને હું પરમપ્રેમપૂર્વક નમન કરું છું ૧.

પોતાના શ્રીસદ્ગુરુની અપાર કૃપાનું સ્મરણ થઈ આવતાં પુનઃ પણ પોતાના શ્રીસદ્ગુરુને નમસ્કાર કરે છે:—
યસ્ય પ્રસાદાદહમેવ વિષ્ણુર્મય્યેવ સર્વં પરિકલ્પિતં ચ ।

શર્યં વિજાનામિ સદાત્મરૂપસ્તસ્યાંન્નિવદ્યં પ્રણતોઽસ્મિ તિત્યમ્ ૨

જેમની કૃપાથી હુંજ વિષ્ણુ (વ્યાપક-બ્રહ્મ) છું, અને સર્વ મારામાંજ પરિકલ્પિત [છે,] આ પ્રમાણે સર્વદા સ્વ-સ્વરૂપને જાણુ છું, તેમના ચરણકમલમાં નિત્ય નમેલો છું.

જેમની અમોઘ, અપાર ને સ્વાર્થરહિત દયાવડે મારા અંતઃકર-જુમા પ્રતીત થતા અજાનની નિવૃત્તિથી હુંજ દેશ, કાષ્ટ ને વસ્તુના પરિચ્છેદથી રહિત બ્રહ્મ છું, અને આ સર્વ નામરૂપાત્મક પ્રપંચ મારા માંજ અવિદ્યા ને વાસનાના સામર્થ્યથી વિવર્તરૂપે કલ્યાણ છે, આ પ્રમાણે હું સર્વદા બ્રહ્મથી અભિજ મારા પારમાર્થિક સ્વરૂપને જાણુ છું, તે દ્યાનિધિ સદ્ગુરુશ્રીના ચરણકમલમાં હું વારંવાર પરમપ્રેમથી નમસ્કાર કરું છું. અજાનીને બ્રહ્મની પ્રતીતિ ન થતાં જગત્ની પ્રતીતિ

ધાય છે, ને જ્ઞાનીને જાણતી પ્રતીતિ થઈ જમત્ આધ પામે છે, આ અર્થે શ્રીયોગવાસિષ્ઠમાં પણ નીચેના શ્લોકથી દેખો છે—

“ જ્ઞસ્ય દુઃશૌચમયં જ્ઞસ્યાનન્દમયં જગત્ ।

જન્ય મુયનમન્યસ્ય પ્રકારી તુ સચ્ચતુષઃ ॥ ૧ ॥ ”

જેમ અધેશને સૂર્યવે પ્રકાશીયું આ જમત્ અધકારમય જા-
ભાય છે, ને નેત્રવાગાને આ જમત્ પ્રકાશમય જાણાય છે, તેમ અજ્ઞાની
મનુષ્યને આ પરમાનંદના વિવર્તરૂપ જમત્ દુખના મનુદરૂપ પ્રતીતિ
ધાય છે, ને જ્ઞાનીને આ જમત્ પરમાનંદરૂપ જાણના અનુભવથી પર-
માનંદમય પ્રતીતિ ધાય છે ૧.

એવી રીતે અંતરબુદ્ધિ યોગ્યતા ને અપોગ્યતાથી દર્શનમાં
જોઈ પડે છે ૨.

“ આચાર્યયાન્ પુરુષો યદ્ ” (સદ્ગુણના સરખવાળા પુરુષ
જન્મસ્વરૂપને જાણે છે,) આ હોંઠાઅમુનિમાં શિષ્યને જન્મસ્વરૂપનું
અર્થ જ્ઞાન પોતાના શ્રીસદ્ગુરુદ્વારા ધાય છે જેમ કહ્યું છે. તેથી
શિષ્ય ને આચાર્યના પ્રશ્ન ને ઉત્તરરૂપે જન્મસ્વરૂપનું નિરખનું કરવા-
માં પ્રથમ શિષ્યના સસખનું અવકાશ નિરખનું કરે છે -

તાવપ્યર્થકસંતાપઃ કથિદુશ્ચિન્નમાનસઃ ।

શમાદિસાધનૈર્યુક્તઃ સદ્ગુરુ પરિપૂર્યતિ ॥ ૩ ॥

તરુ તાવરૂપ સૂર્યથી બહુ તપેલો, ઉદ્વેગ પામેલા
અનવાળો, [ને] શમાદિ સાધનોવડે યુક્ત કોઈ [જિજ્ઞાસુ]
સદ્ગુરુને પૂછે છે.

આધ્યાત્મિક, આધિદેહિક ને આધિર્લોકિક આ ત્રણ રૂપરૂપ
જિજ્ઞાસાના જોરના સૂર્યથી અત્યંત તપેલો, સંસારમાં યુખના કરતાં

દુઃખનું બહુપણું જોઈ આ લોકના વિપ્સેમાં તથા સ્વર્ગોદિના વિપ્સે-
માં તૃપ્ત્યારહિત થયેલા મનવાળો, અને સમાદિ છ સંપત્તિ તથા
મુમુક્ષુતાવડે યુક્ત અંતઃકરણવાળો કોઈ નિરભિમાની જિજ્ઞાસુ, કોઈ
વેદાંતશાસ્ત્રને જાણનારા, યુક્તિઓવડે જિજ્ઞાસુના જેવને સંયમરહિત
કરવાના સામર્થ્યવાળા, ને જીવના દૃઢ અનુભવવાળા શીસદ્ગુરુને
પ્રણામ કરી, તેમનું સંસ્થા મદલું કરી, તેમની પરમપ્રેમથી સેવા કરી,
પછી કોઈ અનુકૂળ સમયે તેઓશ્રીને પૂછે છે. ૩.

તે સિધ્ધ પોતાના સદ્ગુરુને શું પૂછે છે એમ જાણવાની ઇચ્છા
થાય તો તેના સમાધાનમાં બંધની નિવૃત્તિનું સાધન પૂછે છે, એમ
કહે છે:-

અનાયાસેન યેનાસ્માન્મુચ્યેયં મયયંધનાત્ ।

તન્મે સંક્ષિપ્ત્ય મગચન્કેચલં શૃંપયા વદ ॥ ૪ ॥

પરિશ્રમરહિત જેવડે આ સંસારરૂપે બંધનથી મોકળો
થઈ તે સંક્ષેપ કરીને હું ભગવન્ ! મને કેવલ કૃપાવડે કહો.

જેમાં શરીર, ઈન્દ્રિયો ને અંતઃકરણને બહુ શ્રમ ન આપવો પડે
એવા પ્રાયશઃ પરિશ્રમરહિત જે સાધનવડે આ સંસારરૂપ કારાગા-
રમાં બંધન પામેલા દુઃખ આ સમારૂપ દુઃખમય બંધનથી મોકળો થઈ
ને સાધન અનિવિઘ્નારવિના સંક્ષેપથી દે ભગવન્ ! મને કૃપાવાળે
કહો. ગુહ્યાભાને તોળે કાલમાં બંધનનો મજબ નથી. વિદ્યાભાસમાં
બંધનનું જ્ઞાન થાય છે, ને તે દુઃખમય સામે છે. ને કલ્પિત છતાં પણ
દુઃખાનુભવ કરાવે છે. કલ્પિત પણ દુઃખાનુભવ કરાવી શકે છે એ
આપણે દોરડીમાં ખાતિથી ધર્મન થતા સર્પથી પાછા ભાગવું, પણ
આંગવો, ભય ને કષ્ટ થાય છે, તેથી જાણીએ છીએ. દે ભગવન્ !

એ સંબોધનવડે પોતાના સદ્ગુરુને લિખે "હે ભગવન્ !" "હે સ્વામિન્ !" "હે પ્રભો !" "હે મહાદેવ !" ઇત્યાદિ પરમેશ્વરનામક-
સખ્દોવડે બોધાવવા જોઇએ એવો શિષ્ટાચાર જનાખ્યો છે. શ્રીસદ્ગુ-
રુને બહોષ્ઠેશ કરવામાં ૬૯ કે ૭૦ કે ૮૦ કે ૯૦ પ્રયોજન કોઇની
પાસેથી સિદ્ધ કરવાનું રજું નથી, તેથી લિખે કેવલ કૃપારો મને
સંસારબંધનની નિરતિના હેતુજન બહોષ્ઠેશ કરો એમ પ્રાર્થના
કરી છે. ૪.

તુચ્છ વિષયસુખ ને તેના સાધનોના પ્રયોગની અપેક્ષાએ સસાર-
નાપથી તપેલા સર્વ મુમુક્ષુએને પરમાનંદની પ્રાપ્તિના સાધનના પ્રશ્ન
પૂછવાથી લિખના તે પ્રશ્નને સદ્ગુરુ વખાણી તે પ્રશ્નને ઉત્તર આ-
પવાનો પ્રારંભ કરે છે.—

સ્તાષ્વી તે વચનવ્યક્તિઃ પ્રતિમાતિ વદામિ તે ।

સ્ત્વં તદિતિ વિસ્પષ્ટ સાધધાનમન્નાઃ ગુણુ ॥ ૫ ॥

તારા વચનની પ્રકટતા સારી જણાય છે. તને આ તે
એમ અતિસ્પષ્ટ કહે છે, સાધધાન મનચાલો વધને સાંભળ.

શીમદ્ગુરુ કહે છે—હે શીશ્ય ' તારા અંતઃકરણની નિત્યાસા
જાણવાનારો તારો વચનોની રચના મને સારી પ્રતીત થાય છે. હું
તને આજ નહા મુક્તિનું-સંસારબંધનમાંથી નિત્યને ખાતે મોકળા
ધવાનું-સાધન છે એમ અત્યંત સ્પષ્ટ કરીને કહું છું, તું હવે એકાએક
વિત્તવાલો થાને આદરપૂર્વક તે સાધનના સ્વરૂપનું ચક્ર કર. અતિ-
સ્પષ્ટ ને સાધધાન મનચાલો આ બંને સખ્દોવડે સદ્ગુરુએ લિખને
જદ્ સ્પષ્ટ સખ્દોમાં ઉષ્ઠેશ કરવો જોઇએ, ને લિખે તે ઉષ્ઠેશ

મુમુક્ષુનું દુર્લભપત્તુ જાણી મહાગુરુ શિષ્યતા તે પ્રશ્નથી કહી-
નહિ પામનાં તેના પ્રશ્નને અનુમોદન આપે છે—

સત્યમાદ મયાનત્ર વિગાને મેઘ વિચિત્રે ।

હેતુઃ પદાર્થયોગો હિ યાજ્ઞયાર્થાયગતેરિદ્ ॥ ૧૦ ॥

તું સત્ય કહે છે. અહિં વિવાદ વિદ્યમાન નથીજ.
અહિં વાક્યાર્થના જ્ઞાનનું કારણ પદાર્થનું જ્ઞાનજ [છે.]

સકયુરુ કહે છે:—હે પુત્ર ! તું મત્ત કહે છે. પદાર્થના જ્ઞાનવિના
વાક્યાર્થનું જ્ઞાન કદીપણ ન થાય આ તારા કથનમાં કોઈનો ભેદ
પણ વિવાદ નથી, આ વાત મેં સ્વીકારે છે. આ મહાવાક્યમાં પણ
વાક્યાર્થના જ્ઞાનનું કારણ તે વાક્યમાં આવેલાં પદોના અર્થનું
જ્ઞાનજ છે. ૧૦.

વાક્યના અર્થના જ્ઞાનમાં પદના અર્થનું જ્ઞાન હેતુભૂત હોવાથી
“તત્ત્વમસિ” મહાવાક્યમાંના તત્ત્વ પદને ત્વં પદના અર્થનું હવે નિર-
પણ કરવું જોઈએ. તેમાં પ્રથમ પ્રસિદ્ધ ત્વં પદના અર્થનું નિરૂપણ
નીચેના સત્તર શ્લોકોવડે કરે છે:—

અંતઃકરણનદ્વિત્તિસાક્ષી ચૈતન્યવિગ્રહઃ ।

આનંદરૂપઃ સત્યઃ સન્ કિં જ્ઞાત્માનં પ્રપચસે ॥ ૧૧ ॥

અંતાકરણ ને તેની વૃત્તિનો સાક્ષી, ચૈતન્યસ્વરૂપવાળો,
આનંદરૂપ [ને] સત્ય છતાં કેમ પોતાને જાણતો નથી ?

હે સોમ્ય ! તું બુદ્ધિ ને તેની વૃત્તિષ્ઠ મનનો તથા દેહાદિ
સર્વનો સર્વદા સાક્ષી છે; તું અખંડજ્ઞાનસ્વરૂપવાળો એટલે સ્વયંપ્રકાશ
છે; તારા આનંદસ્વભાવથીજ તને આનંદનું જ્ઞાન થાય છે, તેથી તું
પરમાનંદસ્વરૂપ છે; અને નિરવયવપણાવડે સ્પર્શસાદિથી રહિતપણથી,
ક્રિયાઓના આશ્રયપણાના અભાવથી, ને પરમાવવિકારથી રહિત-

પણાથી તું ત્રણે કાલમાં બાપ પામ્યા વિના રહેનારો છે, છતાં તું તારા પ્રસિદ્ધ સ્વરૂપને કેમ જાણ્યો નથી ? ૧૧.

કહેવા સ્વરૂપમાં સંસારરહિત ગાનના ઉપાયનો ઉપદેશ કરે છે :—

સત્યાનંદસ્વરૂપં ધ્યાતાસિષં યોગ્યયિમહમ્ ।

ચિત્તયાત્મતયા નિત્યં ત્યક્ત્વા દેહાદિગાં ધિયમ્ ॥ ૧૨ ॥

દેહાદિને વિષય કરનારી બુદ્ધિનો ત્યાગ કરીને સત્ય-સ્વરૂપ, આનંદસ્વરૂપ, બુદ્ધિના સાક્ષી, ને ચેતનસ્વરૂપને નિ-રંતર આત્મપણાવટે ચિંતન કર.

દેહ, ઉદ્રિષ્ટો, અંતઃકરણ, પ્રાણ, અવિધાનો અણ, ને ચિદાત્મા (૭૪) એ સર્વમાંથી તું આત્માની (દુષ્ક્રિયાની) બુદ્ધિનો પરિત્યાગ કરીને સત્યરૂપ, પરમાનંદરૂપ, બુદ્ધિ આદિના સાક્ષી, ને ચૈતન્યસ્વરૂપ શુદ્ધાત્માને નિરંતર તું દુષ્ક્રિયાવડે વિચાર્યો કર એજ તારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે. ૧૨.

દેહાદિમાં દુષ્ક્રિયાની બુદ્ધિ ચિરદાકથી રૂઢ થઈ ગઈ છે તેના કેમ પરિત્યાગ થઈ શકશે ? એવા શિષ્યના અનકરબુદ્ધા અભિપ્રાયને જાણીને દેહાદિના અનાત્મપણાના દર્શનવડે તેમાં રહેલી દુષ્ક્રિયાની બુદ્ધિ દૂર થઈ શકે છે એમ માનીને તેના આત્માને શિષ્યને દેહાદિનું અનાત્મપણું દેખાડે છે -

કણદિમાન્યતઃ પિદ્ધસ્તતો જ્ઞાત્મા ઘટાદિવત્ ।

વિવદાદિમહામૃતવિવારત્વાય જુમગત્ ॥ ૧૩ ॥

એથી સૂક્ષ્મથીર રૂપાદિવાર્તું છે, તેથી [તે] ઘટા-દિની જેઠે અનાત્મા (આત્માથી ભિન્ન—જડ) [છે;] અને આકાશાદિ મહાબૂતોના કાર્યપણાથી [પણ તે] ઘટની જેઠે [અનાત્મા છે.] ૧૩.

તે પ્રભો ! આત્મા ૪૮ સ્થૂલશરીરથી બને બિન્ન હોય, પણ
તું તો તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ ૫૫૭ જાણુતા હતાનું મું, માટે મને
તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ કહેવાની કૃપા કરો, એમ સિદ્ધિ પ્રાર્થના કરે છે -
અનાત્મા યદિ વિષ્ણોઽયમુત્તેજતુચલાન્મતઃ ।

કરામત્કવન્સાક્ષાદાત્માનં પ્રતિપાદય ॥ ૧૫ ॥

[સિધ્ધ પૂછે છે:-] કહેલા હેતુએના સામર્થ્યથી આ
સ્થૂલશરીર એ અનાત્મા [છે એમ] સંમત [હોય તે
ભલે તેનું અનાત્મપણું હોય, પણ આવડે આત્માનો વિચાર
સિદ્ધ થઈ શક્યે નહિ, માટે કૃપા કરી] હાથમાં રાખેલા
આમળાની પેઠે સાક્ષાત્ આત્માનું પ્રતિપાદન કરો.

માક્ષાત્-તું આત્મ સ્વરૂપગણો પું એમ અંતરાયરહિત અપેક્ષા-
પણાવડે જાણું એવી રીતે. ૧૪.

સિધ્ધને આત્માનું સ્વરૂપ સમજાવવા પ્રથમ તેનું સ્થૂલશરીરના
સાક્ષિરૂપે નિરૂપણ કરે છે:-

ઘટદ્રષ્ટા ઘટાદ્વિષ્ણઃ સર્વથા ન ઘટે યથા ।

દેહદ્રષ્ટા તથા દેહો નાહમિત્યવધારય ॥ ૧૫ ॥

[શ્રીસદ્ગુરુ કહે છે:-] જેમ ઘડાનો દ્રષ્ટા સર્વ
પ્રકારે [દશ્ય] ઘડાથી બિન્ન [છે,] 'ઘડારૂપ' નથી, તેમ
સ્થૂલશરીરનો દ્રષ્ટા હું [દશ્ય] સ્થૂલશરીરરૂપ નથી, એમ
નહી કર. ૧૫.

તું ઇન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ તથા પ્રાણનો પણ દ્રષ્ટા છે એમ કહે છે.

एवमिन्द्रियदृहनाहमिन्द्रियार्णाति निश्चिनु ।

મનો બુદ્ધિ તથા પ્રાણો નાહમિત્યવધારય ॥ ૧૬ ॥

૧૪૪૭

તેથી રીને દિવિયોનો ફણ હું દિવિયો
 ૩૧ મન, જુદી નથા માણ હું નથી એમ
 એમ જુદાગી, દિવિયો, મન જુદી ને મ
 નથી, એમ નેનો કમદ પણ આપ્યા નથી, દેદ
 દમ દમ્ ૧, તે દમ દમ ને જડ છે, અને
 તેનાથી મિલ્લ એનરુષ કયો રો, આથી રીને
 મજાવવાના કાગને, આ દેદાગિધાવ પાતાના
 હે દમ દોષાના ને ને દમ દોષ છે ને ને
 કાગલાં દોષ હે, એમ થગદિ, આ અનુભ
 થગદિ નથી ૨૧ ૧૧.

દેદિયોગિને કમદ પણ આપ્યા નથી એ
 શેષાનોગિવ તથા મનદિયો દરસકિયો
 દરસકિયોગિવ તિયુલ શેષાતરવ

તેથી રીને સંધાન પણ હું નથી, એ
 જુ કપ્તાને અનુભનવટે સાવધાનતાથી ન

વ.ગદિ પામ કોન્દિયો નથા કોગદિ
 મેગાથી ને દિવિયોનો કાગ હું ને દિવિયોગ ન
 મિલ્લ પુ એમ નથી ૩૧ મેગદિ દિવિયો રુષક
 ને આપ્યા છે એમ ન પાતવુ, દેદા ના મેગ
 પણ દિવિયોનો સાગન આપ્યામ દિવિયોગારા ૨૧
 મેગદિ દિવિયોના થમો દમ દોષાથી થગદિ
 દમ્ ૧ છે, મેગદિયોગારા થગદિ અ, નિ

હવે રક્ષપબળાવડે અચેનનપણું સિદ્ધ થયા હતાં. પણ તે
રિવાજિનું પ્રકારસંસ્કાર અચેનનપણું જાળાવના હતા તેનાથી રિવાજ
વડે-ચેન-ચરારપણાવડે-આત્માનું પ્રતિપાદન કરે છે:-

देहद्विधादयो भाषा हानादिभ्यामृतिशमाः ।

यस्य सन्निधिमात्रेण सोऽहमित्युक्तधारय ॥ १८ ॥

જેના માનિષ્યથીજ શરીર ને ઇન્દ્રિયાદિ પદાર્થો ત્યાજ્ય
ક્રિયા કરવા સમર્થ થાય છે તે હં હું એમ નહીં કર.

જે ચેતનના સમીપવળાવડેજ સ્થૂમસરીર, દરિય, અંતર
પ્રાણ આ જડ પદાર્થો કોઈ વળુનો ત્યાગ કરવામાં ને કોઈ ન
મદબ કરવાના સમર્થ થાય છે, ને ચેતન શૂં મું એમ ત્રી
જે નાનના મનોવળાવડેજ દહારિ કોઈ વળુ પ્રકારનો અસાર ક
મનવ થાય ન, ત્યાં તમજ ગાડા આદિની પેઠે અચેતન
જાતુ નહીં.

અર્થિકારી નવનવા સમીપપ ગાદેજા યુદ્ધિ આદિની પ
સમીપ સકલી નવી, તેથી નવનવા અનવા યુદ્ધિ આદિની પ
કનાવાને વિદા માનવા એવું, અને એવું તેમ માનિએ તે
વિદા પદ નવની પદે, એમ વિદા માનવા સકલી થાય
વિદા પદ નવની પદે

ଅନାଟମି ଓ ଶାରୀରିକ ବିଜ୍ଞାନର ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ।

बुद्धभाष्ये भा० पृष्ठ २६ भाट्टमिथ्यातत्त्वम् ॥ १९, ३

જા - ૧૦ - ના વિષય નહિ પાઠ્યા હતાં યુગ્મ
રેડીય બુદ્ધિ અ.કિને કિયાગુજા કરી છે તે હું મેં એ
મુદ્દા છે.

એ, એ અપાપાનું કાંઈ પણ વિના પાપમાં વિના અપાપમાં રહેલા
રહે તે અપાપમાં રહે છે, તેમ જે અપાપમાં રહે પણ વિના
પાપમાં વિના અપાપમાં રહેલા, મુદિ આપને પાપમાંથી વિના
રહે છે તે અપાપમાં રહે તેમ નહીં રહે. ૧૫.

એ, એ આપનું અપાપનું નથી તેના દોષનાં એવનનું તેનાથી
વિનાપાનું એવામાં આપે છે, તેમ રેલાનું અપાપનું તે એવનનું તેનાથી
વિનાપાનું તેમ એવામાં આપનું નથી ? એમ માન થાય તો તેના
અપાપાનમાં રહે છે —

મહાદાસવદામોનિ વ્યવર્તણવાસદા અવિ ।

દેદેદિયદાસાણઃ વ્યવર્તણવાસદાસ ॥ ૨૦ ॥

એના મમીપણમાંથી અહીં સરીર, ઉદિયો, મનને પ્રાપ્ત
પણ એવનસ્વરૂપનેવા અપાપ ઉ તે હું । મું) એમ
નહીં રહે

જે એવનના અપાપમાંથી વિના અપાપમાં પ્રાપ્ત રહે તે
એનું અપાપમાં, તેમ ઉદિયો, મન, મુદિ તે પ્રાપ્ત પણ એવનનેવા
પ્રતીત થાય છે, તે એવન હું મું એવો વિના રહે. મુદિ, મમી
તે મમીના અપાપમાં અપાપમાં એવનની અપાપ પ્રતીતિ થતી નથી,
અને અપાપમાંથી મારું રહે છે, તેથી રેલાનું અહીં છે, તે તેના
અપાપ એવનમાં આપના તેથી વિના છે. ૨૦.

અપાપમાંથી અપાપમાંથી સરીર નથી ઉદિયો અપાપ નથી
દોષ, તેથી તેના રહે રેલાથી અપાપ એવન રહે, પણ એવન
અપાપમાંથી તેમ મમી ? એમ માન થાય તો તેના અપાપમાં
રહે છે —

અગમન્મે મનોઽન્યત્ર સાંપ્રત્તં ચ સ્થિરોક્તમ્ ।

.. एवं यो वेत्ति घटवृत्तिं सोऽहमित्यवधारय ॥ ૨૧

મારું મન બીજે ગયું હતું, પણ હમણાં સ્થિર
છે, એમ બુદ્ધિવૃત્તિને જે જાણે છે તે હું એમ નક્કી

આટલા સમયસુધી મારું મન બીજા રાગદ્વેષના વિષયમાં
જતું હતું, પરંતુ હમણાં તે વિષયોના સ્મરણમાંથી તેને પાછું
સમીપના વિષયમાં સ્થિર કર્યું છે એમ બુદ્ધિની વૃત્તિરૂપ મનની
સનાને તથા સ્થિરતાને જે જાણે છે તે હું હું એમ નિશ્ચય
આવી રીતે ગમનાદિ ધર્મવાળા મનનું દસ્યપણું અનુભવસિદ્ધ
તે મનનું અચેતનપણું સિદ્ધ છે. ૨૧.

મન એ બુદ્ધિની વૃત્તિરૂપ છે, તેથી બલે તેનું દસ્યપણું
પરંતુ વૃત્તિવાળી બુદ્ધિનું દસ્યપણું સંભવતું નથી એમ શંકા
તેના સમાધાનમાં કહે છે:—

સ્વप्નજાગરિતે સુષ્પ્તિ ભાવામાર્ગૌ ધિયાં તથા ।

यो वेत्त्यविक्रियः साक्षात्सोऽहमित्यवधारय ॥ ૨૨

જે વિકારરહિત સ્વપ્નજાગરિતમાં તથા સુષુપ્તિમાં
ઓના ભાવાભાવને સાક્ષાત્ જાણે છે તે હું એમ નક્કી

જે સર્વ પ્રકારના વિકારથી રહિત ચેતન સ્વપ્નાવસ્થામાં
જાગ્રદવસ્થામાં બુદ્ધિઓના સદ્ભાવને તથા સુષુપ્તિ અવસ્થામાં
ઓના અભાવને પોતાના સ્વયંપ્રકાશસ્વભાવથી સાક્ષાત્ જાણે
વિકારરહિત ચેતન હું હું એમ તું નક્કી કર. બુદ્ધિઓના એવ
પચનપડે નેનું ક્ષણિકપણું ને વિકારીપણું હ્યાદિ કહેવાય છે.
સ્વપ્ન ને જાગ્રતમાં હોવાથી તે બંનેને જાણે છે, પણ સુષુપ્તિ

પોતાના કારણ અગ્નિમાં લીન થવાથી તે સુષ્કિને બાજુની નથી,
 ને આત્મા તો ત્રણે અવસ્થામાં રહેનારો હોવાથી એ ત્રણે અવસ્થાને
 સાક્ષાત્ જાણે છે. આવી રીતે સુષ્કિના આવાભાવને બાજુનારો-કષ્ટ
 -આત્મા ત્રણે કલ્પમાં હોવાથી સુષ્કિનું દમ્બપણું ને અચેતનપણું સિદ્ધ
 થાય છે. ૨૨.

રેહાદિથી વિવક્ષણુજગ્ગાવડે સિદ્ધ થયેલા આત્માનું ચેતનપણું
 દર્શાવ આપીને કહે છે:—

ઘટાવભાસકો હીપો ઘટાદન્યો યથેષ્યતે ।

રેહાવભાસકો રેહી તથાદં યોષયિમહઃ ॥ ૨૩ ॥

જેમ ઘડાને પ્રકાશનારો હીવો ઘડાથી બિલ્લ સ્વીકાર-
 શય છે, તેમ શરીરને પ્રકાશનારો રેહી હું ચેતન્યસ્વરૂ-
 પવાળો [હું.]

જેવી રીતે પ્રકાશવડે પ્રકાશવાપોઅ ઘટાદિ પદાર્થને પ્રકાશનારો
 પ્રકાશસ્વભાવવાળો હીવો પ્રકાશવાપોઅ ઘટાદિ પદાર્થથી બિલ્લ સ્વી-
 કારવામાં આવે છે, તેવી રીતે દમ્બ રેહાદિને પ્રકાશનાર આત્મા હું
 ચેતન્યસ્વરૂપવાળો રેહાદિથી બિલ્લ હું. ૨૩.

હવે આત્માના આનંદસ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરે છે:—

પુત્રયિષ્તાદયો માયા યદ્ય દોષતયા પ્રિયાઃ ।

દ્રષ્ટા સર્વપ્રિયતમઃ સોઽહમિત્યજ્ઞપારય ॥ ૨૪ ॥

પુત્રપદનાદિ પદાર્થો જેના અનુરૂપપણાવડે પ્રિય [છે તે]
 દ્રષ્ટા સર્વથી પ્રિયતમ [છે,] તે હું એમ નક્કી કર.

“મામનાઃ કામાય સર્વં પ્રિયં મયતિ” (આત્માના અનુ-
 રૂપપણાવડે સર્વ પ્રિય થાય છે,) એ સુત્રિમાં કહ્યા પ્રમાણે પુત્ર,

100

101

102

103

તે સાક્ષિકશુણ્ણવાનું જ્ઞાન [ઉ.] તે ત્વંપદનો અર્થ કહેવાય છે. આત્માનું સાક્ષીપણું [ને] જ્ઞાનસ્વરૂપપણું પણ અવિકારીપણાવડે [ઉ.]

તે અન્યતા સાદામ્ભવિતા પોતાનામાં કમ્પિત સર્વ વિષયના દ્રષ્ટાપણરૂપ જ્ઞાન છે, તે જ્ઞાન “તત્ત્વમસિ” મહાવાક્યમાંના ત્વંપદનો અર્થ કહેવાય છે. આત્માનું દ્રષ્ટાપણું ને જ્ઞાનસ્વરૂપપણું વિકારીપણાવડે નથી, પણ દીપ્તિ પોં અવિકારીપણાવડે છે. ૨૧.

કેવળા અર્થની સમાપ્તિ કરે છે.—

દેહેન્દ્રિયમનઃપ્રાણાદેહૃતિમ્યો વિલક્ષણ ।

મોક્ષિતાદોષપદ્માપવિકારસ્ત્વંપદમિષઃ ॥ ૨૭ ॥

શરીર, ઇન્દ્રિયો, મન, પ્રાણ ને અર્કકારથી વિલક્ષણ, [ને] સમગ્ર પદ્માવિકારથી રહિત ત્વંપદનો અર્થ છે.

અમત્, દસ્ય, જડ ને દુઃખરૂપ સ્થૂલશરીર, દૃષ્ટ ઇન્દ્રિયો, મન, પ્રાણ ને બુદ્ધિથી કેવલ વિપરીતસ્વભાવવાળો, અને છે, ઉત્પન્ન થાય છે, કલ્યાદિ ૭ ભાવવિકારનો જેમાં એક પણ નથી, તે “તત્ત્વમસિ” મહાવાક્યમાંના ત્વંપદનો સમ્બાર્થ છે ૨૨.

દરે કમથી પ્રાપ્ત તત્ત્વપદના અર્થનું પ્રતિપાદન કરે છે:—

ત્યમર્થમેવં નિશ્ચિત્ય તદર્થં ચિત્તવેગ્મુનઃ ।

મતદ્વષાનૃસિરુપેણ સાક્ષાત્ ત્રિધિમુખેન ચ ॥ ૨૮ ॥

એવી રીતે ત્વંના (તુંના) અર્થનો નિશ્ચય કરીને પુનઃ જડના પરિત્યાગવડે ને સાક્ષાત્ ત્રિધિમુખવડે તત્ત્વના (તેના) અર્થનો વિચાર કરે.

પૂર્વે કહેલી રીતે તું એ શબ્દના સમ્બાર્થરૂપ આત્માનો તું એ

દરે વિધિમુખારો ચિંતન કરવામાટે તત્કાલા અર્થના મુનિમાં
કરેલા વિધિમુખનું નિરૂપણ કરે છે —

તિરુવાતિરાયાનંદઃ સ્વાયઃ પ્રકાશચિદ્રૂપઃ ।

સ્વાત્મકદશાણઃ પુર્ણઃ પરમામેતિ તીવ્રતે ॥ ૩૦ ॥

[ને] નિરતિથયાનંદરૂપ, સત્પરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપવાળા,
સ્વાત્મકભાવવાળા [ને] પૂર્ણ [ઉતે] પરમાત્મા એમ
કહેવાય છે.

ને અપરિમિત જ્ઞાનરૂપ છે, ને ત્રણે કાલમા એકરૂપે રહે
છે, ને નિરખાધિકજ્ઞાનભાવ છે, ને સત્તામા છે, તથા ને પરિપૂર્ણ
છે, ને પરમાત્મા એટલે તત્કાલા સદ્ભાવ છે એમ કહેવાય છે. ૩૦.

એના રીતે નિરંકુશને ને વિધિમુખે નિરખાધિક જ્ઞાનના સ્વરૂપનું
નિરૂપણ કરીને એ તેના સત્પરદિન જ્ઞાનમાટે માયોપાધિક જ્ઞાનનું
ઉદ્દેશ્યારોપે નિરૂપણ કરે છે. તેમા પદેલા ક્ષોડ્યારો તેના સંવૃણપણું
આદિ ધર્મો જણાવે છે —

સર્વજ્ઞત્વં પરેશત્વં તથા સંપૂર્ણજ્ઞાતૃત્વા ।

વૈદ્યં સમર્પ્યતે યસ્ય તદ્દત્તોચ્ચધારય ॥ ૩૧ ॥

વેદોત્તરે જેનું સર્વજ્ઞપણું, પરમેશ્વરપણું, ને સંપૂર્ણ-
જ્ઞાનપણું પ્રતિપાદન કરાય છે તે જ્ઞાન એમ નહીં કર.

“વઃ સર્વજ્ઞઃ” (ને સર્વજ્ઞ છે,) “યસ્ય સર્વેશ્વરઃ” (આ સર્વના
ઉપર છે,) ને “યસ્ય જ્ઞાતિર્વિધિર્ધર્મ સૂચયતે” (આની નાના-
પ્રકારની એક જ્ઞાતિઓ સંભળાય છે,) ઉત્પાદિ વેદવ્યવહારોને સચુલ્લ-
જ્ઞાનનું સંવૃણપણું, પરમેશ્વરપણું ને સંપૂર્ણ ઉત્તમ પ્રકારની જ્ઞાતિઓ-
વાળાપણું પ્રતિપાદન કરાય છે તે માયાસદિન જ્ઞાન છે એમ કું
નહીં કર. ૩૧.

શુનિએ જે જાણના અનંતપણાની-રેણ, કામ ને વસ્તુના પરિચેદથી
રૂઢિતપણાની-પ્રતિજ્ઞા કરી છે તે પ્રતિજ્ઞાની સિદ્ધિ યથામાટે પ્રપંચને
જાણુ કાર્યપણું કહેનારી શુનિએ પ્રપંચ જાણુ કાર્ય છે એમ કયું
છે. જે વસ્તુ આ સર્વ જગતના કારણરૂપ છે તે વસ્તુ સમુદાયજન
છે એમ તું નહીં કર. આકાશાદિ પ્રપંચનું અનંતપણું જાણી મંદ જિ-
જ્ઞાસુને તેના કારણરૂપ જાણના અનંતપણાનું જ્ઞાન યથા શુનિએ આ
પ્રપંચને જાણના કાર્યરૂપે કહેલ છે. ૩૩.

કસ્થિત પ્રપંચના અધિશાનરૂપ જાણનો વિચાર કરવામાં અસમર્થ
મુમુક્ષુઓને કહેલીને આ પ્રપંચના ઉપાશાનકારણરૂપ જાણનું વિચાર્યપણું
શુનિમાં કયું છે એમ જણાવે છે—

વિચિન્નજ્ઞાસ્યહવા યથા વેદાંતેષુ મુમુક્ષુભિઃ ।

સમર્પ્યતેઽતિયત્નેન તદ્દુદ્ધોત્પયધારણ ॥ ૩૪ ॥

ઉપનિષદોમાં મુમુક્ષુઓવડે અતિયત્નથી વિચારવા-
યોગ્યપણાવડે જે પ્રતિપાદન કરાય છે તે જાણ એમ નહીં કર.

“યતો યા ઇમાનિ મૃતાનિ જાયન્તે” (જેમણે આ સર્વ
જૂનો ઉત્પન્ન થાય છે,) કત્યાદિ શ્રુતિવચનોમાં મોક્ષ મેળવવા ઉપજતા
મનુષ્યોવડે મહાપ્રયત્નથી વિચાર કરવાયોગ્યપણાવડે જે જગતનું
કારણ નિરૂપણ કરાય છે તે જગતનું કારણ જાણ છે એમ તું નહીં
કર. ૩૪.

જેમ જગ પ્રપંચ જાણથી ભિન્ન નથી, તેમ ચેતનરૂપ જાણતા
આ છત્રો પણ જાણથી ભિન્ન નથી એમ કહે છે—

જીવાત્મના પ્રવેશાથ નિર્ઘેદરં ચ તાન્ પ્રતિ ।

ધૂયતે વસ્તુ વેદેષુ તદ્દુદ્ધોત્પયધારણ ॥ ૩૫ ॥

• • •

이 단락을 읽고 이 단락을 읽고 이 단락을 읽고 이 단락을 읽고 이 단락을 읽고

અર્થનો કલ્પ ન રહે એવી રીતે વિચાર કરીને જડી મદાવામના અર્થનો વિચાર કરવા એમ જણાવે છે.—

તત્ત્વવદાર્થો વિષ્ણોત્તૌ વાક્યવાર્થશિલ્પનેદ્યુગ્મા ।

તાદાગ્મચમ્બ વાક્યવાર્થજનયોરપ વશાર્થયોઃ ॥ ૩૭ ॥

તત્ત્વ૫૮ ને તત્ત્વ૫૮ના અર્થો નહીં રહ્યાં. હવે વાક્યના અર્થનો વિચાર કરાય છે. તે જે ૫૮ના અર્થનો અર્થ તાદાગ્મચમ્બ વાક્યવાર્થ [છે.]

તત્ત્વ૫૮ના અર્થ અર્થનો તથા તત્ત્વ૫૮ના અર્થ મુદાવામનો વિષ્ણુનું કહેવું દર્શ " તાવમ્ભસિ " આ મદાવામના અર્થનો વિચાર કરવામાં આવે છે તત્ત્વ૫૮ ને તત્ત્વ૫૮ના અર્થનો આ મદાવામમાં વિશેષજ્ઞ વિદેશ્યપ કે સમર્થ૫ વાસ્તવ્ય નથી, પણ તાદાગ્મચમ્બ વાસ્તવ્ય છે. જેમ " નીચામ્બ છે " આ વાસ્તવ્ય નીચ (આસખાની) વિશેષજ્ઞ છે, ને કમ્બ વિશેષ છે, જેમ " તે તું છે " આ મદાવામમાં ને વિશેષજ્ઞ ને તું વિશેષ નથી, પણ જનમાં રહેલા વિશેષી મામનો ત્યાગ કરના ને મુદ્ધવેનન રહે છે તે જનના અમેલ્પ અર્થ છે, તેથી ને વાસ્તવ્ય તાદાગ્મચમ્બ (વિશેષી મામનો ત્યાગ કરનાં એક જણાવના) અર્થ છે " તારે પુત્ર જન્મ્યો " આ વાસ્તવ્ય વિના તથા પુત્રનો સંમર્થ એટલે જનજન્મચમ્બ સમ્બ દોવાથી આ વાસ્તવ્યનો સંમર્થ૫ અર્થ થાય છે, પણ " તે તું છે " આ મદાવામમાં જનનો ઉપાધિને કાઢી પ્રકારનો વાસ્તવિક સંમર્થ નથી, તેથી આ મદાવામનો સંમર્થ૫ અર્થ થતો નથી, પણ તેનો ઉપર રહેલી રીતે તાદાગ્મચમ્બ અર્થ થાય છે. ૩૭.

એવો અર્થ આપો વાચ છે? એમ કહ્યા થાય તો તેના મુખપાનમાં રહે છે.—

ગુણનામે તેમાં કાંઈ પણ જોઈ નથી. એવન ને આવીએ એ જ ને
સાચો જોઈતો વસ્તુને જાણવાના છે ૩૫.

એવી રીતે અને પોતાના ભક્તિસાધના અત્યંત મોડાપણ
પાપાર્થનું જાન થવાથી હું ધાપ છે ? એમ કહી ધાપ નો તેના
અપાપાવન કરે છે —

તત્ત્વમ્બોધતત્ત્વમ્બોધમનિવર્તિર્વત્ત મયેન્ ।

અમ્બોધ તત્ત્વમ્બોધ વ્યાવર્તેત તદેવ દિ ૩ ૪૦ ॥

અર્થાત્ આવી રીતે જોઈપીઅના જોઈપણનું જાન ધાપ
છે ત્યારેજ હું અર્થનું અમ્બોધનું નિવૃત્ત ધાપ છે.

જે મમયમા ઉપર કહેલી રીતે સ્વપદના અર્થના (હવના) ને
જાણવાના અર્થના (ઉપરના) જોઈપણનું સદિરદિત જાન કાંઈ પણ
અનુબંધ ધાપ છે તે મમયમાંજ ઉપરના અર્થોપ હવના અમ્બોધ
બાની-તુ મનુષ્ય મુ રત્નાદિ અભિમાનથી સદિતિવજગુરો કદીત
આજીવ્યાદિ સમજવાયા અમારીપણાની-નિરતિ ધાપ છે ૪૦.

હવના અમારીપણાની નિરતિનીપેઠે અમેઘાનથી ઉપરના ૪
જોઈપણની પણ નિરતિ ધાપ જલ છે ને પછી હવ અમ્બોધે ગિયનિ
કે છે, એમ કહે છે—

તદર્થમ્બોધ વ વાતોત્તયં વયોવં કિં તત્ત ગુણુ ।

પૂર્ણાત્કદૈવકલેષ પ્રત્યક્ષોપોડાતિહતે ૩ ૪૧ ॥

અને તત્ત્વપદનું પદોક્ષપત્ત [નિવૃત્ત ધાપ છે.] એ એમ
[ધાપતો] પછી મું ? સાંભળ મત્યગ્રોપ પૂર્ણાત્કદૈવકલેષ
રિયત ધાપ છે.

તત્ત્વપદના અર્થના ને સ્વપદના અર્થના જોઈપણનું જાન થવાથી

ને વિશિષ્ટરૂપ વાચ્ય ત્યજીને વાક્ય વાક્યાર્થના બોધ-
નમાં જેવી રીતે પ્રવર્તે છે તેવી રીતે અભારાવટે આદરથી
વ્યાખ્યાન કરાયું.

તત્પદના તથા ત્વંપદના માવા તથા અંતઃકરણસહિતના વાચ્યા-
ધનો પરિભાષ કરીને, અને તે બંનેના સમુદાયનું મંદણ કરીને,
“તસ્યમસિ” મહાવાક્ય, અંતઃકરણ વાચ્યાર્થનો બોધ કરવામાં જેવી
રીતે પ્રવર્તે યાય છે તેવી રીતે અને મુમુક્ષુઓના દિનમાટે ઉચરના
શ્લોકોમાં આદરપૂર્વકે વ્યાખ્યાન કર્યું. ૪૩.

ત્વંપદના મુખ્યાર્થરૂપ વાચ્યાધને સંક્ષેપથી દેખાડે છે—

ઘાલમ્બનતયા માતિ ચોડસ્મત્યન્યવદાન્વયોઃ ।

અન્તઃકરણસંમિશ્રવોષઃ સ ત્વંપદામિષઃ ॥ ૪૪ ॥

જે અંતઃકરણસહિત ચેતન હું એવા શબ્દ તથા
જ્ઞાનના વિષયપણાવટે પ્રતીત યાય છે તે તું પદવડે વાચ્ય [ઉ.]

જે અનકરણરૂપ ઉપાધિસહિત ચેતન હું એવા શબ્દના તથા
હું એવા જ્ઞાનના વિષયપણાવટે પ્રતીત યાય છે તે અંતઃકરણરૂપ
ઉપાધિસહિત ચેતન ત્વંપદનો (તું એ શબ્દનો) વાચ્યાર્થ-મુખ્યાર્થ
—છે. ૪૪.

હવે તત્પદના વાચ્યાર્થને સંક્ષેપમાં દેડે છે—

માયોપાધિર્જનયોનિઃ સર્વજ્ઞત્યાદિલક્ષણઃ ।

પાયોરયસચલઃ સત્વાચાત્મકસ્તત્પદામિષઃ ॥ ૪૫ ॥

માયારૂપ ઉપાધિવાળા, જગતના કારણરૂપ, સર્વરૂપ
જ્ઞાદિ સક્ષણવાળા, પરોક્ષપણાથી મુક્ત, ને સત્યાદિરૂપ
જન પદવડે વાચ્ય [ઉ.]

કોઈ પણ વાક્યમાં વાચ્યાર્થનું એટલે કોઈ પણ શબ્દ સાંભળતાં પુરત મના અર્થનું મહત્ત્વ કરવામાં જો પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણનો વિરોધ આવે તો તે વાચ્યાર્થની સાથે સર્વદા સંનિધિ રાખનારા કોઈ એક અન્ય અર્થની જે તે શબ્દવડે પ્રતીતિ થાય છે તે લક્ષણરૂપિ કહેવાય છે. તે લક્ષણ ત્રણ પ્રકારની છે, જ્ઞદલક્ષણ, અજ્ઞદલક્ષણ અને જ્ઞદજ્ઞદલક્ષણ વા જ્ઞાનત્યાગલક્ષણ. તેમાં "મનો દ્વલ" (મન જલ છે,) આ વાક્યમાં દસ્પષ્ટતાવડે જ્ઞદ મનના મૈત્ર્યરૂપ જલપણના અસંભવથી મન-શબ્દના વાચ્યાર્થ સુદિશ્વત્તિજનના પગિતામ કરીને તેના સાક્ષિમૈત્ર્યરૂપ અન્ય એક અર્થમાં જે તે શબ્દનું રહેવાપડું તે જ્ઞદલક્ષણ છે. "આનંદો દ્વલ" (આનંદ જલ છે,) આ વાક્યમાં ચિત્તના ધર્મપણાવડે મનાતા ઉત્પત્તિનાશવાળા વિષયાનંદનું મદ્વપણું સંભવતું નથી, તેથી તે આનંદપ્રકરણસહિત તેના આશ્વજ્ઞ (જિજ્ઞાસુ) નિર્વિષયી આનંદરૂપ અન્ય એક અર્થમાં જે તે શબ્દનું રહેવાપડું તે અજ્ઞદલક્ષણ છે, અને "તત્ત્વમસિ" આદિ મહાવાક્યમાં વિરોધી અંતના ત્યાગ ને અવિરોધી અંતના મહત્ત્વવડે આમળના સ્તોકમાં કહેવાયે તે જ્ઞાનત્યાગલક્ષણ છે. ૪૭.

"તત્ત્વમસિ" આદિ મહાવાક્યોમાં કહ' લક્ષણ છે ને કહે છે —
તત્ત્વમસ્યોદિષાકથેષુ લક્ષણા માગલક્ષણા ।

સોડહમિત્યાદિષાકથસ્થપદયોરિવ નાપરા ॥ ૪૮ ॥

"તત્ત્વમસિ" આદિ વાક્યોમાં જ્ઞાનત્યાગલક્ષણ "તે આ" ઇત્યાદિ વાક્યમાં રહેલાં પદોની પેઠે [છે,] બીજી નથી.

જેમ "તે આ દેવાત્ત" આ વાક્યમાં તેનો વાચ્યાર્થ ને દેવ-શબ્દવિસિષ્ટ અને આનો વાચ્યાર્થ આ દેવશબ્દવિસિષ્ટ છે, તેથી તે —

નિર્વિકારપણાથી પણ કંઈ જાણ્યો પાસ્તવિક અંશ વા કાંઈ ન
જેમ નથી થાય છે. ૪૮.
હવે જાણના અપરોક્ષજ્ઞાનમાટે તથા તેના જ્ઞાનની દરતામા

સાધન કહે છે:—

મહં પ્રસેતિ યાવયાર્પણો યાવદ્દદીમચેત્ ।

શમાદિસહિતસ્તાવદ્મયસેન્નવણાદિકમ્ ॥ ૪૯ ॥

હું પ્રજ્ઞ [હું] આ વાક્યના અર્થનું જ્ઞાન ત્યાંસુધી
૬૬ થાય ત્યાંસુધી શમાદિસહિત અવણાદિકનો અભ્યાસ કરે.

હું સ્પૃશ્યકરીર, હૃદયો, અનુરક્ત, પ્રાણુ કે ચિદાભાસરૂપ કંઈ
નથી, પણ તે સર્વના અધિધાનરૂપ અંતરાત્માથી અભિન્ન પ્રજ્ઞ હું,
જેમ પોતાના અક્ષસ્વરૂપનું અપરોક્ષજ્ઞાન ત્યાંસુધી સંતપવિષયનરહિત
૬૬ ન થાય ત્યાંસુધી મુખ્ય પુરુષ મનને વશ રાખવારૂપ તથા હૃદિ-
યેવાર મનન, ને વારંવાર નિદિધ્યાસન આદરપૂર્વક કરે. જડ કાચથી
આરોપિત સમારવાસનાને લીધે ચિત્તમાં વારંવાર વિદ્યેષો ઉપજવાનો
અંશ છે, માટે ચિત્તને સુદૃઢ કરવા વારંવાર અલ્પધ્યાનરૂપ નિદિધ્યા-
સન કરવું. વગી ચિત્તમાં ચિરકાયથી રહેલી સાંસારિક વાસનાઓની
રૂપિમાટે વારંવાર આદરપૂર્વક પોતાના ને જગવતા અક્ષસ્વરૂપની
વના ક્યાં કરવી. સાંસારિક વાસનાઓનું દેવપણું મરી તેનું અત્પંચ
૬૬ પણું ન થાય ત્યાંસુધી અજ્ઞાનની દેવતા વધી રાખતી નથી, માટે
સાંસારિક વાસનાઓની ક્ષીણતા કરવા મુખ્યપ્રમે સાધનાના સેવકી
મે. જેમ કામચ કાંઈ પમને વીધી રાખતો નથી, તેમ અદૃશ-
વો આકાશના જેવા સ્વચ્છ ચિત્તમાં વિદ્યેષ ઉપજતી રાખી

નથી. અદ્દ રાગ, દ્વેષ ને બપાદિ વિદેહમુક્તિકાએ નિઃશેષ નાશ પામી જાય છે. ૪૫.

હવે જ્ઞાના અપરોક્ષજ્ઞાનની દૃઢતામાટે બીજું સાધન તથા તેનું ફલ નીચેના બે સ્તોત્રોત્રો કહે છે:—

શ્રુત્યાચાર્યપ્રસાદેન દૃઢો વૌષ્ઠો યદા મથેત્ ।

નિરસ્તાશેષસસારનિદાનઃ પુરુષસ્તદા ॥ ૫૦ ॥

વિશીર્ષકાર્યકરણો મૃતસૂક્ષ્મરનાયુતઃ ।

વિમુક્તકર્મનિગદઃ સઘ પવ વિમુચ્યતે ॥ ૫૧ ॥

શ્રુતિ ને આચાર્યની કૃપાવડે જ્યારે જ્ઞાન દૃઢ થાય છે ત્યારે પુરુષ સમગ્ર સંસારના કારણથી રહિત સ્વચ્છેદ્ધ ને ઇદ્રિયોની શિથિલતાવાળો, સૂક્ષ્મભૂતોથી નહિ ઢંકાયેલો, [ને] કર્મરૂપ બેઝીથી વિમુક્ત [યદ] તુરંતજ વિમુક્ત થાય છે.

શ્રીસદ્ગુરુએ ઉપદેશ કરેલા મહાવાક્યરૂપ શ્રુતિનું પરમાદરપૂર્વક શ્રવણ મનન ને નિદિધ્યાસન કરવાવડે પ્રાપ્ત કરેલી શ્રુતિની-તેના અભિપ્રાયનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન યવારૂપ કૃપાવડે અને સાક્ષંગદંડવત્પ્રણામ ને સેવાવડે પ્રાપ્ત કરેલી શ્રીસદ્ગુરુની તેમના હૃદયમાં નિરાવરણ સ્ફુરતા જ્ઞાની સંકાંતિરૂપ કૃપાવડે જ્યારે પુરુષને અંતરાત્માથી અગ્નિન્ન જ્ઞાનનું જ્ઞાન દૃઢ થાય છે, અર્થાત્ તે જ્ઞાનમાં જ્યારે તેને લગારે સંસારવિપર્યય રહેતા નથી ત્યારે તે પુરુષ આ સર્વ સંસારના અનાદિ ઉપાદાનકારણરૂપ અજ્ઞાનથી રહિત થાય છે. જેમ દૃઢ કાંટાવડે પગમાં લાગેતો કાંટો કાઢી શકાય છે, તેમ દૃઢ જ્ઞાનજ્ઞાનવડે હૃદયમાં રહેલું અજ્ઞાન દૂર કરી શકાય છે. તેના હૃદયમાં રહેલું અજ્ઞાન નિરૂપ થવાથી તે જ્ઞાની પોતાનું સ્વૃણસરીર તથા ઇદ્રિયો

ભાવવાનું [છે,] એવો ને પદાર્થનો અંધાદિરહિત નિશ્ચય તેજ વિવેક.

આત્માનું સ્વરૂપ અવિનાશી છે, અને પ્રતીત થતા જડ પદાર્થો ને આત્માના સ્વરૂપથી વિપરીતભણી જનાગ એટલે વિનાશી અથવા અસત્યસ્વભાવવાળા છે. આવો ને બંને પદાર્થોના સ્વરૂપમાં સંઘર્ષિત પંચરહિત દૃઢ નિશ્ચય ને વિવેક કહેવાય છે. “અવિનાશી વા અરોડય-માત્મા” (અરે ! મૈત્રેયિ ! આ આત્મા અવિનાશીજ છે,) આ શ્રુતિમાં આત્મા અવિનાશી છે એમ જણાવ્યું છે. આત્મા અવિનાશી છે, દ્રષ્ટા હોવાથી, ને ને પદાર્થ દ્રષ્ટા હોનો નથી તે તે પદાર્થ અવિનાશી હોનો નથી, જેમ પદાર્થ આત્માથી ભિન્ન સર્વ વિનાશી છે, દસ્ય હોવાથી, ને પદાર્થ અવિનાશી હોય છે તે પદાર્થ દસ્ય હોતો નથી, જેમ આત્મા. આ બે અનુમાનવડે આત્માનું અવિનાશીપણું ને દસ્યનું વિનાશીપણું સિદ્ધ થાય છે. ૫.

હવે વૈરાગ્યના કાર્યરૂપ સમાધિ છ સપત્તિનું નિરૂપણ નીચેનાં ત્રણ શ્લોકોવાડે કરે છે —

સદૈવ વાસનાત્યાગઃ શમોડયમિતિ શબ્દિતઃ ।

નિમ્નહો વાહ્યવૃત્તીનાં દમ इत्यभिधीયते ॥ ૬ ॥

વિષયેભ્યઃ પરાવૃત્તિઃ પરમોપરતિર્હિ સા ।

સહનં સર્વદુઃખાનાં તિતિશ્ચ સા શુમા મતા ॥ ૭ ॥

નિગમાચાર્યવાક્યેષુ ભક્તિઃ ધ્યેયેતિ વિશ્રુતા ।

ચિત્તૈકાગ્ર્યં તુ સહસ્યે સમાધાનમિતિ સ્મૃતં ॥ ૮ ॥

સર્વદાજ વાસનાનો ત્યાગ આ શંભ એમ કહેવાય છે, [અને] બાહ્યવૃત્તિઓનો નિમ્નહંભ એમ કહેવાય છે.

વિરોધી (૨) નિરુત્તર તે પ્રસિદ્ધ એક ઉપરતિ (૩),

અને મર્મ દુષ્ટોનું સદન તે દુષ્ટ નિતિશા માનેલી (૪.)

શ્રુતિ ને સદુક્તનાં વચનોમાં વિશ્વાસ (તે) પ્રસિદ્ધ મદા

એમ (કહેવાય છે, અને) સદુક્ત લક્ષમાં ચિત્તનું એકામપત્નું
[તે] સમાધાન એમ કહ્યું (છે.)

મર્મ મધ્યમઃ પેતાના પૂર્વના મધ્યમ મરારેષી કુલ
વામની વિષયવામનાં પદિવામ અધોન વિરોધીઓ રોગની ચિત્ત
વનિને રોગવાનુ ભાગ્યને તે કામ કહેવાય છે, અને એવાં તથા
વામની અર્થોક્તિની નિષિદ્ધ પ્રક્રિયા નિરુત્તર તે દુષ્ટ કહેવાય છે. ૧.

અથવા રૂપાંશુ યજ્ઞાદિ વિરોધ ને તેના સાધનોમાં રાજ્યમયુર-
વજ્યારોગના ઉદ્ભવને ચિત્તમાં તે યજ્ઞાદિ વિરોધના મદ્યુત્તરી રૂપાંશુ
અથવા નિતિમાં તે વિરોધના મદ્યુત્તરી રૂપાંશુ અર્થોક્તિ આપવાના
ના દુષ્ટ મધ્યમઃ ઉપરતિ કહેવાય છે, અને રૂપોક્તિ દુષ્ટનાં મર્મ
માધ્યમે તેની નિરુત્તર દુષ્ટ કામની ઉચ્છા કરી વિના મદન
કામનું ને એકામપત્નું અથ તે દુષ્ટાવચનની નિતિશા છે એમ
વિદાનો માને છે. ૨

ઉપરિવક્ત્રના વચનોમાં ને શ્રીમદ્વેદાનુક્રમનાં વચનોમાં અથવા ઉપ-
રિવક્ત્રનું અર્થવાચન કરનાર શ્રીમદ્વેદાનુક્રમનાં ઉપરોક્તિમાં પરમપ્રીતિના દે-
વગુરુને વિશ્વાસ ને વેદનામાં પ્રસિદ્ધ મદા કહેવાય છે, અને
સદુક્ત અર્થને ચિત્તનું એકામપત્નું અર્થોક્તિ એકામપત્નું અર્થવા-
ની ચિત્તમાં ઉચ્છા તે સમાધાન કહેવાય છે. ૩.

દવે સમાધિ ૭ સપત્તિના કાર્ત્તવ્ય મુમુક્ષુનાં નિષ્કામ કરે છે:—

સંસારબંધનિર્મુક્તઃ કથં મે દયાત્કદા વિધે ।

શતિ યા સુદૃઢા સુદિર્ઘક્ત્યા સા મુમુક્ષુતા ॥ ૯ ॥

હે વિધાતા ! સંસારરૂપ બંધનથી મારી મુક્તિ કેવી રીતે [ને] કરાવે થશે ? આવી જે સુદૃઢ બુદ્ધિ તે મુમુક્ષુતા કહેવી.

હે વિશ્વકર્તા બ્રહ્મા ! નાનાપ્રકારના સરીસે કર્મનુસાર ધારણ કરવાં ને પ્રારબ્ધની સમાપ્તિએ પાપું મરણ પામવું આ સંસારના વિકટ બંધનથી હું કેવી રીતે ને કયા સમયમાં મોકળા થઈશ ? હું અનેક યોનિઓમાં જન્મીને તથા તે સરીસેનો ત્યાગ કરીને મન થાકી ગયો છું, આવી જે સંસારબંધનથી મોકળા થવાની આજ બુદ્ધિ તે મુમુક્ષુતા કહેવાય છે. ૯.

ઉપર કહેનાં ચાર સાધનો જે પુણ્ય સંપાદન કર્યા હોય તે પૂર્યના કર્તવ્યને કહે છે:—

ઉત્ક્રાધનયુક્તેન વિચારઃ પુદ્ગલેણ દિ ।

વર્ત્યો જ્ઞાનસિદ્ધર્થમાત્મનઃ શુભમિચ્છતા ॥ ૧૦ ॥

કહેલાં સાધનોથી મુક્ત [ને] પોતાનું શુભ ઇચ્છતા પુરુષે જ્ઞાનની સિદ્ધિમાટે વિચારજ કરવાયોગ્ય છે.

ઉપર નિરખ્ય કરવામાં આવેલાં ચેરાખ્યાલિ ચાર સાધનોથી પુણ્ય અને પરમાનન્દી-મોક્ષાનુબંધી-પ્રાપ્તિરૂપ પોતાનું મંગલ ઇચ્છતા જ્ઞાનાધિકારી ઉત્તમ મનુષ્યે આત્માથી અનિમ બદલા અવરોધતાનું પ્રાપ્તિમાટે આત્મા તથા અનાત્માના વિવેકરૂપ વિચારજ વારંવાર પરમાદરૂપે કરવાયોગ્ય છે, અન્ન કંઈ પણ કરવાયોગ્ય નથી. ૧૦

અજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાટે વિચાર સામાને કર્તવ્ય છે તે જ્ઞાનમંદિર બંધાયે છે.—

જેનુદને વિના જામે વિચારેલામ્બાવર્તે : ।

જમા પદાર્થોદ્યાત્રી દિ પ્રજાદોલ વિના કલિનુ જ ૧૧ જ

જેમ પ્રજાવિના પદાર્થનું જન કલિપણ થવું નથી,
તેમ વિચારવિના જન સાધનોવડે જાન ઉત્પન્ન થવું નથી.

જેમ મુર્ખોદિના પ્રજાવિના પદાર્થ પદાર્થોનું જાન યોગ્યજનુ
દિન, તેમ જનુ કલિપે થવું નથી, તેમ જાતજન્યાપદા તથા જાતજન્યા
વિચારણ વિચારવિના જન ને વ્યવસ્થાપ જન સાધનોવડે મનુષ્યને
જાતપાદા જનિત જનનુ જાન કલિપણ પ્રાપ્ત થવું નથી. ૧૧.

તમે તોલેના પાંચ શ્લોકોવડે વિચારનુ સ્વાર જન્યારે છે—

જોડદે કલમિદે જાતે જો થે જાતોદય વિચારે ।

જગદાર વિચારીદ વિચાર. જોડપદાર્થ જ ૧૨ જ

તું કેણું ? આ કેમ ઉપજ્યું ? આનો કર્તા કેણું છે ?

અદિ ઉપાદાન શું છે ? આ જાણા પ્રજારનો વિચાર તે[વિચાર.]

પાત્રને પુણ્યપાપનો કર્તા ને મુખદુષ્ટનો જોખા માનવાર તું
કેણું શું ? અર્થાત્ માત્ર વામ્બસિ ૧૫૫ શું છે ? પ્રતિન થવું આ
સ્વાતંત્ર્યમમાપ જમત્ ૧૫ (૧૫૫ દેવુદી) ઉપજ્યું ? અર્થાત્ આ
જનનની કલ્પિત હાથ શું છે ? પ્રત્યક્ષ પ્રજાદોલે જન્યારે આ
ન માપાત્મા જમત્ ૧૫ કર્તા કેણું છે ? અર્થાત્ શું સ્વેચ્છા પુણ્ય-
પાપ જમત્ ઉપગતે છે ? જા કર્મપ્રવૃત્તિ રૂપે જમત્ ઉપગતે
છે ? જા સ્વમાયદિ આ જમત્ ઉપગતે છે ? જેમ પ્રજાદિ પાત્રના
કાર્યનું ઉપાદાનમાર જાતી છે, તેમ આ જમત્નું ઉપાદાનમાર
શું છે ? આત્માવિતે તથા જમત્વિતે આ આત્મી રીતનો વિચાર તે
વિચાર કહેવાય છે, ને તે વિચાર જગજાનનું સાધન છે. ૧૨.

સ્થૂલશરીર અથવા ઇન્દ્રિયો આત્મા નથી આવો વિચાર કરે
તે વિચાર જ્ઞાનનું સાધન છે એમ કહે છે—

નાહં મૂલગણો દેહો નાહં ચાક્ષગણસ્તથા ।

વતદ્વિલક્ષણઃ કથિદ્વિચારઃ સોડ્યમીદશઃ ॥ ૧૩ ॥

હું ભૂતોના સમૂહરૂપ સ્થૂલશરીર નથી, તથા ઇન્દ્રિ-
યોના સમૂહરૂપ પણ હું નથી, એનાથી વિવક્ષુ કોઈ
[હું,] આ આવા પ્રકારનો વિચાર તે [વિચાર.]

હું એવા શબ્દનો તથા હું એવા જ્ઞાનનો વિષય ને આત્મા ને
આકાશાદિ પાંચ ભૂતોના સમૂહમાંથી ઉપજેલ સ્થૂલશરીરરૂપ નથી, તથા
કર્મેન્દ્રિયોના ને જ્ઞાનેન્દ્રિયોના સમૂહરૂપ પણ આત્મા નથી. સ્થૂલશરીર
તથા ઇન્દ્રિયો જડ તથા દસ્ય હોવાથી આત્મા દ્વાર્ધ સકે નહિ, પણ એ
અનિર્ણય વિપરીતસ્વભાવવાળો નામ, રૂપ ને જાતિ આદિથી રહિત, ને
મનવાણીનો અવિષય કોઈક આત્મા છે, આવા પ્રકારનો ને આત્મા-
ના સંબંધમાં વિચાર કરવો તે વિચાર આત્મજ્ઞાનનું સાધન છે. ૧૩.

આ જગત્ કેમ યશુ ? તથા આનો કર્તા કોણ છે ? તેને
પ્રશ્નના વિચારનું નિરૂપણ કરે છે—

અજ્ઞાનપ્રમર્શં સર્વ જ્ઞાનેન પ્રવિલીયતે ।

સંકલ્પો વિવિધઃ કર્તા વિચાર સોડ્યમીદશઃ ॥ ૧૪ ॥

સર્વ અજ્ઞાનથી ઉપજેલું [છે, ને તે] જ્ઞાનવડે અ-
સ્તંત વિલીન થાય છે, વિવિધ સંકલ્પ કર્તા [છે,] આ
આવા પ્રકારનો વિચાર તે [વિચાર.]

તાર્કિકો પૃથિવી આદિ ચાર ભૂતોનાં પરમાણુઓમાંથી જગત્ની
જિ માને છે, સોમ્પ્રવાદીઓ પ્રધાનમાંથી આ જગત્ની ઉત્પત્તિ

માને છે, ને મીમાંસકો ટીપ્પણીમાં શુભાશુભ ક્રમેથી જમણી ક્રમિ
માને છે. સ્વભાવાદિને જમણું કારણ માનનારા વાદીઓ સ્વભાવા-
દિમાંથી આ જમણી ક્રમિ માને છે. આ સર્વ વાદીઓના જમ-
ણી ક્રમિના મંત્રના વિચારો આદર આપવાયોજ નથી. આ
નામરૂપમાં સર્વ જમણું આત્મસ્વરૂપના અજ્ઞાનથી ક્રમિ થયું છે,
અને પ્રકાશથી જેમ અપ્રકાશ દૂર થાય તેમ આત્મસ્વરૂપના વધારે
જ્ઞાનથી આ નામરૂપમાં જમણું આત્મસ્વરૂપમાં નિરોધ લીધે થાય
છે. "હું આ કીડ" "હું આ જોડી" આવી રીતના નાનાપ્રકા-
શના ક્રમના સંકલ્પો-અંતઃકલ્પનાં પરિણામો-તેને પ્રતીત થતા જમ-
ણના ક્રમો છે. આવા પ્રકારનો જે જમણા ક્રમિના સંકલ્પનો તથા
જમણા ક્રમના મંત્રના વિચાર કરે તો તે વિચાર આત્મજ્ઞાનનું
માધ્યમ છે. ૧૪.

દશે આ જમણા વિચારોના પ્રકારનો વિચાર કરે છે-

વૃત્તયોર્વદુષ્કાલમેકં સુદૃઢં સદૃશ્યં ।

યથૈવ મૃદ્ધાદીનાં વિચારો સોડવર્માદયઃ ॥ ૧૫ ॥

જેમ પટાદિનું માટી [તેમ] આ બંનેનું જે ઉપાદાન
[તે] એક, સૂક્ષ્મ, સત્ ને અચ્ચય [છે,] આ આવા પ્રકા-
રનો વિચાર તે [વિચાર.]

જેમ પટાદિ માટીનાં કાષેનું ઉપાદાનકારણ-ક્રમિ, રિપિ ને
નાશનો દેવ-માટી છે, તેમ અજ્ઞાન ને અંતઃકલ્પના પરિણામરૂપ
સંકલ્પનું જે ઉપાદાનકારણ છે તે સમ્ભવીય, વિભત્તીય ને સ્વમ-
ભેદથી રહિત, અજ્ઞાનથી પણ સૂક્ષ્મ, તથા કાષમાં રહેનાર, ને અચિ-
ત્તી છે. એક જનિવાચનો ને પરસ્પર ભેદ તે સમ્ભવીયભેદ કહેવાય

નળી આત્મા તથા સૂક્ષ્મશરીરના વિષયજ્ઞપણને જણાવે છે—

માત્રા નિવામકઘાતેન્દ્રો વાત્સો નિવશ્યકઃ ।

તયોરૈક્યં પ્રપદ્યંતિ કિમજ્ઞાનમતઃ પરમ્ ॥ ૧૮ ॥

આત્મા નિવામક ને અંતર [ઉ, ને] સૂક્ષ્મશરીર નિવશ્ય [ને] વાત્સ [ઉ;] તે બંનેનું એકપણું ભુલે છે, આનાથી બીજું અજ્ઞાન શું ?

પૂર્વોક્ત આત્મા દેહાદિને નિવશ્યમાં રાખનારો ને ત્રણ શરીરની અંતર રહેનારો છે, અને સૂક્ષ્મશરીર તો નિવશ્યમાં રહેનારું ને આત્માની અપેક્ષાએ તેનાથી બહાર રહેનારું છે; આવી રીતે આત્મા ને સૂક્ષ્મશરીર એ બંને પરસ્પરવિપરીતઅભાવવાળાં છે, છતાં જે વાદીઓ તે બંનેના એકપણાનો નિશ્ચય કરે છે, તે વાદીઓના વિપરીતજ્ઞાનના દેહુભૂત અજ્ઞાનથી મિત્ર બીજું કયું અજ્ઞાન છે ? એજ અજ્ઞાન છે. ૧૮.

હવે આત્માનું ને સ્પૃશ્વદેહનું વિવક્ષણપણું દેખાડે છે—

અન્મા જ્ઞાનમયઃ પુણ્યો દેહો માંસમયોઽશુચિઃ ।

તયોરૈક્યં પ્રપદ્યંતિ કિમજ્ઞાનમતઃ પરમ્ ॥ ૧૯ ॥

આત્મા પ્રકાશસ્વરૂપ [ને] પવિત્ર [ઉ, અને] સ્પૃશ્મશરીર માંસાદિના સમૂહરૂપ [ને] અપવિત્ર [ઉ, છતાં જેઓ] તે બંનેનું એકપણું ભલે છે તેનાથી જિન અજ્ઞાન કયું ? ૧૯.

પુનઃ આત્મા તથા બંને શરીરના વિવક્ષણપણાનું નિરૂપણ કરે છે—

આત્મા પ્રકાશકઃ સ્વરૂપો દેહસ્તામસ ઉચ્યતે ।

તયોરૈક્યં પ્રપદ્યંતિ કિમજ્ઞાનમતઃ પરમ્ ॥ ૨૦ ॥

આત્મા પ્રકાશક ને સ્વચ્છ [ઉ, ને બંને] શરીર ત

મામ્યનદ્યત્રકાગર્ભ ચત્વરાર્ધાવમાગતે ।

મામ્યવાદિદીગ્નિવદાગ્નિર્મય્યાંષ્યં યતો નિશિ ॥ ૨૨ ॥

તે પદાર્થનું જ્ઞાન તે આત્માનું પ્રકાશપત્રું [અગ્નિ
જેથી જ્ઞાનમા અંધારું [પ્રતીત] થાય છે, [તેથી] આ
આદિના પ્રકાશના જેવો પ્રકાશ [આત્માનો] નથી.

આ પદો છે, આ લૂગડું છે, આ રી મને જે જડ પદાર્થ
જ્ઞાન થતું એજ આત્માનું પ્રકાશપત્રું અથવા તેનો જ્ઞાનસ્વભાવ
પણ અગ્નિ આદિ પ્રકાશવાળા પદાર્થોના પ્રકાશજેવો આત્માનો પ્ર
કાશ નથી. તે અગ્નિ આદિ પ્રકાશવાળા પદાર્થોના પ્રકાશજેવો આ
ત્માનો પ્રકાશ માનીએ તો અધારી રાત્રિએ મદૂપ તે મિદૂપ-પ્રકાશ
આત્મા વિદ્યમાન દોષથી અચાર પ્રતીત ન થતું જોઈએ, પણ
અંધારી રાત્રિએ આત્માનો મદૂભાવ છતાં પણ અધાર પ્રતીત થ
છે, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે આત્માનો પ્રકાશ અગ્નિ આદિના પ્રકા
શજેવો નથી, પણ તેનાથી વિપ્રત્યક્ષ છે, આત્માનો એ પ્રકાશ અગ્નિ
આદિના પ્રકાશની પેઠે અંધારાને દૂર કરતો નથી, પરંતુ અન્ય પદાર્થો
ની પેઠે અંધારાને પણ આ અંધારું છે એવા જ્ઞાનનો વિષય
છે. અગ્નિ આદિના પ્રકાશને પ્રકાશનારો તે અન્ય પ્રકાશક સાધન
અપેક્ષા નહિ કરનારો જે પ્રકાશ છે તે આત્માનો પ્રકાશ છે. ૨૨

પુનઃ પણ આત્માના તથા દેહના બેદને દેખાડે છે:—

દેહોઽદ્યમિત્યયં મૂઢો ધૃત્વા તિગ્ર્યદ્દો જનઃ ।

મમાયમિત્યપિ જ્ઞાત્વા ઘટદ્રષ્ટેર્વં સર્વદા ॥ ૨૩ ॥

મહાના દ્રષ્ટાની પેઠે સર્વદા આ મારો [દેહ] એ

જાણીને પણ દેહ હું [હું] એમ નહીં કરીને આ અજ્ઞાની
મનુષ્ય રહે છે [તે] આશ્ચર્ય [છે.]

પણને જેનારો પુત્ર આ પડે ભારો છે, ને હું તેનાથી બિન
મુ. પણ આ પડાવ હું નથી, એમ સર્વજ્ઞ જાણે છે, પણ આ મારું
કરીર છે એમ જાણ્યા છતાં તથા મોત્યા છતાં પણ કરીર હું હું
એમ મનમાં નહીં કરીને આ અજ્ઞાની મનુષ્ય પ્રસન્ન થાય છે આ
મોહું આશ્ચર્ય છે ૨૩.

દેહાદિમા આત્માની જુદી જાતિ છે. તે જાતિ આત્મસ્વરૂપના
અજ્ઞાનથી કવળે છે. એ આત્મસ્વરૂપનું અજ્ઞાન આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાનથી
દૂર થાય છે. એ આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાનનું નિષ્કળ નીચેના પાંચ
શ્લોકોમાં કરે છે—

અર્થસાદૃશ્યમ્ રામઃ સાંતઃ સચ્ચિદાનેકદલસખઃ ।

માદૃ દેહો દાસદૂષો જ્ઞાનમિત્યુચ્યતે કુપેઃ ॥ ૨૪ ॥

હું સમ, શાંત ને સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપવાળું જાડજ [હું,]
મિથ્વાસ્વરૂપવાળો દેહ હું નથી, [આ] જ્ઞાન એમ જ્ઞાનીઓ-
વડે કહેવાય છે.

દેહાદિની અંતર રહેલો હું (અંતરાત્મા) સદૃષથી ને ચેતન-
પથી સર્વ પ્રાણિપદાર્થોમાં અભિજ્ઞપે રહેલો, સર્વ ઉપાધિઓથી રહિ-
તપણાવડે વિક્ષેપાદિ વિકારોથી રહિત. અસતથી વિષજ્ઞ સદૃષ,
જ્ઞાથી વિષજ્ઞ ચેતનસ્વરૂપ, ને હું જાણી વિષજ્ઞ પરમાનંદસ્વરૂપ જાડજ
હું, પણ મિથ્વાસ્વરૂપવાળું સ્પૃશ્કરીર, ઉદિષો, અંતઃકરણ ને પ્રાણ
હું નથી, આવી રીતનું “ હું જાડજ હું ” હત્યાદિ મદાચારોથી કવ-
ળેલું અખડ જાડાકારરતિરૂપ જ્ઞાન તેજ આત્મજ્ઞાન એમ આત્મસ્વ-

અપને જ્ઞાનનારા પુરુષોએ કહ્યું છે, તેનાથી બિન જાનો તે અવજાન જાન છે. ૨૪.

તે આત્મા જન્મમરણવાળો તથા મુખદુઃખાદિરાજો પ્રતિ-
યાપ છે તેને તમે જાણ કેમ કરો છો ? એમ સંકેત થાય તો તેણે
સમાધાનમાં કહે છે—

નિર્વિકારો નિરાકારો નિરવચોદ્દમચ્ચયઃ

જાહે જેહો જામદ્વયો જ્ઞાનમિત્યુચ્યતે કુરેઃ ॥ ૨૫ ॥

હું નિર્વિકાર, નિરાકાર, નિરોધ [ને] અચ્ચય [છે.]
મિથ્યાસ્વરૂપનાર્જુ શરીર હું નથી, [આ] જ્ઞાન એમ જા-
નીઓતડે કહેવાય છે.

મદ્યમી અભિન્ન ને મરીમિત્તી અનન્ત મંદ્યા હું અમુકેકના
જન્મમરણાદ મરિચકારેથી મંદિત, હૃદ્યામ્ભા આકારથી મંદિત, સ્પૃષ-
તરીમ્ભા સ્પાપગાદ મારાથી ન સદમમરીમ્ભા કામક્રાપાદ વીરમ્ભા
મંદિત તારાથી આધ્યાત્મિક, આદિત્તેનિક ને આપરોત્ક તારાથી
રદિત, અંતે વિનાશથી રદિત પૂરું જેમ ગામના માલગી કમળે પ
તીરિ થાય છે, તેમ નિર્વિકાર આત્માના હું મનુષ્ય હું એવી કશી
જ નિશી થાય તો આવી મિતના જાનને આ જ્ઞાનનીઆ જાન કહે છે ૨૫

નિરાકારો નિરાકારો નિરવચોદ્દમચ્ચયઃ ૨૫ ૨૬ ૨

નિરામ્યા નિરામ્યા નિર્વિકાર્યાકરમાત્મનઃ ।

જાહે જેહો જામદ્વયો જ્ઞાનમિત્યુચ્યતે કુરેઃ ॥ ૨૬ ॥

હું તારી રાનેથી રદિત, આકામરદિત, સર્વકામ
જ્ઞાનથી રદિત, ને આપરોત્ક તારા મિથ્યાસ્વરૂપનાર્જુ
શરીર હું નથી, આ જ્ઞાન એમ જાનીઓતડે કહેવાય છે

આત્મારોહિત-માર્ગ સ્વરૂપ જ્ઞાનમાં આવે અંતરજ્ઞની રૂપિ-
ની અપેક્ષા છે, પણ ચિદાત્માની-અતરજ્ઞમાં પોતા ચેતનના પ્ર-
તિબિંબની-અપેક્ષા નથી જોવા. ૨૫.

જગી આત્મજ્ઞાનનું સ્વરૂપ વર્ણવે છે—

નિર્મુળો નિર્મિયો નિયો નિયમુન્નેઃક્રમણ્યુતઃ ।

માહ દેહો જ્ઞાત્રૂપો જ્ઞાત્રિયુગ્ધતે શુષે ॥ ૨૭ ॥

હું [આધ્યાત્મ સત્ત્વાદિ ત્રણ] શુદ્ધોથી રહિત, [સ-
ર્વભ્રમકારની] ક્રિયાઓથી રહિત, વિનાશરહિત, ત્રણે કાલમાં
જંપથી રહિત, [ને જેનો સમ્બિદાનંદસ્વભાવ કહીપણ]
નાશ પામ્યો નથી જોયો [હું.] મિથ્યાસ્વરૂપવાળો દેહ હું
નથી, [આ] જ્ઞાન જોમ જ્ઞાનીઓવડે કહેવાય છે. ૨૭.

પુનઃ પણ આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાનનું લક્ષણ કહે છે—

નિર્મલો નિર્મલોડર્ભઃ શુદ્ધોઽદ્વિજગરોઽભઃ ।

માહ દેહો જ્ઞાત્રૂપો જ્ઞાત્રિયુગ્ધતે શુષે ॥ ૨૮ ॥

હું નિર્મલ, નિર્વલ, અનંત, શુદ્ધ, અમર [ને]
અમર [હું.] મિથ્યાસ્વરૂપવાળો દેહ હું નથી, [આ]
જ્ઞાન જોમ જ્ઞાનીઓવડે કહેવાય છે.

નિર્મલ-અવિદ્યા ને તેના કાર્યસ્પર્શાભોદાદિ ભવથી રહિત.
નિર્વલ-આપકપણાથી આકાશની પો અમલ. અનંત-નેશ, કાલ ને
સ્થાનના પરિગ્રહથી રહિત. શુદ્ધ-વાતુકારીના ભર્મોરૂપ દોષોથી રહિત
દોષથી પરિત. અમર-સ્મૃતિદેહની જ્ઞાપરણાથી રહિત. અમર-મરણ-
રૂપથી રહિત. ૨૮.

જે દેહ આત્મા ન હોય તેા દેહિના અન્ય કોઈ વસ્તુ જન-

જાતી નથી, તેથી આત્મા શૂન્યરૂપ છે એમ સિદ્ધ થશે, એવી સંધ્યાપ તેના સમાધાનમાં કહે છે:-

સ્વદેહે શોમનં સતં પુરુષાણ્યં ચ સંમતં ।

કિં મૂર્ત્યુ શૂન્યમાત્માનં દેહાતીતં કરોવિ મોઃ ॥ ૨૯ ॥

હે અજ્ઞાની ! મંગલરૂપ, પુરુષનામવાળા, સંમત, પોતાના શરીરમાં રહેલા, [ને] શરીરથી પર આત્માને શામાં શૂન્યરૂપ કહે છે ?

હે આત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપને નહિ જાણનારા ! અમંગલરૂપ શૂન્યશરીરથી વિવક્ષણ હોવાથી મંગલરૂપ, મનુષ્યશરીરરૂપ પુરુષો એવા સ્વરૂપરૂપે રહેનારા હોવાથી પુરુષનામવાળા, “અવમાત્મા પ્રજ્ઞા” (આ આત્મા જ્ઞાન છે,) ઇત્યાદિ શ્રુતિઓરૂપે ને “ઉત્તમઃ પુરુષ સ્ત્યન્યઃ” (ઉત્તમ પુરુષ તો બીજો છે,) ઇત્યાદિ સ્મૃતિઓરૂપે નહીં રહેશે, તારા શૂન્યશરીરમાં અધિજ્ઞાનરૂપે રહેશે, અને ધડાના દ્રવ્યથી જે તારા દેહના દ્રવ્યજ્ઞાનરૂપે તારા શરીરથી ભિન્ન રહેશે આત્મા છે આવા સદ્રૂપ આત્માને તું આઝાસના રૂક્ષજેવો અત્યંતમાનરૂપ કેમ માને છે ? એમ ન માન. ૨૯.

હવે શૂન્યશરીરને આત્મા માનનારને કહેલીને કહે છે —

સ્થામાનં ગુણમૂર્ત્યં ત્વં મુરશ ચુતવા ચ પુરુષ ।

દેહાતીતં ત્વદાકારં સુદુર્લભં મશદરીઃ ॥ ૩૦ ॥

હે મૂઠા ! શ્રુતિવડે તથા સુજ્ઞિતવડે તું પુરુષરૂપ પોતાના આત્માને શૂન્યશરીરથી ભિન્ન [ને] સદ્રૂપ આઝાસના બધા. તારા જેવાઓવડે [તે] બહુ દુર્લભ [છે.]

હે શૂન્યશરીરને આત્મા માનનારા મૂખે માર્ગો ! “તત્ત્વજ્ઞા

ત્યાંસુધી અગ્નિહોત્ર હોમે,—આ વેદિકકર્મનું પ્રતિપાદન કરનારા વેદના] કર્મપ્રતિપાદક ભાગે પણ પ્રસિદ્ધ આત્મા સ્ફુલ્લશરીરથી વિલક્ષણ ને નિત્ય કહ્યો છે. [તે] સ્ફુલ્લશરીર પડ્યા પછી તેનું (તે કર્મનું) ફલ ભોગવે છે. [ન્યાય, વૈ- શેષિક, સાંખ્ય ને યોગમાં પણ સ્ફુલ્લશરીરથી આત્માને, ભિન્ન માનેલો છે.] ૩૮.

બીજા વાદીઓની પેઠે તમે જો આત્માને કનાંબોક્ષા માનતા તે તમારા સિદ્ધાંતની દાનિ થશે એમ સારા કરે નો તેનું સમાધાન કરે છે—

લિંગે ધ્વનિકર્મયુક્તં ચલે દદયં વિકારિ ચ ।

મદયાગકમમદ્યુગં તત્કલ ક્યાલુમાનય ॥ ૩૯. ॥

સ્ફુલ્લશરીર અનેકથી મગ્નંધવાળું, ચલ, દરય, વિકારિ, અધ્યાપક ને અસદ્ગુણ[છે,] ને આ આત્મા કેમ સંભવી શકે ?

મૂઢમશરીર કનાંબોક્ષા છે, આત્મા કનાંબોક્ષા નથી, તેથી આત્માને અકર્તા તથા અબોક્ષા માનનારા જે અમે તેના મનને જોઈ પણ દાનિ જોયેલી નથી. મૂઢમશરીર પાંચ કર્મે દિવે પાંચ જ્ઞાનદિવે, પાંચ પ્રાણ, મન ને બુદ્ધિ આ મનર તરતરપ દોડાયા તમારા મારે સર્વવિદ્યાનું છે, તેમાં મનુ પ્રધાનપણું દોડાયા ને ચપ્પ છ અંગનારે ને હમ્મ છે જપ્પાનુ યજ્ઞના તથા નિર્વંધ યજ્ઞના તરતરવાનું ૧ પરિશિષ્ટન એકત્રે એકત્રેમા રહેતાક છે, ને જ્ઞાનદા તાપ સમય ને એજ દોડાયા નિષ્પા છે, મારે ને મૂઢમશરીર આ આત્મા કેમ રીતે સંભવી શકે ? તમાર મનની દો. જેથી રીતે મૂઢમશરીર અજ્ઞાત નથી તેન જડ ને સપ્રજાત્યરજ્યાદાનું કારણમશરીર પણ આત્મા નથી ૨૪

દરે આત્માના તથા શરીરના બેના નિરૂપણની સમાપ્તિ કરે છે:-
 एवं देहद्वयादन्य आत्मा पुरुष ईश्वरः ।

સર્વાત્મા સર્વરૂપઃ સર્વોત્તીર્ણોદ્દમવ્યયઃ ॥ ૪૦ ॥

એથી રીતે [સ્પષ્ટ ને સૂક્ષ્મ આ] બે શરીરથી બિન્ન
 આત્મા શરીરનો અધિષ્ઠાતા, સર્વનો અધિષ્ઠાતા, સર્વનો
 આત્મા, સર્વેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ, સર્વથી બિન્ન, હું, (હું એવા
 શબ્દનો ને જ્ઞાનનો વિષય,) [ને] સમાધિથી રહિત-
 અહકારનો સાક્ષી-[ઉ.] ૪૦.

આત્માને બે શરીરથી બિન્ન પ્રતિપાદન કરવામાં કાઢ' વામ
 નથી એમ સંકા કરે છે:-

इत्यात्मदेहभागेन प्रपंचस्यैव सत्यता ।

यथांसा तर्कशास्त्रेण ततः किं पुराण्यता ॥ ૪૧ ॥

ઉપર કહેલી રીતે આત્મા ને શરીરના પૃથક્પણાવડે
 (બંનેના વિલક્ષણપણાના પ્રતિપાદનવડે) જેમ તર્કશાસ્ત્રવડે
 [પ્રપંચની સત્યતા] કહી છે, [તેમ] પ્રપંચનીજ સત્યતા
 [કહી,] તેથી તુચ્છ પુરુષાર્થપણું [છે.]

તુચ્છ પુરુષાર્થપણું-જગત્તા સત્યપણું બાન રહે ત્યાંથી બમની
 નિરૂતિ થઈ શકે નહિ, તેથી આના પ્રતિપાદનથી મનુષ્યને વાસ્ત-
 વિક પુરુષાર્થનો સામ થઈ શકશે નહિ, તેથી આ પ્રતિપાદનમાં
 તુચ્છ પુરુષાર્થપણું છે, એમ વાલીઓ કહે છે. ૪૧.

બંનેના બેધાનનું પ્રતિપાદન તેમના અબેધાનને સમજાવવા-
 માટે છે, તેથી તે બંનેના બેધાનનું પ્રતિપાદન નિરર્થક નથી એમ
 કહે છે:-

સર્વ પ્રદ્ધ આવી આજ્ઞાથી વ્યાખ્યવ્યાપકપાત્રું મિથ્યા
[૧] આમ પરમતત્ત્વ જાણવાથી ભેદનો અવસર ક્યાંથી ?
“સર્વં ભલ્લિદં દ્રવ્ય” — આ મર્વ નિશ્ચય બ્રહ્મ છે, આવી શ્રુતિ-
ઈશ્વરની આજ્ઞાના બળથી જગત્તુ અતરપણુ ને બ્રહ્મતુ આત્મપણું
ના અતરપણા ને આકાશના આત્મપણાની પેઠે મિથ્યા છે. આવી
ને સર્વના વિવર્તોપાદાનકારણુ બ્રહ્મને જાનવાથી જગત્તુ ને બ્રહ્મતા
નો અવકાશજ ક્યાં રહે છે ? ૪૬.

અંતરપણું ને બહારપણું આવો ભેદ પ્રત્યક્ષ પ્રતીત થાય છે
ને મિથ્યા કેમ માની શકાય ? એમ શક થાય તો તેના સમાધા-
નો કહે છે —

શ્રુત્યા નિવારિતં નૂનં નાનાત્ય સ્વમુલ્લેન હિ ।

કથ માસો મથેદન્યઃ સ્થિતે ચાદ્વયકારણે ॥ ૪૭ ॥

[“નિદ નાનાઽસ્તિ કિંચન” — બ્રહ્મમાં કાંઈ પણ ભેદ નથી, આ
શ્રુતિએ પોતાને મુખેજ નાનાપણાનું — સર્વ પ્રકારના ભેદનું — તક્ષી
નેવારણુ કર્યું છે, [તેથી ભેદ મિથ્યા છે, બ્રહ્મરૂપ] અદ્વિતીય
કારણુ સ્થિત હોવાથી અન્યનો (અંતરપણાનો ને બહારપણાનો)
પ્રસ કેવી રીતે સંભવી શકે ? [નજ સંભવી શકે, તેથી
અંતરપણાનો ને બાહ્યપણાનો પ્રત્યક્ષ પ્રતીત થતો ભેદ પણ
મિથ્યાજ છે.] ૪૭.

વળી ભેદવાનને શ્રુતિએ દોષગુપ કહેલું હોવાથી પણ કારણથી
જ કાર્ય નથી એમ કહે છે —

દોષોઽપિ વિહિતઃ શ્રુત્યા મૃત્યોર્મૃત્યું સ ગચ્છતિ ।

દ્રહ પદ્યતિ નાનાત્ય માયયા યાચિતો નર ॥ ૪૮ ॥

માયાવડે ઠગાયેલો [ને] મનુષ્ય અહિં (જાદામાં)
ભેદ જુએ છે તે મૃત્યુથી મૃત્યુને (જન્મમરણની પરંપરાને)
પામે છે, [જાણી જાણવાળી] સુતિએ [ભેદજ્ઞાનમાં] દોષ
પણ પ્રતિપાદન કર્યો છે, [તેથી સર્વ જગત્તું અધિષ્ઠાન
જાણી જોઈ છે, તેમાં સગારે ભેદ નથી.] ૪૮.

જો જાદામાં ભેદ ન હોય તો જિજ્ઞાસુએ નિશ્ચય કરો કરવો
જોઈએ ? એમ જાણવાની રચના થાય તો તેનું ઉત્તરકહે છે:-

બ્રહ્મણઃ સર્વસ્થાનિ જાવંતે પરમાત્મન ।

તદ્દર્શનં તાનિ પ્રહૃયેવ મયંતત્તિયપધારયેત્ ॥ ૪૯ ॥

અપરિનિષ્પત્ત પરમાત્માથી સર્વ જૂતો ઉત્પત્ત થાય છે,
[પરમાત્મામાંજ સ્થિતિ કરે છે, ને પરમાત્મામાંજ તીન થાય
છે,] તેથી આ [જૂતો] જાણી છે, એમ [જિજ્ઞાસુ] નથી
કરે. ૪૯.

વિવિધ નામ, રૂપ ને કર્મના ભેદનો વિચિત્ર પ્રાણીઓ છે, તે
જ્યાં અવ્યય રૂપ સમગ્રી રહે ? એમ યંત્ર થાય તો તેના સમાધાનમાં
કહે છે—

પ્રહૃયેવ સર્વનામાનિ રૂપાણિ વિવિધાનિ ચ ।

જર્માણ્યાપિ સમગ્રાણિ વિમર્તાંતિ સ્મૃતિર્જગૌ ॥ ૫૦ ॥

સર્વ નામોને, નાનામોના રૂપોને, અને સંપૂર્ણ
કોમોને [તે સર્વના અધિષ્ઠાનરૂપ] જાણી પારણ કરે છે,
એમ [બૃહદારણ્યકની “ વયં વા રદં નામ રૂપે કર્મ ”-નામ
રૂપ ને કર્મ આ વચ્ચે આ] સુતિ [અધિગ્રહીએને] સંભ-
ળાવતી હશે. [એમ દોરડીને નહિ જાણનાર મનુષ્યને દોરડી

મર્ષરૂપે પ્રતીત થાય છે, તેમ અધિદાનરૂપ બ્રહ્મને તથા
જાણનારને બ્રહ્મજ નામ, ૩૫૮ ને ક્રમરૂપે પ્રતીત થાય છે] ૫૦

આ વિષયમાં ભોક્ષ્યગિદ્ ૧૬૫૭૫ આપે છે:—

શુભર્જિણાયમાનસ્ય શુભર્જિણ્યં ન જ્ઞામ્યતે ।

બ્રહ્મજો જાયમાનસ્ય બ્રહ્મર્જ્યં ચ તથા મનેન ॥ ૫૧ ॥

જેમ સોનામાંથી ઉપજેલાનું (ઉપજેલા વસ્તુનું)
સોનાપત્તું નહીં [છે,] તેમજ બ્રહ્મમાંથી ઉપજેલાનું (ઉપજેલ
જગતનું) બ્રહ્મપત્તું છે. ૫૧.

પોતાને (જાણે) બ્રહ્મથી જિજ્ઞાસુ માનનારને બધાં યાવ
એમ કહે છે—

ચત્વરમર્ચ્યનર દૃશ્યા ઔપાન્મયપરમાત્મનોઃ ।

ચઃ સંતિષ્ઠતિ મૃદાત્મા મર્ચ્ય તસ્યાભિમાનિતં ॥ ૫૨ ॥

જે અસ્તની જીવાત્મા ને પરમાત્મામાં [બ્રહ્મ ભારતીય
ભિન્ન છે, હું તેનો ઉપાસક છું, ને તે ઉપાસ્ય છે, એવી
રીતે] થોડો પશુ ભેદ કરીને રહે છે તેને [“યદા હોર્વૈવણ્ણ
સ્મિન્નુદરમંતરં કુલ્તે અથ તસ્ય મર્ચ્ય મયતિ” — જ્યારે આ
પુરુષ આ બ્રહ્મમાં થોડો પશુ ભેદ કહે છે ત્યારે તેને
જન્મમરણાદિ બધાં યાવ છે, આ મૃતિ જન્મમરણાદિરૂપ]
બધાં કહે છે. ૫૨.

અધારા ને અજ્ઞાતાના જેવાં પરસ્પરે વિરક્તસ્વભાવવાગાં
દેત ને અદેત એક અધિકરણમાં કેમ રહી શકે? એમ શંકા થાય
તો તેના સમાધાનમાં અવધ્યાના બેદથી ને રહી શકે છે એમ કહે છે:—

યથાજ્ઞાનાઙ્ગવેદૈત્તમિતરસ્તથ પદ્યતિ ।

આત્મત્વેન યદા સર્વં નેતરસ્તથ ચાણ્વપિ ॥ ૫૩ ॥

અપારે (જ્ઞાનવાળી અવસ્થામાં) જ્ઞાનથી દેવ-
જેવું થાય છે, ત્યારે અન્ય (અન્યને) જુએ છે, અને અપારે
(જ્ઞાનવાળી અવસ્થામાં) મરેને આત્મપણાવટે (જુએ છે)
ત્યારે અન્ય (અન્યને) અનુમાત્ર પણ (જોતો) નથી.

અનુભૂતી કિંતિ અપારે જદિમુંખ ધાવ છે ત્યારે જોવાને,
જોવાના પાપો, જે તે મરેનું જ્ઞાન આવી વિપુલીભાવ દેવ પ્રતીત
ધાવ છે, પણ અપારે અનુભૂતી કિંતિ અનુમુખ થઈ અધમા વિતીત
ધાવ છે ત્યારે દેવ રહેનું નથી, અદેવજ રહે છે આવી રીતે એ
અધમા અજ્ઞાનમાં દેવની પ્રતીતિ ને જ્ઞાનમાં અદેવતાનુમાત્ર થઈ
રહે છે. ૫૩

અદેવતાનું ધનમ રહે છે —

અધિમમ્ભયોનિ રૂપાનિ રાગમધેવ વિજ્ઞાનતઃ ।

ન ચે તત્ત્વ મયેમ્મોદો ન ચ દોષોઽદિર્નિવૃત્તઃ ॥ ૫૪ ॥

અપારે (જે જ્ઞાનવાળી અવસ્થામાં) સર્વ જુએને
આત્મપણાવટે અનુભવ્યા, ત્યારે (જે જ્ઞાનવાળી અવસ્થામાં)
(જે જ્ઞાનીને) અદિતીયપણાથી મોહ (અમ) થતો નથીજ, ને
શોક [પણ થતો] નથી ૫૪.

દેવતા રાગ્ય દેવતા અમાત્રમ પ્રમાત્ર રહે છે —

અવમાત્મા દિ પ્રણેવ મર્ષામજનસા સિગ્નઃ ।

ઈતિ નિર્માર્ગિતે ધ્રુવા મુદ્દારણ્યસેરુદયા ॥ ૫૫ ॥

સર્વના આત્મરૂપે રહેલો આ આત્મા પ્રસિદ્ધ પ્રજ્ઞાજ
[ઉ,] આમ બુદ્ધરાવણકમાં રહેલો [“ અવમાત્મા ઇત્ય ”—
આ આત્મા જ્ઞા છે, આ] યુતિવટે નહીં રહેલું છે. ૫૫.

મેઘાદિનું કારણ આ એકાદ કે તેને વિદ્યમાન હવે મેઘાદિ
અમાર કેમ થયે મને ? એમ મેઘા પાપ એ તેના અવસ્થા
કહે છે:—

અનુમ્તોદયગ યોજાં લગદાશરમોદયિ મન ।

અમદ્યો ગયા ક્યારે ઉગાશ્રજવાયનઃ ॥ ૫૨ ॥

આ [જામત્માં પ્રતીત થતો] લોક અનુમતાયેકે
છતાં પણ [તે] વ્યવહારને યોગ્ય છતાં પણ ઉત્તરમુખમાં
(જ્ઞાનના સમયમાં) આપ પામવાથી મિથ્યારૂપ છે.] એ
સ્વપ્ન. (સ્વપ્નાવસ્થાનો લોક-જગત્) ૫૨.

દર્શનને સ્પષ્ટ કરતા છતાં કહેવા ન્યાયનો ખીલ અસ્પષ્ટ
અનિર્દેશ કરે છે:—

સ્વપ્નો જાગરણેર્લોકઃ ક્યારેક જાગરો ન દિ ।

દ્રવમેવ લયે નાસ્તિ લયોદયિ શુમયોર્ન ચ ॥ ૫૩ ॥

જામત્માં સ્વપ્ન મિથ્યા [છે,] સ્વપ્નમાં પણ જામત્
નથી, સુષુપ્તિમાં [તે] બંનેજ (જામત્ ને સ્વપ્ન) નથી,
અને બંનેમાં (જામત્ ને સ્વપ્નમાં) સુષુપ્તિ પણ નથી. પણ
ઉપરના વિષયનો ઉપસંદાર કરતા છતાં મિથ્ય થયેલા અર્થ
કહે છે:—

ત્રયમેવં મયેન્નિષ્ઠા ગુણત્રયવિનિર્મિતં ।

અસ્ય દ્રશ્ય ગુણાર્તિતો નિત્યો હ્યેકાદ્ધિદાત્મકઃ ॥ ૫૪ ॥

એવી રીતે ત્રણ શુભોદયી ઉપજેલી ત્રણ [અવસ્થાઓ,
મિથ્યા કરે છે. આનો (ત્રણે અવસ્થાઓનો) સાક્ષી શુભોદયી
રહિત, અવિનાશી એક ને ચેતનરૂપ [છે.] ૫૪.

$\mathcal{H}^1(\mathbb{R}^n) \subset \mathcal{H}^1(\mathbb{R}^n)$ and $\mathcal{H}^1(\mathbb{R}^n) \subset \mathcal{H}^1(\mathbb{R}^n)$ are the same.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

૨૦૦. જાણીયા કરી : ૨૦૦. જાણ, જાણીયા કરી જે
 જાણ, જાણીયા. ૨૦૦ જે જાણ : ૨૦૦. જે જાણ જાણ
 જે જાણ : ૨૦૦, જાણીયા કરી : ૨૦૦. જે જાણ : ૨૦૦.

* 47^a 48^b 49^c 50^d 51^e 52^f 53^g 54^h 55ⁱ 56^j 57^k 58^l 59^m 60ⁿ

61^o 62^p 63^q 64^r 65^s 66^t 67^u 68^v 69^w 70^x 71^y 72^z 73^{aa} 74^{ab}

75^{ac} 76^{ad} 77^{ae} 78^{af} 79^{ag} 80^{ah} 81^{ai} 82^{aj} 83^{ak} 84^{al} 85^{am} 86^{an} 87^{ao} 88^{ap}

89^{aq} 90^{ar} 91as 92^{at} 93^{au} 94^{av} 95^{aw} 96^{ax} 97^{ay} 98^{az} 99^{ba} 100^{bb}

101^{bc} 102^{bd} 103^{be} 104^{bf} 105^{bg} 106^{bh} 107^{bi} 108^{bj} 109^{bk} 110^{bl} 111^{bm} 112^{bn} 113^{bo} 114^{bp}

115^{bq} 116^{br} 117^{bs} 118^{bt} 119^{bu} 120^{bv} 121^{bw} 122^{bx} 123^{by} 124^{bz} 125^{ca} 126^{cb}

127^{cc} 128^{cd} 129^{ce} 130^{cf} 131^{cg} 132^{ch} 133^{ci} 134^{cj} 135^{ck} 136^{cl} 137^{cm} 138^{cn} 139^{co} 140^{cp}

141^{cq} 142^{cr} 143^{cs} 144^{ct} 145^{cu} 146^{cv} 147^{cw} 148^{cx} 149^{cy} 150^{cz} 151da 152^{db}

153^{dc} 154^{dd} 155de 156^{df} 157^{dg} 158^{dh} 159^{di} 160^{dj} 161^{dk} 162^{dl} 163^{dm} 164^{dn} 165do 166^{dp}

167^{dq} 168^{dr} 169^{ds} 170^{dt} 171^{du} 172^{dv} 173^{dw} 174^{dx} 175^{dy} 176^{dz} 177^{ea} 178^{eb}

179^{ec} 180^{ed} 181^{ee} 182^{ef} 183^{eg} 184^{eh} 185^{ei} 186^{ej} 187^{ek} 188^{el} 189^{em} 190^{en} 191^{eo} 192^{ep}

193^{eq} 194er 195^{es} 196^{et} 197^{eu} 198^{ev} 199^{ew} 200^{ex} 201^{ey} 202^{ez} 203^{fa} 204^{fb}

205^{fc} 206^{fd} 207^{fe} 208^{ff} 209^{fg} 210^{fh} 211^{fi} 212^{fj} 213^{fk} 214^{fl} 215^{fm} 216^{fn} 217^{fo} 218^{fp}

219^{fq} 220^{fr} 221^{fs} 222^{ft} 223^{fu} 224^{fv} 225^{fw} 226^{fx} 227^{fy} 228^{fz} 229^{ga} 230^{gb}

231^{gc} 232^{gd} 233^{ge} 234^{gf} 235^{gg} 236^{gh} 237^{gi} 238^{gj} 239^{gk} 240^{gl} 241^{gm} 242^{gn} 243^{go} 244^{gp}

245^{gq} 246^{gr} 247^{gs} 248^{gt} 249^{gu} 250^{gv} 251^{gw} 252^{gx} 253^{gy} 254^{gz} 255^{ha} 256^{hb}

257^{hc} 258^{hd} 259^{he} 260^{hf} 261^{hg} 262^{hh} 263^{hi} 264^{hj} 265^{hk} 266^{hl} 267^{hm} 268^{hn} 269^{ho} 270^{hp}

271^{hq} 272^{hr} 273^{hs} 274^{ht} 275^{hu} 276^{hv} 277^{hw} 278^{hx} 279^{hy} 280^{hz} 281^{ia} 282^{ib}

283^{ic} 284^{id} 285^{ie} 286^{if} 287^{ig} 288^{ih} 289ⁱⁱ 290^{ij} 291^{ik} 292^{il} 293^{im} 294ⁱⁿ 295^{io} 296^{ip}

297^{iq} 298^{ir} 299^{is} 300^{it} 301^{iu} 302^{iv} 303^{iw} 304^{ix} 305^{iy} 306^{iz} 307^{ja} 308^{jb}

309^{jc} 310^{jd} 311^{je} 312^{jf} 313^{jj} 314^{jh} 315^{ji} 316^{jj} 317^{jk} 318^{jl} 319^{jm} 320^{jn} 321^{jo} 322^{jp}

323^{jq} 324^{jr} 325^{js} 326^{jt} 327^{ju} 328^{jv} 329^{jw} 330^{jx} 331 ^{jy} 332^{jz} 333^{ka} 334^{kb}

335^{kc} 336^{kd} 337^{ke} 338^{kf} 339^{kg} 340^{kh} 341^{ki} 342^{kj} 343^{kk} 344^{kl} 345^{km} 346^{kn} 347^{ko} 348^{kp}

349^{kq} 350^{kr} 351^{ks} 352^{kt} 353^{ku} 354^{kv} 355^{kw} 356^{kx} 357^{ky} 358^{kz} 359^{la} 360^{lb}

361^{lc} 362^{ld} 363^{le} 364^{lf} 365^{lg} 366^{lh} 367^{li} 368^{lj} 369^{lk} 370^{ll} 371^{lm} 372^{ln} 373^{lo} 374^{lp}

375^{lq} 376^{lr} 377^{ls} 378^{lt} 379^{lu} 380^{lv} 381^{lw} 382^{lx} 383^{ly} 384^{lz} 385ma 386^{mb}

387^{mc} 388^{md} 389me 390^{mf} 391^{mg} 392^{mh} 393^{mi} 394^{mj} 395^{mk} 396^{ml} 397^{mm} 398^{mn} 399mo 400^{mp}

401^{mq} 402^{mr} 403^{ms} 404^{mt} 405^{mu} 406^{mv} 407^{mw} 408^{mx} 409^{my} 410^{mz} 411na 412^{nb}

413^{nc} 414nd 415^{ne} 416^{nf} 417^{ng</}

कर्मिणः कर्मणि कर्मणि कर्मणि कर्मणि कर्मणि ।

ସଂସାର ଶକ୍ତି । ପ୍ରାଣୀ । ମହାଶକ୍ତି । ବିଶ୍ଵାତ୍ମା । ୧୧ ।

दोम मल्लिह व्याख्याता नृसिंह-व्यासमानीप.पु.,
 दोम निर्वर्तनमिमा (१५ भा) कल, [ने] दोम [अ. ५]
 इतिना पुनश्च, निर्या ११, दोम विनश्य व्यासभा
 कल, [निर्या ११, ११.

યતેષામ્ જ્ઞાને નેતાલો મંત્રાગ્નીર્નુ નૃપા ।

યથાદુષ્ટાસો વિષેકાસ્તે સ્વભાવે જગદિધાનિઃ ॥ ૬૦ ॥

યતી જેમ મનુષ્યરદિના આત્મા નેતાલ, (જાગ્રત્ પ્રતીત ધનકરં એક જ્ઞાનનુ ભૂત.) જેમ [આકાશમાં] મંથ પોતું નગર, (મનુદત્તની મગીપના આકાશમાં નગરના જેવી રેખાની વાદળાઓની રચના, અથવા અંદ્રજલિતે પોતાની માયાના બલથી આકાશમાં પ્રતીત કમપેતું નગર,) [ને] આકાશમાં બે ચંદ્રપત્નું [મિથ્યા છે,] તેમ બ્રહ્માં જગત્ની સિધિ [મિથ્યા છે,] ૬૨.

યથા તરંગકલોલૈર્જલમેવ સ્ફુગ્મ્યત્ ॥

પાથરૂપેણ તાદ્ર દિ ઘટ્તાંડૌર્ધ્વસ્તથાદગ્નના ॥ ૬૩ ॥

જેમ જલજ તરંગો ને લહેરોરૂપે સ્પષ્ટ બામે છે, તથા તાંબું વાસણરૂપે [બામે છે,] તેમ આન્મયજ્ઞ બ્રહ્માંડના સમૂહરૂપે [બામે છે.] ૬૩.

ઘટનામ્ના યથા વૃર્ધ્યા દટનામ્ના હિ તેનયઃ ।

જગત્રામ્ના ચિદાભાતિ જ્ઞેયં તત્તદમાયતઃ ॥ ૬૪ ॥

જેમ પૃથ્વી ઘટનામવડે અને તંતુઓ પટનામવડે [બામે છે, તેમ] ચેતન્ય જગત્નામવડે બામે છે. તેના (નામના) અભાવથી તે (બ્રહ્મ) જાણવાયોગ્ય [છે.] ૬૪.

મનુષ્યો અજ્ઞાનથી સર્વ વ્યવહારના દેતુમૂત બ્રહ્મને બહુ નથી એમ કહે છે—

સર્વોડપિ સ્વવહારસ્તુ વ્યજ્ઞાના ક્રિયતે જનૈઃ ।

અજ્ઞાનાઘ વિજ્ઞાનંતિ મૃદેવ હિ ઘટાદિકં ॥ ૬૫ ॥

સર્વે (ધાર્મીય તથા લૌકિક બધા) અધવદાત્ પ્રહારદેજ
(પ્રહારની સત્તા ને સુનિવરદેજ) મનુષ્યોમાં પ્રધાયતિ યજ્ઞ
અજ્ઞાનથી [તેઓ તેને] અજ્ઞના તપી, જેમ અગ્નિ
[માટીનાં કાંચાં] માટીજ [ઠી, જેમ અજ્ઞાની ન જાણે
તેમ.] ૧૫.

જમન તથા અજ્ઞના કાર્યમાનુભાવન વાતનામરિત કહે છે —
કાર્યકારણતા નિવ્યમાનને ઘટસ્ફોરેણા ।

મર્યેન ક્રિયાર્થિત્વપી કર્મજઘણોર્ગિ ॥ ૧૬ ॥

જેમ અજ્ઞાનું ને માટીનું કાર્યપત્ર ને કારણપત્ર નિવ્ય
તિ, તેમજ અગ્નિ [તિહારમાં] અગ્નિ ને સુનિવરદેજ પ્ર
તનુ ને પ્રહારનું [મિથ્યાકાર્યપત્ર] ને અધિષ્ઠાનપત્ર નિવ્યતિ ?

જેમ દર્શનમાં યજ્ઞનું કાર્યકારણ ને અર્થકારણ તથા અજ્ઞ
અજ્ઞાનાં આત્મ જે, તેમજ તિહારમાં " જગત્ સંસારિણેષુ કુલ્લપદેન
મર્યે પુષ્પાયે દિક્ષાતે જગત્ " (જે દિશાતે ને અજ્ઞાનેના કારણ
પિત્તાના ઝાનપી મળે અજ્ઞાના કારણ અજ્ઞાના અજ્ઞાના) ૧૬
કૃતિમિત્યવે, ને અજ્ઞાન તથા પ્રાણદુઃખિત્યવે દેવ ને દેવ ૧૭
ઝાનપી તેના કાર્ય કાર્યનું ઝાન ને અજ્ઞાન અજ્ઞાના અજ્ઞાના
કોમનુભવ છે. આ કૃતિમિત્યવે અજ્ઞાના નિવ્ય ૧૫૫, ૧૬૫
રિવેશમાનુભવપત્ર મિત્ર કારણ ૧૭

મર્યેકારણમા અજ્ઞાનમા ૧૫૫૫ ૧૫૬ ૧૫૭ ૧૫૮

કુળમાને ઘટે કદમનુભવ, ઘાતે શ્રે કદમનુભવ

કારણમા કાર્યકારણ પ્રહારકારણ કારણ ૧૭૭

જેમ યજ્ઞે કદમનુ કદમનો, તેના કારણકારણ ૧૭૮

પોતાની મેળેજ અદબુ થાય છે, તેમ જગતનું દર્શન
પ્રમાણની અપેક્ષા વિના પ્રતીત થવાના સ્વભાવવાળું જ
હે ખાય છે. ૬૭.

અજ્ઞતા પ્રતીત થવાથી મમાર પ્રતીત નહિ થાય એ
કરીને અવગ્યાના બેઝી અને પ્રતીત થઇ શકે છે એમ દર્શાવે
કે છે—

સર્વદયાત્મા વિશુદ્ધોઽસ્તિ હાશુદ્ધો માતિ ધૈ સદા ।

યથૈવ દિવિષા રઘુર્જાનિનોઽન્નાનિનોઽનિરાં ॥ ૬૮ ॥

જેમ જ્ઞાનીને [ને] અજ્ઞાનીને સદા દોરડી બે પ્રકાર
જ [છે, તેમ જ્ઞાનીને] આત્મા સર્વદા વિશુદ્ધ જ
[અજ્ઞાનીને તે] સદા અશુદ્ધ જ ભાસે છે.

જેમ દોરડીને દોરડીરૂપે જાણનાર મનુષ્યને તે દોરડી વિ
હોવાથી ભય આપતી નથી, પણ તે દોરડીને નહિ જાણનાર
દોરડી સર્પરૂપે પ્રતીત થઇ વિપસદ્ધિતપણાવડે ભય આપતો
છે, તેમ આત્મસ્વરૂપને જાણનાર મનુષ્યને આત્મા સર્વદા
ને તેના કાર્ય જગતરૂપ મેલથી રહિતજ અનુભવાય છે, ને
સ્વરૂપને નહિ જાણનાર મનુષ્યને તે આત્મા સર્વદા જગતરૂપ
છે. જેમ દિવસે પ્રકાશના સૂર્યનો સામ આંધળાઓ લઇ શકતા
પણ દેખતા મનુષ્યોના તેનો સામ લઇ શકે છે, તેમ સર્વદા
આત્માને જે મનુષ્યો પોતાની ચિત્તશક્તિમાં આરદ કરી શકે છે
તેમજ સામ થાય છે, ને જેઓ જગતનેજ જુએ છે, ને
સ્વરૂપને પોતાની ચિત્તશક્તિમાં આરદ કરી શકતા નથી તેને મો
થતો નથી. ૬૮.

જડને ને આત્માને વિશેઃ અસાનીઓને માટે કર્યો છે,
 ગાનીઓને તો તેના વિશેઠની અગત્ય નથી એમ કહે છે —
 ચર્ચય મુખ્યવઃ કુંભસ્તદ્દેહોઽપિ ચિન્મયઃ ।
 માત્રમાનામયિભાગોઽયં મુખેય ક્રિયતે મુખેઃ ॥ ૬૯ ॥
 જેમ ધરો માટીરૂપ [છે,] તેમ શરીર પણ ચેતન-
 રૂપ [છે, માટે] આ જડચેતનનો વિભાગ સાનીઓવડે બ્યર્થ-
 જ કરાય છે. [જડચેતનના વિશેઠનું નિરૂપણ માત્ર અસાની-
 ઓને માટે છે, સાનીઓને માટે નથી.] ૬૯.
 અસાની મનુષ્યને કમ્પિત શરીર આત્મ રૂપે જણાય છે આ
 ૬૫નો આપને નીચેના પાંચ શ્લોકોવડે કહે છે —
 તર્પત્યેન યથા રજ્જુ રજતત્વેન શુક્રિકા ।
 યોનિર્જાતા વિમૂઢેન દેહત્વેન તથાઽઽત્મતા ॥ ૭૦ ॥
 રત્નત્વેન યથા પૂર્ણ પદ્મત્વેનૈવ તતથઃ ।
 યોનિર્જાતા વિમૂઢેન દેહત્વેન તથાઽઽત્મતા ॥ ૭૧ ॥
 કે કુંદલત્વેન તરંગત્વેન ચૈ જલં ।
 યોનિર્જાતા વિમૂઢેન દેહત્વેન તથાઽઽત્મતા ॥ ૭૨ ॥
 કે યથા સ્થાણુર્જલત્વેન મરીચિકા ।
 યોનિર્જાતા વિમૂઢેન દેહત્વેન તથાઽઽત્મતા ॥ ૭૩ ॥
 કે યથા કાષ્ઠાણિ સપ્તત્વેનૈવ લોહતા ।
 યોનિર્જાતા વિમૂઢેન દેહત્વેન તથાઽઽત્મતા ॥ ૭૪ ॥
 [દોરડીને નહિ બાણનાર મનુષ્યે] દોરડી સર્પ-
 નીપને નહિ બાણનારે] ૭૫ રૂપારૂપે [નહી
 મ અસાનીઓ આત્મા દેહરૂપે નહી કહેલ છે. ૭૦.

જેમ પૃથિવી ઘડરૂપે [ને] તાંતણાઓ વસરૂપેજ [તેના સ્વરૂપને નહિ જાણનારે નહીં કરેલ છે,] તેમ અજ્ઞાનીએ (આત્માના સ્વરૂપને નહિ જાણનારે) આત્મા શરીરરૂપે નહીં કરેલો છે. ૭૧.

જેમ સોનું દુંડલપણાવડે [નિ] જલ તરંગપણાવડેજ [તેના સ્વરૂપને નહિ જાણનારે નહીં કરેલ છે,] તેમ અજ્ઞાનીએ આત્મપણું શરીરપણાવડે નહીં કરેલ છે. ૭૨.

જેમ હુંકું પુરુષરૂપે [નિ] સૂર્યનાં ઝિરણો જલરૂપે [તેના સ્વરૂપને નહિ જાણનારે નહીં કરેલ છે,] તેમ અજ્ઞાનીએ આત્મા દેહરૂપે નહીં કરેલ છે. ૭૩.

જેમ લાકડાંઓ ઘરરૂપેજ [નિ] લોહાપણું તલવારપણું વડેજ [તે ખંનેના સ્વરૂપને નહિ જાણનારે નહીં કરેલ છે,] તેમ અજ્ઞાનીએ આત્મા દેહરૂપે નહીં કરેલ છે. ૭૪.

આત્માનું શરીરરૂપે જ્ઞાન યવામાં આત્મસ્વરૂપનું અજ્ઞાનમગ્ન છે એમ નીચેના બાર શ્લોકોવડે કહે છે:—

यथा वृक्षविपर्षासो जलान्नवति कस्याचित् ।

तद्वदात्मनि देहत्यं पश्यत्यज्ञानयोगतः ॥ ૭૫ ॥

જેમ ડાઘ જલથી વૃક્ષનું ઉધાપણું જુએ છે, તેમ [અજ્ઞાની] અજ્ઞાનના સંબંધથી આત્મામાં શરીરપણું જુએ છે.

જલથી વૃક્ષનું ઉધાપણું-તળાવના સ્થિર જલના સંબંધથી તે તળાવના કાંડાઉપર રહેલા ઝાડને તેનાથી હંધું એટલે તેના ભાગ નીચે ને નીચેના ભાગ ઉપર એવી રીતે. ૭૫.

[જેમ] ધણે ઊંઘી (તેનાં તેમનાં) મોટાપણમાં
[પણ] મને વસ્તુઓનું જાણું મારમપણું જ [જણાય છે,]
તેમ [અજ્ઞાની] અજ્ઞાનના સંગેઃમળે આત્મામાં શરીરપણું
નક્કી કરે છે. ૮૦

મૂલમળે મર્મજાગ્રતો જ્ઞાન્યો જાગરેવનઃ ।

તદ્વદાત્મનિ દેહત્વે વશ્યત્યજ્ઞાનયોગતઃ ॥ ૮૧ ॥

જેમ ઉપનેત્રથી (ચરમાથી) સરમપણામાં [પણ]
મને વસ્તુઓનું મોટાપણું [જણાય છે,] તેમ [અજ્ઞાની]
અજ્ઞાનના સંગેઃમળે આત્મામાં દેહભાવ નક્કી કરે છે. ૮૧

વાયમૂમો જલમ્વા વા જલમૂમો हि कायना ।

તદ્વદાત્મનિ દેહત્વે વશ્યત્યજ્ઞાનયોગતઃ ॥ ૮૨ ॥

[જેમ] કાચની ભૂમિમાં જલપણું અથવા જલમાં
ભૂમિમાં કાચપણું [તેના અજ્ઞાનથી જણાય છે,] તેમ
[અજ્ઞાની] અજ્ઞાનના સંગેઃમળે આત્મામાં દેહપણું જુએ છે
યદ્દદમો મણિયં हि मणी या यद्देना पुमान् ।

તદ્વદાત્મનિ દેહત્વે વશ્યત્યજ્ઞાનયોગતઃ ॥ ૮૩ ॥

જેમ પુરુષ અગ્નિમાં મણિપણું અથવા પ્રસિદ્ધ મણિમાં
અગ્નિપણું [તેના અજ્ઞાનથી જુએ છે,] તેમ [અજ્ઞાની]
અજ્ઞાનના સંગેઃમળે આત્મામાં શરીરપણું જુએ છે. ૮૩.

अंघ्रिषु सत्सु धावत्सु सोमो धावति माति वै ।

તદ્વદાત્મનિ દેહત્વે વશ્યત્યજ્ઞાનયોગતઃ ॥ ૮૪ ॥

[જેમ] વાદળાં દોડવાથી ચંદ્ર જ દોડે છે, [જેમ ભાઈ

તમાને પૂર્વજન્મના અભાવથી તે [પ્રારબ્ધકર્મ] કહીપણ નથીજ. ૬૨.

ઉપર કહેલા અર્થને સ્પષ્ટ કરના છતાં કારણસાદિન જન્મના અભાવમાં યુક્તિ કહે છે:—

સ્વપ્નદેહો યથાધ્યસ્તસ્તથૈવાયં હિ દેહકઃ ।

અન્યસ્તસ્ય કુતો જન્મ જન્મામાયે હિ તત્કુતઃ ॥ ૬૩ ॥

જેમ સ્વપ્નમાં દેખાતું [પોતાનું] શરીર કલ્પિત છે, તેમજ આ (જાગૃત્માં દેખાતું) શરીર પણ [કલ્પિત છે,] કલ્પિતને જન્મ ક્યાંથી ? અને જન્મના અભાવમાં તે [પ્રારબ્ધકર્મ] ક્યાંથી [હોય ?] ૬૩.

દેહાદિ જગત્નું કારણ બ્રહ્મ સત્ય છતાં તેનું કાર્ય દેહાદિ જગત્ મિથ્યા કેમ સમરે ? જેમ શંકા થાય તો તેના સમાધાનમાં કહે છે:—

ઉપાદાનં પ્રપંચસ્ય મૃદ્ધાંદ્રસ્યેવ કંચયતે ।

અજ્ઞાનં ચૈવ ષેદાંતૈસ્તસ્મિન્નષ્ટે ક્વ ચિદ્વતા ॥ ૬૪ ॥

જેમ [માટીના] વાસણનું ઉપાદાનકારણ માટી કહેવાય છે, તેમજ વેદાંતોવડે જગત્નું [ઉપાદાનકારણ] અજ્ઞાન [કહેવાય છે.] તે [અજ્ઞાન આત્મસાક્ષાત્કારવડે] નાશ પામવાથી વિદ્યપણું (જીવપણું, જગત્પણું ને ધર્મપણું) ક્યાં [રહ્યું ?] આ જગત્નું પરિણામી ઉપાદાનકારણ ચેતનને આશરે રહેલું અજ્ઞાન છે, તે અજ્ઞાન આત્મજ્ઞાનવડે બાધ પામવાયોગ્ય છે, તેથી તેનું કાર્ય દેહાદિ જગત્ પણ આ-

બધની સ્થિતિ કયાંથી [સંભવે ?] શ્રુતિ તો અજ્ઞાની મનુષ્યને સમજાવવામાટે પ્રારબ્ધ કહે છે.

અજ્ઞાની મનુષ્યને સમજાવવામાટે દત્તાદિ-કોઈ અજ્ઞાની મનુષ્ય પૂર્વપક્ષ કરે કે આત્મજ્ઞાનવડે વ્યવહારનું કારણ અજ્ઞાન જો નાહ પામે તો પછી જ્ઞાનીઓનો વ્યવહાર શી રીતે સિદ્ધ થઈ શકે? તે તેને સમજાવવામાટે શ્રુતિ કહે છે કે જ્ઞાનીનો સર્વ વ્યવહાર તેમનું પ્રારબ્ધકર્મ નભાવે છે. આવી રીતે પ્રારબ્ધકર્મ સત્ય નથી. ૯૫.

જ્ઞાનીનાં સર્વ કર્મો નિરત્ર ન થઈ જાય છે એમ શ્રુતિ પણ સ્વીકારે છે એમ કહે છે:—

શ્રીયંતે चास्य कर्माणि तस्मिन्ष्टे परावरे ।

बहुत्वं तन्निषेधार्थं श्रुत्या गातं च यत्स्फुटं ॥ ९८ ॥

“ તે જ્ઞાનનો સાક્ષાત્કાર થવાથી જ્ઞાનાં કર્મો નાશ પામે છે,” [આ] શ્રુતિવડે જે સ્પષ્ટ બહુપણું કહ્યું છે [તે] તેના (પ્રારબ્ધના) નિષેધમાટે [છે.]

બહુપણું—જે તે શ્રુતિનો અભિપ્રાય જ્ઞાનીના સચિનકર્મનો નાશ થાય છે, ને તેના આગામી કર્મનો તેને સ્પર્શ પડતો નથી, એટલે જ્ઞાન તો કર્માણિ એવું કર્મનુશબ્દનું બહુવચન ન કહેતાં માત્ર તેને કર્મોની નિરત્રિ નિવૃત્તાવધા કર્મણી એવું તે શબ્દનું દ્વિવચન કહેતું પણ તે શ્રુતિમાં કર્મનુ શબ્દનું કર્માણિ એવું બહુવચન સ્પષ્ટ થયું છે, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે શ્રુતિ જ્ઞાનીના પ્રારબ્ધના અભાવને સ્વીકારે છે. ૯૮.

પ્રારબ્ધને મત્ત માનનાં જે દોષ આવે છે તે કહે છે—

उदयतःसैर्धन्यायेनसदानर्धद्वयागमः ।

वेदान्तमतहानं च यत्रो हानमिति श्रुतिः ॥ ९९ ॥

પોતાના ચિત્તને એકાગ્ર કરવું જોઈએ એમ કહે છે.—

નિત્યાભ્યાસાદત્તે પ્રાપ્તિર્ન ભયેન્સશિવામનઃ ।

સદમાદ્ભક્ત્ય નિદિધ્યાસેન્નિજાસુઃ શ્રેયસે ચિદ્ ॥ ૧૦૧ ॥

નિરંતર અભ્યાસ કર્યો વિના સદૃષ્ટ ને ચેતનરૂપ આત્માની પ્રાપ્તિ થતી નથી, તેથી જિજ્ઞાસુ શ્રેયસુખાર્થે (આત્મસદૃષ્ટની પ્રાપ્તિમાટે) લાંબા સમયસુધી બ્રહ્મનું ધ્યાન કરે. ૧૦૧.

હવે જો પંદર અંગોની માથે નિદિધ્યામન કરવાનું કશું છે તે પંદર અંગોનાં નામો નીચેના એ શ્લોકોમાં કહે છે—

યમો દિ નિયમસ્ત્યાગો મૌનં દેશચ કાલના ।

આસનં મૂલવંધચ દેહસામ્યં ચ દૃક્સ્થિતિઃ ॥ ૧૦૨ ॥

પ્રસિદ્ધ યમ, નિયમ, ત્યાગ, મૌન, દેશ, કાલ, આસન, મૂલવંધ, દેહની સમતા, ને દૃષ્ટિની સ્થિરતા. ૧૦૨.

પ્રાણસંયમનં ચૈવ પ્રત્યાહારચ ધારણા ।

આત્મવ્યાનં સમાધિચ પ્રોક્તાન્યંગાનિ લૈ ક્રમાત્ ॥ ૧૦૩ ॥

પ્રાણનો નિરોધ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, આત્માનું ધ્યાન, અને સમાધિ, [આ પંદર] અંગો ક્રમથી કહ્યાં. ૧૦૩.

હવે એ પંદર અંગોનાં લક્ષણો વેદાંતસિદ્ધાંતપ્રમાણે એકીસ શ્લોકોમાં વર્ણવે છે. તેમાં નીચેના શ્લોકમાં યમનું લક્ષણ ને તેની રૂપતા કહે છે—

સર્વં પ્રહોતિ ધિજ્ઞાનાર્દિદ્રિયમામસંયમઃ ।

યમોઽયમિતિ સંપ્રોક્તોઽભ્યસનીયો મુહુર્મુહુઃ ॥ ૧૦૪ ॥

સર્વ પ્રથમ [ઉ.] આવા જ્ઞાનથી ઉદ્ધિયોના સમૂહ
સારી રીતે શેકવો આ યમ એમ કહેલું છે. [તે] વારંવાર
અભ્યાસ કરવાયોગ્ય [ઉ.]

અર્થ ને ને પ્રાણિપદાર્થ પ્રતીત થાય છે તે ને પ્રાણિપદાર્થ
નેમના નામરૂપનો બાપ કરનાં પ્રત્યક્ષ છે, અભ્યાસી નિમ્ન અર્થ કાંઈ
છેમ નહિ, આરો હા નિમ્ન કરીને તમા સમુદાય વિષયો વિનાસી
ને દુષ્ટ દેનારા છે એમ તે વિષયોમાં દોષદર્શન કરીને ને વિષયોથી
ઉદ્ધિયોના સમૂહને સારી રીતે શેકવો આ યમ છે, એમ વેદાનનેના-
ઓએ કહેલું છે આ યમનો નિગ્રામુએ વારંવાર આદરપૂર્વક અભ્યાસ
કરવો જોઈએ. ૧૦૪.

દશે નિયમનું વક્તવ્ય કરે છે —

મજ્ઞાતીયમયઃ સ્વયં વિક્રાતીયનિવૃત્તિઃ ।

નિયમો દિ વરાનંદો નિયમાક્રિયતે પુષ્ટેઃ ॥ ૧૦૫ ॥

સમ્મતીયપ્રવાહ [અલોપયો,] ને વિજ્ઞતીયનો તિરસ્કાર
[કરવો, આ] પ્રસિદ્ધ નિયમ પરમાનંદ [આપનારો છે, તે]
વિવેકીઓવડે નિયમથી કરાય છે.

અનકરણનો એ પ્રકારનો પ્રવાહ છે, સમ્મતીય ને વિજ્ઞતીય.
તેમાં હું અસમ્યક, અવિહારી છું, હંત્યાદિ રીતે પોતાના અનરાત્રાથી
અભિમત થઈને આકારે અનકરણની રૂઝિઓ ઉપજાવવા દેવી તે અ-
નકરણનો સમ્મતીય પ્રવાહ કહેવાય છે, ને પૂર્વના સંસ્કારોના ચેત્તરથી
અનકરણમાંના પ્રાણિપદાર્થને આકારે અનકરણની રૂઝિઓનું થવું તે
અનકરણનો વિજ્ઞતીય પ્રવાહ કહેવાય છે. અનકરણના આ ને
પ્રવાહમાંથી અનકરણનો સમ્મતીય પ્રવાહ આદરપૂર્વક આપવા રહે,

અને અનકરણના વિગતીય પ્રવાહનો અનાદર કરી તેને રીકોષે આ
નિયમ કહેવાય છે. ૧૦૫.

હવે ત્યાગનું સ્વરૂપ કહે છે:—

ત્યાગઃ પ્રત્યેચરૂપસ્ય વિદ્યાત્મન્યાયત્વોક્તમાત્ ।

ત્યાગો દિ મહતાં પુણ્યઃ મહા મૌશ્મયો યતઃ ॥ ૧૦૬ ॥

[સર્વેષ્વ સ્વયમ્પ્રકાશસ્વભાવગાળા] ચેતન્યસ્વરૂપના જનુ
સંધાનથી પ્રપંચના રૂપનો ત્યાગ (કરવો આ) ત્યાગજ જેથી
શીઘ્ર પરમાનંદસ્વરૂપે સ્થિત કરનારો (ઉ, તેથી) મહાપુરુષને
માન્ય (ઉ.) ૧૦૬.

હવે માનનું મહત્ત્વ નીચેના જનુ પ્રકાશવડે કહે છે—

યસ્માગ્રયો નિવર્તને મગ્નસ્ય મનસા મદ્ ।

દમ્બોનં યોગિનિર્મીયે મહત્ત્વે સર્વદા પુણ્યઃ ॥ ૧૦૭ ॥

મનમદ્વિત વાણીઓ જે પ્રવાને! વિષય નહિ કરીને
જેનાથી પાછી કરે છે, તે પ્રમુખ માન છે (જે તેનું
(પ્રવર્ત) યોગીઓવડે પ્રાપ્ત કરવાયેલ્યું છે) વિવેકી સર્વદા તે
રૂપ વાય. (નિર્વિતર તેનું અનુસંધાન કરે.) ૧૦૭.

વાણો યસ્માદિવર્તને મગ્નનું કેવળ શાશ્વતં ।

પ્રવર્ત્યો યદિ વનઽગ્નઃ સંદર્શિ શબ્દિર્નિર્મલ ॥ ૧૦૮ ॥

વાણીઓ જેનાથી (નામ ને અતિ આદિથી સદિત
જનુ) પાછી કરે છે, જેનું નિરૂપણ કરી શકતી નથી,
તેને કાવડે કરેલાને શાશ્વ છે (નવાન જે કહેવાયેલ્યું દિવ
તે) તે વજ્ર (નામ ને અત્યથી વિરૂદ્ધ હોવાથી) શબ્દો
નિર્મલ તથા ૧૦૮.

इति या तद्भवेन्मौलिं सतां सदजसंवितां ।
गिरा मौलिं तु बालानां प्रयुक्तं ब्रह्मवादिभिः ॥ १०९ ॥

આવુજ (બ્રહ્મ તથા જગતના વિવાદવિનાયક) તે મોન
O. [આ મોન] જાનીઓની (મહાપુરુષોની) સ્વાભાવિક
સ્થિતિવડે પ્રસિદ્ધ છે. વાણીવડે મોન તે અજાનીઓનું
[છે, એમ] બ્રહ્મવાદીઓએ કહ્યું O. ૧૦૯.

एने विजनदेयतुं वक्ष्यते इति —

आशयंते च माये च जनो यस्मिन् विद्यते ।
येनेहं सततं व्याप्तं स देशो विजन. स्मृतः ॥ ११० ॥

જેમાં (જે આત્મામાં) આદિમાં, મધ્યમાં ને અંતમાં
જન (પ્રાણિપદાર્થ) વિદ્યમાન નથી, [ને] જેણે આ [જગત]
સર્વદા વ્યાપેકું [છે,] તે દેશ જનરહિત (સર્વ દેશથી રહિત)
કહેા O. ૧૧૦.

एने भवतु स्वप्न इति —

ब्रह्मना तस्य स्थानां ब्रह्मवादीनां निमेषत ।
ब्रह्मशब्देन निर्दिष्टो ह्यखंडानंद इत्ययः ॥ १११ ॥

નિમેષથી (આંખના વીંચવાજેટલા સમયથી) [માંડીને]
બ્રહ્માદિ સર્વ ભૂતોની ગણનાથી: (તે બધાના આયુષના અધા-
રથી) અખંડાનંદરૂપ ને અઢયરૂપ [આત્માજ] ઠીલચળવડે
કહેા O. ૧૧૧.

आसन्नतु वक्ष्यते इति —

સુરોનેવ મયેચસ્મિન્નજ્ઞે પ્રત્યર્ચિતનં ।

આસનં તદ્વિજાનીયાન્નેતરત્સુલ્લનાશનમ્ ॥ ૧૧૨ ॥

જેમાં સુખપૂર્વક (કર્તવ્ય તથા અકર્તવ્યની ચિંતાથી રહિતજ) નિરંતર બ્રહ્મનું ચિંતન થાય છે તેને (તે બ્રહ્મના નિશ્ચયને) આસન બલ્કલું; [હકયોગમાં કહેલું] બીજું [આસન] તે [સ્વાભાવિક] સુખને નાશ કરનારું [છે.] ૧૧૨. મિદ્ધાસનનું સ્વરૂપ કહે છે:—

સિદ્ધં વાસ્તવ્યભૂતાદિ વિશ્વાધિષ્ઠાનમગ્નયયં ।

યદિમન્ સિદ્ધાઃ સમાધિષ્ઠાસ્તદ્દે સિદ્ધાસનં વિદુઃ ॥ ૧૧૩ ॥

જે [બ્રહ્મ] સર્વ બ્રૂતોથી પ્રથમ સિદ્ધ, જગત્નું અધિ-
શાન[ને] અભ્યય [છે, ને] જેમાં સિદ્ધો સારી રીતે પ્રવેશ
પામેલા [છે,] તેનેજ (તે બ્રહ્મનેજ) [તત્ત્વશુરુપો] સિદ્ધા-
સન બલે છે. ૧૧૩.

મયનમનું વર્ણન કરે છે:—

યમ્મૂલે સર્વેષુતામાં યમ્મૂલે ચિત્તવંધનં ।

મુલ્લંબઃ મદ્રા સેઝ્યો યોગ્યોઽમ્બી રાજયોગિનાં ॥ ૧૧૪ ॥

જે [બ્રહ્મ] સર્વબ્રૂતોનું કારણ [છે, ને] જે ચિત્તના
નિબ્રહ્મનું નિમિત્ત [છે,] (જે બ્રહ્મની પ્રાપ્તિમાટે ચિત્તની
વૃત્તિઓને રોકવામા આવે છે,) [તે બ્રહ્મરૂપ] મૂલભંધ [મુખ-
મુખે] સર્વદા સેવચયોગ્ય [છે.] આ [મૂલભંધ] રાજયોગીઓને
(બ્યવહારમાં પણ જંમના ચિન્તા વિશેષને પ્રાપ્ત થતાં નથી
એવા બ્રહ્મજ્ઞાનના પરિપાકવાળા પુરુષોને) યોગ્ય [છે] ૧૧૪.

દરે તેની મધ્યમનુ સમાપ્ત રહે છે —

અંતર્ગત મધ્યમનુ વિષયમતે પ્રકાશિત થાય છે.

મોક્ષદેય મધ્યમનુ સમાપ્ત રહે છે. ૧૧૫.

[એ પ્રકારમાં આશયિત વિષય] અંગેનું [અધિકાર-

નથી દર્શાવે ? સમાપ્તનું બલે, (તે તે અંગેનું વિષયમત)

સમાપ્ત પ્રકારમાં લીધે થાય છે. એ [એમ] ન [બલે તે]

તે વિષયમત) નથીજ (લીધે થતું) સમાપ્તના જેવું

મારવનું (તે) સમાપ્તનું [નથીજ.] ૧૧૫.

દરે તેની મધ્યમનુ સમાપ્ત રહે છે —

દરે જાનમતે જુદા પરપેદાસમયે જગત્.

જા દરિ: પામોદાગ ન જાતપાવલોકિની ૧૧૬.

[અંત:કરણની] વૃત્તિને અંત:કરણમતે કરીને [સર્વ]

જગતને પ્રકારવશ જુદે તે પરમ ઉદાર વૃત્તિ (દર્શિની

સ્થિતિ) [ઉ.] નાસિદાના અમતું અવલોકન કરનારી

દરિ વાસ્તવિક સ્થિતિ દરિ; નથી. ૧૧૬.

વિષયમતે સમાપ્ત થાય છે. ૧૧૭.

દરિદર્શનદર્શનના વિષયો પણ વા મધ્યમ.

દરિદર્શનદર્શનના વિષયો પણ વા મધ્યમ. ૧૧૭.

અથવા અંત (એ પ્રકારમાં) દરિ, દર્શન ને દર્શનને

લય થાય છે ત્યાંજ (તે પ્રકારમાં) દરિ કરવી, (અં-

ત:કરણની વૃત્તિને સ્થિત કરવી,) [તે સ્થિતિ ઉ. માત્ર]

નાસિદાના અમતું અવલોકન કરનારી [દરિ સ્થિતિ] નથી.

દષ્ટિ, દર્શન ને દસ્યનો-નેત્રની વૃત્તિ, પદાર્થને આકારે ઘણેથી તે વૃત્તિ, ને જે પદાર્થને આકારે તે વૃત્તિ ઘણ હોય તે પદાર્થ, આ ત્રણેનો-ત્રિપુટાનો. આ એક ત્રિપુટીના કથનવડે અન્ય ઇદ્રિયોની ત્રિપુટીઓનું કથન પણ ઘણ ગણેલું સમગ્રવું. ૧૧૭.

હવે પ્રાણાયામનું લક્ષણ કહે છે.—

ચિત્તાદિસર્વભાવેષુ દ્રક્ષત્વેન્નૈવ ભાવનાત્ ।

નિરોધઃ સર્વવૃત્તિનાં પ્રાણાયામઃ સ ઉચ્યતે ॥ ૧૧૮ ॥

ચિત્ત આદિ સર્વ પદાર્થોમાં પ્રદક્ષ્યણનીજ ભાવનાથી [અંતઃકરણની] સર્વ વૃત્તિઓનો નિરોધ [કરવો] તે પ્રાણાયામ કહેવાય છે. ૧૧૮.

હવે રેચકાદિ ત્રણ વિભાગવડે પ્રાણાયામનું સ્વરૂપ નીચેના ને શ્લોકોવડે કહે છે:—

નિવેધનં પ્રપંચસ્ય રેચકાલ્પઃ સમરિણઃ ।

પ્રત્યૈવાસ્મીતિ યા વૃત્તિઃ પુરકો યાયુરીરિતિઃ ॥ ૧૧૯ ॥

જગત્પુરં મિથ્યાપણું [જલણવું તે] રેચકનામનો પ્રાણાયામ [છે, અને હું] પ્રદક્ષ્ય હું આવી જે વૃત્તિ [તે] પૂરક પ્રાણાયામ કહેા છે. ૧૧૯.

સતસ્તદ્વૃત્તિર્નૈશ્વર્યં કુંભકઃ પ્રાણસંવ્રમઃ ।

ઘયં ચાપિ પ્રયુદ્ધાનામજ્ઞાનાં ઘ્રાણપીદનં ॥ ૧૨૦ ॥

પછી [હું પ્રદક્ષ્ય હું] તે વૃત્તિનું નિશ્ચલપણું [કરવું તે] કુંભકપ્રાણાયામ [છે. આવા પ્રકારનો] આ [પ્રાણાયામ] રાત્રી-ઓનોજ [છે.] અજ્ઞાનીઓને નાસિકા દાખવી [અર્થાત્ હક યોગમાં કહેલી રીતે પ્રાણાયામ કરવો તે પ્રાણાયામ છે.] ૧૨૦.

હવે પ્રત્યાહારનું નિષ્પન્ન કરે છે—

વિરથેન્નાત્મનો લ્પ્તા મગસથિતિ મચ્છને ।

મત્યાહાર ન વિઠેવોડમ્પસનીયો ગુમુખુભિઃ ॥ ૧૨૧ ॥

[શબ્દાર્થ] વિપયોમાં [અસ્તિ,-ઉ, જાતિ,-પ્રવીતં યાય ઉ, ને પ્રિય,-મુખ,-આ ત્રણ જ્ઞાતમાના અંશોવટે] આત્મે-પણાનું અનુસંધાન કરીને અંતાકરણને [નામ, રૂપ ને ક્રિયાંતો અનુસંધાનથી રહિતપણાવટે] ચેતનમાં હુઆવી દેવું તે પ્રત્યાહાર જાણવો. ગુમુખુઓએ [આ પ્રત્યાહાર વારંવાર] અન્ધાર કરવાયોગ્ય [ઉ.] ૧૨૧.

હવે મારખાનું રચણ વખવે છે—

યત્ર યત્ર મનો યાતિ મલ્લજસ્ત્ર દર્શનાન્ ।

મનસો ધારણં ધૈવ ધારણા મ્યા ધરા મકા ૬ ૨૨૨ ।

ત્યાં ત્યાં (જે જે પ્રાણિપદાર્થમાં) અતઃ કદ નર (તે તે પ્રાણિપદાર્થમાં) [નામરૂપક્રિયા દેહરૂપે અસ્તિ જાતિ ને પ્રિયરૂપે રહેલા] પ્રસિદ્ધ જ્ઞાન મુક્તિરૂપે મનને સ્થિર કરવું તે એક જગદ્ મનદેહ [ઉ.] ૨૨૨.

હવે ખ્યાનનું લખણ કરે છે—

પ્રસૌપાદ્યમીતિ મદ્યુત્તમ વિજયેન્દ્ર મિદ્યે ।

ધ્યાનશબ્દેન વિરહાદ્ય રસજગતે ૬ ૨૨૩ ।

[હું] પ્રસન્ન હું જ. સ્વ. દેહ ૧૨ ૨૨૩

જાણ નહિ પામતું હું જેને જે સ્વરૂપે મનને આપતું હું જેને જે સ્વરૂપે પ્રસિદ્ધ [ઉ.] ૨૨૩

હવે સમાધિનું નિરૂપણ કરે છે:—

નિર્વિકારતયા યુરયા પ્રજ્ઞાકારતયા પુનઃ ।

યુત્તિવિસ્મરણં સમ્યક્ સમાધિર્જ્ઞાનસંસ્થકઃ ॥ ૧૨૪ ॥

વિવચના અનુસંધાનથી રહિતપણાવાળી યુત્તિવડે
[પછી] પ્રજ્ઞાકારપણાવડે [જે ધ્યાતા, ધ્યાન ને યેમ
ત્રિપુટીની] યુત્તિનું વિસ્મરણ [તે] જ્ઞાનનામનો વાર્તા
સમાધિ [છે.] ૧૨૪.

કપરનાં અગોરાદિન નિરિધ્યામનનો અભ્યાસ આંતર્યથી કરે
તે કરે છે:—

દર્શ યાદ્યત્રિમાનંદં તાવત્સાધુ સમમ્યમેત્ ।

યદ્વો યાદ્યઞ્જાનાર્ણવમઃ પ્રયુક્તઃ સમ્યકેશ્વર્યં ॥ ૧૨૫ ॥

ત્યાંગુપ્તી પુરુષને [જ્ઞાનેના સાક્ષાત્કાર] અનાપ
સ્વાધીન માય ત્યાંગુપ્તી પોતે આ: સ્વાભાવિક આનંદનો
(આત્મરૂપ સ્વાભાવિક આનંદનો અનંતરણ્યમાં આવિતો
કરનાર નિરિધ્યાસનનો) [મનને] એકાગ્ર કરતો છતો નિર્વિ
સારી રીતે અભ્યાસ કરે. ૧૨૫.

આ અભ્યાસના રત્નને કરે છે —

મતઃ સાધનનિર્મુક્તઃ મિથ્યાં મયતિ યોગિરાટ્ ।

મત્કલ્પકયં મ જ્યેષ્ઠ વિવયો મતનો મિતો ॥ ૧૨૬ ॥

[જ્ઞાનેના સાક્ષાત્કાર થયા] પછી સાધનથી રહિત ને
નિર્મુક્ત યોગિનાજ માય છે. જે મનને [ને] વાણીને વિવ
[છે] ને જ્ઞાનું (આ યોગિનાજ) રૂપ નથી, [૧૨૬]
મનવાણીના અવિવચરૂપ જે જ્ઞાનેના જ્ઞાન રૂપ છે ॥ ૧૨૬ ॥

થેવાં વૃત્તિઃ ક્ષમાવૃદ્ધા પરિપક્વા ચ ત્વા પુનઃ ।

તં ધે સમૂહ્યતાં પ્રાપ્તા મેતરે શાસ્ત્રપાદિનઃ ॥ ૧૩૨ ॥

તેઓનાં [અધ્યાકાર]વૃત્તિ સારી રીતે વૃદ્ધિ પામેલી [ઉ.] ને પુનઃ તે પરિપક્વ થયેલી [ઉ.] તેઓજ સત્યરૂપ અદ્વપણાને પામેલા [ઉ.] બીજા શબ્દવાદીઓ [અદ્વપણાને પ્રાપ્ત થયેલા] નથી.

શબ્દવાદીઓ—માત્ર અદ્વની વાતોજ કરનારા, પણ અધ્યાકારરતિ નહિ કરનારા. ૧૩૨

તે શબ્દવાદીઓની નિંદા કરે છે—

કુત્સાન્તા પ્રત્ત સ્ત્રિય વૃત્તિર્જનાઃ સુ ાગિણઃ ।

તેઽપ્યદ્વ નિમય નૂત્તે દુમરાવાંતિ વ્યોતિ ચ ॥ ૧૩૩ ॥

[તેઓ] અદ્વની વાતમા કુશલ, [અધ્યાકાર]વૃત્તિથી સહિત, [ન] અત્યંત નાગી [ઉ.] તેઓ અજ્ઞાનીપણાવડે નહીં વારંવાર જન્મે છે, ને મરે છે. ૧૩૩.

અદ્વનિષ્ઠોએ અધ્યાકારરતિરોજ સર્વદા સ્થિતિ કરી જોઈએ એમ સુચવવાને અધ્યાત્મિનું હૃદયગુણ કરે છે:—

નિમેષાર્થ ન તિષ્ઠેતિ વૃત્તિ પ્રપ્તમર્થો વિના ।

યથા તિષ્ઠેતિ દ્રશ્યાવાઃ સનકાવાઃ ગુણાદયઃ ॥ ૧૩૪ ॥

જેમ અધ્યાત્મિ, સનકાદિ [નિ] શુભાદિ અધ્યાકારવૃત્તિવિના અર્થો નિમેષ [પણ] રહેતા નથી, [તેમ] અદ્વનિષ્ઠો અર્થો નિમેષ પણ અધ્યાકારવૃત્તિવિના] રહેતા [નથી.] ૧૩૪.

પોતાને અભિમત રાજયોગ કદીને દરે વેદાંતચિંતારનું નિષ્પજી નાંચેલા શ્લોકવડે કરે છે:—

[ઘટાદિના] ભાવવાળી વૃત્તિવડે [તે વૃત્તિનું તે પદાર્થને આકારે યવાદૃષ] ભાવપાતું [છે,] ને ગૂંચવૃત્તિવડે (અંતાકરણની વૃત્તિ કોઈ પણ પદાર્થને આકારે નહિ ઘટાવડે) [તે વૃત્તિની] જડતા [છે.] અને બ્રહ્માકારવૃત્તિવડે બ્રહ્મપાતું [છે,] માટે [સુમુક્ષુ પોતાના અંતાકરણની વૃત્તિથી] બ્રહ્મપણાનો અભ્યાસ કરે. ૧૨૬.

હવે બ્રહ્માકારવૃત્તિની સ્તુતિ કરવામાટે તે જ્ઞાતનો ત્યાગ મેં નાશની નિંદા કરે છે —

ये हि वृत्ति जहत्येनां ब्रह्माख्यां पावर्त्ती परां ।

ते तु वृथैव जीवन्ति पशुमिश्र समा नराः ॥ ૧૩૦ ॥

જેઓ આ બ્રહ્મનામની પવિત્ર વૃત્તિનો ત્યાગ કરે છે, તે પશુના જેવા મનુષ્યો [આ જગતમાં] વૃથા જીવે છે. ૧૩૦.

હવે બ્રહ્માકારવૃત્તિ કરનારા પુરુષોની સ્તુતિ કરે છે:—

ये हि वृत्ति विजानन्ति क्षात्पापि वर्धयन्ति ये ।

ते वै सत्पुरुषा धन्या वंघास्ते भुवनत्रये ॥ ૧૩૧ ॥

જેઓ [બ્રહ્માકાર] વૃત્તિને સારી રીતે જાણે છે, તે જ્ઞાતીને [તેમાં] જેઓ વધારો કરે છે, તે સત્પુરુષો નમ્રી ધન્ય [છે, ને] તેઓ ત્રણ લોકમાં વંદન કરવાયોગ્ય [છે.] ૧૩૧.

બ્રહ્માકારવૃત્તિવાળા પુરુષો અમાપ પાપ છે, અન્ય બધાના પાપો સહના નથી, એમ કહે છે.—

કાર્યે કારણતા યાતા કારણે ન હિ કાર્યતા ।

કારણસ્ત્વં તતો ગચ્છેત્કાર્યભાવે વિચારતઃ ॥ ૧૩૫ ॥

જેમ કાર્યમાં કારણપણું આપ્યું છે, પણ કારણમાં કાર્યપણું [આપ્યું] નથી, તેથી કાર્યના અભાવમાં વિચારથી કારણપણું જતું રહે.

જેમ ઘટાદિ કાર્યમાં માટી આદિરૂપ અધિષ્ઠાન પરોવાઈને રહે છે, પણ માટી આદિ કારણમાં ઘટાદિરૂપ કાર્ય પરોવાઈને રહેતું નથી. આ વાર્તા પ્રસિદ્ધ છે, તેથી કાર્યના અભાવમાં વિચારવડે અપેક્ષાએ કહેવામાં આવતું કારણપણું પણ દૂર થઈ જાય છે, તેમ આકાશાદિ કાર્યમાં છે ઇત્યાદિરૂપે કારણરૂપ બ્રહ્મજ પરોવાઈને રહ્યું છે, પણ કારણરૂપ બ્રહ્મમાં આકાશાદિરૂપ કાર્યો વસ્તુતાએ રહ્યાં નથી, તેથી કાર્યોના અભાવમાં વિચારવડે અપેક્ષાએ કહેલા કારણપણાનો જ બ્રહ્મમાં અભાવ સિદ્ધ થાય છે. ૧૩૫.

આ વિચારથી શું ક્ષય થાય છે તે કહે છે:—

અથ શુદ્ધં મહેદ્રસ્તુ યદ્વૈ વાચામગોચરં ।

દ્રષ્ટવ્યં મૃદ્ધેનેષ દૃષ્ટાંતેન પુનઃ પુનઃ ॥ ૧૩૬ ॥

[વિચારવડે કાર્યકારણભાવની નિવૃત્તિ થયા] પછી વાણીઓના અવિષયરૂપ જે પ્રસિદ્ધ પવિત્ર વસ્તુ [રહે છે તે રૂપ વિચાર કરનાર પુરુષ] થાય છે. માટી અને ઘટના દૃષ્ટાંતવડેજ પુનઃ પુનઃ [કાર્યભાવ ને કારણભાવ દૂર થતાં અધિષ્ઠાનજ રહે છે, આ અર્થ] વિચારવાયોગ્ય [છે, જેથી મનમાં તેની હઠતા થાય.] ૧૩૬.

આ વિચાર કેવળ જ્ઞાનનું જ નહીં, પણ એક નવું જ
કાર્યના ઉદ્દેશ્ય સુધી —

કાર્યને જ કાર્યના જુદાં જુદાં ભાગોમાં

વહેતી દૃઢચિત્તાઈ જુલિયાતી જાય તો [૧૩૩]

પરિણતિમાં જુદાં જુદાં ભાગોમાં જાય તો [૧૩૪]

કાર્યની પ્રથમ પ્રકારમાં [૧૩૫] જાય તો જાય તો [૧૩૬]

પરિણતિમાં [૧૩૭] જાય તો જાય તો [૧૩૮]

કાર્ય [૧૩૯]

કાર્યના એ એકાદ, બે ત્રણ [૧૪૦]

કાર્યના એકાદ, બે ત્રણ [૧૪૧]

કાર્યના એકાદ, બે ત્રણ [૧૪૨]

કાર્યના એકાદ, બે ત્રણ [૧૪૩]

કાર્યના એકાદ, બે ત્રણ [૧૪૪]

પ્રથમ પુરુષ (કાર્યના) ત્યાં જાય [૧૪૫] કાર્યના વિચાર,
પછી તેને (તે કાર્યને) કાર્યના કાર્યના ત્યાં જાય [૧૪૬]
કાર્યના કાર્યના [૧૪૭]

[પ્રથમ] કાર્યના કાર્ય [૧૪૮] વિચાર,
પછી કાર્યને [૧૪૯] જુલિયાતી [૧૫૦] નાંખે.
પછી (કાર્યના ત્યાં જાય) [૧૫૧] કાર્યના કાર્યના [૧૫૨]
કાર્યના કાર્યના [૧૫૩] કાર્યના કાર્યના [૧૫૪]
કાર્યના કાર્યના [૧૫૫] કાર્યના કાર્યના [૧૫૬]
કાર્યના કાર્યના [૧૫૭] કાર્યના કાર્યના [૧૫૮]
કાર્યના કાર્યના [૧૫૯] કાર્યના કાર્યના [૧૬૦]

પરોક્ષગાની પ્રહ્લભાવનાવડે પ્રહ્લરૂપ થાય છે એમ દર્શાવતું
કહે છે:—

માવિતે તીવ્રવેગેન યદ્વસ્તુ નિશ્ચયાત્મના ।

પુમાંસ્તદ્ધિ મયેચ્છોઽથ શેષં સ્મરત્કોટયત્ ॥ ૧૪૦ ॥

નિશ્ચયયુક્ત શુદ્ધિવાળા [પુરુષે] ને [સચ્ચિદાનંદ પ્રહ્લ
રૂપ] વસ્તુ તીવ્રવેગવડે (અહુર્નિશ પ્રહ્લાકારવૃત્તિવડે)
ચિંતન કરેલી હોય તેજ [અપરોક્ષપદ્ધાવડે] ભક્તિવાયોગ
[પ્રહ્લરૂપ તે] પુરુષ શીઘ્ર થાય છે, ભમરકોટની પેડે.

તેમ ને મેળને ભમરીએ હંખ માર્યો હોય તે મેળ બપોરે
સતત ભમરીનુંજ ધ્યાન કરવા લાગે છે, તેથી તે મેળ મરીને ભમ
રીરૂપ થઈ જાય છે એમ કહેવાય છે, તેમ ને દર નિશ્ચયવડે
પુરુષ નિરંતર તીવ્રવેગવડે પ્રહ્લનું ધ્યાન કર્યું કરે છે તે પુરુષ પ
પોતાનું શુભપણું તથા યોગ સમયમાં પ્રહ્લરૂપ થઈ જાય છે. ૧૪૦.

જ્યારે ધ્યાનના સામર્થ્યથી એક વસ્તુ બીજી વસ્તુરૂપ થઈ
જાય છે ત્યારે આ જગત્ વસ્તુનાએ પ્રહ્લ છે તેનું પ્રહ્લરૂપે મિલન
કરવાથી તે પ્રહ્લરૂપ અનુભવાય તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી, આ
અભિપ્રાયવડે સર્વોત્તમભાવના કરવાનું કહે છે:—

અદર્યં માયરૂપં ચ સર્થમેવ વિદત્તમકે ।

સાયધાનતયા નિત્યં સ્થાત । ને માત્સ્યેદુષુષઃ ॥ ૧૪૧ ॥

પરોક્ષ ને પ્રત્યક્ષ સર્વજ [જગત્] ચિત્તન્યરૂપ [હું
હું, એમ] વિવેકી પોતાના સ્વરૂપને સ્થિર વૃત્તિવડે નિરં
તર ચિંતવે. (આ સર્વ ને હું પ્રદજ છીએ એવું વિવેકી
પુરુષ પોતાના આત્માનું સર્વદા ધ્યાન કરે.) ૧૪૧.
આ અપનેજ સ્વરૂપ કરીને કહે છે:—

પણ અપરિપક્વ મનવાગાને આ રાજયોગ મુજિ અપન
 નથી. પોતાના અંતઃકરણનું રાગદ્વેષાદિ દોષોથી રહિત થવું
 સદ્ગુણના ને પરમાત્માના બક્ષ મર્વ[મનુષ્યો]ને
 મુલમ [છે. પરિપક્વ મનવાગાને પણ જે સાધનો દુઃક્રમ
 છે તે સાધનો સદ્ગુણના ને પરમાત્માના બક્ષોને મુલ
 થાય છે, તેથી સદ્ગુણની ને પરમાત્માની બક્ષિજ સ્વભાવ
 ને વિરોધ ન આવે એવી રીતે સર્વ મનુષ્યોએ કરવું
 જોઈએ.] ૧૪૪.

એ પ્રમાણે બ્રહ્મવિદ્યાવાળા પરમહંસો ને પરિવ્રાજકો
 ના આચાર્ય શ્રીસંક્રમણચાર્યજીએ રચેલા શ્રીઅપરોક્ષ
 ભૂતિનામના પ્રકરણઅંશરૂપ પંદરમા રત્નની ભાવાર્થદીપિકા
 કાનામની ગુજરાતીભાષાની ટીકા પૂરી થઇ. ૧૫.

ૐ

॥ શ્રીવિવેકચૂડામણિ ॥
 ભાવાર્થદીપિકાટીકાસહિત.

મંગલાચરણ ને ટીકાની પ્રતિજ્ઞા.
 હાહરો.

બ્રહ્મ-ઈચ્છનું ધ્યાન ધરી, વંદી સદ્ગુણ-પાય,
 વિવેકચૂડામણિ-ટીકા, ગુર્જર-ગિરા લખાય.

પણ અપરિપક્વ મનવાળાને આ રાજયોગ મુક્તિ આપતું નથી. પોતાના અંતઃકરણનું રાગદ્વેષાદિ દોષોથી રહિત થવું સદ્ગુરુના ને પરમાત્માના ભક્ત સર્વ [મનુષ્યો] ને જો સુલભ [છે. પરિપક્વ મનવાળાને પણ ને સાધનો દુઃકૃષ્ણ છે તે સાધનો સદ્ગુરુના ને પરમાત્માના ભક્તોને મુક્તિ થાય છે, તેથી સદ્ગુરુની ને પરમાત્માની ભક્તિ સર્વ ને વિરોધ ન આવે એવી રીતે સર્વે મનુષ્યોએ કર્મ નોંધએ.] ૧૪૪.

એ પ્રમાણે બ્રહ્મવિદ્યાવાળા પરમહંસો ને પરિવ્રજકો ના આચાર્ય શ્રીશંકરાચાર્યજીએ રચેલા શ્રીઅંપરોક્ષકૃત ભૂતિનામના પ્રકરણઅંધરૂપ પંદરમા રત્નની ભાવાર્થદીપિકાનામની ગુજરાતીભાષાની ટીકા પૂરી થઇ. ૧૫.

ૐ

॥ શ્રીવિવેકચૂડામણિ ॥
ભાવાર્થદીપિકાટીકાસહિત.

મંગલાચરણ ને ટીકાની પ્રતિજ્ઞા.
દોહરો.

બ્રહ્મ-ઈશનું ધ્યાન કરી, વંદી સદ્ગુરુ-પાવ;
વિવેકચૂડામણિ-ટીકા, ગુર્જર-ગિરા લખાય.

1

2

3

4

5

6

7

8

માન્માનાત્મધિયેચનં સ્વનુભવો બ્રહ્માન્મના સંસ્થિતિ—

મુક્તિનો શતજન્મકોટિસુરુનૈઃ પુણ્યૈર્થિના લભ્યતે ॥ ૨ ॥

જીવોને મનુષ્યનો જન્મ દુર્લભ [છે,] આનાથી પુણ્ય-
પણું [દુર્લભ છે,] તેથી બ્રાહ્મણપણું [દુર્લભ છે,] તેથી વેદોજ
ધર્મમાર્ગમાં તત્પર થવું [દુર્લભ છે,] આનાથી પર વિદ્યપણું
[દુર્લભ છે, આનાથી] જડ ને ચેતનનાં વિવેક [દુર્લભ છે,
આનાથી] આત્માનો સાક્ષાત્કાર [દુર્લભ છે, ને આનાથી]
બ્રહ્મસ્વરૂપે સ્થિતિ [એટલે મુક્તિ દુર્લભ છે, આથી] મુક્તિ સો
ઠરોડ (અસંખ્ય) જન્મોના પુણ્યોવિના [જીવને] પ્રાપ્ત થવી
નથી, [તેથી વિવેકી મનુષ્યે મુક્તિ મેળવવા ઘણામાં ઘણું
પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.] ૨

જીવને મનુષ્યપણું આદિ દુર્લભ છે એમ પુનઃ છે —

દુર્લભ પ્રયમેવૈતદેવાનુગ્રહોતુષ્કમ ।

મનુષ્યત્વં મુમુક્ષુત્વં મહાપુરુષસંશ્રયઃ ॥ ૩ ॥

મનુષ્યપણું, મુમુક્ષુપણું ને બ્રહ્મનિષ્ઠ પુરુષનો ૬૬
આશ્રય આ ત્રણજ દુર્લભ [ને] પરમાત્માની કૃપાથી મળે
એવાં [છે.] ૩.

આવા દુર્લભ મનુષ્યજન્મને પાતીને વિવેકી મનુષ્યે શુભ
જોઈએ ને કહે છે —

અપ્યા કથંનિદ્રાગ્રમનુર્લભે, તપ્તપિ પુંસવં ધૃતિવાદર્શનમ ।
સ્વાત્મમુર્તી ન ચતેત મૂઢધી, સ દ્વારમહા મ્યં વિનિદ્રત્વસદ્મહાતા ॥
નં મૂઢબુદ્ધિવાજો [મનુષ્ય] દુર્લભ / મનુષ્યજન્મને

દુઃખનાં વિનાશ કરનાર દોરડીના વારતવિક સ્વરૂપનો
[૭, તે તેના] યથાર્થ વિચારથી સિદ્ધ [થાય ૭, તેમ
મનુષ્યને પ્રતીત થયેલા મોટા સંસારના ભયના દુઃખને
નાશ કરનાર આત્માના વારતવિક સ્વરૂપનો નિશ્ચય
આત્માના યથાર્થ વિચારથી સિદ્ધ થાય છે.] ૧૨.

હિતનાં વચનોના વિચારવડે [કોઈ પણ] વસ્તુનો
જ્ઞેવામાં આવે છે, [પણ] સ્નાનવડે નહિ, દાનવડે નહિ,
સેંકડો પ્રાણાયામોવડે [નહિ. આ નિયમ આત્મરૂપ વ
નિશ્ચયમાં પણ જાણવો.] ૧૩.

આત્મસાક્ષાત્કારમાં જે મુખ્ય તથા સાદામ્ય કરનારું સા
તે કહે છે:—

અધિકારિણમાશાસ્ત્રે વલ્લભસિદ્ધિશોચતઃ ।

ઉપાયા દેશકાલઘાઃ સત્યસ્મિન્સાદ્યકારિણઃ ॥ ૧૪ ॥

વિશેષે [આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિરૂપ] ક્ષણની સિદ્ધિ [વ
દમાદિ સાધનવાળા ને સદ્ગુરુમહા] અધિકારીની અ
કરે છે. આમાં [પવિત્રતાવાળો એકાંત] દેશ નિ અનુ
સમય આદિ ઉપાયો સાદામ્ય કરનારા [છે.]

આદિસમ્યક્તે મુમુક્ષુના સરીરનું નિરોગપાત્ર, અધ્યાત્મજ્ઞાનનો
દેશ કરનારું પુરસ્કોની પ્રાપ્તિ, ને અત્રપાનાગ્નિની અનુકૂળતા સમજાવ
કે જે જિગ્મામુના કર્તવ્યને કહે છે:—

યતો વિચારઃ કર્તવ્યો જિજ્ઞાસોત્તામયસ્તુતઃ ।

શમાસાથ દ્વાસિધુર્ગુર્મ પ્રયતિતુલ્યમ્ ॥ ૧૫ ॥

આથી જિજ્ઞાસુએ દયાના આગમને ઉત્તમ પ્રદર્શનના
શુરુનું શબ્દ મદલ કરાને [પ્રદર્શી નિર્મલ આ મદલ
વરતુના વિચાર [નિર્મલ] કર્યો એમણે ૧૫

આ આત્મવિદ્યાના અધિકારીના શરૂઆતી વાચના એ ૧૫
કે ૮:—

મેવાથી પુરુષો વિદ્યાનુદાઓદવિવરણ ।

અધિકાર્યાત્મવિદ્યાયામુક્તગદ્ગણદ્વિત્ત ॥ ૧૬ ॥

વિવેચિત્તો વિવત્તવ દામાદિમુળગાલિત ।

દુમુરોરેવ દિ પ્રજાજિજ્ઞાસાધોવ્યત્તા કલ્પા ॥ ૧૭ ॥

[પ્રીમદગુપ્તના ઉપદેશને શબ્દવાચનાને ધ્યાન ૧૫ મ
અનુષ્ઠ, [મત્ત તથા અમાત્ય વરતુને] કાલનાર, અતિ તથ
રમુતિને અનુસરીને) તર્ક કરવામા, અને આત્મ, રમુતિ ને
તદનુકૂલ મુક્તિવટે ચેદવિરુદ્ધ તર્કનો ખટન કરવા મા નિરુપ
પુરુષ [અર્થાત્] કહેતાં શરૂઆતીયાથી 'પુરુષ આત્મવિદ્યામ
આધિકારી [કે.] ૧૬.

વિવેકવાળા, વિરામ્યવાળા, શમાદિ ૧૦ અંકનિરૂપ ;
પ્રજુવાળા, અને ધાશની ઉન્નામવાળાનેજ પ્રદાનો ૧૫ મ
કાવાની ચેત્ત્વદા [પ્રદારવરૂપને અજ્ઞતાવાલેએ] અર્થ
[કે.] ૧૭.

ઉપર કહેલાં આર શાપનો પ્રકાર ૧૫ વિના અર્થવિદ્યાને કાલ
વિતાની નથી રૂપ કહે છે —

શાપવગવગ અત્યારિ અધિવાસિ સર્વવિશિષ્ઠ ।

યેષુ શાપવેષ અભિષ્ટા વદમાર્થે ન સિદ્ધદાનિ ॥ ૧૮ ॥

[પોતાના મનુષ્ય] ઘરીરથી માંડીને પ્રજ્ઞાના [ઘરીર]-
પર્યંતની વિનાશવાળી બોમની વસ્તુમાં [તેના તુલ્યપણાના]
દર્શન ને યવજ્વાલિવટ [ઉપજેલો] જે [તેમના] ત્યાગની
ઈચ્છા તે વૈરાગ્ય [કહેવાય છે.] ૨૧.

હવે સમજું સમજુ કહે છે:—

વિરજ્ય વિવચમાતાદ્દોષરૂપા મુદ્મુદ્ધઃ ।

સ્વસ્થસ્થે નિવૃત્તાવસ્થા મનસઃ શમ ઉચ્યતે ॥ ૨૨ ॥

વારંવાર દોષરૂપિવટ વિષયોના સમૂહથી વૈરાગ્ય પાળીને
[સ્કંદપચિકરપદ્ય] મનની [જે] પોતાના લક્ષ્યમાં (અધિષ્ઠા-
નપદ્ય પ્રજ્ઞામાં) નિચક્ર કરેલી સ્થિતિ [તે] શમ કહે-
વાય છે. ૨૨.

તમ તથા ઉપરતિનુ સ્વસ્થ કહે છે:—

વિવચેન્નયઃ પરાતૃન્ય સ્થાપને સ્વસ્થગોલકે ।

ઉત્તરેવામિન્દ્રિયાણાં સ શમઃ પરિકીર્તિતઃ ॥

પાતાનાલમ્બનં કુસેરેષ્ઠેવરાતિદક્ષમા ॥ ૨૩ ॥

ખંને પ્રકારની ઉદ્રિયોને (કમેન્દ્રિયોને તથા જ્ઞાનેન્દ્રિ-
યોને) [તેમના] વિષયોથી પાછી વાળીને પોતપોતાના
ગોલકમાં સ્થિર કરવી તે [આત્મજ્ઞાનીઓએ] હમ કહેલો
છે. [ચિત્તની] વૃત્તિનું બહારના [અનાત્મ પદાર્થોને] આ-
કાર ન થવું [તે] જ અહ ઉપરતિ [કહેવાય છે.] ૨૩.

હવે નિર્ગુણનું સમજુ કહે છે:—

સદ્ગુણં સર્વદુઃખાનામર્શત્કારપૂર્વકમ્ ।

ચિન્તાવિલાપરહિતં સા તિતિશા નિગદ્યતે ॥ ૨૪ ॥

[આ મારું દુઃખ શી રીતે નાશ પામશે ? એ
મનમાં] ચિંતા કર્યા વિના ને [અન્યની આગળ તે
દુઃખનો] વિલાપ કર્યા વિના [તથા તે દુઃખની નિવૃત્તિને]
ઉપાય કર્યા વિના [જે] સર્વ દુઃખોને સહેવાં તે [વેદાંત
શાસ્ત્રમાં] તિતિક્ષા કહેવાય છે. ૨૪.

અદ્વાનું સ્વરૂપ કહે છે —

શાસ્ત્રસ્ય ગુરુવાક્યસ્ય સત્યબુદ્ધયવધારણમ્ ।

સા શ્રદ્ધા કથિતા સદ્ધિર્યયા યસ્તૂપલભ્યતે ॥ ૨૫ ॥

શાસ્ત્રના [ને] સદ્ગુરુના વાક્યનો સત્યપણાની બુદ્ધિ
વડે નિશ્ચય તે સત્પુરુષોએ શ્રદ્ધા કહી છે. જે [શ્રદ્ધા] ને
[આત્મરૂપ] વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૫.

હવે સમાધાનનું લક્ષણ કહે છે. —

સર્વદા સ્થાપનં બુદ્ધેઃ બુદ્ધે પ્રમાણિ સર્વદા ।

તત્સમાધાનમિત્યુક્તં ન તુ ચિત્તસ્ય લાલ્લનમ્ ॥ ૨૬ ॥

સર્વદા પવિત્ર શ્રદ્ધામાં નિરંતર [પોતાની વિષયોથી
પાછી વાળેલી] બુદ્ધિને સ્થિર કરવી તે સમાધાન એમ
કહ્યું છે, પણ ચિત્તને [વિષયોવડે] લગાવવું [ને સમાધાન]
નથી [કહ્યું.] ૨૬.

હવે મુમુક્ષુનાના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરે છે —

મદંકારાદિદેહાન્તાન્યગ્ધાનજ્ઞાનકલ્પિતાન્ ।

સ્વસ્વરૂપાયસંધેત મોહમિષ્ટા મુમુક્ષુના ॥ ૨૭ ॥

અહેકારથી માંડીને સ્વૈચ્છરીરમુખીના અજ્ઞાને કાપેલ

બંધોને આત્માના સ્વરૂપના જ્ઞાનરૂટે મૂકી દેવાની [જે] ઇચ્છા [તે] સુમુદ્ધુતા [કહેવાય છે.] ૨૭.

દરે તે આર સાધનોમાં સુમુદ્ધુતાના ચેષ્ઠપણાનું નિરૂપણ કરે છે —

મન્દમધ્યમરૂપાઽપિ વૈરાગ્યેણ શમાદિના ।

પ્રસાદેન ગુરોઃ સૈર્વ મનુદ્ધા સૂયતે ફલમ્ ॥ ૨૮ ॥

[આ મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છા પ્રથમ] મંદ કે મધ્યમ પ્રકારવાળી [હોય તો] પણ વૈરાગ્યરૂટે, શમાદિરૂટે [ને] સદ્ગુરુની કૃપારૂટે તે આ સારી રીતે વધેલી [મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છા આત્મજ્ઞાનરૂપ] ફલને ઉપજાવે છે. ૨૮.

શમાદિ સાધનો દેરા પુરવને આત્મજ્ઞાનરૂપ ફલ આપનારાં થાય છે તે દે છે. —

વૈરાગ્યં ચ સુમુદ્ધુત્વં તદિદં યસ્ય તુ વિગતે ।

તસ્મિન્નર્થપાર્થવન્તઃ સ્વઃ ફલવન્તઃ શમાદયઃ ॥ ૨૯ ॥

જેનામાં વૈરાગ્ય ને તીવ્ર સુમુદ્ધુપણ હોય તે [પુરુષ] માં જ [આ] શમાદિ [સાધનો પોતાના વાસ્તવિક] અર્થવાળાં [ને આત્મજ્ઞાનરૂપ] ફલવાળાં થાય છે. ૨૯.

જો વૈરાગ્ય તથા સુમુદ્ધુતા મંદ હોય તો શમાદિ સાધનો નિષ્ફલ થાય છે આ અર્થ દર્શાવ આપીને દે છે :—

પલયીર્મન્દતા યત્ર વિત્તજ્યમુમુક્ષવોઃ ।

મતે સલિલવન્તત્ર શમાદેર્માનમાત્રના ॥ ૩૦ ॥

જો [પુરુષ] માં વૈરાગ્ય ને સુમુદ્ધુતા આ બંનેની મંદતા હોય તે [પુરુષ] માં રજુમાં જલની પેઠે શમાદિની માત્ર

પ્રતીતિ [છે, તેઓ આત્મજ્ઞાનરૂપ ફક્ત ઉપજાવવા સ
યતાં નથી.] ૩૦.

મોક્ષના હેતુભૂત આત્મજ્ઞાનનાં સાધનોમાં આત્મસ્વરૂપનું
સંધાન કરવું એ શ્રેષ્ઠ સાધન છે એમ કહે છે:—

મોક્ષકારણસામગ્ર્યાં મક્તિરેવ ગરીયસી ।

સ્વસ્વરૂપાનુસંધાનં મક્તિરિત્યભિધીયતે ॥ ૩૧ ॥

મોક્ષના [હેતુભૂત આત્મજ્ઞાનનાં] સાધનોના સમૂહ
બક્તિજ સર્વોત્તમ [સાધન છે.] પોતાના [વાસ્તવિક]
રૂપનું નિરંતર ધ્યાન કરવું આ બક્તિ કહેવાય છે. ૩૧.

સાંખ્યવાદીઓ પણ આના પ્રકારની બક્તિનો સ્વીકાર કરે
તે, તથા સાધનસપત્ર થઈ મુમુક્ષુએ મુરને સરણે જવું જોઈએ
નીચેના શ્લોકવડે કહે છે:—

સ્વાત્મતત્વાનુસંધાનં મક્તિરિત્યપરે જગુઃ ।

ઉત્તસાધનસંપન્નસ્તત્યજિજ્ઞાસુરાત્મનઃ ॥

ઉપસીદેદ્રુઢં પ્રાણં યસ્માદ્દંધાવિમોક્ષણમ્ ॥ ૩૨ ॥

પોતાના આત્મતત્ત્વનું અનુસંધાન કરવું [આ] બક્તિ
એમ જાણવું (સાંખ્યવાદીઓ) કહે છે. [આગળ] કહે છે
[આર] સાધનોથી મુક્ત [ને] પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને
જાણવાની ઈચ્છાવાળો [પુરુષ] જ્ઞાનજાની સદ્ગુરુને શરણે
જાય, જેથી [તે મંસારના] બંધથી અત્યંત મોક્ષ
[થાય છે.] ૩૨.

હવે શરણે જવાયોગ્ય સદ્ગુરુનાં લક્ષણો કહે છે:—

ધોતિચર્યાઽપૂજિનેઽશ્વામહનો યો પ્રહરિણયઃ ।

પ્રવણુરત્નઃ દાળનો નિમિલ્લય રવાનયઃ ॥ ૩૩ ॥

મહેનુવદ્યાગિમ્બુરંમ્બુરામયર્મા શ્યામ ॥ ૩૩ ॥

જે [પુરુષ અર્ધસદિન] ઉપનિષદાદિને બળનાર,
મદાચરણી, વિષયરૂપદાથી પરાભવ નદિ પામનાર, સંશય-
વિષયંધરદિન જ્ઞદારવરૂપને બળનાર, ચિત્તવૃત્તિને પ્રદામાં
સ્થિત શાખનાર, શામદેવાદિથી રદિન, ઇષનરદિત અગ્નિ-
જેવા, (અંગારાજેવા અતિ તેજસ્વી,) [પૂજામાનાદિની]
લાલસાચિના [સદુપદેશ કરવામાં] રવાના સમુદ્રરૂપ, [અને]
પ્રેમવડે પ્રજામ કરનારા સદાચારી [પુરુષો]નું પરમદિત
કરનાર [દોષ તે સદ્યુક્ત બળુવા.] ૩૩.

શિવા સદ્યુક્તનું શરણ મદબુ ર્ધાં પછી ટિપ્પનું જે કંબળ
ઉ તે રહે છે —

તમાગ્રાપ્ય ગુરં મનવા પ્રહરધયમેવનેઃ ।

પ્રતદ્રં તમનુગ્રાપ્ય વૃષ્ટેઽજ્ઞાનાપમામનઃ ॥ ૩૪ ॥

પરમપ્રીતિવડે, નમ્રતાવડે, બહુ વિનયવડે, [ને તેમની
પ્રસન્નતા વધારનારા અનુકૂલ] વર્તનવડે તે સદ્યુક્તને પ્રસન્ન
કરીને [પછી] પ્રસન્ન [થયેલા] તેમની પાસે જઈને [ચિપ્પ]
પોતાને [જે] બળુવાયોગ્ય [દોષ તે] પૂઠ. ૩૪.

આ દુઃખમય બવસાગરથી તારવામાટે સિપ્પ પોતાના સદ્યુ-
ક્તી કેવી રીતે સુતિ રહે છે તે નીચેના બે શ્લોકોવડે રહે છે:—

સ્વામિત્રમસ્તં નવત્રોત્કલ્પજો, વારણ્યસિન્ધો પતિર્નં મયાપ્યૌ ।

મામુદરામીયકટાશરણ, પ્રગુઃપાતિકારણ્યતુષામિનૃણ ॥ ૩૫ ॥

દુર્વાર્સંસારદયાગ્નિતત્સં, દોષધૂયમાનં દુરદૃષ્ટવાતૈઃ ।

મીતં પ્રવચ્નં પરિપાદિ મૃત્યોઃ, શરણ્યમન્યથદર્હં ન જાને ॥ ૩૫ ॥

હે સ્વામિન્ ! હે પ્રણામ કરનાર મનુષ્યનું હિતકર
નારા ! [અને] હે દયાના સાગર ! આપને [મારા
પ્રણામ હો. [કોઈ પણ પ્રકારના સ્વાર્થવિનાની] અ
કરુણારૂપ અમૃતની વૃદ્ધિ કરનારા [ને] સરલ એવા આપ
મનોહર અવલોકનવડે [જન્મમરણરૂપ] સંસારસાગર
પડેલા મારો ઉદ્ધાર કરો. ૩૫.

[મારાથી] અટકારી શકાય નહિ એવા સંસારરૂ
પનના [કામક્રોધરૂપ] અગ્નિથી તપેલા, દુષ્ટ પ્રારબ્ધરૂ
વાયુઓવડે કંપાયમાન થયેલા, [વાધરૂપ] મૃત્યુથી ભ
પામેલા, [અને આપને] શરણે આવેલાનું [આપ કૃપા
કરીને] રક્ષણ કરો, કારણ કે હું [આપનાથી] સિ
રક્ષણ કરનારને જાણતો નથી. ૩૬.

પુનઃ પથ્ય તે શિષ્ય બાવપૂર્વક સદ્ગુરુની શ્રુતિ કરે છે —
શાન્તા મહાન્તો નિવસન્તિ મન્તો, ઘસન્તવહોકાદિતં ચરન્તઃ ।

તીર્ણાઃ સ્થયં મીમમવાર્ણયં જમાનહેતુનાઙ્ગ્યાનપિ તારયન્તઃ ॥ ૩૬ ॥

વસંતઋતુની પેડે [પોતાના કોઈ પણ પ્રકારના સ્વાર્થ
વિના] લોકોનું હિત કરનારા, [ક્રોધક્રોધાદિ] વિકારો
રહિત, ઉદાર દૃઢ્યવાળા, પોતે ભયંકર સંસારસમુદ્ર તરેલા
[અને] બીજાઓને પણ [ભયંકર સંસારસમુદ્રમાંથી]
પણ પ્રકારના] સ્વાર્થવિના તારનારા સત્કર્મપરાયણ પુરુષો

[હું] આ ગંગારૂપ સાગરને કેવી રીતે તરું ? મના મારી વિદ્યાંતિનું સ્થાન શું [છે ? અને કર્મ, ઉપાય ને જ્ઞાન આ વ્રજભાંધી બરસાગર તરવાનો] કયો ઉપાય છે ? [હું આના નંબંધમાં] કાંઈ પણ નથી. હે પ્રભો ! કૃપાવડે મારું રક્ષણ કરો, [અને સારનાં દુઃખોના નાશને (નાશના ઉપાયને) વિસ્તાર (વિસ્તાર કરીને મને કહો.) ૪૦.

આવા શરણાગત વિષ્ણુનિ શ્રીમદ્ગુરુ ને કર્તવ્ય કહે છે—

તથાપદન્તં શરણાગતં સ્વં, સંસારદાવાનઞ્જાપનત્મ ।
નિરોક્ષ્ય કારુણ્યરસાર્દદૃષ્ટ્વા, દયાદર્મીર્તિં સહસ્રા મહાન્ ।
એવી રીતે પ્રાર્થના કરતા, પોતાને શરણે આ [અને] સંસારરૂપ વનના અગ્નિના [વિષયતૃષ્ણતાપથી તપેલા [તે શિષ્ય] ને દયારૂપ અમૃતથી ભીંસી દૃષ્ટિવડે જોઈને [તે] મહાત્મા શીઘ્ર [ઉપદેશ અસય આપે. [લેશ પણ વિલંબ ન કરે. આ આ દાનજેતું બીજું કોઈ દાન વિશ્વમાં નથી.] ૪૧.

વિદ્વાન્સ તસ્મા ઉપસત્તિમીયુવે, મુમુક્ષવે સાધુયયોક્તકાર્ત્ત્વ
મશાન્તચિત્તાય શમાન્ધિતાય, તત્સોપદેશે કૃપયૈવ કુર્વાન્

તે અનન્ય શરણુ યથેલા, મોક્ષની તીવ ઇચ્છા [વેદમાં] જેમ કહ્યાં છે તેમ શુભ કર્મો કરનારા,

[દું] આ સંસારરૂપ આગરને ઠેવી રીને તર્ક !
 થવા મારી વિધાંતિનું સ્થાન શું [છે ? અને કમં, ઉપદેશ
 ને જ્ઞાન આ વ્રજમાંથી જવસાગર તરવાનો] ક્યે
 ઉપાય છે ? [દું આના સંબંધમાં] કાંઈ પણ જવ
 નથી. હે પ્રભો ! કૃપાવડે મારું રક્ષણ કરો, [અને]
 સારનાં દુઃખોના નાશને (નાશના ઉપાયને) વિસ્તાર
 (વિસ્તાર કરીને મને કહો.) ૪૦.

આવા શરણાગત શિષ્યપ્રતિ શ્રીમદ્ગુરુનું ને કર્તવ્ય છે
 કહે છે.—

તથાયદન્તં શરણાગતં સ્વં, સંસારદાવાનહતાપનતમ ।

નિરાશ્ય કારણ્યવરસાર્દ્રદૃષ્ટા, દષ્ટાદર્માર્તિં સહસા મહાન્ના ।

એવી રીને પ્રાર્થના કરતા, પોતાને શરણે આવેલા
 [અને] સંસારરૂપ વનના અગ્નિના [વિષયતૃણારૂપ
 તાપથી તપેલા [તે શિષ્ય]ને દયારૂપ અમૃતથી ભીંજી
 દૃષ્ટિવડે જોઈને [તે] મહાત્મા શીવ [ઉપદેશ કરી
 અભય આપે. [હેશ પણ વિલંબ ન કરે. આ અભય
 દાનજેલું બીજું કોઈ દાન વિશ્વમાં નથી.] ૪૧.

વિદ્યાન્ત તસ્મા ઉપસત્તિમીયુવે, મુમુક્ષવે સાધુવધોકકારિને ।
 પ્રશાન્તચિત્તાય શમાન્વિતાય, તત્ત્વોપદેશં હૃદયૈવ કુર્યાત્ ॥ ૪૨ ॥

તે અનન્ય શરણુ થયેલા, મોક્ષની તીવ્ર ઇચ્છાવાળા
 [વેદમાં] જેમ કહ્યાં છે તેમ શુભ કર્મો કરનારા, અત્યંત

ગાનાથી] પવિત્ર અંતઃકરણગણે છે, [તું અક્ષયનારો]
કૃતાર્થ થઈશ, [ને] તેં તારું કૃત પવિત્ર કર્યું, કારણ કે
[તું] અવિદ્યારૂપ બંધની મુક્તિગટે અક્ષરૂપ યજ્ઞની હેઠળ
કરે છે. ૫૦.

બપથી મોકળા યજ્ઞમાટે પોતેજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એ
દર્શનો આપીને કરે છે:—

ઋણમોચનકર્તારઃ પિતુઃ સન્નિત મુનાદયઃ ।

વન્ધમોચનકર્તાં નુ સ્વસ્માદન્યો ન વક્ષ્યત ॥૧૧॥

પિતાના ઋણમાંથી [તે પિતાને] મોકળો કરવો
જો [તેના] પુત્રાદિ (પુત્રપોત્રાદિ સંગ્રંધિજનો) હેર
છે, પરંતુ [અવિદ્યા ને તેનાં કાંચોરૂપ] બંધથી [છત્રે]
મોકળો કરનાર પોતાનાથી ભિન્ન કોઈ પણ નથી. [જ
બંધમાંથી મોકળા યજ્ઞમાટે તો પોતેજ વિધિવત્ પ્રયત્ન
કરવો જોઈએ.] ૫૧.

મસ્તકે ન્યસ્તમારાદંદુઃખમન્યૌર્નિવાર્યતે ।

હુષાદિકૃતદુઃખં નુ વિના સ્વેન ન કેનચિત્ ॥૫૨॥

[પોતાના] માથાઉપર રાખેલા ભારાદિના દુઃખને
[તે ભાર ઊપાડી લેવાથી] બીજાઓવડે નિવારણ થી
શકાય છે, પણ ભૂખ આદિએ (ભૂખ તથા તરસે) ઉપર
લેલા દુઃખને પોતાના વિના [અન્ય] કોઈવડે [ખાધને વા
પીને દૂર કરી શકાતું] નથી. [તે દુઃખની નિવૃત્તિમાટે
તો પોતેજ ખાવું વા પીવું જોઈએ.] ૫૨.

બ્રહ્માવરૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવામાટે પણ પોતેજ પ્રવળ કરેલા
જોઈએ, એમ દર્શાવે આપીને સમજાવે છે:—

વચ્ચમૌપધસેવા ચ પ્રિયતે યન સંગિતા ।

આરોગ્યસિદ્ધિર્દેશાઽસ્ય માન્યાનુષ્ઠિતકર્મણા ॥૫૨॥

જે રોગીવડે પચ્ચ અને ઓસડનું સેવન કરાવે છે
તેના આરોગ્યની (રોગરહિતપણાની) સિદ્ધિ જોઈ [ઇ,
પણ] અન્યના સેવેલા [ઓસડ ને પચ્ચડપ] કર્મવડે
[રોગીના રોગરહિતપણાની સિદ્ધિ કયાઈ જોઈ] નથી ૫૩

આત્માનું જ્ઞાન પણ પોતાના પ્રવળથી યાવ છે એમ દર્શાવે
આપીને સમજાવે છે —

વસ્તુસ્વરૂપં સ્તુટષોષચક્રુણા, સ્વનૈવ યેયં ન તુ પાણ્ડિત્યેન ।

ચન્દ્રસ્વરૂપ નિજગદુષેય, ક્ષાતઃપ્રમત્યૈર્ગયાગ્યતે કિમ્ ॥૫૩॥

[જેમ] ચંદ્રનું સ્વરૂપ પોતાના નેત્રવડેજ જાણવા
યોગ્ય [ઇ,] અન્ય [મનુષ્યોના નેત્રોવડે] શું [તે ' જાણ
વાર્માં આવે] ? [તેમ બ્રહ્મથી અભિજ્ઞ આત્મરૂપ] જ-
સ્તુનું સ્વરૂપ [પણ પોતાના સ્વરૂપના] સ્પષ્ટ જ્ઞાનરૂપ
નેત્રવડે (તૃત્તિવડે) પોતેજ જાણવાયોગ્ય [ઇ,] પણ
[અન્ય] પંડિતવડે [તે જાણવાયોગ્ય] નથી. ૫૪.

પોતાના પ્રવળથીજ બધી નિજતિ યા' રહે છે એમ કહે છે -

અવિદ્યાજામકર્માદિપાદાવગ્ધં વિમોહિતું ।

જન દાસ્તુપાદિનાઽગ્મ્યાતે કલ્પજોટિરાર્તરપિ ॥૫૪॥

અવિદ્યા, જામ (પ્રાણિપદાર્થની તૃષ્ણા) અને કર્મ

(પુનિમન પ્રાણિપરિવેની પ્રાણિમાટે કરવામાં આવેલાં પ્રવર્તન
આદિના પાત્રો (ક.માત્રો) કરતાં [હજીરૂપ] ગ્રંથો
નિભાગ કરવાને પોતાના નિભા માં કરેલ કર્મોવટે (ક
દાના દિવસોવટે, 'પણ' કોણ મમયે થાય? [ક
પણ મમયે ન થાય. ૫૫.

અર્થ અને આત્માના એકપણના જાનવાના એક પ્રાપ્ત થઈ
નથી એમ કહે છે—

ન યોગેન ન માંભવેન કર્મણા નો ન ચિત્તયા ।

વત્સામૈકગ્રંથોપેન મોક્ષ મિદ્ધવતિ જાગૃત્યા ॥૧૬૩

અર્થ અને આત્માના એકપણના જાનવટે [મનુષ્યને
મોક્ષ મિદ્ધ થાય છે, બીજા ઉપાયથી [તે સિદ્ધ થઈ
નથી. યોગવટે નહિ, માખ્યવટે નહિ, [આત્માનાં] કર્મો
નહિ, [ને] વત્સાવટે [પણ] નહિ. ૫૬.

યોગાયા રુપસૌમ્દર્ય, તન્નિગાદનસૌમ્યમ્ ।

પ્રજ્ઞારજ્ઞનમાર્થ તન્ન સામ્રાજ્યાય કલ્પતે ॥૧૭૩

[જેમ] વીજાના રૂપનું મુંદરપણું [અને તેના] હરે
વગાડવાનું નિપુણપણું [સાંભળનારા] લોકની પ્રસન્નતામાટે
જ [છે, પણ] તે ચક્રવર્તી રાજ્યની પ્રાસિદ્ધિ સુધાર
થતાં નથી, [તેમ અન્ય સાધનો લોકોને પ્રસન્ન કરવામાં
ઉપયોગી થાય છે, પણ મોક્ષના લાભમાટે ઉપયોગી થઈ
નથી.] ૫૭.

વાયૈશ્વરી શબ્દસ્તરી શાસ્ત્રવ્યાખ્યાનકૌશલમ્ ।

ચૈદુષ્યં વિદુષાં તદ્વદ્ધુક્તયે ન તુ મુક્તયે ॥ ૫૮ ॥

(ઇચ્છિત પ્રાપ્તિપદાર્થની પ્રાપ્તિમાટે કરવામાં આવતો
આદિના પાત્રે (કાંમાએ) કરેલા [દુઃખરૂપ]
વિનાશ કરવાને ચોનાના વિના મો કરોડ દુઃખોના
દાના દિવસોવડે) [પણ] કેળુ મમર્થ થાય ?
પણ સમર્થ ન થાય.] ૫૫.

જ્ઞાન અને આત્માના એકપણના જ્ઞાનવિના મોક્ષ પ્રાપ્તિ
નથી એમ કહે છે —

ન યોગેન ન સાંત્યેન કર્મણાં નો ન વિન્યય ।

બ્રહ્માત્મૈક્યયોધેન મોક્ષઃ સિદ્ધયતિ નામ્યથા ॥૧૬॥

જ્ઞાન અને આત્માના એકપણના જ્ઞાનવડે [મોક્ષ
મોક્ષ સિદ્ધ થાય છે, બીજા ઉપાયથી [તે સિદ્ધ
નથી. યોગવડે નહિ, સાંત્યવડે નહિ, [આત્મમાર્ત]
નહિ, [ને] ભગવાનવડે [પણ] નહિ. ૫૬.

યોગાયા રૂપસૌન્દર્ય, તન્નિવગદનસૌમ્યમ્ ।

પ્રજારણનમાત્રે તન્ન સામ્રાજ્યાય કલ્પતે ॥૧૭॥

[જેમ] વીણાના રૂપનું સુંદરપણું [અને તેના]
વગાડવાનું નિપુણપણું [સાંભળનારા] લોકની પ્રસન્નતા
જ [છે, પણ] તે ચક્રવર્તી રાજ્યની પ્રાપ્તિમાટે
યત્ન નથી, [તેમ] અન્ય સાધનો લોકોને પ્રસન્ન કર
ઉપયોગી થાય છે, પણ મોક્ષના લાભમાટે ઉપયોગી
નથી.] ૫૭.

ચામૈશ્વરી શબ્દશ્રી શાસ્ત્રધ્યાન્યાનકૌશલમ્ ।

ચૈદુર્યં વિદુર્યાં તદ્વદ્મુક્તયે ન તુ મુક્તયે ॥ ૫૮ ॥

(ઇચ્છિત પ્રાણિપદાર્થની પ્રાપ્તિમાટે કરવામાં આવતો આદિના પાથે (ક્રાંમાએ) કરેલા [દુઃખરૂપ] વિનાશ કરવાને પોતાના વિના મો કરોડ કુટુંબોવડે દ્વાના દિવસોવડે) [પણ] કોણ સમર્થ થાય ? પણ સમર્થ ન થાય.] ૫૫.

અહીં અને આત્માના એકપણના જ્ઞાનવિના મોક્ષ પ્રાપ્તિ નથી એમ કહે છે:—

ન યોગેન ન સાંખ્યેન કર્મણો નો ન વિગ્રયા ।

બ્રહ્માત્મૈકત્યયોધેન મોક્ષઃ સિદ્ધયતિ નાન્યથા ॥૧૬॥

અહીં અને આત્માના એકપણના જ્ઞાનવડે [મોક્ષ] મોક્ષ સિદ્ધ થાય છે, બીજા ઉપાયથી [તે સિદ્ધિ] નથી. યોગવડે નહિ, સાંખ્યવડે નહિ, [આત્મમાર્ત] નહિ, [ને] ભવાવડે [પણ] નહિ. ૫૬.

ઘોષાયા રૂપસૌન્દર્ય, તન્ત્રિગદનસૌષ્ટવમ્ ।

પ્રજારક્તનમાત્રં તત્ર સામ્રાજ્યાય કલ્પતે ॥૧૭॥

[જેમ] વીણાના રૂપનું સુંદરપણું [અને તેના] વગાડવાનું નિપુણપણું [સાંભળનારા] લોકોની પ્રસન્નતા ન [છે, પણ] તે ચક્રવર્તી રાજ્યની પ્રાપ્તિમાટે થતાં નથી, [તેમ] અન્ય સાધનો લોકોને પ્રસન્ન કર ઉપયોગી થાય છે, પણ મોક્ષના લાભમાટે ઉપયોગી નથી.] ૫૭.

ચામ્બૈશરી શમ્દમરી શાસ્ત્રધ્યાય્યાનકૌશલમ્ ।

ચૈદુર્યં વિદુષાં તદ્વક્ત્રયે ન તુ મુક્તયે ॥ ૫૮ ॥

(ઇચ્છિત પ્રાણિપદાર્થની પ્રાપ્તિમાટે કરવામાં આવતો પ્રયત્ન)
આદિના પાશે (કાંસાએ) કરેલા [હુખરૂપ] ભંખે
વિનાશ કરવાને પોતાના વિના સો કરોડ કરોડોવડે (જ
જ્ઞાના દિવસોવડે) [પણ] કોણ સમર્થ થાય ? [પ્ર
પણ સમર્થ ન થાય.] ૫૫.

શ્રદ્ધ અને આત્માના એકપણાના જ્ઞાનવિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ
નથી એમ કહે છે:—

ન યોગેન ન સાંખ્યેન કર્મણાં નો ન વિચયા ।

ब्रह्मात्मैक्ययोगेन मोक्षः सिद्ध्यति नात्रयथा ॥૧૬॥

પ્રજ્ઞા અને આત્માના એકપણાના જ્ઞાનવડે [મનુષ્યને]
મોક્ષ મિદ્ધ થાય છે, બીજા ઉપાયથી [તે મિદ્ધ થઈ
નથી. યોગવડે નહિ, માંખ્યવડે નહિ, [આત્માનાં] કર્મ
નહિ, [ને] ભયાવડે [પણ] નહિ. ૫૬.

ધ્યાનાયા રૂપસૌમ્ય, તન્નિગ્રહાદનસૌમ્યમ્ ।

प्रज्ञाद्वनमात्रं तत्र साध्याय कल्पते ॥૧૭॥

[જેમ] વીજાના રૂપનું મુંદરપાતું [અને તેના] લં
ચગાડવાનું નિપુણપણું [સાંખ્યનારા] લોકની પ્રસન્નતા
જ [ઈ, પણ] તે ચક્રવર્તી રાજ્યની પ્રાપ્તિમાટે કર
યતાં નથી, [તેમ અન્ય માધનો લોકોને પ્રમત્ત ૧૧૮
ઉપયોગી થાય ઈ, પણ મોક્ષના લાભમાટે ઉપયોગી થઈ
નથી.] ૫૭.

નાર્થસ્વરી શબ્દમરી શાસ્ત્રાવાસ્થાનસૌદામ્ય ।

• ચતુર્થે વિદુર્ગાં તત્ત્વજ્ઞાને ન તુ મુક્તયે ॥ ૫૮ ॥

(ઇચ્છિત પ્રાણિપદાર્થની પ્રાપ્તિમાટે કરવામા આવતો પ્રયત્ન આદિના પાશે (કાંસાએ) કહેલા [હુઃખરૂપ] ભંધને વિનાશ કરવાને પોતાના વિના સો કરોડ કલ્પોવડે (પ્રાપ્તિના દિવસોવડે) [પણ] કોણ સમર્થ થાય ? [પ્રશ્ન] પણ સમર્થ ન થાય.] ૫૫.

બ્રહ્મ અને આત્માના એકપણાના જ્ઞાનવિના મોક્ષ પ્રાપ્ત નથી એમ કહે છે:—

ન યોગેન ન સાંયેન કર્મણો નો ન વિચયા ।

બ્રહ્માત્મૈકત્વયોધેન મોક્ષઃ સિદ્ધયતિ નાન્યથા ॥૧૬॥

બ્રહ્મ અને આત્માના એકપણાના જ્ઞાનવડે [મનુષ્યને મોક્ષ સિદ્ધ થાય છે, બીજા ઉપાયથી [તે સિદ્ધ થતું નથી. યોગવડે નહિ, સાંયવડે નહિ, [આત્મચર્ચા] કર્મવડે નહિ, [ને] ભગવાવડે [પણ] નહિ. ૫૬.

વીણાયા રૂપસૌન્દર્ય, તન્ત્રિચાદનસૌષ્ઠ્યમ ।

પ્રજારજ્ઞનમાત્રે તન્ન સામ્રાટયાય કલ્પને ॥૧૭॥

[જેમ] વીણાના રૂપનું સુંદરપણ [અને તેના] ઢાંચા વગાડવાનું નિપુણપણું [સાંભળનારા] લોકોની પ્રસન્નતામાં જ [છે, પણ] તે ચક્રવર્તી રાજ્યની પ્રાપ્તિમાટે કાંઈ યત્નાં નથી, [તેમ અન્ય સાધનો લોકોને પ્રમત્ત કરનાર ઉપયોગી થાય છે, પણ મોક્ષના લાભમાટે ઉપયોગી નથી.] ૫૭.

વાર્થેભરી રાધ્વરૂપી રાત્ર્યડ્યાવધાનકૌશલમ ।

ચૈતુર્થ્ય વિદુષાં તદ્વદ્ધુકયે ન તુ મુક્તયે ॥ ૫૮ ॥

કને જ્યાં તથા ચેતનને વિશે જ્ઞાન કહે છે:-

વદોદયઃ તેવદાત્મામાત્માત્માવિવેચનમ્ ।

તદુચ્યતે મયા મત્વહ ધૃત્યાઽઽમગ્ધવધારય ॥૬

[હે સોમ્ય !] તારે જે આત્મા તથા અનાત્મનું વિ

વેચન કરવાયોગ્ય છે, તે હવે માગવડે સારી રીતે કહેવા

છે. [તે] સાબળીને [તું તમા] અનાત્મમા નહીં કર. ૭.

સ્વપચીરનુ તથા પાંચ વિષેનું નિષ્પન્ન નીચેના ૧૧ શ્લોકો

કરે છે:-

મજ્જાશિષમેદપલરક્તચર્મત્વગાઢ્યર્ધાતુભિરભિરાશ્ચિતમ્ ।

વાદોદયશ્ચોમુજ્જવૃષ્ઠમસ્તકેરદ્વૈરુપાદ્વૈરુપયુક્તમેતન્ ॥ ૭૨ ॥

અહમમેતિ પ્રથિતં શરીરં, મોહાસ્પદં સ્પૂલમિતીર્યતે વુર્ષ ।

નમો નમસ્વદ્દહનામ્બુમુમય, પૃથ્વાણિ ભૂતાનિ મયન્તિ તાનિ ॥

પરસ્વરાંશૈર્મિલિતાનિ મૃત્વા, સ્પૂલાનિ ચ સ્પૂલશરીરહેતવ ।

માત્રાસ્તદાયા વિષયા મયન્તિ, શબ્દાદયઃ પદ્મ સુચાય મોહ ॥

મદ્ય, (તેલજેવો રસ,) હાડકા, મેદ, (ચરબી) મંત્ર

લોહી, સૂક્ષ્મ ચામડી, તે સ્પૂલ ચામડી આ [સાત] ધાતુને

વડે યુક્ત; પગ, સાયળ, છાતી, હાથ, પીડ અને માથું અર્ધ

અગો [તે] ઉપાગોષડે યુક્ત; હું અથવા મારું આવી રીતે

પ્રસિદ્ધ, [તે હું અથવા મારું એવી] જ્ઞાતિના વિષયવસ્તુને

પામેલ આ સ્પૂલશરીર [છે,] એમ જાનીઓવડે કહેવાય છે

આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જલ તે પૃથિવી તે સૂક્ષ્મભૂતો એક

ખીલના અંશોવડે મળેલાં સ્પૂલ થઇને [તેઓ] સ્પૂલશરીરનાં

તરણો થાય છે. તેમના (તે પાંચ ભૂતોના) ગુણો લોકતાના

જે નિત્યજ્ઞાનસ્વરૂપવડે અહંકારથી માંડીને સ્વરૂપશરીર-
પર્યંતનાં [પદાર્થો, શબ્દાદિ] વિષયો, ને સુખાદિ [પદાર્થો]
પ્રેરણાની પેઠે પ્રકાશાય છે [તે આ આત્મા છે.] ૧૩૦.

અપોઽન્તરાત્મા પુરુષઃ પુરાણો, નિરન્તરાલ્પજ્ઞસુખાનુમૂર્તિઃ ।
સદેકરૂપઃ પ્રતિબોધમાત્રો, યેનેષિતા યાગસવરન્તિ ॥૧૩૧॥

જેવડે પ્રેરણેલી વાણી [આદિ ઈન્દ્રિયો ને જ્ઞાન]
ઈન્દ્રિયો [પોતપોતાના વિષયોલક્ષી] જાય છે, [તે] આ અંત-
રાત્મા, [શરીરરૂપ] પુરમાં રહેનાર. સનાતન, નિરંતર અખં-
ડસુખરૂપ ને અખંડજ્ઞાનરૂપ, સર્વદા એકરૂપ, [ને સર્વ વૃત્તિ-
ઓમાં] અલિપ્તચેતનમાત્ર [છે.] ૧૩૧.

આવા આત્માને મુમુક્ષુએ ક્યા શોધવો જોખએ તે કહે છે —
અત્રૈવ સત્ત્વાત્મનિ ધીગુહાયામધ્યાકૃતાકાશ ઉશત્પ્રકાશઃ ।
આકાશ ઉચ્ચૌ રવિચત્પ્રકાશતે, સ્વતંત્રસા વિશ્વનિર્દિં પ્રકાશવરઃ ।

અહિંજ (આ મનુષ્યશરીરમાંજ) સત્ત્વગુણપ્રધાન અં-
તઃકરણરૂપ શુક્ષ્માં [કારણરૂપથી રહત] અધ્યાકૃત આકાશવિરે-
(કારણશરીરમાં) અદ્ભુત પ્રકાશમય [ચેતનરૂપ] આકાશ [છે
તે આત્મા છે. તે આત્મા] પોતાના [ચેતનરૂપ] પ્રકાશવડે
આ [જડ] જગતને પ્રકાશતો છતો. સર્વોત્તમ સૂર્યની પેઠે
પ્રકાશ છે. ૧૩૨.

આ આત્મા અહિંજ ને અધિકારી છે એમ કહે છે —
જ્ઞાતા મનોડ્ઠફલિવિક્રિયાણાં, દેહેન્દ્રિયમાણકૃતક્રિયાણામ્ ।
અપોઽગ્નિવ જ્ઞાનનુવર્તમાનો, ન ચેષ્ટતે નો વિકરોતિ કિંચત્ ॥

[આત્મા] મન અને અહંકારનાં પરિણામીનો, [તથા]

કર્મેદ્રિયૈઃ વજ્રમિરશ્ચિતોડયં,

પ્રાણો મયેત્રાણમયન્તુ કોશઃ ।

ચેત્તારમવાનન્નમયોડન્નપૂર્જઃ,

પ્રવર્તનંડસૌ મકલ્પક્રિયાસુ ॥૧૬૪॥

પાંચ કર્મેદ્રિયોસહિત આ [પાંચ] પ્રાણ પ્રાણમયગ્રેય
થાય છે. જેવડે (જે પ્રાણમયકોશવડે) અન્નથી બરેડો
આ અન્નમય [કોશ જડ હતા] આત્મવાણો [થઈ] સર્વ
[લૌકિકવૈદિક] ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. ૧૬૫.

આ પ્રાણમયકોશ આત્મા નથી એમ કહે છે —

નૈવાત્માપિ પ્રાણમયો વાયુવિકારો,

ગન્તાડગન્તા વાયુવદન્તર્થાહરેવઃ ।

યસ્માત્કિંચિત્કાપિ ન ચેર્નાદમતીદમ,

સ્થં ષાડ્યં યાં કિંચન નિત્યં પરતંત્રઃ ॥૧૬૬॥

જેથી ક્યારેય કાંઈ પણ [પુત્રાદિ] પ્રિયને અથવા
[ચિરાદિ] અપ્રિયને [અને] પોતાને અથવા બીજા કોઈને
[આ પ્રાણમયકોશ] બાંધતો નથી, [તથા] નિત્ય પરંત્ર
[છે, તેથી] વાયુની પેઠે [શરીરની] અંતર ને બહાર જ
નારો તથા આવનારો વાયુના કાર્યરૂપ આ પ્રાણમયકોશ પણ
આત્મા નથીજ. ૧૬૬.

હવે મનોમયકોશનું નિરૂપણ કરે છે:—

હાનેન્દ્રિયાણિ ચ મનઃ મનોમય સ્વા-

ત્કોશો મમાહમિતિ વસ્તુચિકલ્પદેતુઃ ।

કામક્રોધહિ ધર્મોવડે) મલિન [મન જીવના] બંધનું ક
 રણ [છે, અને] રત્નેશુભ તથા તમોશુભથી રહિત થયે
 શુદ્ધ [મન જીવના] મોક્ષનું [કારણ છે.] ૧૭૪.

મુમુક્ષુએ મોક્ષમાટે વિવેકવૈરાગ્યને દૃઢ કરવા જોઈએ એમ કહે છે—
 વિવેકવૈરાગ્યગુણાતિરેકાચ્છુદ્ધત્વમામાય મનો વિમુક્તયૈ ।

મથત્યતો સુદ્ધિમનો મુમુક્ષોમ્તાજ્યાં દદાજ્યાં મથિતલ્લવમે ॥૭૫॥

મન વિવેક ને વૈરાગ્યરૂપ શુભના વધારાથી નિર્મલ
 પણાને પામીને [જીવને] મોક્ષ આપવ.માટે [સમર્થ
 થાય છે, આથી શુદ્ધિવાળા મુમુક્ષુએ [જીવણ દિની] પહેલા
 દૃઢ તે બેવડે (વિવેકવૈરાગ્યવડે) [સુક્ત] થવું જોઈએ. ૧૭૫

મોક્ષને ઇચ્છનારાઓએ વિવેકવૈરાગ્યની દૃઢતા કરવામાટે તિ
 પના મંગથી દૃઢ રહેવું જોઈએ એમ કહે છે—

મનો નામ મહાઘ્યામો વિચવારજ્યભૂમિષુ ।

ચરત્યત્ર ન ગચ્છન્તુ સાધયો ય મુમક્ષયઃ ॥૧૭૬॥

[ચાલે છે] વિષયોરૂપ અસ્વપ્નની ભૂમિએ મા મનના
 મંત્ર પ્રતિદ્ધ મોટા વાધ કરે છે, [માટે] ન મોક્ષની
 ઇચ્છાવાળા સંજ્ઞાને [હાથ તેઓ] અલિ (વિષયોરૂપ વત
 ભૂમિમા) ન જાયે. ૧૭૬.

મન વિષયોને ને અન્યને મનના ઉત્પત્ત કરે છે એમ પુન મથ
 ના છે.—

મનઃ પ્રાપ્તે વિષવાનરોગાશ્ચૂલામતા સુક્ષ્મતયા ચ મોક્ષ ।
 ચરિત્વર્ણાભમત્રાગિમેદાશ્ચુળક્રિવાહેતુફલાનિ તિલ્પમ ॥૧૭૭॥

ઘટાદિ ઉત્પન્ન થયા પછી] વિનાશ જોયો છે, [તેમ]
 બુદ્ધિરૂપ ઉપાધિના સંબંધથી આત્મામાં કલ્પાયેલું જીવજ્ઞ
 [અનાદિ છતાં પણ નાશવાળું છે. તે જીવ] તેનાથી (તે
 આત્માથી) ભિન્ન નથી, અને સ્વરૂપવડે વિલક્ષણ [પદ
 નથી, કેમકે કલ્પિત અધિષ્ઠાનરૂપજ હોય છે.] પોતાના
 આત્માનો બુદ્ધિની સાથે સંબંધ મિથ્યાજ્ઞાનપૂર્વક [છે, ને]
 તેની અત્યંત નિવૃત્તિ [આત્માના] યથાર્થ જ્ઞાનવડે થાય
 છે, અન્યથા (કર્મ ને ઉપાસનાથી) [તેની નિવૃત્તિ થતી]
 નથી. પ્રજ્ઞા અને આત્માના એકપણનો અનુભવ યથાર્થ
 જ્ઞાન [છે, એમ] ઉપનિષદોનો અભિપ્રાય [છે] ૨૦૦-૨૦૨.

આવું જ્ઞાન વિવેકવડે પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહે છે—

તદાત્માનાત્મનો સમ્યગ્વિવેકેનૈવ સિદ્ધયતિ ।

તતો વિવેકઃ કર્તવ્યઃ પ્રત્યગાત્મસદાત્મનોઃ ॥ ૨૦૩ ॥

તે [યથાર્થ જ્ઞાન] આત્મા ને [અવિદ્યાદિ] જડના યથાર્થ
 વિવેકવડેજ સિદ્ધ થાય છે, તેથી [મુમુક્ષુએ] અંતરાત્મા
 ને પ્રજ્ઞાસ્વરૂપનો [ઉપાધિના ત્યાગવડે] વિવેક કરવો
 જોઈએ. ૨૦૩.

તે વિવેકનું રૂપ દર્શાવ આપીને મનમાં —

જલં પદ્મયદન્યસ્તં વદ્માપાયે જલં સ્ફુટમ ।

યથા માતિ તથાગ્નિત્રાતિ દોષમાયે સ્ફુટપ્રવઃ ॥૨૦૪॥

એમ [ને] જલ કાદવરૂપનું [હોય તે] જડ
 [નિર્મલી રૂપ આદિવડે] કાદવ હર યથાથી અત્યંત નિર્મલ

કરેલા] આવરણથી રહિત, [ને] અવિનાશી આનંદરૂપ [છે.]
તે [આત્મા યુતિ, યુક્તિ ને અનુભવમાં] કુશલે પોતાના
આત્મપણાવટે સાક્ષાત્કાર કરવાયોગ્ય [છે.]” ૨૧૧.

ઉપર કહેલા અર્થમાં મિથ્ય સત્તા કહે છે:—

શિષ્ય ઉવાચ ॥

મિથ્યાગ્યેન નિવિદ્યેષુ કોશેષ્યેતેષુ પદ્મસુ ।

નર્વામાયં ચિતા કિંચિન્ન વદ્યામ્યત્ર દે ગુરો ।

વિશેયં કિમુ વસ્ત્યસ્તિ સ્વામનાડામવિપશ્ચિતા ॥ ૨૧૨ ॥

શિષ્ય પૂછે છે:—“ હે સદ્ગુરો ! આ પાત્ર કેટલો
મિથ્યાપણાવટે નિવિદ્ય થવાથી [હું] મર્વતા અભાવવિના
અકિં (કિંડ તથા પ્રદાંડમા) કાંઈ પણ જ્ઞેનો નથી, તે
આત્મવિચાર કરવામાં કુશલ [પુરુષે] પોતાના આત્મપણે
કંઈ વસ્તુ અણવાયોગ્ય છે ? ” ૨૧૨.

શ્રીસદ્ગુરુ તેનું સમાધાન આપે છે -

શ્રીગુરુતવાચ ॥

સમ્યગ્નુતં તથા વિદિત્તિવુજોઽન્નિ વિચારણે ।

મહમાદિવિકારાસ્ત્વે તદ્ભાવોઽવસ્થાવતુ ॥ ૨૧૩ ॥

સર્વં વેતાનુભૂયન્તે, યઃ ક્વયં તાનુભૂયતે ।

તમામ્માનં ચીત્તં ન વિદિત્તિ કુટ્તવા મૂળભૂમવા ॥ ૨૧૪ ॥

શ્રીસદ્ગુરુ કહે છે:—“ હે વિદ્વાન ! તારાં જ્ઞાનમાં
અનુભવ') ને તત્ત્વ કહી [વિચાર કરવામાં] નિવૃત્ત છે.
અર્ધકારાદિ વિકારો અને પદ્મ આ તેનો અભાવ નથી
જેવડે અનુભવાય છે, ને જે પદ્મે અનુભવનો વિષય સંદેહ

૧૧૧૦) અભિનમ આપનાં જાનક મેળાને રે, તે એક
જગ્યાન છે —

મદ્દાભિચર્યાનિચાન મગમોદાચ્ય જાગળમ્ ।

વેગાદિનીગમાનમ્ વચા લક્ષ્યવે નુઃ ॥ ૨૨૩ ॥

આ-માન. મદ્દાગો અભિચર્યાનાનો અનુભવ નંમરથી
મેળાયા મગાનુ નાપન [ઉ.] જેવડે જાનીઓથી અદ્વિતી
૫૩૫ [ને આનરૂપ પ્રદાને [અભેદભાવે] પ્રાપ્ત
કરાય ઉ. ૨૨૩.

અદ્વિતિને પૂત મમાની પ્રાપ્તિ થતી નથી એમ કહે છે—

મદ્દમતમનુ મંદુર્યે વિદ્યાપ્રાપ્તેન પુનઃ ।

વિજ્ઞાનમગમનઃ સમ્યકપ્રત્યાભિચર્યમાગમનઃ ॥ ૨૨૪ ॥

અદ્વરૂપ થયેલો જાની પુનઃ [જ-મમરવરૂપ]
સંસારભાટે આવતો નથીજ. આથી પોતાનું અદ્વરથી અભિચ-
રવું સારી રીતે અનુભવવું જોઈએ. ૨૨૪.

દવે અદ્વના સંગપનું નિપજા કરે છે—

સત્યં જ્ઞાનમતન્તં વ્રજ વિગુર્યં વદં મ્યતઃસિદ્ધમ્ ।

નિગ્યાનન્દૈકરમં પ્રત્યગમિત્રં નિત્તરં જયતિ ॥ ૨૨૫ ॥

વ્રજે કાલમાં રહેનાર, ચેતનસ્વરૂપ, [દેય, કાલ ને
વસ્તુના] પરિચ્છેદથી રહિત, [અવિદ્યાદિરૂપ] મદ્વથી
રહિત, પ્રમાણુચિના સિદ્ધ, નિત્ય આનંદરૂપ, અવિઘારી,
અંતરાત્માથી અભિન્ન, [ને] અંતરથી (કારણથી) રહિત
અદ્વ સર્વથો ઉત્કૃષ્ટ રીતે વર્તે છે. ૨૨૫.

અદિ અદ્વથી બિન્ન કાંઈ પણ સત્ય નથી એમ કહે છે—

હે શિષ્ય ! તું નહીં કર.] ૨૪૦.

“તત્ત્વમસિ” આ મહાવાક્યમાં રહેલા પદના અર્થના નવા પ્રકારને કહે છે—

તત્ત્વંવદત્ત્વમભિર્ધીયમાનયોર્મિત્વાત્મનોઃ શોધિતયોર્ધશીયમ
અથા તયોસ્તત્ત્વમસાંતિ સમ્યગેકત્વમેવ પ્રતિપાદયતે મુદુ

“તત્ત્વમસિ” (તે તું છે,) આ શ્રુતિવડે તત્ (તે) ત્વં (તું) શબ્દવડે કહેલા ઈશ્વર ને છત્ર [રે] ઉપાધિ [છે] તેમનું આવી રીતે વારંવાર (નવ વાર) અર્થ એકપણું પ્રતિપાદન કરાય છે. ૨૪૧.

ઈતિ નવા છત્રના સમ્બાર્થનો અર્થ છે, વાચ્યાર્થનો નથી, એમ કહે છે—

યેકય તયોલ્લોક્ષતયેર્નિ વાચ્યયોર્નિગચ્છેન્દ્રયોર્મ્યવિદશ્ચર્મિતે
મયોત્તમાન્યોરિત્ત રાજમૃત્યયોઃ, કૃપામ્કુલશયોઃ વાત્માણુયોઃ

તે બંનેના લક્ષ્યનું એકપણું કહેવાય છે, [પણ] ૨૫૨ વિરુદ્ધધર્મવાળા વાચ્યનું [એકપણું કહેવાનું] નથી. સૂર્ય ને પતંગીઆનું, રાજા ને સેવકનું, માગર ને કૂકાનું, [પણ] મેરુ ને પરમાત્માનું [એકપણું નથી, તેમ ઈશ્વર ને છત્ર વાચ્યનું એકપણું નથી.] ૨૪૨.

ઈતિ અને છત્રનો એક ઉપાધિનો કલ્પિત દોષથી વિરુદ્ધ એમ કહે છે—

તયોર્વિગયોર્મ્યમુવાચિકલ્પિનો, ન વાચના કલ્પિતુર્વિરુદ્ધ
ઈતિત્ત્વમાયા મદ્દત્તદિકારણે, જીવન્મય કાર્યે શ્દનુ વચ્ચરોદય

એમ કહે છે. જેથી શ્રુતિ એમ કહે છે,] તેથી [હિ સામી] આ પ્રતીત થતા મિથ્યામાત્રને [તે] જે પોતાના આત્મ-પણાવડે ગ્રહણ કરેછું [છે તેને] ત્યજ દે, [ને] હું પ્રજ્ઞ [છું] એમ અતિશુદ્ધબુદ્ધિવડે પોતાના આત્માને અખંડરૂપ રૂપ બાણ. ૨૫૦.

કહેલા મહાવાક્યના અર્થને સિધ્ધની દૃઢતામાં દૃષ્ટાંતે યુક્તિથી નીચેના ત્રણ શ્લોકોવડે વર્ણવે છે:—

મૃત્કાર્ય સકલં ઘટાદિ સતતં મૃન્માત્રમેવાહિતં,

તદ્વત્સજ્જનિતં સદાત્મકમિદં સન્માત્રમેવાણિતમ્ ।

યસ્માન્નાસ્તિ સતઃ પરં કિમપિ તત્સત્યં સ આત્મા સ્વયં,
તસ્માત્તત્ત્વમસિ પ્રશાન્તમમરં વ્રજાદ્યયં યત્પરમ્ ॥ ૨૫૧ ॥

નિદ્રાકલ્પિતદેશકાલવિવશાદિર્સર્વં યથા,

મિથ્યા તદ્વદિદાપિ જાગ્રતિ જગત્સ્વાજ્ઞાનકાર્યચર ।

યસ્માદેવમિદં શરીરકરણપ્રાણાહમાચાયસ—

જહમાત્તત્ત્વમસિ પ્રશાન્તમમરં વ્રજાદ્યયં યત્પરમ્ ॥ ૨૫૨ ॥

યથ સ્નાન્વા કલ્પિતં તદ્વિવેકે, તત્ત્વમાત્રં નૈવ તસ્માદ્વિમિષે ।
સ્વપ્ને નદં સ્વપ્નચિત્તં વિચિત્રં, સ્વસ્માદ્વિષે કિન્તુ દૃષ્ટં પ્રયોષે ॥

[જેમ] પટાદિ સર્વ માટીનું કાર્ય [વિચારવડે] નિરર્થ

માટીમાત્રજ નહીં કર્યું [છે,] તેમ આ સમગ્ર સત્ત્વમાત્ર (બ્રહ્મામાંથી) ઉપજેછું સદ્રૂપ-બ્રહ્મામાત્રજ-[છે,] જેથી [મર્તિ સત્ત્વથી ભિન્ન કાર્ય પણ નથી, તે સત્ય [છે,] તે પોતે આત્મા [છે,] તેથી [હિ પ્રિયદર્શન!] જે અન્યંતર્યામિ, નિર્મલ, શ્રેય [ને] અદ્વય બ્રહ્મ [છે,] તે તું છે. ૨૫૧.

રં સમુદ્રવાગ્મેષરં, મોચરં વિમલબોધચન્દ્રુઃ ।

રવિદનમતાદિ યદ્વત્ત યદ્વત્ત તત્તમસિ માયયામનિ ॥૨૧॥

જે [અવિદ્યાથી] પર, જે વ્યાપક, સર્વ વાણીઓએ
વિષય, નિર્મલ જ્ઞાનરૂપ નેત્રનો ।વિષય, પવિત્ર, ચેતનરૂપ
નાદિ [ને] સત્ય [છે,] તે તું છે, [એમ તું તારા] અંતઃક
માં નિદિધ્યાસન કર. ૨૫૫.

મિહુર્મિમિરયોગિ યોગેદ્દહાવિત્તં ન કરણૈર્વિમાયિત્ત્ ।

રવેચમતયમસિ યદ્વત્ત તત્તમસિ માયયામનિ ॥૨૧॥

[જરામરણાદિ] છ ઉમિઓના અંતઃકથી રહિત
ગીઓએ [પોતાના] કડ્યમાં ધ્યાન કરેલું, [નેત્રાદિ]
દ્રિયોત્તરે નહિ વિષય કરાવેલું, [વેદાંતસંસ્કારથી રહિત
અશુદ્ધ] બુદ્ધિથી નહિ અનુભવાય એવું, દોષરહિત [નિઃ]
રૂપ જે પ્રકાશ [છે,] તે તું છે, [એમ તું તારા] અંતઃકમાં
ધ્યાન કર. ૨૫૬.

નિરુદ્ધિવત્તત્તકયાધ્યે, દરાધ્યે ચ મદમદ્વિગ્ધાત્ ।

પદ્મ નિરુદ્ધિવત્તત્તકયાધ્યે યદ્વત્ત તત્તમસિ માયયામનિ ॥૨૧॥

આનિવટે કવિપત્ર જમની કવપનાના અપિપાત્ર
નાના આશ્રયવાળું, (નિરાકારરૂપ ને ચેતનરૂપ દોષર
વ્યવસ્થા આશ્રયની અપેક્ષા વિનાનું,) અને કાર્ય તથા કારણ
રૂપરીતિમાયવાળું, નિરવયવ [ને] સારસ્વના અક્ષર
જ જે પ્રકાશ [છે,] તે તું છે, [એમ તું તારા] અંતઃકમાં
ધ્યાન કર. ૨૫૭.

નિર્ચિન્નમનન્યમશનં, યાત્રાગાશ્તરચિન્નલક્ષણં વગ્મ ।

નિત્યમશ્યયસુપ્તં નિરક્ષનં, દ્રશ્ય તત્ત્વમસિ ભાવયાત્મનિ ॥ ૨૬૧ ॥

[સંશયવિપદ્યાદિરૂપ] નિકટપોથી રહિત, અપરિચિન્ન,
વિનાશથી રહિત, શરીર તથા અવિદ્યાથી વિપરીતસ્વભાવ-
વાળું, [સર્વથી] શ્રેષ્ઠ, સદૃષ, વિકારરહિત સુખરૂપ, [ને]
આવરણથી રહિત જે બ્રહ્મ [છે.] તે તું છે, [એમ તું તારા]
અંતઃકરણમાં નિશ્ચય કર. ૨૬૧.

યદિમાતિ મદનેકયા સ્માશ્વામરૂપગુણચિક્રિયાત્મના ।

હેમવત્સ્વયમવિક્રિયં સદા, દ્રશ્ય તત્ત્વમસિ ભાવયાત્મનિ ॥ ૨૬૨ ॥

સોનાની પેઠે જે [એકજ] બ્રહ્મ શ્રુતિથી નામ, રૂપ,
ગુણ ને વિકારરૂપે અનેક પ્રકારે પ્રતીત થાય છે, [ને]
પોતે સર્વદા વિકારરહિત [રહે છે,] તે બ્રહ્મ તું છે, [એમ તું
તારા] અંતઃકરણમાં દૃઢ ભાવના કર. ૨૬૨.

યચ્ચકાસ્ત્યનર્થં પરાતરં, પ્રત્યગેકરસમાત્મલક્ષણમ્ ।

સત્યચિત્સુખમનન્તમશ્યયં, દ્રશ્ય તત્ત્વમસિ ભાવયાત્મનિ ॥ ૨૬૩ ॥

જે બ્રહ્મ કાર્યથી રહિત, અજ્ઞાનના ગ્રંથંધથી રહિત,
સર્વની અંતર રહેલ, એકરસ, સુખ્યાત્માના સ્વરૂપવાળું, સદૃષ,
જ્ઞાનરૂપ, પરમાનંદરૂપ, [દેશકાલાદિરૂપ] અંતથી રહિત [ને] અવિ-
કારી શોભે [છે,] તે [બ્રહ્મ] તું છે, [એમ તું તારા] અંતઃકરણમાં
નિદિધ્યાસ કર. ૨૬૩.

કહેલી બ્રહ્મરૂપ આત્માની ભાવનાનું રૂલ દેખાડતા છતાં કહે છે:-

ઉક્તમર્થમિમામાત્મનિ સ્વયં, ભાવયેત્પ્રથિતયુક્તિમિધિયા ।

સંશયાદિરહિતં કલમ્બુવત્તેન તત્ત્વનિવગ્મો ભવિષ્યતિ ॥ ૨૬૪ ॥

[૭૫૨] કહેલા આ અર્થેની પોતે [પોતાના] અંતઃકર-
ણમાં [શ્રુતિને અનુસરતી] પ્રસિદ્ધ શ્રુતિઓવડે [શુદ્ધ] બુદ્ધિથી
આવળ્ય કરે; તેવડે [તેને] સંઘપાદિથી રહિત હાથમાં રાખેલા
[નિર્મલ] જલની પેઠે પ્રદાનો સાક્ષાત્કાર થયે. ૨૬૪.

અથવા માસ્યતાગ્રી પ્રાપ્ત થનારી અઘનિજાને ૧૯૭ ઉ —
મંદોદયમાર્ગ પરિગુરુતરઁ, વિજ્ઞાય સદૃષ્ટે નૃપવય સૈમ્યે ।
તદાધવઃ સ્વામ્નિ સર્વદા સ્થિતો, વિલાપય પ્રભાણિ વિશ્વજાતે ॥ ૨૬૫ ॥

સેન્યમાં [સેનાના રાગી] રાજની પેઠે [શરીરાદિ]
સમૂહમાં [સમૂહના રવામી] દેવલજ્ઞાનરૂપ નિ અવિદ્યા
તથા તેના કાર્યરૂપ] મજથી અત્યંતરહિત આત્માનો [ભાવ-
નાના પરિપાકેવડે] સાક્ષાત્કાર કરીને તે[સંપાત]ના અધિષ્ઠા-
નરૂપ [યદ્યં પ્રદારૂપ] પોતાના આત્મામાં સર્વદા સ્થિત [યદ્યને]
સર્વ જગતનો પ્રદામાં લય કર. ૨૬૫.

દવે અઘનિજાનું ૧૯૮ કહે ઉ —

પુદ્ગો ગુહાર્થો સદમ્ભલિજાણે, પ્રહ્લાસિન સત્યં પરમશ્લોકમ્ ।
તદામતા યોગ્ય યસેદગુહાર્થો, પુનર્ન તસ્માન્ન ગુહામયેશ ॥ ૨૬૬ ॥

બુદ્ધિરૂપ શુદ્ધમાં કાર્વ ને કારણથી વિલક્ષણ, સત્ય-
રૂપ, મેહરૂપ, અદ્વૈત પ્રદા ઉ તે[પ્રદા]રૂપે ને [પ્રદાવેતા]
આ શુદ્ધમાં વસે ઉ તેને હે પ્રિય ! પુનઃ [પોતાના ઉદરરૂપ]
શુદ્ધમાં પ્રવેશ [વેતો] નથી. ૨૬૬.

અઘનિજાવડે ને વાસનાની સિપિયનાવડે મુનિજામ થાય ઉ
દિમ કહે ઉ —

જાને વસ્તુન્યપિ યત્તત્ત્વા વાસનાઽનાદિરેભા,
કર્તા મોક્ષાઽપ્યહમિતિ દદા યાઽસ્ય સંમારેહેનુઃ ।

પ્રત્યગ્દષ્ટયાઽશ્રમણિ નિયાસતા સાઽપનેયા પ્રયત્ના—
મુર્તિ પ્રાદુસ્તદિહ મુનયો વાસનાત્તાત્ત્વં યન્ ॥ ૨૬૭ ॥

બ્રહ્મને જાણ્યા [છતા] પણ હું કર્તા ને ભોક્તા આવી
આ અનાદિ, દદ [ને] બલવાન્ વાસના ને આ [છતા]ના
સંસારનું કારણ [છે] તે [વામના બ્રહ્મથી અભિન્ન] આત્મામાં
[અસેદભાવે] રહેતા [પુરુષે] અંતરાત્માના જ્ઞાનવડે પ્રયત્નથી
દૂર કરવી જોઈએ. અહિં (આ શરીરમાં) ને વાસનાનું
ચિચિલપણું તેને મુનિઓ મુજ્જિ કહે છે ૨૬૭.

દેહાદિમાં આત્માની આનિ આત્મનિજાવડે દૂર કરી શકાય છે
એમ કહે છે --

અહમમેતિ યો માયો દેહાક્ષાદાવનાત્મનિ ।

અધ્યાસોઽયં નિરસ્તવ્યો વિદુષા સ્વાત્મનિષ્ઠયા ॥ ૨૬૮ ॥

આત્માથી ભિન્ન સ્પૃશશરીર ને ઇન્દ્રિયાદિમાં હું ને
મારું આવે ને આવ [છે] આ જ્ઞાનિ વિવેકીએ પોતાના
આત્માની નિજાવડે દૂર કરવી જોઈએ. ૨૬૮.

આત્માથી ભિન્ન પદાર્થમાં રહેલી આત્માની બુદ્ધિના ત્યાગ
સાધન કહે છે --

જાત્વા સ્વં પ્રત્યગાત્માનં બુદ્ધિતદ્વૃત્તિસાક્ષિણમ્ ।

સોઽહમિત્યેવ સદ્વૃત્ત્યાઽનાત્મન્યાત્મમતિં જાહિ ॥ ૨૬૯ ॥

અંતઃકરણ અને તેની વૃત્તિઓના સાક્ષિરૂપ પોતાના
અંતરાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરીને તે હુંજ [છું] એવી

સંભારકારાણ્દમોક્ષમિચ્છોરયોમય વાદન્વિચ્છયંમદ્મ ।
 યદન્તિ તગ્ગાઃ પદુ વામનત્રયં. યોઽન્માદિમુક્ત મમુપેતિ મુનિર્મ
 બ્રહ્મચેતાઓ સંભારરૂપ કેદખાનાભાષી મોક્ષા યજ્ઞને
 ધરણનાર[મનુષ્ય]ને [આ] વજ્ર વામનાઓને લોદાની ચેકી
 અતિ દદ પગને બાધી રાખનારી બેટી કહે છે. તે [પુરુષ]
 આ[વજ્ર વામના]થી અત્યંત મોક્ષો [યાય છે તે પુરુષ]
 મોક્ષને પામે છે. ૨૭૨.

દખાઈ મરેલી શુદ્ધાત્માની વામનાને નષ્ટ કરવાનો ઉપાય દર્શાવ
 આપીને કહે છે:-

જલાદિમમ્મરકયશાત્મ્યમૂતદુર્ગન્ધભૂતાઽમુદિધ્યવાસના ।
 સંઘર્ષણેનૈવ વિમાતિ મમ્યગ્નિભૂયમાને સતિ શાશ્વગન્ધે ॥ ૨૭૩॥
 મન્ત ધ્વનનિન્તદુરન્તવામના મૂર્ત્યાવલિપ્તા પરમાત્મવાસના ।
 પ્રજ્ઞાતિસંઘર્ષણતો વિશુદ્ધા, પ્રતીયતે ચન્દનગન્ધવત્કૃટમ્ ॥ ૨૭૪॥

[તેમ] જલાદિના સંઘર્ષણે લીધે ઉત્પન્ન થયેલા દુર્ગ
 ધવટે ઢેકાઈ ગયેલો અગરનો અદ્ભુત સુગંધ [તે અગરને]
 સારી રીતે ઘસવાવડેજ બહારનો દુર્ગંધ અત્યંત દૂર થવાથી
 ચર્ચાર્થ જણાય છે, [૨૭૩.] તેમ અત કરણમા રહેલી
 અસંખ્ય ને દુર્ગંધ વિષયવાસનારૂપ ધૂળવટે બહુજ દખાઈ
 ગયેલી (નહિ ઉદય પામેલી) શુદ્ધાત્માની વાસના [બુદ્ધિને
 વારંવાર આત્માકાર કરવારૂપ] બુદ્ધિના અતિસંઘર્ષણથી
 અતિશુદ્ધ [ચર્ષ છતી અગર]ચંદનના સુગંધની પેઠે રૂપ
 અનુભવાય છે. ૨૭૪.

ને નિરિધ્યાસનથી] ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્મ ને આત્માના મો
પણાના જ્ઞાનથી બ્રહ્મમાં આત્મપણાની હદતામાટે પોતાની
આંતિને દૂર કર. ૨૮૩.

આંતિની નિરતિનો આશ્ચિ કરે છે:—

મહમાયસ્ય દેહેઽસ્મિન્નિઃશેષવિલયાવાધિ ।

સાવધાનેન યુક્તારમા સ્થાપ્યાસાવનયં કુદ ॥ ૨૮૪ ॥

આ દેહમાંથી હું પણાનો નિઃશેષ નિલાય થાય ત્યાં
મુખી પ્રમાદરહિતપણાવટે એકાગ્ર અંતઃકરમુખાનો થઈ
પોતાની આંતિને દૂર કર. ૨૮૪.

પ્રતીનિર્જાત્યત્તતોઃ સ્વગ્ગતદ્વાનિ યાગતા ।

તાવધિરમ્ભત વિગ્રમસાધ્યામાયનયં કુદ ॥ ૨૮૫ ॥

હે આત્માને! બળુનારા ! ત્યાંસુખી છુત્ત અને
જગતની રચના જેવી (નિષ્પાદ્યે) પ્રતીનિ યાગ ત્યાંસુખી
'તું' નિર્ગત પોતાની આંતિને દૂર કર. ૨૮૫.

— તો તારા જગત ત્યાં આત્માનું વિગત કરું ને કરે છે —

તિગ્રાયા યોજનાર્થવાઃ કાચારંદરણિ વિસ્મૃતે ।

કલિગ્રાવમ્ભત ત્વયા વિમ્ભયામાતમામ્ભનિ ॥ ૨૮૬ ॥

તમાની તમા તમાની, તિગ્રાને, તોડોની (નિષ્પ્રયેશ્યં
વાર્તાને, મન્દાદિવિષયને અને આત્મરચણની) વિગત
નિને કે.મ પેશ્તેમ અવગમ્ય તદિ આંતિને અંતઃકરમ
આત્માનું વિગત કર. ૨૮૬.

દેહાભિમાન ત્યજ્યતે અદ્વૈત આત્મભાવે રહેવાનો ઉપદેશ હું છે—

ચિદાત્મનિ સદાનન્દે દેહારુદામહંધિયમ્ ।

નિવેદય લિङ્ગમુત્કૃજ્ય કેવલો મય સર્વદા ॥ ૨૯૦ ॥

સ્થૂલશરીરમાં આરૂઢ થયેલી હું [આત્મા] એવી બુદ્ધિને સદૃશ, આનંદરૂપ [ને] ચેતનરૂપ આત્મામાં સારી રીતે સ્થાપન કરીને [ને] સૂક્ષ્મશરીરને (સૂક્ષ્મશરીરમાં રહેલી આત્માની બુદ્ધિને) ત્યજી દઇને સર્વદા કેવલરૂપે થા. ૨૯૦

બ્રહ્મમાં હુંપણની બુદ્ધિ સ્થિર કરવાથી કૃતાર્થ થવાનું એમ કહે છે—

યથૈવ જગદાભાસો દર્શનાન્તઃપુરં યથા ।

તદ્વજ્રાહમિતિ જ્ઞાત્વા શૂતશૂત્યો ભવિષ્યસિ ॥ ૨૯૧ ॥

એમ દર્શણની અંતર [પ્રતિબિંબરૂપ] નગર [પ્રતીત થાય છે, તેમ] જેમાં (જે બ્રહ્મમાં) આ પ્રતીતિભાવ જન્મી [પ્રતીત થાય છે] તે બ્રહ્મ હું [હું] એમ જાણીને [તું] કૃતાર્થ થઈશ. ૨૯૧.

કૃતાર્થ થવાની રીત કહે છે—

યત્સત્યમૃતં નિજરૂપમાર્ચં, ચિદ્વિદ્યાનન્દમરૂપમાક્રિયમ્ ।

તદેત્ય મિથ્યાવપુરુષજેત, શીત્ત્રવ્યદ્વેષમુપાસત્તમાત્મનઃ ॥ ૨૯૨ ॥

જે સત્યરૂપ, [સર્વનું] આદિ, ચેતનરૂપ, અદ્વૈત, આનંદરૂપ, રૂપરહિત ને ક્રિયારહિત પોતાનું સ્વરૂપ [છે] તેને સાક્ષાત્કાર કરીને બવાયો જેમ લીધેલા વેશને [ત્યજી] તેમ તે વિવેકી પોતાના મિથ્યા શરીરના [અભિમાનને] ત્યાગ કરે. ૨૯૨

યો યા પુરે સોઽહમિતિ પ્રતીતો,
બુદ્ધવા પ્રજ્ઞમસ્તમસાઽનિમુદયા ।

મસ્યેષ નિઃશેષનયા વિનાશે,

મજ્ઞાતમભાવઃ પ્રતિબંધશૂન્યઃ ॥ ૩૦૧ ॥

તે પ્રસિદ્ધ [અર્હકાર] તમોશુષ્ણવડે અનિ હંમેશી
શુદ્ધિવડે ઉપજ્યો છે, તે શરીરમા હું એમ પ્રતીત [યાવ છે]
તેનો બાકી નજ રહે એવો વિનાશ [યથાથી શુશુક્ષ્ણને] પ્રજ્ઞ
રૂપ આત્માની પ્રાપ્તિ પ્રતિબંધરહિત [યાવ છે.] ૩૦૧.

જ્ઞાનદને યોગાર અદ્વૈતાનુ નામગે વર્ણન કરે છે —

મજ્ઞાનંદનિધિર્મહાથલવનાહંકારયોરાહિના,

સંવેષ્ટયાત્મનિ રહ્યને ગુણમવૈશ્વણ્ડેન્દ્રિમિર્મસ્તૈઃ ।

વિજ્ઞાનાશ્યમહાસિના શ્રુતિમતા વિચ્છિન્નય શોર્વશ્યે,

નિર્મૂલ્યાહિમિમં નિધિ સુષ્ણકરં ધીરોઽનુમોક્તું ક્ષમઃ ॥૩૦૨॥

મોટા બલવાળા અર્હકારરૂપ લયંકર નાગે પ્રજ્ઞાનંદરૂપ
બંધર [સત્ત્વ, રજ્જ્મ ને તમમ્ આ ત્રણ] શુષ્ણનાં પરિષ્કે
રૂપ બય ઉપજવનારી ત્રણ ક્ષણાઓવડે સારી રીતે વીક્ષિત
ચોતાને માટે રાખ્યો છે. ધીરજવાળો [પુરુષ] ઉપનિષદોને
સંમત વિજ્ઞાનનામની મોટી તરવારવડે [તેની] ત્રણ ક્ષણાએને
સારી રીતે કાપી નાંખીને આ નાગને [જ્ઞાનરૂપ] મૂલશી
ચાલત કરીને આનંદ આપનાર [તે] બંધરને વારંવાર બોલ-
વવાને સમર્થ થાય છે. ૩૦૨.

[હિ સૌમ્ય !] કર્તારૂપ, વિકારરૂપ, આત્માના પ્રતિબિંબ
વાળા, ને આત્મસ્વરૂપની સ્થિતિને હાંકનારા અર્દકારમાં હું
એવી બુદ્ધિનો [તું] શીઘ્ર ત્યાગ કર. જે [અર્દકાર]ની શ્રાંતિથી
અંતરાત્મરૂપ, ચેતનસ્વરૂપ [ને] આનંદસ્વરૂપ તને વ્યથ,
મરણ ને વૃદ્ધાવસ્થા [આદિ] ઘણાં દુઃખોનાળો આ મંસાર
પ્રાપ્ત થયો [ઉ.] ૩૦૫.

અર્દકારથીજ આત્માને સંસારની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ કહે છે —
સદૈકરૂપસ્ય ચિદાત્મનો વિમોરાનન્દમૂર્તેરનવચક્રીતે ।

નૈશાન્યથા કાવ્યવિકારિણસ્તે, વિનાઽહમખ્યાસમનુષ્ય સંસ્મૃતઃ
॥ ૩૦૬ ॥

સર્વદા એકરૂપ, ચેતનસ્વરૂપ, વ્યાપક, મુખ્યસ્વરૂપ,
નિર્દોષ કીર્તિવાળા, [ને] વિકારરહિત તને અર્દકારની કાશી
એકપણાની શ્રાંતિવિના આ મંસાર બીજી રીતે કીર્તિ
નથીજ. ૩૦૬.

આ અર્દકારનો શીઘ્ર ત્યાગ કરવાના હેતુને કહે છે —
તસ્માદ્દહંકારમિમં ક્યશયુ, મોહનૃત્યે વળ્લુકવલ્લભીતમ્ ।
ર્તિચ્છય વિજ્ઞાનમદાસિના ક્ષુદ્રં, મુંઝાગમમાજ્ઞાગ્યમુત્તરે વર્ષે
॥ ૩૦૭ ॥

[અર્દકાર મહાદુઃખનું કારણ છે,] તેથી વ્યાપક-ગુણ
બાજન કરનારના મગામાં કાંઈના જેવા જણાતા આ અર્દ
કારરૂપ પોતાના શત્રુને [વૃદ્ધાના] અનુભવરૂપ માટી ના
કારવડે મારી રીતે કાળી નાંખીને પોતાના નિરનિરુપ

નિશ્ચલ રોગોગ્ધમોઽવકાશઃ કચિન્ન દેવો વિપયાનુચિન્ન
સ યય સંજીવનહંતુરશ્વ, પ્રજાનજમ્પીરતરોગ્ધિમ્બુ ॥ ૩૧

અવકાશરૂપ શત્રુને અનિશ્ચીલ કરીને વિપયાના
સ્મરણવડે કહીપણુ [નેને ફરીને છવતા થવાનો] અ
ન આપવો. તે[અવકાશ]જ આના (આ અહંકારના) પુ
નના કારણરૂપ [છે.] જેમ અતિ સૂકાઈ ગયેલા કિ
ઝાડને જલ [પુનર્જીવનનું કારણ છે તેમ.] ૩૧૦.

વિપયોની ઇચ્છા થવામા પજુ દેહાદિમાં હૂંપણાની ખુદિ
જેમ જળાવે છે —

દેહાત્મના સંસ્થિત યય કામી, વિચક્ષગઃ કામચિતા કયં
અનોઽર્થસન્ધાનપરત્વમેય, ભેદપ્રસપ્ત્યા ભવચ્ચહેતુઃ ॥ ૩૧૧

[આંતિવડે] દેહરૂપે સારી રીતે સ્થિત થયેલોજ નિ
ચોની ઇચ્છાવાળો [હોય છે, તેનાથી] વિલક્ષણ (લક્ષણ
હૂંપણાની ખુદિવિનાનો) વિપયોની ઇચ્છા કરનારો કેમ હો
શકે? આથી [અહંકારરૂપ] ભેદખુદિની ઉત્પત્તિવડે વિ
ચોના ચિંતનમાં તત્પર થયુંજ સંસારરૂપ બંધનો છે
[થાય છે.] ૩૧૧.

વાસના ને પ્રતિ બંને ત્યાગ કરવાયોગ્ય છે એમ
આપીને સમજાવે છે:—

કાર્યપ્રવર્ધનાદ્વીજપ્રવૃદ્ધિઃ પરિદિશ્યતે ।

કાર્યનાશાદ્વીજનાશસ્તસ્માકાર્ય નિવેષયેત્ ॥ ૩૧૨ ॥

વાસનાવૃદ્ધિતઃ કાર્ય કાર્યવૃદ્ધયા ચ વાસના ।

કર્મને કર્યેણા પુંતઃ સંભાગે જ નિવર્તનં ॥ ૩૧૩ ॥

‘વૃથારિપ’ શર્યેની જનિવૃદ્ધિથી [તેનાં] જીભેની જનિવૃદ્ધિ ૧૫૫૮ જોવામાં આવે છે, ને ‘વૃથારિપ’ શર્યેના નાશથી જીભનો નાશ ‘પણ મારી રીતે જોવામાં આવે છે.] તેથી જીભના વિનાશમાટે’ શર્યેનો વિનાશ કરે ૩૧૨.

[વિષય]વાસનાની વૃદ્ધિથી [સકામોત્તમં, ૧૫૬૦,] ને સકામોત્તમની વૃદ્ધિવટે સર્વ પ્રકારે વાસના વધે છે, [નિ]યમનો સંસાર નિવૃત્ત થતો નથી. ૩૧૩.

વાસના, વિવચિત્ત ને વિવચાપિષાદેનાં પ્રાપ્તિ આ વર્તેનાં આમ શર્યેનાં જનાં એ જન્મ જન્મ મોક્ષપાત્રો કરે છે —

સંભાગ્વચ્છવિવિભુર્વે જગદ્વય પ્રદેહ્યાતિઃ ।

જ્ઞાતમાતૃહિંસાઘ્ન્યો વિગ્નયા વિવયા વદિઃ ॥ ૩૧૪ ॥

જાત્યાં પ્રવૃર્ધમાના ત્વા જૂને સંજુતિમાગ્મન ।

જવાણાં જ શયોપાપ સર્વાવસ્થાસુ સર્વદા ॥ ૩૧૫ ॥

સર્વજ સર્વતઃ સર્વ જ્ઞાતમાત્રાદરોજનૈઃ ।

સ્વજ્ઞાવવાસનાદાદ્યોત્તિશ્રય સ્વપ્રમાતૃતે ॥ ૩૧૬ ॥

સંસારરૂપ બંધના વિનાશમાટે જંનેને (વાસના તથા વિષયની પ્રાપ્તિમાટે થતી પ્રવૃત્તિને) મોક્ષમાટે મત્ત ૩૨-નાર મારી રીતે બાળી નાખે [મનમાં વિષયનો] વિચાર કરવો [નિ]બદાર ક્રિયા કરવી જો યેવટે [વિષય]વાસનાની વૃદ્ધિ [વાય છે.] ૩૧૪.

તે યેવટે જત્યંત વપેતી તે [વિષયવાસના] આત્માને

સંસારની સાથે જોડે છે. એ ત્રણેના નાશનો ઉપાય સર્વ
અવસ્થાઓમાં સર્વદા [કરવો જોઈએ.] ૩૧૫.

સર્વત્ર, સર્વ પ્રકારે, સર્વને પ્રસન્નરૂપેજ જોવાવડે પ્રજ્ઞ
જાવની વાસનાના હૃદયજ્વાળાથી તે ત્રણે નાશ પામે છે. ૩૧૬.
રિપવચનનાના અન્યત્રનિવૃત્તિ થવાથી થનારી શ્વિતિ એજ
કહેવાય છે એમ જણાવ છે —

કિયાનાદો મધેષ્ચિન્તાનાશોઽસ્માદ્વાસનાશ્ચયઃ ।

વાસનાપ્રશ્નયો મોક્ષઃ સા જીવન્મુક્તિરિષ્યતે ॥ ૩૧૭ ॥

[વિષયની પ્રાપ્તિમાટે થનારી] કિયાનો નાશ થવાથી
[વિષયના] વિચારનો નાશ થાય છે, આથી (વિષયના
વિચારનો નાશ થવાથી) [વિષયની] વાસનાનો નાશ થાય
છે. વિષયની] વાસનાનો અત્યંત નાશ મોક્ષ [છે.] તે જીવ-
ન્મુક્તિ કહેવાય છે. ૩૧૭.

અહંકારાદિની વાસનાનો વિનાશ કરવાનો ઉપાય જનારે જે-
સદ્વાસનાસ્કૃતિવિજૃમ્ભણે સત્યસૌ વિલીનાઽપ્યહમાદિવાસના ।
અતિપ્રકૃષ્ટાશ્ચરુણપ્રમાયાં, વિલીયન્તે સાધુ યથા તમિષ્ઠા ॥ ૩૧૮ ॥

જેમ ઘાટું અંધારું બહુ જામેલું છતાં પણ અરુણના
અજ્ઞવાળાથી ચત્તવિના વિનાશ પામે છે, [તેમ] પ્રજ્ઞભાવ-
નાના વેગનો ઉદય થવાથી આ અહંકારાદિની વાસના પણ
વિનાશ [પામે છે.] ૩૧૮.

અધ્યાનુભવથી અંધારાદિની નિવૃત્તિ થાય છે એમ જણાવે છે-
સમસ્તમઃકાર્યમનર્થજાલં, ન હૃદયતે સત્યુદિતે દિનેશે ।
સંપાદ્યવાનન્દરસાનુભૂતૌ, મૈયાસ્તિ વન્ધો ન ચ દુઃસાગન્ધઃ ૩૧૯

[એમ] સ્વર્ણમેઃ હરથ ચવામી અંધારું [ને] અંધારાના
શરદૃષ્ય [આદિમાં] પદ્મુ ઉત્પાદિ [જનર્થના સમૂહ] એવામાં
અવતા નથી, તેમ અંદાનંદૃષ્ય અમૂલ્યનો અનુભવ ચવામી
[અદાશારિ] અંધ નથી, ને દુઃખનો અંધ [પણ] નથી ૩૧૬.
જાતિએ પ્રાપ્તપામું પુ. ચતુર્થા ૩મ વર્ત્તુ તે ૨૯ -

હરથ દર્શનં દિવિત્વદશગાદાદશમાભ્યુદયં વિભાવયત્ ।
અસ્તિતઃ સમ્પ્રદિગ્ધૃદ દા, વારે મેવેષાઃ જાતિર્મર્મસ્થે ॥ ૩૨૦ ॥
[ને] તને મારગ્યોર્મદૃષ્ય અંધ દોષ તો [નું] મનીષ
થતા જદારના વા અવરના હરથને વિજીત કરેતો, ઉતો,
અનંદયન જદામીક દદ જાવના કરેતો ઉતો, [ને] મન્યેક
અનુભવ પ્રતિભૂત પ્રસંગમાં સાવધ રહેતો ઉતો, [તારો]
સમય અપનીત કર. ૩૨૦

અનુભવો અદ્યમ વિષય સ્વભાવ કેના પણ પ્રમા ન કરે
એમ ૩૧૬ ઉ -

અમાદો અસાનિત્વર્થો ન વર્તયઃ કરાવત્ ।

અમાદો દુઃખુચિદ્દાદ ગગશાદશાવ્ય ગુતઃ ॥ ૩૨૧ ॥

અંતઃકરણને જદામાં સ્થિર સાખવામાં કદીપણ પ્રમાદ
(મદત્વ) ન કરેતો પ્રમાદ મોત [ઉં] એમ જદાના પુત્ર
અમવાન [સતતઅનુભવ પુત્રસાધપ્રતિ] કહેતા હવા. ૩૨૧.

જાતિસ્વચ્છન્નુ વિમગ્નુ કરવાપ પ્રમાદ મદા અતર્પ કરનારો
તો એમ ૩૧૬ ઉ -

ન અમાદાદનપોંખયો જાતિનઃ સ્વસ્થરૂપતઃ ।

તનો મોહવનોઃકુંપીસ્તનો વંધસ્તનો રૂપયા ॥ ૩૨૨ ॥

આત્મસાન્નીને પોતાના સ્વરૂપના નિરમરણથી વિ-
 નીતે (કોઈ પણ ઘોટા) અનર્થ નથી, તેથી (આત્મસાન્ની
 નિરમરણથી) અવિવેક, તેથી (અવિવેકથી) (રેશમિ) કે
 એવું જ્ઞાન, તેથી (રેશમિમાં રૂપજ્ઞાના જ્ઞાનથી) (અનમરણ)
 અપાર, (અને, તેથી (અસારથી) (તેને નાનાપમાની) કે
 પા.પ ઈ.) ૩૨૨.

આત્મસાન્ની નિરમરણ વિવેક વિવેકાત્મક છે કે કે-
 ના, તે છે —

વિવેકાત્મકમુદા દૃષ્ટિ વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક ।

વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક ૩૨૩ ।

જન તો (જાનાના) પ્રિય ઉપપત્તિને (પોતાના સ્વ-
 રૂપને વિવેકાત્મક કરે છે, તેમ આત્મસાન્ની) વિવેકા-
 ત્મક નીતે પણ વિવેકાત્મક અભિમુખ થયેલા ભેદને (અર્થ-
 નીતિના રેશમિને વિવેકાત્મક કરે છે) ૩૨૩.

આત્મસાન્ની વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક
 વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક ૩૨૪ ।

વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક ।

વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક ૩૨૫ ।

વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક
 (આત્મસાન્ની, જે સ્વરૂપને વિવેકાત્મક કરેલી નથી, તેથી તે
 વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક વિવેકાત્મક ૩૨૬ ।

ઉપરથી દૂર કરેલી] અવિદ્યા પણ બહિર્ભૂખ થયેલા જ્ઞાનીને (જ્ઞાનીના આત્માને) [હાંડી દે છે, માટે જ્ઞાનીએ જ્ઞાનવડે અવિદ્યાને દૂર થયેલી માની આત્મસ્વરૂપનું વિસ્મરણ નજ કરવું, પણ સર્વદા સ્વરૂપાનુસંધાન રાખવું.] ૩૨૪.

બહિર્ભૂખ થયેલું ચિત્ત અનર્થની પરપરા વપારનાં ધામ છે એમ કહે છે —

નરયચ્યુતં ચેદાદે ચિત્તમાવગ્નિર્મુગ્ધં સપિપતેતતસ્તતઃ ।
પ્રમાદતઃ પ્રચ્યુતકલિકન્દુક, મોગનવટકૈઃ પતિતો યથા તથા ॥ ૩૨૫ ॥

તેમ પ્રમાદથી [હાથમાંથી] પડી ગયેલો રમવાનો હટ્ટો પગથીઆની દ્વારપર પડીને ત્યાંથી ત્યાંથી નીચે [નીચે] પડતો ભલે છે, તેમ [પ્રમાદથી આત્મરૂપ] લક્ષ્યમાંથી પડે પડેલું ચિત્ત જો દોડે [પણ] બહિર્ભૂખ ધામ ને [તે વિષયચિંતનાદિ અનર્થની પરપરામાં પડ્યું પડતું અપો ગતિને પામે છે.] ૩૨૫.

ચિત્તની એ અધોગતિનું નિરૂપણ કરે છે:—

વિવચેન્નાવિગચેન સંકલ્પયતિ તદ્રૂપાન્ ।

સમ્યક્સંકલ્પમાત્કામઃ કામાત્પુંસઃ પ્રવર્તેનમ્ ॥ ૩૨૬ ॥

[નેત્રાદિ ઉદ્રિયોદ્ધારા રૂપાદિ] વિષયોમાં સંબંધવાળું થયેલું ચિત્ત તેના [તે વિષયોના] [રમણીયપણાદિ] શુભેાનું ચિંતન કરે છે, વારંવાર કરેલા [તે] ચિંતનથી [તેમાં] તે વિષય ગ્રાસ કરવાની] ઇચ્છા [પ્રકટે છે, વિષયની] ઇચ્છાથી [તે

વિષય મેળવવામાટે] પુરુષની પ્રવૃત્તિ [ધાય છે, પત્રી તેજ સેવન ધાય છે, એમ ચિન્ન ઉત્તરોત્તર પોતાની સ્થૂંચના ને અંધતામાં વધારે કરતું રહે છે.] ૩૨૬.

અથ પ્રત્યાક્ષ પગેઽસ્તિ મૃત્યુર્વિગતિનોઃ પ્રપ્તિવિદઃ સમાર્જીઃ ।
સમાહિતઃ નિહિમુવેતિ સમ્પન્નમાદિતાત્મા મય સામ્યનઃ ॥ ૩૨૭ ॥

આથી વિવેકવાળા પ્રલયેતાને [આત્મસ્વરૂપના વિષય સ્વરૂપ] પ્રમાદથી ભિન્ન થત નથી. આત્મસ્વરૂપમાં [ચિત્તની] એકાગ્રતા કરનાર સવાર્ય મિદ્ધિને (છાન્નુજિને) પામે છે, [તેથી હે મોખ્ય ! તું] સાવધાન [યથા] એકાગ્રચિન્ન થાશે. ૩૨૭.

પુનઃ પ્રમાદયો યતો હાનિનુ નિઃપજ્ય કરે છે —

તતઃ સ્વરૂપવિગ્રંથો વિમ્બટસ્તુ પતત્યથઃ ।

પતિતસ્ય વિના નાદો પુનર્નારોહ ઈશ્વરને ॥ ૩૨૮ ॥

તેથી (પ્રમાદથી) [સહયુગ્મ્યે તથા સત્યાસ્યે ઉપદેશ કરેલું] આત્મજ્ઞાન નાથ પામેલું [ધાય છે, આત્મજ્ઞાનના નાથવાળો નીચે પડે છે, (વિષયચિંતનમાં ને વિષયને નમાં તત્પર થઇ જાય છે,)] [નીચે] પડેલાનો નાથવિદ (ઉત્તરોત્તર અધોગતિચિના) પુનઃ આરોહ (ચઢવું-આત્મામાં સ્થિર રહેવું) જોવામાં આવતો નથી. ૩૨૮.

સ્વરૂપનું વિસ્મરણ કરી બેલુકિવડે વિષયોમાં રમણીયમજાની ભુદ્ધિ ન રાખવી એમ ઉપદેશ કરે છે:—

મંજલ્યં ઘર્જયેતસ્માત્તર્વાતર્થસ્ય કારણમ્ ।

ઝંઘનો યસ્ય કૈવલ્યં વિદેહે ચ સ કૈવલઃ ॥

ઘર્જિત્વેત્પદયનો મેદં મયં યુને યત્નઃ યુતિઃ ॥ ૩૨૯ ॥

[નિબળનેદની પ્રકટતા ને દુઃખની નિવૃત્તિ વિષયમાં
રમણીયપણાની શુદ્ધિરૂપ સંકલ્પના ત્યાગવિના થાય નહિ,
તેથી સર્વ દુઃખના કારણરૂપ સંકલ્પનો પરિત્યાગ કરે. જેને
શુભતાં [સંકલ્પના પરિત્યાગવડે] સુખપણું [પ્રાપ્ત થયું
હોય] તેજ દેહના ત્યાગપછી [વિદેહ]ભોક્ષનો ભાગી
[યાય છે. બ્રહ્મા] થોડો પણ ભેદ જ્ઞેનારને [જન્મમરણાદિ-
રૂપ] ભયની [પ્રાપ્તિ] યદા દેયેય જનસ્મિન્નુદરમન્તરં કુરતેઽય
તસ્ય મયં મયતિ ॥—જ્યારે આ પુરુષ બ્રહ્મામાં થોડો પણ
ભેદ કરે છે ત્યારે તેને ભયની પ્રાપ્તિ થાય છે, આ? યન્નુ-
વેદની યુતિ કહે છે. ૩૨૯.

૩૫૨ જ્ઞાત્રેષ્ટી કૃત્ત્યમન્નુવેદની તૈનિરીયોર્પનાદની યુતિના
અર્થને સ્પષ્ટ કરે છે:—

યદા કદા યાઽપિ વિપશ્ચિદેવ, પ્રત્યગ્ચતન્તેઽવ્યણુમાત્રમેદમ્ ।

પદવ્યવધામુખ્ય મયં તદેવ, ઘર્જાક્ષિત મિશ્રતયા પ્રમાદાન્ ॥ ૩૩૦ ॥

આ વિદ્વાન જ્ઞે ક્યારેય પણ ભેદ રહિત બ્રહ્મામાં થોડો
પણ ભેદ જુએ છે તે [ત્યારે] આ [ભેદ જ્ઞેનારને અદ્વિતીય
આત્માના ચિંતનતા વિરમરણરૂપ] પ્રમાદથી જે ભિન્નપણા-
વડે જોયું હોય તેજ ભયનો હેતુ [યાય છે.] ૩૩૦.

મેદદદિ દુઃખોની પરંપરામાં પણ કારણરૂપ યાય છે એમ કહે છે:—

દેહરૂપે રહેનારાને, બહારના પદાર્થોના બહુ આસક્ત મનવાળાને, [અને બહારના પદાર્થોને તે તે કર્મો કરનારાઓને દશ્યનું અમરણ કેવી રીતે ન કરી શકે ? [નજ મંભરી શકે, તેથી] જેણે [વર્ણપ્રપંચ] પ્રપંચો, [વિદિત ને નિષિદ્ધ] કર્મો, ને [સમ્પ્રદાય] વિષયો પરિત્યાગ કર્યો છે એવા, નિત્યરૂપ આત્મામાં મંદગત સ્થિરતા રાખવામાં તત્પર, પ્રકાને ભયનારા, [અને] મહાનંદને ઇચ્છનારા [પુરુષો]એ યત્નથી [પોતાના] મંદગતમાં [હરણનું અમરણ] કરવું જોઈએ. ૩૪૦.

માત્ર કર્મના ત્યાગથી જનનું અમરણ થઈ શકતું નથી પોતાના અત્માજનને યજ્ઞના એકામ કરવાની અવશ્યકતા છે :—

સર્વાન્નિમિદ્યે નિષ્કોઃ કૃતધર્મજર્મણઃ ।

નમર્ષિઃ વિશ્વાર્થેવા શાન્તો રામ્ભ રતિ મુનિઃ ॥

[વિદ્યાંતના] મત્તરૂપ કર્મ જેણે કર્યું છે એવા સંન્યાસીને સર્વોન્નમારની નિદ્ધિમાટે “ શાન્તો રામ્ભ ” (“ શાન્તો રામ્ભસ્વિતિતુઃ ધર્માગ્નિઃ સમાદિતો શાન્તો રામ્ભસ્વિતિતુઃ રામ્ભસ્વિતિતુઃ ” - રામ્ભાગ્નિઃ, રામ્ભાગ્નિઃ, ઉપરનિર્વાણ) નથી કે ને એવા પ્રવિન્યાગ્નિઃ મંદગતગતમાં અનુભવે.) (રામ્ભાગ્નિઃ ને રામ્ભાગ્નિઃ) આ રતિ [સંન્યાસીની એકામતાનું નિધાન] કરે છે. ૩૪૧.

અંગત. એકામરાવિના કેવલ શ્રીનાથથી અદ શ્રીમતિની વામના
દા શ્રી નથી એમ કહે છે —

અન્નદશમેષ્ઠમો વિનાશઃ કર્મુ ન દાવયઃ શદવાઙ્ચિ વચ્ચિતે ।
યે નિર્દિવત્યાન્યતામાશિષિઘ્નત્વતઃજાનતામશ્વમયા દિ દામયા
૥ ૩૪૨ ॥

એએ. નિર્દિવત્યાન્યતામના મમાશિષાં નિયત યથેતા ઇ
તેમનાથી નિમ્ન પંચિતોષ્ટે પણ મદાભવવાગ્ય અર્થે ।
એ. શદસા વિનાશ યથે શાપ નથી, કેમકે વાસના અનેક
અર્થની (ઉ.) ૩૪૨.

વિરૂપશક્તિની પ્રવચના અનુસારે છે —

અદ્વૈતયેવ મોહિયા યોગવિદ્યાઃકૃતેર્વ્યાન્ ।

વિરોપશક્તિ. પુરુષ વિરોપશક્તિ નદ્ગુણે ॥ ૩૪૩ ॥

વિરોપશક્તિ આવરણના બલથી પુરુષને મોહ પમા-
દનારી હું એવી ભુદિની સાથે એટલે તેના (ભુદિના)
; કનીપાર્શ્વે આદિ) પમીવટે વિરોપ પમાટે ઇ. ૩૪૩.

એ આવરણશક્તિનું પ્રવચન અનુસારે છે —

વિરોપશક્તિરિવજ્ઞયો વિશ્વમો વિષાત્મુ,

નિરોપમાત્મજ્ઞતાનિતિનૂત્તમોદે ।

વગદશ્વયોઃ ક્યુટ્તયોગ્ગત્ત્વદિમાતે,

મદવેનદાવરણમાત્મનિ ચ કવમાયાન્ ॥

નિરોપશક્તિ મયતિ મનિવમ્પદશ્વયો,

વિરોપશક્તિ નદા વદિ ચેમ્પુશાયે ॥ ૩૪૪ ॥

આથી ન કહે એવી રીતે આવરણશક્તિની નિવૃત્તિના

અજ્ઞાપમાં વિશેષશક્તિનો વિજય કરવો કડિન છે, તેથી
 દ્રષ્ટા ને દ્રશ્યનો સ્પર્શ-રૂપને જાણતા જેવો-વિભાગ ધરાવી
 તે આવરણ આત્માના [સ્વરૂપપ્રકાશ]સ્વભાવથી નાથ પામે
 છે, પછી જ્યારે મિથ્યા પદાર્થમાં વિશેષ ન [ધાર્ય] ત્યારે
 [આ પુરુષ] અંશાયરહિત [વિશેષરૂપ] પ્રતિબંધનિનાનો
 થાય છે. ૩૪૪.

વિવેકનુ માદાત્મ્ય વર્ણવે છે:—

સમ્યગ્વિષેષકઃ સ્ફુટચોધક્ષમ્યો, વિભાગ્ય દર્શદર્શપદાર્થતાવન્ ।
 ક્ષિત્તત્તિ માયારૂતમોદયર્થં, યસ્માદ્દિગુણસ્ય પુનર્ન મંગુતિ ॥ ૩૪૫ ॥

દ્રષ્ટા ને દ્રશ્ય પદાર્થના સ્પર્શને પૃથક્ કરીને મંદેક-
 દિન જાણથી ઉપજેલો મધાર્થ વિવેક અવિદ્યાએ કરેલા જ
 વિવેકરૂપ બંધને છેડે છે, [ને] તેથી (અવિવેકથી) જન્મ
 નોકળા થયેલાને પુનઃ અંસાર નથી. ૩૪૫.

વર્ણવેલકવિવેકચક્ષુર્નિર્ગુણ્યવિચાગદમં સંશેષમ્ ।

તિ. કયાપુનઃ મંગલસ્ય લાક્ષમ્યૈતમાર્થે સમુત્પન્નપોઽસ્ય ॥ ૩૪૬ ॥
 પરમાત્મા અને શુભતા એકપણના જ્ઞાનરૂપ ક્ષતિ
 અવગ્રહ મમત્ત અવિદ્યારૂપ બંધને જાણી નાંખે છે, [૫૨]
 અંતરજાવને પામેલા આપુરુષને પુનઃ મંગારવું ૩૪૬
 ૨, અર્થ ૧ [મર્થ પણ ન રહ્યું] ૩૪૬.

જાણના વર્ણવે જાણના રૂપનું નિર્ગુણ્ય કહે છે:—

સાવચ્છકસ્ય તિગુણિર્મંગલિ ચ સમ્યગ્વર્ણદર્શન- ।

તિ. વાક્યકવિનાશકલકિશેષક્ષનિવદુ ક્ષતિગુ ભિઃ ॥ ૩૪૭ ॥

અર્થાદ દીને પદાર્થેનું જ્ઞાન થવાથી આચરણની નિવૃત્તિ થાય છે, મિથ્યા જ્ઞાનનો વિનાશ (અર્થ છે,) અને તેથી વિરોધી ઉપજેલા (અર્થકંપાદિ) દુષ્ટોની નિવૃત્તિ થાય છે ૩૪૩.

૧૨ પદાર્થમાં પણ આવી અવસ્થા છે એમ કહે છે —

અત્યુદ્ધિતયદ્દે જ્ઞાતમ્પ્રત્યક્ષમ્પરિજ્ઞાતાત્ ॥

તત્ત્વમાદ્યન્તુસત્યે જ્ઞાતયે અત્યુદ્ધિતયે વિદુષા ૩૪૪

અર્થાદ દીને દોષદીના સ્વરૂપના અત્યુદ્ધિતયે આ ત્રણ (દોષદીપરના આચરણની નિવૃત્તિ, સર્વરૂપ મિથ્યાજ્ઞાનનો વિનાશ, ને તત્ત્વના જ્ઞાનથી ઉપજેલાં અપારિ દુષ્ટોની નિવૃત્તિ) જોવાં છે, તેથી જિદ્દાને અંધારી મીઠાના થવામાટે જાતુનું અર્થ સ્વરૂપ અણતું જોઈએ. ૩૪૮

તત્ત્વના અત્યુદ્ધિતયે (પોતે આપને સમજાવે છે —

અર્થોદ્ધિયોગાદિજ્ઞાતમ્પ્રત્યક્ષમ્પરિજ્ઞાતાત્ ૧૨ ॥

તત્ત્વમાદ્યન્તુસત્યે જ્ઞાતયે અત્યુદ્ધિતયે વિદુષા ૩૪૫

એમ અજિના નંબંપથી લોકું (અજિના પર્મોવાર્થ) પ્રતીત થાય છે, તેમ આત્માના નંબંપથી બુદ્ધિ પ્રમાણ-રૂપે (પ્રમાણ, પ્રમાણ ને પ્રમેયરૂપે) પ્રતીત થાય છે. જેથી જ્ઞાંતિ, સ્વપ્ન ને મનોરાજ્યમાં તેનું (બુદ્ધિનું) પ્રમાણ, પ્રમાણ ને પ્રમેયરૂપ, કાર્ય મિથ્યા જોઈ છે, (તેથી) આ (અત્યુદ્ધિતયે) દેવ (પણ મિથ્યાજ્ઞ છે એમ અણતું) ૩૪૬-૪૭ ॥

અર્થાદ મિથ્યાજ્ઞ ને આત્માનું સાધનું પુન સમજાવે છે —

તતો વિકારાઃ પ્રવૃત્તેર્હમુક્તા,
 દેહાયસાના વિવચાશ્ચ સર્વે ।
 ક્ષણેઽન્યથા ભાવિતયા હ્યમીમા-

મસત્ત્વમાત્મા તુ કદાપિ નાન્યથા ॥ ૩૫૦ ॥

તેથી (બુદ્ધિનું કાર્ય હોવાથી) અહંકારથી માંડી
 શ્યૂલશરીરપર્યંતના [પદાર્થો] ને સર્વે વિષયો [સાક્ષી
 વા પરંપરાવડે] પ્રકૃતિનાં કાર્યો [ઉ.] ક્ષણમા બીજી રીતે
 થઈ જવાવડે આમનું અસત્પણુંજ [ઉ.] પણ આત્મા
 કદીપણ બીજી રીતે [થતો] નથી, તેથી તેનું સત્પણું
 ઉ.] ૩૫૦.

હવે શુદ્ધાત્માના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે —

નિઘ્યાદ્વયામણ્ડનિદેકરૂપો, બુદ્ધ્યાદિસાક્ષી મદસદિલક્ષણઃ ।
 મહંપદપ્રત્યવલીક્ષનાર્થઃ, પ્રત્યક્સદાનન્દ્યન પરાત્મા ॥ ૩૫૧ ॥

શુદ્ધાત્મા ઉત્પત્તિ ને નાશથી રહિત, દ્વૈતરહિત, અ-
 રિચિત્ત, કેવલ ચેતનરૂપ, બુદ્ધિ આદિનો સાક્ષી, સ-
 ને સૂક્ષ્મથી વિપરીત સ્વભાવવાળો, તે એવા શબ્દ ને
 નના લક્ષણાવડે જણાતા અર્થરૂપ, અનિરામરૂપ,
 સર્વદા આનંદધન [ઉ.] ૩૫૧.

મન તથા અમનના વિવેકવડે તેના સ્વાર્થ પાવ
 કરે છે —

વિવચ્છિન્નમદ્મદિમાય, નિશ્ચિન્ન તત્ત્વ નિત્યબોધરહિતવા
 ૧૩ મનાત્માનનપરિણેય, તેથી વિમુક્તઃ સ્વયમેવ શાશ્વ
 ॥ ૩૫૨ ॥

જાતો રીતે વિદ્યાનુ મન ને જસતુને વિવેક કરીને
પ્રેતાની જ્ઞાનદિવટે ઘડાનો નિઃશ્વય કરીને, (જનો) જ
ગદજ્ઞાનરૂપ પાતાના જાતમાને જલ્પીને તેઓથી જત્યંત
પ્રકાશી થયેલા પાતાની પ્રેયેજ શાત થાય ઉ. ૩૫૨.

અંત જાતમાના માણનારથી મનન ને ચિત્તના અંગેરખાવિ
નિગ્ન થા જલ્પ ઉ. એવ રહે છે —

મજાનદરદમમેસનેશોભિવિવદનદા ।

જમ્પાધિકાઽવિજગ્મેન ઘદાઽદેતામદર્શનમ્ ॥૩૫૩॥

અપારે નિવેકાપસમાધિવટે જલ્પ જાતમાનો સા
દાઝાર થાય છે, ત્યારે જ્ઞાનપો ઉપજેલી દુષ્ટની (જા
તમાને ચિત્તના બેઝપણની જ્ઞાનિની) માડનો નિયેષ વિ
લપ થાય ઉ. ૩૫૩

નિવેકાપસમાધિનુ ગ્વાય રહે છે —

ત્વમદમિદમિર્તાયં જગ્વતા શુદ્ધિરોષા-

ત્વમદમિ વદમાત્માવદ્યે તિર્થિરોષે ।

અગિદમ્તાનિ જમ્પાધવદસ્ય જર્ણો વિજગ્વો,

કિલવજનત્તગદેઽવજનત્તગ્વાયપૂમ્વા ॥૩૫૪॥

નું, દું નિ) જા બેલી જા કપનાઓ અંતઃકરણના
[અવિવેકરૂપ] રોષથી ઉપજે છે. સમાધિમાં અદ્વિતીય નિ
ન્દામાદિરૂપ વિશેષથી રહિત પરમાત્માનું રહુરણ સવાથી
ઘડાસ્વરૂપના નિશ્ચયવટે જ્ઞાની (જા પુરુષની) ઉપર કહેલી
સર્વ કપનાઓ વિલયને પામે ઉ. ૩૫૪.

નિવેકાપસમાધિનાં સમાધિ સાધેનાનું નિરૂપ્ત રહે છે:—

ધ્યાનથી ચંપકું ૧૫ કહે છે:—

પતમહિષ્વયા યુત્તવા પ્રત્યયાન્તરશૂલયા: !

ઉદ્દેશને વિજાનોવાત્સ્યસ્વરૂપતયા સ્ફુટમ્ ॥ ૩૮૧ ॥

બીજી પ્રતીનિવિતાની અવિચ્છિન્ન વૃત્તિવડે આત્મ (આત્માનું) ધ્યાન કરતો [છતો] પુરુષ આ આત્માને] સંયોજિત પોતાને સ્વરૂપે બાંધે. ૩૮૧.

સાક્ષિપ આત્મામા હુપચાની બુદ્ધિ દર કરી અન્યમ ઉદાસીન રહેતો બોધ કરે છે.—

અથાત્મત્વં દદૌકુર્વન્નહમાદિપુ સંત્યજન્ ।

ઉદાસીનતયા તેષુ તિષ્ઠેન્સ્ફુટપ્રટાદિવન્ ॥ ૩૮૨ ॥

[મુમુક્ષુ] આમાં (સાક્ષીમા) આત્મપણ દર કરતો [છતો] અને] અડકારાદિમા [આત્મપણ] સારી રીતે ત્યાજ દેતો [છતો] તેઓમાં ફૂટેલા ઘડા આદિની પેટે ઉદાસીનપણાવડે રહે. ૩૮૨.

અસત્તા સાક્ષાત્કાન્તું સાધન કહે છે:—

વિશુદ્ધમન્તાકરણં સ્વરૂપે, નિરેશ્ય સાક્ષિણ્યવદોષમાયે ।

શનૈઃ શનૈર્નિશ્ચલતામુશાનવન્નૂર્ગં સ્વમેવાનુવિલોકયેતતઃ ॥ ૩૮૩ ॥

[મોક્ષસાધક પોતાના] રજેયુજી તથા તમોયુજીથી રહિત મંદકેરણનો સાક્ષી ને શાનમાત્ર આત્મામાં પ્રવેશ કરાવીને [તેને તેમાં] ધીરે ધીરે સ્થિરતાને પમાડતો [છતો] પડી પોતાનેજ પ્રજ્ઞા અનુભવે. ૩૮૩.

દેહોદ્રિયમાગમમોહવાદિભેઃ, સ્વાક્ષાત્કૃતેરાચિલ્લેકવાપિભેઃ ।
વિમુક્તમાત્માનમશ્વજ્ઞરૂપં, પૂર્ણ મહાકાશમિવાવલોકયેત્ ॥ ૩૮૪ ॥

૧. [મોક્ષસાધક] ૧. આત્માના અજ્ઞાનથી કષ્ટિથી સ્યૂંત્યદીર, ઈંદ્રિયો, પ્રાણો, મેન ને અકુકારાદિ સર્વ ઉપાધિઓથી અત્યંત મોકળા થયેલા આત્માને મોકુકારાની પેઠે પૂર્ણ ને અખ ઇશ્વર અનુભવે. ૩૮૪.

ઉપાધિઓનો પરિભ્રમ કરતા અક્ષર એકજ રહે છે એમ દર્શન આપીને સમજાવે છે. —

ઘટકલશકુપૂલસૂચિપુરુષવૈર્ગગનમુગાધિશનૈર્ધિમુક્તમેકમ્ ।
મયતિ ન યિયધિય તપૈર ગુરૂં, વત્સલમાદિધિમુક્તમેકમેવ ॥ ૩૮૫ ॥

[જેમ] ઘટો, લોટો, કોડી ને સોય આદિ સે કટો ઉપાધિઓથી મોકળું થયેલું આકાર એક રહે છે, અને ઇશ્વર [રહેતું] નથી, તેમજ અકુકારાદિથી મોકળું થયેલું ગુરૂં [ને] એક [તત્ત્વ] એકજ [રહે છે.] ૩૮૫.

ઉપાધિઓને મિથ્યા માનીને પોતાના આત્માને પૂર્ણ ને એકરૂપ જાણવો એમ કહે છે. —

મહાદિસ્તમ્બપર્યન્તઃ સુચામાયઃ ઉપાધવઃ ।

-તતઃ પૂર્ણ કયમાત્માનં વદયેદેવાત્મના સિદ્ધતમ્ ॥ ૩૮૬ ॥

અજ્ઞાની (અજ્ઞાના શરીરથી) મારીને યુગલમુખીની ઉપાધિઓ [માયાના કાર્યરૂપ હોવાથી] મિથ્યાજ [છે,] તેથી [મોક્ષસાધક] પોતાના આત્માને પૂર્ણ [ને] એકરૂપે રહેલો અનુભવે. ૩૮૬.

જાનિતા નાશથી આ જગત્ આત્મસાપ્ત વળાય છે એમ કહે છે -

યજ્ઞ સ્નાત્યા કલિવર્નં તદ્વિવેકે, તત્તત્ત્માર્થ મેવ તત્તમાદિભિર્મિતં ।

જ્ઞાતેર્નારો માતે દદાદિતસ્ય, રજ્જુસ્તદ્વદ્વિધ્યનામસ્વરૂપમ્ ॥ ૩૮૭ ॥

[ને વસ્તુ] જેમાં જ્ઞાતિવડે કષ્ટિથી [હોય] : તેનો, વિવેક

૬. રૂપે. સ્વરૂપશરીરની તથા સૂક્ષ્મશરીરની વખતે. પરિભ્રમ કરીને
અપાપે સ્થિતિ કરીને. ઉપદેશ કરે છે.—

જાદિ મલમયકાંદોઽદધિયોરણપિતાશા,
મમમમનિલકલ્પે લિહ્નદેદેષ્વિ પથ્યાત્ ।

નિગમગાદિતકંતિ નિત્યમાનન્દમૂર્તિમ,

સ્વયમિતિ પરિચોય બ્રહ્મરૂપેણ તિષ્ઠ ॥ ૩૯૫ ॥

[માતૃપિતાના] મેકના કાર્યરૂપ સ્વરૂપશરીરમાં હુંપણની
બુદ્ધિએ ઉત્પત્ત કરેલી આયાને [તું] બચાકારે ત્યજી દે. ૫મી
વાયુના જેવા [અચ્ચત્ર] સૂક્ષ્મશરીરમાં [રહેલી આયાને] પણ
[બચાકારે ત્યજી દે] જેટલે જેનો મહિમા વર્ણવે છે એવું, નિત્યરૂપ
[ને] આનંદરૂપ [બ્રહ્મ મારો] આત્મા [છે] એમ અનુભવ કરીને
[તું] બ્રહ્મરૂપે સ્થિત થા. ૩૯૫.

જ્યારે સ્વરૂપશરીરમાંથી હુંપણની બુદ્ધિને ત્યાગ કરીને આત્મામાં
હુંપણની બુદ્ધિ મને ત્યારેજ પુરૂષ દુષ્પ્રેમી મોહનો થાય છે એમ કહે છે.—

સંવાકારં યાવજ્જગતિ મનુજ્જનાયદનુચિઃ,

પરમ્પરઃ પ્રાત્ક્રેતા જનનમરણકર્તાધાનિલયઃ ।

યદ્વાઽઽગત મુદ્ધ કરવતિ સિવાકારમચલં,

તદા તદ્ધમે મુક્તા મવતિ દિ તદાહ મુતિરપિ ॥ ૩૯૬ ॥

જ્યારે મુદ્ધ મનુષ્ય નહવરેવાને (સ્વરૂપશરીરને) [હુંપણની
બુદ્ધિથી] ભેરે છે, ત્યંમુખ [તે] અપવિત્ર [ને] જન્મ, મરણને
ચેમના સ્થાનરૂપ [રહે છે, તથા તેને] બીજાઓથી કલેષ થાય છે.
જ્યારે મુદ્ધ, કલ્યાણરૂપ [ને] અચ્ચત્ર આત્માને બાંધે છે, ત્યારે

[તે] તેઓથી મોકળા થાય છે. તે [વાત જાહેરની " જાણવા
વા રૂં શરીરમ્ " - હે ઉદ્ધ ! આ શરીર મરણપર્યાયું છે એવી
શ્રુતિ પણ સ્પષ્ટ રીતે કહે છે. ૩૬૬.

કલ્પિતની નિરૂતિ થવાથી અપિગ્નાય જપ્ત જાણ મેં
એમ કહે છે —

સ્વાતન્ત્ર્યારોપિતાશોવામાસયસ્તુનિરાસતઃ ।

સ્વયમેવ પંચ મહા પૂર્ણમદ્વયમકિયમ્ ॥ ૩૬૭ ॥

પાતાના આત્મામાં કલ્પિત સર્વ પ્રતિભાસિક શ્રુતિને
નિરેષ કરવાથી [માયાથી] પર, બ્યાપક, પૂર્ણ, અદ્વૈતને માત્ર
આત્માજ [અવશેષ રહે છે.] ૩૬૭.

ચિત્તરૂપિ જપ્તમા સુસ્પૃશ થવાથી સંસાર નાશમાત્ર મેં
એમ અજ્ઞાને છે. —

સમાદિનાર્થો જ્ઞાતિ ચિત્તનુલો, પરાત્માર્થે પ્રજ્ઞાજિ વિચિત્રો
ન દદ્યતે કલ્પિતય વિરુદ્ધઃ, પ્રવચનમાત્રઃ પર્વોત્તમ્યતે તતઃ ॥

સદૃશ, બ્યાપક, કલ્પનાઓથી સદ્ધિત, [નિ રેકુલિયો] પર આત્મ
જ્ઞાત કરેલુની વૃત્તિ શ્રુતિય થવાથી આ [મંસાત્મક] કલ્પના
પદ્ધતિ દેખાતી નથી, પદ્ધતિ [ને] કલ્પનામાત્ર અવશેષ રહે છે. ૩૬૮

અપિગ્નાય નિરૂતિથી સદ્ધિત જપ્તમાત્રે સંસારી તરીકે મેં
એમ જાણી અજ્ઞાને છે —

જપ્તમાત્રો વિદ્યજ્ઞાતે વિશ્વવિભંજનશ્રુતિઃ ।

વિવિધારે વિગદારે વિવિધેને વિદ્યા કુવઃ ॥ ૩૬૯ ॥

એક વસ્તુમાં આ જમત્ એવી કલ્પના મિથ્યાજેવી [ઉ. પરિ-
ણામદિ] વિષયથી રહિત, આકારથી રહિત, [ને નામાદિ] વિશે-
ષથી રહિતમાં લેઈ ક્યાંથી [સંભવે ?] ૩૬૬.

મૃદુદાંતદરપાદિમાયશૂન્યકલ્પસ્તુતિ ।

નિર્વિકારે નિરાકારે નિર્વિદોષે મિદા કુતાઃ ॥ ૪૦૦ ॥

વિષયથી રહિત, આકારથી રહિત, વિશેષથી રહિત, [અને]
દશ દર્શન ને દૃશ્યાદિના બાવથી રહિત એક વસ્તુમાં લેઈ ક્યાંથી
[હોય ?] ૪૦૦.

કલ્પાર્ણવ દવાત્વન્તપરિપૂર્ણકલ્પસ્તુતિ ।

નિર્વિકારે નિરાકારે નિર્વિદોષે મિદા કુતાઃ ॥ ૪૦૧ ॥

નિર્વિકાર, નિરાકાર, નિર્વિશેષ અને પ્રત્યક્ષાલના સમુદના જેવી
અત્યંતપરિપૂર્ણ એક વસ્તુમાં લેઈ ક્યાંથી [હોય ?] ૪૦૧.

તેજસીય તમો વચ પ્રલીનં છાન્તિકારણમ્ ।

અદિતીયે પદે તત્ત્વે નિર્વિદોષે મિદા કુતાઃ ॥ ૪૦૨ ॥

પ્રકાશમાં અંધકારની પેઠે નેમાં પ્રાંતિતું કારણ અત્યંતલીન
[અથ ગયું છે એવા] અદિતીય, [અવિધાથી] પર, [ને લેઈરૂપ]
વિશેષથી રહિત પ્રકાશમાં લેઈ ક્યાંથી [હોય ?] ૪૦૨.

પદ્માત્મકે પદે તત્ત્વે મેદ્વર્તા કલ્પં વસેત્ ।

સુપુમી સુખમાત્રાયાં મેદઃ કેનાવલોકિતઃ ॥ ૪૦૩ ॥

એકત્વરૂપ, [અવિધાથી] પર, [ને] સત્ય વસ્તુમાં લેઈ
કયન કેમ સંભવી શકે ? આનંદમયત્વરૂપતાથી સુપુત્રિમાં લેઈ
કેલે નેયો છે ? [કેણે નેયો નથી.] ૪૦૩.

પ્રદક્ષમાં ત્રણે કાલમાં જગતને અસંખ્ય છે એમ દર્શત આપને
 ન હાસિત વિષયે પરતસ્વયંધાત્સદાત્મનિ પ્રાપ્તિર્નિર્વિસ્ત્રો
 કાલત્રયે નાપ્યદિરીક્ષિતો ગુણે, નં તમ્બુવિસ્તુર્મૃગતૃખિકાશ

પરપ્રદક્ષના સાક્ષાત્કારથી [પૂર્વે પણ] સંપૂર્ણ [ને] કાપતા
 રહિત પ્રદક્ષમાં જગત નથી [હોતું. એમ] દોરડીમાં ભેગે
 ત્રણે કાલમાં પણ નથી, [ને] કાપવાના પાણીમાં જેલું લીધું
 [ત્રણે કાલમાં] નથી, [તેમ પ્રદક્ષમાં જગત ત્રણે કાલમાં
 પણ નથી.] ૪૦૪.

પ્રતિપાદન કરેલા અર્થમાં શ્રુતિ ને અનુભવનું પ્રમાણ જણાવે છે -

માયામાત્રમિદં દેતમઘૈતં પરમાર્થતઃ ।

इति सूत्रे श्रुतिः साक्षात्सुषुप्तायनुभूयते ॥ ૪૦૫ ॥

આ દેવ માયામાત્ર [છે, અને] અદેવ વાસ્તવિક [છે,]
 શ્રુતિ કહે છે, [અને] સુષુપ્તમાં [દેવનો અભાવ સ્પષ્ટીવડે]
 અનુભવ કરાય છે. ૪૦૫.

બેઠી કાપતા જાણીથી ઉપજેડી છે એમ વર્ણવે છે -

सकलवस्त्रमधिष्ठातादारोक्ष्यन्न निरीक्षितम् ।

पण्डितै रजतुतर्गादौ विकल्पो घांनिर्जायतः ॥ ૪૦૬ ॥

આરોપિતનું અધિષ્ઠાનથી એકપણ દોરડી ને સાપ અતિ
 વિવેકીએળે ભેગું છે. [બેઠી] કાપતા [ને]
 કાદવવાળી [છે.] ૪૦૬.

અતિ ચિત્તમયી ઉપજે છે, માટે આ દેવસાચ માટે
 ચિત્તમય મૂર્તિ છે એમ કહે છે -

વિભાગુન્ને વિદ્યલોદ્ભવે વિભાગાદે જ જમાન ।

આવદિત્તે સમાધેતિ પ્રાવદ્યુષે પાતમ્ભિ ॥ ૪૦૭ ॥

આ [હું, તું ને આ જેવી] ક્ષપના ચિત્તરૂપ કારણવાળી

[તિ,] ચિત્તના અભાવમાં રહેલ પદ [ક્ષપના] નથી. આથી

[હે સોમ ! તું તારું] ચિત્ત કારણરૂપ શુદ્ધ આત્મામાં

રહેલા ૨૨. ૪૦૭.

અદ્યુત્તમ સમાધિમાં જેવો આપનો અનુભવ છે તે નીચેના
મંત્ર જેવો છે -

વિમ્ભિ સતતચોદ્ય કે.લગનમ્ભુક્તી,

નિદ્યમ્ભમિલેત્ વિભાગુન્ને નિરીદ્યમ્ ।

નિદ્યધિગમનાત નિદ્યલે નિધિચક્તે,

હૃદિ કલ્પયતિ વિદ્યામ્બલ્ય પૂર્ણે સમાધૌ ॥ ૪૦૮ ॥

નિત્યજ્ઞાનરૂપ, વિષયરહિત આનંદરૂપ, ડભાથી રહિત,

અપાર, નિત્યમુક્ત, ક્રિયાથી રહિત, અવધિરહિત, આશાના

નેથી, અવધવથી રહિત, ક્ષપનાથી રહિત, પૂર્ણ [ને] પ્રજ્ઞ

[જેવી] કાર્યક પદ (મનવાળીના અવિષયરૂપ) [વસ્તુને]

થોડી સમાધિમાં [પોતાના] દૃશ્યવિષે અનુભવે છે. ૪૦૮.

મહાનિવિહનિદ્યર્ણવ માવનાતીતમાર્થ,

સમરસમસમાને માવસંવચ્ચદુરમ્ ।

નિગમવચ્ચનમિદં નિત્યમરમાપ્તસિદ્ધમ્.

હૃદિ કલ્પયતિ વિદ્યામ્બલ્ય પૂર્ણે સમાધૌ ॥ ૪૦૯ ॥

કારણભાવથી ને કાર્યભાવથી રહિત, ક્ષપનાથી રહિત

સ્વભાવવાળા, એકરસ, નિરુપમ, [પ્રત્યક્ષાદિ] પ્રત્યક્ષ
અવિષયરૂપ, ઉપનિષદના વચનથી સિદ્ધ, નિરંતર હોય
[વિષયરૂપે] પ્રસિદ્ધ, [ને] અપરિચ્છિન્ન પ્રકાશનો સમર્થિત
[પોતાના] દૃશ્યમાં યોગી સાક્ષાત્કાર કરે છે, ૪૦૬.

મજ્જમમમસ્તામાવયસ્તુચ્ચરૂં,

સ્તિમિતસનિલરાશિપ્રભમાલ્યાગિહોત્તમ્ ।

શમિતગુણવિકારં શામ્યતં શાન્તમેક,

હૃદિ કલવતિ વિદ્યાગ્રહ પૂર્ણ સમાધી ॥ ૪૦૭ ॥

પુહાવચ્ચાગી રહિત, મરણરહિત, [સર્વ] અભાવો નેમાં
લીન થાય છે એવા સત્યસ્વરૂપવાળા, નિઃકલંક સામરસ નેમાં,
નામરહિત, (શાન્તની શક્તિવૃત્તિના અવિષયરૂપ,) [તુ]
ગુણોના વિકારોનો જમા અભાવ છે એવા, અનાદિ, વિષેય
રહિત, એક [ને] અપરિચ્છિન્ન પ્રકાશનો અભાષિમાં રેવે
[પોતાના] દૃશ્યવિશે સાક્ષાત્કાર કરે છે, ૪૧૦.

તેજ ઉપાવયી પુરુષપદ્મ સદમ કરતું તે કરે છે -

મમાદિત્યાગ્નઃકરણઃ સ્વરૂપે, વિશ્વોક્તવાગ્માત્રમચરતૈર્માત્ર
વિદિહ્યમિથ વચ્ચે પ્રવત્યગ્નગ્નિવન, યન્તેત્ર પુરુષ મજ્જતીકુલમ્ ।

[રે ત્રામ્યાં તુ] એકાગ્ર અંતઃકરણવાળો [તુ] માત્ર

અરૂપમાં આત્માના અવિતારી [આત્મરૂપ] બૈભવનો સ્વરૂપ
કર, [અને] સંગ્રામની વામુનાના સંગ્રામવાળા ગંધને અવ
કારી નાંખ. તુ [આવા] મન્તવડે [તારું] પુરુષ
અરૂપ કર, ૪૧૧.

“સંસારના અમલથી મોક્ષના થવાનું સાધન નથી છે:-

સયોપાધિષિમિર્મુક્તં સદિષદાનન્દમદ્વયમ્ ।

માયદાત્માત્માત્મસ્થં જ મૂયઃ કલ્પસંદાયને ॥ ૪૧૨ ॥

[સ્મૃત્વાદિ] સર્વ ઉપાધિથી અત્યંત રહિત, સમ્વિદ્યા-
નંદરૂપ, અદ્વય [ને પોતાના] હૃદયમાં રહેલા આત્માનું ધ્યાન
કર [તે ધ્યાનવડે તેનો સાક્ષાત્કાર થવાથી તુ] પુનઃ [સંસાર]-
માર્ગમાં યોગ્ય નહિ રહે, (તને પુનઃ સંસારની પ્રાપ્તિ
નહિ થાય) ૪૧૨.

અર્થાનિષ પોતાના શરીરનું રાત્રિપૂર્વક સ્મરણ કરતા નથી
એમ કહે છે:-

છાદ્યેષ પુતઃ પરિદયમાત્માત્માસરૂપેણ ફલાનુભૂત્યા ।

શરીરમાત્માચ્છેદયવ્યપિરસ્તં, પુનર્તે સન્ધસ રવ મદાત્મા ॥ ૪૧૩ ॥

અર્થાનિષ [પુરુષે પ્રારબ્ધકર્મેના] ફળના ઉપભોગવડે શરીરની
છાયાની પેઠે આભાસરૂપે દેખાતા [વ્યા] શરીરને ગુહ્યાની
પેઠે દૂર દેહી લીધેલું [ઉ.] આત્મ [તેઓ] પુનઃ ધ્યાન
કરતા નથી. ૪૧૩.

આત્માનું અનુસંધાન રાખી દેહાદિનું વિશ્મય કરવાનો
ઉપદેશ કરે છે:-

સતતધિમલપોધાત્મન્દરૂપ સમેત્ય,

ત્યજ જહમઠરૂપોપાધિમેતં સુદૂરે ।

અથ પુનરપિ નૈવ સ્મર્યતાં ધાન્તવસ્તુ,

સ્મરણવિષયમૂતં કલ્પસં કુતલનાવ ॥ ૪૧૪ ॥

નિરંતર નિર્મલજ્ઞાનરૂપ ને આનંદરૂપનો અનુભવ કરીને
જડરૂપ ને મત્તરૂપ [દેહાદિ] ઉપાધિને અત્યંત દૂર લખ
પછી પુનઃ પણ આનું સ્મરણ ન કરવું, [કેમકે] વખતોચ્ચે
સ્મરણના વિષયરૂપ થતાં નિંદાના હેતુરૂપ થાય છે. ૪૧૪.
ઉત્તમ જ્ઞાનીની સ્થિતિનું વર્ણન કરે છે.-

શૂલમેત્તાપરિહાસ યદ્વૈ, સદાત્મનિ પ્રજ્ઞાનિ નિર્ધિક્તો.
સ્વયં નિત્યચિત્તુદયપોધાનમ્દાત્મના તિષ્ઠતિ વિશ્વરિઠ્ઠા.
આ [જડમપંચ] ને [અજ્ઞાનરૂપ] મૂલસહિત સત્ત્વમા
[ને] કલ્પનારહિત પ્રજ્ઞારૂપ અગ્નિમાં સર્વ પ્રકારે જાળી
પછીને પછી [તે] ઉત્તમ જ્ઞાની પોતે નિત્ય, અનિશુદ્ધ, સાત્ત્વ
આનંદરૂપે મિલન થાય છે. ૪૧૫.

અગ્નિવેના રમુમસરીસના અનિમાનનો ખેલી રીતે આવે છે
દહતં આપીને સમગ્રવે છે -

ત્વમૂત્તપ્રથિતં દારીતં, પ્રવાનુ વા તિષ્ઠતુ ગોરિવાદૃષ્ટ.
તપુનઃ પદવતિ તારવેનાડમ્દાત્મનિ પ્રજ્ઞાનિ સીતપૂતિ.
પ્રાત્પ્રકર્મરૂપ દોષાવડે શુભાચેતુ રમુમસરીસ નાથ પછી,
રહે. આનંદરૂપ પ્રજ્ઞામાં જોઈ પુત્તિ લીધે થઈ છે એક
પ્રવેશ પ્રાપ્તિ લેવાની પેઠે તેને પુનઃ જોવા નથી. ૪૧૬.

અજ્ઞાનીનો પેઠે અજ્ઞાની રહેના પેશનું આદર સ્વચ્છ ન
કરે છે -

અજ્ઞાનમ્દાત્માત્માર્મ વિજ્ઞાપ સ્વસ્વકલ્પતઃ ।
વિવિષ્ણુશ્ચ વા દેનોરેદે ગુણાતિ તત્ત્વવિન્ ॥ ૪૧૭ ॥

અખંડાનંદરૂપ આત્માને પોતાના સ્વરૂપે અનુભવીને
[પછી તે] પ્રદ્યુત્તમ કયા [લોભ] ને ઇચ્છતા [છતો] વા ઠેકાના
પ્રયોજનમાં રચ્યલશરીરનું [દીન થઇને] પોષણ કરે ? ૪૧૭.

આત્માકારણે રાખનારને અનુભવમાં આવતા રહ્યું
નિષ્પણ કરે છે—

સંસિદ્ધસ્ય ફલં ત્યેતજ્ઞોવન્મુક્તસ્ય યોગિનઃ ।

યદિરન્તઃ સદાનન્દરસસ્યાદ્નમાત્માનિ ॥ ૪૧૮ ॥

હૃદ આત્મજ્ઞાનવાળા [ને આત્મામાં પોતાના] ચિત્તને
એકાગ્ર રાખનારા શુભ-મુક્તને આત્મામાં બહાર ને અંતર
સદાનંદરૂપ અમૃતનો સ્વાદ લેવો આ પ્રસિદ્ધ ફલ [પ્રાપ્ત
થાય છે.] ૪૧૮.

હવે વેરાચાલિત રહ્યું નિષ્પણ કરે છે—

ધૈરાગ્યસ્ય ફલ યોધો બોધસ્યોપરતિઃ ફલમ્ ।

સ્થાનન્દાનુભવાઽહાન્તિરેવૈવોપરતેઃ ફલમ્ ॥ ૪૧૯ ॥

વિપથોની ઇચ્છાની નિવૃત્તિનું ફલ આત્માનો સાક્ષાત્કાર
[છે,] આત્મસાક્ષાત્કારનું ફલ બાહ્યપ્રવૃત્તિની નિવૃત્તિ [છે, અને]
બાહ્યપ્રવૃત્તિની નિવૃત્તિનું ફલ આત્માના જ્ઞાનંદના અનુભવથી
થનારી આ શાંતિજ (સર્વ ઇચ્છાઓની નિવૃત્તિજ) [છે.] ૪૧૯.

જલજ્ઞાનના રસાદિનું વર્ણન કરે છે—

યપુષ્પરોષ્ણરામાયઃ પૂર્વપૂર્વ તુ નિષ્ફલમ્ ।

નિવૃત્તિઃ પરમા તુતિરાનન્દોઽનુપમઃ સ્વતઃ ॥ ૪૨૦ ॥

દદુઃશંખનુદ્રેગો વિષાયાઃ પ્રસ્તુતં ફલમ્ ।

પદાર્થમાં [સ્વપ્નની પેઠે તેની] પછી પ્રવૃત્તિ [યાત્ર] તે [તેને]
નક્કી સ્વપ્ને છોડ્યો નથી એમ માનવું જોઈએ. ૪૫૬.

દૃષ્ટાન્તરે સિદ્ધ થયેલા અથેને સિદ્ધાંતમાં ગમેડે છે-

તદ્વૃષ્ટે બ્રહ્મણિ વર્તમાનઃ, સદાત્મના તિષ્ઠતિ નાન્યદીક્ષતે ।
સ્મૃતેર્યથા સ્વપ્નવિચોક્તેતાર્થે, તથા વિદઃ પ્રાશનમોચનારૌ ।

તેવી રીતે (જાગેલા પુરુષની પેઠે) [અવિદ્યાથી] પણ
બ્રહ્મમાં રહેનારો [જ્ઞાની] બ્રહ્મરૂપે રહે છે, અન્યને (કર્મ તથા
તેના કૃતને) જોતો નથી, એમ [જાગેલા પુરુષને] સ્વપ્નમાં જોયેલા
પદાર્થનો સ્મૃતિ [મિથ્યા પદાર્થને વિષય કરનારી યાત્ર છે,] તેમ
બ્રહ્મવેદાને જોજન ને મત્સ્યાગાદિમાં [મિથ્યા જાગીને પ્રવૃત્તિ
યાત્ર છે.] ૪૫૭.

આત્માની સાથે પ્રારબ્ધનો સંબંધ સંભવનો નથી એમ કહે છે-

કર્મેણા નિર્મિતો દેહઃ પ્રારબ્ધં તસ્ય કલ્પતામ્ ।

જાતાંદરાવદનાં યુક્તઃ નૈવાત્મા કર્મેનિર્મિતઃ ॥ ૪૫૮ ॥

સ્મૃતશરીર [પ્રારબ્ધ] કર્મે રચ્યું છે, [તેથી] તે
પ્રારબ્ધ [કર્મ] કલ્પવું, [પણ] અનાદિ આત્માનું [પ્રારબ્ધ
કર્મ] યુક્ત નથી, [કેમકે] આત્મા [પ્રારબ્ધ] કર્મે રચ્યે
નથીજ, ૪૫૮.

બુદ્ધિએ અનાદિ કહેલા આત્માની સાથે જાગેલાને સંબંધ
સ્વ-બુદ્ધિને પ્રારબ્ધ સંભવતું નથી એમ કહે છે:-

અજ્ઞો નિલ્પઃ શાશ્વત્વમિતિ સ્મૃતે સ્મૃતિરમોચનાહ્ ।

તદાત્મના તિષ્ઠતોઽસ્ય યુક્તઃ પ્રારબ્ધકલ્પના ॥ ૪૫૯ ॥

જન્મરહિત, નિત્ય ને અંતરહિત [આત્મા છે,] આ
સત્યવચનવાળી શ્રુતિ [આત્માને અનાદિ કહે છે, તેથી] તે રૂપે
રહેનાર આને પ્રારબ્ધની કલ્પના ક્યાંથી સંભવે ? [નજ સંભવે.]
દેહાદિમા આત્માની શુદ્ધિવાળાને પ્રારબ્ધ સંભવે, પણ આત્મામાં
આત્મશુદ્ધિ રાખનારને પ્રારબ્ધ ન સંભવે એમ કહે છે—

પ્રારબ્ધં સિદ્ધયતિ તદા યદા દેહાત્મના િસ્થતિઃ ।

દેહાત્મભાષો નૈવેદઃ પ્રારબ્ધં સ્વચ્ચતામતઃ ॥ ૪૬૦ ॥

જો દેહરૂપે સ્થિતિ [હોય] તો [આત્મજ્ઞાનીને પણ]
પ્રારબ્ધ સિદ્ધ થાય, [પણ આત્મજ્ઞાનીનું] દેહમાં આત્મપલ્લું
[ચાએ] સ્વીકાર્યું નથીજ, આથી [તેમના સળખમાં] પ્રારબ્ધને
ઊડી દેવું. ૪૬૦.

વિચારદરિદ્રી જોઈએ તો મિત્તવા સ્થૂપચારાને પણ પ્રારબ્ધ
સંભવતું નથી, છતાં શુનિમા જે પ્રારબ્ધનો સદ્ભાવ કર્યો છે તે
અજ્ઞાનોએને સમજાવવામાટે કર્યો છે એમ નીચેના ત્રણ શ્લોકો-
વાં જણાવે છે—

શરીરસ્યાપિ પ્રારબ્ધકલ્પના સ્માંતિરેવ હિ ।

અવ્યક્તસ્ય કુતઃ સત્યમસત્યસ્ય કુતો જનિઃ ॥ ૪૬૧ ॥

અજ્ઞાતસ્ય કુતો નાશઃ પ્રારબ્ધમસતઃ કુતઃ ।

જ્ઞાનેનાજ્ઞાનકાર્યસ્ય સમૂહસ્ય લ્પો યદિ ॥ ૪૬૨ ॥

તિષ્ઠત્યર્થ કથં દેહ રતિ શદ્દાવતો મહાન્ ।

સમાધાનું શાસ્ત્રદૃષ્ટવા પ્રારબ્ધં યદાતિ શ્રુતિઃ ।

ન તુ દેહાદિસત્યત્વયોધનાય વિપશ્ચિતામ્ ॥ ૪૬૩ ॥

સ્વૃણશરીરના પ્રારબ્ધની કડપના પણ જ્ઞાનિજ [છે] કલ્પિતનું (જ્ઞાતિથી કલ્પિત સ્વૃણશરીરનું) હોવાપણું ક્યાંથી [અને] અસત્યનો જન્મ પણ ક્યાંથી ? [તથા] નહિ જન્મેકને નાશ ક્યાંથી ? [આમ હોવાથી] મિથ્યાને (મિથ્યા સ્વૃણશરીરને) પ્રારબ્ધ ક્યાંથી [સંભવે ? નજ સંભવે.] જે જ્ઞાનવડે મૂકનકિત અજ્ઞાનના કાર્યનો નાશ [થાય તો જ્ઞાનીનું] આ સ્વૃણશરીર કેવું રહે છે ? એવી શંકાવાળા અજ્ઞાનીઓનું સમાધાન કરવાને શ્રી બાલદર્શિવડે (અવિવેકીઓની સમજણુવડે) પ્રારબ્ધ કહે છે, પણ વિદ્વાનોના શરીરાદિનું સત્યપણું જણાવવામાટે [તે એમ કહેતા] નથી. ૪૬૧-૪૬૩.

બાલદર્શિવાળા અવિવેકીઓની મિત્ર અંતર્દર્શિવાળા જ્ઞાનિઓ તો એક બ્રહ્મનીજ પ્રતિતિ થાય છે, દેહાદિરૂપ ભેદની પ્રતિતિ નથી, એમ નીચેના સૂત્ર મોડાવડે કહે છે :-

परिपूर्णमनाद्यन्तमप्रमेयमावेकिक्रियम् ।

एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किंचन ॥ ૪૬૪ ॥

પરિપૂર્ણમનાદ્યન્તમપ્રમેયમાવેકિક્રિયમ્ ।
 એકમેવાદ્વયં બ્રહ્મ નેહ નાનાસ્તિ કિંચન ॥ ૪૬૪ ॥
 આમાં કાંઈ પણ ભેદ નથી. ૪૬૪.

सद्वत्तं चिद्वत्तं नित्यमानन्दघनमक्रियम् ।

एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किंचन ॥ ૪૬૫ ॥

સન્માત્ર, ચેતનમાત્ર, અવિનાશી, આનંડમાત્ર, ક્રિય

[illegible]

४६५
 ४६६
 ४६७
 ४६८
 ४६९
 ४७०
 ४७१
 ४७२
 ४७३
 ४७४
 ४७५
 ४७६
 ४७७
 ४७८
 ४७९
 ४८०
 ४८१
 ४८२
 ४८३
 ४८४
 ४८५
 ४८६
 ४८७
 ४८८
 ४८९
 ४९०
 ४९१
 ४९२
 ४९३
 ४९४
 ४९५
 ४९६
 ४९७
 ४९८
 ४९९
 ५००

[illegible]

४ नगी. ४६७.
 निर्गुण निष्कल मूलम निर्विकल्प निराजनम् ।
 एवमेवाऽऽज्ञां प्रत्य नेह गानास्ति विद्यत ॥४६८॥
 [भाषाना योज] गुणेभी रहित, अवयवभी रहित, [प
 रम, [सर्व प्रभरणी] रूपनाजोभी रहित, आवरणभी र
 जोड [ने] अद्वितीय प्रक [७,] आभा शब्द पक्ष ले
 ॥४६९॥

[ने] अद्वितीय प्रथम [७.]
 अनिरूप्यत्वरूपं परमनोदयसामानोदयम् ।
 एकमेवाद्वयं प्रथमं नैव मानास्ति किञ्चन ॥४६९॥
 [ने] अद्वितीय प्रथम [७.]

શકે એવું, જે મન ને વાત્સીઓના અવિષયરૂપ, એકજ [ને] અદિતીય પ્રજ્ઞ [છે,] આમાં કાંઇ પણ ભેદ નથી. ૪૬૬.

સત્ત્વમૃદ્ધ મ્વતઃસિદ્ધં શુદ્ધં શુદ્ધમર્માદશમ્ ।

एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किञ्चन ॥ ૪૭૦ ॥

સદૃષ, [સર્વેનુ અધિષ્ઠાન હોવાથી] સર્વ ઐશ્વર્યરૂપો પોતાની સિદ્ધિમાટે અન્યની અપેક્ષા નહિ કરનારું, પરિચેતનસ્વરૂપ, ઉપમારહિત, એકજ [ને] અદિતીય પ્રજ્ઞ [છે] આમાં કાંઇ પણ ભેદ નથી. ૪૭૦.

આત્માજરરતિવરે જીવન્મુક્તો પરમાત્મનો અનુવાદો એમ જણાવે છે -

નિરસ્તરાગા વિનિરસ્ત્ર મોગા, શાન્તા. સુદાન્તા યતયો મહાન્ત વિજ્ઞાય તત્ત્વં પરમેતદન્તે પ્રાપ્તા પરાં નિવૃત્તિમાન્તયોક્ત્વા

જેમણે વિષયેશ્વર ત્યજી દીધી છે, જેમણે વિષયના ઉપલોગનો અત્યંત ત્યાગ કર્યો છે, મનને વશ રાખનાર, દર્શિને અત્યંત વશ વર્તાવનારા, [ને] આત્મામાં મનને એકાગ્ર રાખનારા મહાત્માઓ અતે આ પરબ્રહ્મને અનુભવીને આત્મવ્યસંબંધથી પરમાત્મને પામેલા [હોય છે.] ૪૭૧.

તું પણ તેવા શિયનિને પ્રાપ્ત કર એમ તે સંજ્ઞાગત દિવ્ય કહે છે -

મયાનપીદં પરતત્ત્વમાત્મનઃ, સ્વરૂપમાનન્દયત વિચાર્ય ।
વિધૂય મોહં સ્વમનઃપ્રકલ્પિતં, મુક્તઃ કૃનાર્થો મયતુ પ્રવૃદ્ધ ।

તું પણ પરમતત્ત્વરૂપ [ને] આનંદદાતારૂપ આત્મન

સ્વરૂપનો વિચાર કરી સાક્ષાત્કાર કરી [અને] પોતાના અંતઃકરણે
કરપેલી પ્રાપ્તિનો વિનાશ કરીને આત્મસાક્ષાત્કારવાળો [ને]
જીવન્મુક્ત ' મળે] દુતાર્થ થા. ૪૭૨.

અ. ૫૫. જા. ૧૧૫૫ને સારી રીતે જોયા કરીને આત્મસ્થાપનો
સાક્ષાત્કાર કરવાનો ૧૫૬૯ કરે છે -

સમાધિના વ્યર્થાવિનિશ્ચયના, પદગામ્યત્વં કુદૃષ્ટ વોધ્યમુખા
તિઃસંજ્ઞા સમ્યગ્વૈરાધાનકાંક્ષુત પદાધ્યો ન પુનર્વિકલ્પતે ૧૪૭૩

[આત્મામ.] ૫૫ ૬૭૫ની અનિદ્ધ એકાગ્રતારૂપ સમા-
ધિવડે. ને. સ. ૨૪૫૨દિન આત્માના સાક્ષાત્કારરૂપ નેત્રવડે [૭]
આત્મસ્થાપનો અનુભવ કરે. જો [શ્રીસદગુરુદ્વારા] સાંભળેલો
પદાર્થ ન ૨૪૫૨દિન [ને] વિષયવરદિન અનુભવો [હોય તે
તે, પુનઃ સ. ૨૪૫૨નો વિષય થતો નથી. ૪૭૩.

આત્મસ્થાપના અનુભવમ્ પ્રમાણ કરે છે -
સ્વમ્યાવિગ્રહવદ્ ગદ્યમોક્ષાત્મ્યપ્રાપ્તાનન્દરૂપાત્મકપૌ.
જાત્રગુરુદોદકાર્તિ. પ્રમાણ, જાગ્રત્ત્વમ્ દાદ્યાનુભૂતઃ પ્રમા.
પોતાના અવિધરૂપ ન થતા સ. ૫૫ની નિવૃત્તિથી સમ્ય-
જ્ઞાનરૂપ ને આત્મરૂપ આત્માની પ્રાપ્તિમાં શાન્ત, મુક્તિ ને
સદગુરુઓ ઉપદેશ પ્રમાણ [છે.] અને અતરમા સિદ્ધ ૨
પોતાનો અનુભવ [પૂર્ણ] પ્રમાણ [છે.] ૪૭૪.
નિષ્કારિને (નિષ્કાનુશાસિનો) અનુભવ પોતાને થાય
જાણે છે -

ચક્રે એવું, જે મન ને વાળ્પ્રિયોના અવિચ્છેદ, એકજ [૨] અદ્વિતીય પ્રજ્ઞ [છે,] આમાં કાંઈ પણ ભેદ નથી. ૪૬૬.

સત્સમૃદ્ધ મ્યતઃસિદ્ધં શુદ્ધં બુદ્ધમનીદરામ્ ।

एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किंचन ॥ ४६७ ॥

સદૃપ, [સર્વતુ અધિષ્ઠાન હોવાથી] સર્વ એશ્વર્ય-
પોતાની સિદ્ધિમાટે અન્યની અપેક્ષા નહિ કરનારું, પરિ-
ચેતનસ્વરૂપ, ઉપમારહિત, એકજ [ને] અદ્વિતીય પ્રજ્ઞ [છે]
આમાં કાંઈ પણ ભેદ નથી. ૪૭૦.

આત્માકારરતિયકે શુભ-મુક્તો પરમાનંદનો અનુભવ મેં
એમ જણાવે છે -

નિરસ્તરાગા વિનિરસ્ત મોગા, શાન્તાઃ સુદાન્તા યતયો મહાન્
વિજ્ઞાય તત્ત્વં પરમેનદન્તે, પ્રાપ્તા પરાં નિવૃત્તિમાત્મયોગદ્વા

જેમણે વિષયેશ્વર ત્યજી દીધી છે, જેમણે વિષયના ઉપ-
લોભનો અત્યંત ત્યાગ કર્યો છે, મનને વશ રાખનારા, દરિયેને
અત્યંત વશ વર્તાવનારા, [ને] આત્મામાં મનને એકાગ્ર રાખ-
નારા મહાત્માઓ અતે આ પરપ્રજ્ઞને અનુભવીને આત્મ-
સંબંધથી પરમાનંદને પામેલા [હોય છે.] ૪૭૧.

તું પણ તેવા ગિયતિને પ્રાપ્ત કર એમ તે શરણાગત વિષ-
કહે છે -

મયાનર્પીદં પરતત્ત્વમાત્મનઃ, સ્વરૂપમાનન્દધન વિચાર્ય ।
વિધૂય મોહં સ્વમનઃપ્રકલ્પિતં, મુક્તઃ કુનાર્પો મયતુ પ્રવુર ।

તું પણ પરમતત્ત્વરૂપ [ને] આનંદધનરૂપ આત્મા

સ્વરૂપનો વિચાર કરે સાક્ષાત્કાર કરી [અને] પોતાના અંતઃકરણે
કરપેલી જ્ઞાતિનો વિનાશ કરીને આત્મસાક્ષાત્કારવાળો [ને]
સ્વ-મુક્તિ [થાય] દ્વારે યા ૪૭૨.

અર્થમાં અતઃકરણે સારા રીતે જોડાઈ કરીને આત્મસ્વાપનો
સાક્ષાત્કાર કરવાનો ૧૫૨૯ કો છે -

સમાધિના માધુર્યનિષ્ઠાત્મના, પરમાત્મતત્ત્વ સ્ફુટ વૈધવ્યધુવા
નિઃસંશય સમ્યગ્વૈષ્ણવચોચ્છુત પદાર્થો ન પુનઃવિકલ્પતે ૪૪૭૩

[આત્મામાં] અતઃકરણની અતિદૃઢ જોડાઈપણ સમા-
ધિવડે [ને] સશયરહિત આત્માના સાક્ષાત્કારરૂપ નેત્રવડે [૩]
આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કરે, તે [શ્રીસદ્ગુરુદ્વારા] સાંભળેલો
પદાર્થ સશયરહિત [ને] વિપર્યયરહિત અનુભવ્યો [હોય] તો
તે] પુનઃ સશયનો વિષય થતો નથી ૪૭૩

આત્મસ્વાપના અનુભવ પ્રમાણ કો છે -

સ્વમ્યાવિગ્ધાવગ્ધવગ્ધમોક્ષાત્મત્વજ્ઞાનાનન્દરૂપાત્મલક્ષ્મી
શાસ્ત્રગુરુદેશિકાત્મિક પ્રમાણ, નાન્ત ઈમદાસ્વાનુભૂતઃપ્રમાણ

પોતાના અવિધ.રૂપ અધના સંબંધની નિવૃત્તિથી સત્સ્વરૂપ
જ્ઞાનરૂપ ને આત્મરૂપ આત્માની પ્રાપ્તિમાં શાસ્ત્ર, મુક્તિ ને શ્રી
સદ્ગુરુઓ ઉપદેશ પ્રમાણ [છે,] અને અંતરમાં સિદ્ધ થયે
પોતાનો અનુભવ [પણ] પ્રમાણ [છે.] ૪૭૪.

જાપણી (વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ) અનુભવ પોતાને માત્ર છે
નથી છે -

શકે એવું, જે મન ને વાણીઓના અવિયથરૂપ, એકજ [અદ્વિતીય બ્રહ્મ [છે,] આમાં કાંઈ પણ ભેદ નથી. ૪૬૬.

સત્ત્વમૃદુલ મ્વતાસિદ્ધં શુદ્ધં શુદ્ધમર્મોદયમ્ ।

एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेदं नानास्ति किंचन ॥ ૪૭૦ ॥

સદ્ રૂપ, [સર્વનું અધિષ્ઠાન હોવાથી] સર્વ જૈશ્વર્યજ્ઞ પોતાની સિદ્ધિમાટે અન્યની અપેક્ષા નહિ કરનારું, જે એતનસ્વરૂપ, ઉપમારહિત, એકજ [ને] અદ્વિતીય બ્રહ્મ [છે] આમાં કાંઈ પણ ભેદ નથી. ૪૭૦.

આત્માકરરૂપિતરૂપે શ્યન્મુક્તો પરમાનંદનો અનુભવ મેં એમ જણાવે છે -

નિરસ્તરાગા વિનિરસ્ત મોગા, શાન્તાઃ સુદાન્તા યતયો મ્હજ્જ
વિજ્ઞાય તત્ત્વં પરમેતદન્તે, પ્રાપ્તાં પતાં નિશ્ચિન્માત્મગોષ્ઠી

જેમણે વિપયેચ્છા ત્યજી દીધી છે, જેમણે વિવિધતા જો
લોગનો અત્યંત ત્યાગ કર્યો છે, મનને વશ રાખનારા, દર્શિયો
અત્યંત વશ વર્તીવનારા, [ને] આત્મામાં મનને એકાગ્ર રાખ
નારા મહાત્માઓ અંતે આ પરબ્રહ્મને અનુભવીને આનંદ
સબંધથી પરમાનંદને પામેલા [હોય છે.] ૪૭૧.

તું પણ તેવી રીતિને પ્રાપ્ત કર એમ તે શરણમાં દિધું
કહે છે -

ભવાનપોદ્ પરતસ્વમાત્મનઃ, સ્વરૂપમાનન્દ્યનં વિચાર્ય ।
વિધૂય મોહં સ્વમનઃપ્રકલિપતં, મુક્તઃ કૃતાર્થો ભવતુ પ્રવૃત્ત ।

તું પણ પરમતત્ત્વરૂપ [ને] આનંદધનરૂપ આત્મા

સ્વરૂપનો વિચારવડે સાક્ષાત્કાર કરી, [અને] પોતાના અંતઃકરણે
કર્યાણી જાતિનો વિનાશ કરીને આત્મસાક્ષાત્કારવાળો [ને]
હવન્મુક્ત [યાદને] કૃતાર્થ થા. ૪૭૨.

અવધા અતઃકરણને સારી રીતે એકાગ્ર કરીને આત્મસ્વાપનો
સાક્ષાત્કાર કરવાનો ઉપદેશ કરે છે -

સમાધિના ન્યાધુષિનિઃકલામતા, પદ્માત્મતત્ત્વં સ્ફુટ ઘોષયશુભા ।
નિઃસંશયં સમ્યગ્વિજ્ઞાનઘોષશ્રુત પદાર્થો ન પુનરિકલ્પતે ॥૪૭૩॥

[આત્મામાં] અતઃકરણની અતિદૃઢ એકાગ્રતારૂપ સમા-
ધિવડે [ને] સંશયરહિત આત્માના સાક્ષાત્કારરૂપ નેત્રવડે [તું]
આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કર. જો [ત્રીસદગુરુદ્વારા] માંભળેલો
પદાર્થ સંશયરહિત [ને] વિષયરહિત અનુભવ્યો [હોય તો
તે] પુનઃ સંશયનો વિષય યનો નથી. ૪૭૩.

આત્મસ્વાપના અનુભવમા પ્રમાણ કરે છે -

સ્વમ્યાધિયાવન્ધવાઃ સ્વપ્નોભાતમલ્લજ્ઞાનાત્તદ્વક્ત્વાત્મલભ્યૌ ।
શાસ્ત્રયુક્તિર્દૈશિકાતિઃ પ્રમાણ, ચામ્લ તમમાસ્વાનુભૂતઃપ્રમાણમૂલ

પોતાના અધિધારૂપ બંધના સંબંધની નિવૃત્તિથી સત્સ્વરૂપ,
જ્ઞાનરૂપ ને આનંદરૂપ આત્માની પ્રાપ્તિમાં શાસ્ત્ર, મુક્તિ ને ત્રી-
સદગુરુનો ઉપદેશ પ્રમાણ [છે,] અને અંતરમાં સિદ્ધ થયેલો
પોતાનો અનુભવ [પણ] પ્રમાણ [છે.] ૪૭૪.

જામદિનો (ત્રિપરાનુશરદિનો) અનુભવ પોતાને ધાય છે એમ
જાણવે છે -

બલપ્રમાણે] કેટલોક સમય [અવિધાથી] પર પ્રદર્શા સ્થિત
રાખીને [પછી પ્રારબ્ધના વેગથી] બલપૂર્વક થઈ પરમાત્મથી જ
(હવે પછી કહેનારો તે) વચન બોલ્યો. ૪૮૦.

શિષ્યના તે વચનોને નાચેના ઓગળાયાથી શ્લોકનો ૧^{મો}
દેખાડે છે:-

બુદ્ધિર્ધિનયા ગલિતા પ્રવૃત્તિર્વદ્વાત્મનોરેકતયાઽધિગત્યા ।
ઈદં ન જાનેઽપ્યાનિદં ન જાને, કિં યા કિયદ્વા સુખમસ્ત્યગાર્મ ।
અલોકણાવે પ્રદ્ધા અને આત્માના સાક્ષાત્કારવડે [મારી]
બુદ્ધિ [પ્રદ્ધામા] વિલીન થઈ ગઈ [હતી, અંતરની ને બહારની]
પ્રવૃત્તિ ગળી ગઈ [હતી,] પ્રત્યક્ષને બળુતો નહોતો,
[ને] પરોક્ષને પણ બળુતો નહોતો, [અને કલ્પનાસંકલિપ્ત
સમાધિમા અનુભવેલું] સુખ કેવું અથવા કેટલું છે [તે પણ
બળુવાથી] બહાર [છે.] ૪૮૧.

એ સુખને મધક અંશે ૪૫૯ કરવા કહે છે -

ધ્યાના વક્તુમશક્યમેવ મનસા મન્તુ ન યા શક્યતે,
સ્વાનન્દામૃતપૂર્ણરિતપરબ્રહ્મામ્બુધેર્ધમયમ્ ।
અમ્ભોરાશિચિર્શીર્ણવાર્ષિકાશલામાવં ભજન્મે મનો,
યસ્પર્શાંશલયે ત્વલીનમધુનાઽઽનન્દાત્મતા નિર્વૃત્તમ્ ॥૪૮૨॥

આત્માના આનંદરૂપ અમૃતના પૂરથી ભરેલા નિરુપાધિ
પ્રદર્શન મહાસાગરનું એવું વાળીવડે કહેવાને અશક્ય [છે,
અને] મનવડે વિચારવાને પણ શક્ય નથી. મારું અંતકરણ
મહાસાગરમાં [આકાશમાંથી પડીને] વિવિધ પામળા વરસાદ

રાની સ્થિતિને (અભેદભાવને) પામતું [હતું] તેના (અદ્વૈત
મહાસાગરના) અંશના (અદ્વૈતના અંશરૂપ ઈશ્વરના) અંશના
ઈશ્વરના અંશરૂપ સૂચાત્માના) કળુમાં (સૂચાત્માના કળુરૂપ
દુઃખાકાશમાં) અત્યંત સ્થિત [યથું હતું, તે] હ્રમણાં આનંદ-
રૂપે પરિતૃપ્ત [છે.] ૪૮૨.

જગતના નહીં કરેલા અભવને કહે છે -

ક ગતે કેન યા નીતે કુષ્ઠ સ્ત્રીતપિદં જગત્ ।

અધુનૈવ મયા દષ્ટં નાસ્તિ કિં મહદદ્વૈતમ્ ॥ ૪૮૩ ॥

આ જગત કયા ગયું [હતું ?] અથવા કોણે [ક્યાં દૂર]
જઈ જવાયું [હતું ?] કિંવા [કયા સ્થળ પામ્યું [હતું ?] આ
જગત] હ્રમણાંજ (સમાધિમાંથી ઉઠ્યા પછીજ) મેં જોયું;
આ] શું મહાત્મ આશ્ચર્ય નથી ? ૪૮૩.

સમાધિમાં ત્યાગ કરવાનો કે પ્રવળ કરવાનોય પત્ર દાખ
પ્રતીત થતું નહોતું એમ કહે છે -

કિં દેયં કિમુપાદય કિમન્યર્થિક વિલક્ષણમ્ ।

શબ્દવદ્વાનન્દર્શાયુરૂર્ધ્વે પ્રત્યક્ષદર્શનં ॥ ૪૮૪ ॥

અખલત દરૂપ અમૃતથી ભરેલા અદ્વૈત મહાસાગરમાં
સ્વસ્થાઓય શું ? પ્રવળ કરવાનોય શું ? ગીતું (અનુદૂત)
શું ? [અને] વિવશણ (પ્રતિદૂત) શું ? [તેમાં એ કાંઈ પણ
નથી.] ૪૮૪.

પુનઃ પોતાના અનુભવનું વર્ણન કરે છે -

ન કિંચિદપ્ય વદયમિ ન જ્ઞાનોમ ન ચેદવદમ્ ।

સ્વાત્મનય શ્વદાનદ્રુપેનાસ્તિ વિલક્ષણઃ ॥ ૪૮૫ ॥

અહિં (ભારા અંતઃકરણની આત્માકારસ્થિતિમાં) [હું]
 કાંઈ પણ [દૃશ્ય નેત્રવડે] જોતો નથી, [શ્રાવણે સાંભળજી
 થોડા કાંઈ પણ] સાંભળતો નથી, [ને મનવડે બહુથોડા
 કાંઈ પણ] હું જાણતો નથી. [હું તો] સદાનંદરૂપ પોતાના
 આત્માવડે [એ સર્વથી] વિપરીતવશજીવાળો છું. ૪૮૫

પોતાના શ્રીસદ્ગુણના મદાન કપકારનું સ્મરણ કરીને તેઓએ
 વાળીવડે તથા શર્ંગવડે પ્રણામ કરે છે:-

નમો નમસ્તે ગુરવે મદાત્મને, વિવુક્તસદ્ગુણસદુત્તમાય ।
 નિત્યાદ્યાનન્દરસમ્બ્રહ્મણે, મૂઝે સદાકારદયામ્બુધાસે ॥ ૪૮૬ ॥

ગાબીર અંતઃકરણવાળા, આસક્તિથી અત્યંત મોકળા
 થયેલા, સદાજનોમાં ઉત્તમ, નિત્ય ને અદ્વૈતાનંદરૂપ અમૃતસ્વ-
 રૂપવાળા, સર્વવ્યાપક [અને] સર્વદા અપાર દયાના સાગરરૂપ
 શ્રીસદ્ગુરુ આપશ્રીને [ભારા] નમસ્કાર, નમસ્કાર. ૪૮૬.

પ્રણામ કરવાનું કાચું જણાવે છે:-

યત્કટાક્ષશશિમાન્દ્રચન્દ્રિહાપાનધૂનમધનાપજધ્રમઃ ।
 પ્રાત્તવાનહમલ્લખદયૈભવ.નન્દમાત્મપદમક્ષયં ક્ષણાન્ ॥ ૪૮૭ ॥

જેમના [કૃપા]કટાક્ષરૂપ [ચંદ્રચંદ્રાનુના] ચંદ્રની ધારી
 ચાંદનીના પડવાથી જેનો સંસારના હું ખથી ઉપજીતો એક નિવૃત્ત
 થયો છે એવો હું અખંડ એશ્વર્ય, આનંદ ને અવિનાશી આત્મ-
 સ્વરૂપને શીઘ્ર પ્રાપ્ત થયો [છું, તેમને હું માનપૂર્વક પ્રણામ
 કરું છું.] ૪૮૭.

શ્રીમદ્ગુરુની કૃપાથી પ્રાપ્ત થયેલા અનુભવનું વર્ણન કરે છે:-

ધમ્વોઽહં કૃતકૃત્યોઽહં વિમુક્તોઽહં મયમદાત્ ।

નિત્યાનન્દસ્વરૂપોઽહં પૂર્ણોઽહં ત્વદનુબ્રહ્માત્ ॥ ૪૮૮ ॥

આપથીની કૃપાથી હું ધન્ય [હું,] હું કૃતાર્થ [હું,]

હું સંસારરૂપ મગરથી અત્યંત મોકળેલ થયેલો [હું,] હું

સદાનંદસ્વરૂપ [હું, અને] હું પરિપૂર્ણ [હું.] ૪૮૮.

અમદ્ગોઽહમનદ્ગોઽદમાલદ્ગોઽહમમદ્ગુરુઃ ।

મદ્ગાન્તોઽહમનન્તોઽહમમનોઽહં ચિરંતનઃ ॥ ૪૮૯ ॥

હું અસંગ [હું,] હું સ્વચ્છેદથી રહિત [હું,] હું સૂક્ષ્મ-

ચરીરથી રહિત [હું, હું] અવિનાશી [હું,] હું અત્યંતચાંત

[હું,] હું પરિચ્છેદથી રહિત [હું,] હું નિર્મેલ [હું, અને

હું] સનાતન [હું.] ૪૮૯.

મકનોહમમોક્તાહમવિકારોઽહમક્રિયઃ ।

શુદ્ધબોધસ્વરૂપોઽહં કેયલોઽહં તદાશિષઃ ॥ ૪૯૦ ॥

હું અકર્તો [હું,] હું અલોકતા [હું,] હું [૭ બાવ]

વિકારથી રહિત [હું, હું] ક્રિયારહિત [હું,] હું શુદ્ધચેતન-

સ્વરૂપ [હું,] હું કેરલ (નામાદિરહિત) [હું, અને હું]

સર્વદા મંગલસ્વરૂપ [હું.] ૪૯૦.

દ્રુપ્તઃ મૌનુર્વન્તુ કર્તુર્મૌનુર્ધિમિષ્ટ પચાહમ્ ।

નિત્યચિરંતનનિષ્કલમ્નિઃસીમામદ્ગુપૂર્ણં ચોપામા ॥ ૪૯૧ ॥

હું બેનારથી, સાંમગ્નનારથી, બ્રહ્માનારથી, કરનારથી [ને]

લોભવનારથી અત્યંતમિતલ [હું, હું] અંતરહિત, બેરહિત,

ક્રિયારહિત, માપરહિત, નિર્લેપ [ને] અપરિચ્છિન્નચેતનસ્-
લાવવાળો [છું.] ૪૯૧.

નાદમિદ નાદમદોઽપ્યુભયોરવમાસકં પરં શુદ્ધમ્ ।

વાહ્યાભ્યંતરશબ્દ્યં પૂર્ણબ્રહ્માદિતીયમેવાહમ્ ॥ ૪૯૨ ॥

હું આ (અલ્પજ્ઞાનનો વિષય) નથી, હું તે (પરોષ-
જ્ઞાનનો વિષય) નથી, પણ તે બંનેનો પ્રકાશક, [માયા ને
માયાના કાર્યોથી] પર, પવિત્ર, બહાર ને અંતરની કલ્પનાથી
રહિત, પૂર્ણ [ને] અદિતીય પ્રદક્ષ [છું.] ૪૯૨.

નિરુપમમનાદિતત્ત્વં સ્વમદમિદમદ્દ્વિતિ વલ્પનાદૂરમ્ ।

નિત્યાનન્દૈકરસં સત્યં બ્રહ્માદિતીયમેવાહમ્ ॥ ૪૯૩ ॥

હું ઉપમારહિત, અનાદિત્વરૂપવાળો, તું, હું, આ [ને]
તે આવી કલ્પનાથી રહિત, નિત્ય, સુખરૂપ, એકરસ, સત્વરૂપ
[ને] અદિતીય પ્રદક્ષ [છું.] ૪૯૩.

નારાયણોઽહં સરકાન્તકોઽહં, પુરાન્તકોઽહં પુરુષોઽહમીશઃ ।

અલ્પજ્ઞયોધોઽહમશોષસાક્ષી, નિરીશ્વરોઽહં નેરહં ચ નિર્મલઃ ॥

હું નારાયણ [છું,] હું નરકાસુરનો નાશ કરનાર
[શ્રીકૃષ્ણ [છું,] હું ત્રિપુરાસુરનો નાશ કરનાર [મહાશિવ [છું,] હું
[સર્વશરીરરૂપ] પુરમાં રહેનાર, [હું] માયાનો નિયામક, હું
નિત્યચેતનરૂપ, [હું] સર્વનો પ્રકાશક, હું નિયંતાવિનાનો, હું
અહંકારરહિત, અને [હું] મમતારહિત [છું.] ૪૯૪.

તર્કેષુ મૂળેષ્વદમેવ શેષિયતો, જ્ઞાતામનાઽન્તર્બંદિતામયઃ સત્ ।

જ્ઞાતા ચ મોઘ્યં સ્વપમેવ સર્વં, ચલતૃણાદદમિરંતવા પુત્રઃ ॥

દુઃખ આશ્રય થઈને ચિત્તનરૂપે સર્વ પ્રાણીઓમાં અંતર ને
સારી રીતે સ્થિત [હું, ને] દુઃખ લોકતા, લોક્ય અને
[જ્ઞાનથી] પૂર્વે હંદ પળાવડે (આપણાવડે) વિષ્ણુનેયું
[તે તે] સર્વ [હું] ૪૬૫.

મય્યવણ્ણમુજ્જામ્બોધી ચદુષ્ણ વિગ્ગવીણયઃ ।

હત્થવન્તે વિલીયન્તે માયામાદત્તવિમ્મમાનુ ॥ ૪૬૬ ॥

અમ્બંડાનંદના મહાસાગરરૂપ ભારતમાં મય્યારૂપ પવનના
થી જગત્તરૂપ તરંગો બહુ પ્રકારે ઉપજે છે, [ને] વિનાશ
છે. ૪૬૬.

તદિમાયા મયિ કલ્પિતા સ્વમાદારોપિતાનુસ્ફુલ્લેન દોરૈઃ ।

યથા કલ્પકયમસાયનસર્પાદયો નિષ્કલ્પનિર્ધિવલ્લે ॥ ૪૬૭ ॥

જેમ અવયવરહિત ને કલ્પનારહિત કાતમા લોકોએ
પેના પ્રતીત થતા] વારવારના જમળુવડે કલ્પ, વર્ષ, અયન
અનુ આદિ કલ્પ્યા છે, [તેમ નિરવયવ ને કલ્પનારહિત]
મા [બ્રહ્માની મનુષ્યોએ પોતાની] જ્ઞાતિથી રચુણાદિ પદાર્થો
પેજા [છે.] ૪૬૭.

આરોપિત જગત્ અધિજાતરૂપ આત્માને દૂષિત કરી છે નહિ
હત્ત આપીને જગ્યાને છે -

વિન નાધવદ્યકં મથેત્કદપિ મૃદેરતિદોષદૂષિતૈઃ ।

વિદ્યોત્પુરત્ત્રામમાન, મતીચિત્તાધારિમદામવાદઃ ॥ ૪૬૮ ॥

[અવિદ્યાદિ] ધણા દોષોથી દોષવાળા થપેજા અવિવેદી.
[ને] કપેતું [હોય તે] કદીપણ [તેના] આશ્રયને

દોષવાળું કરતું નથી. ઝાંઝવાના પાણીનો મોટો પ્રવાહ ખરી
ભૂમિના ભાગને ભીની કરતો નથી [એ પ્રસિદ્ધ છે.] ૪૨૮.

પુન પોતાના સ્વરનો અનુભવ વર્ણવે છે -

આકાશચક્ષુઃશ્વિદૂરગોઽહમાદિત્યચન્દ્રામ્યાવિલક્ષણોઽહમ્ ।
અહાયં શ્રિત્યગ્નિનશ્ચલોઽહમમ્મોઘવત્તારાવિવર્જિતોઽહમ્ ॥

હું આકાશની પેઠે લેપથી અત્યંતરહિત [હું,] હું સૂર્યની
પેઠે પ્રકાશથી વિપરીતસ્વભાવવાળો [હું,] હું પર્વતની પેઠે
નિત્ય અત્યંતનિશ્ચય [હું, અને] હું સમુદ્રની પેઠે પારથી
અત્યંતરહિત [હું.] ૪૨૯.

ન મે દેહેન સમ્બન્ધો મેયેનેવ વિદાયસઃ ।

અતઃ કુનો મે મદ્ધર્મા જાગ્રત્સ્વપ્નસુષુપ્તયઃ ॥ ૫૦૦ ॥

નંમ આકાશનો વાદળાંની [સાથે] સંબંધ નથી, [તેમ]
મારા [સૂક્ષ્મ] શરીરનો [સાથે સંબંધ નથી,] આથી જાગ્રત્,
સ્વપ્ન ને સુષુપ્તિ [આ] તેના (સૂક્ષ્મશરીરમાં રહેલા મુખ્ય
અંતઃકરણના) ધર્મો મારા ક્યાંથી [હોઈ શકે ?] ૫૦૦.

ઉપાધિરાયાનિ સ યવ ગચ્છતિ, સ યવ કર્માણિ કરોતિ મુદ્ધકે ।
સ યવ જોર્યાન્નયતે સદાઽહ, કુલાદિવશિશ્ચલ યવ સંસ્થિતઃ ॥

[સૂક્ષ્મશરીરરૂપ] ઉપાધિજ [કર્મવશાત્ આ સ્થૂળશરી-
રમાં] આવે છે, [અને પ્રારબ્ધની સમાપ્તિએ] તે [જ જીવ
સ્થૂળશરીરમાં] જાય છે, તેજ [શુભાશુભ] કર્મો કરે છે, [અને
તેજ સ્થૂળશરીરની સાથે સંબંધ પામી તેનું ફલ] ભોગવે છે,
[તથા] તેજ (સ્થૂળશરીરરૂપ ઉપાધિજ) વૃદ્ધ થઈને મરે

ઉ, હુ [તો] સર્વદા યોગ્ય પર્વતની પેઠે અચક્ષ્ણ રહેનારો
[હું.] ૫૦૧.

ન મે પ્રવૃત્તિર્ને જ મે નિવૃત્તિઃ. સર્વેકરુપસ્ય નિરંજકસ્ય ।
વ્યક્તમત્તો યો નિષિદ્ધો નિરંતરો, દ્યોમેષ પૂર્ણઃ સ્વ કાર્ય મુ ચેષ્ટતે ॥

સર્વદા યોગ્ય [ને] અવયવરહિત ભારી [કોઇ પણ
ક્રિયામાં] પ્રવૃત્તિ [યતી] નથી, ને [કોઇ પણ ક્રિયા કે
પદાર્થથી] ભારી નિવૃત્તિ [પણ થતી] નથી. જે એકરૂપ, એક-
રસ, બેદરહિત [ને] આશયની પેઠે વ્યાપક [રૂપ] તે કેવી
રીતે ક્રિયા કરે? [નજા કરે.] ૫૦૨.

પુણ્યાનિ પાપાનિ ત્રિલોકેષ્વરસ્ય ત્રિલોકમ્નો નિર્નિવૃત્તેર્નિરાકૃતેઃ ।
કુનો સમાવૃણ્ણમુન્માનુભૂતેર્મૂને તતત્ત્વાગતમિત્યાગ મુતિઃ ॥ ૫૦૩ ॥

[જાને પ્રખરની] ઉદ્ધિયોથી રહિત, અંતઃકરણથી રહિત,
વિધારથી રહિત, આકારથી રહિત [ને] અખંડાનંદના અનુભ-
વરૂપ મને પુણ્યો [ને] પાપો કયાથી [કોઇ શકે?] મુતિ પણ
[આત્મા પુણ્યની સાથે ને પાપની સાથે] સંબંધ પામતો નથી
એમજા કરે છે. ૫૦૩.

છાયાયા સ્પૃશ્મુષ્ણ વા શીતં વા તુષ્ણ ક્ષામ્ વા ।

ન સ્પૃશ્યેદ વર્તિકન્નિવુદય તદ્વિલક્ષણમ્ ॥ ૫૦૪ ॥

[પુરુષના શરીરની] છાયાએ સ્પર્શ કરેલું હોવું અથવા
શુષ્ક હોવા સારું કે નહીં તેનાથી વિપરીતસ્વભાવવાળા પુરુ-
ષને કોઇ પણ સ્પર્શ કરી શકતું નથીજ. ૫૦૪.

ન સાક્ષિણં સાશ્વત્ત્વમાઃ સંસ્પૃશન્તિ વિલક્ષણમ્ ।

અવિકારમુદાસીનં ગૃહધર્માઃ પ્રદીપ્યત્ ॥ ૫૦૧ ॥

જેમ ઘરના ધર્મો [તેને પ્રકાશનાર] હીવાને [સ્પર્શ કરે]
નથી, તેમ અંતઃકરણાદિથી [વિપરીતસ્વભાવવાળા, વિકારરહિત,
[ને] ઉદાસીન સાક્ષીને [અંતઃકરણાદિરૂપ] સાશ્વત્ત્વ
[કર્તૃપણું આદિ] ધર્મો સ્પર્શ કરી શકતા નથી. ૫૦૫.

ચ્ચેર્યેષાં કર્મેણ સાક્ષિમાયો, ચદ્વેર્યેષાં દાહનિવામકત્વમ્ ।

રક્તોર્યેષાં ડરોપિતયસ્તુમદ્રસ્તયૈવ કૂટસ્થાચિદાત્મનો મે ॥ ૫૦૨ ॥

જેમ સૂર્યનો [મનુષ્યાદિનાં શુભાશુભ] કર્મમાં સાક્ષિજન
[છે,] જેમ [જળવાયોગ્ય શુભાશુભમાં] અગ્નિનું શકું કરવા-
પાતું [છે, અને] જેમ હોરડીનો કલ્પિત [સર્પાદિરૂપ] વસ્તુની
સાથે [કલ્પિત] સંગમ [છે,] તેમજ અવિકારી ને ચેતન
સ્વરૂપવાળા મારો [સૂક્ષ્મશરીર ને સૂક્ષ્મશરીરાદિની સૌ
સંગમ છે.] ૫૦૬.

કર્મોઽપિ યા કારણિનાઽપિ ના હં, મોક્ષાઽપિ યા મોક્ષવિતાઽપિ ના
દ્રષ્ટાઽપિ યા દર્શયિતાઽપિ નાહં, સોઽહં સ્વધંજયોતિરનોદતામ્ ।

હું કરનાર પણ નથી, અથવા કરાવનાર પણ [નથી,] હું

લેખવનાર પણ નથી, અથવા લેખાવનાર પણ [નથી,] હું

જ્ઞેનાર પણ નથી, અથવા જ્ઞેવરાવનાર પણ [નથી, ને] હું

ચેતના અવિભયરૂપ સ્વયંપ્રકાશ આત્મા [છે] તે હું [મે.] ૫૦૭

કારણથી પ્રતિજ્ઞા કરીને મેં વાચિક મૂઢાપિયો નવળિ ।

ચેતસ્વત્ત્વ રચિત્ત્વનિઃકર્ત્ત્વ કર્મોઽપિ ન મોક્ષાઽપિ ન દત્તોઽપિ ન રો ॥

[જેમ જલરૂપ] ઉપાધિ ચક્ષુષમાન થવાથી ઉપાધિથી ભક્ષ્યતા [સૂર્યના] પ્રતિબિંબનું ચક્ષુષમાનપણું મુદ્બુદ્ધિવાળાઓ તેના બિંબમાં (સૂર્યમાં) માને છે, [તેમ] સૂર્યના જેવા અત્યંત અસ્થિ [આત્મા] ને [હું] કર્તા પુ, [હું] લોકપુ પુ, એરે ! [હું] હણાયો પુ, એમ [અવિવેકીઓ માને છે.] ૫૦૮.

અટે યાડવિ સ્પલે યાડવિ હુદયેવ જહારમકઃ ।

નાદં વિલિખ્યે નદર્મર્ષેટષર્મેનેમો યથા ॥ ૫૦૯ ॥

આ જરૂર [સ્વરૂપરીર] જગમાં અથવા તો સ્વરૂપા લેણે, હું તેના ધર્મોવડે લેપાનો નથી, જેમ ધડાના ધર્મોવડે આકાશ [લેપાનું નથી તેમ.] ૫૦૯.

કર્તૃત્વમોત્તર્યલ્લભ્યમસત્તાઞ્જહત્યમદ્વ્યવિમુક્તાદયઃ ।

બુદ્ધૈર્વિકલ્પા ગ મુ સન્નિ વસ્તુતઃ, સ્વમિત્ત્વરે પ્રહાણિ કેવલેન્દ્રિયે ॥

કર્તાપણ, લોકપણ, હુર્જનપણ, ગાંડાપણ, જડપણ, બદ્ધપણ ને વિમુક્તપણ આદિ બુદ્ધિની કલ્પનાઓ [છે, તે] અસંગ, અદ્વય [ને અવિદ્યાથી] પર પ્રહરૂપ આત્મામાં વસ્તુતાએ નથીજ. ૫૧૦.

મન્તુ વિકારાઃ પ્રહરેદેશવા શતવા સહસ્રવા યાડવિ ।

કિ મેન્દ્રમહચિત્તર્સર્તે યતઃ કચિદ્દરં સ્મૃતિ ॥ ૫૧૧ ॥

પ્રકૃતિના હયા પ્રકારનાં, સો પ્રકારનાં, અથવા સહસ્ર પ્રકારનાં કાપો ભડે દોષ, અસંગનેનરૂપ મને તેઓવડે શી [હાનિ છે ?] વાળું કદીપણ આકાશને સ્પર્શ કરતું નથી ૫૧૧.

અન્યકાદિસ્ફૂલપર્વન્તમેતદ્વિશ્વં યન્નામોસમાત્રં પ્રતીતં ।
વ્યોમપ્રણવં સૂક્ષ્મમાયન્તદ્દીનં, પ્રહ્લાદ્દીનં યત્તદેવાદમસિ ॥૧૧૮॥

જેમાં માયાથી માંડીને સૂક્ષ્મચરીરમુખીનું આ જગત
આજ્ઞાસમાત્ર દેખાય [છે,] જે આકાશના જેવું, સૂક્ષ્મ, ઉપરથી
ને નાશથી રહિત, [અને] અદ્વૈત પ્રકાશ [છે,] તેજ હું છું. ૫૧૨.
સર્વાધારં સર્વવસ્તુપ્રકાશં, સર્વાકારં સર્વંગ સર્વશૂન્યમ્ ।
નિત્ય શુદ્ધં નિશ્ચલ નિર્વિકલ્પં, પ્રહ્લાદ્દીનં યત્તદેવાદમસિ ॥

જે સર્વના અધિષ્ઠાનરૂપ, સર્વ પદાર્થોના શુરણરૂપ, અપ-
રિચ્છિન્નસ્વરૂપવાળું, સર્વવ્યાપક, સર્વથી રહિત, નિત્ય, નિર્મલ,
અચળ, કલ્પનાથી રહિત, [ને] અદ્વૈત પ્રકાશ [છે,] તેજ
હું છું. ૫૧૩.

યત્પ્રત્યસ્તાશેષમાયાવિશેષ, પ્રત્યક્ષં પ્રત્યયાગમ્યમાત્રં ।
સત્યજ્ઞાનાનન્તમાનન્દસ્વ, પ્રહ્લાદ્દીનં યત્તદેવાદમસિ ॥૧૧૯॥

[કારણ ને કાર્યરૂપ] સર્વ માયાનું સ્વરૂપ જેમાં લેણ ૫૧
નથી એવું, સર્વની અંતર રહેલું, અંતઃકરણની વૃત્તિઓને
જળાય એવું, સત્યરૂપ, જ્ઞાનરૂપ, અપરિચ્છિન્ન, આનંદરૂપ [ને]
અદ્વૈત પ્રકાશ [છે,] તેજ [પ્રકાશ] હું છું. ૫૧૪.

નિર્વિક્રયોડરમ્યવિકારોડાંત્રમ નિર્વજોડમિ નિર્ગતિઃ ।
નિર્વિકલ્પોડમિ નિર્વ્યાંડમિ નિર્ગલમ્બોડમિ નિર્દ્રવઃ ॥૧૧૫॥

[હું] ક્રિયારહિત છું, [હું] વિકારથી રહિત છું, [હું]
અવયવથી રહિત છું, [હું] આકારથી રહિત [છું, હું] અપ-
નાઓથી રહિત છું, [હું] અવિનાશી છું, [હું] અપ્રવૃત્ત

રહિત હું, [અને] અદ્વિતીય [હું.] ૫૧૫.

મર્ષાત્મકોઽહં સર્વોઽહં મર્ષાતીતોઽહમદ્વયઃ ।

કેષળાઘણદ્યોધોઽહમાનન્દ્યોઽહં મિરમ્તરઃ ॥ ૫૧૬ ॥

હું સર્વતા આત્મરૂપ [હું.] હું સર્વરૂપ [હું.] હું
[વસ્તુતાએ] સર્વથી પર [હું, હું] દ્વિતીયી રહિત [હું.] હું
અસંગ ને અપરિચ્છિન્ન દીનરૂપ [હું.] હું આનંદરૂપ [હું,
ને હું] ભેદથી રહિત [હું.] ૫૧૬.

પોતાના શીલદુશ્વરના મહાન કપાશનું રમસ્ય કરીને તેઓપાને
વાળીવડે ને સતોરડે પ્રજાપો નિવેશ કરે છે—

મ્ધારાત્વસાઘ્રાજ્યવિભૂતિરેવા, મયત્કૃપાર્થીમદિમમમાદાત્ ।

માતા મયા ધીગુરવે મદાગ્તને, મમો મમસ્નેઽસ્તુ પુતર્નમોઽસ્તુ ॥

[ઠે ભગવન્ !] આ ક્ષણાનંદના નિરવધિ એકધર્મરૂપ
બેભવ મને આપથીની પૂષાવડે યથેતા સ્તીક્રધિરના અનુચ્છદથી
ગ્રાહ યથો [ઠે, તેથી એથો] મોટા ઉપકાર કરનાર સ્તીસદ્ગુ-
રૂરૂપ આપને [માતા] પ્રજામ દો, પ્રજામ [ઠે,] પુત્રઃ
પ્રજામ દો. ૫૧૭.

પોતાને દુ ખેલથી મોઠાં કપો તે માટે તે સિદ્ધ પોતાના શીલ
દુશ્વરો ઉપકાર માને છે—

મદાત્મવત્રે માયાકૃતજનિજરામૃતપુત્રદમે,

ધ્રુમગ્નં દ્વિરવગ્નત્ત્વદુહ્નતરતાપેત્નુદિનમ્ ।

શદ્ધેકારણ્યામધ્યધિત્તમિમમત્યગ્નત્ત્વપવા,

મ્મરોધ્ય મ્મસ્યાપાત્પરમવિતથામ્મામસિ મુરો ॥ ૫૧૮ ॥

હે સદ્ગુરો ! દીર્ઘ સ્વપ્નમાં અવિધાએ ઠરપેડા બને
 વૃદ્ધાવસ્થા ને મૃત્યુરૂપ વનવિષે ભમતા, સર્વદા ઘણાં પડ
 દુઃખોવડે ઠક્કેરા પામતા, [તથા] અહંકારરૂપ વાથવડે
 પામતા આ મને કેવલ અત્યંત કૃપાવડે [તે] દીર્ઘ સ્વપ્ન
 સારી રીતે જગાડીને [આપશ્રીએ મારું] રક્ષણ કર્યું છે, [
 આપશ્રીનો મારા ઉપર મોટો ઉપકાર થયો છે.] ૫૧૮.

પુનઃ એ મોટા ઉપકારના ઝળખામી ગાંધક અંશે દુઃખ
 વાળીએ ને સરીવડે પ્રજ્વલ્ય છે એ -

ગમસ્તસ્મૈ સદેકસ્મૈ કસ્મૈચિગ્મહમે નમઃ ।

યદેતદ્વિભ્વરૂપેણ રાજતે ગુરુરાજ તે ૫૧૯ ।

હે ગુરુરાજ ! આપને (આપના સ્વતંત્રગરીને) પ્રજ્વલ્ય
 [આપનું] નં આ [અહંકારરૂપ] જગત્તરૂપે થોભે છે, તે સારી
 એકરૂપ [ને] કોઈ (મન ને વાળીના અવિષયરૂપ) પ્રજ્વલ્ય
 [મારા] પ્રજ્વલ્ય, ૫૧૯.

શિષ્યનાં એવા વચનો મ જાણી શીખાણુએ ને પ્રતિ
 તે કહે છે :-

इति न तमवलोकय तिर्यग्वर्य, गमधिगताग्तगुल प्रमुदतत
 प्रमुदितहृदय स देशिकेन्द्रः, पुनरिदमाह वयः परं मद्रासा

જેણે નિજાનંદનો અનુભવ કર્યો છે એવા, જેણે આપના
 રૂપને સચ્ચવિષયવથી રહિત જાણ્યું છે એવા, [ને] દેશિક
 અંતઃકરણવાળા ઉત્તમ શિષ્યને એવી રીતે પ્રજ્વલ્ય કરેલો એ
 ઉચ્ચર અંતઃકરણવાળા તે બેપ્ર મદગુરુ પુનઃ આ ઉત્તમ વચ
 ને કહ્યો, ૫૨૦.

તે શીસદ્યુરનો વચનેને જણાવે છે-

મહામત્યપસન્નતિર્જગદ્ભૂતો મહોપ તત્સર્વતઃ,
પદ્યાખ્યાત્મહદા મદાન્તમતમા સર્વોસ્થપસ્થાસ્થપિ ।
રૂપાદમ્બદ્યેક્ષિતં કિમમિતદ્યથુષ્મતાં દદ્યતે,
તદ્ભવિદઃ સતઃ કિમપરં બુદ્ધેર્વિદારણદમ્ ॥૫૨૧॥

[ભગ્વદ્વિ] સર્વ અવસ્થાઓમા પણ [સર્વ] જન્મત્
[સદાદિરૂપ] બ્રહ્મની પ્રતીતિના પ્રવાહરૂપ [છે,] આથી સર્વ-
ભણીથી બ્રહ્મજ તે [જન્મત્ છે એમ] આત્માને વિષય કરનારી
વૃત્તિવડે [ને] સમદ્રેખરહિત મનવડે [તું] અનુભવ કર
[જેમ] નેત્રવાળાઓને સર્વભણી [ને] દેખાય છે [તે તેમણે]
રૂપથી ગિત શું જોયું છે ? [કાંઈ જોયું નથી,] તેમ બ્રહ્મવેશ્વાને
બુદ્ધિના વિષયના સ્થાનરૂપ બ્રહ્મથી ગિત શું [છે ? કાંઈ
નથી] ૫૨૧.

જાણથી એમ દરબની કાપના કરીને તેમા આસપ્ત થતું વિરે-
હીને ઊચિત નથી એમ કહે છે-

કરતાં પરાતન્વરણાનુભૂતિમુષ્ટાગ્ન્ય દાગ્ન્યેષુ રમેત વિદ્વાન્ ।
જન્મે મહાદુઃખાદિનિ દીપ્તમાને, ચિત્રેશ્વરમાલોકયિતુ કારણેન્ ॥
કથો વિવેકી [પુરુષ] તે પરમાનંદરૂપ અમૃતના અનુ-
ભવનો સ્વાગ કરીને કમ્પિત [વિષયો]મા આસપ્ત થાય ।
અન્યંત આનંદ આપનાર ચદ પ્રકાશવાળો [છતાં] ચિત્રેશ્વર
ચંદ્રને જોવાને ઠાણ પડ્યું છે । ૫૨૨.

મમત્વદાર્પણાનુભવેન કિંચિદ્દ દામિત દામિતં ચ દુઃખહાનિઃ ।
તદ્ભવમનદરણાનુભૂત્યા, દતઃ પુષ્પં તિષ્ઠ સદાઽઽમગિદ્વ્યા ॥

મિથ્યા પદાર્થના અનુભવવડે [મનુષ્યને] કાંઈ પણ વૃત્તિ [થતી] નથી, અને [તેના] દુઃખની નિવૃત્તિ [પણ થતી] નથી, તેથી [તું] અદ્વૈતાનંદરૂપ અમૃતના અનુભવવડે વૃષ્ટ [થઈ] સર્વદા આત્મનિષ્ઠાવડે સુખપૂર્વક સ્થિત થા, ૫૨૩.

શિષ્યે સમય કેરી રતિ વીતાડવો તે કહે છે:-

સ્વમેય સર્વથા પદ્યન્મન્યમાનઃ સ્વમદૃષ્મ્ ।

સ્વાનન્દમનુભુંજાનઃ કાલં નય મહામતે ॥૧૨૪॥

હે વિશાત્તબુદ્ધિવાળા ! સર્વ પ્રકારે (સર્વ સમયમાં ને સર્વ વસ્તુઓમાં) આત્માનેજ અનુભવતો [છતો,] આત્માને અદ્વૈત રૂપ નક્કી કરતો [છતો, અને] આત્માના આનંદને વારંવાર યોગવતો [છતો, તું તારો] સમય બ્યતીત કર, ૫૨૪.

પુનઃ ૫મ પ્રકારાન્તરે એ ઉપદેશ કરે છે:-

મલ્લજ્ઞવોપારમ્નિ નિર્વિકલ્પે, વિકલ્પત્વં જ્યાંસિ પુરસ્કરતે ।
તદ્દયવાનન્દમયારમ્નઃ સદા શાન્તિ પતામેત્ય મજ્જસ્ય મૌનવ ।

અખંડજ્ઞાનરૂપ [ને] કર્પનાથી રહિતમાં [લેઈ] કર્પના આકાશમા નગરનાં કર્પનાએવી [છે,] તેથી અદ્વૈત નંદમયસ્વરૂપે સર્વદા શ્રેષ્ઠ શાન્તિને પામીને મૌનનો (જલ્પરહિત અભાવનો) સ્વીકાર કર, ૫૨૫.

તે મૌનના સ્થાપનું વર્ણન કરે છે:-

મૃગ્ગીમયસ્યા પરમોગશાન્તિર્વુદ્ધેરગ્ગકલાવિકલ્પારેતોઃ ।
મહામ્નના મહાશિવો મહામર્તા, યચ્ચાત્મવાનન્દગુર્મ નિત્યત્ ॥
મિથ્યાએતી કર્પનાચ્ચેના ઉપદેશાભારતરૂપ વૃદ્ધિને

[પ્રહારાં ને] પરમ ઉપશાંતિ (વિશેષરહિત અવસ્થા) [તે]
મૌનાવસ્થા [ઇ.] જેમાં પ્રહારને જાણનાર મહાત્માઓપે પ્રહાર
નિરંતર અર્હતાનંદ સુખપૂર્વક [અનુભવે ઇ.] ૫૨૬.

તે મૌનનું માહત્ત્વ કહે છે -

નાશિત નિર્વાસનાન્મૌનાત્પદં મુલ્લુક્ષુત્તમમ્ ।

વિજ્ઞાતાત્મસ્વરૂપસ્ય સ્વામન્દરસપાવિતઃ ॥ ૫૨૭ ॥

જેણે આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કર્યો છે એવા, [ને] નિભ-
નંદરૂપ અમૃતનું પાન કરનારાને વાસનારહિત [પૂર્વોક્ત]
મૌનથી વિશેષ ઉત્તમ સુખ આપનારી [વસ્તુ] નથી. ૫૨૭.

જાવા પુગળને અમૃતજ નિયમે રહેતું જોઈએ એવો નિયમ
નથી એમ જણાવે છે -

મટર્હાસ્તિષ્ઠસુવચિદાદ્દશયાતો પાદમ્બધાડિવિ વા ।

યથેચ્છવા વસેદ્વિદ્વાનાતમારામઃ તદા મુનિઃ ॥ ૫૨૮ ॥

આત્મામાંજ આન દેનો અનુભવ કરનાર સદા મનનરીત
સાચી [પોતાના કે અન્યના પ્રારબ્ધથી ઉપજતી] પોતાની હચા
પ્રમદે જતા [હતા,] હિમા રહેતા [હતા,] બેસતા [હતા,]
સૂતા [હતા,] અથવા [જનસ ગમી દૂર રહેતા] અન્યથા (બીજી
રીતે) [વર્તતા હતા આમુખ] બનીત કરે. ૫૨૮.

તે દેશકાલાતતરિંગમારિલક્ષણવેશાઽપ્રતિષ્ઠયુક્તે ।

યેમિચ્છતત્ત્વસ્ય મહાત્મનોઽસ્મિન, સ્વયંદને કા નિવમાણવસ્થા ॥

પ્રતિબંધરહિત વૃત્તિવાળા [ને] આત્માને સાચી રીતે
જાણનાર મહાત્માને [પવિત્ર] દેશ, [પવિત્ર] કાલ, [પવિત્ર]

આગત, [પૂર્વાદિ] દિગ્મા, [અદિ'સાદિઉપ] યમાદિ, [ને પર-
ણાના વિષયમત સ્ફુટમૂર્તમ પદાર્થોદ્ગમ] તદ્વ્ય આદિની અપેક્ષા
નથી. આત્માના જ્ઞાનમાં [દેશકાલાદિના] નિયમાદિની અસ્થા-
શી [હોય ?] ૫૨૬.

વ્યવહારની વસ્તુઓના જ્ઞાનમાં પણ નિયમની અપેક્ષા ત્યાં
એમ કહે છે.-

ઘટોડયમિતિ વિજ્ઞાતું નિયમઃ કોડ્યવેદ્યતે ।

વિનાપ્રમાણસુષ્ટુત્વં યદ્દિમન્સતિ પદાર્થઘ્નાઃ ॥૧૩૦॥

આ ઘટો [છે] એમ જાણવાને, જેના હોવાથી પદાર્થોડું
જ્ઞાન થાય [એવા નેત્રાદિઉપ] પ્રમાણના નિર્દોષપક્ષવિત્ત,
[દેશકાલાદિના] નિયમની કોણ અપેક્ષા કરે છે ? ૫૩૦.

આત્માના જ્ઞાનમાંટે પણ એમજ છે એમ કહે છે:-

અયમાત્મા નિત્યસિદ્ધઃ પ્રમાણે સતિ માસતે ।

ન દેશં નાપિ વા કાલં ન મુદ્ધિં વાડ્યવેદ્યતે ॥૧૩૧॥

આ આત્મા નિત્યસિદ્ધ [છે. અંત-કરણની અત્યંત પવિ-
ત્રતા તથા શ્રીસદ્ગુરુના ઉપદેશઉપ નિર્દોષ] પ્રમાણના હોવાથી
[તે] અનુભવનો વિષય થાય છે. [આત્માનો અનુભવ] દેશની
અપેક્ષા કરતો નથી, અથવા કાલની પણ [અપેક્ષા કરતો] નથી,
કિંવા [શરીરની] મુદ્ધિની પણ [અપેક્ષા કરતો] નથી. ૫૩૧.

આત્માનું જ્ઞાન દેશકાલાદિની અપેક્ષા કરતું નથી આ વાત સૌકિ-
દર્શન આપીને સમજાવે છે -

દેવદત્તોઽદમિત્યેતદ્વિજ્ઞાનં નિરપેક્ષકમ્ ।

તદ્વદ્વિદોઽવ્યયમ્ મહ્યાદમિતિ વેદનમ્ ૪૫૩૨૪

[તેમ] હું દેવદત્ત [હું] એવું આ જ્ઞાન [દેશપ્રાકારિની]

અપેક્ષાવિનાનું [છે,] તેમ આ જ્ઞાનવેત્તાનું હું જ્ઞાન [હું,]

આ જ્ઞાન પણ [દેશપ્રાકારિની અપેક્ષાવિનાનું છે.] ૫૩૨.

આ આત્માને અન્ય પ્રકારી શો નદિ એમ જાણવે છે -

માનુમેવ જગત્તર્કે માસને વચ્ચ નેજગા ।

અમામકમસન્નુચ્છ કિં નુ તત્ત્વાયમાયકમ્ ૪૫૩૨૫

તેમ સૂર્યવટે સૂર્ય જગત્ પ્રતીત થાય છે, [તેમ] અમા

સૂર્યવટે । જ્ઞાનસ્વભાવવટે) જડ, અસત [ને] તુચ્છ [એવું

નર્વ દૃશ્ય પ્રતીત થાય છે, તે દૃશ્ય] ૩) નેનું (આત્માનું) પ્રકાશક

[હોય] શકે । નજ દેશ] શકે.] ૫૩૩.

વેદશાસ્ત્રપુરાણાનિ મૂળાનિ સ્વકલામ્બવિ ।

વેમાર્થેવાંતિ ત કિં નુ વિજ્ઞાતાઈ પ્રકારાથેત્ ૪૫૩૨૬

[જુદાશાસ્ત્ર અર] વેદો, [ન્યાયાશાસ્ત્ર] શાસ્ત્રો, [આશ્વાસાદિ

અદાર] પુરાણો, [અને] અથગા પ્રાણીઓ પણ નેવટે (જે

વિજ્ઞાતારૂપ આત્માવટે) અર્થવાણાં । પોતાનો અર્થ પ્રતિપાદન

કરવામાં ને કહેલો અર્થ જાણુવામા મમર્થ) [થાય છે,] ને

વિજ્ઞાતાને કોણ પ્રકારે ? ૫૩૪.

આત્માનુ સ્વાત્ તથા તેને જાણનારાનુ મેઽપ્યં વ્યંજે છે -

અથ સ્વયંઽવ્યંતિરમત્તશાકિરાગમાઽપ્રમેયઃ સ્વકલાનુમૂતિઃ ।

અમેવ વિજ્ઞાપ વિમુક્તચમ્બો, જગત્તર્કે મહાવિદુલ્લભોત્તમઃ ૪૫૩૨૭

આ આત્મા સ્વયંપ્રકાશ, અનંત સામર્થ્યવાળો, [પ્ર-
કાશિ.] પ્રમાણનો અવિષય, [ને] સર્વના અનુભવરૂપ [છે]
તેને અનુભવીનેજ [અવિધા ને અવિધાના કાર્યરૂપ] અધ-
ભોકજો થયેલો આ સર્વોત્તમ પ્રજ્ઞવેત્તા ઉત્કૃષ્ટપણે રહે છે. ૫૩

પ્રજ્ઞવેત્તા કેવી રીતે ઉત્કૃષ્ટપણે રહે છે ને જણાવે છે:-
ન સિદ્યતે નો ચિદયૈઃ પ્રમોદતે, ન સચ્ચતં નાપિ વિરજ્યતે વ
સ્વસ્મિન્સદા ક્રોડતિ નન્દનિ સ્વયં, નિરન્તરાનન્દરસેન તુમ

અખંડાનંદરૂપ અમૃતવડે તૃપ્ત [થયેલો પ્રજ્ઞવેત્તા પ્રતિ-
કૂલ પ્રસંગમાં] ખેદ પામતો નથી, [અનુકૂલ] વિષયોવડે પ્રસ-
થતો નથી, [સુખનાં સાધનામાં] આસક્ત થતો નથી, અ-
[દુઃખનાં સાધનોથી] ઉદ્વેગ પણ પામતો નથી, સર્વદા આત્મા-
ક્રોડાકરે છે, [તથા આત્મામાંજ] પોતે આનંદ અનુભવે છે. ૫૩

ધુર્યાં દેહબળ્યાં ત્યજ્યા ચાલઃ ક્રોડતિ વસ્તુને ।

તથૈવ વિદ્વાન્ રમતે નિર્મમો નિરહં સુખો ॥ ૫૩૭ ॥

[લેખ] બાલક બૂખને [તથા ટાઢતડકા આદિવડે થતી]
શરીરની પીડાને બૂલી જઈને [રમવાની] વસ્તુઓની [સાથે]
રમે છે, તેમજ મમતારહિત, અહંકારરહિત [ને] સુખી પ્રજ્ઞવેત્તા
[બૂખને તથા શરીરની પીડાને બૂલી જઈને પ્રજ્ઞરૂપ વસ્તુ-
સાથે પોતાની પવિત્ર ને એકાગ્ર વૃત્તિવડે] રમે છે. ૫૩૭.

ચિન્તાશૂન્યમદૈન્યમૈશ્વર્યશનં પાનં સરિદારિપુ,

સ્થાતન્મયેણ નિરંકુશા સ્થિતિરમીર્જિદ્રા શ્વશને યતે ।

વહ્નિ શાલનશોષણાદિરહિત વિગ્ધાઽસ્તુ શર્યા મહી,
સંચાર્યં નિગમાન્તવીધિષુ વિદ્યાં ક્રોડા પરે બ્રહ્માણિ ॥ ૫૩૮ ॥

બ્રહ્મચેતાને ચિંતાથી રહિત [ને] દીનતાથી રહિત
 બિદ્યાથી મળેલુ કોળન [છે,] નદીના જલનુ પાન [છે,]
 સ્વત્રપણાવડે પરાધીનતારહિત બ્રહ્મચિતાની સ્થિતિ [છે,
 વૈરાગ્યને સંવેદાદ્દ રાખનાર] મસાલુઆ (મસાલુની પાસેના
 સ્થાનમાં) [અથવા પવિત્ર ને મનુષ્યરહિત] વનમાં નિહ
 [ઠરવાનુ છે,] ધોવા ને સૂકાવવા આદિથી રહિત દિશારૂપ
 અથવા [વચ્ચે કે સામાન્ય] વસ્ત્ર છે, પૃથિવીપર રાખ્યા [છે,
 વેદાંતરૂપ ગેરીઓમાં જમલુ [છે, ને અવિદ્યાથી] પર બ્રહ્મા
 રમત [છે.] ૫૩૮.

વિમાનમાલમ્બ્ય દારીરમેનદ્વનતયશંવાન્વિવયાનુકષિપતાન્ ।
 પોષ્ણુવા બાલશ્દામયેષા, વાચ્ચર્કાલિદ્વાંડનનુવજ્જ્વાલઃ ॥

નં આત્મજ્ઞાની [આશ્રમના] અષ્ટકે ચિદ્ગુણાયો [ને]
 બહારના વિષયોમાં આસક્તિચિન્તાને [છે, તે,] અભિમાનચિન્તા
 આ શરીરને ધારણ કરીને [પ્રારબ્ધથી] પ્રાપ્ત થયેલા [અસજ-
 લાદિ] સર્વ વિષયોને બાકાની જેડે પરંપરાવડે ભોગવે છે. ૫૩૯.

વિગમવતો વાગવે ચ ગામ્વતો વા, ત્વગમ્વતો વાગ્વે વિદમ્વતરથઃ
 જમ્મજગ્ગાગ્ગવિ ચ વાલજગ્ગા, વિજાગ્ગગ્ગાગ્ગવિ ચત્ત્વજગ્ગામ્ ॥

ચેતનરૂપ આશ્રમમાં રહેલો [બ્રહ્મચેતા] વચ્ચરિના,
 અથવા [પ્રારબ્ધથી પ્રાપ્ત થયેલા] વસ્ત્રરહિત, કિંવા [કાન્ટી]
 છાતરૂપ વસ્ત્રવદિત [મનુષ્યોથી દૂર રહેવામાટે] આંદાની જેડે,
 અથવા [બ્રહ્મચેત્ત ઓના સમાશ્રમના] બાકાની જેડે, અથવા
 [લોકોમાં પ્રસિદ્ધ ન થવામાટે] પિશાચની જેડે [આ] ૫૪૦

પર વિચરે છે. ૫૪૦.

કામાગ્નિષ્કામરૂપી સંશ્ચરત્યેકચરો મુનિઃ ।

સ્વાત્મનૈય સદા તુષ્ટઃ સ્વયં સર્વાત્મના સ્થિતઃ ॥૫૪૧॥

એકલો ફરનાર, આત્મસ્વરૂપવડેજ સર્વદા તૃપ્ત થયેલો

[ને] પોતાની મેળે સર્વરૂપે રહેલો મનનશીલ [બ્રહ્મવેત્તા]

કામનારહિત થઈને વિષયોને ભોગવે છે. ૫૪૧.

કચિન્મૂઢો વિદ્વાન્કચિદપિ મહારાજાવિમયઃ,

કચિદ્જ્ઞાન્તઃ સૌમ્યઃ કચિદજગગચારકલિતઃ ।

કચિત્પાત્રીમૂતઃ કચિદવમતઃ ક્ષાપ્યચિદિત-

શ્ચરત્યેવં પ્રાજ્ઞઃ સતતપરમાનન્દસુભિતઃ ॥૫૪૨॥

બ્રહ્મવેત્તા કોઇ ઠેકાણે [મૂર્ખોની દૃષ્ટિએ] મૂઢએવા, વળી
કોઇ ઠેકાણે [વિવેકી રાજાએ કે ધનાઢ્યે મહાપૂજન કરવાથી]
મહારાજાના જેવા વૈભવવાળા, કોઇ ઠેકાણે [દેશોમાં] જમણ
કરતા, [કોઇ ઠેકાણે] પ્રિયદર્શનવાળા, કોઇ ઠેકાણે અજગરન
જેવી રીતરાખીને રહેનારા, કોઇ ઠેકાણે [નિરાશુઓવડે] સત્કાર
પામેલા, કોઇ ઠેકાણે [દુર્જનોવડે] અપમાન પામેલા, [ને] કોઇ
ઠેકાણે જાણવામાં ન આવે એમ વિચરે છે, એવી રીતે [તેમને
બ્રાહ્મવ્યવહાર અનેક પ્રકારનો છતાં પણ તે] બ્રહ્મવેત્તા
[પોતાના અંતઃકરણમાં] નિરંતર પરમાનંદવડે મુખી
[રહે છે.] ૫૪૨.

નિર્ધનોઽપિ સદા તુષ્ટોઽપ્યસહાવો મહાવલઃ ।

નિત્યગૃતોઽપ્યમુજ્ઞાનોઽપ્યસમઃ સમદર્શનઃ ॥૫૪૩॥

[બ્રહ્મવેત્તા] ધનરહિત છતાં પણ [આત્મરૂપ ધનથી] સર્વદા સંતોષવાળા [રહે છે, સંતોષીય] સાહ્યાય નહિ કરનાર છતાં પણ [વિવેકાદિરૂપ] મોટા બલવાળા [છે, બહારના ભોગોને] નહિ ભોગવતા છતાં પણ [આત્માન દના અનુભવવડે] સર્વદા તૃપ્ત [રહે છે, ને તેમના] સમાન કોઈ નહિ છતાં પણ [શત્રુમિત્રમાં] સરખી દૃષ્ટિવાળા [રહે છે.] ૫૪૩.

અપિ કુર્વેચ્છુર્વાણામોક્તા ફલભોગ્યપિ ।

દારીર્યવ્યદારીર્યેવ પરિચ્છિન્નોઽપિ સર્વથા ॥ ૫૪૪ ॥

આ [બ્રહ્મવેત્તા અજ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ કર્મ] છતાં પણ કરતા [પોતાની દૃષ્ટિએ કર્મ] નહિ કરનારા [છે, અજ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ] રૂકને ભોગવનારા છતાં પણ [પોતાની દૃષ્ટિએ] અભોક્તા [છે, અજ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ] શરીરવાળા છતાં પણ [પોતાની દૃષ્ટિએ] શરીરવિનાના [છે,] અને [અજ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ] એકદેશમાં રહેનારા છતાં પણ [પોતાની દૃષ્ટિએ] સર્વબ્યાપક [છે.] ૫૪૪.

અદારીરં મદા મન્તમિમં પ્રહ્લયિદં વચિન્ ।

ત્રિવામિયે ન સ્પૃશતસ્તથૈવ ચ શુમાનુમે ॥ ૫૪૫ ॥

સર્વદા શરીરના અભિમાનરહિત રહેતા આ બ્રહ્મવેત્તાને કદીપણ પુણ્યપાપ તેમજ સુખદુઃખ પણ સ્પર્શ કરતાં નથી. ૫૪૫.

સ્વદશરીરરહિત અભિમાનવાળાને પુણ્યપાપાદિનો સંનિષેધ થાય છે, પણ તેના અભિમાનવિનાના શરીરને પુણ્યપાપાદિનો સ્પર્શ થતો નથી એમ કહે છે:-

સ્થૂલાદિસમ્યન્ધવતોઽમિમાનિનઃ, સુખં ચ દુઃખં ચ શુભાનુ-
વિષ્યસ્તયન્ધસ્ય સદાત્મનો મુનેઃ, કુતઃ શુભં વાઽપ્યશુભં ફલં

સ્થૂલશરીરાદિના સંબંધવાળા અભિમાનીને પુણ્ય
તથા સુખ ને દુઃખનો [સંબંધ થાય છે, પણ] તેના [અ-
ભાનરૂપ] બંધનો નાશ થયો છે એવા બ્રહ્મરૂપ મુનિને કુ-
અથવા પાપ તથા [તેનું] ફલ [સુખદુઃખ] અં-
[સંભવે ?] ૫૪૬.

આજ્ઞાનીઓ આતિવટે દેહાભિમાનવિનાના શુભ-શુભને દેવ-
માને છે એમ નામેના બે સ્તોત્રવડે દર્શાવે આપીને સમજાવે છે-

તમસા પ્રસ્તવદ્વાનાદપ્રસ્તોઽપિ રવિર્જનૈઃ ।

પ્રમત્ત રન્યુચ્યને ધ્યાન્યા તપ્તાત્વા વસ્તુલક્ષણમ્ ॥ ૫૪૭ ॥

તદ્વદ્વદ્વાદિયન્ધેભ્યાં વિમુક્ત પ્રજ્ઞાવિજ્ઞનમ્ ।

પશ્યન્તિ દેહવન્મૂઢાઃ સરીરામાતવર્ણનાત્ ॥ ૫૪૮ ॥

તેમ [સ્વચ્છ સૂર્યરૂપ] વસ્તુનું સ્વરૂપ નહિ જાણીને
[અજ્ઞાની] મનુષ્યોવડે નહિ યેરામેલો સૂર્ય પણ યેરામેલો
જળાવાથી આતિવટે [તે] સંતુષ્ટી યેરામેલો છે એમ કહેવાય છે.
તેમ અજ્ઞાનીઓ દેહાદિ ગાંધારી અત્યંતરહિત ઉત્તમ પ્રજ્ઞાને
[તેમના] સ્થૂલશરીરનો આભાર જળાવાથી [પોતાના મંદ]
દેહવાળા ખરો છે. ૫૪૭-૫૪૮.

સ્થૂલશરીરના અદ્વંતામમતાવિના પણ પોતાના કે જિજ્ઞાસુ
આદિના પ્રારબ્ધના બલથી તેમના સરીરની કિંવા ગતિ તેમના મન
કે કોમ જળાયે છે:-

મદિનિર્લ્યંબની ઘાડ્યં મુન્યા વેદં તુ તિષ્ઠતિ ।

इतस्ततश्चाद्वयमानो यत्किंचित्प्राणयायुना ॥૫૪૯॥

જોમ આપ ઉપત્ત્યાને (કંચગીને) મૂકી છુને રહે છે, તેમ આ (પ્રહલેતા) સ્યુતશરીરને (સ્યુતશરીરમાં રહેલી અહંતામમતાને) [મૂકી છુને રહે છે, પ્રાણવાયુવડે તેમનું સ્યુતશરીર અહિંતાહિં કંઈ ક્રિયા કરતું પ્રતીત થાય છે.] ૫૪૯.

જ્યોતસા નીયતે દારુ યથા નિમ્નોષ્ઠતરણમ્ ।

दैवेन नीयते देहो यथाकालोपमुक्तिषु ॥ ૫૫૦ ॥

જોમ [નદીના] પ્રવાહવડે લોકડું નીચા ને ઉંચા સ્થાનમાં છુડ જવાય છે, [તેમ] પ્રારબ્ધવડે [જીવ-મુક્તનું] સ્યુતશરીર સમયને અનુસરીને [અસપાનાદિના] ઉપશોગમાં છુડ જવાય છે. ૫૫૦.

પ્રારબ્ધકર્મશિવલિપ્તયાપનાશિઃ,

સંસારિણશ્ચરતિ મુક્તિષુ મુક્તદેહઃ ।

મિદ્ધઃ સ્વયં યમતિ સાશિપદઃ તૂર્ણી,

લક્ષ્મ્ય મૂલમિય લક્ષ્યવિલક્ષ્યસૂચ્યઃ ॥ ૫૫૧ ॥

જીવ-મુક્તનું સ્યુતશરીર પ્રારબ્ધકર્મેજ કંપેલી વાસનાઓ-વડે અજ્ઞાનીઓની પેઠે [અસપાનાદિના] લોગેશમાં [અભિમાન-વિના] પ્રવૃત્ત થાય છે. જીવ-મુક્ત પોતે અહિં (સ્યુતરોડમાં) ચાકલાના મૂળની પેઠે સંકલ્પવિકલ્પથી રહિત [અને] સાક્ષીની પેઠે મોત રહે છે. ૫૫૧.

તે જીવ-મુક્તના સાક્ષીપણનું વર્ણન કરે છે—

મૈત્રેન્દ્રિયાણિ વિષયેષુ મિયુક્ત एव,
મૈષાવગુરુન્તઃ ઉપદર્શનલક્ષ્મણસઃ ।

મૈત્ર ક્રિયાકલ્પમણીયદયંભતે મ,
સામન્દમાન્ત્રરાયાનમુમત્તચિત્તઃ ॥ ૫૫૨ ॥

આ તટસ્થસ્વરૂપમા મિત્ર થયેલા [ને] નિમ્નનંદુષ
ધાતા અમૃતના પાનપટે ઉન્મત્ત અતઃ કરણવાળા [અન્મુક્ત]
પોતાની [ઇન્દ્રિયોને [રાગપૂર્વક] વિષયોમા પ્રવૃત્ત કરતા નથી,
[અને] તે [તેમની] ક્રિયાના [મુખદુ ખરૂપ] રૂત્તને લેશ
પણ જોતા નથી, ૫૫૨

સર્વોત્તમ બ્રહ્મવેતાને મદિમા ને મોહોત્તરે કહે છે -

લક્ષ્યાલક્ષ્યગતિ સ્યન્નવા યસ્તિષ્ઠેત્કેવલાત્મના ।

શિવ एव स्वयं साक्षादयं ब्रह्माविदुत्तमઃ ॥ ૫૫૩ ॥

નિર્ગુણનો ને સગુણનો [અથવા આત્માનો ને બડનો]
વિચાર ત્યજી દઈને જે અદ્વૈતરૂપે સ્થિત થાય છે, આ સર્વોત્તમ
બ્રહ્મવેતા પોતે સાક્ષાત્ શિવજ [છે.] ૫૫૩.

जीयधेव सदा मुक्तः एतार्थो ब्रह्मविस्ममः ।

उपाधिनाशाद् ब्रह्मैव सन्ब्रह्माप्येति निर्मलम् ॥ ૫૫૪ ॥

સર્વોત્તમ બ્રહ્મવેતા જીવતાંજ સર્વદા મુક્ત [ને] કૃતાર્થ
[છે, તે] બ્રહ્મજ છતાં [ત્રણ શરીરરૂપ] ઉપાધિના નાશથી
અદ્વય બ્રહ્મમાં સ્થિત થાય છે. ૫૫૪.

शैलूपो वेपसद्भावाभावयोश्च यथा पुमान् ।

तथैव ब्रह्मविच्छेष्टः सदा ब्रह्मैव नापरः ॥ ૫૫૫ ॥

જેમ ભવાયો [પોતે] કાઢેલા [શી આદિના] વેપના

સદબાવમાં ને [તેના] અલાવમાં પુરુષજ [છે,] તેમજ પ્રદ-
વેતાઓમાં એક સર્વદા પ્રદાજ [છે, તેથી] બિન્ન [શરીરાદિરૂપ]
નથી. ૫૫૫.

જ્ઞાનને સ્વચ્છશરીરના ત્યાગમાં દેશકાંતી અપેક્ષા નથી એમ
નીચેના બે શ્લોકો જણાવે છે -

યથા ક્ષાપિ વિદ્યોર્જિત મત્પર્જામિય તરોર્થયુઃ પતતાત્ ।

પ્રહ્લીભૂતસ્ય યતેઃ પ્રાગેય દિ તચ્ચિદક્ષિના દગ્ધમ્ ॥ ૫૫૬ ॥

પ્રદરૂપ થયેલા યોગીનું શરીર કાઠથી ખરી ગયેલા
પાંદડાની પેઠે ગમે ત્યાં । ગમે તે દેશમાં ને ગમે તે સમયમાં)
પડે, [તેમાં તેમને કાંઈ હાનિલાજ નથી, તેમના શરીરને કાઠ-
સંસ્કારની પણ અગત્ય નથી,] કેમકે તે [શરીર] પૂર્વજ ધેનન-
રૂપ અગ્નિવડે કાઠ પામેલું [છે,] ૫૫૬.

મદારમ્બિ પ્રત્યણિ તિષ્ઠતો મુનેઃ, પૂર્ણાદ્ધવાનમ્મવાતમન્ના સદા ।
ન વેશજાતાધુચિત્તવર્તમાન સ્વદ્દર્શનવિદ્વિષ્ણુવિભર્જનાય ॥ ૫૫૭ ॥

સદૃષ પ્રદામાં પૂર્ણ, અદ્વૈત ને આત્મમયરૂપે સર્વદા
રહેનાર જ્ઞાનીને વ્યાપી, માત્ર ને વિષ્ણુરૂપ સ્વચ્છશરીરના ત્યાગ-
ખાટે યોગ્ય દેશકાંતકાંતી અપેક્ષા નથી. ૫૫૭.

મોક્ષનું ત્યાગ કંઈ છે —

વેદસ્ય મોક્ષો મો મોક્ષો ન દુષ્ટસ્ય જામવદ્ભયોઃ ।

અભિષાદ્દયધર્મિમોક્ષો મોક્ષો યતરતતઃ ॥ ૫૫૮ ॥

શરીરનો ત્યાગ મોક્ષ નથી, [તથા] દુષ્ટનો [ને] કમ-
હળને [ત્યાગ પણ મોક્ષ નથી,] અભિષારૂપ હૃદયની અધિની

નિવૃત્તિ નેથી મોક્ષ [છે,] તેથી [મોક્ષમાં દેશકાચાદિની અપે
નથી.] ૫૫૮.

સ્થૂલશરીરના પાયાની સાથે આત્માને કાંઈ સંબંધ નથી તે
દૃષ્ટાંત આપે છે:—

કુલ્પાયમામય નદ્યાં વા શિવક્ષેત્રેડપિ ચત્વરે ।

ર્ણ પતતિ ચેત્તેન તરોઃ કિં તુ શુમાશુમમ્ ॥ ૫૫૯ ॥

જે વહેણામાં, અથવા નદીમાં, કિંવા શિવમંદિરમાં
ચૌદામાં [આડપરથી ખરી પડેલું] પાદડું પડે [તો] તે
ઝાડને શું સારું કે નકારું [થાય છે ?] ૫૫૯.

શરીરાદિના નાશથી આત્માનો નાશ થતો નથી એમ દર્શ
આપીને સમજાવે છે —

પત્રસ્ય પુष्પસ્ય ફલસ્ય નાશવદ્દેહેન્દ્રિયગ્રાણધિયાં વિનાશઃ ।

નૈવાત્મનઃ સ્વસ્ય સદાત્મકસ્યાનન્દાક્રુનેર્વૃક્ષવદસ્તિ ચૈવઃ ॥ ૫૬૦ ॥

પાંદડાંના, ફૂલના ને ફૂલના નાશની પેઠે સ્થૂલશરીર, ઈન્દ્રિય
ગ્રાણ ને બુદ્ધિનો વિનાશ [થાય છે,] સદૃષ [ને] આનંદરૂ
પોતાના આત્માનો [વિનાશ] નથીજ [થતો,] પણ આ [આત્મા]
વૃક્ષની પેઠે [નાશ પામ્યા વિના] રહે છે. ૫૬૦.

આત્માની ઉપાધિના નાશપડે ઉપાધિવાળા આત્માનો નાશ થ
મનાય, પણ નિરુપાધિક આત્માનો નાશ થતો નથી એમ કહે છે:—

મજ્ઞાનઘન રત્યાત્મલક્ષણં સત્યસૂચકમ્ ।

મનૂષ્યોપાધિકસ્યૈવ કથયન્તિ વિનાશનમ્ ॥ ૫૬૧ ॥

[આત્માના] અવિનાશીપણાને સૂચવનારું મજ્ઞાનઘન

એણે આત્માનું સ્વરૂપ ઠહીને ઉપાધિવાળાનેજ [શ્રુતિએ]
વિનાશ કહે છે, [ઉપાધિરહિતનો નહિ.] ૫૬૧.

શ્રુતિ પોતેજ આત્માનું અવિનાશીપણું કહે છે એમ જણાવે છે:-

મયિનાશી વા મરેડયમાત્મેતિ શ્રુતિરામનઃ ।

મયયીશ્વરિનાશિત્યં વિનદ્યસતુ વિકારિણુ ॥ ૫૬૨ ॥

“ મયિનાશી વા મરેડયમાત્મા ” (અરે મૈત્રેયિ! આ

આત્મા અવિનાશીજ છે,) આ શ્રુતિ [રેહાદિ] વિકાસ્વાળા
[પદાર્થોનો] વિનાશ થયા છતાં આત્માનું અવિનાશીપણું
કહે છે. ૫૬૨.

જ્ઞાનાગ્નિવટે જીગદિ શદ ખાખીને સદ્માપ થઇ જાય છે એમ
દર્શન આપીને કહે છે:-

વાગાળનૃક્ષનૂળધામ્યકર્કકરાણા,

દુગ્ધા મયન્તિ દિ મૃદંચ યથા તથૈવ ।

દેહેન્દ્રિયાણુમનમાદિતમસ્તદદયં,

જ્ઞાનાગ્નિદગ્ધમુપયાતિ વગામભાવમ્ ॥ ૫૬૩ ॥

જેમ પધ્ધર, ઝાક, ખડ, ધાન્ય ને ભુખું આદિ જળ્યાં
[છતાં] માટીજ થાય છે, તેમજ સ્પૃશ્યચરીર, ઇન્દ્રિયો, માણુ ને
મન આદિ સર્વ દૃશ્ય જ્ઞાનાગ્નિવટે જળ્યું [છતું-મિથ્યા નહીં
થયું છતું] પ્રહ્લભાવને પામે છે. ૫૬૩.

આ સર્વ જગત્ જાલમાં વિલીન થાય છે એમ દર્શન આપીને
સ્પષ્ટ કરે છે:-

વિલક્ષણં યથા ધ્યાનં લીયતે માનુતેજસિ ।

તથૈવ સકલં હૃદયં બ્રહ્મણિ પ્રવિલીયતે ॥ ૫૬૩ ॥

જેમ [સૂર્યના પ્રકાશથી] વિલક્ષણ અંધારું [સૂર્યને ઉદય થયે] સૂર્યના પ્રકાશમાં લીન થાય છે, તેમજ [બ્રહ્મણી વિલક્ષણ] સર્વ જગત્ [જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયે] બ્રહ્મમાં અત્યંત લીન થાય છે. ૫૬૪.

દેહાદિ ઉપાધિની નિજની થવાથી બ્રહ્મનેતા બ્રહ્મરૂપ થાય છે એમ ઉદાહરણ આપીને કહે છે:—

ઘટે નષ્ટે યથા વ્યોમ વ્યોમૈવ ભવતિ સ્ફુટમ્ ।

તથૈવોપાધિવિલયે બ્રહ્મૈવ બ્રહ્મચિત્ત્વયમ્ ॥ ૫૬૫ ॥

જેમ ઘડો નાશ પામવાથી [તેની અંતર રહેલું] આકાશ રૂપરૂ રીતે આકાશજ થાય છે, તેમજ [દેહાદિ] ઉપાધિને વિલય થવાથી બ્રહ્મવેત્તા પોતે બ્રહ્મજ [થાય છે.] ૫૬૫.

આત્માને જાણનાર આત્મરૂપ થઈ જાય છે એમ ઉદાહરણ આપીને સમજાવે છે:—

ક્ષીરં ક્ષીરે યથા ક્ષિત્તૈલં તૈલે જલં જલે ।

સંયુક્તમેકતાં યાતિ તથાડરમન્યાત્મચિન્મુક્તિઃ ॥ ૫૬૬ ॥

જેમ દૂધમાં નાંખેલું દૂધ, તેલમાં [નાંખેલું] તેલ, [ને] જલમાં [નાંખેલું] જલ મળી જઈને એકપણાને પામે છે, તેમ આત્માને જાણનાર મુક્તિ આત્મામાં [એકપણાને પામે છે.] ૫૬૬.

વિદેહકેવલ્યને પામેલ જ્ઞાનીને પુનઃ સંસારની પ્રાપ્તિ થતી નથી એમ કહે છે:—

પર્વ વિદેદકૈવલ્યં સન્માષ્ટવમલગિદતમ્ ।

મહાભાષં પ્રપદૈવ યતિર્નાવર્તતે કુતઃ ॥ ૫૬૭ ॥

આ જ્ઞાની એવી રીતે સન્માષ્ટપણારૂપ વિદેદકૈવલ્યને

[એટલે] અખડિત શ્રદ્ધાભાવને પામીને પુનઃ [સંસારમાં]

જન્મતો નથી, ૫૬૭.

અધવેના અવશ્ય ધવેશ દોષથી તેમને પુનર્જન્મનો સંભવ
નથી એમ કહે છે—

સદારમૈક્યપિજ્ઞાનદમ્વાવિદ્યાદિવર્મણઃ ।

મમુષ્ય શાસ્ત્રમૂતત્વાદ્દાનવઃ કુત ઉદ્ભવઃ ॥ ૫૬૮ ॥

શ્રદ્ધા ને આત્માના એકપણાના અનુભવથી અવિદ્યાદિ

[ત્રણે] શરીરો દાદ (બાધ) પામી ગયાં છે એવા આ [શ્રદ્ધા-

વેતા]ના શ્રદ્ધાસ્વરૂપપણાથી [તે] શ્રદ્ધાની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી

[સંભવે ?] ૫૬૮.

અધ ને મોહ આત્મામાં નથી એમ કહત આપીને કહે છે—

માયાક્રૂતો વન્ધમોહૌ ન રતઃ ક્ષ્યાત્માનિ વન્તુતા ।

યથા રક્ષૌ નિષ્ક્રિયાયાં મર્ગાભાસવિનિર્ગમૌ ॥ ૫૬૯ ॥

અધ ને મોહ અવિદ્યાએ ક્રૂપેશ [છે,] વસ્તુતાએ [તે

બંને] પોતાના આત્મામાં નથી, જેમ ક્રિયારહિત દારૂમાં

[પ્રાતિબાસિક] સર્પની પ્રતીતિ ને નિવૃત્તિ [જણાય છે, તેમ

અવિકારી આત્મામાં અધ ને તેની નિવૃત્તિ જણાય છે.] ૫૬૯.

શ્રદ્ધાને આવરજનો અમાવ દોષથી અધ તથા મોહ વિખ્યા
છે એમ કહે છે—

આવૃત્તેઃ સદસત્ત્વાભ્યાં વક્તવ્યે વન્ધમોક્ષણે ।
 નાવૃત્તિર્દ્રેક્ષણઃ કાચિદન્યામાવાદનાવૃત્તમ્ ॥
 યથસ્ત્યદ્દૈત્તદાનિઃ સ્વાદ્દૃતં નો સદ્દતે ભુતિઃ ॥

[શુદ્ધપ્રકાશને] આવરણ હોવાથી ને આવરણ રહિત
 બાધ ને મોક્ષ કહેવાયોઅ [યાચ, પણ] અન્ય [વસ્તુ] ના અ
 [શુદ્ધ] પ્રકાશને કાંઈ આવરણ નથી, [તેથી તે] આવ
 રહિત [છે, આવરણથી રહિત હોવાથી તેના મોક્ષનો પણ
 છે.] ને [શુદ્ધપ્રકાશથી ભિન્ન કાંઈ] છે [એમ કહો તો] અ
 હાનિ થાય છે, [અને એકજ અદ્વિતીય પ્રકાશ છે એમ કહે
 ભુતિ દેતને સહન કરતી નથી, ૫૭૦.

સિદ્ધ થયેના અર્થનાં દર્શનસાધન નિરપણ કરે છે --

વન્ધં ચ મોક્ષં ચ મૃદેષ મૃદ્ધા, પુરંદ્રગુંળ વસ્તુનિ કલ્પ્ય
 દગાવૃત્તિ મેષદૃક્તાં યથા રથો, યતોડટ્ટવાનદ્રુનિદેનશામ્

જેમ અવિવેકીઓ વાદળાઓ કરેલા નેવના આવર
 [સ્વયંપ્રકાશ] સૂર્યમાં [મિથ્યા] કર્ય છે, [તેમ અવિવેકી
 અવિદ્યાના કાર્યરૂપ] બુદ્ધિના ગુણ બાધ નથી મોક્ષને [અમ
 આત્મામાં મિથ્યાજ [કર્ય છે] જેથી આ અવિનાશી, અ
 અસંગ ને ધ્યનરૂપ [છે, તેથી તેમાં બાધમીક્ષણો સ
 નથી.] ૫૭૧.

અદ્રમકલ્પન થયા પરેશ આત્માને બાધ કરે, ને અદ્રમ
 બદથી તે બાધની નિશાનિ થય, એમ ને સોકમાં મન્ય છે
 વાસ્તવિક નથી એમ કહે છે --

મસ્તીતિ પ્રત્યયો વધ્ય વધ્ય નાસ્તીતિ વસ્તુનિ ।

ધુસ્ત્રેય ગુણાયેતો ન તુ નિત્યસ્ય વસ્તુનઃ ॥ ૫૭૨ ॥

આત્મામાં [જ્ઞાન થયા પહેલાં બધે] છે આવી જે પ્રતીતિ

[છે,] અને [જ્ઞાન થયા પછી આત્મામાં બધે] નથી આવી

[જે પ્રતીતિ છે,] આ બંને ગુણો બુદ્ધિનાજ [છે,] પણ સત્ય

આત્માના નથી, ૫૭૨.

બધેમોક્ષની કદપના આત્મામાં સમજવી નથી એમ પુન

ઉપદેશ કરે છે—

મતસ્તૌ માયયા દ્રુસૌ ચમ્પમોક્ષો ન ચાત્મનિ ।

નિષ્કલં નિષ્ક્રિયે શાન્તે નિરપયે નિરંજને ।

મદ્વિતોયે પરે તદ્વે સ્વોમયત્કલ્પના કુતઃ ॥ ૫૭૩ ॥

આમી તે બધેમોક્ષ અવિધાવડે [આત્મામાં] કદપાયેતા

[છે,] અને [વસ્તુનાએ] આત્મામાં નથી નિસ્વયવ, ક્રિયા-

રહિત, શાંત, (સમદેયરહિત,) નિર્દોષ, નિરાવરણ, અદ્વિતીય

[ને અવિધાથી] પર આત્મમા આકાશની પેઠે [બધેમોક્ષની]

કદપના કયાંથી [સંભવે ?] ૫૭૩.

હવે ચારત્રિંશ નિશ્ચિતનું વર્ણન કરે છે:—

ન નિરોધો ન ચોત્પત્તિર્ન ચન્ધો ન ચ સાષ્ટકઃ ।

ન મુગુધુર્ન વૈ મુક્તઃ સ્વેપા પરમાર્થતા ॥ ૫૭૪ ॥

[અહિં કાંઈ વસ્તુની] ઉત્પત્તિ નથી, [કાંઈ વસ્તુનો]

નાશ નથી, બંધ નથી, [બંધની નિવૃત્તિમાટે પ્રયત્ન કરનારો]

અત્યાસન્નસુધામ્નુષિં સુસ્ત્રકરં વ્રજાદ્યં દર્શય-
 સ્યંપા શાકુરમારતી વિજયતે નિર્વાણસન્દાયિની ॥ ૫૮૦ ॥

इति धीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यध्रीमच्छङ्खुपाचार्यविरचितः
 श्रीविवेकचूडामणिः संपूर्णः ॥ १६ ॥

શ્રીવિવેકચૂડામણિઃ સંપૂર્ણઃ ॥ ૧૬ ॥

સંસારરૂપ માર્ગમાં [ત્રિવિધ] તાપરૂપ સૂર્યનાં કિરણોથી
 ઉપજેલા દાહની પીડાથી ખેડ પામેલા, [અને] જલની અગ્નિ
 લાપાવડે જાંતિથી [વિષયરૂપ] જલરહિત ભૂમિમાં પરિભ્રમણ
 કરનારાને અત્યંત સમીપમાં સુખ કરનાર અદ્વૈતબ્રહ્મરૂપ
 અમૃતના સાગરને દેખાડતી પરમશાંતિ આપનારી આ શ્રીશં-
 કરની વાણી સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. ૫૮૦.

એ પ્રમાણે બ્રહ્મવિદ્યાવાળા પરમહંસો ને પરિવ્રાજકોના
 આચાર્ય શ્રીશંકરાચાર્યજીએ રચેલા શ્રીવિવેકચૂડામણિનામના
 પ્રકરણઅંશરૂપ સોળમા રત્નની લાવાર્યદીપિકાનામની શુભશી-
 લાપાની ટીકા પૂરી થઈ. ૧૬.

ૐ

॥ શ્રીશતશ્લોકી ॥

આવાર્ષદીપિકાદીપાસહિત.

મંગલસાધરણ ને દીક્ષાની પ્રતિજ્ઞા.

દોહરો.

બ્રહ્મચરિનું પ્યાન ધરી, વંદી સદ્ગુરુ-પાપ,
શતશ્લોકીની આ ટીકા, ગુર્જર-ગિરિ તખાવ. ૧

આ મંથમાં મંગલસાધરણના પદોમાં શ્લોકો ઉપરાંત બીજા સો
શ્લોકો દેવાથી આ મંથનું નામ શતશ્લોકી રાખવામાં આવ્યું છે.
આ મંથનું અન્ય નામ વેદાંતીસરી (ઉપનિષદના સિદ્ધાંતરૂપ સિંહ)
છે. આ મંથના બધા શ્લોકો સ્વચ્છરાજના છે. ઉપનિષદો, ભગવા-
દગીતા ને બ્રહ્મસૂત્રના બહુ ઉપગોષ્ઠી સારરૂપ આ મંથ છે. આ મંથમાં
પ્રાચીનમાં શ્લોકોમાંથી આત્માના તથા બ્રહ્મના સ્વરૂપનું નિરૂપણ, તેની
પ્રાપ્તિની સાધનો, અને તેને ભગતા જેટલાક પ્રસન્ન છે, પાંચમાં
શ્લોકોથી અગ્રેતરમાં શ્લોકોમાંથી આનંદમયોદયને ભગતું નિરૂપણ છે,
અગ્રેતરમાં શ્લોકોથી અંતર્યામીમાં શ્લોકોમાંથી જન્મવત્તા મિત્વાપજ્ઞાતું
રૂપનું છે, અને અંતર્યામી શ્લોકોથી એક સો ને એકમાં શ્લોકોમાંથી
મંથનું, પ્રાજ્ઞનું, આત્મસ્વરૂપનું ને અનુચિતતાના સમર્પણ વર્ણન છે.
શ્રેયશ્ચ, બ્રહ્મનિષ્ઠ ને પરમારજ્યાયુ સદ્યતના આશુત ઉપદેશવિન

અધિકારી મનુષ્ય સર્વ દુઃખરહિત પરમાત્મને પ્રાપ્ત કરી શકે ન
 આવા પરમસમર્થ સદ્ગુરનો મદિમા સમજ્યા વિના જિજ્ઞાસુએ
 તેઓશ્રીમાં પરમપ્રેમ પ્રકટે નહિ, તેઓશ્રીમાં પરમપ્રેમ પ્રકટ થા
 તેઓ તેઓશ્રીની મેળા ને તેઓશ્રીના ઉપદેશનું અવગુણ પરમાત્મ
 કરી શકે નહિ, અને તે બંનેને અભાવે તેઓ કુશર્થ થઈ શકે ન
 માટે આચાર્યમંત્રના જિજ્ઞાસુઓઉપર પરમકૃપા કરી નીચેના
 શ્લોકમાં શ્રીમદ્ગુરના મદિમાનું પોતાની સરોતમ વાણીને વર્ણ
 કરે છે —

દૃષ્ટાંતો નૈવ દૃષ્ટિભુજાનજઠરે સદ્ગુરોર્જ્ઞાનવાયુઃ

સ્પર્શશ્ચેત્તથ કલ્પ્યઃ સ નયતિ ચદ્વર્હો સ્પર્શતામદમસાત્મ
 મ સ્પર્શત્ય મથાગિ ધિતચરણયુગે સદ્ગુરુઃ સ્વીયશિષ્યં,
 સ્વીયં મામ્પ વિધતે મયતિ નિરુપમસ્તેન યાત્રીક્રિકોર્ગિ

[આત્માથી અભિજ્ઞ પ્રજ્ઞાના] જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરનાર

શ્રીમદ્ગુરનું દૃષ્ટાંત ત્રણ લોકની અંતર [કયાંય પણ] જોઈ
 નથી, જો તેઓશ્રીમાં સ્પર્શમંત્રિનું [દૃષ્ટાંત] કાપીએ [તે
 દૃષ્ટાંત સ બંધે નહિ, કમકે] તે [સ્પર્શમંત્રિ-પારમમંત્રિ] લોકને
 સુવર્ણપજાને પમાડે છે, જે આચાર્યકૃપ [છે,] તેપણ [તે
 લોકને] સ્પર્શમંત્રિપજાને [પમાડે] નથી, [અને] શ્રીશંકર
 [તે પોતાનાં] બંને ચરણકમળનો આશ્રય કરેલા પોતાના શિષ્ય
 પાત્રનું સમપલ્લુ ધારણ કરે છે, [અર્થાત્ તેને પોતાના નેત્રો
 કરે છે,] તેવડે [તેઓશ્રી] ઉપમારહિત અથવા [પ્રજ્ઞાથી
 રહિત] અલોકિક [છે.] ૧

યદ્વજ્રાશ્વપદમુદ્ધમસુતપરિમેતેનામિતોડ્વેડપિ વૃક્તાઃ,
દામ્યત્સૌગન્ધ્યમાજોડ્વતનુતનુમૃતાં તાપમુન્મૂલયમ્તિ ।
આચાર્યાદ્યપ્પોષા માપિ વિધિવશતઃ સશ્ચિયૌ સંરિપતાનામ્,
ત્રેષા તાપં ચ પાપં સકલ્લગ્નદયાઃ સ્વોક્તિભિઃ ક્ષાલયન્તિ ॥ ૨ ॥

એમ મુખ્ય ચાંદનના વૃક્ષમાંથી ફેલાયેલા સુગંધવાડે આસ-
પાસનાં અન્ય વૃક્ષો પણ સ્થાપી સુગંધવાળાં [યઈ બાય છે,
એટલુંજ નહિ,] પણ [તેઓ] શરીરરહિત ને શરીરવાળાંના
[એક] તાપને નિર્મૂલ કરે છે, [તેમ] સદ્ગુરુથી જ્ઞાન પામેલા
[ને] કષ્ટવાયુજા દુઃખવાળા [શિષ્યો] પણ પ્રારબ્ધને લીધે
[પોતાની] સમીપમા રહેલાના ત્રણ પ્રકારના તાપને ને [ત્રણ
પ્રકારનાં] પાપને પોતાનાં વચનોવડે ધોઈ નાંખે છે, [તેથી
મુખ્યચાંદનના કરતાં પણ શ્રીસદ્ગુરુ શ્રેષ્ઠ છે.] ૨.

દેવે જગત્ તથા ચેતનની પ્રતીતિનું નિાપણ ૪૨ છે -

આત્માનાત્મપ્રતીતિઃ પ્રથમમમિદિતા સત્યમિષ્ટાત્વયોગાત્,
દેષા પ્રહ્લપ્રતીતિર્નિગમનિગદિતા સ્વાનુભૂત્યોપપરયા ।
આદ્યા દેહાનુસંધાદ્ગણિત સદૃશા ત્વા ચ સર્વાત્મવત્સ્યા-
દાદૌ પ્રહ્લાદમસ્મૈત્વનુમય ઉદિતે જલ્પિદં પ્રાપ્ત પચાત્ ॥ ૩ ॥

પ્રથમ (આત્માના વિચારના આરંભમાં) સત્યપણા ને
મિથ્યાપણાના સંબંધથી આત્મા ને જગત્ જ્ઞાન [વેદમાં] કહેલું
છે. સ્વાનુભવવડે [ને] સુક્ષ્મવડે [એમ] પ્રહ્લની પ્રતીતિ બે
પ્રકારની વેદમાં કહી છે. [તેમાં] પહેલી [પ્રતીતિ] દેહના
સંબંધથી થાય છે, અને તેથી બિન્ન તે [બીજી પ્રતીતિ] સર્વા-

ત્મકપણથી [યાય છે.] પ્રથમ પ્રદ્ધ હું હું આવા અનુભવને
ઉદય થયા પછી નિશ્ચય આ [સર્વ] પ્રદ્ધ [છે એવો મુક્તિને
પ્રદાનો અનુભવ ઉદય યાય છે.] ૩.

સ્થૂલશરીર તથા આત્માના બેદનું નિરપણ કરે છે—

આત્મા ચિદ્વિત્સુક્ષ્માત્માનુભવપરિચિતઃ સર્વદેહાદિર્વંતા,
સત્યેષં મૂઢબુદ્ધિર્ભજતિ નનુ જનોઽનિત્યદેહાત્મબુદ્ધિઃ ।
યાહોઽસ્થિસ્નાયુમઝ્ઞાપલરુધિરચસાચર્મમેદોયુગંતર,
વિષ્ણુમૂત્રશ્લેષ્મપૂર્ણે સ્વપરચપુરહો સંવિદિત્વાઽપિ મૃયઃ ॥૩॥

આત્મા [જાગ્રત્માં દેહાદિનો પ્રવર્તક હોવાથી] ચેતનરૂપ,
[સ્વપ્નમાં તે વેદાનો પ્રપચ પ્રકાશનાર હોવાથી] જ્ઞાનસ્વરૂપ,
[ને સુષુપ્તિમાં] આન દરૂપ [છે, એમ] અનુભવથી જ્ઞાત [છે,
તથા તે] સર્વ શરીરાદિનો નિયંતા [છે.] નિશ્ચય એમ જ્ઞાતા
[પણ] મૂઢબુદ્ધિવાળો મનુષ્ય અનિત્ય સ્થૂલશરીરમાં આત્માની
બુદ્ધિ કરે છે [એ] આશ્ચર્ય [છે.] પોતાનું તથા અન્યનું
સ્થૂલશરીર ખડાર હાડકાં, સ્નાયુ, મજ્જા, માંસ, લોહી, માંસમાં
રહેલી ચરબી, ચામડી ને ઉદરમાં રહેલી ચરબીથી મુક્ત [છે,
તથા] અંતર વિષ્ણુ, મૂત્ર ને શ્લેષ્મથી ભરેલું [છે, એમ]
સારી રીતે જાણીને પણ પુનઃ [સ્થૂલશરીરમાં આત્માની બુદ્ધિ
કરે છે એ મોટું આશ્ચર્ય છે.] ૪.

મૂઢબુદ્ધિવાળાને સ્થૂલશરીરમાં થતા અદ્વંપણના સંબંધમાં
આશ્ચર્ય દેખાડીને હવે પોતાના તથા પરના માંસમય શરીરમાં થતા
માસપણના સંબંધમાં આશ્ચર્ય દેખાડે છે:—

કિંચા જ્યાંકિ પર્ષો જાતેજગજના મે, જાતમાના નથી, એમ કહે છે -

ત્વંચો નિર્લેષ્ય જ્યાત્મા પ્રમથ્નતિ મનસા વાચમાત્રેન તત્ત્વિય-
મિત્તહુષમેઽય વચાણ દિ નમ્રનુગતં જાનતે અધુષણાઃ ।
વડાનાધનતારૂઃ પ્રથલતિ પરિતો વાચમાત્રેનરંતરા,
માર્ વચાદમિત તેણાં વચનમગુદિતૈસ્મૈઃ પ્રજ્ઞાતૈર્વષાવત્ ૩૨૦

એક [ને] સગ્રામમાનપત્તાથી રહિત જ્યાત્મા સગ્રામમાન
થવા મનની [સાથે] સગન કરતો જણાય છે, [અને તે] તેમાં
(ને મનમાં) રહેતો [હોતો] વળી [નેની] આચન [નથા]
પાછળ [પણ કહે છે,] તે અનુગમને (મનમાં રહેલા જ્યાત્માને)
નેત્રાદિ નરીજ જાણવા, એમ જલ વાયુથી ઉપડેલા [ને] ચાર
માનુ દોડના નરલોની [સાથે] ચાલે છે, તેઓની અંતર,
આગળ [ને] પાછળ [પણ] ને (જલ) રહેતું છે, તે [તરંગો]
શાંત થવાથી [તે જલ] પૂર્વની પડે [સ્થિર પ્રતીત થાય છે,
તેમ જ્યાત્મા પણ મનની ક્રિયાઓની સાથે ક્રિયા કરતો, ને મનની
ચિંતનપ્રમા અક્રિય પ્રતીત થાય છે] ૩૦.

રવે જ્યાત્મા અતરજગની નદિમુખતારડે નહારના વિષયોમાં
મગન ને રવ હે એમ કહે છે—

અજાતશત્રીણ પૂર્વ મૃગયતિ વિચવાનાનુપૂર્ણોત્તરાત્મા,
જાવા મે જ્યામ્વજા વા ધનમુપજાત્ત્વં કર્મ કુર્વન્નરુપંમ્ ।
દેવોઃ પ્રાણાવરોગૈર્મદશપિ મનુતે નામ્યસ્માદ્ગરીય-
જ્યેષ્ઠાહામેઽપ્યહામ્નો મૃત ક્વ વિત્તમેલેકદામ્યાઽહતાર્યઃ ૩૨૧

તે અંતરજ્યાત્મા પૂર્વે એકલો હતો, [પછી તે] મને જી

પ્રાપ્ત થાય, [તથા મને] સંતાન, અને નિર્વેદના ને કર્મથી
 આધનરૂપ થવ [પ્રાપ્ત થાય, આવી મને, અનુક્રમે સિદ્ધિને
 યોગી છે પ્રાણ આપે મહા એવા પ્રમોદ, ને] તેને (સિદ્ધિને)
 માટે કમ કરતો [જ્યાં, તોજી વધુ વસ્તુને, પણ આપણી
 ચક્રિયાનો માનતો નથી જ્યાં ' નેમાના] એકના અશુભકર્મ
 પણ [પોતાને] અપૂણ્ય [માનીને] મુએવાના જેવો [થઈને]
 ચંભી જાય છે, [તથા પ્રાપ્ત થયેલા વિષયોમાના, એકની હાનિ-
 વડે [પોતાને] અકૃપાયાં [માને છે], ૩૧.

આ નિખનનું વિશ્વમંત્ર કરી તેમના પણ થાય છે તે
 અવિદ્યાની આવરણતામાને સાચે થાય કે ન થયા ' સાકમા અવિદ્યાથી
 તે આવરણહીનું સ્વરૂપ યોગી છે --

નાસોત્પૃથ ન પદ્યાદતનુદિનકરઃ કડાદકો ધારિયાહો,
 દદયઃ કિલ્ચતરામો સ્થગયતિ સ દશ પદ્યતો નાર્કવિમ્બઃ ।
 નોચેદેયં ત્રિનાર્કં જલધરપટલ મામતે તર્હિ કરનાન્,
 તટ્ટદ્વિમ્બ પિપ્પત્તે દશમથ ન પરં માસકં ચાલકં સ્વમ્ ॥૨૪॥

વાહ્યુ વિજ્ઞાસ્વાખા સૂર્યને ઢાકનારું [પ્રતીત થાય છે
 તે વાહ્યુ] પૂર્વે (ઉનાળામાં) નહોતુ, [તથા] પડી (શરત્
 ઋતુના અંતમાં) [પણ તે હોતુ] નથી, પરંતુ આ મધ્યમાં
 (વર્ષાઋતુમાં) દેખાય [છે.] તે [વાહ્યુ સૂર્યને] જોનારથી
 હૃદિને રોકે છે, સૂર્યના બિંબને [આવરણ કરતું] નથી ને
 એમ ન હોયતો સૂર્યવિના વાહ્યુ ઢોનાથી પ્રતીત થાય છે તે
 જગત્ [જોનારના] અંતઃકરણને આવરણ કરે છે, પણ જોનાર

અચનાર [ને] પ્રવૃત્ત કરનાર પરમાત્માને [આવરણ કરતું]
થી, ૩૨.

સ્વપ્નના દર્શનવડે જાગતા પ્રજાના મિથ્યાપણાનું વર્ણન કરે છે:-

મુંજાનઃ સ્વપ્નરાજ્યં સસકલવિભયો જાગરં પ્રાપ્ય ભૂયો,
રાજ્યદ્વયોઽદ્વયમિથ્યં ન મજ્જતિ વિષમં તન્મૃષામન્યમાનઃ ।
સ્વપ્ને કુર્વન્નગમ્યાગમનમુદ્ધમયં તેન ન પ્રત્યયાયી,
તદ્વિદ્યામદશાયં સ્વપ્નદ્વિતિમસિલાં સ્વપ્નયદ્વિસ્મરેષ્યેત્ ॥૩૩॥

[સૈન્ય ને ભંડાર આદિ] સર્વ વૈભવસહિત સ્વપ્નના
અન્યને જોગવનારો [પુરુષ] પુનઃ જાગતાને પામીને હું રાજ્યથી
દૂર [થયો] આવા પ્રજારના ચોકને પ્રાપ્ત થતો નથી, [કેમકે
તેને મિથ્યા માનનારો [છે.] સ્વપ્નમાં નહિ સંગ કરવા-
અન્યને સંગ કરવા આદિ પાપને કરતો [છતો] તેવડે [તે]
જોવાળો [થતો] નથી, [કેમકે સ્વપ્નના કર્મને તે મિથ્યા માને
છે. એવી રીતે] જાગરવાયામાં [પણ] સઘળા અવહારને જો
સ્વપ્નની પેઠે વિસરી જાય [તો] તેની પેઠે (સ્વપ્નની પેઠે)
તે જોવનો ભાગી થતો નથી.] ૩૩.

જાગત તથા સ્વપ્ન એ બંને અવસ્થાઓ મિથ્યા છે એમ
વિચિત્ર એ સ્તોત્રથી જણાવે છે:-

સ્વપ્નાવસ્થાનુભૂતં શ્રુમમય વિષમં તન્મૃષા જાગરે સ્વા-
દ્યામત્યાં સ્થૂલવેદસ્વપ્નદ્વિતિવિષયં તન્મૃષા ક્વેમકાલે ।
સ્વપ્ને મિથ્યાત્વાસિદ્ધાવનિદામુમયથા સજ્જતે તત્ર મુદ્ધા,
સત્યેતદ્વાસજેઽસ્મિન્નિદિ કુત રવં તત્ર વિદ્યો વયં દિ ॥૩૪॥

ઈતિ ધીમન્મત્સંન્યાસાત્ત્રજાત્યાયંધીમત્સંન્યાસાદ્યોગિરશિ-
તાયો ધીમન્સંન્યાસાદ્યોગિરશિ ગયત્ર્યે શિષ્યમિતિ ચોદન-
વિધિર્નામ વચર્મ મન્ત્રગમ્ ॥ ૧૪

તે આ વધાર્યજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવાને ઇચ્છનારે વર્ણને આશ્રય
આપેલા અભિમાને કરેલ [યજ્ઞમાનાદિ] પાંચના [કર્મના]
હતાની તથા પુત્રની, દમ્યની અને લોકની (આ લોકની, પિતૃ-
લોકની ને દેવલોકની) વામનાઓથી રહિતપણું કરવાયેઅ
[છે] વધાર્યજ્ઞાનના વિરોધથી તેના (વર્ણાશ્રમાદિના) અભિ-
માનરૂપ ભેદદર્શનના નિરોધના અર્થનો સંભવ સંભવી શકે છે.
એક આત્મામાં શાસ્ત્ર ને ગુણિએ ઉપજાવેલી અસંખ્યારીપણાવી
બુદ્ધિમાં તેનાથી વિપરીત બુદ્ધિ નથીજ થતી. જેમ અગ્નિમાં
ચીતપણાનું જ્ઞાન અથવા શરીરમાં વૃદ્ધાવસ્થાથી રહિતતાનું ને
મરણથી રહિતતાનું જ્ઞાન [થતું] નથી, તેથી અવિદ્યાના
કાર્યપણાથી સર્વ કર્મોનો ને યજ્ઞોપવીત આદિ તેનાં સાધનોનો
પરમાર્થજ્ઞાનની નિષ્કાવાળાએ ત્યાગ કરવાયોઅ [છે.] ૩૨.

એ પ્રમાણે બ્રહ્મવિદ્યાવાળા પરમહંસો ને પરિવ્રાજકોના
આચાર્ય શ્રીશંકરાચાર્યજીએ રચેલા શ્રીઉપદેશસહસ્રોના ગદ્યઅથવા
શિષ્યના પ્રતિ બોધનનો વિધિ એ નામના પહેલા પ્રકરણની
આવાર્યદીપિકાનામની ગુજરાતીભાષાની ટીકા પૂરી થઈ. ૧.

નામ.

હરમોચિદ પીતાપર ૩૨૭
 સાકડ પદ પોષ્ટ માતર
 પીતાપર કુમેરુ
 મોદનસા + કેમીવાલ ૨
 હરમીદાસ માવણ મેડ
 જમનાદાસ પરમાનદાસ
 રજુછોડામ ચત્રમુજ
 જમણવન કામીદાસ
 મવાલકર ગમણ
 અમૃતજાલભાઈ માધી
 ચત્રમુજ ભીમણ
 મનણ એધવણ
 રામણ ગણાભાઈ
 ગોરધનદાસ ભામણ
 તી પ્રમકુવર બહેન
 તી બેનગણ
 બહેન
 બહેન

માહ. હરિય કર ઇશર
 રાજકેદ

વસનણ એધવણ
 હીમાઈ
 ભાઈ

પ્રાંતીજ.
 કાલ આદિત્યરામ બદ
 બખરલા.
 અમરસી સુંદરણ

પ્રાંત.

નામ.

બાદરહ.

૧ મીઆ કાકરમી લક્ષ્મણ
 ૧ હરણ માવણ સમણ
 બ્રીલખા.
 મનથી કમ્બાજર લેપણ
 આમીયા વિષ્ણુમચમ
 ૧ ની નવણ કર કાનણ
 ૧ ની રાજુલક હરણવન
 આનંદાન કેડ નાક ગદરદો.

માગીયા

૧ ગુડત મે નાક કર નામેપર

મુંબક.

૧ ની માનુકેનાન દયાગ કર
 ૧ રા. ગણુદાસ નામ્બુદાસ
 ૫ હાની છબાભાઈ આણુંદણ
 ૧ રા. માવણલાલ હમેજાશ કર
 હરણીપર.

૧ કકર રામણ ચતુભાઈ કારીયા
 ૧ હાની મુળચંદ બમરાન
 ૧ હસરાજ વિષ્ણુરામ

માંડવી.

૧ રા. ચદ્રણ કર કાશીરામ
 રાજકેદ.

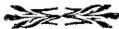
૧ માધી ખુરાલ છવણ
 ૧ રા. નવજસંકર માતીરામ
 ૧ રા. ખુરોનામ ગોવિંદરામ

પ્રત.	નામ.	પ્રત.	નામ.
૨૯	હરીભાઈ નારણ	૧	રા. ગમપ્રસાદ મદારગજ
૨૯	પંડિત ગોપી મદારગજ	૧	રા. પુરુષોત્તમ આનંદ મોના
૨૯	શ્રી. રામજી	૧	ગ. નિરંજી મદારગજ
૨૯	ગુકારામ બજાદેવ	૧	ગ. દુર્યોધનભાઈ અમુભાઈ
૨૯	ભગવાનદાસ મદારગજ	૧	ન. માની ગોપાળ સવજી
૨૯	જેકરજી મદારગજ	૧	ગ. રાનંદ નારણ
૨૯	કાળીદાસ ભગવાન પટેલ		કાંકણપુર.
૨૯	વનમળી પુરુષોત્તમ	૧	શૂલેશ્વર મોનારામ

પાછળથી થયેલા ગ્રાહકો.

૧	કરસનદાસ લુડાભાઈ	મેરડા
૧	કારીનાથ કારપારામ	વડોદરા
૧	લલુભાઈ બીખાભાઈ	અમદાવાદ
૧	સોની ગોપાળ ત્રીભોવનદાસ	બેરહાન.
૧	દામોદરદાસ પ્રાગજી	ગઝોલ.
૧	રાણી નાગરવાલ મોહનવાલ	ધોલેરા.
૧	સુખાભાઈ ભગવાનદાસ	આફ્રીકા.
૧	ભગવાનદાસ કાળીદાસ	"
૧	મણિલાલ હરિભાઈ	"
૧	કન્યાજીભાઈ બાણાભાઈ	"
૧	મોતીલાલ મનમુખરામ	લીનડી.

AUGURCHAND BHAIRODAN.
JAIN LIBRARY.

